

8.
0.
ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

GRAMATICA LIMBII ROMÎNE

VOL. I

VOCABULARUL, FONETICA ȘI MORFOLOGIA

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1954

c. 92976

CUVÎNT ÎNAINTE

Prin apariția clasicei lucrări a lui I. V. Stalin «Marxismul și problemele lingvisticii», știința limbii a pornit pe un drum nou, caracterizat printr-un mare avînt creator. «Se știe, scrie I. V. Stalin, că teoria, dacă este cu adevărat teorie, dă practicienilor forța orientării, limpezimea perspectivei, siguranța în muncă, credință în izbînda cauzei noastre»¹.

În lupta aprigă care se dă în toate domeniile științei între concepțiile idealiste și cosmopolite pe de o parte și materialismul dialectic pe de alta, lingviștii din R.P.R. care și-au însușit învățătura marxistă despre limbă se găsesc astăzi deplin angrenați în munca pentru construirea socialismului și a culturii socialiste. În această acțiune, ei se bucură de întreg sprijinul ideologic și material al Partidului Muncitoresc Român, inițiatorul și conducătorul revoluției culturale care se desfășoară astăzi în țara noastră.

«În știință, a spus tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul Învățătorilor din R.P.R. din aprilie 1952, se desfășoară o luptă ascutită între materialism și idealism, lupta împotriva concepțiilor idealiste, pentru triumful materialismului. Aceasta este însăși lupta pentru progresul științei»².

Pentru triumful concepției materialiste în lingvistică nu există o armă mai puternică decît însușirea și aplicarea învățaturii marxiste despre limbă.

De aceea, înainte de a arăta felul cum a fost întocmită gramatica de față, vom înfățișa trăsăturile de bază ale concepției marxiste despre limbă și gramatică, adică principiile care ne-au călăuzit în alcătuirea acestei lucrări.

În clasică sa lucrare «Marxismul și problemele lingvisticii», I. V. Stalin arată că: «Limba este un mijloc, un instrument cu ajutorul căruia oamenii comunică între ei, fac schimb de idei și se înțeleg reciproc. Fiind nemijlocit

¹ I. Stalin, *Opere*. Ed. P.M.R., vol. 12, 1951, p. 153.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și Cuvîntări*. Ed. pentru literatură politică, ed. a III-a, 1952, p. 620.

legată de gândire, limba înregistrează și fixează în cuvinte și în combinații de cuvinte, în propoziții, rezultatele activității gândirii, succesele omului în munca lui de cunoaștere și face posibil, în acest fel, schimbul de idei în societatea omenească»¹. Funcțiunea de bază a limbii ca instrument de comunicare dă oamenilor posibilitatea « să organizeze munca comună în toate sferile activității omenești, atât în domeniul producției cât și în domeniul relațiilor economice, atât în domeniul politicii cât și în domeniul culturii, atât în viața socială cât și în viața de toate zilele »².

Limba nu face parte din suprastructură. Spre deosebire de suprastructură, « limba nu este generată de cutare sau cutare bază veche sau nouă în sînul unei societăți date, ci de întreg mersul societății și al istoriei bazelor de-a lungul veacurilor »³. Mai mult chiar, suprastructura, fiind generată de bază, nu este indiferentă față de soarta bazei sale, față de caracterul orînduirii sociale, pe cînd limba, ca mijloc de comunicare, servește toate clasele societății și este indiferentă față de clase. De aceea, limba trăiește mai mult decît diferitele baze și suprastructuri, fiind un mijloc permanent de comunicare în societate. Ea își păstrează unitatea și continuitatea, independent de faptul că o bază este înlocuită cu alta. Ea nu se schimbă o dată cu schimbarea bazelor și suprastructurilor, ci se dezvoltă în funcție de toate aspectele activității poporului care a creat-o și o vorbește. Limba « este legată nemijlocit de activitatea de producție a omului și nu numai de activitatea de producție, ci și de oricare activitate a omului, în toate sferile muncii sale, de la producție la bază, de la bază la suprastructură »⁴. Deci sfera de activitate a limbii este mai mare și mai variată decît sfera de activitate a suprastructurii. Sfera de activitate a limbii este aproape nelimitată.

Limba este instrumentul pe baza căruia se formează și se exprimă gândirea. Din punct de vedere materialist dialectic, definirea esenței și specificului limbii este strîns legată de problema raporturilor dintre limbă și gândire. Specificul limbii ca fenomen social, rolul ei în viața societății nu pot fi dezvăluite în întregime fără rezolvarea justă a acestei probleme. Însăși funcțiunea ei de comunicare se dezvăluie în întregime numai în unitatea dintre limbă și gândire. În definiția dată limbii de I. V. Stalin, citată mai sus, se arată că aceste două funcțiuni sînt indisolubil legate. Gîndurile se formează prin concretizarea lor în cuvinte. « Orice gînd ar lua naștere în capul omului și oricînd ar lua naștere, scrie I. V. Stalin, ele pot să se nască și să existe numai pe baza materialului limbii, pe baza termenilor și frazelor limbii. Gînduri nude, libere de materialul

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 20-21.

² *Ibidem*, p. 33.

³ *Ibidem*, p. 7.

⁴ *Ibidem*, p. 10.

limbii, libere de « materia naturală » a limbii, nu există. « Limba este realitatea nemijlocită a gândirii » (Marx). Realitatea gândirii se manifestă în limbă. Numai idealişti pot vorbi despre o gândire nelegată de « materia naturală » a limbii, despre gândire fără limbă »¹.

Limba, fiind indisolubil legată de gândire, asigură posibilitatea schimbului de idei în societate, făcînd gândirea accesibilă celorlalţi oameni.

O limbă care a încetat de a fi mijloc de comunicare încetează de a mai fi instrument de gândire. Ea devine o limbă moartă. Nemaifiind folosită ca mijloc de comunicare şi schimb de idei, limba latină a devenit o limbă moartă, folosită numai în scris. Ea a fost înlocuită de limbile romanice vii, vorbite: italiana, spaniola, franceza, romîna etc.².

Definiţia dată limbii de către I. V. Stalin, ca instrument de comunicare în societate şi ca mijloc de formare şi concretizare a gândirii, este de o covîrşitoare importanţă pentru cunoaşterea naturii limbii şi a legilor ei de dezvoltare.

Fiind un produs social, limba există numai în societate. Soarta limbilor este strîns legată de aceea a popoarelor care o vorbesc. Gradului de dezvoltare socială şi nevoilor de comunicare în cadrul ginţilor, triburilor, popoarelor şi naţiunilor le corespund limbile gentile, tribale, limbile popoarelor şi cele naţionale. Cunoaşterea ştiinţifică a dezvoltării limbii este deci posibilă numai în strînsă legătură cu istoria poporului care a creat-o şi o vorbeşte.

- Definirea caracterului social al limbii şi a legăturii ei strînse cu gândirea, stabilirea rolului ei ca instrument de comunicare şi schimb de idei al întregii societăţi în organizarea producţiei, precum şi îndrumarea lui I. V. Stalin de a se studia limba pe temeuri istorice, au însemnat o lovitură nimicitoare atît pentru teoria materialist-vulgară a şcolii lui N. I. Marr cît şi pentru teoriile idealiste burgheze despre limbă. Prin introducerea marxismului în lingvistică I. V. Stalin a scos această ştiinţă din impasul în care se găsea, deschizînd lingvisticii sovietice posibilitatea « să ocupe primul loc în lingvistica mondială »³.

Tezele staliniste despre limbă înseamnă o contribuţie epocală în stabilirea, de pe poziţia materialismului dialectic şi istoric, a naturii sociale a limbii, a legilor ei interne de dezvoltare, a esenţei specificului ei concretizat în structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte, a legăturii dintre limbă şi gândire şi a legăturii dintre istoria limbii şi istoria poporului care este creatorul şi purtătorul ei.

¹ I. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 35.

² Vezi A. S. Cikobava, *Vvedenie v iazikoznanie*, I, Moscova, 1952, p. 30-31.

³ I. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 38.

Concepția marxistă înlătură ca total neștiințifice teoriile idealiste burgheze care privesc și explică limba numai ca o realitate psihologică, adică din punctul de vedere îngust al relațiilor subiective dintre omul care vorbește și cel care ascultă.

Pentru idealismul burghez, realitatea limbii se reduce la folosirea unor «semne lingvistice» în cadrul unui anumit grup social. Astfel, pentru școala lingvistică americană, reprezentată de Bloomfield, limba se reduce la un proces biologic de stimuli și reacții individuale, în vederea satisfacerii nevoilor elementare ale vieții. Pentru această «școală», între limba omului și lătratul câinelui n-ar exista altă deosebire decât faptul că prima este ceva mai diferențiată¹. O asemenea teorie ignorează natura socială obiectivă a limbii, reducând-o la un proces biologic elementar.

Toate concepțiile idealiste limitează înțelegerea și explicarea limbii la procese psihologice și fiziologice, ignorând esența naturii ei sociale.

Aceste concepții nesocotesc natura reală a limbii prin faptul că nu o privesc ca produs istoric în evoluție și dezvoltare și nu o studiază în legătură cu istoria societății.

Încercînd să explice faptele de limbă prin ele înseși, fără ajutorul istoriei, idealismul antiistoric pretinde, spre exemplu, că termeni ca *stabanovist*, *partinic*, *colectivist* etc. ar fi putut apărea indiferent de gradul de dezvoltare al societății, ceea ce este o absurditate evidentă.

Reprezentantul cel mai tipic al idealismului burghez în lingvistică, F. de Saussure, consideră limba ca un sistem static, pe care-l studiază «în sine și pentru sine». Pentru el, limba este un produs psihic al societății concepută ca o sumă de indivizi. De aceea, el desparte lingvistica în «externă» și «internă» și desconsideră studiul istoric al limbii, negînd astfel legile dezvoltării ei ca fenomen social. Modificările în limbă sînt considerate de el ca spontane și întîmplătoare, necondiționate de istorie.

Urmașii lui F. de Saussure, structuraliștii (Bröndal, L. Hjelmslev și alții), caută în limbă numai elementul stabil, rațional, «general uman», în afara timpului. Din limbă ca obiect de studiu se înlătură astfel tot ceea ce este o mărturie despre dezvoltarea istorică a limbii, adică tot ceea ce o caracterizează ca produs istoric. Structuralismul disprețuiește deci specificul limbii naționale, căutînd elemente identice în toate limbile de pe glob. Structuraliștii susțin că limba ar avea un caracter abstract, că ea s-ar conduce după norme în afara timpului, valabile oricînd și oriunde. Ei vorbesc de înrudirea tuturor limbilor,

¹ Vezi M. M. G u h m a n, *Protiv idealizma i reakții v sovremennom amerikanskom iaztkoznanii* (L. Bloomfield i «deskriptivnaia» lingvistika), în *Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.*, otd. lit. i iazika t. XI, 1952, fasc. 4, p. 281.

bazată pe natura umană și pe legi generale care ar dirija psihicul omului de pretutindeni și de oricînd. Dacă verbul se găsește în toate limbile, spun structuraliștii, aceasta înseamnă că verbul este o categorie care depinde de înclinația lingvistică a omului în general¹.

O altă manifestare puternică a idealismului burghez în lingvistică, semanticismul, reprezentat îndeosebi de Carnap și Chase, susține că limba este o îngrămădire de semne convenționale și arbitrarie și că n-ar exista nimic real în sensul cuvintelor stabilite și înțelese ca atare de întreg poporul. Astfel, spre exemplu, cuvinte ca: *burghezie*, *capitalism*, *exploatare* etc. n-ar exprima conținutul social și istoric al acestor noțiuni, cunoscute și înțelese într-un sens bine determinat de masele muncitoare, ci ar fi niște termeni oarecare, cu caracter convențional și care pot fi înlocuiți oricînd cu alții. De aceea semanticiștii propun chiar să se schimbe numele acelor noțiuni care polarizează sentimentul de ură al maselor ca cele de mai sus și altele similare (*patron*, *plusvaloare*) prin alte cuvinte noi, pentru ca în acest fel să dispară conflictele legate în prezent de asemenea realități.

O astfel de concepție idealistă face imposibil studiul dezvoltării limbii în legătură cu dezvoltarea societății, deoarece, considerînd limba ca o sumă de semne convenționale, ea nu exprimă raporturile reale și obiective din natură și societate și nici rezultatele muncii de cunoaștere a omului.

În acest fel semanticismul rupe limba nu numai de istorie, ci și de gîndire, reducînd-o la un sistem de semne arbitrar.

Lingvistica semanticistă, prin toată concepția ei și prin propunerea efectuării reformelor sociale sub forma schimbărilor de cuvinte, este o manifestare tipică a aservirii științei față de interesele marelui capital monopolist. Lingviștii semanticiști încearcă nu numai să folosească limba pentru apărarea reacțiunii și să paralizeze spiritul combativ al clasei muncitoare, ci și să slăbească dragostea popoarelor pentru limba lor, care, fiind considerată numai ca un sistem arbitrar de semne, poate fi înlocuit cu un alt sistem « mai bun », de exemplu cu sistemul limbii engleze, pe care unii lingviști burghezi ar voi să o proclame limbă universală, grație pretensei ei « superiorități ».

Idealismul și cosmopolitismul în lingvistică sînt o manifestare a disprețului pentru individualitatea limbilor naționale și pentru cultura exprimată în aceste limbi. El se pune astăzi la dispoziția imperialismului, pe care îl servește în tendința lui de cucerire a dominației mondiale.

Rupînd limba de evoluția societății, idealismul nu poate explica nici faptul că oamenii din aceeași comunitate folosesc în mod obligatoriu aceeași limbă.

¹ Vezi *Zadaci sovetskogo iazykoznanii v svete trudov I. V. Stalina i jurnal Voprosi iazykoznanii*, în *Voprosi iazykoznanii*, 1952, nr. 1, p. 7.

Raportul dintre realitate și limbă, dintre gândire și limbă, poate fi explicat numai pe baza materialismului dialectic, care ne arată că realitatea obiectivă se reflectă în gândire cu ajutorul imaginilor și noțiunilor, acestea fiind generalizări ale impresiilor sensibile. Imaginile și noțiunile se exprimă prin limbă, care oglindește astfel realitatea obiectivă. Deci limba exprimând realitatea cu ajutorul noțiunilor și cuvintelor nu poate fi considerată ca un sistem de semne arbitrar, cum pretind idealistii, ci ca o expresie a stărilor și relațiilor reale, existente în natură și societate.

În concepția materialist-dialectică se evidențiază astfel uriașa importanță a limbii în formarea gândirii și a cunoașterii lumii obiective și rolul ei în dezvoltarea culturii umane. « În istoria omenirii, scrie I. V. Stalin, limba sonoră este una din forțele care au ajutat pe oameni să se desprindă din lumea animală, să se unească în societăți, să-și dezvolte gândirea, să organizeze producția socială, să lupte cu succes cu forțele naturii și să ajungă la progresul pe care îl avem în prezent »¹.

Concepția marxistă despre limbă înarmează pe lingviști cu cea mai solidă bază teoretică pentru studiul și dezvoltarea limbii, pentru cultivarea și perfecționarea ei neconținută.

Lingvistica în concepția marxistă este ridicată la un nivel înalt de știință a naturii și evoluției limbii, a îndrumării și perfecționării ei, în contrast izbitor cu concepția idealistă pentru care lingvistica nu este decît o știință descriptivă de fapte, a căror natură și funcțiune socială nu este în stare să o explice.

I. V. Stalin a demonstrat cu vigoare falsitatea teoriei lui N. I. Marr despre caracterul de clasă al limbii, arătînd că limba nu are caracter de clasă, că ea este indiferentă față de clase. « Istoria arată că limbile naționale nu au un caracter de clasă, ci sînt limbi ale întregului popor, comune pentru membrii națiunilor și unice pentru națiune »².

I. V. Stalin arată însă că grupurile sociale sau clasele nu sînt indiferente față de limbă. « Ele se străduiesc să folosească limba în interesul lor, să-i impună vocabularul lor specific, termenii lor specifici, expresiile lor specifice. În această privință se disting mai ales păturile de sus ale claselor avute, care s-au rupt de popor și care-l urăsc: aristocrația nobiliară, păturile superioare ale burgheziei »³. Clasele exploatare din trecut de la noi au introdus în limbă o sumedenie de

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 41.

² *Ibidem*, p. 12.

³ *Ibidem*, p. 12.

cuvinte străine, în special franțuzisme, prin care și-au manifestat cosmopolitismul și disprețul pentru limba națională a poporului. Prin crearea unui jargon de clasă, ele s-au izolat de popor, deoarece vorbirea lor și-a pierdut calitatea de instrument de comunicare comun întregului popor.

Clasele nu pot schimba limba, care se bucură de o mare stabilitate prin structura ei gramaticală și fondul ei principal de cuvinte, ci o pot folosi numai în interesul lor, în sensul că întrebuițează limba înțeleasă de toți în scopul propagandei convenabile regimului susținut de ele.

Asupritorii din toate timpurile au căutat să suprimă limba popoarelor cucerite, fiindcă au văzut în ea mijlocul de exprimare a ideilor și sentimentelor și instrumentul care servește cultura poporului. Limba fiind primul din cele patru componente care definesc o națiune, după cum a arătat I. V. Stalin încă din 1913 în «Marxismul și problema națională»¹, cultivarea ei înseamnă a pune la dispoziția poporului un instrument de luptă de cea mai mare importanță pentru dezvoltarea națiunii. Dar clasele exploatoare ca și asupritorii străini n-au avut niciodată un asemenea interes. Acest fapt se evidențiază în mod clar în regimul capitalist contemporan, ale cărui trăsături fundamentale sînt definite astfel de către I. V. Stalin în «Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.»: «asigurarea profitului capitalist maxim prin exploatarea, ruinarea și pauperizarea majorității populației țării respective, prin aservirea și jefuirea sistematică a popoarelor din alte țări, mai ales din țările înapoiate, în sfîrșit, prin războaie și prin militarizarea economiei naționale, utilizate pentru asigurarea profiturilor celor mai ridicate»².

Un regim ca cel capitalist, care se definește prin exploatare, aservire și războaie, nu poate favoriza nici creșterea și nici dezvoltarea limbilor naționale. În «Marxismul și problema națională», I. V. Stalin arată că în regimul capitalist, a cărui expresie istorică este statul burghez, nu există limbi egale în drepturi. În capitalism raporturile dintre limbi corespund relațiilor de producție existente în acest regim, adică sistemului de dominație și aservire. El cunoaște limbi ale popoarelor stăpînitore și limbi ale popoarelor oprite.

Orînduirea socialistă, caracterizată de către I. V. Stalin prin «asigurarea satisfacerii maxime a nevoilor materiale și culturale mereu crescînde ale întregii societăți prin creșterea și perfecționarea neîntrepută a producției socialiste pe baza tehnicii celei mai înalte»³, nu numai că nu amenință originalitatea națională a popoarelor, dar făurește toate condițiile pentru înflorirea deplină a națiu-

¹ I. Stalin, *Opere*. Ed. pentru literatură politică, vol. 2, 1953, p. 314.

² I. Stalin, *Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 38.

³ *Ibidem*, p. 40.

nilor socialiste, a culturii și limbii lor naționale. Ca o întrupare a acestei concepții, ca exemplu al soartei limbilor în socialism, este orînduirea socialistă din U.R.S.S. în care se aplică politica națională leninist-stalinistă. Față de Rusia țaristă, «această închisoare a popoarelor», cum este caracterizată în «Istoria P.C.(b) U.S.» (p. 9), în care domina ura între naționalități, iar limbile neruse erau persecutate sau interzise, în U.R.S.S. se folosesc astăzi 68 de limbi, multe din ele devenind limbi scrise abia sub puterea sovietică. Această situație este cu totul firească în socialism, în care crearea și dezvoltarea culturilor socialiste în conținut este de neconceput fără dezvoltarea limbii, deoarece «limba națională este o formă a culturii naționale»¹.

Socialismul este vital interesat în cultivarea și dezvoltarea limbii naționale a poporului, fiindcă aceasta este un mijloc important de luptă pentru progresul social și cultural. Limba este «un instrument de luptă și de dezvoltare a societății».² De aceea, una din problemele de seamă ale politicii de stat a țării noastre în drumul spre socialism este sprijinul acordat dezvoltării limbii romîne și dezvoltării limbilor minorităților naționale. Această acțiune este foarte firească astăzi, cînd, o dată cu progresele realizate în acțiunea de stîrpire a analfabetismului, cultura a devenit un bun al maselor și cînd oamenii muncii, devenind conducătorii întreprinderilor și ai vieții publice, au nevoie să stăpînească cît mai bine și mai corect limba, pentru biruința cauzei socialismului.

Poporul care construiește socialismul este însetat de cultură și are nevoie să cunoască bine limba, să știe să scrie și să vorbească corect. Un text plin de greșeli gramaticale și ortografice sau o cuvîntare lipsită de forma de exprimare corespunzătoare sînt un obstacol în calea înțelegerii între oameni și a eficacității acțiunii lor comune.

De aceea, sarcinile concrete ale lingviștilor consistă în înzestrarea oamenilor muncii cu puternicele instrumente de bază ale activității și creației culturale care sînt dicționarele, gramatica, ortografia, precum și ajutorarea organelor conducătoare ale învățămîntului public în rezolvarea problemelor legate de predarea limbilor în școli.

Aceste sarcini sînt cu atît mai urgente și mai importante cu cît ele umplu un gol dureros în cultura noastră. Căci deși lingviștii noștri au avut ca sarcină oficială încă de la 1867, de la înființarea fostei Societăți Academice Romîne, alcătuirea unui dicționar și a unei gramatici a limbii romîne, realizarea acestor sarcini s-a mărginit doar la încercări cu totul necorespunzătoare.

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 19.

² *Ibidem*, p. 21.

Ca și în alte domenii de activitate, abia astăzi, în regimul de democrație populară, s-a putut realiza o veche năzuință culturală a poporului nostru, care este alcătuirea unei gramatici științifice a limbii române.

Învățătura marxistă ne arată că temelia unei limbi, esența specificului ei, o constituie structura gramaticală și fondul principal de cuvinte. Studiul științific al unei limbi trebuie să înceapă în mod firesc cu analiza acestor două elemente de bază.

Dacă în trecut nu s-a alcătuit o gramatică științifică a limbii române și nici dicționarul ei științific, aceasta se datorește în primul rând faptului că nici una din teoriile care au dominat în lingvistica noastră n-a sesizat importanța structurii gramaticale și a fondului principal de cuvinte în studiul limbii. Astăzi, datorită învățaturii marxiste, studiul științific al limbii române trebuie să înceapă prin alcătuirea gramaticii și dicționarului științific al limbii noastre.

În trecutul nostru cultural, au fost destul de numeroase încercările de a alcătui o gramatică a limbii române. De la 1757 pînă la primul război mondial au apărut la noi vreo 70 de cărți de gramatică¹. Nu e desigur locul să le analizăm aici pe fiecare în parte, fiindcă cele mai multe dintre ele nu prezintă nici o valoare științifică, ci, în cel mai bun caz, un interes istoric. O excepție o constituie doar gramaticile întocmite de I. Eliade Rădulescu, Al. Lambrior și H. Tiktin, care, deși de valoare inegală unele față de altele, sînt o dovadă că autorii lor, îndeosebi cei doi din urmă, reușiseră să-și însușească o concepție înaintată, pentru vremea lor, despre gramatică.

Ca și dicționarele sau încercările de ortografie, gramaticile limbii române alcătuite în trecut au avut la bază principii greșite, latiniste, italianizante, etimologice, și prea arăreori principiul descriptiv și normativ. Primele gramatici din secolul al XVIII-lea, cea a lui Dimitrie Eustatievici sau a călugărului Macarie, sînt naive încercări de a aplica limbii române regulile gramaticii slavone. Gramatica lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai din același secol, « *Elementa linguae dacoromanæ sive valachicæ* », este o lucrare făcută cu scopul politic de a descoperi în limba română exclusiv regulile gramaticii latine. Marea majoritate a gramaticilor noastre din secolul al XIX-lea au mers pe această linie latinizantă și etimologistă. Vechea Academie s-a făcut și în această privință, cum s-a făcut și cu dicționarul lui August Treboniu Laurian și I. C. Massim, ecoul acestor poziții greșite prin gramatica lui Timotei Cipariu, însușită și publicată de Academie în anii 1869 și 1877.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, singura noastră gramatică alcătuită pe temei descriptiv și normativ este cea a lui I. Eliade Rădulescu, apărută la

¹ Vezi Romulus Ionașcu, *Gramaticii romîni*. Iași, 1914.

Sibiu în 1828. Dar Eliade a părăsit în curînd aceste principii sănătoase, alunecînd în exagerările lui italianizante, tot atît de absurde ca și cele ale latiniștilor și tot atît de condamnabile ca și trădarea lui față de lupta de eliberare a poporului din 1848.

Principiul descriptiv și normativ îl folosesc la noi, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Al. Lambrior în « Gramatica Romînă » (Fonetica și Morfologia, refăcută de Gh. Ghibănescu, 1892) și H. Tiktin în « Gramatica Romînă » (ed. I 1891, ed. a II-a 1895). Gramaticile acestor doi învățați sînt singurele care au răspuns vreme îndelungată nevoilor practice ale școlii noastre, ele fiind utilizabile pînă astăzi.

« Gramatica Romînă » a lui H. Tiktin a avut la bază atît o concepție științifică cît și metoda justă de a exemplifica regulile gramaticale cu citate din cei mai buni scriitori ai noștri. În Prefața lucrării sale, H. Tiktin expune astfel principiile sănătoase care l-au călăuzit: « Pornind de la convingerea că sarcina de căpetenie a gramaticii școlare este de a învăța uzul corect al limbii materne și că școala în primul loc e chemată a lupta în contra particularităților dialectale din graiul celor culți, ne-am îndreptat luarea aminte în mod cu totul deosebit asupra chestiunii ortoepice, așa încît cu greu se va găsi un capitol în opul de față, unde să nu se fi dat mai la ficare pas instrucțiuni privitoare la întrebarea: care forme sînt de recomandat și care nu? Modul nostru de a vedea în această chestiune . . . este în rezumat: menținerea credincioasă a uzului consfințit prin tradiția literară, restabilirea formelor literare mai vechi acolo unde ele se arată alterate de gramaticii și literații moderni în mod arbitrar și gratuit . . ., în sfîrșit recomandarea uzului muntenesc în toate cazurile unde acesta nu stă în contrazicere cu tradiția. Ținem însă a observa că am căutat a ne feri de orice exclusivism pedantic. Așa am înregistrat regulat, arătîndu-le ca admisibile, deși mai puțin bune, toate formele care se află încă deobște întrebuițate la scriitorii moldoveni » (ed. a II-a, p. IV).

Toate gramaticile apărute de la Lambrior și Tiktin pînă în zilele noastre au fost doar improvizații pentru nevoi didactice de moment, fără vreo valoare științifică, fiind scrise, în general, cu scopuri mercantile. Ele au constituit o adevărată pacoste pentru învățămîntul gramaticii în școala noastră, constînd doar dintr-o înșiruire de reguli mecanice pe care elevii erau obligați să le memorizeze fără nici un folos real.

Încercările făcute de Acad. Iorgu Iordan¹, precum și de Acad. Al. Rosetti și J. Byck² de a alcătui o gramatică a limbii romîne au fost necorespunzătoare,

¹ Iorgu Iordan, *Gramatica limbii romîne*. București, 1937.

² Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii romîne*. Ed. I, București, 1943; ed. a II-a, 1945.

din pricina concepției lor idealiste și obiectiviste, despre limbă. Ele se mărginesc doar să înregistreze schematic faptele de limbă, ferindu-se de a da indicații normative și de a arăta ceea ce este învechit și pe cale de dispariție și ceea ce este nou și se dezvoltă. « Căutînd să stabilești norme cu orice preț, scrie Iorgu Iordan în prefața lucrării sale, poți greși, adică poți da impresia că ai greșit, atunci cînd norma respectivă nu satisface simțul pentru limbă al tuturor sau măcar al majorității cititorilor. Și mai cu seamă poți greși față de limba însăși, față de evoluția ei ulterioară: ceea ce astăzi este sau ți se pare necorect poate deveni mîine regulă generală, acceptată de toată lumea, din pricină că limba a apucat, în dezvoltarea ei, tocmai pe drumul indicat de inovația care în momentul de față este considerată ca o abatere de la normele gramaticale. Cine nu uită că limba se transformă neconținut sub ochii noștri trebuie să aibă mereu în minte acest lucru. A trecut vremea cînd gramaticul, stăpînit de o anumită concepție, credea că poate fixa reguli absolute și poate da sentințe pe care să le respecte toată lumea, cu riscul unei . . . pedepse în caz de abatere » (p. IV).

Poziția obiectivistă și idealistă adoptată de Iorgu Iordan, care se mărginește la înregistrarea faptelor de limbă și la explicarea lor formală, neagă deci rolul normativ al gramaticii, susținînd că evoluția limbii este întîmplătoare și imprevizibilă.

O altă greșeală de concepție a lucrării lui Iorgu Iordan este subaprecierea sintaxei, căreia nu-i acordă decît 34 de pagini, față de fonetică și morfologie care cuprind 205 pagini.

Gramatica lui Al. Rosetti și J. Byck are la bază concepția structuralistă și formalistă. « În concepția noastră, spun autorii în Prefață, morfologia operează cu semnul lingvistic (forma lingvistică sau cuvîntul), și are drept scop să descrie *sistemul* în care intră semnele (formele sau cuvintele) unei limbi și să lămurească funcțiunea și valoarea sau sensul acestor semne » (p. 6-7).

Autorii se feresc nu numai de a da indicații normative, ci și de a da definiții categoriilor gramaticale. Pe ei nu-i interesează, spre exemplu, definirea termenului de subiect, predicat, atribut etc., ci doar sistemul de relații prin care un cuvînt poate deveni subiect, predicat etc. În ce privește fonetica, autorii adoptă integral poziția fonologiei structuraliste a școlii de la Praga, afirmînd că « numai valoarea *funcțională* a sunetelor trebuie reținută de gramatic pentru studiul său » (p. 6). Sintaxa propriu-zisă este neglijată de ei chiar mai mult decît de Iorgu Iordan, neacordîndu-i-se decît 10 pagini față de 161 de pagini pentru fonetică și morfologie.

Pentru fosta Academie Romîină alcătuirea unei gramatici științifice a limbii romîne n-a mai constituit o preocupare de la eșecul gramaticii lui Timotei Cipariu. Un fapt semnificativ pentru desconsiderarea manifestată sub regimul burghezo-moșieresc față de gramatică și de studiul limbii în general

este, între altele, legea învățământului din 1908, care nu prevedea studiul gramaticii în cursul superior al liceului și nici în universitate, situație care s-a menținut pînă la reforma învățământului din 1948, înfăptuită de regimul de democrație populară. Cît de mult era neglijată gramatica în cadrul studiilor despre limbă în sînul fostei Academii Romîne se vede și din faptul că nici unul dintre lingviști care s-au bucurat de «reputație» în generația trecută, ca Densusianu sau Pușcariu, n-a alcătuit o gramatică a limbii romîne, deși lipsa unei gramatici era atît de adînc simțită.

Lipsa de interes a fostelor clase stăpînitoare pentru dezvoltarea și cultivarea limbii romîne mergea mînă în mînă cu snobismul, cu preferința pentru limbile străine, îndeosebi pentru cea franceză. «În România burghezo-moșierească de pînă mai ieri, clasele exploatare și savanții lor înstrăinați de cultura națională a poporului român și a naționalităților conlocuitoare, plasați pe poziția cosmopolitismului, au folosit, conștient sau inconștient, limba franceză, limba stăpînitorilor lor, creînd și întreținînd prejudecata incapacității limbii noastre de a contribui la dezvoltarea științei, pentru a dura un zid chinezesc între știință și popor»¹.

Desconsiderarea studiului gramaticii, a legăturii lingvisticii cu școala, lipsa manualelor și metodicilor de predare, concepția greșită a Dicționarului Academiei au avut o cauză comună: idealismul și cosmopolitismul lingvisticii burgheze din țara noastră, «concepții care au dus la decăderea și sterilitatea lingvisticii romîne»². «Așa se explică, scrie ziarul «Scînteia» din 25 iulie 1951, de ce în școală, limba romînă și limbile străine se învățau cu totul neștiințific. Elevii și studenții, ieșind din școli, vorbeau și scriau cu greșeli gramaticale și ortografice»³.

După eliberarea țării noastre de către glorioasa armată sovietică și cucerirea puterii politice în stat de către clasa muncitoare condusă de P.C.R., cultura romînească s-a putut îmbogăți din nesecatul izvor al științei sovietice. Dar situația în ceea ce privește studiul gramaticii limbii romîne nu s-a schimbat. Unii lingviști din țara noastră n-au adîncit de la început îndeajuns învățătura marxist-leninistă și nu au tras concluziile necesare pentru studiul științific al limbii romîne. Ei au rămas pe vechile poziții idealiste, care acordau gramaticii o importanță redusă, considerînd-o ca o disciplină formală, și n-au dezvoltat, în spirit marxist, studiile asupra gramaticii limbii noastre.

Ținînd seamă de această situație, Prezidiul Academiei R.P.R. a încredințat încă din 1950 Institutului de lingvistică din București sarcina importantă și

¹ *Lupta de clasă*, ianuarie-martie, 1949 (Împotriva cosmopolitismului în știință), p. 90.

² *O dezbatere care nu și-a atins scopul*, în *Contemporanul* din 27 februarie 1953.

³ *Scînteia* din 25 iulie 1951 (Pentru înflorirea lingvisticii în Patria noastră).

de mare răspundere a alcătuirii primei gramatici științifice și a dicționarului limbii române.

Deoarece elaborarea acestor lucrări a fost greșit concepută de fosta conducere a Institutului (Iorgu Iordan, Al. Rosetti și Al. Graur), Prezidiul Academiei R.P.R. a fost nevoit să numească în iunie 1952 o nouă conducere, cu sarcina de a aduce cât mai urgent la îndeplinire aceste lucrări, pe baza învățăturii marxiste despre limbă.

Gramatica de față este una din traduceri în viață a chemării Partidului Muncitoresc Român pentru înflorirea lingvisticii în țara noastră, pentru cultivarea și dezvoltarea limbii române.

Baza științifică pe care colectivul Institutului de lingvistică din București a alcătuit gramatica de față a fost învățătura marxistă despre gramatică și structura gramaticală a limbii cuprinsă în clasică lucrare a lui I. V. Stalin « *Marxismul și problemele lingvisticii* ».

Pentru alcătuirea unei gramatici nici nu există o bază teoretică mai solidă decât învățătura lui I. V. Stalin, care acordă, pentru întâia oară, acestei discipline importanța excepțională pe care o are în studiul limbii.

Felul în care I. V. Stalin definește natura și rolul gramaticii, ca și procesul formării și dezvoltării structurii gramaticale, constituie singurul fundament teoretic pentru studiul materialist al gramaticii.

În concepția marxistă, gramatica nu este o sumă de reguli pentru învățarea limbilor, ci știința structurii gramaticale a unei limbi, știința principiilor și modificărilor ei istorice¹. În cadrul disciplinelor lingvistice, gramatica ocupă, în concepția marxistă, primul loc, obiectul ei fiind însăși « esența specificului limbii ».

Nici sunetele, nici cuvintele, luate izolat, nu formează o limbă, ele avînd un sens numai în cuprinsul propozițiilor constituite pe baza gramaticii. De aceea, la baza studiului limbii nu poate fi pusă teoria componenței ei fonetice și a modificărilor fonetice din limbă, așa cum au făcut neogramaticii.

Nici vocabularul, care se găsește în continuă schimbare, nu formează baza limbii, « deși fără el nu este de conceput nici o limbă »².

Temelia limbii, esența specificului ei o formează, arată I. V. Stalin, structura gramaticală și fondul principal de cuvinte.

¹ Vezi N. S. Pospelov, *I. V. Stalin și structura gramaticală a limbii*, în *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin*. Ed. Acad. R.P.R., 1953.

² I. Stalin *Marxismul și problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 21.

Sunetele și cuvintele constituie numai un material de construcție la dispoziția gramaticii, care le combină în propoziții și fraze, după regulile specifice fiecărei limbi. Numai prin gramatică «limba capătă posibilitatea de a îmbrăca gândurile umane în învelișul material al limbii»¹ și numai prin ea limba capătă «armonie și înțeleș»².

Specificul structurii gramaticale constă în faptul că operează prin generalizări, prin categorii abstracte. I. V. Stalin o aseamănă în această privință cu geometria, deoarece gramatica, făcând abstracție de particular și concret, atît în cuvinte cît și în propoziții, «ia acel element comun care stă la baza modificărilor cuvintelor și a îmbinărilor lor în propoziții și construiește din acel element comun reguli gramaticale, legi gramaticale»³. Formula unei declinări sau conjugări se aplică oricăror substantive sau verbe de un anumit fel, așa precum și formula geometrică a unui triunghi se aplică tuturor triunghiurilor asemănătoare.

Dar categoriile și legile gramaticale nu s-au născut spontan și n-au fost totdeauna așa cum le constatăm astăzi. I. V. Stalin a arătat că ele sînt rezultatul unei lungi dezvoltări istorice a limbii, produsul evoluției și perfecționării ei îndelungate. Istoria oricărei limbi ne arată trecerea ei de la forme gramaticale neregulate și greoaie spre forme cît mai precise și adecvate. Studiul limbilor primitive ne arată, spre exemplu, că în foarte numeroase cazuri pluralul substantivelor se exprimă prin cuvinte cu totul diferite de singular și tot astfel diferitele timpuri ale unei acțiuni nu se exprimă prin unul și același cuvînt de bază, ci prin cuvinte diferite după momentul acțiunii.

Fiecărei limbi îi sînt proprii categoriile ei gramaticale, care o caracterizează. Astfel, spre exemplu, substantivele în limba rusă și romînă prezintă forme diferite după gen, număr și caz. În limba franceză ele variază numai după gen și număr. În limba romînă și rusă există trei genuri la substantive. Franceza cunoaște numai două: masculin și feminin.

Existența categoriilor gramaticale specifice fiecărei limbi demonstrează clar absurditatea încercărilor lingvisticii idealiste și cosmopolite de a stabili o «gramatică universală» valabilă pentru toate limbile. Ignorînd specificul concret al limbilor și căutînd să stabilească în limbă factori și categorii «general umane», lingvistica structuralistă reia principiile care stau la baza «Gramaticii generale și raționale» de la Port-Royal, apărută în 1660 și alcătuită pe străvechea concepție aristotelică a identității categoriilor logicii formale cu cele gramaticale.

Pe o poziție tot atît de greșită s-a plasat și N. I. Marr, concepînd limba ca un produs de clasă și ca un fenomen de suprastructură. El a căutat să explice

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 22.

² *Ibidem*, p. 21.

³ *Ibidem*, p. 22.

apariția categoriilor gramaticale prin dezvoltarea diferitelor formațiuni social-economice. Astfel, spre exemplu, pentru el apariția pronumelui era legată de dezvoltarea proprietății, iar apariția gradelor de comparație de despărțirea societății în clase. N. I. Marr era convins că prin analiza semantică se pot explica toate categoriile gramaticale, inclusiv prepozițiile și conjuncțiile.

Combătînd cu hotărîre poziția lui N. I. Marr, I. V. Stalin a arătat că numai o vulgarizare grosolană a marxismului l-a putut conduce pe N. I. Marr la ideea că fiecare « limbă de clasă » își are gramatica ei « de clasă », că există o « gramatică burgheză » și o « gramatică proletară ». Aceste afirmații denotă « ignoranța în problemele marxismului și completa neînțelegere a naturii limbii »¹.

Pentru știința materialist-dialectică a limbii, categoriile gramaticale nu pot fi identificate nici cu categoriile statice ale logicii formale, cum pretind idealiștii, și nici cu evoluția bazelor și suprastructurilor, cum au susținut, greșit, N. I. Marr și școala sa.

I. V. Stalin a arătat că structura gramaticală și-a precizat categoriile și regulile ei pe măsura progreselor gîndirii și a posibilităților acestora de a abstractiza și generaliza ceea ce este comun și esențial în cazurile asemănătoare.

Structura gramaticală este cel mai stabil element al limbii. « Elaborată în decursul epocilor și intrată în carnea și sîngele limbii »², ea se schimbă mai încet decît fondul principal de cuvinte. Cu timpul, ea se schimbă, « se îmbogățește cu reguli noi, dar principiile structurii gramaticale se păstrează în decursul unei perioade de timp foarte îndelungate, deoarece ele — după cum arată istoria — pot servi cu succes societatea în decursul unui șir de epoci »³.

În orice limbă se pot constata în fiecare moment forme gramaticale perimate, neproductive, care se elimină treptat din uz, și altele care sînt pe cale de formare.

Schimbările în structura gramaticală se produc încet și devin perceptibile numai după vreme îndelungată. Aceste schimbări se fac în sensul perfecționării structurii gramaticale, în sensul precizării și îmbogățirii regulilor ei. Astfel, în evoluția limbilor, întîiul mod cunoscut de legare a diferitelor propoziții între ele a fost juxtapunerea. Dar prin acest procedeu raportul între propoziții era neprecis și se puteau ivi numeroase confuzii. Cu vremea, dezvoltîndu-se coordonarea și subordonarea prin conjuncții, diferitele raporturi în frază au devenit mai clare și mai precise. Este destul, în această privință, să comparăm bunăoară sintaxa limbii romîne din textele secolului al XVI-lea cu cea a limbii romîne de astăzi, pentru a constata felul în care sintaxa limbii noastre s-a dezvoltat și și-a

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 18.

² *Ibidem*, p. 23.

³ *Ibidem*, p. 23.

precizat regulile. Astfel, în secolul al XVI-lea, constatăm un număr relativ mic de conjuncții, avînd fiecare mai multe funcțiuni. Cu timpul însă, în limba literară s-au dezvoltat, alături de conjuncțiile simple, numeroase conjuncții compuse și locuțiuni conjuncționale, specifice fiecărei categorii de propoziții subordonate.

Pentru cunoașterea structurii gramaticale a unei limbi, I. V. Stalin a arătat marea importanță a studierii legilor interne de dezvoltare proprii limbii respective. Aceste legi se referă la structura specifică a părților componente ale limbii — vocabularul, structura gramaticală, fonetica —, la relațiile dintre ele și la schimbările care se produc în limbă ca rezultat al mecanismului ei de funcționare.

O astfel de lege este, spre exemplu, în limba română, cumularea caracteristicilor care deosebesc pluralul de singular, la substantive, sau o persoană de alta la verbe, nu numai prin desinențe, ci și prin modificări în tema cuvîntului. Pluralul *cărți* se deosebește de singularul *carte*, nu numai prin desinență, ci și prin modificarea vocalei *a* din temă în *ă* și prin transformarea lui *t* în *ț*. Pluralul *căști* mai are comun cu singularul doar sunetul inițial, toate celelalte sunete fiind deosebite de cele ale singularului *casă*. Tot astfel formele verbale *port*, *porți*, *poartă*, *purtăm* se deosebesc una de alta, nu numai prin desinențe, ci și prin modificări în tema verbului: *t* din temă se transformă în *ț* la persoana a II-a, *o* în *oa* la persoana a III-a și *o* în *u* la persoana I plural.

Acțiunea legilor interne caracterizează adeseori o întreagă familie de limbi. Astfel este, spre exemplu, în familia limbilor romanice, legea reducerii flexiunii nominale, care a făcut ca aceste limbi să nu mai distingă cazurile după desinențe. Singura dintre limbile romanice care a mai păstrat doar două sau, în unele cazuri, trei din cele șase cazuri ale latinei este limba română.

Arătînd că structura gramaticală a limbii poate fi înțeleasă numai pe bază istorică, I. V. Stalin a creat cu adevărat temeiurile științifice ale gramaticii ca disciplină lingvistică. Lingvistica burgheză se mărginea să descrie structura gramaticală a limbii, dar nu o putea explica din punct de vedere științific, deoarece neglija procesul ei de formare. Cînd lingviștii burghezi au început să studieze structura gramaticală a limbii din punct de vedere istoric, ei au făcut o separație totală între gramatica descriptivă și istorică. Adevărata știință a limbii nu se poate mulțumi însă să constate că astăzi se vorbește într-un anumit fel, ci trebuie să explice de ce se vorbește în acest fel și cum s-a ajuns la respectiva formă lingvistică. Răspunsul la aceste întrebări îl poate da numai studiul istoric al limbii și al legilor ei interne de dezvoltare.

Opoziția între studiul descriptiv și cel istoric al limbii a fost susținută îndeosebi de F. de Saussure și de școala sa, după care gramatica istorică nu numai că este lipsită de sens, ci și imposibil de studiat. Pentru F. de Saussure, studiul

limbii trebuie limitat la sistemul ei actual. Concepția lui idealistă l-a împiedicat să vadă că evoluția limbii de la o stare la alta este riguros condiționată de istoria poporului care a creat-o și o vorbește și că nu poate fi separat studiul stării actuale a limbii de studiul istoriei ei.

Așa precum a arătat Friedrich Engels în «Anti-Dühring», conținutul și forma limbii «nu pot fi înțelese decât dacă se urmărește nașterea și dezvoltarea ei treptată, ceea ce nu este posibil fără a studia în primul rând formele sale ieșite din uz și în al doilea rând limbile înrudite vii și moarte»¹.

Cunoașterea evoluției limbii în lumina legilor ei de dezvoltare are, pe lângă valoarea științifică propriu-zisă, o imensă importanță practică în acțiunea de cultivare a limbii.

Această acțiune poate fi făcută numai pe baza cunoașterii științifice a legilor dezvoltării limbii, prin folosirea acestor legi pentru a face din limbă instrumentul de comunicare necesar societății, deoarece «fără o limbă înțeleasă de societate și comună pentru membrii ei, societatea își încetează producția, se destramă și încetează de a exista ca societate»². Limba nu-și poate îndeplini cu succes funcțiunea ei de instrument de comunicare și exprimare a gândirii dacă nu este și îndrumată.

Arătând că legile naturii și ale economiei au un caracter obiectiv, I. V. Stalin a precizat că ele nu pot fi nici suprimate, nici create de oameni. Oamenii pot doar «să descopere legile, să le cunoască, să și le însușească, să învețe să le aplice în deplină cunoștință de cauză, să le folosească în interesul societății și în felul acesta să le supună, să ajungă să le domine»³.

Cunoașterea legilor limbii este singurul mijloc de a putea influența dezvoltarea ei și aceasta numai în sensul întăririi legilor ei interne, a tendințelor ei firești. Încercarea de a influența limba în sens contrar acestor legi nu poate duce decât la un eșec total, de felul celui suferit de latiniști, de italianismul lui Eliade Rădulescu sau de purismul lui Aron Pumnul. Cultivarea limbii poate avea succes numai când ea decurge din legile dezvoltării limbii și când este făcută cu respectarea acestor legi.

Opera de cultivare și perfecționare a limbii este puternic sprijinită de tezele lui I. V. Stalin cuprinse în ultima sa lucrare «Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.». În această operă clasică, I. V. Stalin a arătat puterea omului socialist în fața legilor naturii și societății, rolul lui activ în opera de transformare a naturii și a vieții sociale. Cunoscând legile obiective, oamenii

¹ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*. Ed. P.M.R., ed. a II-a, 1952, p. 378.

² I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatura politică, 1953, p. 21.

³ I. Stalin, *Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 10.

nu mai sînt neputincioși față de ele, ci pot să le aplice în mod deplin conștient de interesele societății.

Marele ajutor dat oamenilor muncii prin îndrumările lui I. V. Stalin asupra folosirii legilor naturii și societății a fost apreciat de tovarășul G. M. Malenkov astfel: « Uriașa însemnătate a lucrărilor teoretice ale tovarășului Stalin constă în aceea că ele pun în gardă împotriva alunecării pe deasupra lucrurilor, pătrund în adîncul fenomenelor, în fondul însuși al proceselor de dezvoltare a societății, ne învață să vedem în germene acele fenomene care vor determina desfășurarea evenimentelor, ceea ce face posibilă previziunea marxistă »¹.

Prin alcătuirea primei gramatici științifice a limbii romîne, Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R. satisface o adîncă nevoie a culturii noastre. Învățămîntul de toate gradele și toți oamenii muncii așteptau de mult întocmirea unei călăuze științifice în domeniul limbii noastre, care să arate bogatele ei posibilități de exprimare în formele cele mai limpezi, mai precise, mai sugestive.

Nevoile societății de astăzi reclamă o limbă unitară, înțeleasă de toți și cu reguli bine precizate.

Precizarea regulilor gramaticale nu trebuie însă înțeleasă într-un sens rigid, de imobilizare a limbii în anumite forme, ceea ce ar fi de altfel și imposibil. Procesul permanent de dezvoltare și îmbogățire a limbii nu poate permite închiderea ei în forme rigide, cu caracter definitiv. Dar funcțiunea limbii ca mijloc de comunicare, rolul ei ca formă a culturii naționale, impune lingviștilor sarcina concretizării normelor ei gramaticale.

Limba pe care gramatica de față a căutat s-o fixeze în reguli este limba literară contemporană, care constituie forma cea mai îngrijită a limbii naționale pe care o vorbim astăzi. Graiurile regionale, explicabile prin izolarea în care trăiau, în trecut, provinciile țării noastre, sînt treptat înlocuite de o limbă națională unitară. Această unitate a limbii romîne se afirmă și se întărește îndeosebi astăzi, în cursul procesului istoric de formare a națiunii noastre socialiste.

Precizarea regulilor gramaticale și a normelor în gramatica de față s-a făcut îndeosebi pe baza operelor literare din secolul al XIX-lea și al XX-lea, precum și pe baza practicii vii a limbii din zilele noastre. Articolele și cuvîntările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej și documentele de partid și de stat au fost folosite ca material de bază pentru limba curentă de astăzi, îndeosebi în volumul care cuprinde Sintaxa.

¹ G. M. Malenkov, *Raportul de activitate al Comitetului Central al P.C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului*. Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 123.

Noua gramatică a căutat deci să fixeze situația obiectivă existentă în structura gramaticală a limbii noastre literare. Ea are astfel, în primul rînd, un caracter descriptiv.

Dar pe lîngă caracterul ei descriptiv, o gramatică își îndeplinește adevăratul ei rol numai cînd are și un caracter normativ. Deci, acolo unde formele de exprimare prezintă fluctuații sau imprecizii, îi revine gramaticii rolul de a arăta forma corectă corespunzătoare sau exprimarea literară cea mai recomandabilă, în funcție de tendințele de dezvoltare a limbii potrivit legilor ei interne. « Atitudinea conștientă față de structura gramaticală a limbii — se spune în Cuvîntul înainte al Gramaticii limbii ruse a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice —, față de legile ei fundamentale și față de regulile ei particulare contribuie la folosirea mai corectă a limbii materne, însușite din copilărie, la exprimarea mai exactă a gîndurilor și la înțelegerea mai bună a celor auzite și citite. O dată cu aceasta, atitudinea conștientă față de structura gramaticală a limbii contribuie la desăvîrșirea limbii naționale comune... De aceea, o gramatică descriptivă și normativă, bazată pe studierea științifică a problemelor structurii limbii, are o mare însemnătate practică pentru cercurile largi ale celor ce vorbesc și scriu »¹.

Noua gramatică a căutat să-și îndeplinească această menire. Ea va putea servi ca un îndreptar științific atît marilor mase, pentru ca ele să vorbească și să scrie corect limba romînă, cît și pentru scriitori, pentru propagandiști, pentru profesori, adică pentru toți cei care au sarcina de a explica, instrui și convinge. Ea va constitui baza gramaticii școlare, dîndu-i acesteia caracterul științific corespunzător importanței ei în învățarea limbii.

Tratarea problemelor în gramatica de față, împărțirea materiei și capitolele noi pe care le cuprinde o deosebesc simțitor de gramaticile alcătuite în trecut.

Potrivit învățaturii marxiste, după care limba este un produs istoric format în decursul evoluției de veacuri a poporului care a creat-o și o vorbește, lucrarea de față cuprinde la începutul fiecărui capitol o scurtă schiță istorică a evoluției formelor limbii noastre, de la limba latină și slavă pînă astăzi, dînd adeseori și în cuprinsul diferitelor capitole explicațiile istorice socotite necesare.

Introducerea analizei principiilor vocabularului ca prim capitol al gramaticii constituie aplicarea învățaturii marxiste privitoare la raporturile dintre vocabular și gramatică. Cuvintele limbii formînd materialul de construcție al formelor și regulilor gramaticale, studiul principiilor vocabularului își are de fapt locul firesc la începutul oricărei gramatici științifice.

¹ *Grammatika russkogo iazika*. Redactori responsabili: Acad. V. V. Vinogradov, E. S. Istrina și S. G. Barhudarov, membri corespondenți ai Academiei de Științe a U.R.S.S., 1952, Moscova, t. I, p. 3.

Pentru întâia oară într-o gramatică a limbii române i se dă foneticii importanța cuvenită, ca parte a studiului limbii care se ocupă cu învelișul material al cuvintelor. Ținînd seamă de faptul că în procesul de unificare a unei limbi, care se afirmă în primul rînd prin structura gramaticală și fondul principal de cuvinte, deprinderile fonetice regionale dovedesc în general o mare persistență, unitatea laturii sonore a limbii trebuie să constituie o importantă problemă pentru o gramatică științifică. De aceea, gramatica de față, pe lângă descrierea amănunțită a sunetelor limbii române, a căutat să stabilească, pe cît a fost posibil, toate indicațiile normative pentru o pronunțare corectă a sunetelor limbii noastre, pentru a asigura astfel o exprimare precisă și unitară, în conformitate cu uzul literar și tendințele actuale ale limbii.

Morfologia cuprinde și ea numeroase părți noi față de gramaticile din trecut. Pentru întâia oară într-o gramatică a limbii române, procedeele de formare a cuvintelor sînt studiate în legătură cu fiecare parte de vorbire, în capitolul de morfologie privitor la partea de vorbire respectivă.

O altă caracteristică a gramaticii de față este tratarea sintaxei părților vorbirii în cuprinsul morfologiei, forma și funcțiunea unei categorii gramaticale fiind indisolubil legate în actul vorbirii. Părți noi ale morfologiei sînt, spre exemplu, tratarea declinării substantivelor după genuri, adică după modul cum ea se efectuează de fapt în limba romînă, și diatezele la verb.

În capitolul despre verb se dă, pentru întâia oară într-o gramatică a limbii romîne, dezvoltarea cuvenită părții privitoare la verbele reflexive, care constituie o caracteristică a limbii noastre, fiind un mijloc important de îmbogățire a expresivității ei.

Părțile de vorbire neflexibile (adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția), care în gramaticile din trecut erau tratate sumar, în cîteva rînduri, sînt analizate fiecare, în gramatica de față, în mod amplu, corespunzător frecvenței și rolului lor în limba noastră. Pentru fiecare din aceste categorii gramaticale se stabilesc funcțiunile multiple pe care le au în cadrul construcțiilor gramaticale și se dau indicații normative asupra folosirii și valorii lor stilistice.

În alcătuirea gramaticii de față, colectivul Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R. s-a străduit să aplice învățătura marxistă despre rolul și funcțiunea gramaticii ca factor educativ de cunoaștere și de cultivare a limbii naționale.

Munca colectivului care a alcătuit gramatica a fost mult ușurată de însușirea bogatei experiențe sovietice în materie de gramatică. Manualul de gramatică al lui Zemski, Kriucikov și Svetlaev, de asemenea cel al lui Finkel și Bajenov, dar îndeosebi « Gramatica limbii ruse », volumul I (Fonetica și Morfologia), alcătuită

de Academia de Științe a Uniunii Sovietice sub redacția Acad. V. V. Vinogradov și a membrilor corespondenți ai Academiei de Științe a U.R.S.S. E.S. Istrina și S.G. Barhudarov, apărută în 1952, ne-au servit ca o prețioasă îndrumare metodologică, atât în planul nostru de ansamblu, cât și în felul de a interpreta numeroase probleme speciale.

Dar nu numai concepția de bază în alcătuirea acestei lucrări a deosebit munca de astăzi a Institutului față de cea a lingviștilor din trecut, ci și metodele de muncă.

În alcătuirea gramaticii, ca și în alcătuirea celorlalte lucrări care se elaborează astăzi în Institut, s-a folosit metoda muncii în colectiv. Sîntem convinși că numai pe această cale se pot obține rezultatele pe care poporul muncitor le așteaptă de aici înainte de la oamenii de știință.

Volumul de față, care cuprinde Vocabularul, Fonetica și Morfologia, a fost terminat la începutul anului 1953 și supus în ziua de 6 februarie 1953 dezbaterii Consiliului științific lărgit al Institutului.

Pe baza criticilor și observațiilor făcute în cadrul dezbaterii din ziua de 6 februarie și a celor apărute în presă, proiectul a fost revizuit și definitivat în luna aprilie 1953.

Al doilea volum, care cuprinde Sintaxa, a fost terminat și dat la tipar în cursul lunii februarie 1954.

În acest fel s-a realizat o veche năzuință culturală a poporului nostru, meritul înfăptuirii ei revenind în primul rînd celor care au luat această inițiativă și au sprijinit-o nelimitat moral și material: Partidul Muncitoresc Român, Guvernul R.P.R. și Prezidiul Academiei R.P.R.

Prof. DIMITRIE MACREA

VOCABULARUL

Cuvîntul ca unitate lexicală

§ 1. « După cum se ştie — scrie I. V. Stalin în « Marxismul şi problemele lingvisticii » (p. 21) — toate cuvintele cuprinse într-o limbă formează laolaltă aşa-numitul vocabular ». Cuvintele sînt îmbinări de sunete (uneori chiar un sunet singur) care au un înţeles, de pildă: *casă, floare, om, (a) cînta, (a) merge, el, bun, o, doi, bine, la, pe, că, şi, vai*.

Pentru a fi combinate în propoziţii şi fraze, cuvintele iau în general diferite forme. Substantivul *casă* ia formele *casei, casele, caselor* sau *casa*. Verbul *a cînta* devine *cîntaţi, cîntînd, cîntasem* etc. Pronumele personal *el* se transformă în *lui, îi, lor, le* etc. Astfel de modificări reprezintă formele gramaticale ale cuvintelor cu ajutorul cărora se exprimă raporturile între cuvintele din frază şi nuanţe ale acţiunilor, fără a se schimba sensul fundamental al cuvîntului. Un cuvînt nu este alcătuit dintr-o formă tip, ci din toate formele gramaticale pe care le poate lua în flexiune. Formele gramaticale ale aceluiaşi cuvînt pot fi destul de deosebite între ele. Astfel, de exemplu, verbul *a lua* are la persoana I şi a II-a sg. a ind. prez. formele *iau, ieşi*, iar la persoana I şi a II-a pl. *luăm, luaţi*. Totuşi *iau* şi *luăm* nu sînt cuvinte independente, ci forme diferite ale verbului *a lua*, deoarece au acelaşi înţeles lexical şi nu diferă decît prin flexiune.

Cuvintele îşi pot modifica însă şi înţelesul în vorbire. În propoziţia *am împrumutat pe un prieten cu doi lei*, *împrumuta* înseamnă « a da cu împrumut », iar în propoziţia *am împrumutat de la un prieten doi lei*, acelaşi verb are sensul de « a lua cu împrumut ». Cu toate acestea înţelesul de bază al lui *împrumuta* se păstrează în amîndouă cazurile.

Transformările formei şi înţelesului cuvintelor nu se produc la întîmplare, ci totdeauna după anumite reguli gramaticale şi lexicale ale limbii respective.

Vocabularul ca material de construcție pentru gramatică

§ 2. Cuvintele sînt, după cum arată I. V. Stalin în « Marxismul și problemele lingvisticii » (p. 21), materialul de construcție cu ajutorul căruia gramatica formează propoziții și fraze. Ca material de construcție, cuvintele sînt independente. Nimic nu ne obligă, de pildă, să înșirăm pe *casă, floare, om, a cînta* sau pe celelalte numai într-o anumită ordine și nici să le legăm între ele numai într-un anumit fel, dinainte determinat. Dacă cuvintele n-ar fi independente, gramatica n-ar putea să le întrebuițeze ca material la construirea propozițiilor și frazelor, după cum, dacă varul, cimentul și cărămizile n-ar fi materiale de construcție independente unul de altul, nu s-ar putea clădi nimic cu ajutorul lor. Independența aceasta dispăre însă cînd cuvintele se combină între ele cu ajutorul gramaticii. În propoziția *copacul crește*, cele două cuvinte depind unul de celălalt. Nu se poate spune *copacul creștem*, de pildă, fiindcă forma verbului *creștem* nu e potrivită cu subiectul *copac*. Nu se poate spune nici *copacul cumpără* sau *copacul vinde*, fiindcă aici înțelesul lexical al verbelor *cumpără* și *vinde* nu e potrivit cu înțelesul substantivului *copac* ca subiect.

Despre conținutul cuvîntului

§ 3. În natură nu există formă fără conținut și nici conținut fără formă. Tot astfel nici în limbă nu există conținut liber de materialul limbii. Orice cuvînt este o unitate între un conținut și o formă. Conținutul este totalitatea înțelesurilor cuvîntului, iar forma, totalitatea sunetelor cuvîntului. Totalitatea sunetelor constituie partea materială, materia din care este construit cuvîntul, iar totalitatea înțelesurilor, reprezintă o reflectare a realității în mintea omului. Deși conținutul cuvîntului este o totalitate de înțelesuri, totuși în propoziții și fraze nu apare, în general, decît cîte unul din aceste înțelesuri. Astfel, în *a se înroși la față, a face fețe-fețe, față de masă* etc., limba nu utilizează toate înțelesurile cuvîntului *față* deodată, ci numai cîte unul.

Din punctul de vedere al conținutului, cuvintele se împart în trei categorii :

- a. cuvinte care exprimă (și denumesc) noțiuni ;
- b. cuvinte care exprimă (dar nu denumesc) emoții și imită zgomote sau sunete ;
- c. cuvinte care exprimă raporturile dintre noțiuni și servesc pentru a uni celelalte cuvinte în propoziții sau fraze.

Din prima categorie fac parte substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul și adverbul. Aceste feluri de cuvinte sînt forma materială a noțiunilor, singura formă de existență a noțiunilor. Prin cuvîntul *om*, de pildă, înțelegem noțiunea « om », adică « ființă care poate gîndi și vorbi, care poate construi și folosi unelte în procesul muncii sociale ».

Din a doua categorie fac parte interjecțiile, de exemplu *ura!*, *cucu!*

A treia categorie cuprinde prepozițiile, conjuncțiile, articolul, verbul copulativ *a fi* și verbele auxiliare. Spre deosebire de celelalte cuvinte ale limbii, acestea nu au înțeles de sine stătător. *Cu, de, în, la, pe* etc. sau *și, dar, ori, cel, un* etc. nu exprimă nici noțiuni, nici emoții sau zgomote.

Despre forma cuvîntului și raportul ei cu conținutul

§ 4. Forma cuvîntului este alcătuită din sunete. Sunetele fiind vibrații ale aerului, deci materie în mișcare, sînt ele înseși materie. De aceea complexul de sunete formează partea materială a cuvîntului. Înlănțuirea sunetelor în cuvinte este condiționată de anumite legi. În limba romînă, de exemplu, nici un cuvînt nu începe cu vreunul din grupurile de sunete *dl, tl, dn* și *tn*, pe cînd alte limbi au cuvinte care încep cu aceste grupuri.

Sunetele, ca elemente materiale ale cuvîntului, și înțelesurile, ca elemente ideale ale cuvîntului, nu se condiționează unele pe celelalte. Numai în cazul, excepțional, al onomatopeelor, un cuvînt are un anumit sens pentru că e format din anumite sunete: cîntecul cocoșului este desemnat prin cuvîntul *cucurigu*, deoarece sunetele care compun acest cuvînt se apropie cel mai mult de sunetele pe care le scoate cocoșul. La celelalte cuvinte această concordanță nu există. Nu din cauza sunetelor *c-a-s-ă*, care-l compun, cuvîntul *casă* are înțelesul de «clădire», căci aceleași sunete, purtînd același accent, desemnează și «lada de ținut bani», și «locul unde se fac plăți». Pe de altă parte, dacă sunetele *c-a-s-ă* ar avea în ele înseși ceva care să ne oblige să le atribuim obiectului pe care îl numim în felul acesta în romînește, ar trebui ca în toate limbile de pe suprafața pămîntului obiectul pe care noi îl numim *casă* să fie numit numai *casă*. Se înțelege că nici noțiunile nu cer prin natura lor să fie exprimate prin anumite sunete, căci în cazul acesta noțiunile identice ar trebui să se exprime în toate limbile prin sunete identice. După cum se știe însă, «casei» i se zice în limba rusă *дом*, în limba franceză *maison*, în limba germană *Haus* și așa mai departe, ceea ce dovedește că sunetele *c-a-s-ă* nu condiționează numirea obiectului respectiv.

Deși conținutul cuvîntului nu este față de forma lui ceea ce este cauza față de efect și nici invers, totuși conținutul și forma alcătuiesc laolaltă o unitate și orice conținut trebuie să îmbrace o formă ca să existe. În același timp însă, unitatea dintre formă și conținut nu este împietrită: un cuvînt își poate modifica forma, păstrînd același sau aceleași înțelesuri, și, invers, își poate modifica în parte sau în total conținutul, păstrîndu-și forma neschimbată. Astfel, înțelesul lui *voinic* se schimbă din «oștean» (sensul din limba veche slavă) în «puternic, tare», fără a se produce vreo modificare de formă. Tot astfel, lat. *canto* a devenit *cînt*, slav. *любѣти* a devenit *iubi*, în timp ce conținutul acestor cuvinte a rămas același.

Atît evoluția formei cît și evoluția conținutului sînt însă foarte lente. Fiecare schimbare de conținut sau de formă trebuie adoptată de întregul grup social care vorbește o limbă. Această adoptare cere timp îndelungat. De aceea, în limbă, și în special în vocabular, alături de elementele noi, există totdeauna elemente vechi, pe cale de dispariție; dar nu se poate spune că ele au dispărut decît după ce întregul grup social le-a părăsit.

Fondul principal de cuvinte

§ 5. În centrul vocabularului se află un număr relativ mic de cuvinte cunoscute de toți cei care vorbesc limba respectivă și întrebuințate în toate ramurile de activitate a poporului. Aceste cuvinte trăiesc multă vreme și servesc ca bază de îmbogățire a vocabularului. Ele alcătuiesc laolaltă **fondul principal de cuvinte**.

I. V. Stalin a arătat în «Marxismul și problemele lingvisticii» că esențialul în vocabular este fondul principal de cuvinte în care intră toate cuvintele radicale. «El este cu mult mai puțin cuprinzător decît vocabularul, dar trăiește multă vreme, de-a lungul veacurilor, și dă limbii o bază pentru formarea de noi cuvinte» (p. 21).

Numeroase cuvinte din fondul principal de cuvinte al limbii romîne sînt de origine latină, ca: *alb, apă, avea, bun, cap, cînta, de, eu, el, face, fi, frate, frunte, fugi, înțelege, lucra, mamă, mîine, mîncă, meu, munte, ochi, om, pește, pune, scrie, soră, și, tată, vedea* etc.

Un loc foarte important în fondul principal de cuvinte al limbii romîne îl ocupă cuvintele de origine slavă, ca: *ceas, cînstă, citi, da, drag, găti, iubi, muncă, plată, plug, prea, prieten, sfat, sfîrși, sută, trăi, treabă, vesel, vorbă* etc.

Dintre cuvintele împrumutate de curînd n-au pătruns decît puține în fondul principal de cuvinte al limbii romîne. Dintre acestea fac parte *gaz, mașină, motor* etc.

Cu timpul, și alte cuvinte din restul vocabularului vor pătrunde în fondul principal de cuvinte, fiindcă acesta evoluează neîncetat (cuvinte ca *băcan, cumpli, dijmă* etc. au ieșit din fondul principal al limbii noastre). Evoluția lui se produce mai încet decît a restului vocabularului, dar tot fără oprire.

Cuvintele din fondul principal de cuvinte dau naștere la derivate și compuse potrivit cu legile interne ale limbii. Astfel, din *alb* s-au creat: *albeață, albi, albitură, alburin, albuș, înălbi*, care formează împreună cu *alb* familia acestui cuvînt.

Caracterul variabil al vocabularului

§ 6. Cealaltă parte a vocabularului, care conține cuvinte mult mai numeroase decît fondul principal de cuvinte, este totodată și mult mai variată. Cuvintele din această parte se caracterizează prin aceea că se învechesc și dispar mai

repede decît cele din fondul principal de cuvinte, nu formează baza de îmbogățire a vocabularului, deși pot și ele să dea naștere la cuvinte noi și unele dintre ele pătrund cu timpul în fondul principal; ele nu sînt toate cunoscute și nici întrebuițate de toți cei care vorbesc romînește.

« Vocabularul nu se schimbă în același fel ca suprastructura, nu se schimbă prin anularea vechiului și construirea noului, ci pe calea completării vocabularului existent cu cuvinte noi, apărute în legătură cu schimbările orînduirii sociale, cu dezvoltarea producției, cu dezvoltarea culturii, a științei etc. » (STALIN, PROBL. LINGV. 22-23). Cuvintele învechite nu dispar dintr-o dată din limbă. Ele nu mai corespund vieții sociale a oamenilor, dar pot fi încă întrebuițate cînd este vorba de trecut sau de alte țări. Ele alcătuiesc vocabularul pasiv, cunoscut dar puțin folosit, spre deosebire de cuvintele care corespund realității prezente, sub toate aspectele ei, și care alcătuiesc vocabularul activ, folosit în mod permanent de vorbitori. Cuvinte ca *primar*, *prefect*, *județ*, *plasă* etc. n-au dispărut din limbă, ci au trecut în vocabularul pasiv. Alte cuvinte, ca *deșidera* « a dori », *vergură* « fecioară » au ieșit cu totul din limbă.

Schimbarea orînduirii sociale, reformele sociale provoacă apariția unor cuvinte noi. *Bolșevic* a apărut în limba rusă în perioada asaltului dat de clasa muncitoare împotriva țarismului, iar *colhoz*, *sovhoz*, după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Dezvoltarea producției a adus în vocabularul romînesc cuvinte noi ca: *abataj*, *bielă*, *carburator*, *dinam*, *elevator*, *freză*, *șut*, *tractor* etc.

Dezvoltarea științei și a culturii a adus cu sine cuvinte ca: *agrominim*, *agronomie*, *concert*, *dialectică*, *ecuație*, *miciurinism*, *partinitate*, *teoremă*, *universitate*, *valoare* etc.

În vocabular există și cuvinte cu răspîndire geografică limitată, cuvinte regionale ca: *băsădi* (« a vorbi »), *cătană* (« ostaș »), *chisăliță* (« mîncare de fructe fierte »), *atcaș* (« iarbă cosită pentru fîn »), *vipie* (« arșiță, toi ») etc.

Unele cuvinte nu rămîn tot timpul numai în același domeniu de activitate, ci se răspîndesc, trecînd și în alte domenii; de asemenea, multe cuvinte se răspîndesc dintr-o regiune în alta. Trecerea unui cuvînt dintr-un domeniu de activitate în alt domeniu de activitate, dintr-o regiune în alta reprezintă un mijloc de îmbogățire a vocabularului activ și de îmbogățire a sensurilor unui cuvînt. *A înțărca*, de pildă, însemna la început « a închide micii, iezii sau viții în țarc pentru a-i împiedica de la supt ». Trecerea lui din domeniul creșterii vitelor în domeniul general al vieții de fiecare zi a oamenilor, cu sensul de « a nu mai alăpta un copil », ne arată în primul rînd ce mare importanță avea la noi în trecut creșterea vitelor. Cunoșcînd evoluția exactă a unui cuvînt ne putem da seama de felul de viață al celor care îl întrebuițau, deoarece limba este strîns legată de istoria poporului care a creat-o și care o vorbește.

Vocabularul și istoria societății

§ 7. Fiecare cuvînt trebuie deci studiat în legătură cu istoria societății. Aceasta nu înseamnă cîtuși de puțin că vocabularul este legat de o clasă socială, oricare ar fi ea. Marea majoritate a cuvintelor n-au caracter de clasă. Limba înregistrează în egală măsură schimbările produse în diferite domenii ale vieții sociale, ea servește în același fel pe membrii societății, indiferent de clasa căreia îi aparțin.

Ce e drept, clasele nu au o atitudine pasivă față de limbă, ci se folosesc de ea în interesele lor. « Oamenii, diferitele grupuri sociale, clasele sînt departe de a fi indiferente față de limbă. Ele se străduiesc să folosească limba în interesul lor, să-și impună vocabularul lor specific, termenii lor specifici, expresiile lor specifice » (STALIN, PROBL. LINGV. 12), « clasele influențează limba, introduc în limbă cuvintele și expresiile lor specifice și uneori înțeleg în mod diferit unele și aceleași cuvinte și expresii » (STALIN, PROBL. LINGV. 36). I. V. Stalin a arătat însă că, în vocabular, cuvintele și expresiile colorate de clase sînt foarte puțin numeroase. « Asemenea cuvinte și expresii specifice, ca și cazurile de deosebire în semantică, sînt atît de puține în limbă, încît abia dacă reprezintă 1% din întregul material al limbii » (STALIN, PROBL. LINGV. 36).

Modul în care membrii unei clase se apreciază pe ei înșiși ca și pe cei care aparțin clasei sau claselor antagoniste se reflectă cu deosebire în modificarea înțelesului unui cuvînt sau în adăugarea unui înțeles nou, de clasă, la cele vechi. Astfel cuvîntul *prost* însemna la început « simplu », « din popor », « de rînd ». Clasele stăpînitore au imprimat termenului *prost* o nuanță de dispreț și cuvîntul a ajuns să însemne « fără minte, neghiob ». Cuvîntul *mișel* avea la început sensul de « om sărac, sărman ». Cei săraci erau considerați « ticăloși » de către cei avuți. Așa se explică sensul nou de « ticălos, nemernic, laș » pe care l-a căpătat cuvîntul *mișel*. *Mojic* însemna la origine « țaran ». Țărănimea fiind considerată grosolană, lipsită de maniere alese, *mojic* a ajuns sinonim cu *grosolan*, *necioplit*. *Cavaler* pentru francezi, în evul mediu, era « cel care mergea călare », deci seniorul. Apoi, deoarece seniorii își atribuiau toate calitățile, *cavaler* a ajuns să însemne « generos, cinstit » etc.

Avînd în mînă puterea politică, clasele exploatoare au influențat vocabularul mai mult decît clasele exploatate. Rareori surprindem în cuvinte influența claselor exploatate. Cuvîntul *boier*, de pildă, a căpătat o nuanță peiorativă, ajungînd să însemne « om leneș, mofturos ».

Sensul nou imprimat unui cuvînt de o clasă socială nu elimină de la început vechiul sens. *Mișel* are o coloratură de clasă atîta vreme cît sensul « ticălos » e asociat cu cel de « om sărman ». Dar vocabularul fiind în neconținută mișcare, sensul inițial dispare adesea, iar nuanța nouă a cuvîntului se generalizează și

își pierde specificul de clasă. Cuvinte ca *prost*, *mișel*, *mojic* au ajuns să fie aplicate foarte bine reprezentanților fostelor clase stăpînitoare.

ÎMBOGĂȚIREA VOCABULARULUI

§ 8. Numărul cuvintelor unei limbi nu este fix. O dată cu prefacerile sociale, cu progresul cultural, multe cuvinte vechi dispar, dar mai multe pătrund în vocabular. Gîndirea mai complexă a omului civilizat cere o mai mare varietate a mijloacelor ei de expresie, în stare să denumească nuanțele pe care le distinge sau noțiunile abstracte pe care le creează. Pe de altă parte, instituțiile noi, obiectele noi de civilizație trebuie numite. Schimbările se produc « pe calea completării vocabularului existent cu cuvinte noi, apărute în legătură cu schimbările orînduirii sociale, cu dezvoltarea producției, cu dezvoltarea culturii, a științei etc. Deși din vocabular dispare de obicei un anumit număr de cuvinte învechite, i se adaugă un număr mult mai mare de cuvinte noi » (STALIN, PROBL. LINGV. 22-23).

§ 9. Îmbogățirea vocabularului unei limbi se face pe două căi principale: prin mijloace interne — se creează cuvinte noi pornind de la cuvintele existente, sau prin mijloace externe — se împrumută cuvinte din alte limbi.

FORMAREA CUVINTELOR

§ 10. Din cuvinte vechi, limba poate să creeze altele noi cu sens înrudit, prin trei metode principale: derivarea (cu ajutorul sufixelor, cu ajutorul prefixelor sau prin suprimarea unui sufix sau prefix), schimbarea categoriei gramaticale și formarea de cuvinte compuse.

§ 11. Sistemul latin de formare a cuvintelor care stă la baza celui românesc se caracterizează printr-o bogată posibilitate de formare cu sufixe și prefixe. Limba romînă a moștenit sistemul latin de sufixe, adăugîndu-i o serie de sufixe noi, foarte multe de origine slavă, care nu i-au modificat aspectul general; posibilitățile de creare a cuvintelor cu ajutorul sufixelor au rămas aproape aceleași, numărul sufixelor s-a mărit însă. Prefixele latinești se păstrează în mică măsură în romînește și, deși s-au adăugat și prefixe de origine slavă, romîna a rămas săracă în acest domeniu. În ultimele două secole însă procedeul s-a refăcut prin împrumut și se poate spune că formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor este mai clară în romînește decît în limba latină, unde prefixele aveau nuanțe mult mai numeroase și mai puțin delimitate. Ca și limba latină, romîna formează rareori cuvinte compuse.

Derivarea

§ 12. Sufixele sînt îmbinări de sunete (uneori un sunet singur) care, atașate la o rădăcină, creează cuvinte noi, cu altă valoare gramaticală sau cu sens diferit. După cum cînd atașăm la tema prezentului verbului *a vîna* desinența *-m* sau *-ți* obținem persoana I și a II-a pl. a acestui verb, tot astfel, atașînd la verbul *a vîna* sufixul *-tor*, obținem numele celui care îndeplinește acțiunea acestui verb, *vîndător*; cu sufixul *-toare* obținem numele de acțiune, *vîndătoare*, cu sufixul *-at*, abstractul verbal *vînat* etc.

Limba romînă posedă un sistem de sufixe bine încheșat și bogat, capabil să exprime clar un mare număr de nuanțe (bogăția posibilităților de formare a abstractelor verbale este un exemplu).

Sistemul sufixelor romînești este în continuă transformare, dar se menține ca sistem. Tendința spre sistem se manifestă și în formă. Deoarece formele verbale oferă un sistem de derivare mai simplu și mai clar, în special la participii, există o tendință foarte netă de a integra derivarea nominală în derivarea verbală; sufixul care derivă substantive și adjective de la verbe formează și derivate de la substantive, formele model fiind acelea ale conjugărilor vii (*catifelat*, *dungat* sînt formate cu ajutorul sufixului de participiu al conjugării I).

Sufixele sînt mereu împrăștiate, mai ales pe calea împrumutului, de aceea pe lîngă un rezistent nucleu latin (*-tate*, *-ie*, *-iune*, *-el*) există sufixe mai noi: foarte multe slave (*-eală*, *-ean*, *-enie*, *-eș*, *-nic* etc.), cîteva maghiare (*-ău*, *-șug* etc.), turcești (*-gin*), grecești (*-isi*) și, multe, recente, de origine latină sau greacă, primite de noi prin diverse limbi intermediare. Acestea din urmă izbutesc, uneori, să redea viață unor sufixe romînești vechi (*-ar*, *-tate*; vezi § 131).

Prefixele sînt îmbinări de sunete (uneori un sunet singur) care, puse înaintea unui cuvînt, îi modifică sensul, nuanța (*găti*: *pregăti*; *socotit*: *nesocotit*) și uneori categoria gramaticală. Rolul prefixelor este diferit în mare măsură de al sufixelor; în timp ce sufixele servesc în primul rînd la schimbarea categoriei gramaticale (din verbe se obțin substantive, adjective, din adjective se obțin substantive, adverbe etc.), prefixele nu îndeplinesc decît foarte rar această funcțiune și trebuie, în acest caz, combinate cu sufixe (*sămînță*: *în-sămînț-at*).

Derivarea regresivă

§ 13. Se numește derivare regresivă construirea unui cuvînt nou prin suprimarea unui sufix de la un cuvînt vechi. Astfel, deoarece alături de *raportor*, derivat de la *raport*, există *co-raportor*, s-a creat și termenul *coraport*, format prin suprimarea sufixului *-or* de la *coraportor*. În același fel a apărut mai de mult verbul *a aniversa*: prin confuzie cu infinitivele de conjugarea I, de la (*și*) *aniversară*

(unde *aniversară* era adjectiv), s-a creat substantivul *aniversare*, luat drept infinitiv lung; acesta a servit ca punct de plecare la formarea verbului *a aniversa*.

Mai numeroase sînt cazurile de verbe formate pe baza unui adjectiv. Există o serie de adjective derivate de la substantive, cu ajutorul sufixelor *-at*, *-it*, *-ut* desprinse de la participii: *catifelat*, *sprîncenat*, *limbut*, *cornut* etc. În aceeași situație sînt numerele multiplicative de tipul lui *înzecit*, formate de la numeralul cardinal corespunzător cu prefixul *în-* și cu sufixul *-it* desprins de la participii. Fiind luate drept participii, s-au creat, prin suprimarea sufixului, verbe: *a dunga* de la *dungat*, *a vărğa* de la *vărgat* etc.

Alte verbe s-au format, prin derivare regresivă, de la numele de agent în *-tor* (*-sor*) sau de la numele de acțiune în *-ație*: de la *translator*, *translație*, *legislator*, *legislație* s-au format *a transla*, *a legisla* (în loc de *transfera*, *legifera*). De model au servit verbe ca *administra* alături de care există *administrație*, *administrator*. Tot așa de la *regizor* s-a format *a regiza*, de la *furnizor*, *a furniza* (după modelele cum e *coafa*, *coasor*).

Foarte frecvente sînt în romînește substantivele postverbale de tipul *cîștig* de la *cîștiga*, *cuget* de la *cugeta*, *greș* de la *greși*, *îngheț* de la *îngheța*, *plac* de la *plăcea*, *schimb* de la *schimba*, *văz* de la *vedea*. Deoarece de la multe substantive se formează verbe derivate, de exemplu *roti* de la *roată*, *săpa* de la *sapă* etc., în mintea vorbitorului se naște ideea că orice verb de conjugarea I sau a IV-a trebuie să aibă alături un substantiv de la care provine. Astfel, prin suprimarea sufixului verbal, apar substantive noi, ca *goană* alături de *goni*, *rugă* alături de *ruga*, *toacă* alături de *toca* etc. Foarte multe cuvinte de acest fel apar la poeți: *alint*, *licăr*, *mișun* etc.

Acest procedeu este și el un mod de a îmbogăți limba cu cuvinte noi.

Schimbarea categoriei gramaticale

§ 14. Destul de des se întîmplă ca un cuvînt să fie trecut în altă categorie decît cea din care făcea parte. Astfel, adesea adjectivele capătă valoare substantivală:

Ș-apoi pleacă iar în lume năzdrăvanul cel voinic. EMINESCU, O. I 79.

Astăzi drepturile noastre sînt asigurate [ceea ce e drept poate fi numit dreptul].

Neculuță a fost un muncitor-poet [cuvîntul *poet*, substantiv, capătă valoare de adjectiv].

De la *pantofi de tenis*, unde *tenis* este substantiv, s-a ajuns la *pantofi tenis* (formulă comercială, neliterară), apoi la construcția greșită *pantofi teniși*, în care *tenis* a căpătat valoare de adjectiv; adjectivul a putut deveni

apoi din nou substantiv: *teniși* « pantofi de tenis ». În limba română sînt foarte frecvente cazurile de transformare în adjectiv a substantivelor care arată pe autorul acțiunii unui verb sau pe purtătorul unei calități. Cuvinte ca *învingător*, *istef*, *destoinic* au fost la origine substantive.

Și alte părți ale vorbirii pot deveni substantive, de exemplu pronumele nehotărîte:

Aducerile-amine pe suflet cad în picuri,

Redeșteptînd în față-mi trecutele nimicuri. EMINESCU, O. I. 107.

Orice adjectiv, în forma neutră, poate fi folosit ca adverb:

A vorbit frumos.

Se simte rău.

Adverbul *bine*, diferit ca formă de adjectivul *bun*, poate fi folosit cu valoare de substantiv:

Binele ades vine pe urmele mîhnirii

Și o zîmbire dulce după-un amar suspin. ALEXANDRESCU, M. 3,

sau cu valoare de adjectiv: o persoană *bine* (în vorbirea neîngrijită). Pe de altă parte, substantivele pot căpăta valoare de adverb: *înghețat sloi (bocnă)*, *beat tun*, *doarme buștean*. Interjecția *haide*, considerată imperativ, s-a transformat în verb și se conjugă: *haidem*, *haideți*.

În toate aceste situații se poate vorbi de crearea unor cuvinte noi, deoarece, schimbîndu-se sensul, a rezultat, alături de cuvîntul vechi, altul nou.

Același lucru se poate spune și despre infinitiv și participiu, care pot fi folosite și ca verbe și ca substantive sau adjective. Nemaismîțindu-se legătura cu verbul care le-a dat naștere, avem a face cu formarea unor cuvinte noi. De exemplu: *mîncare de cartofi*; *un om avut*.

Compunerea

§ 15. Compunerea este procedeul prin care din două sau mai multe cuvinte se creează un singur cuvînt nou. Fiecare din cuvintele care intră în compunere își pierde individualitatea, astfel încît numai formal avem a face cu două sau mai multe cuvinte, dar din punctul de vedere al sensului este unul singur. Cel care vorbește nu analizează și nu sezisează înțelesul fiecărui element al compunerii, ci produsul lor, care este o unitate. De exemplu, *untdelemn*, cuvînt compus din trei elemente a căror individualitate se pierde prin compunere, exprimă o singură noțiune, aceea de « ulei comestibil ». Forma articulată, *untdelemnul*, ne arată că primul element nu mai e simțit ca un cuvînt aparte.

Cuvintele care intră în compunere pot fi părți de vorbire de același fel sau diferite. Astfel, se pot crea substantive noi din:

— substantiv + substantiv : *floarea-soarelui, ochiul-boului, fero-aliaj, șofer-mecanic* etc. Cîteodată cele două substantive care se combină sînt legate printr-o prepoziție : *untdelemn, drum de fier*.

— substantiv + adjectiv (locul adjectivului poate fi după substantiv sau înaintea lui) : *bunăstare, bunăvoință, dreptunghi, făt-frumos, liber-profesionist, piatră-acră, scurt-circuit*. Acest tip de compunere este vechi și foarte răspîndit mai ales în vorbirea populară și familiară.

— substantiv + verb : *gură-cască*.

— adverb + substantiv : *binecuvîntare*.

— prepoziție + substantiv : *după-masă, fărădelege*.

Adjectivele pot fi create din :

— adjectiv + adjectiv. Foarte răspîndit este tipul *franco-german, romîno-bulgar*. În acest tip de compunere se procedează de obicei în așa fel încît cuvîntul să aibă forma cea mai scurtă. Se spune de obicei : *conflictul franco-german, războiul italo-abisinian, statul austro-ungar*, și mult mai rar : *conflictul germano-francez, războiul abisiniano-italian, statul ungaro-austriac*.

— prepoziție + substantiv : *cuminte*.

— adverb + verb : *cumsecade*.

Verbele pot fi compuse din :

— adverb + verb : *a binevoi*.

De asemenea mai sînt compuse :

— numerele de la 11 în sus : *unsprezece, cincisprezece, șaptesprezece, douăzeci*.

— pronumele : *ceva, cineva, oarecare, fiecare, oricine*.

— adverbele : *astfel, oricum, cîteodată, niciodată, undeva*.

— prepozițiile : *după, de la, de pe, de către*.

— conjuncțiile : *cu toate că, pentru că*.

— interjecțiile : *nani-nani, be-be-be, tic-tac*.

În legătură cu unele cuvinte compuse se poate vorbi de așa-numita compunere prin juxtapunere, un stadiu de compunere mai puțin avansat. Elementele cuvîntului compus nu sînt contopite, ci numai alăturate, astfel că fiecare element își păstrează autonomia și este flexibil. De exemplu : *iarbă-mare, (al) ierbii-mari*. În ce privește sensul, ele se comportă ca orice cuvînt compus : sensul lor nu este suma sensurilor elementelor componente (*iarbă-mare* este numele unei plante).

Din categoria compuselor prin juxtapunere fac parte mai ales numirile geografice : *Ghimpați-Mihăilești, Popești-Leordeni*, dar și altele ca : *șofer-mecanic, meșter-lăcătuș*.

Cuvintele compuse pot da naștere, prin derivare, la alte cuvinte noi : *binevoi, binevoitor*.

Cuvinte compuse din inițiale sau din silabe

§ 16. De la sfârșitul secolului trecut se mai formează compuse din inițialele cuvintelor care denumesc o instituție, o organizație etc.: C.F.R. (*Cefereul*) din *Căile ferate române*, I.S.E.P. (*Isepul*) din *Institutul de studii economice și planificare*, T.A.R.S. (*Tarsul*) din *Transporturi aeriene romîno-sovietice*. Aceste cuvinte noi pot da naștere și ele la derivate: *ceferist*. Mai nou este procedeul compunerii primelor silabe ale cuvintelor. Acest procedeu, după modelul limbii ruse, a luat o mare dezvoltare în ultimul timp: *Aprozar*, *Sovrom* etc.

ÎMPRUMUTURILE

§ 17. Pe lângă îmbogățirea produsă prin formarea de noi cuvinte din cele existente, vocabularul se îmbogățește și prin împrumuturi.

În cursul dezvoltării sale istorice, poporul român a luat din limbile popoarelor cu care a avut legături un mare număr de cuvinte de care avea nevoie.

Cuvintele se împrumută pentru că denumesc obiecte și relații noi, exprimă nuanțe noi. Astfel: *acționa*, *automobil*, *avion*, *banal*, *biologie*, *busolă*, *cafea*, *calomnie*, *combină*, *dactilograf*, *electricitate*, *estetic*, *fabrică*, *gazetă*, *generos*, *hidrat*, *imperialist*, *internațional*, *lamina*, *lampă*, *magnet*, *observa*, *pedagog*, *radio*, *reclama*, *semafor*, *tractor*, *ușină*, *vagon*.

Între cuvintele noi și sinonimele lor mai vechi se dă de cele mai multe ori o luptă, al cărei rezultat poate fi modificarea ambilor termeni. Astfel, *axă* n-a eliminat pe *osie*, ci a denumit o osie perfecționată, *banal* n-a eliminat pe *obișnuit*, ci a desemnat ceva aproape supărător de obișnuit. Cuvintele românești se deosebesc astfel adesea într-o măsură mai mare sau mai mică de cuvintele împrumutate care la început exprimau aceleași sensuri.

Vocabularul limbii romîne s-a îmbogățit, devenind totodată mai variat, iar limba romînă a devenit mai bogată și mai dezvoltată, căci, după cum arată I. V. Stalin: «cu cît vocabularul este mai bogat și mai variat, cu atît limba este mai bogată și mai dezvoltată» (PROBL. LINGV. 21).

Limba romînă s-a întărit prin adoptarea cuvintelor străine de care avea nevoie.

Cuvintele străine de care nu mai avem nevoie (de ex. *prefect*) sau de care nu am avut niciodată nevoie, căci au fost împrumutate de clasele exploatatoare pentru a le folosi în jargonul lor (de ex. *mersi*), sînt îndepărtate treptat din limba romînă.

Limbile se mai îmbogățesc și prin calcuri lingvistice. Calcul consistă fie în traducerea elementelor componente ale unui cuvînt, compus sau derivat, fie în îmbogățirea înțelesului unui cuvînt sub influența unui cuvînt străin. Astfel *untdelemn* este un calc după v. sl. *Дѣтѣкъно масло*, format din *Дѣтѣкъно*

«de lemn (de copac)» și *масло* «unt (ulei)». Sensul de «a ajuta prin lămuriri la însușirea unei învățături» a fost luat de verbul *a prelucra* după modelul rus. *переработать*. Cuvîntul nostru *pionier* a căpătat sensul de «membru al organizației revoluționare a copiilor» sub influența rus. *пионер*. *Nivel* a căpătat înțelesul de «grad de pregătire într-un domeniu» (*a ridica nivelul ideologic*) sub influența rus. *уровень*.

Împrejurările care creează condiții favorabile împrumuturilor sînt strîns legate de istoria poporului. E firesc deci ca cele mai importante cuvinte împrumutate de limba romînă să provină din limbile slave, limbile popoarelor cu care poporul nostru a avut legăturile cele mai strînse. Așa se explică faptul că atît de multe cuvinte de origine slavă au pătruns în fondul principal al limbii noastre.

RAPORTURILE DINTRE DERIVAȚIE ȘI MORFOLOGIE

§ 18. Morfologia și derivația fac parte din două domenii diferite ale limbii: prima aparține gramaticii, iar cea de a doua formării cuvintelor, deci vocabularului. Cu toate acestea, faptele privind derivația se împletesc adesea cu cele de morfologie, astfel încît nu e posibil să le despărțim; de altfel, toate părțile limbii sînt legate între ele.

Ca și gramatica, care «stabilește regulile modificării cuvîntelor, avînd în vedere nu cuvinte concrete, ci în general cuvinte fără caracter concret» și care «ia acel element comun care stă la baza modificărilor cuvintelor și a îmbinărilor lor în propoziții și construiește din acel element comun reguli gramaticale, legi gramaticale» (STALIN, *PROBL. LINGV.* 22), derivarea urmează și ea reguli care se aplică în general la un grup mare de cuvinte, cărora le modifică funcțiunea și sensul în același fel. Astfel, după cum desinențele *-m*, *-ți* formează persoana I și a II-a plural a tuturor verbelor de conjugarea I, sufixul *-tor* poate forma de la aproape orice verb numele celui care îndeplinește acțiunea (*ascultător, cumpărător, înțelegător, vîntător* etc.), sufixul *-(ă)tate* formează abstracte (*bunătate, greutate, libertate, singurătate* etc.).

În felul acesta derivarea este un sistem întocmai ca morfologia și, întocmai cum pentru a conjuga un verb nou de conjugarea I folosim aceleași desinențe ca și pentru verbele cunoscute, putem forma și derivate; spunem *iarovizator* cum spunem *iarovizăm, iarovizați*, fără nici un risc ca termenul creat de noi să nu fie înțeles.

§ 19. O teorie, destul de răspîndită, susține că morfologia s-a născut din derivație, de exemplu actualele cazuri au fost la început cuvinte derivate. Astfel în unele limbi genitivul poate fi exprimat printr-un adjectiv (chiar în romînește există formule mai vechi, ca *păcat boieresc*, alături de *păcatul boierului*, care arată că adjectivul poate înlocui genitivul),

iar în alte limbi nici nu există genitiv, ci, acolo unde noi folosim genitivul, se întrebuințează obligator adjective derivate de la tema substantivului respectiv. În orice caz, există o strînsă legătură între morfologie și derivație. În rusește, de exemplu, cu ajutorul prefixelor se formează perfectivul de la multe verbe (писать — написать), care constituie pe de o parte o formă de flexiune a verbului (aspectele sînt categorii morfologice și sintactice, exprimate prin procedee gramaticale), pe de altă parte însă, un cuvînt nou, uneori cu sensuri destul de diferite. Tot în rusește, derivatele se orientează adesea, în ce privește accentul, după flexiunea formei de bază: Пётр, gen. Петра, deci derivatul e accentuat Петро́в (și Петро́вич etc.); Павел, gen. Па́вела, deci derivatul e accentuat Па́влов (și Па́влович etc.).

Categorii morfologice și lexicale

§ 20. În romînește *-ă* e un sufix cu ajutorul căruia se formează substantive feminine derivate de la masculin. Dar este în același timp și desinență a femininului adjectivelor și aici nu se mai poate vorbi de derivație, căci femininul este o categorie morfologică la fel, de pildă, cu pluralul (vezi Noțiuni generale de morfologie). Cînd formăm de la un verb numele de acțiune, numele de agent, folosim un procedeu al derivației. Dar în oarecare măsură se poate vorbi și de morfologie, căci avem a face cu categorii constante formate la fel din rădăcina oricărui verb (*crea, creator, creatură, creație, creare; lega, legător, legătură, legare; săpa, săpător, săpătură, săpare* etc.), la care valoarea verbală nu s-a pierdut cu totul: ca dovadă, un substantiv sau adjectiv, ca numele de agent, folosindu-se de calitatea lui de formație verbală, poate avea complement direct sau poate fi determinat printr-un adverb: *locuitor, binefăcător*.

Derivate de la alte forme decît forma tip a cuvîntului de bază

§ 21. Cuvintele flexibile au o formă tip care le reprezintă în general și care se găsește inserată în dicționare: nominativul singular pentru substantive, nominativul singular masculin pentru adjective, infinitivul prezent pentru verbe.

Există însă cuvinte derivate care prezintă asemănări cu forma de plural a substantivului sau a adjectivului de bază sau cu altă formă decît infinitivul verbului de bază. Constatăm astfel că unele modificări ale rădăcinii, produse în cursul flexiunii, se transmit cuvintelor derivate.

Distingem aici două explicații, care pot fi amîndouă juste, fiecare la alte cazuri și eventual chiar amîndouă împreună la același caz:

a. Modificarea unor sunete s-a produs la formele derivate într-o perioadă veche, o dată cu modificarea produsă de aceiași factori în flexiunea formei de bază: astfel, lat. *mutus* are pl. *muti* și derivatul *mutire*; sub influența lui *-i, t* a putut deveni *ț* în același timp în pluralul *muți* și în verbul *amuți* (dacă acesta e vechi).

b. După ce în flexiunea cuvîntului de bază s-a produs, prin modificări fonetice, o alternanță de forme, un derivat nou a luat ca punct de plecare altă formă decît nominativul singular sau infinitivul, eventual le-a luat pe acestea din urmă ca punct de plecare, fiind totuși influențat formal de plural sau de persoana I a indicativului prezent: pluralul lui *frate* a devenit *frați*, cu *t* transformat în *ț* sub influența lui *-i*. Cînd s-a format un adjectiv derivat, acesta a luat forma *frățesc*, cu *ț* de la pluralul *frați*.

Iată cîteva exemple.

Elementul *-ur-*

§ 22. Există în limba romînă o serie întreagă de derivate care conțin elementul *-ur-*:

a. adjective în *-uros*: *ciot-cioturos*; *frig-friguros*; *colț-colțuros*; *deal-deluros*; *nod-naduros*; *moft-mofturos*; *naț-nățuros* (vezi însă *colț-os* etc.);

b. adjective în *-uriu*: *alb-alburiu*; *țimp-țimpuriu* (vezi însă *albăstr-iu*);

c. diminutive plurale în *-urele*: *bold-boldurele*; *cîmp-cîmpurele*; *deal-delurele*; *foc-focurele*; *gînd-gîndurele*; *țîrg-țîrgurele* etc. (vezi însă *scăun-ele*);

d. adjective în *-urat*: *corn-cornurat* (cu varianta mai răspîdită *cornorat*; cel de al doilea *o* se explică prin asimilare); *creangă-crengurat*; *bob-boburat* etc. (vezi însă *guș-at*);

e. verbe în *-uri* și *-ura*: *colț-colțura*; *fum-înfumura*; *corn-încornora*; *pic-picura*; *riu-înrîuri* (vezi însă *afum-a*, *încolț-i*).

În unele cazuri derivatele care conțin elementul *-ur-* provin de la forma primitivă a rădăcinii. Astfel, adjective ca *friguros* sau *țimpuriu* derivă poate de la tema latină a cuvintelor respective: *tempor-* și *frigor-*. Însă de cele mai multe ori și mai ales atunci cînd cuvîntul nu provine de la un cuvînt latin în *-or-*, prezența elementului *-ur-* se explică prin influența pluralului în *-uri*. Acesta este cazul adjectivelor de tipul lui *ciot-cioturos*, *colț-colțuros*. Faptul că derivatul pornește de la plural și nu de la singular se explică destul de ușor dacă ne gîndim că adjectivele de mai sus implică ideea de pluralitate. *Cioturos* este ceea ce are *cioturi*, *colțuros* ceea ce are *colțuri*. Tot de la pluralul unui substantiv pornesc și verbele de tipul: *colțura*, *picura* (alături de pluralele *colțuri*, *picuri*). Și în acest caz este explicabilă derivarea de la plural, deoarece verbele de tipul acesta au o nuanță iterativă. Mai greu de explicat este de ce unele diminutive în *-urele* de la substantive ca *fum*, *gînd*, *deal* etc. s-au format de la plural și nu de la singular. Dar trebuie remarcat că e vorba de diminutive plurale, care nu au o formă corespunzătoare de singular. De la substantive ca *fum*, *gînd*, *deal* există diminutivele *fumurele*, *gîndurele*, *delurele*, dar singularul corespunzător (**fumurel*, **gîndurel*, **delurel*) nu e atestat.

Dacă categoriile de derivate mai sus menționate se pot explica prin influența pluralului în *-uri*, nu tot așa poate fi explicată formația unor derivate ca *somnuros* (*somnoros* prin asimilare), care provin de la cuvinte cu pluralul puțin întrebuintat, sau ca *boburos*, *ȝdrenȝuros*, ale căror cuvinte de bază nici nu au pluralul în *-uri*. Aceeași situație o au și unele adjective în *-urat* și verbe în *-ura* și *-uri*, în care elementul *-ur-* apare fără ca substantivul de bază să aibă un plural în *-uri*. Astfel: *corn-cornurat*; *creangă-crengurat*; *fașă-înfășura*. În cazurile acestea trebuie să admitem că a intervenit fie analogia cu alte cuvinte care au suferit într-adevăr influența pluralului în *-uri*, fie conștiința că rădăcina cuvintelor poate avea o variantă cu elementul *-ur-*.

Alternanțele vocalice

§ 23. Există în românește numeroase cazuri de alternanțe vocalice folosite în morfologie pentru a distinge între ele cazurile și numerele unui substantiv sau adjectiv, genurile la adjective, persoanele, timpurile și modurile la verbe.

În derivate, găsim reflexe ale tuturor acestor alternanțe. Unele dintre ele nu prezintă nimic neobișnuit, ele pot fi explicate și fără influența morfologiei, prin prezența acelorași cauze care au determinat alternanțele în flexiune, de exemplu prin deplasarea accentului: *casă-căsuță*; *iarnă-iernatic*; *seară-însera*; *toartă-tortiță*; *ușor-ușura*, sau prin influența sunetelor înconjurătoare: *întineri*, cu *i*, se explică în același fel ca pluralul *tineri*.

Există însă și situații mai complicate. Derivatele *mescioară*, *peniță* ar trebui să aibă un *ă* în silaba inițială, căci *a* accentuat alternează cu *ă* neaccentuat. S-ar putea explica formele cu *e* prin influența pluralelor *mese*, *pene*, dar mai e posibilă și altă explicație. Forma mai veche a lui *masă*, *pană* este *measă*, *peană*, iar derivatele *mescioară*, *peniță* ar putea fi derivate de la aceste forme.

Un caz mai curios este următorul. În cuvintele mai noi *a* neaccentuat nu s-a mai schimbat în *ă* când era urmat de un *a* accentuat, pe când în derivatele de la aceste cuvinte, schimbarea intervine de multe ori. Astfel la numele de oraș *Galați*, *a* neaccentuat s-a păstrat; când se adaugă sufixul *-ean* pentru a forma numele locuitorilor, *a* își pierde accentul, devine *ă* și atrage după el și pe *a* din silaba inițială: *gălățean*. Mai mult încă: în numele de oraș *Bacău* nu există un *a* accentuat; totuși numele locuitorilor este *băcăoani*, deci *a* neaccentuat a devenit *ă* numai prin faptul că s-a adăugat un sufix. La fel, de la substantivul *gavanos* diminutivul este *găvănoșel*. Există deci ideea că, dacă se adaugă un sufix, trebuie să apară o modificare în rădăcină, idee explicabilă, desigur, prin deprinderea de a modifica vocala rădăcinii în cursul flexiunii.

Alternanțele consonantice

§ 24. Există unele cuvinte derivate în care consoana finală a rădăcinii este modificată. Ex. *ars-arșiță*; *dinte-dințisor*, *dințat*; *a trimite-trimițător* etc.

Uneori consoana finală a rădăcinii suferă o modificare fonetică normală. De exemplu în cuvintele de origine latină sufixul *-el* schimbă pe *t* din rădăcină în *ț*: *catellus* a devenit în limba română *cățel*; *vitellus* a devenit *vițel*. Derivatele formate în limba română au modificat pe *t* în *ț*, după acest model, înaintea sufixului *-el*: *părințel*, *nepoțel*. Această alterare a lui *t* final s-a extins apoi și la cuvinte mai noi și chiar la derivate de la cuvinte împrumutate: *buchețel*, *pachețel* etc.

Alteori modificarea consoanei finale a rădăcinii în cuvinte derivate se explică prin influența pluralului. Astfel *t* se transformă în *ț*. În cazul lui *părințel*, *nepoțel*, poate fi valabilă și explicația dată mai înainte, dar ele se pot explica și prin influența pluralului *părinți*, *nepoți*. Prin influența pluralului *dinți* se explică derivate ca: *dințat* de la *dinte*. Tot astfel *d* se transformă în *ț*: *cărămidă-cărămiză* sub influența pluralului *cărămiți*; *s* se transformă în *ș*: *rămas-rămășiță* sub influența pluralului *rămași*; *l* și *u* semivocalic se transformă în *-i*: *calcășori*, *căiuți*; *bou-boișori*. Dovadă limpede că aceste diminutive derivă direct de la plural e și faptul că, cu această formă, ele sînt întrebuințate numai la plural.

În sfîrșit există cazuri de alterare a consoanei finale a rădăcinii prin analogie morfologică. De exemplu de la *a cădea* s-a format substantivul *căzătură*, unde *ț* apare prin analogie cu forma persoanei I sg. (arhaic și regional) a verbului *a cădea* (*caț*; pers. a II-a e generală cu *ț*: *cați*). La fel de la *a vinde-vînzător*; *a trimite-trimițător* etc.

Alternanța *l*; *u* semivocalic; zero

§ 25. *L* dublu latin este reprezentat în romînește în trei feluri diferite: în principiu prin *l*, în anumite poziții prin *nimic* și, în sfîrșit, iarăși în anumite situații, apare un *u* semivocalic. Astfel latinului *stella* «stea», pl. *stellae*, îi corespund în romînește formele: sg. neart. *stea* (din *ste-a*), art. *steaua* (din *stea-a*), pl. neart. *stele*. Același este cazul pentru *măsea*, *măseaua*, *măsele* și diminutivele de felul lui *vițea*, *vițeaua*, *vițele*. După acest model se declină și cuvintele feminine terminate în vocală accentuată, care n-au avut în latinește un *ll*: *xi* (din lat. *dies*), *ziua*, *zile*; *curea* (din lat. *corrigia*), *cureaua*, *curele*. S-a format astfel un mic grup de cuvinte cu această flexiune. Au intervenit mai tîrziu elemente de origine străină, terminate în vocală accentuată. După modelul lui *stea-stele*, pluralul lor s-a format cu ajutorul lui *-l*: *balama-balamale*, *saltea-saltele*. În felul acesta, elementul *-l*, adăugat la rădăcini terminate în vocală, a căpătat o mare răspîndire și deci o mare importanță în limba noastră.

De aici apare posibilitatea de a forma cuvinte cu un *l* sau *u* adăugat acolo unde rădăcina se termină cu o vocală, iar sufixul începe tot cu o vocală și

cele două vocale nu ar putea sta una lângă alta nestingherite. Astfel, de la *stea* se formează adjectivul *înstelat*, de la *catifea*-*catifelat*; de la *şa* verbul *a înşela* («a pune şaua», apoi «a păcăli», «a amăgi»), de la *xi*-*şiler*. Paralel cu aceste formații apar și unele cu elementul *-u-*: *a înşena*, *înşănat* (de la *şa*, *şa*).

Înstelat s-ar putea explica fără influența flexiunii lui *stea*, dacă cumva derivatul este vechi, de pe vremea când *-ll-* nu dispăruse încă din *stea*. *Ziler* s-ar putea explica prin influența pluralului *şile*. Pentru *catifelat*, cuvânt recent, nu putem porni nici de la o formă primitivă cu *-l-*, ca în cazul lui *înstelat*, nici de la influența pluralului, care nu ar avea pentru ce interveni aici și nici nu prea este întrebuintat; singura explicație posibilă este analogia, adică de fapt conștiința că, dacă adaugi un sufix, rădăcina trebuie modificată prin adăugarea unui *-l-*, așa cum se întâmplă la celelalte cuvinte terminate în vocală accentuată.

Concluzii

§ 26. Influența pluralului la derivatele de la substantive și adjective și a primei persoane a indicativului prezent la verbe demonstrează limpede amestecul morfologiei în derivare: grație autonomiei formelor de flexiune față de forma tip, se naște sentimentul că cuvântul nu are o formă superioară celorlalte, că alături de *fum* există și *fumuri*, alături de *bon* există și *bai*, forme la fel de îndreptățite pentru a da naștere la derivate. În felul acesta derivatele sînt legate de flexiunea cuvîntului de bază.

Reluarea, prin analogie, a unor procese fonetice care nu mai au loc în mod independent demonstrează și ea amestecul morfologiei. Este multă vreme de cînd *t* nu mai este transformat în *ț* de un *a* următor. Și dacă neologismul *capot* are derivatul *capoțel*, aceasta nu se poate explica printr-un proces fonetic actual, ci numai prin sentimentul că cuvîntul de bază trebuie să aibă două forme, una cu *-t* și una cu *-ț*, după cum se adaugă sau nu un sufix. Forma de plural, care ar putea fi pusă în cauză la *nepoțel* (pl. *nepoți*), nu poate fi adusă în discuție aici.

În sfîrșit, trebuie să mai luăm în considerație și unele dificultăți fonetice care se rezolvă prin modificările pomenite: de la *deal* nu se poate forma *delel*, de la *catifea* nu se poate forma *catifea-at*. Introducerea elementelor *-ur-*, *-l-* permite formarea unor derivate cu aspect normal.

RAPORTURILE DINTRE FORMAREA CUVINTELOR ȘI SINTAXĂ

§ 27. Și sintaxa prezintă legături cu formarea cuvintelor. Raportul acesta se oglindește atît în anumite procedee de formare a cuvintelor, cît și în unele fenomene sintactice, care-și datoresc existența strînsei legături dintre cuvintele aceleiași familii.

În cazul întâi, e vorba de formarea cuvintelor din grupuri de cuvinte, fraze întregi sau frânturi de fraze, adică de contribuția sintaxei la formarea cuvintelor, la îmbogățirea vocabularului. În celălalt caz, e vorba de comportarea sintactică a derivatelor sau a cuvintelor înrudite între ele.

Formații din grupuri de cuvinte

§ 28. Această categorie cuprinde:

a. toate cuvintele compuse de felul lui *untdelemn*, *coate-goale*;

b. grupuri devenite cuvinte:

subst. *după-amiază* (din *după amiază*):

Am petrecut o după-amiază plăcută.

subst. *supatul* (din *sub pat*, *su'pat*):

S-a rătăcit în fundul supatului.

subst. *spre-seară* (din *spre seară*):

Era într-o spre seară. GÎRLEANU, D. 159.

subst. *demîncare* (din *de mîncare*, cu diminutivul *demîncărică*):

Îndată mă și trimite mama cu demîncare în țarină. CREANGĂ, A. 52.

La han am găsit și demîncărică. ISPIRESCU, în *Convorbiri Literare* XVIII, 195.

subst. *demîncat* (din *de mîncat*):

Fată băi! ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut eu. EMINESCU, L.P. 184.

c. propoziții și fraze devenite cuvinte: subst. *tîrîie-brîu*, *gură-cască*, *un calcă-n străchini*, *un lasă-mă să te las*, *un lă-mă mamă*, *un « uite popa nu e popa »* (« joc de cărți », GHICA, s. 537), *ducă-se pe pustii*, adj. *cumsecade*;

d. grupuri de cuvinte din care derivă alte cuvinte: verbele *pefuga* (din *pe fugă*), *întruni* (din *într-una*), *mulțumi* (din *mulți ani*), subst. *batjoc*, *batjocură* și verbul *batjocori* (din *bat joc*), adj. *pidosnic* (din *pe dos*), subst. *mai-marele* (din *mai mare*), verbul *scurt-circuita*, *scurt-circuitat* (din *scurt-circuit*).

Sintaxa derivatelor

§ 29. În foarte multe cazuri se observă că sintaxa unui cuvînt cuprinde și derivatele lui sau cuvinte aparținînd aceleiași familii ori înrudite prin sens. Astfel substantivele derivate de la verbe sînt capabile să primească compliniri corespunzătoare complementului direct și indirect sau circumstanțialelor.

Limba literară de astăzi nu tolerează construcții cu complement direct, obișnuite în limba de altădată și în graiul popular al zilelor noastre:

Darea tatălui pre fecior. PRĂVILA din 1640 (după *a da pre fecior*).

După ce termină cu luat bani îi cere miresii o giuvrea. GEORGESCU-TISTU, B. 16 (după *a lua bani*).

Construcțiile cu complement indirect și circumstanțial formează însă regula, așa încât s-ar putea vorbi de existența complementului indirect sau a circumstanțialului pe lângă un substantiv sau adjectiv derivat de la un verb sau desemnând o acțiune: *povestea despre vulpe, duelul cu spada, venitul târziu, întoarcerea acasă, călcatul pe iarbă, vorbitul pe-ndelete, aflător la Cluj* (corespunzând lui : *a povesti despre vulpe, a se bate cu spada, a veni târziu, a se întoarce acasă, a călca pe iarbă, a vorbi pe-ndelete, se află la Cluj*).

În aceeași măsură, atributul substantivului poate deveni atribut al verbului derivat de la substantiv sau înrudit cu el : după *vorbă de clacă* s-a ajuns la expresia *a vorbi de clacă* (CIAUȘANU, FIRA și POPESCU, *Culegere de folclor din jud. Vâlcea și împrejurimi* [1928], 202).

Foarte frecvente sînt construcțiile în care calificativul unui substantiv a trecut asupra derivatului. Fiindcă se spune *mic copil* în locuțiunea *de mic copil*, s-a ajuns la construcția *din mica copilărie*, iar locuțiunea *sărăcie lucie* a îngăduit alăturarea atributului *luciu* la adjectivul *sărac*, din care derivă substantivul :

L-a băgat în judecăți . . . și l-a lăsat sărac luciu. DELAVRANCEA, s. 19.

În acest procedeu își au originea construcțiile : *muncitori grei*, derivată din *muncă grea* (astfel în dispozițiile privitoare la distribuirea zahărului : 1500 gr. pentru muncitorii mineri care lucrează sub pământ, 1000 gr. pentru muncitorii grei în ROMÂNIA LIBERĂ, 1947, nr. 939, 1/6); *telegrafist fără fir* (ROMÂNIA LIBERĂ, 1948, nr. 1246, 8/4) după *telegrafie fără fir*; *vardiști naționali* (DELAVRANCEA, PAR. 152) din *(g)vardia națională*; *artilierist antiaerian* după *artilerie antiaeriană*; *tuberculoși osoși și tuberculoși pulmonari* (G. CĂLINESCU, IST. LIT. 880) după *tuberculoză osoasă și tuberculoză pulmonară*.

Acest procedeu a fost surprins în limba română de scriitori cu un ascuțit spirit de observație în materie de limbă, cum e Caragiale, care l-a folosit cu tendință ironică. În « Proces-Verbal » (CARAGIALE, O. I 189) figurează *d-na Anica Ionescu de profesiune văduvă pensionară viageră*, iar printre indicațiile privitoare la decorul actului al III-lea din « O scrisoare pierdută » (CARAGIALE, O. VI 128), autorul arată că pe ușa din dreapta a pretoriului primăriei unde se desfășoară acțiunea se citește *Ofițer țivil*; cele două construcții pornesc de la *pensie viageră* și *oficiul civil* (= oficiul stării civile). De asemenea îl găsim la Odobescu (III, 127) care, cu expresia *filozofie absolută*, citată după Eliade Rădulescu (*Biblioteca portativă*, vol. II, 1860, p. 253), ridiculizează pedanteria și ignoranța absolventului de facultate care, în terminologie latinistă, își spune *filozof absolut* (adică « absolvent »).

Procedeul este frecvent în terminologia tehnică. În afară de câteva din exemplele de mai sus (*telegrafist fără fir, tuberculoși osoși*), limbajul tehnicienilor cunoaște un mare număr de construcții de tipul acesta: *paralitic progresiv* după *paralizie progresivă*, *sudori electrici* și *sudori autogeni* după *sudură electrică* și *sudură autogenă*, *controlor muzical* și *controlor vorbit* (la Direcția Generală Radio din Ministerul Culturii) după *control muzical* și *control vorbit*, adică al programului muzical sau vorbit. Toate expresiile de felul acesta sînt greșite și trebuie evitate.

§ 30. Pe de o parte faptul că vocabularul este materialul pe care-l folosește gramatica, pe de alta faptul că în formarea cuvintelor se aplică regulile gramaticii, ale morfologiei și sintaxei, justifică prezentarea vocabularului la începutul gramaticii.

F O N E T I C A

ORTOEPIA

Observații generale

§ 31. « Limba este mijlocul cel mai important de comunicare între oameni » (LENIN, OPERE, XX, 396). Pentru a-și putea îndeplini bine funcția, o limbă trebuie să fie vorbită și scrisă la fel de toți membrii societății pe care o servește. După cum normele scrierii sînt fixate de ortografie și sînt obligatorii pentru toți cei care scriu aceeași limbă, tot astfel și normele rostirii trebuie să fie bine fixate și obligatorii pentru toți. Totalitatea regulilor care stabilesc pronunțarea corectă a unei limbi constituie *o r t o e p i a* limbii respective.

Ortoepia cîștigă pe zi ce trece tot mai mare însemnătate în învățămîntul unei limbi. Mai ales în zilele noastre, în condițiile construirii socialismului și ale revoluției culturale, cînd limba, acest « instrument de luptă și de dezvoltare a societății » (STALIN, PROBL. LINGV. 21), este tot mai larg folosită în întruniri și mitinguri populare, pe scenă, în conferințe și lecții, în emisiunile radiofonice și în filmele sonore, pronunțarea corectă a limbii naționale are o însemnătate excepțională. Cu cît sînt rostite mai corect și mai lămurit cuvintele și frazele, cu atît conținutul lor e mai ușor înțeles de cei care vorbesc. Pronunțarea greșită, stîlcirea aspectului fonetic al cuvintelor îngreuiază comunicarea între oameni și duce la pierderi de timp și de energie.

Pronunțarea literară romînească

§ 32. Cu toate că graiurile teritoriale romînești se deosebesc destul de mult atît de limba literară cît și între ele din punct de vedere fonetic, totuși există conștiința unei norme în rostire. Astfel, prepozițiile *de, pe, din, prin* se rostesc

în graiurile teritoriale din Muntenia, precum și prin Banat și Crișeana, *dă, pă, dîn, pîn* (prin Banat se zice și *pră, prîn*), iar în Moldova *di, pi, din, pin*. Prin Ardeal *d* urmat de *e* și *i* se rostește aproape *ghi*: *ghe, ghin*, iar prin Banat și Hunedoara, aproape *gi*: *ge, gin*. Foarte puține graiuri teritoriale au păstrat formele *de, pe, din, prin*. Cu toate acestea cei ce vorbesc limba română literară sînt în general de acord că acestea din urmă sînt singurele forme corecte.

De asemenea sînt foarte răspîndite prin graiurile teritoriale romînești pronunțări ca *șîr, jîr, singur, zîc* sau *dzîc, tîn, șăd, șăsă, zăce, beșă, răle* în loc de *șir, jir, singur, zic, tin, sed, șase, zece, bețe, rele*. Și aici vorbitorii sînt de acord că formele cu *i* și *e* după *s, j* sînt conforme normelor ortoepice ale limbii naționale.

Există însă o serie întreagă de cuvinte pentru care norma ortoepică e mai puțin fixată. Astfel pe lîngă formele *pîine, mîine, mîini* unii admit și formele *pîne, mîne, mîni*. De asemenea *seară, seamă, zeamă, țeapăn, greșală, mureșean, clujean, tinerețe* etc. au și o a doua formă, considerată de unii la fel de literară, anume *sară, samă, zămă, țapăn, greșală, mureșan, clujan, tinereță* etc. Explicația acestei stări de lucruri trebuie căutată în existența în trecut a două mari centre culturale romînești, Bucureștiul și Iașul. Limba română literară contemporană s-a orientat după uzul celor două capitale; ea prezenta două nuanțe, două varietăți, una muntenească și alta moldovenească. Deoarece în Ardeal, Banat, Crișeana și Maramureș, românii nu posedau centre culturale comparabile cu capitalele Munteniei și Moldovei, nici una dintre variantele de rostire propriu-zis ardele-nești nu s-a încetățenit în pronunțarea literară. După Unirea Principatelor, Bucureștiul devine capitala Romîniei unite, iar limba literară, limba comună, națională, se adaptează tot mai mult la pronunțarea oamenilor instruiți din capitala țării¹. Formele muntenești *pîine, mîine, seară, zeamă, tinerețe* etc. sînt adoptate de celelalte centre culturale. O oarecare rezistență — ușor de explicat — la pătrunderea formelor muntenești se poate constata doar în Moldova. De altfel formele muntenești citate, cu excepția lui *pîine, mîine*, sînt și cele mai vechi; ele sînt conforme cu tradiția noastră literară.

Această pronunțare a oamenilor instruiți din capitala țării precum și a celor din centrele culturale regionale, care se modelează tot mai mult după aceea a capitalei, trebuie considerată ca normă ortoepică a limbii comune, naționale romînești.

¹ Aceștia firește că nu folosesc forme muntenești, regionale, ca *noi am făcutără, așea, birjear, coșear, ei face, eu văz, dă, pă* etc. în locul formelor literare *noi am făcut, așa, birjar, coșar, ei făc, eu văd, de, pe* etc.

SUNETELE (FONEMELE) LIMBII ROMÎNE

Silabă; sunet; fonem

§ 33. Oamenii se înțeleg între ei prin propoziții. În șirul sonor mai lung sau mai scurt din care constă o propoziție, vorbitorii disting unități sonore mai mici care au un înțeles, anume cuvintele. La rîndul lor cuvintele pot fi ușor împărțite în unități sonore și mai mici, care ele singure nu au nici un sens, silabele. În sfîrșit și silabele pot fi analizate ca fiind constituite din s u n e t e articulate, cele mai mici unități sonore care servesc comunicării între oameni alcătuind cuvinte.

În propoziția *merg la vale*, vorbitorii recunosc trei cuvinte, fiecare cu înțelesul lui: *merg*, *la* și *vale*. Cuvîntul *vale* ei îl pot împărți în două unități sonore mai mici care nu mai au nici un înțeles, silabele *va* și *le*. Analiza poate merge mai departe, pînă la cele mai mici unități sonore care alcătuiesc silabele și cuvintele, sunetele vorbirii sau fonecele. (Vom vedea mai jos, în § 50, că termenii « sunet al vorbirii » și « fonem » exprimă noțiuni puțin deosebite.) Prima silabă a cuvîntului *vale* e constituită din fonecele *v* și *a*, iar a doua din *l* și *e*.

Cuvintele sînt formate din înșiruirea unui număr mai mic sau mai mare de fonecele: cuvîntul e mai scurt (de exemplu *sat*, care e monosilabic și constă din trei fonecele: *s-a-t*) sau mai lung (de exemplu *pădure*, care e trisilabic și constă din șase fonecele: *p-ă-d-u-r-e*).

Fiecare limbă folosește un număr anumit de fonecele, care variază de la o limbă la alta. Felurile combinații ale acelorasi fonecele alcătuiesc cuvintele. De aceea în diferitele cuvinte regăsim mereu aceleași fonecele, dar grupate totdeauna altfel. Există cuvinte compuse din aceleași fonecele, ordinea lor fiind de fiecare dată alta, de exemplu *arc*, *rac*, *car*. Două cuvinte avînd înțelesuri deosebite pot fi constituite dintr-un număr mare de fonecele identice, așezate în aceeași ordine, și să difere numai printr-un singur fonem, de exemplu *de-pe*, *vale-cale*, *carte-curte*, *mătușă-cătușă*, *cofetărie-coletărie*. Punînd față în față cuvintele *vale* și *cale*, observăm că ultimele trei fonecele sînt identice în amîndouă cuvintele și se succed în aceeași ordine: *a-l-e*. Deosebit este numai primul fonem: în primul cuvînt *v*, iar în al doilea *c*. Pentru ca să deosebim două cuvinte unul de altul e destul deci ca ele să difere numai printr-un fonem. În perechile de cuvinte înșirate mai sus, primul cuvînt se deosebește de al doilea prin diferența dintre *d-p*, *v-c*, *a-u*, *m-c*, *f-l*. De obicei însă cuvintele se deosebesc între ele prin mai multe fonecele sau prin toate fonecele din care sînt compuse.

În scriere, fonecele sînt redată prin litere, pe cît se poate fiecare fonem printr-o literă. De obicei însă numărul literelor e mai mic decît acela al fonemelor unei limbi. Întrebuințînd diferite procedee, un mare număr de fonecele pot fi redată cu ajutorul unui alfabet avînd relativ puține litere. Acesta este cazul

scrierii românești. Cu un alfabet care constă din 27 de litere noi notăm un număr mult mai mare de foneme.

În cursul procesului de vorbire analiza cuvintelor în părți constitutive nu merge mai departe decât fonemul, care este cea mai mică unitate sonoră avînd o funcție în limbă, aceea de a alcătui și deosebi cuvintele și formele gramaticale. Pentru studiul științific al «materiei naturale» a limbii (STALIN, PROBL. LINGV. 35), adică al fonemelor, analiza merge și mai departe. Fonetica începe studiul fonemelor prin fiziologia sunetelor, adică studiul mișcărilor pe care le execută, în cursul emiterii sunetelor, organele vorbirii. Foneticianul trebuie așadar să aibă cunoștințe de fiziologie și — înainte de a începe studiul fiziologic al organelor vorbirii — de anatomie. Vom face prin urmare o succintă prezentare a organelor care produc sunetele.

Organele vorbirii

§ 34. Aparatul vorbitor al omului constă din plămîni, care formează dispozitivul de suflat, din laringe, un instrument muzical, și din cavitatea bucală și cavitățile nazale, care constituie două rezonatoare (vezi fig. 1).

Plămîni i sînt așezați în cavitatea toracelui, care e despărțită de abdomen printr-o membrană musculoasă, numită diafragmă. Pereții toracelui sînt formați din coaste, care prin mișcarea lor măresc sau micșorează volumul toracelui. Aceeași funcție o au și mișcările diafragmei: prin coborîrea diafragmei se mărește, iar prin ridicarea ei se micșorează volumul coșului pieptului. Cînd se mărește volumul toracelui, se produce o scădere a presiunii aerului în plămîni, astfel încît presiunea atmosferică mai mare din exterior introduce în plămîni, prin gură, nas și laringe, cantitatea de aer necesară ca presiunea de aer din plămîni să fie egală cu cea din afară. Cînd se micșorează capacitatea toracelui, se ridică presiunea de aer în plămîni și aerul iese pînă cînd presiunea din interior devine egală cu cea de afară. Astfel decurge procesul inspirației, cînd intră, și al expirației, cînd iese aerul din plămîni. În vorbire are rol în mod obișnuit numai curentul de aer care iese din plămîni în cursul expirației.

Laringele constituie capătul superior al traheei artere, al țevii prin care plămîinii comunică cu exteriorul, formată din inele cartilaginoase, incomplete în partea posterioară. Cartilajele care formează laringele sînt inele asemănătoare cu acelea ale traheei artere, dar mai mari și mai late. Cel mai mare este cartilajul tiroid, care formează o proeminență în partea anterioară a gîtului, numită de obicei mărul lui Adam.

În interiorul laringelui se află așa numitele coarde vocale, formate din două mănunchiuri de mușchi care pot închide, ca două buze, canalul expirator sau pot lăsa între ele spațiul numit glotă, — mai larg sau mai strîmt, — prin care

circulă aerul în timpul respirației. Dacă în timpul închiderii glotei coardele vocale nu sînt strîns lipite una de alta, ci lasă să treacă printre ele un curent de aer slab, dar totuși capabil să le facă să vibreze, atunci se produce vocea, care constă din vibrațiile coardelor vocale care se transmit curentului de aer expi-

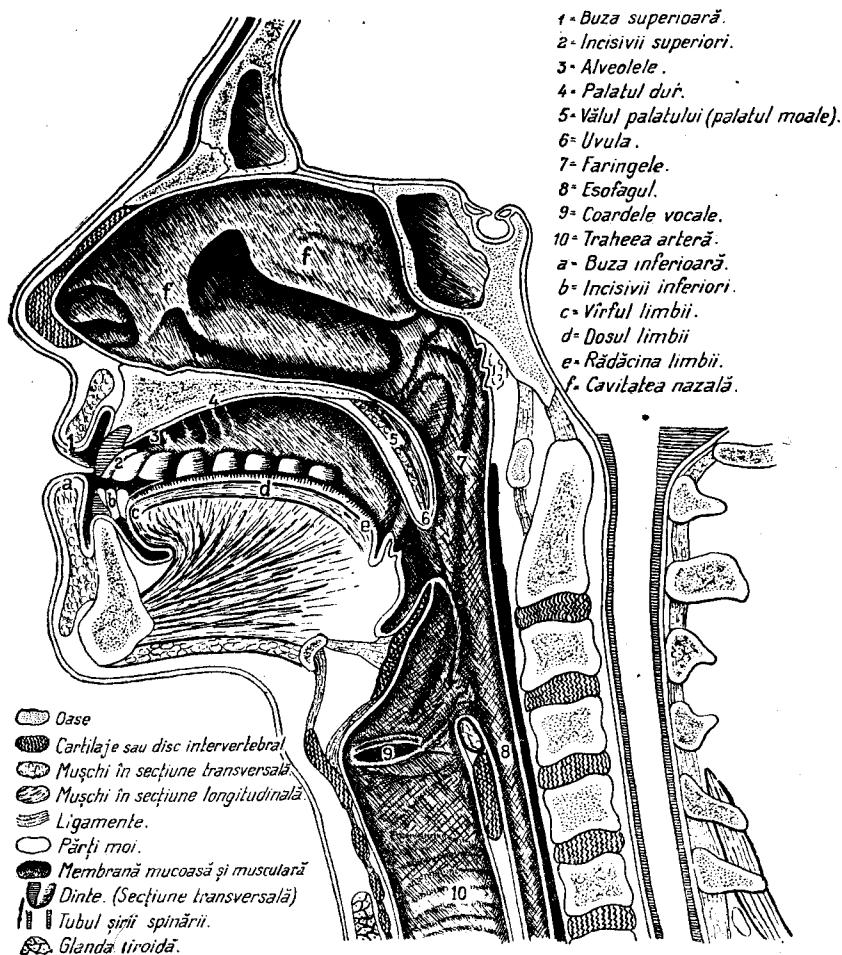

Fig. 1. Aparatul vorbitor.

rator și, prin aer, urechii celui ce ascultă. După cum coardele vocale sînt mai încordate sau mai puțin încordate, ele prezintă mai multe sau mai puține vibrații într-o unitate de timp oarecare. Dacă vibrațiile sînt mai frecvente, vocea emisă este mai înaltă, iar dacă vibrațiile sînt mai rare, vocea este mai joasă.

Vocea emisă de laringe, trecînd prin cavitatea bucală sau prin cavitățile nazale, este modificată de aceste rezonatoare, primind un colorit

deosebit, nenazal sau nazal, după cum curentul sonor trece numai prin cavitatea bucală sau numai prin cavitățile nazale sau și prin prima și prin cele din urmă în același timp. Nuanța prezentată de vocea care iese din laringe se modifică și în funcție de mărimea și forma pe care o ia cavitatea bucală prin mișcarea în jos și în sus a maxilarului inferior, prin închiderea, deschiderea și rotunjirea buzelor și mai ales în urma diferitelor poziții ale limbii. Rezonanța pe care o prezintă vocea datorită formei diferite a rezonatorului constituit de cavitatea bucală se numește timbru.

Sunetele vorbirii emise prin ieșirea liberă a curentului de aer sonor din laringe, a vocii, se numesc vocale. Timbrul vocalelor e condiționat de volumul și de forma cavității bucale, a rezonatorului constituit de cavitatea bucală, care ia diferite forme datorită diferitelor poziții ale limbii, buzelor și maxilarului inferior.

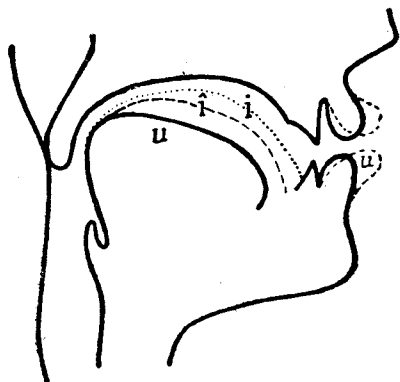
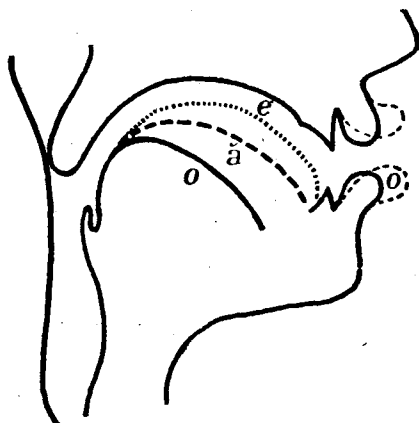
În timpul emisiunii vocalelor obișnuite, nenazale, vălul palatului e ridicat și lipit de peretele posterior al faringelui, astfel încât curentul de aer al vorbirii trece numai prin cavitatea bucală. În timpul emisiunii vocalelor nazale, vălul palatului e coborât și desprins de peretele posterior al faringelui, iar curentul sonor iese în același timp prin cavitatea bucală și prin cavitățile nazale.

Sunetele vorbirii numite consoane se produc fie prin închiderea totală și deschiderea bruscă a canalului vorbitor într-un punct oarecare al parcursului, fie prin strîmtarea canalului vorbitor. La deschiderea bruscă a canalului vorbitor sau la trecerea curentului sonor prin canalul vorbitor strîmtat, se produc diferite zgomote care caracterizează consoanele.

VOCALELE LIMBII ROMÎNE

§ 35. Rezonanța caracteristică fiecăreia dintre vocale, adică timbrul lor, e determinată de volumul și de forma rezonatorului cavității bucale, care la rîndul lui este condiționat de poziția limbii, de locul de pe palat spre care se ridică limba și de gradul de ridicare a limbii și a maxilarului inferior, precum și de gradul de închidere și de rotunjire sau nerotunjire a buzelor. (Am arătat mai sus că trecerea curentului sonor și prin cavitățile nazale, datorită dezlipirii vălului palatului de peretele posterior al faringelui, dă vocalelor un timbru nazal. De nazalizarea vocalelor românești ne vom ocupa în § 52.) Datorită mobilității limbii, care se poate masa cînd în partea anterioară, cînd în cea posterioară a cavității bucale, rezonatorul format în spațiul dintre limbă și palat își schimbă volumul și lungimea. Rezonatorul poate fi format de partea anterioară a limbii și partea anterioară a palatului, dosul limbii fiind apropiat de partea mijlocie a palatului. În cazul acesta se produc vocalele anterioare sau palatale: *i* și *e*. Rezonatorul bucal poate fi prelungit înapoi, încît să includă

și spațiul dintre partea medială a dosului limbii și a palatului, dosul limbii fiind apropiat de partea posterioară a palatului. Astfel se formează vocalele mediale: *i*, *ă* și *a*. În sfârșit rezonatorul bucal poate fi și mai lung, cuprinzând și spațiul dintre partea posterioară a dosului limbii și a palatului, rădăcina limbii fiind apropiată de vâlul palatului, rezonatorul bucal prelungindu-se și înaintea dinților, datorită rotunjirii buzelor. În felul acesta se formează vocalele posterioare sau velare, care în același timp sînt și labializate (roștite cu buzele rotunjite): *u* și *o* (vezi fig. 2, 3 și 4).

Fig. 2. Vocalele închise *i*, *î* și *u*.Fig. 3. Vocalele mijlocii *e*, *ă* și *o*.

Așadar, după locul spre care se ridică limba, vocalele se clasifică în vocale anterioare sau palatale (*i*, *e*), vocale mediale (*î*, *ă*, *a*) și vocale posterioare sau velare, care sînt în același timp și labializate, rotunjite (*u*, *o*).

Vocalele mediale *î*, *ă* și *a*, nefiind nici anterioare, nici posterioare, pot fi numite și vocale neutre. În timpul emisiunii vocalelor limba poate să aibă o poziție mai înaltă, mai apropiată de cerul gurii, respectiv vâlul palatului, sau mai joasă, mai îndepărtată de cerul gurii. (Împreună cu limba se ridică sau se coboară și maxilarul inferior.) Astfel, pentru vocalele *i*, *î* și *u*, limba, împreună cu maxilarul inferior, este în poziția cea mai înaltă, pe cînd, pentru vocala *a*, limba și maxilarul inferior sînt în poziția cea mai joasă. Pentru *i*, *î* și *u* buzele fiind foarte apropiate una de alta, gura e mult mai închisă decît pentru *a*, care este vocala cu cea mai mare deschidere a gurii (buzele sînt larg deschise, maxilarul inferior e coborît, iar limba e îndepărtată de cerul gurii). De aceea primele trei sînt vocale închise, iar cea din urmă vocală deschisă. Vocalele *e*, *ă* și *o* au o poziție a limbii și a maxilarului inferior mai joasă decît aceea a vocalelor *i*, *î* și *u*, dar mai înaltă decît aceea a vocalei *a*. Buzele sînt mai deschise

decît pentru *i*, *î* și *u*, dar mai închise decît pentru *a*. Vocalele *e*, *ă* și *o* sînt vocale mijlocii în ceea ce privește gradul de deschidere a gurii.

Așadar după gradul de ridicare a limbii și a maxilarului inferior și de închidere a buzelor, vocalele se clasifică în vocale închise (*i*, *î*, *u*), vocale mijlocii (*e*, *ă*, *o*) și vocale deschise (*a*).

Fig. 4. Vocala *a*.

Vocalele *i-î* și *e-ă* posedă trăsături comune care le opun vocalelor rotunjite (labializate) *u* și *o*. După cum vom vedea mai jos, în paragrafele care tratează despre variantele vocalelor *e-ă* și *i-î* (§ 54, § 55), în aceste două perechi de vocale una dintre vocale înlocuiește adeseori pe cealaltă. În tabloul următor al vocalelor românești, *i-î* și *e-ă* sînt grupate laolaltă ca vocale nerotunjite (nelabiale), opuse vocalelor rotunjite (labiale) *u* și *o*.

Vocalele românești sînt rostite cu vîlul palatului ridicat și lipit de peretele posterior al faringelui. Ele sînt așadar orale (lipsite de timbru nazal). Vom

vedea mai jos, în § 52, care tratează despre variantele vocalelor, că în unele poziții vocalele românești sînt, într-o măsură mai mică sau mai mare, nazalizate.

DIFTONGII ȘI TRIFTONGII LIMBII ROMÎNE

§ 36. Emisiunea în limitele unei singure silabe a două sau trei timbre vocalice deosebite se numește diftong, respectiv triftong. Cele două timbre vocalice ale unui diftong pot prezenta o durată, o intensitate și un grad de deschidere aproximativ egale, fără ca unul dintre timbrele vocalice să predomine. În cazul acesta diftongul se numește diftong egal. La fel există și triftongi egali. Dacă unul dintre timbrele vocalice e mult mai scurt și mai puțin intens sau prezintă un grad mult mai mic de deschidere, dacă timbrul se datorește prezenței unei semivocale (vezi paragraful următor) înaintea unei vocale sau după vocală, atunci se obține fie un diftong urcător, cînd elementul vocalic mai închis, semivocala, e urmat de vocala silabică propriu-zisă, fie un diftong coborîtor, cînd elementul semivocalic e precedat de vocala silabică.

Limba romînă nu are diftongi și triftongi egali, ci numai diftongi urcători sau coborîtori, respectiv triftongi urcători și coborîtori. Diftongii urcători în

limba romînă sînt notați în scrierea obișnuită *ea, oa, ia* etc., iar coborîtori *au, ai, oi* etc. (Transcrierea fonetică a acestor diftongi și triftongi o dăm mai jos.)

Observație. Diftongi egali compuși din elemente vocalice egale există în foarte puține limbi. Astfel de diftongi nu se întîlnesc în limbile romanice și nici în cele slave. Dintre limbile vorbite pe teritoriul patriei noastre, numai limba germană posedă diftongi egali. Într-un cuvînt german ca *neu* «nou», se rostește diftongul compus din *o* deschis ($\varnothing$) urmat de un $\ddot{o}$. Cele două elemente ale diftongului, $\varnothing$ și $\ddot{o}$, sînt aproximativ egale. În transcriere fonetică *neu* german se notează $n\varnothing\ddot{o}$. Semicercul care leagă pe $\varnothing$ de $\ddot{o}$ arată că cele două vocale se rostesc într-o silabă, fără ca una dintre ele să se rostască foarte scurt, fugitiv. Amîndouă elementele vocalice au aproximativ aceeași durată, aceeași intensitate și aceeași sonoritate. După cum vom vedea mai jos, cele două elemente ale diftongului german nu pot fi disociate.

Diftongi monofonematici

§ 37. Un loc deosebit printre diftongii limbii romîne îl ocupă cei notați ortografic *ea, oa, eo, io* și *iu* după consoane. Diftongul *ea* (într-un cuvînt ca *bea*) se produce în felul următor: În momentul exploziei lui *b*, dosul limbii, care s-a ridicat spre palat încă de la începutul ocluziunii lui *b*, este în poziția unui *e*, astfel încît îndată după explozia consoanei se aude timbrul *e*. Limba nu persistă însă nici o sutime de secundă în poziția lui *e*, ci coboară brusc, în cîteva sutimi de secundă, spre poziția vocalei *a*, care are aproximativ durata unei vocale obișnuite. Fonetic un astfel de *a*, care începe cu timbrul *e*, se notează ^ea : b^ea . La fel se rostește și diftongul *oa* (de exemplu în cuvîntul *toată*). În momentul exploziei lui *t*, buzele sînt în poziția unui *o* foarte închis, aproape un *u*. Din această poziție ele trec instantaneu în aceea a lui *a*. Cuvîntul *toată* s-ar transcrie fonetic $t^oat\grave{a}$.

Observație. Atît în ^ea cit și în ^oa predomină vocala *a*, care poate fi prelungită, (b^eaaaa , $t^oaaaa\grave{a}$), pe cînd timbrul *e* sau *o* rămîne instantaneu, oricît de lungă ar fi vocala. Timbrul *e* sau *o* este o caracteristică mai degrabă a exploziei consoanei precedente și nu a vocalei următoare. În cuvintele $t^oac\grave{a}$, $tac\grave{a}$, $t^oac\grave{a}$ avem aceeași vocală *a* în prima silabă; pe cînd în $t^eac\grave{a}$ explozia lui *t* are timbrul *e*, în $t^oac\grave{a}$ timbrul *o*, iar în $tac\grave{a}$ timbrul *a*.

Că elementul *e* (timbrul *e*) al diftongului aparține consoanei precedente se vede și din faptul că după consoanele $\check{c}$ ($\check{c}ar\grave{a}$ = *ceară*), $\check{g}$ ($mer\check{g}a$ = *mergea*), k' ($tinik'a$ = *tinichea*), $\acute{g}$ ($\acute{g}at\grave{a}$ = *gheată*) elementul *e* este absorbit de aceste consoane, rămînînd după ele numai *a*.

Considerentele de mai sus ne-au făcut să așezăm diftongii ^ea și ^oa în tabloul vocalelor romînești (§ 39), alături de *a*, deoarece gradul lor de deschidere este același ca pentru *a*, iar începutul lor conține un element vocalic anterior, pentru ^ea , și unul posterior, rotunjit, pentru ^oa .

În mod asemănător ca $^e a$ și $^o a$ se formează și diftongii scriși *eo*, *io*, *iu* și triftongii *eoă*, *ioă* după consoană. Difongul *eo*, foarte rar, de exemplu în cuvîntul *leorpăie*, este constituit din vocala silabică *o*, precedată de o consoană în cursul duratei și la sfîrșitul căreia dosul limbii este în poziția *e*. Buzele fiind rotunjite ca pentru *o* următor, timbrul care se aude la sfîrșitul consoanei este acela al lui $\bar{o}$ ¹. După sfîrșitul consoanei, limba trece instantaneu în poziția lui *o*. Cuvîntul *leorpăie* se transcrie fonetic $l^o r p \dot{a} i e$. La fel se pronunță *deodată* ($d^{\bar{o}} o d \dot{a} t \dot{a}$), *pe-o casă* ($p^{\bar{o}} o k \dot{a} s \dot{a}$) sau cuvîntul regional *tioc* ($t^{\bar{o}} o k$). Triftongul, de asemenea foarte rar, *eoă* (de exemplu în cuvîntul *learcă*), are un *l* ca în cuvîntul *leorpăie*. La sfîrșitul lui *l* se aude timbrul $\bar{o}$, dosul limbii fiind în poziția lui *e*, iar buzele în poziția lui *o*. Aceste organe trec însă instantaneu în poziția lui *a*. Cuvîntul *learcă* se transcrie fonetic $l^o a r k \dot{a}$. La fel se pronunță *ghioagă* ($g^{\bar{o}} o a g \dot{a}$), *șchioapă* ($\dot{s} k^{\bar{o}} o a p \dot{a}$), *cioară* ($\bar{c}^o a r \dot{a}$).

Și diftongul *iu* după consoană se formează la fel. Într-un cuvînt ca *uliu*(*l*), în cursul duratei lui *l* din interiorul cuvîntului și în momentul cînd se termină acest *l*, dosul limbii este în poziția lui *i*, iar buzele în poziția lui *u*. Timbrul care se aude la sfîrșitul lui *l* și la începutul lui *u* este acela al lui $\bar{u}$ ². Cuvîntul *uliu*(*l*) se transcrie fonetic $u l^{\bar{u}} u (l)$.

Așadar diftongii și triftongii *ea*, *oa*, *eo*, *io*, *iu*, *eoă*, *ioă* după consoane sînt diftongi urcători, începînd cu un foarte scurt element vocalic care are timbrul *e*, *o* închis, $\bar{o}$ închis și $\bar{u}$: $^e a$ (= *ea*), $^o a$ (= *oa*), $^{\bar{o}} o$ (= *eo*, *io*), $^{\bar{u}} u$ (= *iu*), $^{\bar{o}} a$ (= *eoă*, *ioă*). Ei reunesc două timbre vocalice într-un singur fonem, unul dintre timbre fiind instantaneu.

Diftongii $^e a$ (*ea*), $^o a$ (*oa*), $^{\bar{o}} a$ (*eoă*, *ioă*), $^{\bar{o}} o$ (*eo*, *io*), $^{\bar{u}} u$ (*iu*) după consoane au valoare monofonematică, adică constituie fiecare cîte un singur fonem. Cuvintele *teacă* ($t^e a k \dot{a}$), *toată* ($t^o a t \dot{a}$) au cîte patru foneme ($t + ^e a + k + \dot{a}$, $t + ^o a + t + \dot{a}$), întocmai ca *takă* și *tată* ($t + a + k + \dot{a}$, $t + a + t + \dot{a}$). Deosebirea dintre *toată* și *tată* e constituită de opoziția dintre fonemul $^o a$ și fonemul *a*.

¹ Acest timbru îl are vocala $\bar{o}$ (franceză, germană, maghiară etc.) articulată cu limba în poziția lui *e* și cu buzele în poziția lui *o*. Românii nu pot rosti ușor vocala $\bar{o}$. Cei mai mulți o înlocuiesc fie cu *e*, fie cu *o*, care în momentul exploziei consoanei precedente are timbrul $\bar{o}$ scris *io* sau *eo*: *lichior*.

² Acest timbru îl are vocala $\bar{u}$ (franceză, germană, maghiară etc.) articulată cu limba în poziția lui *i* și cu buzele în poziția lui *u*. Românii nu pot rosti ușor vocala $\bar{u}$, cum nu pot rosti nici vocala $\bar{o}$. În cuvintele de origine franceză sau germană, de exemplu, cei mai mulți înlocuiesc pe $\bar{u}$ prin *u*, care în momentul exploziei consoanei precedente are timbrul $\bar{u}$ (scris *iu*; v. *chimetă*).

E de remarcat că diftongii *ea*, *oa* la început de silabă, neprecedați de consoană (de exemplu în *ea*, *aceea*, *oameni*) se rostesc ca diftongii *ia*, *ua*, de care ne vom ocupa în § 40.

Diftongi (triftongi) compuși din două (trei) foneme

§ 38. Diftongii și triftongii scriși *ia*, *ai*, *ie*, *ei*, *io* (după vocală), *oi*, *ua*, *au*, *eu*, *ou* etc. sînt de altă natură decît cei descriși mai sus (*ea*, *oa*, *eo* etc.). În cei din urmă, *i* și *u* sînt semivocale, adică *i*, transcris fonetic *ɨ*, numit și *i o t*, o constrictivă palatală sonoră, iar *u*, transcris fonetic *ʊ*, o constrictivă bilabială (rotunjită) sonoră. (Vezi paragraful următor.) Semivocalele au o durată obișnuită ca aceea a oricărei consoane. În cuvîntul *ia*, semivocala *i* are o durată egală cu aceea a lui *l*, în cuvîntul *la* (sau *s* în cuvîntul *sa*, sau *n* în cuvîntul *na* etc.), pe cînd elementul *e* al diftongului *ea* e extrem de scurt. Diftongii de tipul lui *ia*, *ai*, *ua*, *au* nu au valoare monofonematică; ei sînt compuși din două foneme. În cuvintele *aba* și *a b^ea* avem cîte trei foneme ($a + b + a$, $a + b + e^a$), pe cînd *abia*, în pronunțarea literară, are patru foneme ($a + b + i + a$) și prin urmare durează mai mult decît *aba* și *a bea*, care se deosebesc puțin în ce privește durata¹. Diftongii de tipul *ai*, *oi*, *ei*, *ăi*, *îi*, *au*, *ău*, *ou*, *eu*, *iū*, *uū*, datorită faptului că sînt constituiți din două foneme, pot fi disociați. Cînd sînt urmați de o vocală, semivocala urmează regula valabilă pentru orice consoană intervocalică, anume trece la silaba următoare: *roi*, dar *ro-îul*; *pui*, dar *pu-îul*; *fiî*, dar *fi-îi* (= *fiii*); *noū*, dar *no-uă*; *riū*, dar *ri-uul* (scris *riul*). Diftongii monofonematici nu pot fi niciodată disociați.

Diftongii *ia* (*iarnă*, *piatră*, *ia* = *ea*), *ie* (*ieste* = *este*, *ied*, *piept*), *ii* (*tăiind*, scris *tăind*), *io* (*tăios*), *iū* (*iute*), *ai* (*taî*), *ei* (*mei*), *îi* (*fiî*), *ăi* (*măi*), *îi* (*mîine*), *oi* (*soi*), *ui* (*suî*), *ua* (*xiua*, *uamenî*), *uă* (*nouă*), *uî* (*luîind* = *luînd*), *uo* (*uom*), *uū* (*riūul*), *au* (*dau*), *eu* (*greu*), *iū* (*viū*), *ău* (*rău*), *iū* (*grîu*), *ou* (*nou*), *uū* (*asiduū*), triftongii *iaî*, *iei*, *îiî* (*pustiîi* = *pustiii*, pers. I sg. a perf. simplu de la verbul *a pustii*), *iōi* (*i-oi da*), *iaū*, *ieū* (*eu*), *uoi* (*oi*), *uou* (*ou*) sînt constituiți dintr-o vocală precedată sau urmată, respectiv precedată și urmată, în aceeași silabă de semivocalele *i*, *u*. Un triftong de tipul lui *ieū* constă din trei foneme. În schimb triftongii precedați de consoană *eai*, *ean*, *voi*, *oai*, (*i*)*oai* constau din cîte două foneme, anume din diftongii monofonematici *e^a*, *o^a*, *e^a*, *o^a* urmați de semivocalele *i*, *u*: *vr^eai* (reg. *vreal*), *b^eau* (*beau*), *t^ooi* (*te-oi vedea*), *sîrb^oai^{kă}* (*sîrboaică*), *kafeg^oai^{kă}* (*cafegioaică*).

¹ Rostirea cu trei foneme a lui *abia*, adică *ab^ea* nu e literară. (Vezi § 58, care tratează despre variantele semivocalei *i*.)

§ 39. Tabloul vocalelor limbii române

Gradul de deschidere \ Participarea buzelor Locul de articulare a limbii	Vocale nerotunjite		Vocale rotunjite
	Anterioare	Mediale	Posterioare
Închise	<i>i</i>	<i>î</i>	<i>u</i> (^u <i>u</i>)
Mijlocii	<i>e</i>	<i>ă</i>	<i>o</i> (^o <i>o</i>)
Deschise	<i>ea</i>	<i>a</i>	<i>oa</i> (^o <i>a</i>)

Observație. Diftongii monofonematici ^u*u* și ^o*o* sînt foarte rari în limba literară. În graiurile teritoriale ei sînt destul de frecvenți, de exemplu în rostirea moldovenească *tiutiu* = *tutun*, *felin* = *felul*, *zidin* = *zidul*, *grajdin* = *grajdul*, *tioc*, *teoc* = *toc*, *cuptiorin* = *cuptorul* etc.

SEMIVOCALELE LIMBII ROMÎNE

§ 40. Vocalele constau din sunete muzicale al căror timbru diferă după forma și volumul rezonatorului bucal. După cum vom vedea mai jos, consoanele sînt formate mai ales din zgomote, de explozie sau fricțiune, produse de curentul de aer care, într-un punct oarecare al canalului vorbitor, se împiedică de o închidere sau o strîmtare a acestuia. Cele mai închise dintre vocale, *i* din seria anterioară și *u* din seria posterioară rotunjită, pot fi rostite, înainte sau după o vocală, cu un grad de închidere mai mare decît cel obișnuit. În cazul acesta se produce un foarte slab zgomot de fricțiune cînd curentul de aer trece prin constricțiunea formată fie de dosul limbii și palat, fie de rădăcina limbii și vîlul palatului, precum și de cele două buze rotunjite. Astfel de *i* sau *u* roștiți înainte sau după vocală, cu care formează o singură silabă, se numesc semivocale sau *i* consoană și *u* consoană, în transcriere fonetică *i̯*, *u̯*. Semivocala *i̯* se numește și *i* ot. Semivocalele constituie elementul mai scurt, mai puțin sonor, elementul consonantic al diftongilor urcători și coborîtori. Ele au fiecare funcțiunea unui fonem.

Diftongii urcători scriși *ea*, *eo*, *oa* se consideră că sînt formați din semivocalele notate fonetic *e̯* și *o̯* urmate de vocalele *a*, respectiv *o*. Dar la început de silabă, ceea ce se scrie *ea*, *oa* se rostește în realitate *ia*, *ua* (*ia* = *ea*, *ua* = *oare*), adică fonemul *i̯*, respectiv *u̯*, urmat de *a*, pe cînd după consoană *e* și *o* reprezintă timbrul *e*

și *o* (aproape *u*) care se aude în momentul exploziei (al sfârșitului) consoanei precedente (vezi mai sus § 37). De aceea e mai exact a nota fonetic cuvintele *deal*, *doare* scriind un *e*, respectiv un *o* mic sus, la dreapta consoanei (*d^eal*, *d^oare*) și nu semivocalele *e*, *o* (*d^eal*, *d^oare*)¹. Elementul *e*, respectiv *o*, al diftongilor *ea*, *oa* este extrem de scurt, mult mai scurt decât durata unei semivocale. În cuvîntul *b^eat^a* silaba *b^ea* este sensibil mai scurtă decât silaba *bⁱa* (= *b* + *i*ot + *a*) a cuvîntului *biat^a* (firește, în rostirea corectă literară).

În diftongii *ea*, *oa*, *eo* etc. *e*, *o*, *ö* nu constituie foneme, ci diftongul întreg are valoarea unui singur fonem. Aceștia sînt diftongi cu valoare monofonematică.

CONSOANELE LIMBII ROMÎNE

§ 41. Am văzut mai sus că vocalele constau din sunete muzicale de diferite timbre. Consoanele în schimb sînt formate mai ales din zgomote, care se produc în diferite puncte ale canalului vorbitor în urma închiderii sau strîmtării acestuia. Dacă strîmtarea canalului e mai largă, zgomotul caracteristic al consoanei e foarte slab. Consoanele numite *sonante*, de care ne vom ocupa într-un capitol deosebit, nu comportă aproape nici un zgomot. De aceea ele formează o clasă de sunete care ocupă o poziție intermediară între consoanele propriu-zise și vocale, ceea ce se reflectă și în numele lor de sonante. Astfel de consoane prezentînd un foarte slab zgomot de fricțiune sînt mai ales semivocalele. Consoanele formate prin zgomote pot fi numite consoane *nesonante*.

Consoane nesonante

§ 42. Consoanele nesonante se formează prin închiderea sau strîmtarea canalului vorbitor. După modul de articulare ele se clasifică în *occlusive*, *constrictive* și *semioclusive*.

În cazul închiderii canalului vorbitor, la deschiderea bruscă a acestuia se produce un mic zgomot de explozie din cauza presiunii din interiorul gurii. Consoanele formate astfel se numesc *occlusive* sau *explozive*. Consoanele *p*, *b*, *t*, *d*, *k* (ortografic *c* urmat de *a*, *ă*, *o*, *u*, *i*), *g* sînt occlusive.

În cazul strîmtării canalului vorbitor, se produce un zgomot de frecare, deoarece curentul fonator trece prin constricțiunea formată și se freacă de pereții acesteia. Consoanele formate în felul acesta se numesc *constrictive* sau *fricative*: *f*, *v*, *s*, *ș*, *z*, *j*, *h* sînt fricative. Și semivocalele *i*, *u* sînt propriu-zis constrictive. (Vezi mai sus § 40.)

¹ Relativ la *eo* în *deodată*, vezi mai sus § 37.

Există și o serie de consoane intermediare între oclusive și constrictive, numite *semioclusive* sau *africate*. Aceste consoane prezintă la începutul articulării lor o ocluziune care se deschide treptat (nu brusc), devenind o constricțiune formată în același punct al canalului vorbitor. Astfel, un *t* începe ca un *t*, cu o ocluziune, și se termină ca un *s*, cu o constricțiune. Cele două moduri de articulare sînt strîns legate între ele; trecerea de la ocluziune la constricțiune se face într-un interval de timp foarte scurt, astfel încît durata lui *t* e egală cu aceea a lui *t* sau a lui *s*, nu cu aceea a lui *t* + *s* împreună. Africata *t* nu e așadar egală cu *t* urmat de *s*; ea nu este compusă din *t* + *s*, ci este un sunet care constituie o unitate articulatorie și un singur fonem. Pe lingă *t*, limba romînă literară posedă încă două africate: *ț* și *ğ* (de exemplu în cuvintele *țas*=*ceas*, *ğam*=*geam*), care încep cu o ocluziune asemănătoare (dar nu identică) cu aceea a lui *t*, *d* și se termină cu o constricțiune asemănătoare (dar nu identică) cu aceea a lui *s*, *j*.

După locul unde se formează ocluziunea sau constricțiunea canalului vorbitor, consoanele se împart în *bilabiale*, *labio-dentale*, *dentale* (*alveolare*), *prepalatale*, *palatale*, *velare* și *laringale*.

Consoanele *bilabiale* se produc prin închiderea buzelor sau apropierea lor una de alta, formînd fie o ocluziune, fie o constricțiune. Limba romînă posedă două oclusive bilabiale: *p*, *b*, și o constrictivă bilabială, sonoră, rotunjită: *u* (de exemplu în cuvîntul *nuu*), numită și semivocala *u*¹.

Consoanele *labio-dentale* se produc cu ajutorul buzei de jos care atinge dinții incisivi superiori. Prin articulația aceasta se poate produce numai o constricțiune, oricît de tare am apăsa buza pe dinți, căci curentul de aer se poate strecura printre dinți. De aceea consoanele labio-dentale sînt numai constrictive: *f* și *v*.

Consoanele *dentale* se produc prin atingerea limbii de dinții incisivi superiori. În felul acesta se formează fie o ocluziune, fie o constricțiune lingvo-dentală. Oclusivele dentale sînt *t* și *d*² (vezi fig. 5), iar constrictivele, *s* (vezi fig. 6), *z* (vezi fig. 7). Ocluziunea și mai ales constricțiunea se formează de obicei nu la dinți, ci puțin mai sus, la nivelul alveolelor dinților superiori. De

¹ De constrictiva bilabială rotunjită, numită semivocala *u*, ne-am ocupat în § 40. Pentru *u* constricțiunea bilabială e formată prin rotunjirea buzelor, nu prin simpla apropiere a buzelor; constricțiunea bilabială a lui *u* e rotundă, formînd un orificiu rotund, nu o constricțiune prelungită, ca aceea a constrictivelor bilabiale din alte limbi. Mai jos vom vedea că și *m* are o ocluziune bilabială ca *p* și *b*, dar în timpul articulării lui *m* canalul vorbitor nu e închis ca pentru *p* și *b*, ci are o largă deschidere prin nas, vîlul palatului fiind desprins de peretele posterior al faringelui.

² În § 44, despre sonante, vom vedea că *n* se găsește în același raport față de *t*, *d*, ca *m* față de *p*, *b*.

aceea aceste consoane se numesc și alveolare. Pentru *s*, *z*, vârful limbii atinge de obicei dinții incisivi inferiori.

Tot o dentală este și semioclusivă *t* (vezi mai sus, p. 66).

Consoanele prepalatale sînt caracterizate prin articularea părții anterioare a limbii la partea anterioară a palatului. Limba romînă are două semioclusive prepalatale: *č* și *ğ*, și două constrictive prepalatale: *ș* și *j*.

Semioclusivele *č*, *ğ* au o ocluziune pentru care aproape toată suprafața limbii atinge aproape întreg palatul (cu excepția părții posterioare a dosului

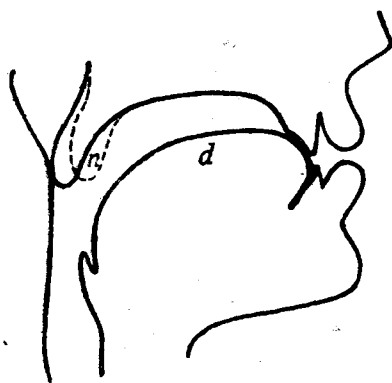

Fig. 5. Consoanele dentale *d* (nenazală) și *n* (nazală).

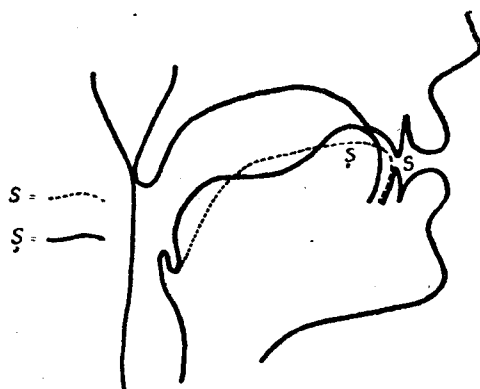

Fig. 6. Constrictivele *ș* (dentală siflantă) și *j* (prepalatală șuierătoare sau sibilantă).

limbii, care nu atinge partea posterioară a palatului). Constricțiunea cu care se termină *č* și *ğ* e formată de partea anterioară a dosului limbii (vârful limbii atîngînd de obicei incisivii inferiori) și dinții incisivi superiori, alveolele lor și partea anterioară a palatului.

Pentru constrictivele *ș*, *j* vârful limbii se ridică în sus¹ și se apropie de palat îndărătul alveolelor incisivilor superiori, pe cînd dosul ei se lasă în jos formînd o adîncitură ca o albie (vezi fig. 6). Rezonatorul acesta dintre dosul limbii și partea posterioară a palatului dă consoanelor *ș*, *j* acel zgomot caracteristic de fricțiune, acel șuierat după care au fost numite șuierătoare sau sibilante (în opoziție cu *s*, *z*, numite siflante).

Consoanele palatale sînt formate prin atingerea sau apropierea dosului limbii de palat. În cazul unei ocluziuni, aproape întreg palatul e atins de toată suprafața limbii. Pentru oclusivele palatale romînești *k*, *g*² (de exemplu în

¹ Am văzut mai sus că pentru *s*, *z* vârful limbii atinge incisivii inferiori.

² Semnul ' așezat deasupra unei consoane sau după ea în transcrierea fonetică arată palatalizarea consoanei respective.

cuvintele *k'em = chem*, *ġem = ghem*), numai o foarte mică porțiune a palatului, cea dindărătul alveolelor incisivilor superiori, nu e atinsă de vârful limbii. (Vezi fig. 8.)

O constrictivă palatală sonoră este și semivocala *i*. (Vezi § 40.) Constrictiunea este formată de dosul limbii care este apropiat de palat puțin mai mult decât pentru vocala *i*. Limba română literară are și o constrictivă palatală surdă corespunzătoare sonorei *i*, dar avînd o constrictiune mult mai strîmtă; acest sunet e rostit în loc de *h* în grupele *-rhi-*, *-rhe-* (în transcriere fonetică *-rb'i-*, *-rb'e-*), de exemplu în cuvintele *arhivă*, *arheolog*¹.

Consoanele velare iau naștere prin atingerea și apropierea rădăcinii limbii de vîlul palatului. Limba română are două oclusive velare: *k* și *g*. (Vezi fig. 8.)

În unele graiuri teritoriale din Muntenia, se pronunță ca o constrictivă velară consoana *h*, care în majoritatea graiurilor și în limba literară e o c o n s t r i c t i v ă l a r i n g a l ă, pentru care zgomotul de fricțiune se produce în laringe, în glotă. Rostirea lui *h* ca o velară (notată fonetic *χ*), produce aproape același efect acustic ca aceea a lui *h* laringal; de aceea nu e simțită ca o rostire dialectală.

Consoane surde și sonore

§ 43. Consoanele nesonante se împart în două grupuri mari, după cum în timpul emisiunii lor coardele vocale vibrează sau nu. Cele care sînt însoțite de voce, adică în cursul articulării cărora coardele vocale vibrează, glota fiind închisă ca pentru emisiunea vocii, se numesc consoane s o n o r e, iar cele neînsoțite de voce, în cursul emisiunii cărora glota e deschisă, se numesc consoane s u r d e. Consoanele surde și sonore se prezintă de obicei în perechi, formate de aceleași organe, în același loc al canalului vorbitor, avînd același mod de articulare; de aceea ele se numesc consoane o m o r g a n i c e. Deosebirea dintre cele două consoane pereche constă numai în lipsa sau prezența vocii în timpul emisiunii lor. Astfel de perechi de consoane omorganice, prima fiind surdă, iar a doua sonoră, sînt următoarele: *p — b*, *f — v*, *t — d*, *s — z*, *č — ġ*, *š — j*, *k' — ġ*, *k — g* etc. Există și consoane surde sau sonore care n-au

¹ În multe graiuri teritoriale există constrictive palatale, care s-au dezvoltat din *f*, *v*, prin palatalizare. Cele două constrictive palatale dialectale românești sînt *b'* și *y*, de exemplu în cuvintele *b'ire = fire* și *yine = vine*. Constrictiva *y* este apropiată din punct de vedere al articulației de *i*, dar are un zgomot de fricțiune mult mai puternic decât *i*.

pereche omorganică sonoră, respectiv surdă. Astfel consoanele surde *t*, *b* n-au corespondente sonore ¹ în limba literară.

Sonante

§ 44. Pe lângă consoanele produse prin zgomote (de explozie sau de fricțiune), în fiecare limbă există o serie de consoane care nu comportă zgomote, deși canalul vorbitor e închis sau strîmtat și la articularea lor. Astfel *m* prezintă o ocluziune bilabială, *n* una dentală, dar în timpul acestei ocluziuni vîlul palatului e coborît și curentul fonator poate trece liber prin nas, ceea ce explică numele de consoane nazale ce se dă lui *m* și *n*. Emisiunea lui *m* (sau a lui *n*) poate fi prelungită indefinit, întocmai ca aceea a unei vocale. Ținînd gura închisă ca pentru un *m*, omul poate cînta melodii întregi. Consoanele nazale sînt așadar foarte apropiate de vocale, iar în unele poziții ele pot avea chiar funcțiunea de vocale (vezi § 56). De aici numele de sonante ce se dă acestor consoane.

Același caracter de sonantă îl are și consoana *l*, numită laterală, la articularea căreia vîrfurile limbii ating alveolele incisivilor superiori, iar marginile limbii lasă două deschizături (rar una) laterale, pe unde iese destul de liber curentul fonator, producînd un foarte slab zgomot de fricțiune. Pentru *l* vîlul palatului e lipit de peretele posterior al faringelui ².

Consoana *r*, numită vibrantă, se produce prin atingerea ușoară a vîrfului limbii de alveolele incisivilor superiori, formînd una după alta mai multe ocluziuni alveolare foarte slabe și foarte scurte; presiunea de aer intrabucală desprinde de alveole, de mai multe ori într-un interval de timp foarte scurt, vîrfurile limbii, care, datorită elasticității mușchilor linguali, vibrează și revine într-una la alveole. În rostirea obișnuită romînească *r* are puține vibrații (2-3). Sunetul *r* e rostit cu vîlul palatului lipit de peretele posterior al laringelui ³.

Laterală *l* și vibrantă *r* se numesc și lichide din cauza calității lor de a fi prelungite asemenea vocalelor.

Tot ca sonante pot fi considerate și semivocalele *i* și *y*, deoarece sînt și ele foarte apropiate de vocale. (Vezi mai sus §§ 40 și 42.)

Sonantele (deci și semivocalele) sînt totdeauna sonore. Ele nu au pereche surdă.

¹ Vom vedea mai jos, în paragraful care tratează despre variantele consoanelor (§ 58), că sunetul *t*, în urma asimilării la consoana sonoră următoare, poate fi pronunțat ca perechea lui sonoră *dz*. De pildă *sof bun* poate fi rostit în vorbirea repede *sodz bun*. (Semicercul care leagă cele două cuvinte arată că ele au fost rostite fără pauză între ele, ca un singur cuvînt.) De asemenea în Banat, nordul Ardealului și Moldova, *dz* este o variantă a lui *z* în cuvinte ca *prîndz* = *prînz*, *dzac* = *zac*, *dzăr* = *zer*, *dzic* = *zic* etc.

² Cu privire la *l* nazal, vezi mai jos paragraful despre variantele consoanelor (§ 59).

³ În ce privește posibilitatea rostirii nazale a lui *r*, vezi mai jos paragraful despre variantele consoanelor (§ 59).

Consoane muiate

§ 45. La emisiunea unei consoane contribuie mai multe organe. Astfel un *b* se produce prin închiderea buzelor, lipirea vălului palatului de peretele posterior al faringelui și închiderea ușoară a glotei ca să vibreze coardele vocale.

Consoana *b* este o oclusivă bilabială, sonoră, nenazală. Consoana *m* e produsă la fel în ceea ce privește activitatea buzelor și a coardelor vocale, dar în ceea ce privește vălul palatului, *m* se deosebește de *b*. Pentru *m* vălul palatului

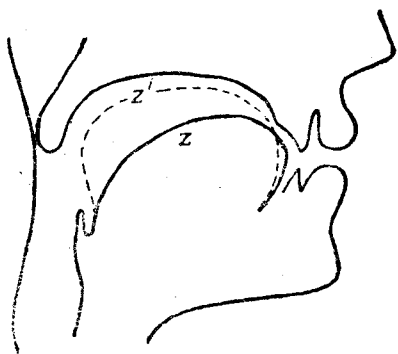

Fig. 7. Consoanele *z* și *z'*.

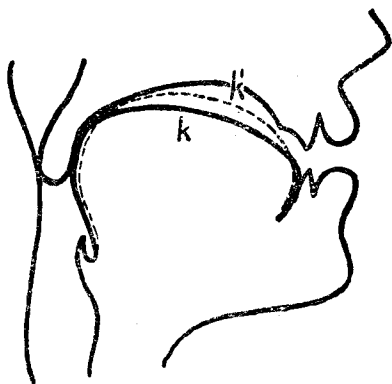

Fig. 8. Consoanele *k* și *k'*.

e coborât și lasă curentului fonator drum liber pe nas. Pentru *b*, cele trei articulații, aceea de deschidere a buzelor și a glotei și aceea de ridicare a vălului palatului, sînt articulații de bază, fără de care nu se produce acest sunet. La fel și pentru *m* sînt trei articulații de bază: închiderea buzelor și a glotei și coborîrea vălului palatului.

Dar consoanele pot avea, pe lângă articulațiile de bază, și o articulație suplimentară. La producerea unei consoane poate participa și dosul limbii, care, în timpul articulării consoanei respective, se apropie de palat ca pentru rostirea unui *i*. În felul acesta se articulează orice consoană urmată de vocala *i*. La rostirea silabelor *bi*, *mi*, *vi* dosul limbii este așezat aproape de la începutul consoanelor *b*, *m*, *v* ca pentru a rosti vocala *i*, astfel încît, la explozia lor, dosul limbii fiind în poziția lui *i*, consoana are de la început timbrul *i*. Această articulație suplimentară palatală a consoanelor se produce automat înaintea vocalei *i*.

Consoanele avînd timbrul *i* din cauza articulației palatale suplimentare a dosului limbii se numesc **c o n s o a n e m u i a t e**.

Atunci cînd consoanele muiate se află la începutul sau în interiorul cuvîntului, ele nu îndeplinesc singure rolul de diferențiere între cuvinte sau între forme gramaticale față de consoanele respective nemuiate, adică neavînd timbrul *i*.

De exemplu, în cuvintele *mină* sau *vină* consoanele *m* și *v* sînt muiate, adică au timbrul *i* din cauza vocalei *i* următoare. Înaintea unui *i* nu poate fi pronunțată o consoană nemuiată, deci nu putem avea opoziția «consoană muiată — consoană nemuiată».

Cuvintele *mină* și *mîndă* se deosebesc unul de altul prin aceea că primul are în prima silabă un *i* precedat de o consoană muiată, pe cînd al doilea are în prima silabă un *i* precedat de o consoană nemuiată. Caracterul muiat sau nemuiat al lui *m* în aceste două cuvinte e determinat de vocalele *i* sau *i* următoare.

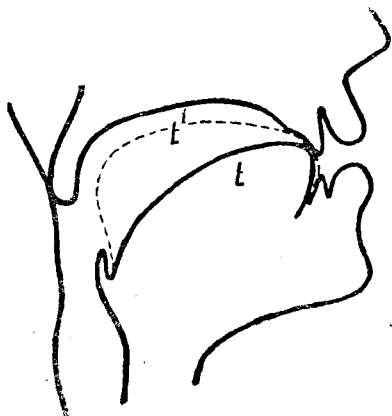

Fig. 9. Consoanele *t* și *t*ⁱ.

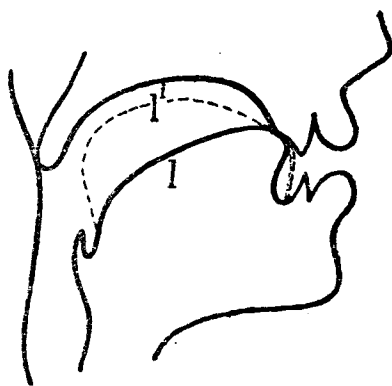

Fig. 10. Consoanele *t* și *t*ⁱ.

La sfîrșitul cuvîntului însă consoanele muiate, avînd timbrul *i*, nu sînt condiționate de vocala *i* următoare, deoarece aceasta în poziție finală a amuțit de mult.

E adevărat că odinioară limba romînă avea, la sfîrșitul multor cuvinte, un *i* care de obicei a amuțit mai tîrziu. Consoana urmată odinioară de acest *i* final a rămas însă însoțită de articulația suplimentară a lui *i*. Cuvinte ca *întrebi*, *pomi*, *marți*, *luni* aveau atunci cu o silabă mai mult decît în pronunțarea actuală, deoarece se terminau într-un *i* care forma silabă. Astăzi, la sfîrșitul acestor cuvinte nu se rostește nici o vocală *i* care să formeze silabă, ci consoana, devenită finală prin amuțirea lui *i*, a păstrat articulația suplimentară palatală care-i dă rezonanța, timbrul lui *i*. Consoanele acestea se notează fonetic cu ajutorul unui *i* mic așezat sus, la dreapta consoanei: *tu întrebi*ⁱ, *doi pomi*ⁱ, *marți*ⁱ, *luni*ⁱ. Consoanele muiate se opun așadar la sfîrșit de cuvînt celor nemuiate, care n-au articulația suplimentară palatală și prezintă timbrul *i* (*eu întrebi*ⁱ, *un pom*ⁱ etc.).

Prin această opoziție se deosebesc între ele unele forme gramaticale, de exemplu singularul de plural la substantive și adjective masculine (*lup* — *lupi*ⁱ, *bun* — *buni*ⁱ) sau persoana I sg. de persoana a II-a sg. la ind. prez. (*lucrez* — *lucrezi*ⁱ, *ar* — *ar*ⁱ).

Perechile de consoane nemuiate și muiate sînt următoarele (vezi fig. 8, 9, 10):

Nemuiate: *u p b m f v t d n s ʃ t ʃ j l r k g h* — — —

Muiate: — *pⁱ bⁱ mⁱ fⁱ vⁱ tⁱ nⁱ — ʃⁱ tⁱ ʃⁱ jⁱ lⁱ rⁱ k' g' bⁱ ɕ ɟ i*

Limba română literară are așadar 16 perechi de consoane nemuiate și muiate¹. Șase consoane sînt fără pereche: *d, s* și *u* n-au pereche muiată, iar *ɕ, ɟ* și semivocala *i* n-au pereche nemuiată².

Tabloul consoanelor limbii române clasificate după
locul și modul de articulare³.

Locul de articulare Modul de articulare	Bilabiale		Labio-dentale		Dentale (alveolare)		Prepalatale		Palatale		Velare		Larin-gale
	Sur-de	So-nore	Sur-de	So-nore	Sur-de	So-nore	Sur-de	So-nore	Sur-de	So-nore	Sur-de	So-nore	Sur-de
Oclusive	<i>p</i> (<i>pⁱ</i>)	<i>b</i> (<i>bⁱ</i>)			<i>t</i> (<i>tⁱ</i>)	<i>d</i>			<i>k'</i>	<i>g'</i>	<i>k</i>	<i>g</i>	
Semioclusive					<i>t</i> (<i>tⁱ</i>)		<i>ɕ</i>	<i>ɟ</i>					
Constrictive		<i>u</i>	<i>f</i> (<i>fⁱ</i>)	<i>v</i> (<i>vⁱ</i>)	<i>s</i>	<i>ʃ</i> (<i>ʃⁱ</i>)	<i>ʃ</i> (<i>ʃⁱ</i>)	<i>j</i> (<i>jⁱ</i>)		<i>i</i>			<i>h</i> (<i>bⁱ</i>)
Nazale		<i>m</i> (<i>mⁱ</i>)				<i>n</i> (<i>nⁱ</i>)							
Laterale						<i>l</i> (<i>lⁱ</i>)							
Vibrante						<i>r</i> (<i>rⁱ</i>)							

¹ Literale cu care se notează oclusivele palatale *k', g'*, semioclusivele prepalatale *ɕ, ɟ* și constrictiva palatală *i* (*i* semivocală) n-au nevoie de a fi urmate de un *i* mic, deoarece ele prin însăși natura lor sînt palatale și au timbrul *i*.

² În graiurile teritoriale numărul acestor perechi diferă de la un grai la altul. În unele nu există perechile *ʃ-ʃⁱ, j-jⁱ*, în altele *ʃ-ʃⁱ, ʃ-ʃⁱ*.

³ Între paranteze se dau consoanele muiate corespunzătoare.

SCHIȚĂ ISTORICĂ A SISTEMULUI FONETIC ROMÎNESC

§ 47. Sistemul fonetic al limbii romîne derivă din sistemul fonetic al limbii latine. În cursul dezvoltării sale el a fost puternic influențat de sistemul fonetic slav. Fonetica limbii latine e bine cunoscută de lingviști, pe de o parte din textele și gramaticile latine rămase din antichitate, pe de altă parte din comparația limbilor romanice.

Sistemul fonetic al limbii latine

§ 48. Sistemul fonetic al limbii latine a suferit mai multe schimbări în cursul istoriei. De aceea trebuie să distingem, în istoria acestei limbi, două perioade, una mai veche și una mai nouă, înainte de constituirea limbii romanice orientale de pe cursul inferior al Dunării, din care s-a dezvoltat apoi limba romînă.

Perioada mai veche

În perioada mai veche limba latină avea următoarele foneme:

Zece vocale: $\left\{ \begin{array}{l} \text{ă ă ĭ ă ŭ} \text{ (scurte)} \\ \text{ā ē ī ō ū} \text{ (lungi)} \end{array} \right.$

Șase diftongi: *ae* (provenit din *ai*), *oe* (provenit din *oi*), *ei*, *ui*, *au*, *eu*.

Treizeci și două de consoane:

Aspirata *b*;

i consoană; *i* consoană geminată marcată *i*;

u consoană;

Nazale: *m* și *n*; geminate *mm* și *nn*;

Lichide: *l* și *r*; geminate *ll* și *rr*;

Oclusive labiale: *b* (sonoră), *p* (surdă);

geminat *bb* și *pp*;

Oclusive dentale: *d* (sonoră), *t* (surdă);

geminat *dd* și *tt*;

Oclusive velare nelabiale (nerotunjite): *g* (sonoră), *k* (surdă, scrisă *c*);

geminat *gg* și *kk* (scris *cc*);

Oclusive labio-velare (velare rotunjite):

g^u (sonoră, scrisă *gu*);

k^u (surdă, scrisă *qu*);

geminat *kk^u* (scrisă *cqu*);

Siflante labio-dentale: *f* (surdă);

geminat *ff*;

Siflante dentale: *s* (surdă);

geminat *ss*;

Latina avea așadar 48 de foneme.

Siflanta *f* nu avea corespondent sonor.

Geminatele, notate cu câte două litere (*mm*, *pp* etc.), erau pronunțate cu ocluziunea prelungită. Un *tt* era deci un *t* cu o durată mai lungă decât aceea a lui *t*.

Vocalele se deosebeau nu numai prin timbru (*a*: *o*, *e*: *i*, *o*: *u* etc.), ci și prin cantitate (*ā*: *ā*, *ē*: *ē* etc.). Cuvintele și formele gramaticale se distingeau și prin opoziția «vocală scurtă: vocală lungă».

Așadar vocala *ă* (*a* scurt) constituia un fonem deosebit față de *ā* (*a* lung), cu toate că timbrul era identic:

legis « citești »: *legēs* « vei citi »: *legās* « să citești »

laudās « lauzi »: *laudēs* « să lauzi »

lābor « muncă »: *lābor* « alunec »; *pōpulus* « popor »: *pōpulus* « plop »; *liber* « carte »: *liber* « liber »; *rosā* « trandafir » (nominativ sg.): *rosā* « cu trandafirul » (ablativ sg.); *fructūs* « fruct » (nominativ sg.): *fructūs* « al fructului » (genitiv sg.); *uēnit* (scris de obicei în manuale și dicționare *vēnit*) « vine »: *uēnit* « veni ».

Adeseori alternanța de timbru este asociată cu alternanța de cantitate: *fācit* « face »: *fēcit* « a făcut ».

Diftongii se opuneau vocalelor simple: *poenarius* « penal »: *penarius* « de lucruri de mîncare, de merinde », *saecula* « secole »: *secula* « secure ».

Aspirata *h* era o consoană ca oricare alta. Ea nu putea fi înlocuită într-un cuvînt fără să se schimbe sensul cuvîntului: *hortus* « grădină »: *portus* « port »; *baereo* « mă opresc »: *maereo* « sînt supărat »; *habeo* « am »: *abeo* « plec »; *bora* « ceas »: *ora* « țarm »; *hira* « maț »: *ira* « minie ».

Labiovelarele se opun velarelor nelabiale:

cantus « cîntec »: *quantus* « cît de mare »; *lingis* « lingi »: *linguis* « limbilor ».

Opoziția «consoană simplă: consoană geminată» e foarte frecventă:

ager « ogor »: *agger* « grămadă »; *anus* « bătrînă »: *annus* « an »; *sero* « semăn »: *serro* « tai »; *catus* « ascuțit »: *cattus* « pisică ».

Din cele expuse se vede că în sistemul fonetic latin juca un rol destul de însemnat opoziția de cantitate (vocale scurte: vocale lungi), mai ales în vocalism, dar și în consonantism. Sistemul era simplu și clar. Accentul nu diferenția cuvintele, deoarece el avea un loc fix, determinat de cantitatea vocalei penultime. Sistemul latinei din perioada mai veche era așadar foarte diferit de acela al limbii romîne, în care nu există vocale lungi și scurte, consoane geminate (lungi) decât excepțional și în care accentul — după cum vom vedea mai jos — diferențiază cuvintele.

Perioada mai nouă

Începînd cu secolul I al e. n., în limba latină se petrec numeroase modificări fonetice, care duc la schimbarea sistemului fonetic.

În vocalism, diferența de cantitate dispare (prin secolul al III-lea al e. n.). Opoziția $\bar{a}$: $\bar{a}$ nu mai deosebește cuvintele. În limbile romanice ambele sunete sînt tratate la fel :

cānis > rom. *cîne* (*cîine*), it. *cane*

pānis > rom. *pîne* (*pîine*), it. *pane*

māre > rom. *mare*, it. *mare*

lātus > rom. *lat*, it. *lato*.

Din cele două foneme ale latinei mai vechi $\bar{a}$: $\bar{a}$, rămîne unul singur : *a*.

La celelalte vocale, diferența de cantitate a fost înlocuită cu diferența de timbru. Vocalele scurte au fost rostite deschis, iar cele lungi, închis : $\bar{e}$, $\bar{o}$, $\bar{u}$, $\bar{i}$ au devenit e (e deschis), o , u , i , iar $\bar{e}$, $\bar{o}$, $\bar{u}$, $\bar{i}$ au devenit e , o , u , i .

Vocalismul latinei s-a schimbat așadar în felul următor :

Perioada veche $\bar{a}$ $\bar{e}$ $\bar{i}$ $\bar{o}$ $\bar{u}$ $\bar{i}$

Perioada nouă a e e i o u i .

Deosebirea între diferitele grade de deschidere ale vocalelor nu s-a menținut însă mult timp, ci cîte două vocale apropiate ca deschidere s-au confundat în una singură. Astfel s-au confundat e cu i devenind e . În ce privește pe o și u în cele două părți ale imperiului roman (cea de răsărit și cea de apus) contopirea s-a făcut în feluri deosebite. În imperiul apusean s-au confundat de obicei o cu u , devenind o , iar în imperiul răsăritean o cu o devenind o , și u cu u devenind u .

În latina orientală s-a ajuns prin urmare la următorul sistem al fonemelor-vocale :

Latina perioadei mai noi a e e i o o u u

Latina orientală a e e i o u

Latina tîrzie are deci un număr mult mai mic de vocale. Pentru deosebirea cuvintelor servește opoziția de timbru, iar în ce privește vocalele e și e , ele se deosebesc prin gradul de deschidere.

Inscripțiile din epoca aceasta oglindesc adeseori schimbările petrecute în vocalism. Astfel în loc de *simul* « împreună », găsim în inscripții forma *semul*, sau în loc de *carissimo* « celui foarte drag », găsim *karessemo*.

Diftongii se simplifică de timpuriu : au > o , ae > e , oe > e . Textele dau peste tot vocale simple în loc de diftongi : *seculares* în loc de *saeculares*, *etate* în loc de *aetate*. Formele limbilor romanice arată și ele că provin din forme cu vocale simple : *quaerit* > rom. *cere*, it. *chiede*, span. *quiere*, v. fr. *quiert*. În latina

imperiului de răsărit (și în unele părți în apus), s-a menținut de obicei diftongul *au*: lat. *aurum* > rom. *aur*, lat. *laudo* > rom. *laud*, lat. *audio* > rom. *aud*, lat. *aut* > rom. *au* (conjuncție). (În majoritatea cazurilor diftongul *au* s-a disociat în limba română, pronunțându-se în două silabe, de exemplu *a-ur*, *a-ud* etc.) Se întâlnesc însă și cazuri de monoftongare a lui *au*: *auricula* > rom. *ureche*, it. *orecchia*.

Vocalismul era așadar mult mai apropiat de acela al limbii române.

În consonantism schimbările sînt mai puțin importante decît cele din vocalism. Aspirata *b* dispăre, și în textele mai noi găsim: *abitatio* pentru *habitatio*, *ordeum* pentru *hordeum*.

Geminatele se simplifică: *conteritus* pentru *conterritus*, *quator* pentru *quattuor*.

În primele secole ale erei noastre, *u* consoană din perioada mai veche, care se pronunța aproximativ ca semivocala noastră *y* (de exemplu în cuvîntul *noy*, *noyă*), devine *v*; din fricativă sonoră bilabială, devine o fricativă sonoră labio-dentală. În felul acesta se completează sistemul consoanelor, deoarece *f* are acum un corespondent sonor, ca și celelalte consoane.

Sunetul *i* consoană (care se rostea aproximativ ca un *j* romînesc în cuvinte ca *jute*, *iesle*, *piere* etc.) apare foarte des după consoane prin faptul că orice *i* sau *e* în hiat (adică urmat de vocală) devine iot (*i*): *uenio* (în trei silabe) > *venio* (în două silabe), *ninea* (trei silabe) > *vinia* (două silabe). Unele consoane urmate de iot au început să se palatalizeze, adică să fie articulate mai aproape de locul de articulație al lui *j* (porțiunea mijlocie a cerului gurii de care se apropie sau se atinge dosul limbii). Un *t* sau un *k* urmați de iot s-au confundat într-o oclisivă palatală, intermediară între *t'* și *k'*, ceea ce se oglindește în inscripții în forme ca *nacio* pentru *natio*. Și sistemul consonantic e mai apropiat de cel romînesc.

În general sistemul fonetic se simplifică mult. Pentru a compensa dispariția cantității, a geminatelor și monoftongarea diftongilor, apar cuvinte lungi, cu multe sufixe, în vocabular, și forme analitice prin folosirea frecventă a prepozițiilor și a verbelor auxiliare, în gramatică.

Limba romanică orientală

§ 49. Vocalismul latinei târzii nu suferă mari schimbări în perioada următoare. Doar vocala *e* (*e* deschis) se diftonghează în *ie* (pe cînd în romanica apuseană se diftonghează și *o* în *uo*). Sistemul foarte simplu al vocalelor romanicii răsăritene era următorul:

Latina orientală:	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>e i</i>	<i>o</i>	<i>u</i>	<i>au</i>
Romanica orientală:	<i>a</i>	<i>ie</i>	<i>e i</i>	<i>o</i>	<i>u</i>	<i>au</i>

Prin diftongarea lui *e* în *ie* și transformarea primului element în iot, iot devine și mai frecvent. În romanica orientală chiar și *i* pare a fi fost precedat

de un iot, pentru că a palatalizat consoanele precedente întocmai ca iot: lat. *decem* > romanica orient. *diece* > rom. *zece*; lat. *dico* > romanica orient. *dico* > rom. *zic*. (În romanica occidentală dentalele, adică *d, t, n, s, l, r*, nu se palatalizează înaintea lui *ie, i* ca în romanica orientală.) Puternica tendință spre palatalizare a romanicii orientale a fost mult întărită mai târziu în limba română prin influența slavă.

Din cauza acțiunii vocalelor anterioare asupra oclusivelor velare precedente, precum și a aceleia a lui iot și *i* asupra dentalelor (*d, t, n, s, l, r*), sistemul consoanelor a suferit schimbări radicale. În urma palatalizării lui *k, g* urmați de *e, i, ie*, și a lui *t, d* urmați de *ie, io* (*e*, respectiv *o* fiind accentuați), au luat naștere semiocluivele *č, ġ*: lat. *decem* > rom. *zece*, lat. *facit* > rom. *face*, lat. *uicinus* > rom. *vecin*, lat. *quaero* > *quero* > *kiero* > rom. *cer*, lat. *gema* > *giemo* > rom. *gem*, lat. *titionem* > rom. *tăcune*, lat. *deorsum* > *diorsum* > rom. *ġos* (*jos*). Palatalizarea, relativ mai târzie, a lui *t, d* urmați de *i* — și de *ie* — a dat naștere semiocluivelor *ts, dɕ*¹: lat. *tibi* > rom. *ție*, lat. *tenet* > *tiene(t)* > rom. *ține*, lat. *dico* > rom. *dɕic* (*zic*), lat. *decem* > *diece(m)* > rom. *dzece* (*zece*). De asemenea și *n, s, l, r* s-au palatalizat înainte de *i* și de iot: lat. *anni* > romanica orient. *ani* > rom. *an* > *aî* (forma *ani* e refăcută după cea a singularului), lat. *uinea* > romanica orient. *viña* > rom. *viñe* (în Banat), *viñe*, lat. *sedeo* > romanica orient. *siedjo*, *s'ed'o* > rom. *sedɕ* (*seɕ*), lat. *lepore* > romanica orient. *lepore*, *liepore* > rom. *iepure*; lat. *familia* > romanica orient. *famel'a* > rom. *fămeie*, *femeie*, lat. *pereo* > romanica orient. *pierio*, *pier'o* > rom. *piei* (*pier*).

Sistemul consoanelor romanicii orientale s-a îmbogățit așadar față de cel al latinei târzii cu următoarele semiocluive: *č, ġ, ts, dɕ*, și consoane palatale: *ñ, š, l', r'*. Față de consonantismul bogat al romanicii orientale, vocalismul prezintă numai cinci vocale: *a, e, i, o, u*. Sistemul fonetic al romanicii orientale se apropie tot mai mult de cel romînesc.

De la fonetismul romanicii orientale la cel al limbii romîne

§ 50. În vocalismul romînesc au apărut două vocale care nu existau în romanica orientală: *ă* și *î*. Prima (*ă*) provine, în majoritatea cazurilor, dintr-un *a* romanic neaccentuat (*casa* > *casă*, *barbatu* > *bărbat*), dar și din *e* romanic precedat de labiale sau *r* (lat. *pirus* > *peru* > rom. *păr*, lat. *reus* > rom. *rău*) și din alte vocale. A doua, *î*, s-a dezvoltat din *a* înainte de nazală în anumite poziții (lat. *campus* > rom. *cîmp*) și din *i* romanic precedat de *r, s, ts*: lat. *rivus* > rom. *rîu*, lat. *sinus* > rom. *sîn*, lat. *attitio* > rom. *aîf*.

¹ Fiind rezultatul unei palatalizări, semiocluivele devenite mai târziu *f, dɕ* au avut la început o nuanță palatală.

În felul acesta, limba română a ajuns să dispună de seria completă a vocalelor mediale (*a, ă, î*), iar numărul vocalelor se ridică la șapte.

Constituirea seriei vocalelor mediale în limba română nu e străină de același fenomen care s-a produs în epoci diferite în limbile slave.

În constituirea sistemului fonetic contemporan al limbii române, influența slavă a jucat un rol de o importanță hotărâtoare. Din limbile slave a intrat în limba română consoana *h*, pe care nu o avea romanica orientală. Ca în limbile slave, și în limba română s-au dezvoltat, după model slav, înaintea vocalelor inițiale, semivocale: *el, om* au devenit *îel, uom*. Apropierea vocalelor românești *e* și *o*, în anumite poziții, de *a*, devenind diftongi (*°a, °a¹*) amintește un fenomen analog din limbile slave. Consonantismul românesc este caracterizat prin existența unei serii de consoane prezentînd o articulație suplimentară, seria consoanelor muiate, care se opune seriei consoanelor nemuiate. Această serie de consoane cu articulație suplimentară s-a constituit datorită însușirii de către romîni, de la slavii care au adoptat limba romînă, a deprinderii fonetice slave de a însoți articulația de bază a consoanei cu articulația vocalei următoare și mai ales de a păstra această articulație și după dispariția vocalei. Astfel, după dispariția lui *i* final în calitate de vocală silabică, întîmplată de timpuriu, consoanele dinaintea lui *i*, devenite la rîndul lor finale, au păstrat articulația suplimentară care le dă timbrul unui *i*. Un cuvînt ca *plopi*, disilabic, devine monosilabic, dar *p* final păstrează timbrul lui *i* final de odinioară (*plopⁱ*).

Cele mai vechi texte romînești din secolul al XVI-lea prezintă un sistem fonetic aproape identic cu acela al limbii contemporane, constituit, după cum am văzut, datorită unor modificări ale articulației sunetelor limbii romanice orientale determinate de deprinderi fonetice slave.

Limba din secolul al XVI-lea avea în unele regiuni, în plus față de sistemul fonetic al limbii literare contemporane și al majorității graiurilor teritoriale de astăzi, un fonem care mai tîrziu a dispărut, anume *n* palatal. Cuvîntul *vine* = *vie* se deosebea de cuvîntul *vine* prin opoziția *n*: *ñ*. Nazala palatală *ñ* în majoritatea graiurilor și în limba literară s-a confundat cu *î* (*viñe* = *vie*), iar în graiul din Banat și Hunedoara cu *ñ* provenit dintr-un *n* urmat de *i* sau de *e*. (În Banat și Hunedoara *vine* înseamnă « *vie* » și « *vine* », așadar vechiul *ñ* nu mai diferențiază cuvintele.)

O altă consoană, rar atestată în nume de locuri și de persoană prin documentele din secolul al XV-lea, a fost *l* palatal care s-a confundat cu fonemul *î* (de exemplu *Tel'*, numele satului *Tei* din regiunea Hunedoara, *Șcl'ei*, numele satului *Șchei* din regiunea Hunedoara, *Ur^eacle*, numele de familie din Moldova *Ureche*).

¹ Sub accent, cînd silaba următoare conținea un *ă* sau un *e*: *mergă* > *m^oargă*, *moră* > *m^oară*, *pote* > *p^oate*.

Limba secolului al XVI-lea nu avea alte foneme în plus sau în minus față de limba de astăzi. Textele din nordul Ardealului și Maramureș atestă existența, în unele cuvinte, a unui *rr* cu mai multe vibrații apicale decât *r* obișnuit (de exemplu în *rrădăcină*, *urricune*), dar această variantă a lui *r* nu diferențiază cuvintele. Graiurile actuale din nordul Ardealului prezintă urme ale acestui *rr*.

Și celelalte particularități ale limbii din secolul al XVI-lea se regăsesc în unele graiuri teritoriale de astăzi. Astfel rotacizarea lui *n* intervocalic (*bură* = *bună*, *sărăt* = *sănăt*), atestată în texte scrise în nordul Ardealului și în documente din Moldova, e obișnuită și astăzi la moți. Varianta *dz* a lui *z* se mai aude în Moldova, nordul Ardealului și Banat.

Tradiția grafică din secolul al XVI-lea a păstrat forme care arată că odinioară și *e* accentuat urmat de *e* în silaba imediat următoare a devenit *ea* (*leage* = *lege*, *meale* = *mele*). Unele graiuri de astăzi păstrează încă urme ale acestei particularități.

Unele texte din secolul al XVI-lea redau consecvent, prin literele chirilice corespunzătoare lui *u* și *iu*, consoane rotunjite finale, având timbrul *u* și *ü* (*om^u*, *fak^u*, *ok^u*, *lăsa^u*, *spu^u*), obișnuite și astăzi în multe graiuri teritoriale.

Așadar sistemul fonetic al limbii române din secolul al XVI-lea nu se deosebea aproape de loc de acela al limbii române de astăzi, dacă ținem seamă și de particularitățile fonetice ale graiurilor teritoriale.

VARIANTELE FONEMELOR

§ 51. Fonemele nu se pronunță izolat, separate unul de altul; ele formează în cursul vorbirii lungi șiruri în care fiecare fonem este strâns legat de fonemul precedent și de cel următor. Organele vorbirii, la trecerea repede din poziția necesară rostirii unui fonem în poziția cerută de fonemul următor, se grăbesc adeseori să facă unele mișcări necesare articulării fonemului următor sau întârzie în poziția fonemului precedent. Prin aceasta cele două foneme vecine dobândesc unele particularități comune, devin mai asemănătoare unul cu altul, se aseamănă. Modificarea fonemelor prin asemănare este fenomenul care se produce cel mai frecvent între două foneme vecine. Mult mai rar e fenomenul contrar, al disimilării, când unul dintre cele două foneme vecine pierde trăsătura sau trăsăturile pe care le avea în comun cu celălalt fonem.

Altă cauză de modificare a fonemelor, îndeosebi a vocalelor, este poziția lor în silaba neaccentuată, mai ales la sfârșitul cuvântului, când ele pot fi rostite foarte scurt, cu o intensitate foarte redusă, cu timbrul alterat, chiar fără voce, șoptit. În limba română literară reducerea vocalelor neaccentuate e neînsemnată; în unele graiuri teritoriale însă, reducerea datorită poziției neaccentuate modifică în mod simțitor vocalele. Spre exemplu în graiul moldovean

cuvîntul *casă* se rostește *cas*¹. În rostirea literară astfel de pronunțări trebuie evitate.

Un fonem prezintă așadar numeroase varietăți, nuanțe care se datoresc poziției lui în cuvînt. Astfel de exemplu fonemul *n* poate fi rostit — și este de fapt rostit — în limba literară romînă în multe feluri. Aceste varietăți ale lui *n* sînt condiționate de fonemele vecine, de mediul fonetic în care se află *n*. De pildă în limba romînă rostim, în locul nazalei dentale *n*, o nazală velară, notată de obicei *ŋ*, înaintea ocluzivelor velare *k*, *g* (de ex. *ban^hkă*), o nazală labio-dentală, notată *ɱ*, înaintea fricativelor labio-dentale *f*, *v* (de ex. *îr^ɱvăf*), o dentală palatală, notată *ɲ*, înaintea ocluzivelor palatale *k'* *g'* (de ex. *un^ɲk'*), o nazală dentală lipsită de ocluziune dentală, notată printr-un *n* mic, înaintea fricativelor dentale *s*, *z* (de ex. *pîⁿză*) etc.

Toate aceste varietăți, nuanțe ale lui *n*, deosebite una de alta din punct de vedere acustic și fiziologic, constituie pentru romîni un singur fonem, *n*.

În limba romînă nu pot fi deosebite două cuvinte schimbînd, de pildă, sunetul *ŋ* (nazală velară) din cuvîntul *ban^hkă* cu sunetul *n* (nazală dentală). Într-adevăr într-o rostire nefirească e posibilă rostirea cuvîntului *banⁿkă* cu un *n* dental: *banⁿkă*.

Observație. La unii dintre cîntăreții noștri de operă se aude această pronunțare, care devine supărătoare mai ales cînd se aude între *n* dental și *k* și o scurtă vocală *i*: *banⁿkă*.

Înlocuirea nuanței velare a lui *n* cu nuanța dentală a acestei consoane nazale nu are însă puterea de a face din cuvîntul *ban^hkă* alt cuvînt. Așadar *n* dental și *ŋ* (*n* velar) în limba romînă nu constituie două foneme deosebite. Ele sînt numai două variante ale aceluiași fonem, determinate de poziția lui în cuvînt (*ŋ* înainte de ocluzivă velară, iar *n* înainte de vocală și în alte poziții).

Observație. În schimb în limba germană *n* dental și *ŋ* (*n* velar) sînt două foneme deosebite, deoarece ele diferențiază cuvintele: *ziⁿg*, scris *singe*, înseamnă «cînt», pe cînd *zim*, scris *sinne*, înseamnă «cuget, meditez» (*ich sinne nach*).

Fonemul este prin urmare un tip fonetic în care sînt reunite mai multe varietăți fonetice, apropiate din punct de vedere fiziologic și acustic. Din punct de vedere fiziologic și acustic, aceste varietăți ale aceluiași fonem constituie sunete deosebite. Un *ŋ* (*n* velar) e alt sunet decît *n* (*n* dental). Dar aceste două varietăți ale consoanei *n* nu au puterea, una luînd locul celeilalte, de a diferenția cuvintele, prin urmare nu constituie două foneme.

Din cele expuse rezultă că lingviștii nu dau termenilor de «sunet al vorbirii» și de «fonem» același sens. Ei numesc «sunete ale vorbirii» și varietățile unui fonem, care, înlocuindu-se una pe alta, nu au puterea de a diferenția cuvintele.

Printre nuanțele unui fonem una este considerată ca fiind cea mai tipică pentru fonemul respectiv. Nuanța aceasta cea mai tipică, numită *variantă fundamentală* a fonemului, este aceea care se întâlnește în poziția în care articulația fonemului este cel mai puțin supusă influenței modificatoare a fonemelor vecine. De obicei se numește fonem *varianta fundamentală* a lui, iar celelalte variante se numesc *variante condiționate* (de poziția în cuvânt). Pentru a cunoaște pronunțarea unei limbi nu e destul să cunoaștem numai variantele fundamentale ale fonemelor, ci în egală măsură și variantele lor condiționate, adică toate sunetele limbii respective, care sînt mult mai numeroase decît fonemele propriu-zise.

Variantele condiționate ale unui fonem se pot mișca numai în interiorul unei anumite limite, care diferă de la o limbă la alta și de la un grai teritorial la altul. Dacă variantele fonemelor trec peste aceste limite, se zice că limba respectivă e vorbită cu «*accent*» străin sau regional.

În capitolele următoare vom înșira variantele fonemelor românești, arătînd la fiecare rostirile care trebuie evitate.

VARIANTELE VOCALELOR

§ 52. Toate vocalele românești care în silabă accentuată au o durată mijlocie — nici lungă, nici scurtă — în silabă neaccentuată au variante care se caracterizează printr-o durată puțin mai scurtă decît cea a vocalelor accentuate. Deosebirea de durată între vocalele accentuate și cele neaccentuate e însă mică. Lungirea vocalelor accentuate sau scurtarea excesivă a celor neaccentuate, pronunțări ca *foarf^ece*, *mătușică* (aproape *foarfce*, *mătușică*) sînt considerate regionale și trebuie evitate.

Altă serie de variante ale vocalelor românești se produc prin nazalizarea lor cînd sînt urmate de consoane nazale. Acest fenomen se produce mai ales în cazul vocalei inițiale. În cuvinte ca *dans*, *fond*, *tund*, *gînd*, *vinzi* etc. jumătatea a doua a duratei vocalei e nazalizată; vîlul palatului se grăbește să se dezlipească de peretele posterior al faringelui înainte de sfîrșitul vocalei și de începutul lui *n* următor. Cînd vocala e la început de cuvînt, vîlul palatului e coborît chiar de la începutul vocalei (de ex. în cuvintele *însă*, *ansamblu*, rostite *îsă*, *ăsamblu*¹), iar între două nazale el rămîne coborît de la o nazală la alta (*mîndă*, *mîndru*, *munte* etc.). E de remarcat însă că, îndată ce vocala e prelungită, ea e pronunțată nenazal.

Această nuanță nazală a vocalelor românești nu se remarcă, deoarece e totdeauna condiționată de consoana nazală vecină. Nazalitatea nu schimbă timbrul vocalei și nu-i prelungește durata.

¹ Prin *î*, *ă* redăm un *i*, *a* nazal. Relativ la pronunțarea lui *n*, vezi § 59.

E însă supărătoare imitarea pronunțării franceze, când se rostește de exemplu un *a* lung puțin posterior, complet nazal, în cuvinte ca *interes ă ă ă nt*, *dă ă ă ă ns*¹ etc. Mai ales pe scenă se aud astfel de pronunțări. Ele trebuie neapărat evitate.

Vom studia mai jos vocalele românești, arătând variantele lor obișnuite în rostirea literară și pe cele regionale sau influențate de deprinderi fonetice străine, care trebuie evitate.

Variantele vocalei *a* și ale diftongilor *ea*, *oa*, *oa*

§ 53. Vocala *a*, precedată de un sunet palatal, își deplasează puțin articulația înspre partea anterioară a gurii, mai ales în poziție finală, de exemplu în cuvinte ca *ceas*, *ia* care se rostesc *čas*, *iă*². La fel se rostește și *a* în diftongul *ea*. Și iotul următor poate avea aceeași influență asupra lui *a* (*măi*). De fapt vocalele au un caracter anterior mai ales în porțiunea lor din apropierea sunetului palatal, deci în partea de la început a lui *a* în *ceas*, *ia* și spre sfârșitul vocalei în *mai*. Caracterul anterior al lui *a* este cel mai puternic între două sunete palatale, de exemplu în cuvântul *caî* = *ceai*. Îndată ce vocala e însă prelungită, ea își pierde caracterul anterior: *caaaaaaî*.

În multe graiuri locale, prin Moldova și Ardeal, *a* înainte și mai ales după consoană palatală și în diftongul *ea* în poziție finală își deplasează cu totul articulația, apropiindu-se de aceea a vocalei *e*. Se aud nu numai rostiri ca *făcă*, *iă*, *st^ee*, *ste*, *făcē*, *iē*, ci chiar *ste*, *făcē*, *iē*. Astfel de pronunțări trebuie evitate.

Vocala *a* prezintă o variantă puțin rotunjită în diftongii *oa*, *oa*, de exemplu în cuvinte ca *toată*, *oare*, *ziua*, *ghioagă*, rostite *t^oătă*, *uăre*, *ziuă*, *g^oăgă*³. Dacă *a* e rostit lung, de exemplu când se silabisește foarte încet, atunci el pierde caracterul rotunjit. În unele graiuri teritoriale din Ardeal, *a* în această poziție e rostit foarte rotunjit și închis, încît devine un *o* deschis (de exemplu în *t^ootă*), pierzîndu-și chiar caracterul de diftong: *totă*. Rostirea aceasta regională, ardelenască trebuie evitată.

Am vorbit mai sus, în § 52, despre variantele nazalizate ale lui *a*, pe jumătate nazalizat în *dans* și complet nazalizat la începutul cuvîntului în *ansamblu*.

Variantele vocalelor *e-ă*

§ 54. Vocalele *e* și *ă* prezintă două particularități care le apropie una de alta și le deosebesc de vocala *o* avînd același grad de deschidere. La producerea vocalelor *e* și *ă* nu participă buzele și rădăcina limbii; *e* și *ă* sînt vocale nerotunjite produse cu partea medie și anterioară a limbii. Și timbrul lor este asemănător,

¹ Prin *ă* redăm un *a* posterior nazal.

² Punctul deasupra lui *a* arată caracterul puțin anterior al vocalei.

³ Prin *ă* se notează un *a* rotunjit.

de aceea străinii le confundă foarte ușor. Din aceeași cauză poezii le fac adeseori să rimeze una cu alta. În poeziile lui Eminescu există zeci de rime de felul lui *greu—rău, meu—tău, piept—îndărăpt* etc. Vocala *e* este adeseori condiționată de sunetul palatal precedent (*îel taie, întemeiem*; cf. *îel ară, lucrăm*). De aceea după consoanele palatale *ț, ȝ, k', g* și după semivocala *i* nu apare niciodată *ă*, ci numai *e*. După semivocala *u* nu apare niciodată *e*, ci totdeauna *ă*: *ouă*.

Observație. În graiurile teritoriale în care *f, j* au o articulație palatală, nici după suierătoare nu apare niciodată *ă*: *ușe = ușă, înfățișem = înfățișăm, coaje = coajă, grije = grijă, angajem = angajăm*. În schimb în graiurile în care *f, s, z, ș, j* n-au niciodată un caracter palatal și nu sînt niciodată muiate, după aceste consoane nu apare niciodată *e*, ci numai *ă*: *vișăl = vișel, sări = seri, zăce = zece, șad = sed, jălui = jelui*. În diferite graiuri teritoriale consoanele *d, p* din prepozițiile *de, de la, pe* schimbă pe *e* în *ă*: *dă, dă la, pă*. Regional această transformare se produce și după *r*, în unele cuvinte, de exemplu în formele *răle = rele, răpede = repede*. Toate aceste pronunțări regionale trebuie evitate.

În limba română vocala *e* este un *e* închis. Sub accent, urmat de *r* + consoană, ea are uneori o nuanță puțin mai deschisă (de exemplu în cuvinte ca *gwern, vervă, adverb, verb*). Rostirea ei ca un *e* mijlociu în toate pozițiile, și mai ales ca un *e* deschis (de exemplu *șed, de, unde*) e considerată ca accent străin. Prin Ardeal se rostește un *e* foarte deschis în silabă accentuată, cînd vocala silabei următoare este un *e* (*vede, ieste*), pronunțare care trebuie evitată.

În cuvintele vechi românești *e* inițial se pronunță precedat de un iot: *ieu, iel, ieste, ieram*. După modelul acestor cuvinte în care pronunțarea cu iot inițial este corectă, *e* inițial ca și în interiorul cuvîntului la început de silabă apare la unii vorbitori precedat de iot și în termenii internaționali, intrați recent în limba română: *îepocă, ieventual, iexplozie, poiemă, poiet*. Astfel de rostiri trebuie evitate.

În foarte multe graiuri teritoriale vocala *e* nu are același timbru de la început pînă la sfîrșit. Orice *e* începe cu timbrul *i* (*v'ed'e, d'e, und'e, ș'ed'e, r'el'e* etc). Printr-un fenomen de disimilare, vocala *e* care începe cu timbrul *i* se formează în multe graiuri mai înspre partea medială a cavității bucale, deci se apropie de *ă* (de exemplu *îel*¹ sau chiar *îăl, cě, că, v'ed'ă, v'ăd'ă* etc.) Vocala *e* trebuie însă să aibă același timbru de la început pînă la sfîrșit. Diftongarea ei, rostirea ei ca *ě* și mai ales ca *ă* trebuie evitate.

Varianta neaccentuată a lui *e* se deosebește în rostirea literară foarte puțin de cea accentuată; un *e* neaccentuat e puțin mai scurt decît cel accentuat. Cînd într-un cuvînt urmează unul după altul mai mulți *e*, atunci, probabil pentru a se evita o oarecare monotonie în vocale, se observă o alternanță între un *e* puțin mai închis (notat *ę*) și un *e* mai puțin închis, primul în silaba care

¹ Prin *ě* indicăm o vocală intermediară între *e* și *ă*, nici anterioară, nici medială.

poartă accentul principal sau secundar, al doilea în silabele neaccentuate, de exemplu *să închețe, să rēceptēze, ēksēlēt*¹.

În diferite graiuri teritoriale *e* neaccentuat e mult mai închis decît cel accentuat, care adeseori e foarte deschis. Închiderea lui *e* neaccentuat merge pînă la un *i* deschis (*i*) sau chiar un *i* obișnuit. Un cuvînt ca *vede* (în pronunțarea literară *vede*) se aude în diferite regiuni ca *vede, vedē, vedī, vede, vede, vedi* etc.

În aceste regiuni și *e* al prepozițiilor *de, pe, de la* sau al adverbelor *unde, dedesubt* etc. apare ca *e* sau *i*: *dī, pī, dī la, undī, didisupt* etc. Tot prin aceste regiuni *e* neaccentuat este și foarte scurt; cîteodată reducția unui *e* neaccentuat merge pînă la dispariția lui: *f^oarfece, pîntece*, pot fi rostite *f^oarfⁱci, pîntⁱci*, sau *f^oarfⁱci, pîntⁱci*. Închiderea excesivă a lui *e* neaccentuat și reducerea duratei lui trebuie evitate ca fiind neliterare, regionale.

În unele graiuri *ă* din silabele premergătoare silabei neaccentuate se rostește mai deschis, între *ă* și *a*, și chiar *a*: *am vazut, barbat, barbațel* etc.

La sfîrșit de cuvînt, în multe graiuri, dar mai ales în Moldova, *ă* neaccentuat e pronunțat mai închis, între *ă* și *î*, și chiar *î*: *casî, școalî, mînî* etc.

E frecventă rostirea fără voce, șoptită, a vocalelor finale, îndeosebi a lui *ă*. Cuvintele *casă, școală, mînă* par a fi pronunțate *cas, școal, mîn*.

Rostirea ca *a, î* sau *e* (de exemplu *use*) a lui *ă* trebuie evitată.

Precedată de semivocala *u*, vocala *ă* se labializează și tinde să devină *o*. Sînt foarte obișnuite rostiri ca *nouo = nouă, vouo, = vouă, royo = ronă, doyo = două* etc.

Printre cei care nu au învățat din copilărie limba romînă, e frecventă confuzia foarte supărătoare între vocalele *ă* și *î*; aceștia pronunță *ă* în loc de *î* și invers, de exemplu *tărg = țîrg, amărat = amărit* și *țîrⁱ = țări, cîrⁱ = cărți*.

Rostirea unui *ă* în loc de *î* în cuvintele *întîi, călcîi (întăi, călcăi)* e regională și trebuie evitată.

Variantele vocalelor *i-î*

§ 55. Cele spuse mai sus (§ 54) în legătură cu vocalele *e-ă* sînt valabile și în ce privește perechea de vocale *i-î*. Și timbrul lui *i* și al lui *î* sînt asemănătoare. Străinii care vorbesc romînește confundă și aceste două vocale, întocmai ca pe *e* cu *ă*. Vocala *i* rimează de altfel adeseori cu vocala *î*, atît în poezia populară, cît și la cei mai buni poeți al noștri. În poeziile lui Eminescu se găsesc multe rime de tipul lui *argint-mormînt, întinde-tremurînde, lină-bătrîină, graniturîit* etc.

Vocala *i* (ca și vocala *e*) este adeseori condiționată de sunetul palatal precedent. După *č, ģ, ĭ, k', ġ* poate urma numai *i*: *či, ģi, ĭi, k'i, ġi* (niciodată *ci, gi, ii, k'i, ġi*), de exemplu *tăiînd, ingenunk'ind, vegînd* (dar *arînd*). În graiurile

¹ Printr-un accent grav (') am notat accentul secundar.

care au numai *s, j* muiati, și după aceste consoane poate urma numai *i*: *înfățișind, angajînd*. În schimb în graiurile în care *t, s, z, ș, j* nu sînt niciodată muiati, după aceste consoane poate urma numai *i*, niciodată *i*: *frațî = frații, a simțî = a simți, păzînd, șînd, a coji*. În graiurile în care consoanele *d, p* ale prepozițiilor *de, pe* au schimbat pe *e* în *ă* (*dă, pă*), și prepozițiile *din, p(r)in* sînt pronunțate *dîn, pîn*, rostiri care trebuie evitate.

Atunci cînd un cuvînt care începe cu *i* e precedat de unul care se termină într-un sunet palatal, muiat, iar între cele două cuvinte nu este nici o pauză, vocala *i*, sub influența articulației palatale a sunetului precedent, își deplasează articulația înspre partea anterioară a cavității bucale și devine o vocală anterioară, anume *i*. Trecerea aceasta a lui *i* la *i* se face în mod automat, fără ca vorbitorii să-și dea seama. Pronunțînd *mai_in față, aî_înkărkat, aț_înkărkat*¹, *kâte cărț_îț trebuie?* toată lumea e convinsă că pronunță *i* în prepoziția și prefixul *în* sau în pronumele *îți*. Rostirea aceasta este pe deplin literară.

Vocala inițială *i* poate fi supusă și influenței labializatoare a unui *u* final al cuvîntului precedent, devenind *u*. Rostirea frecventă a lui *u* în loc de *i* în forme ca *au_umpărțit, au_unkis, au_un kasă = au împărțit* etc. nu e supărătoare, fiindcă de obicei nu se remarcă.

Vocala *i*, cea mai închisă din vocalele seriei anterioare, prezintă în diferitele graiuri aceleași particularități de rostire ca vocala cu deschidere mijlocie din seria anterioară, *e*. Întocmai ca *e*, și *i* inițial e precedat de iot în multe regiuni ale țării. E frecventă rostirea lui *i* inițial ca *îi* în unele cuvinte vechi ca *îinimă, îin = in, îintră* etc. În aceste cuvinte rostirea *îi* nu e considerată regională. În neologisme ca *îistorie, îinstitut, î internațional, împosibil* etc. ea trebuie însă evitată. În multe graiuri, întocmai ca *e*, și *i* precedat de consoană începe cu timbrul unui *i* mai închis. La începutul lui *i* limba e mai ridicată spre palat decît pentru restul duratei lui *i*. Între consoană și vocala *i* următoare se aude un scurt iot. De fapt articulația consoanei precedente e însoțită de articulația suplimentară palatală, pentru care limba e mai ridicată decît pentru un *i*. Cuvinte ca *din, tine, senin* sînt rostite *d'in, t'in'e, sãn'in*. Pronunțarea aceasta trebuie evitată.

În unele graiuri teritoriale (prin Moldova și Ardealul de nord), acest *i*, care începe cu un scurt *i* semivocalic mai închis, are tendința să ia timbrul lui *i*. Cuvintele *din, senin* sînt rostite *d'in, sãn'in*, rostiri care trebuie evitate.

În graiurile caracterizate printr-o puternică reducere a vocalelor neaccentuate, și *i* neaccentuat, întocmai ca *e* neaccentuat, este rostit foarte scurt sau chiar dispare; *mittel = mititel, încetșor = încetișor* etc. Formele acestea sînt neliterare.

¹ Dacă *i* e rostit regional nemuiat, *i* se menține (*aț_înkărkat*). Rostirea aceasta cu *i* e foarte obișnuită, deoarece în majoritatea graiurilor teritoriale *t* e totdeauna nemuiat; îndată ce *t* e rostit muiat, *t* se palatalizează și devine *i*.

Despre *i* nazalizat în cuvinte ca *dinte*, *dinadins*, *ins*, *inși* etc. am vorbit mai sus.

Vocala inițială *i* se elidează foarte ușor când e precedată de o vocală finală a cuvântului precedent: *mă-mpac*, *te-nscii*, *se-nscie*, *a-nchis*, *cartea-mi place*, *nu-ți place* etc. Dacă e în poziție inițială absolută, adică dacă e la începutul frazei, vocala *i* a prefixului *în-*, *îm-*, poate de asemenea să nu fie rostită. În cazul acesta consoana nazală *n* sau *m* devine silabică. Rostiri ca *întinde*, *împinge*, *împarte* etc. sînt foarte obișnuite. Natural, toată lumea e convinsă că pronunță vocala *i* la începutul acestor cuvinte, deoarece un *m* sau *n* silabic, adică în funcțiune de vocală, urmat de o consoană are timbrul lui *i*.

În felul aceste prefixul *îm-*, într-un cuvînt ca *împarte*, poate fi rostit *îm-* (*kînd împarte*), *m-* (*mparte*), *im-* (*ai împărțit*), *um-* (*au umpărțit*).

Variantele vocalei *o*

§ 56. Vocala *o* e rostită închis în limba romînă. Rostirea ei deschisă (în transcriere fonetică *ø*) e de evitat (de exemplu *øm*, *tøt*, *pøt*, *øs* etc.). Prin Ardeal se rostește un *ø* deschis în cuvintele *doară*, *noară*, *voară*, *roară*, *uoară* (ba chiar *d'oaară*, *n'oaară*, *uaară* etc., ca și cînd ar fi scrise *doauă*, *noauă*, *oaună* etc.), rostire care trebuie evitată.

După cum *e* și *i* inițiali, în cuvinte vechi romînești, sînt roștiți cu un iot înaintea lor, de exemplu *îinimă*, tot așa și un *o* inițial accentuat, în cuvinte vechi romînești, e rostit precedat de un *u* abia perceptibil, de exemplu *uom*, *uos*, *uoi*, *uorb* etc. sau chiar de un *u* veritabil: *uom*, *uos*, *uoi*, *uorb* etc. Această rostire nu e prea supărătoare în cuvinte vechi; în schimb în neologisme ca *operă*, *odă*, *oră* etc. e neliterar.

Vocala *o* inițială neaccentuată are un *u* inițial mult mai puțin perceptibil: *odată*, *o casă*, *o vădă*, *oraș* etc. (dar regional *uodată*, *uo casă*, *uo vădă*, *uoraș*).

În multe graiuri teritoriale și *o* precedat de consoană are la început o porțiune mai închisă avînd timbrul *u*, de exemplu *i^uot*, *d^uor*, *s^uoră*, *c^uos*, *uog^uor* etc. (ca *d^ue*, *t^ue*, *x^uee* etc.). În unele graiuri din Ardeal, printr-un fenomen de disimilare vocala *o* tinde să-și piardă rotunjirea și să devină *ă* (întocmai cum *e* tinde să-și piardă articulația anterioară și să devină *ă*). Rostiri ca: *u^ă*, *u^ăraș*, *t^{uă}t¹* sau chiar *uă*, *uăraș*, *t^{uă}t* (ca *îel*, *t^ee*, *ce* sau *îăl*, *tⁱă*, *cⁱă*) sînt de evitat.

Variantele vocalei *u*

§ 57. Vocala *u*, întocmai ca vocalele *o*, *e* și *i*, în poziție inițială, e precedată de un *u* abia perceptibil, neremarcant de vorbitori. În unele graiuri teri-

¹ Prin *ă* notăm vocala intermediară între *o* și *ă*.

toriale acest *u* e mult mai perceptibil: *ușă*, *urk* = *urc*, *unu*. De asemenea regional, după consoană, *u* începe cu un scurt *u* mai închis decât vocala *u*: *tūună*, *būun* etc. În cazul acesta, vocala *u* are tendința să se disimileze față de începutul labializat, pierzînd din caracterul ei labial. Pronunțări ca *ușă*, *unu*, *tūună* (cu un *u* puțin delabializat), întocmai ca *uos*, *t^uot*, *tu^ut*, *vēd^ue*, *vēd^uē*, *t^uin^ue*, sînt simțite ca regionale, cu toate că lumea nu-și dă seama în ce constă «accentul» regional.

VARIANTELE SEMIVOCALELOR *i* și *y*

§ 58. Semivocala *i*, numită și iot, este o constrictivă palatală sonoră articulată în același loc unde e articulat și *i* precum și *b'*. Constricțiunea lui *i* e mai strîmtă decât aceea a lui *i*, dar mult mai largă decât aceea a lui *b'*. De aceea *i* n-are aproape de loc zgomot de fricțiune, pe cînd *b'* e o fricativă puternică. Varianta lui *i* cea mai apropiată de o fricativă se întilnește după labiale în cuvinte ca *abia*, *bietul*, *piatră*, *piept*, *mîa*, *mîel*, *vîerme*, *fîară*, *fîer*. În unele graiuri din vestul Munteniei, *i* este aproape un *b'* după labiale surde, și aproape un *y* după labiale sonore (*piatră^h*, *fîer^h*, *biată^y* *vîerme^y*). E începutul palatalizării labialelor. Această rostire fricativă a lui *i* nu se remarcă și poate fi considerată literară. Mai puțin fricativ, dar avînd o constricțiune mai strîmtă decât aceea a lui *i*, este *i* la început de cuvînt înaintea lui *a*, *e*, *o*, *u* (*iar*, *îeste*, *îorgu*, *îute*). Înaintea lui *i*, iotul e perceptibil numai în rostirea unora (*îinimă*). De obicei însă se pierde în *i* următor (*îinimă*, *inimă*). La sfîrșit de silabă *i* are o constricțiune palatală mai largă decât aceea a lui *i* (*haiⁱnă*, *maiⁱ*). Între vocale, *i* este cu atît mai deschis, cu cît vocalele care îl încadrează sînt mai deschise. În *mai am*, *mai ales¹*, constricțiunea lui *i* nu este mai strîmtă decât aceea a lui *e*. El ar putea fi notat *e* (*ma^e am*, *ma^e ales*). Cînd ritmul vorbirii e repede și rostirea nu e controlată de vorbitor, el este atît de deschis încît nu mai poate fi perceput de ureche; în loc de *ma^e am*, *ma^e ales* urechea atentă aude *mă^â am*, *mă^â ales*, cu doi *a* anteriori. Celor care nu sînt preocupați de rostire li se pare, firește, că aud *mai am*, *mai ales*. La fel de deschis este *i* și între *a-e*, *e-a*, *o-e*, *e-e*; cuvinte ca *baie*, *cheia*, *voie*, *femeie* sînt rostite — cînd ritmul vorbirii e repede — *ba^ee*, *che^ea*, *vo^ee*, *feme^ee*. Rostirea aceasta se reflectă în grafii ca *bae*, *voe*, *feme*. În apropierea vocalelor închise sau între ele, *i* este și el mai închis, dar nu în mai mare măsură decât vocala *i*. În apropierea vocalei *i*, iotul e absorbit de aceasta sau se distinge foarte greu de ea din cauza mării asemănări între *i* și *i*. În

¹ Un *i* final urmat de un cuvînt începător cu o vocală este în realitate între două vocale, dacă nu se face pauză între cuvinte.

viia, *a îndoi*, *a se sfii* etc. vorbitorilor li se pare că aud numai vocala *i*, nu și semivocala *j*, aceasta din cauza grafiilor *via*, *a îndoi*, *a se sfii*.

Iotul final al articolului hotărît la nom.-ac. pl. masc. și la gen.-dat. sg. fem. (după *i*) nu se mai rostește astăzi decît în unele părți din Moldova. În loc de *pomi*, *fagi*, *țări*, *văii* = *văii*, se rostește *pomi*, *fagi*, *țări*, *văii* (cu un *i* silabic final). Rolul articolului îl îndeplinește vocala *i* care se adaugă la forma nearticulată (*pomⁱ-pomi*, *fağ-fağⁱ*, *țărⁱ-țări*, *văi-văii*). Lipsa lui *i* final în aceste forme nu e simțită de vorbitori.

În multe graiuri teritoriale, prin Moldova, Ardeal, Banat și Oltenia, grupele *pia*, *pie*, *bja*, *bje*, *mja*, *mje*, *fja*, *fje*, *vje* sînt înlocuite cu *p^aa*, *pe*, *b^aa*, *be*, *m^aa*, *me*, *f^aa*, *fe*, *ve* sau *p^aa*, *p^ee*, *b^aa*, *b^ee* etc. În loc de *piatră*, *pietre*, *biată*, *biete*, *mja*, *mjel*, *fjară*, *fjer*, *vierme*, cu iot rostit distinct între labială și vocala următoare, se rostește *p^aatră*, *petre*, *b^aată*, *bete*, *m^aa*, *mel*, *f^aară*, *fer*, *verme*, fără *i*. Cuvîntul *piatră*, *pietre*, în pronunțarea corectă, are șase foneme: *p-i-a-t-r-ă*, *p-i-e-t-r-e* (vezi §§ 38 și 40), pe cînd în rostirea din regiunile amintite el are numai cinci foneme *p^a-a-t-r-ă*, *p-e-t-r-e*. În cazul că în loc de *ea* se rostește *a* (*p^aatră*, *p^eetre*), lipsa lui *i* e mai puțin simțită. Totuși pronunțarea literară cere să se articuleze distinct iotul după labiale. Rostiri ca *p^aatră*, *petre* sau chiar *p^aatră*, *p^eetre* trebuie evitate. E mai bine să se exagereze caracterul fricativ al lui iot și să se pronunțe *ph^aatră*, *ph^eetre*, decît să lipsească iotul.

Cuvîntul *viață*, *vieți* e rostit fie *viiață*, *viieți* — forma veche — cînd ritmul vorbirii e mai încet, fie *viață*, *vieți*, cînd ritmul e mai repede. Amîndouă rostirile sînt literare. Trebuie însă evitată rostirea regională *v^aață*, *veți*.

Semivocala *y* prezintă multe paralelisme cu *j*. Ea cere o constricțiune labială rotunjită mai închisă decît *u* la început de cuvînt, în cuvinte ca *yare* = *oare*, *yamenⁱ* = *oameni* etc. Ea apare de obicei înaintea lui *o* inițial (*yom*, *yori*, *yos*) și a lui *u* inițial (*yusă*, *yurs*), dar în cazul din urmă nu se prea distinge de *u*. Între vocale, constricțiunea labială a lui *y* e mai largă. Aceasta se oglindește în grafiile mai vechi ca *zioa* = *zina*, *piao* = *piua*. Dacă una dintre vocalele care îl încadrează pe *y* este un *u*, atunci *y* se pierde în acesta din urmă. Cuvintele *luuat*, *luuînd*, *riiul*, *leuul*, *boiul*, *kiriğiul*, *tođayuna* = *totdeauna* etc. sînt auzite de vorbitori fără *y* — care nu e reprezentat în scris —, cu toate că rămîne un rest foarte slab de *y*, înainte sau după *u*.

VARIANTELE CONSOANELOR

§ 59. Și variantele consoanelor se datoresc, în majoritatea cazurilor, unor fenomene de asimilare cu fonemele vecine. Acțiunea asimilatorică se exercită asupra sonorității, a locului și a modului de articulare a consoanelor.

În ce privește sonoritatea, constatăm că în limba română nu pot urma imediat una după alta două consoane nesonante dintre care una să fie sonoră, iar a doua surdă, și invers¹.

În acest caz prima consoană se asimilează la cea următoare în ce privește sonoritatea. În cuvintele în care tradiția grafică sau tendința etimologistă a menținut grupuri formate din consoană sonoră urmată de consoană surdă și invers, se pronunță în realitate fie numai surde, fie numai sonore. În cuvintele *obște, observ, obțin, absolut, abțin, subțire, subsuoară, subsol* etc. se rostește consoana surdă *p* în loc de sonora *b* din cauza surdei următoare². În schimb, în cuvintele scrise pînă la reforma ortografiei *sbor, isvor, svînta, desbrac, desvolt* etc., *s* s-a asimilat sonorei următoare și a devenit *z*³. În cuvinte ca *batjocură, batgras* consoana surdă rezistă mai bine asimilării, datorită faptului că vorbitorii recunosc în primul element cuvintele *bat, bot*. Cu toate acestea, în vorbirea curentă, se rostește *d* în loc de *t*. Numai grupurile formate dintr-o oclisivă (sau semi-oclisivă) surdă urmată de sonora *v* rezistă asimilării, de exemplu în *cîtva, cîțiva, acvariu, acvatic, acvilin, cvintet, consecvent* etc. În vorbirea neîngrijită se aud și forme ca *agvariu, agvilin, conseqvent, cîdva, cîdzva*⁴.

Asimilarea surdei cu sonora următoare se produce, în rostirea curentă și necontrolată, și între consoana finală a unui cuvînt și consoana inițială a cuvîntului următor, cu condiția ca între cele două cuvinte să nu existe nici o pauză și ca ritmul vorbirii să fie destul de repede. Sînt obișnuite rostiri ca *sup streășină = sub streășină, tovarăj de drum* sg., *tovarăj de drum* pl., *aj vrea = aș vrea, sodz bun = soț bun, fradz bun = frați buni, adz dat = ați dat, adz venit, nu fağ bine = nu faci bine, s-a duz departe, un sag de grîu = un sac de grîu, i-a dad ban = i-a dat bani, a plecad de mult* etc.

În grupurile de consoane formate dintr-o surdă urmată de o sonantă, asimilarea nu se produce cu atîta regularitate. Pe cînd *s* final al prefixului *des-* se asimilează cu *m, n, l, r* următori (*dezmierd, deznod, dezlipesc, dezrădăcinez*), în multe cazuri *s* rămîne surd înaintea sonantelor (*basma, smîntîină, lesne, slab, iesle* etc.). În unele graiuri teritoriale există tendința de asimilare consecventă a surdelor cu sonantele următoare (*zmîntîină, lezne, iezle, zlab* etc.). Formele neliterare ca *lezne, iezle, zlab* trebuie evitate.

¹ De grupele de consoane în care una dintre consoanele care se află în vecinătate imediată una cu alta este o sonantă e vorba mai jos.

² Pînă în secolul al XIX-lea cuvintele *subțire, subsuoară* se scriau *supțire, supsuoară*.

³ Rostirea aceasta este reflectată în noua ortografie, conform căreia în aceste cazuri se scrie *z*.

⁴ În elementele slave grupul *sv* prin asimilare în direcție inversă a devenit *sf*, de exemplu: *svat, svînt, svegnic* devenite *sfat, sfînt, sfeșnic*.

Un caz special, în ceea ce privește caracterul sonor al consoanelor, îl constituie poziția finală a consoanelor sonore. Spre deosebire de multe limbi, ca de exemplu rusa, bulgara sau germana, limba română păstrează în general caracterul sonor al acestor consoane. Chiar dacă jumătatea a doua a duratei unei consoane care termină cuvântul e însoțită de vibrații laringiene slăbite, care spre sfârșitul ei pot să înceteze cu totul, totuși consoana finală rămîne sonoră în prima jumătate a duratei și urechea o deosebește de perechea ei surdă. În limba română nu se pronunță la fel cuvinte ca *pod-pot*, *drag-drac*, *fag-fac*, *fagi-faci*, *crab-crap*, *naș-nas*, *cînd-cînt*, *vînd-vînt* etc.

Trebuie evitate cu grijă pronunțări ca *slap* = *slab*, *drac* = *drag*, *bolnaf* = *bolnav*, *necaz* = *necaz*, *făcînt* = *făcînd*, *cînt* = *cînd* (*cînt am fost* = *cînd am fost*) etc., destul de obișnuite la cei care nu vorbesc limba română din copilărie.

Asimilarea în ceea ce privește locul și modul de articulație se constată între consoana finală a unui prefix sau a unei prepoziții și consoana inițială a cuvîntului la care se aplică prefixul sau cu care se construiește prepoziția, precum și între consoana finală a unui cuvînt și cea inițială a cuvîntului următor. Astfel *n* final al prefixului și prepoziției *în* se asimilează cu consoana următoare, articulîndu-se în același loc, cu aceleași organe, și în același fel. Înaintea lui *p*, *b*, *n* devine o oclusivă nazală bilabială: *împart*, *îm_pădure*; înaintea lui *f*, *v*, *n* se articulează ca o constrictivă labio-dentală (un fel de *m*, dar labio-dental): *învăț*, *nîmfă*, *îm_fază*; înaintea lui *s*, *ș*, *j*, *n* e o constrictivă nazală alveolară, respectiv prepalatală (vîrfurile limbii numai se apropie de alveole sau de palat, dar nu le atinge): *pînză*, *dîșii*, *în sat*, *în jur* (vocala *i* fiind nazalizată și *n* neavînd ocluziune, cuvintele *pînză*, *dîșii*, *în sat*, *în jur* par a fi rostite *pîșă*, *dîșii*, *î_sat*, *î_jur*; înaintea lui *ț*, *g*, *k*, *g*, nazala *n* se articulează ca o prepalatală (fonetic ar putea fi notată *ñ* sau *ŋ*): *încep*, *în_șam*, *îŋk'id*, *îŋ_gață* = *în gbeață*; înaintea lui *k*, *g*, nazala *n* devine o velară nazală (în transcrierea fonetică *ŋ*): *îŋkark*, *îŋ_gară*.

Urmată de *l*, *r*, *b*, nazala *n* are o articulație lingvală greu de stabilit; ea constă în apropierea vîrfului sau a rădăcinii limbii de alveole, respectiv de partea posterioară a palatului. Cuvintele *înlătur*, *în rînd*, *înham* fac impresia a fi rostite *îlătur*, *î_rînd*, *îham*.

În ce privește nazala *m*, ea se asimilează numai cu *f*, *v* următori, devenind o labio-dentală; *am fost*, *am văzut* sînt rostite cu același *m* labio-dental ca acela din cuvintele, scrise fonetic, *învăț*, *îm_fază*.

Toate aceste asimilări ale consoanelor nazale se produc în mod automat. Vorbitorii nu-și dau seama de ele. În cazul cînd prefixul *în-* e urmat de labiale, labio-dentale, palatale și velare, asimilarea e obligatorie. Unii actori sau cîntăreți apasă asupra lui *n* dental în cuvinte ca *învăț*, *încîd*, *încarc* (în loc să

rostească o nazală labială, labio-dentală, palatală sau velară). Pronunțarea aceasta e și nefirească și neliterară.

În graiurile teritoriale, *m* e supus acelorași asimilări ca *n*. Nazala *m* a auxiliarului *am* devine o dentală, prepalatală, palatală, velară etc., oclisivă sau constrictivă, în forme ca *an_dat* = *am dat*, *ă_scris* = *am scris*, *ă_rupt* = *am rupt*, *an_cîntat* = *am cîntat* etc.

De asemenea, în multe graiuri teritoriale nazala *n* (de altfel și *m*) se asimilează și la *i*, *y* următori (cu care încep orice *i*, *e*, respectiv *u*, *o* inițiali), pierzînd ocluziunea, articulîndu-se ca *i*, *y*: *î_iarbă* = *în iarbă*, *l-ă_iertat* = *l-am iertat*, *u_ied* = *un ied*, *dî_iinimă* = *din inimă*, *î_uase* = *în oase*, *u_uom* = *un om*, *î_uușă*.

Aceste rostiri regionale trebuie evitate.

Asimilarea în ceea ce privește locul și modul de articulare se constată și la alte consoane, nu numai la nazale. În cuvinte ca *deschid*, *dezgheț*, *Muscel*, *scenă*, *excellent*, siflantele dentale *s*, *ș* devin șuierătoare prepalatale muiate (*ș'*, *j'*) asimilîndu-se cu palatalele, respectiv prepalatalele, muiate *k'*, *g'*, *č*: *deskid* (în Muntenia *dășkid*), *dejgeț* (*dăjgeț*), *Mușcel*, *șcenă*, *ekșcelent*, rostiri care iarăși trebuie evitate.

Asimilării totale e supusă adesea consoana finală *t* (în măsură mai mică *s*) a participiului trecut. Formele *am avut cărți*, *am avut bani*, *am avut și eu*, *am avut loc* etc. se rostesc fie: *am avuc cărți*, *am avub bani*, *am avuș și ieu*, *am avul loc* etc., fie — consoanele duble nefiind obișnuite în limba romînă — mai ales: *am avu cărți*, *am avu bani*, *am avu și ieu*, *am avu loc* etc. Asimilarea se exercită și asupra unui grup final de două consoane: *am fost la cîmp* > *am foșd la cîmp* > *am foșl la cîmp* > *am foș la cîmp* > *am fol la cîmp* > *am fo la cîmp*. În felul acesta a luat naștere forma *am fo* din nordul Ardealului.

În rostirea îngrijită a limbii literare, trebuie evitate formele rezultate de pe urma asimilării consoanelor finale *t* și *s* ale participiului trecut.

Variantele consoanelor labiale

§ 60. Consoanele labiale sînt fie oclusive bilabiale surde (*p*, *p'*) și sonore (*b*, *b'*), între care trebuie deosebită categoria nazalelor (*m*, *m'*), fie constrictive labio-dentale surde (*f*, *f'*) și sonore (*v*, *v'*).

În multe graiuri teritoriale *p*, *b*, *m*, *f*, *v* în anumite poziții (înaintea unui *i* și a lui *i*), *p'*, *b'*, *m'* finali au fost palatalizați, adică au devenit *pk'*, *pč*, *k'*, *č*; *bğ*, *bğ*, *g*, *ğ*; *mñ*, *n*; *b'*, *ś*, *y*, *z* etc. (de ex. *pk'i_îcor*, *pči_îcor*, *k'i_îcor*, *čept* = *piept*, *korbg*, *korbg*, *korğ* = *corbi*, *mñel*, *ñel* = *miel*, *b'ir*, *śir* = *fir*, *yine*, *ține*, *zine* = *vine*). Toate aceste forme sînt neliterare. În graiurile teritoriale au luat naștere, datorită palatalizării labialelor, sunete noi inexistente în limba literară (*b'*, *y*, *n* etc.).

Am văzut mai sus că *b* înaintea unei consoane surde se asimilează și devine el însuși o surdă, confundându-se cu *p*. În asemenea poziție se scrie *b* fie datorită tendinței de a păstra același aspect grafic unui prefix (*subscriu*, *subsemnat* etc., ca *subînțeleș*), fie datorită tradiției grafice (*obște*, *absolut*) sau tendinței etimologice (*subțire*)¹.

Am arătat mai sus că în poziție finală consoanele sonore își pierd din sonoritate numai spre sfârșitul duratei lor. Totuși *m* final în cuvântul *basm* trebuie rostit surd; el redevine sonor în forma articulată *basmul*.

Am văzut de asemenea că *m* înainte de *f* și *v* se prezintă sub o variantă labiodentală.

Variantele consoanelor dentale (alveolare)

§ 61. Consoanele dentale sînt oclusive surde (*t*, *t'*), sonore (*d*), semi-occlusive surde (*t̪*, *t̪'*), nazale (*n*, *n'*), constrictive surde (*s*) și constrictive sonore (*z*, *z'*).

În graiurile teritoriale dentalele muiate precum și cele urmate de *i*, *e*, *a*, *o*, *o*, *u* prezintă numeroase variante regionale. În multe graiuri din Ardeal și Banat *t* și *d* muiate prezintă, la explozie, un puternic zgomot de fricțiune palatală, care amintește pe aceea a lui *b'* și *y*, astfel încît devin adevărate semioclusive (în transcriere fonetică *tʰ*, *dʰ* sau *t'*, *d'*). În același timp zona de contact dintre limbă și palat se extinde și se retrage spre partea posterioară a palatului, atît pentru *t*, *d*, cît și pentru *n*. În felul acesta *t'*, *d'* se apropie de *k'*, *g'*, cu care se pot confunda (*frak'e* = *frate*, *baġe* = *bade*). În Banat *t*, *d* devin chiar semi-occlusive foarte apropiate de *č*, *ġ* ale limbii literare (*frače* = *frate*, *baġe* = *bade*). Toate aceste variante regionale ale lui *t*, *d*, *n*, trebuie evitate.

În multe graiuri (Moldova, Ardeal, Banat, Oltenia) consoanele muiate *z'*, *t'* nu există; formele de plural *lăzi*, *frați* se pronunță aici *lăz*, *fraț*.

Despre diferitele variante ale dentalelor datorită asimilării cu consoana următoare am vorbit mai sus.

Variantele consoanelor prepalatale

§ 62. Consoanele prepalatale sînt semioclusiva surdă (*č*) și sonoră (*ġ*)² și constrictivele surde (*š*, *š'*) și sonore (*j*, *j'*). În limba literară semioclusivele *č* și *ġ* au totdeauna timbrul *i* sau *e*. În nordul Ardealului, îndeosebi în Maramureș,

¹ Pe timpul cînd pe cărturarii noștri nu-i preocupa etimologia cuvintelor, se scria *suptire*.

² Deoarece *č*, *ġ* sînt totdeauna muiate (în limba literară), nu e nevoie să se mai indice timbrul *i* al lor: *či*, *ġi*.

č, ġ au timbrul *i* sau *ă*. După ele nu pot urma vocalele *e, i*, în locul cărora apar *ă, i*: *fačă* = *face*, *čînč* = *cinci*, *faġi* = *fagii*.

În multe graiuri teritoriale (Moldova, Banat) sunetele *sⁱ, jⁱ* nu există. După *s, j* din aceste regiuni nu pot deci urma vocalele *e, i*, ci numai *ă, i* (*șăd, șîr, jălui, jîr*). Din cauza aceasta adeseori forma pluralului nearticulat este identică cu cea a singularului (*țovarăș* sg. și pl., *vrej* sg. și pl.) și pers. I sg. cu pers. a II-a sg. la indicativul prezent (*îeu îngraș — tu îngraș*).

În schimb în alte graiuri teritoriale (prin Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Ardealului și Crișeana) nu există sunetele *s, j*, ci numai *sⁱ, jⁱ*, după aceste consoane avînd totdeauna timbrul *i* sau *e* nu sînt posibile *ă, i*, ci numai *e, i* (*ușe, mătuse, înfașe, coaje, înfățișînd, angajînd* etc.). Timbrul acesta al șuierătoarelor se oglindește și în grafiile incorecte *ășea, așîșeare, angajeare, birjeare* etc. Și în aceste graiuri se confundă singularul cu pluralul și pers. I cu pers. a II-a (*țovarășⁱ* sg. și pl., *vrejⁱ* sg. și pl., *îngrașⁱ* pers. I și a II-a).

În limba literară trebuie deosebite în rostire șuierătoarele cu timbrul *i, ă* de cele cu timbrul *i, e*.

În Moldova, Banat și în unele graiuri din Ardeal, semioclusivele *č, ġ* și-au pierdut articulația oclisivă de la început, devenind constrictive prepalatale muiate, notate fonetic *ś, ź*. Ele au o oarecare asemănare cu șuierătoarele muiate *sⁱ, jⁱ*. Pe cînd însă la acestea din urmă vîrfurile limbii e ridicat în sus și partea posterioară a limbii formează o albie (mai mică decît pentru *s, j*, pentru ca să permită dosului limbii să se apropie de palat, ca să dea timbrul *i* șuierătoarelor), la *ś, ź* vîrfurile limbii atinge dinții incisivi inferiori, iar partea anterioară împreună cu dosul limbii se apropie de palat, lăsînd curentul de aer să iasă prin constricțiunea formată de partea anterioară a limbii și de partea anterioară a palatului împreună cu alveolele dinților superiori. Rostirea constrictivă a semiocclusivelor nu e literară.

O particularitate regională de evitat este și rostirea ca *ź* (în Moldova și în Banat) a lui *j* în cuvinte ca *źoc* = *joc*, *źuca* = *juca*, *a źudica* = *a judeca*, *a źura* = *a jura* și derivatele lor.

Variantele consoanelor palatale

§ 63. Limba romînă are două consoane oclusive palatale: surda *k'* și sonora *ġ*. Fiind totdeauna muiate prin însăși natura lor de palatale, ele nu pot fi urmate niciodată de *ă, i*, ci numai de *e, i*. Terminațiile *-ă, -ăm, -înd* apar ca *-e, -em, -ind* după *k', ġ*: (o casă) *vek'e* = *veche*, dar: (o casă) *bună*; *veġem* = *veghem*, dar: *arăm*; *veġînd*, dar: *arînd*.

În unele graiuri teritoriale (Banat, nord-estul Ardealului) oclusivele palatale au devenit semioclusive prepalatale, foarte apropiate de semioclusivele prepalatale din limba literară (de exemplu *camă* = *cheamă*, *gață* = *gheață*).

Variantele consoanelor lichide

§ 64. Consoanele lichide ale limbii române se împart în două categorii: laterale (*l, l'*) și vibrante (*r, r'*).

Lichidele finale, mai ales vibrantele, pierd foarte mult din sonoritatea lor, fără a deveni complet surde. În graiurile teritoriale — cu excepția graiului moșilor — precum și în rostirea necontrolată literară, *l* final al articolului postpus sg. masc. și neutru a dispărut. Rolul articolului a fost preluat de vocala *u* (*omu* = *omul*, *lemn* = *lemnul*). În cazul când forma nearticulată se termină în *u*, în rostire nu se deosebește forma articulată de cea nearticulată (*codru* = *codru* și *codrul*, *serviciu* = *serviciu* și *serviciul*). În cuvintele în care forma nearticulată se termină în *u* (*leu*), forma articulată se termină în *u* vocală (*leuu* = *leul*). În limba literară articolul *l* se pronunță.

În unele graiuri teritoriale (prin Banat și prin nordul Ardealului), *l* muiat și urmat de *i, e, ^ea, ^oa, ^oo, ^uu* are un caracter palatal mai pronunțat, limba atingând aproape toată suprafața palatului. Această rostire trebuie evitată. În nordul Ardealului (Țara Oașului) *l* urmat de *a, o, u, ă, î*, de altă consoană sau când e nemuiat în poziție finală, e rostit velar: vârful limbii atinge alveolele incisivilor superiori ca pentru *l* obișnuit, dosul limbii este coborât și formează o albie la mijloc, iar rădăcina limbii e apropiată de vâlul palatului ca pentru un *u*. Din cauza acestei articulații velare, această variantă a lui *l* face impresia unui *u* și trece ușor în *u*. Un astfel de *l* se pronunță de exemplu în rusă și în poloneză (în poloneză e notat *l*). Cei care au vorbit mult rusă în copilărie păstrează și în rostirea limbii române pe *l* velar (*mal, la, lui*), pe când pe *l* muiat îl rostesc palatalizat, așa cum l-am descris mai sus. În Țara Oașului *l* este atât de velar, încît se aude uneori ca un *u* (*aub* = *alb*, *autu* = *altul*). Astfel de rostiri sînt neliterare.

Vibranta (*r, r'*) este apicală în limba română, adică se produce prin vibrația vârfului limbii. În rostirea unora, se aud vibrante velare, articulate prin atingerea ușoară a dosului limbii de vâlul palatului. Un astfel de *r* face impresia unui *g* cu o foarte slabă ocluziune velară. Un cuvînt ca *libertate*, în rostirea acestora, sună aproape *libegtate*. Un *r* velar poate fi produs și prin vibrațiile omușorului, ale uvulei; este așa-numitul *r* uvular. Aceste variante individuale ale lui *r* sînt defecte de pronunțare.

Variantele consoanei *b*

§ 65. În rostirea majorității celor ce vorbesc limba română literară, *b* este o fricativă laringală. Constricțiunea lui *b* e constituită de glota însăși care e între-

deschisă (nu larg deschisă ca în timpul respirației). Zgomotul de fricțiune se produce atunci când aerul care iese din plămâni se freacă de coardele vocale și de pereții laringelui. În această poziție coardele vocale pot prezenta chiar ușoare vibrații. În cazul acesta *h* e sonor, variantă care se întâlnește în poziție intervocalică. În cuvântul *bobot*, *h* inițial e surd, iar *h* intervocalic e sonor în rostirea unora.

Sunetul *h'* e produs ca *h* nemuiat, cu deosebirea că dosul limbii e în poziția lui *i*, ceea ce dă fricativei laringale timbrul *i*.

În prefixul *arbi-* în locul fricativei laringale se rostește o fricativă palatală, articulată în locul unde se articulează și occlusivele *k'*, *g'* și e notată fonetic *b'* (de ex. *arb'itekt*). La fel se rostește și *h* din grupul *rh* când e urmat de *e* (*arb'elog*). Când grupul *rh* este urmat de *a*, *o*, *h* este rostit ca o constrictivă velară, notată fonetic *χ* (de ex. *arχaik* = *arhaic*). La fel se rostește *h* și în grupul *hn* (*odixnă*, *tiχnă*). Mulți vorbitori, originari mai cu seamă din părțile Dunării, n-au în rostirea lor alt *h* decât pe cel velar. Ei rostesc *χaină*, *χan*, *χrean*, *maχmur*, în loc de *baină* etc., iar în loc de *hi* și *h'* au *b'i* (*b'iχot* = *hibot*, *monab'* = *monabi*).

Variantele *χ*, *b'* ale lui *h*, *h'* nu sînt remarcate de vorbitori; ele sînt egal de literare ca *h*, *h'*.

E neliterară pronunțarea cuvintelor fără *h*, dispărut în unele graiuri teritoriale (*aină* = *baină*, *uoș* = *boș*, *rană* = *brand*, *irean* = *brean* etc.).

Sînt cîteva neologisme de origine greacă sau formate cu un prefix grecesc pentru care s-a impus în uz forma cu *h* inițial, pe cînd pentru altele s-a impus forma fără *h*: *hipotensiune*, dar *ipotecă*.

Consoane duble

§ 66. Consoanele duble, numite și geminate, sînt în realitate consoane avînd o durată mai lungă decât cele obișnuite. În limba romînă nu există consoane lungi, cum nu există nici vocale lungi. Totuși în cîteva derivate cu prefixele *în-*, *inter-* de la cuvinte care încep cu *n*, respectiv *r*, sînt posibili un *n* sau *r* lung. Ortografia cere doi *n* în cuvintele *a înnegri*, *a innoda*, *a innoi*, *a innopta* etc. Foarte mulți pronunță însă *a înegri*, *a înoda*, *a înoi*, *a inopta*, ceea ce nu e simțit ca neliterar. Cei care se străduiesc să pronunțe un *n* lung în cuvintele amintite cad adeseori în greșeala de a pronunța un astfel de *n* și în cuvintele *înalt*, *înainte*. Un cuvînt ca *interraional* se rostește cu un *r* lung.

Datorită asimilării totale a lui *n* al prefixului cu *m* următor, se naște consoana lungă *m* în cuvinte ca *a înmărmuri*, *a înmormînta*, rostite *a immărmuri*, *a immormînta*. Nici această rostire nu e simțită ca neliterară.

În adverbul *totdeauna*, *d* lung rezultat din asimilarea lui *t* cu *d* (*toddeauna*), e rostit de obicei ca un *d* de durată obișnuită: *to^deauna*.

Regional apar consoane duble atunci cînd dispăre o vocală între două consoane identice: *mititel* > *mittel*, *mămăligă* > *mmăligă*. Probabil tot prin dispariția unei vocale (*ă*) se explică și forma de evitat *cellalt* în loc de *celălalt*.

ACCENTUL

§ 67. Într-un cuvînt constituit din mai multe silabe, una dintre silabe e rostită cu o forță expiratorică mai mare și cu o tensiune mai mare a mușchilor organelor vorbirii decît pentru celelalte. Intensitatea aceasta mai mare a unei silabe a cuvîntului față de celelalte se numește *accent*, iar silaba se numește *silabă accentuată*. Acest fel de accent se numește *accent expiratoric* sau *dinamic*. În unele limbi silaba accentuată se deosebește de celelalte în primul rînd prin tonul mai înalt sau mai jos cu care e rostită, tonul putînd să urce și să coboare chiar în cursul silabei accentuate. Accentul acesta se numește *accent muzical*.

Accentul românesc e expiratoric, dar deosebirea de intensitate între silaba accentuată și silabele neaccentuate în limba literară nu este prea mare. De aceea vocalele silabelor neaccentuate nu sînt supuse unei puternice reduceri. În unele graiuri teritoriale românești forța expiratorică necesară rostirii unui cuvînt se concentrează în mai mare măsură asupra vocalei accentuate, ceea ce cauzează reducerea vocalelor din silabele neaccentuate.

Pentru a stabili locul accentului în cuvintele românești nu există reguli. Accentul românesc e liber, adică nu e fixat pe o silabă anumită a cuvintelor. El poate cădea pe ultima, penultima, antepenultima și oricare altă silabă: *abă*, *macară*, *zarzavagiu*, *constantinopolitan*, *ăpă*, *grădina*, *sănătate*, *căpătă*, *capitole*, *oămenilor*, *vêverișele* etc.

De asemenea în unele cazuri el e mobil. În cursul conjugării verbelor accentul se poate muta de pe o silabă pe alta, de pe penultima sau antepenultima pe ultima: *înfruntă*, *cumpără* (ind. prez. pers. a III-a sg. și pl.) — *înfruntă*, *cumpără* (perf. simplu pers. a III-a sg.), *vede*, *vedem*, *încîde* — *încîd'ăm* etc.

Din cauza caracterului liber, nefixat, accentul românesc poate deosebi două cuvinte identice din punctul de vedere al fonemelor și al ordinii de succesiune a acestora. Multe perechi de cuvinte compuse din aceleași foneme așezate în aceeași ordine de succesiune se deosebesc numai prin accent. De exemplu *ăcele* (pl. articulat de la *ac*) — *acéle* (pl. fem. de la *acel*), *comédie* — *comedie*, *módele* (pl. articulat de la *modă*) — *modéle* (pl. de la *model*), *nóta* (forma articulată de la *notă*) — *notá* (pers. a III-a sg. a imperfectului verbului *a nota*), *cópii* (pl. de la *copie*) — *copii* (pl. de la *copil*) etc. Locul accentului deosebește la multe verbe de conjugarea I pers. a III-a sg. a prezentului ind. de pers. a III-a sg. a perf. simplu: *ără* — *ară*, *scătură* — *scutură*, *încîie* — *încuié* etc.

Toate aceste forme sînt omografe, adică nu se deosebesc în scris. În unele cazuri deosebirea în scris maschează identitatea formelor. Formele de plural masculin articulat și de genitiv-dativ sg. feminin articulat scrise cu doi *i* (-ii) se rostesc de fapt cu un singur *i* final. De aceea în rostire cuvintele *snópi* (*snopii*, pl. articulat de la *snop*) — *snopí* (pers. a III-a sg. a perf. simplu al verbului *a snopi*), *mări* (*mării*, gen.-dat. sg. de la *mare*) — *mări* (el *mări*), *voii* (*voii*, gen.-dat. sg. de la *voie*) — *voii* (el *voi*), *mínji* (*mínjii*, pl. articulat de la *mínz*) — *mínji* (el *mínji*) etc. se disting numai prin accent. În *voi*, pron. pers., și *voi*, rostit *voii*, pers. a III-a sg. a perf. simplu de la verbul *a voi*, *mínjii* (rostit *mínji*) și *mínjii* (rostit *mínji*) = cu *mínjii*) etc., omografele nu reflectă aceeași realitate fonetică.

ALTERNANȚE FONETICE

§ 68. În flexiune și în derivația cuvintelor se constată multe cazuri în care un fonem e regulat înlocuit cu alt fonem într-un număr anumit de cuvinte. Astfel fonemul *k* de la sfîrșitul temelor unor verbe alternează regulat cu *č*. De exemplu *fak*—*fač*, *zik*—*zič*, *trek*—*treč*, *frek*—*freč* etc. Toate formele cu *k* final sînt de pers. I sg. ind. prez., iar cele cu *č* final, de pers. a II-a sg. Această alternanță o găsim și la flexiunea substantivelor și adjectivelor (*sak* — *sač*, *ak* — *ače*), precum și cu prilejul derivației (*gîndak* — *gîndăčel*).

Într-o fază mai veche a limbii romîne, aceste alternanțe au fost condiționate de anumite poziții ale fonemelor în cuvînt. De exemplu verbele care astăzi prezintă alternanța *k/č* aveau odinioară în toate formele lor fonemul *k*. Înaintea unui *i* sau *e*, *k* s-a asimilat cu vocalele palatale următoare, devenind semioclusiva *č*. Astăzi în forma *dinamič* (pl. de la *dinamic*), *č* nu mai este condiționat de nici o vocală următoare, deoarece *i* final este numai grafic, semn al rostirii ca semioclusivă a lui *č*. Alternanța *k/č* nu mai este condiționată fonetic. Ea servește ca un mijloc morfologic de deosebire a formelor gramaticale (pers. I — pers. a II-a; sg. — pl.).

De asemenea, în *zbor* — *zboară* alternanța *o/a* era odinioară condiționată: un *o* accentuat înaintea unei silabe care conținea un *ă* sau un *e* a devenit *°a*. Astăzi un *o* în aceeași poziție nu mai trece în *°a* (*aprob* — *aprobă*, *denot* — *denotă* etc.). Alternanța *o/a* nu mai e condiționată.

Cu toate că alternanțele fonemelor nu mai sînt condiționate astăzi, totuși ele se întîlnesc și în cuvinte cu totul recente în limba romînă (de exemplu *konvok* = *convoc* — *konvoč* = *convoci*, *konvok* — *konv°akă*). Aceasta se datorește faptului că alternanțele au devenit mijloace gramaticale, iar cuvintele străine intrate într-o limbă oarecare se supun regulilor gramaticale ale limbii respective, după analogia cuvintelor mai vechi ale limbii. Formele verbale *convoc* —

convoci — *convoacă* au luat naștere după analogia verbelor de conjugarea I care au un *o* accentuat în temă ca de exemplu *toc* — *toci* — *toacă*.

Scrierea adeseori maschează alternanța; formele *fac* — *faci* se deosebesc în scris una de alta printr-un *i* pe care îl are în plus forma a doua. În rostire însă, ele se disting prin alternanța *k/č*. De aceasta trebuie să ținem seama în studiul alternanțelor.

a. Alternanțe vocalice

<i>a — e:</i>	<i>pară — pere, fată — fete, iarnă — ierni, șa — șei, deșert — deșartă, sed — șadă, pier — piară, iarnă — iernatic, fată — fetiță.</i>
<i>°a — e:</i>	<i>seară — seri, țeapă — țepi, negru — neagră, merg — meargă, seară — inserat, țeapă — Țepeș.</i>
<i>a — ă:</i>	<i>carte — cărți, fac — făcut.</i>
<i>a — ă — e:</i>	<i>masă — mdsuță — mescioară, vād — vezi — vadă, spāl — speli — spală.</i>
<i>°a — u:</i>	<i>moare — mura.</i>
<i>o — °a:</i>	<i>os — oase, oaste — oști, oaie — oi — oiță, moară — mori, școală — școli, gol — goală, moară — morar.</i>
<i>o — °a — u:</i>	<i>pot — poate — putem, tot — toată — tuturor.</i>
<i>o — u:</i>	<i>soră — surori, noră — nurori.</i>
<i>ă — e:</i>	<i>măr — meri, tinăr — tineri, sămînță — semințe.</i>
<i>i — i:</i>	<i>tînăr — tineri, învățămînt — învățăminte, vînd — vinzi, vîndă — vine.</i>

b. Alternanțe consonantice

1. Labiale

<i>p — pⁱ:</i>	<i>lup — lupi, rup — rupi.</i>
<i>b — bⁱ:</i>	<i>corb — corbi, întreb — întrebi.</i>
<i>m — mⁱ:</i>	<i>pom — pomi, tem — temi.</i>
<i>f — fⁱ:</i>	<i>filozof — filozofi.</i>
<i>f — fⁱ — ș:</i>	<i>vătaf — vătăfi — vătășel.</i>
<i>v — vⁱ:</i>	<i>firav — firavi.</i>
<i>u — i:</i>	<i>leu — lei, nou — noi, scriu — scrii, viu — vii.</i>

2. Dentale

<i>t — ț, țⁱ:</i>	<i>carte — cărțuție, frate — frați, pot — poți.</i>
<i>t — č:</i>	<i>departe — depărcior.</i>
<i>t — țⁱ — č:</i>	<i>castravete — castraveți — castravecior.</i>

$d - \text{ȝ}, \text{ȝ}^i$:	<i>cireadă — cirezar, brad — brazi, ladă — lăzi, văd — vezi.</i>
$d - \text{ȝ}^i - j$:	<i>vested — vestezi — a vesteji, repede — repezi — repejor, oglindă — oglinzi — oglinjoară.</i>
$n - n^i$:	<i>an — ani, adun — aduni.</i>
$n - \text{i}$:	<i>spun — spui, pun — pui.</i>
$n - n^i - \text{i}$:	<i>bătrîn — bătrîni — bătrîior.</i>
$n - n^i - \text{zero}$:	<i>galben — galbeni — gălbior.</i>
$t - t^i$:	<i>soț — soți, curăț — curăți.</i>
$t - \text{č}$:	<i>credință — credincios.</i>
$t - t^i - \text{č}$:	<i>cîrnaț — cîrnați — cîrnăcior.</i>
$s - \text{ș}, \text{ș}^i$:	<i>nostru — noștri, urs — urși, țes — țesi.</i>
$\text{ȝ} - \text{ȝ}^i$:	<i>cutez — cutezi.</i>
$\text{ȝ} - j^i$:	<i>treaz — treji, viteaz — viteji.</i>

3. Prepalatale

$\text{ș} - \text{ș}^i$:	<i>tovarăș — tovarăși, moș — moși, îngraș — îngrăși.</i>
$j - j^i$:	<i>coajă — coji, vrej — vreji.</i>

4. Velare

$k - \text{č}$:	<i>sac — saci, fac — faci, plec — pleci.</i>
$g - \text{ğ}$:	<i>fag — fagi, merg — mergi.</i>
$h - h^i$:	<i>monah — monahi.</i>

5. Lichide

$l - l^i$:	<i>general — generali, spăl — speli.</i>
$l - \text{i}$:	<i>cal — cai, piele — piei.</i>
$r - r^i$:	<i>par — pari, ar — ari, scutur — scuturi.</i>
$r - \text{i}$:	<i>pier — piei.</i>

6. Grupe de consoane

$sk - \text{st} - \text{st}^i$:	<i>muscă — muște, cresc — crești; romînesc — *romînești — romînește, pescar — pește — pești.</i>
$\text{șk} - \text{șt} - \text{șt}^i$:	<i>mușc — muști — să muște.</i>
$\text{st} - \text{st}^i$:	<i>veste — vești, poveste — povești.</i>

ROSTIREA ȘI SCRIEREA

§ 69. Ortografia românească reușește să redea destul de fidel rostirea românească, cu toate că are la dispoziție numai 27 de litere.

Ca să redăm un număr mai mare de foneme cu ajutorul unui număr mic de litere, e nevoie să întrebuițăm mai multe procedee grafice. Astfel una și aceeași literă în poziții diferite are valori fonetice diferite. De exemplu litera *i* redă vocala *i* (*fir*) și semivocala *i* (*fier, doi*). De asemenea litera *c* redă consoana *č*, când stă înaintea literelor *e, i*, și consoana *k*, atunci când litera *c* nu este urmată de aceste vocale.

Procedeul acesta poate fi numit silabic. Litera *c* + litera *e* în aceeași silabă notează pe *če*: *face* = *fače*; dacă însă *e* următor este în altă silabă, litera *c* își păstrează valoarea de *k*: *fac ei* = *fak iej*.

La aplicarea acestui procedeu se întrebuițează adeseori litere care nu redau nici un fonem, ci servesc numai ca semne cu ajutorul cărora se dă unei litere altă valoare fonetică decât cea obișnuită. În cuvântul *cine*, *c* redă consoana *č*, iar *i* vocala *i*. Dar în cuvântul *faci*, litera *i* nu mai reprezintă nici un fonem: ea servește numai ca semn care îi dă lui *c* valoarea de *č*. În cuvântul *ari*, litera *i* de asemenea nu reprezintă nici un fonem; ea este numai un semn care arată că litera *r* precedentă reprezintă consoana *r* muiată.

Cîteodată sînt întrebuițate două litere una după alta pentru a determina valoarea fonetică a unei litere precedente. Astfel grupele *chi, che* notează pe *k'* în *ochi, chiar, cheamă* (= *ok', k'ar, k'amă*).

Pentru a putea citi corect un text românesc scris cu această ortografie, trebuie să știi românește. Trebuie să știi că, în *a stropi*, *i* final este accentuat și prin urmare cuvîntul se citește *stropi*, pe cînd în *doi stropi* accentul cade pe *o*, deci cuvîntul trebuie citit *stropi*, într-o silabă.

În felul acesta scrierea românească, aplicînd principiul silabic și întrebuițînd trei litere ajutătoare (*b, e, i*) poate nota toate fonemele limbii romîne.

Cele șapte vocale se notează *a, ă, e, i, î, o, u*. Cele 18 consoane nemuiate se notează cu literele *p, b, m, f, v, t, d, n, s, ș, ț, ș, j, l, r, c, g, h*. Consoanele muiate se notează ca cele nemuiate, urmate în scris de un *i* final ajutător. Pentru *k', g'* e nevoie de un *b* de separație între *c, g* și *i, e* următori (*chi, ghi, che, ghe*), deoarece grupele ortografice *ci, gi, ce, ge* redau africatelile *č, ģ* (urmate sau nu de *i, e*).

Grupele de consoane *ks* și *gz*, în cuvînte internaționale, se redau prin litera *x*. La sfîrșit de cuvînt și înaintea unei consoane litera *x* redă numai grupul *ks*: *box, complex, fix, reflex; excavator, exsudafie, text*. Înaintea unor vocale litera *x* redă fie grupul *ks*: *sintaxă, aproximație, flexiune, marxism, exordiu*, fie grupul *gz*: *exact, oxalat, exemplu, auxiliar, elixir, exista, exotic, exulta*.

Litera *k*, întrebuințată numai în termeni internaționali, este echivalentă uneori cu litera *c* (urmată de *a*, *o*, *u* și *r*): *kaki*, *kaliu*, *kripton*, alteori cu grupul de litere *ch* (urmat de *e*, *i*): *kilogram*, *kilometru*, *kilowatt*.

Semivocala *i* (iot) este notată *i* înainte și după vocală (*ia*, *ai* etc.), dar rămîne nenotată în cuvintele *eu*, *el*, *ești*, *este*, *eram* etc., înainte de *i* (*a îndoi* = *a îndoiși*) și între vocalele *i* — *a* și *i* — *e* (*via* = *viia*, *vie* = *viie*). Semivocala *y* este notată *o* la început de cuvînt și după vocală înainte de *a* accentuat (*oare* = *yare*, *vioară* = *viyară*), iar *u* înainte de *a* neaccentuat și de *ă* (*ziua*, *nouă*). Înainte și după *u*, semivocala *y* nu se notează (*leul* = *leuul*, *luînd* — *luuînd*).

MORFOLOGIA

NOȚIUNI GENERALE

§ 70. I. V. Stalin arată că «vocabularul capătă cea mai mare însemnătate cînd este pus la dispoziția gramaticii, care stabilește regulile de modificare a cuvintelor, regulile de combinare a cuvintelor în propoziții, și astfel dă limbii armonie și înțeles. Gramatica (morfologia și sintaxa) este un ansamblu de reguli privitoare la modificarea cuvintelor și îmbinarea lor în propoziții. Prin urmare, tocmai datorită gramaticii, limba capătă posibilitatea de a îmbrăca gîndurile umane în învelișul material al limbii» (PROBL. LINGV. 21).

Această definiție atît de luminoasă ne lămurește pe deplin asupra rostului morfologiei și al sintaxei. Pentru a putea exprima diferitele raporturi care se stabilesc între cuvinte în cadrul propoziției, cuvîntul ia diferite forme, corespunzătoare cu aceste raporturi. Regulile după care se schimbă astfel formele cuvintelor constituie morfologia.

Forme ale cuvîntului se numesc toate aspectele unuia și aceluiași cuvînt care, păstrînd același înțeles lexical, servesc pentru a marca raporturile cuvîntului cu celelalte cuvinte din frază sau unele nuanțe ale lor. Există o formă tip a substantivului (nominativul singular) sau a verbului (infinitivul prezent); acestea nu reprezintă însă ele singure cuvîntul propriu-zis, ci sînt, ca și celelalte, forme obișnuite ale cuvîntului; ele nu reprezintă întregul grup de forme care constituie cuvîntul decît în virtutea funcțiunii lor de a denumi obiectul sau acțiunea.

Astfel, noțiunea « masă » poate fi exprimată prin formele : *masă, masa, mese, mesei, meselor*, iar noțiunea « a lăsa » prin formele : *las, lăsăm, lăsasem, voi lăsa, să las, aș lăsa, lăsați, lăsînd*.

Legătura dintre morfologie și sintaxă

§ 71. Există o strînsă legătură între morfologie și sintaxă; diversele înfățișări ale cuvintelor flexibile își au explicația în diversitatea funcțiunilor sintactice. Nevoia de a distinge, bunăoară, substantivul subiect de substantivul

atribut a dus la opoziția nominativ-genitiv : *a izbucnit o sondă* [subiect, nominativ], *producția unei sonde* [atribut, genitiv]. Pentru a se arăta că o acțiune se săvârșește în prezent, că s-a efectuat în trecut sau că se va săvârși în viitor există forme deosebite : de prezent (*scriu*), trecut (*scriam*, *am scris*) și viitor (*voi scrie*). Ca să se deosebească unitatea de pluralitate, există forme de singular (*muscă*) și de plural (*muște*).

Categoriile morfologice nu păstrează însă totdeauna aceeași valoare. Ele pot căpăta sensuri în plus, pe lângă cele vechi, sau pot pierde unele dintre cele pe care le-au avut. Aceeași formă poate ajunge să exprime mai multe sensuri și același sens poate ajunge să fie exprimat prin diverse forme.

De aceea, constatăm că forme identice îndeplinesc funcții diferite. Substantivul *pom*, de exemplu, și articolul nehotărît *un* care-l însoțește au aceeași formă la nominativ și acuzativ singular și numai funcțiunea sintactică ne arată în ce caz se află substantivul :

În fața casei a crescut un pom [subiect, în cazul nominativ];

Am sădit un pom [complement direct, în cazul acuzativ];
tot astfel se prezintă situația la cazurile genitiv și dativ unde forma substantivului și a articolului nehotărît este aceeași (*unui pom*):

Recolta unui pom [atribut, în cazul genitiv] *variază de la un an la altul*;
Unui pom [complement indirect, în cazul dativ] *i s-au tăiat ramurile uscate*.

De asemenea observăm că un verb la timpul prezent poate să exprime nu numai o acțiune săvârșită în prezent, ci și una săvârșită în trecut, sau pe cale să se săvârșască în viitor :

La începutul secolului al XIX-lea, Petrov descoperă [prezent în funcție de perfect = *a descoperit*] *electroliza*;

Ușina își sărbătorește [prezent în funcție de viitor = *va sărbători*] *peste câteva zile frunțașii în muncă*.

Tot astfel pluralul poate fi întrebuințat cu sens de singular și singularul cu sens de plural :

Sînteți [= ești] *un om foarte cumsecade*;

De unde s-a strîns atîta muscă [= atîtea muște]?

În fraza : *Dacă-mi scriai, îți aduceam cartea*, verbele *scriai* și *aduceam*, la imperfectul indicativului, îndeplinesc aceeași funcție ca și perfectul condiționalului : *Dacă mi-ai fi scris, ți-aș fi adus cartea*.

Fapte asemănătoare găsim la caracteristicile morfologice. *Voi fi văzut* poate fi înțeles și ca viitor pasiv și ca viitor anterior activ. În schimb perfectul simplu se formează cu diverse sufixe ; chiar la două verbe de la aceeași conjugare și cu rădăcina terminată în aceeași consoană găsim două sufixe diferite : de la

a bate, perfectul simplu e *bătui*, iar de la *a trimite* e *trimisei*, fără să existe vreo diferență de funcțiune¹.

Părțile vorbirii

§ 72. În limba română, cuvintele se împart în zece categorii numite părți de vorbire. Părțile vorbirii sînt: substantivul, adjectivul, articolul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția. Dintre acestea, unele pot forma singure propoziții:

Plouă [verb];

Hai! [interjecție];

pot fi părți de propoziție:

Cartea [substantiv] *a apărut* [verb] *ieri* [adverb];

iar altele sînt cuvinte de relație, unele sintactice:

Cerul e [verb copulativ] *albastru*;

Un mare număr de [prepoziție] *stabanoviști și* [conjuncție] *fruntași în* [prepoziție] *producție, ingineri și* [conjuncție] *tehnicieni de* [prepoziție] *frunte . . . se simt atrași cu* [prepoziție] *putere spre* [prepoziție] *partid, sînt însufleșiți de* [prepoziție] *dorința fierbinte de* [prepoziție] *a* [prepoziție] *face parte din* [prepoziție] *rîndurile avangărzii clasei muncitoare*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2588, 3/1.

Distingem deci părți de vorbire cu valoare de sine stătătoare, exprimînd noțiuni: substantivul, pronumele (care ține locul substantivului), adjectivul, numeralul, verbul, adverbul, interjecția, și părți de vorbire ajutătoare, care nu exprimă noțiuni, ci stabilesc raporturi între cuvinte (instrumente gramaticale): articolul, prepoziția și conjuncția.

Flexiunea

§ 73. Totalitatea schimbărilor pe care le suferă forma unui cuvînt pentru a exprima diferite raporturi și nuanțe gramaticale se numește flexiune. Modificarea cuvintelor este în strînsă legătură cu categoria lor gramaticală. Nu toate cuvintele au flexiune: substantivul, adjectivul, articolul, pronumele, numeralul, verbul sînt flexibile, iar prepoziția, conjuncția și interjecția sînt neflexibile. Cît despre adverb, acesta numai în mică măsură poate fi socotit flexibil, prin faptul că în unele limbi are grade de comparație formate cu sufixe și prin faptul că, în multe cazuri (și în romînește), se formează în mod organizat cu ajutorul unor sufixe, întocmai ca părțile de vorbire flexibile.

Categoriile după care se disting părțile vorbirii flexibile sînt următoarele:

a. *Genul*. Forma pe care o iau substantivele nume de animate pentru a indica sexul ființelor se numește *gen*: *muncitor* — *muncitoare*. Acesta este

¹ La origine, valoarea acestor sufixe era diferită.

genul natural. În afară de acesta mai există la substantive genul gramatical, categorie perfect asemănătoare, din punctul de vedere al formei, cu genul natural: unele substantive nume de inanimate primesc aceeași terminație ca cele animate, fie moștenită dintr-o vreme când oamenii le atribuiau suflet, fie creată mai târziu prin analogie cu animatele. De exemplu substantivul *mîndă* este feminin pentru că, în vremea îndepărtată când l-au format strămoșii romanilor, mîna era considerată ca o forță; *cizmă* (din magh. *csizma*) a fost atribuit genului feminin, pentru că se termină în *-ă*, ca majoritatea femininelor românești. De asemenea cunosc diferențe de genuri pronumele (care înlocuiește substantivul) și articolul, adjectivul, numeralul (care însoțesc substantivul): *el, ea; cel, cea; bun, bună; doi, două*. În limba română sînt trei genuri: masculinul, femininul și neutru. Neutru cuprinde numai inanimate, dar inanimate se găsesc și printre masculine și feminine. Schimbările de gen ale substantivelor alcătuiesc *moțiunea* (ex. *învățător — învățătoare*).

b. **Numărul.** Forma pe care o ia un cuvînt spre a arăta dacă e vorba de unul sau mai multe exemplare dintr-o speță se numește *număr*. Există două numere: *singularul* și *pluralul*. Variaza după număr substantivul, pronumele, care îl înlocuiește, și articolul, adjectivul, care îl însoțesc: *om — oameni; cel — cei; mic — mică*. Și verbul are număr, pentru a arăta dacă acțiunea e făcută de un singur autor sau de mai mulți: *merge* (sg.) — *merg* (pl.).

c. **Cazul.** Formele flexionare ale substantivului, pronumelui, articolului, adjectivului și numeralului prin care se exprimă raporturile lor cu celelalte părți ale propoziției se numesc *cazuri*. Totalitatea formelor cazuale (sg. și pl.) formează *declinarea*. În limba română sînt cinci cazuri: *nominativul*, *genitivul*, *dativul*, *acuzativul* și *vocativul*.

d. **Gradul de comparație.** Cu ajutorul comparației se arată gradul în care un obiect prezintă o însușire, în raport cu alt obiect, sau cu același obiect în alte împrejurări. Pot avea grade de comparație adjectivele și adverbele, și uneori și substantivele: *gradul comparativ* (care marchează o însușire în grad mai înalt, egal sau mai scăzut) și *gradul superlativ* (care arată o însușire în gradul cel mai înalt) se opun *pozitivului* cu ajutorul morfemelor *mai, cel mai, foarte* etc.: *un muncitor vrednic, mai vrednic, cel mai vrednic, foarte vrednic*.

e. **Persoana.** Pronumele arată, prin forma sa, că înlocuiește un substantiv care numește pe cel ce vorbește, pe cel căruia vorbitorul i se adresează, sau altă ființă sau alt obiect. De asemenea verbul are forme deosebite, după cum acțiunea este săvîrșită de cel care vorbește, de cel căruia i se vorbește sau de altcineva. Deci unele pronume și verbe au *persoana I* (cînd se referă la

vorbitor), persoana a II-a (cînd se referă la cel căruia i se vorbește) și persoana a III-a (cînd se referă la altă persoană decît cea care vorbește și cea căreia i se vorbește): *eu scriu, tu scrii, el scrie*.

f. **Diateza.** Se numesc **diateze** formele verbale care arată raportul dintre subiect și complementul direct, acesta din urmă putînd lipsi. Diateza **activă** arată că subiectul face acțiunea și o suferă complementul direct, cînd verbul e tranzitiv (*spăl rufe*; *dorm*); diateza **pasivă** arată că acțiunea este suferită de subiect și e făcută de altcineva (*sînt spălat de mama*). De obicei se consideră ca o a treia diateză a limbii noastre **reflexivul**: subiectul face acțiunea și tot el o suferă (*mă spăl*). Dar forma reflexivă a verbului nu diferă prin nimic de cea activă, iar funcțiile reflexivului sînt foarte variate.

g. **Modul.** Formele verbale prin care se arată felul cum vorbitorul consideră acțiunea exprimată de verb se numesc **moduri**. Modurile personale, adică acele forme ale verbului care sînt legate de persoane, diferă din punctul de vedere al realizării acțiunii: în principiu indicativul prezintă acțiunea ca reală, conjunctivul ca realizabilă sau ireală, optativul ca dorită, imperativul ca poruncită. Modurile impersonale exprimă verbul sub forma de nume de acțiune (infinitivul, supinul), de circumstanță (gerunziul), de însușire rezultată dintr-o acțiune (participiul).

h. **Timpul.** Modificările suferite de forma verbală în scopul de a arăta momentul în care se petrece acțiunea se numesc **timpi**. Sînt trei timpuri principale: **prezentul** (acțiunea e simultană cu exprimarea ei), **trecutul** (acțiunea e anterioară exprimării) și **viitorul** (acțiunea e posterioară exprimării). Timpurile care raportează o acțiune la momentul vorbirii se numesc timpuri **absolute** (prezentul, viitorul, perfectul — simplu sau compus). Timpurile care pun momentul exprimat de ele în raport cu un moment trecut sau viitor se numesc timpuri **relative** (viitorul anterior, imperfectul și mai mult ca perfectul). Timpurile pot fi simple (*mănînc*) sau compuse (*am mîncat*).

Schimbările verbului după persoană, număr, timp și mod alcătuiesc **conjugarea**.

Categorii specifice diferitelor părți de vorbire; tregeri de la o parte de vorbire la alta

§ 74. În conformitate cu modificările gramaticale enumerate pînă aici, se poate constata că substantivul și adjectivul își schimbă forma după gen, număr și caz; verbul își schimbă forma după diateză, timp, mod, număr și persoană (participiul are și gen). Pronumele variază după gen, număr și caz, ca substantivul, și după persoană, ca verbul, iar unele dintre numerale, după gen și caz.

Granițele între părțile vorbirii nu sînt fixe. Cu toate că fiecare categorie își are forma ei bine distinctă și valoarea ei gramaticală caracteristică, există

tregeri de la o categorie la alta. Substantivul poate deveni adjectiv și poate să comporte grade de comparație (*poet, filozof, mai poet, mai filozof*); adjectivul poate deveni substantiv (*om rănit, un rănit, pl. răniți*); adjectivul poate deveni adverb (*varbește frumos*) și adverbul poate deveni adjectiv (*persoană bine*); pronumele și numeralul, prin rolul lor gramatical, au valoare de adjectiv sau de substantiv.

Rădăcină, morfeme

§ 75. Examinînd cuvintele: *muncă, munci* (pl.), *muncitor, munceam, munciși, muncise, munci* (inf.) etc., constatăm pe de o parte că între ele există un element comun, *munc-*, pe de altă parte că terminația lor diferă de la unul la altul și de această diferență de formă sînt legate diferențe de sens.

Elementul comun mai multor cuvinte, care pot face parte din categorii gramaticale diferite, dar constituie o familie, se numește *rădăcină*. Astfel substantivul *muncă*, verbul *munci*, adjectivul *muncitor* (care poate fi și substantiv) au aceeași rădăcină, *munc-*. Rădăcina nu se folosește de obicei singură, ea nu are nici o întrebuintare fără anumite modificări (vezi însă § 79). Elementele cu ajutorul cărora rădăcinile se transformă în cuvinte și cu care pot fi exprimate relațiile dintre cuvinte în frază sau nuanțele temporale și modale ale verbelor se numesc *morfeme*: prefixe, sufixe, desinențe, alternanțe fonetice etc. Înaintea rădăcinii se pot pune unul sau mai multe prefixe (de exemplu *ne-* în *nemuncit*; *ne-* și *des-* în *ne-des-părțit*). În limba română mai importante sînt elementele care se adaugă la sfîrșit, și aici trebuie să distingem mai multe categorii.

Notă. Se vorbește de multe ori de *terminația* cuvintelor ca de un element de formare a lor. Această denumire este nerecomandabilă, pentru că dă naștere la confuzii: terminație poate fi și *-itor* din *gînditor* și *-m* din *gîndeam* și *-d* din *gînd*, deși acest *-d* face parte din rădăcină. De aceea preferăm să numim terminații numai elementele pe care nu le privim din punctul de vedere al formării cuvintelor.

Sufixe lexicale și sufixe morfologice

§ 76. Din punct de vedere al valorii lor, elementele care se adaugă la sfîrșitul rădăcinii sînt de trei feluri. Examinînd cuvintele *muncă, munci, muncitor*, vedem că primul este substantiv, format cu sufixul *-ă*, al doilea este verb, format cu sufixul *-i*, al treilea este adjectiv, format cu sufixul *-itor*. Acestea sînt sufixe care formează cuvinte, căci *muncă, munci, muncitor* sînt cuvinte deosebite unul de altul. Dacă însă examinăm formele *munc-i* (perf.), *munc-ea, munc-ind* etc., vedem că nu mai e vorba de cuvinte diferite, cu sens lexical deosebit, ci avem a face cu același cuvînt, cu același sens lexical, dar cu diferențe morfologice: de mod și de timp. Aici avem a face cu sufixe care formează forme gramaticale, cu valoare morfologică. În exemplele de mai sus, din rădăcina *munc-*, cu

ajutorul sufixului *-i*, se formează perfectul *munci*; cu sufixul *-ea* se formează imperfectul *munceă*; cu sufixul *-ind* se formează gerunziul *muncind*. Tot cu un sufix morfologic se formează gradele de comparație ale adjectivelor și adverbelor în unele limbi ca rusa sau latina, de exemplu rus. чистый «curat», чистейший «cel mai curat»; lat. *purus* «curat», *pur-issimus* «cel mai curat». O formă gramaticală se poate forma și cu două sufixe, de exemplu mai mult ca perfectul *muncise*, în afară de rădăcina *munc-*, comportă sufixul perfectului, *-i*, la care se adaugă sufixul mai mult ca perfectului, *-se*. Sufixe care formează forme gramaticale se pot adăuga la sufixe care formează cuvinte, de exemplu în mai mult ca perfectul *călătorise* găsim rădăcina *căl-* (din *cale*), sufixele *-ă* și *-tor*, cu care se formează cuvântul *călător*, apoi sufixul *-i* al perfectului și sufixul *-se* al mai mult ca perfectului.

Tema cuvântului

§ 77. Rădăcina împreună cu unul sau mai multe sufixe formează o t e m ă. Distingem deci tema perfectului *munci-* de tema imperfectului *munceă-*, de tema mai mult ca perfectului *muncise-* etc. De asemenea distingem tema superlativului rus чистейш-.

Desinențe

§ 78. În general, tema nu se folosește însă singură. La temă, trebuie adăugate desinențele.

Se numesc d e s i n e n țe elementele care se adaugă la temă pentru a arăta persoanele la verbe și cazurile la substantive, adjective etc. Astfel la tema mai mult ca perfectului, *muncise-*, adăugăm desinențele personale de persoana I: *-m*, a II-a: *-și*, și formăm persoana I: *muncisem*, a II-a: *munciseși* etc. La fel la tema substantivului *căruiț-ă*, adăugând desinența nominativului plural, *-e*, obținem nominativul plural *căruiț-e*. La tema superlativului rus. чистейш-, se adaugă desinențele cazuale: *-ий* pentru nominativul singular masculin, *-ero* pentru genitivul singular masculin etc. O formă gramaticală nu poate avea decât o singură desinență.

Sufix și desinență zero; morfeme care sînt în același timp sufix și desinență

§ 79. S-a spus mai sus că rădăcina nu se întrebuintează de obicei izolată; de asemenea nici tema. Există totuși forme gramaticale compuse din rădăcină sau temă, la care nu se adaugă nimic. Vorbim atunci de sufixul zero, de desinența zero, căci lipsa sufixului sau a desinenței ajunge pentru a diferenția o formă de altele care au sufix sau desinență. Persoana I a imperfectului, *mun-*

ceam, se deosebește de persoana a II-a, pentru că persoana I are la sfârșit un morfem: consoana *-m*, iar persoana a II-a are alt morfem: semivocala *-i*. Dar și persoana a III-a se deosebește de amîndouă celelalte, prin faptul că nu are nici un morfem, deci lipsa morfemului este și ea un morfem, adică un semn care poate distinge o formă de alta. De aceea, cînd o formă nu are nici un sufix, nici o desinență, și totuși se deosebește de celelalte, se spune că are sufixul zero, desinența zero. În forma *gem-u-i*, perfectul simplu al verbului *a geme*, distingem sufixul perfectului: *-u-*, și desinența persoanei I: *-i*. Dar această analiză nu se poate face în același fel pentru toate formele. Persoana a III-a a aceluiași timp, *gem-u*, nu conține decît sufixul perfectului, iar desinența este zero. Persoana a II-a a prezentului, *gem-i*, prezintă desinența persoanei a II-a (de fapt numai muierea lui *m*) și nu are sufix temporal; iar persoana I a prezentului, *gem*, nu are nici sufix, nici desinență și se deosebește de celelalte forme ale verbului tocmai prin absența acestor morfeme. Adesea în romînește tema prezentului este la fel cu rădăcina. De asemenea la substantivul *gînd*, rădăcina este *gînd*, iar tema substantivului este această rădăcină plus sufixul zero, în opoziție cu infinitivul *gîndi* (la rădăcină, pentru a forma infinitivul, s-a adăugat sufixul *-i*).

Sînt cazuri cînd același morfem este în același timp sufix și desinență, pentru că îndeplinește în același timp două funcții diferite. În romînește *-ă* este un sufix cu ajutorul căruia se formează substantive feminine: *muncă*, din rădăcina *munc-*. Cu acest sufix se formează și substantivele feminine derivate de la masculinul corespunzător: *prieten*, *prieten-ă*. E vorba deci de un sufix lexical. Dar *-ă* este în același timp desinență a femininului adjectivelor, și aceasta nu mai e o problemă de lexic, căci femininul adjectivului face parte din flexiunea acestuia, la fel, de exemplu, cu pluralul. Dar același cuvînt poate fi și substantiv și adjectiv; de exemplu putem zice *un prieten al meu*, *o prietenă a mea* și *un popor prieten*, *o țară prietenă*: același *-ă*, la același cuvînt (același, din punct de vedere formal), formează și un sufix, și o desinență.

Alternanțele fonetice

§ 80. În limba noastră alternanțele fonetice au un mare rol în crearea formelor cuvintelor. Alternanța fonetică este variația suferită de un fonem într-un sistem morfologic pentru a indica rolul gramatical al unei forme. În *masă* — *mese* schimbarea vocalei arată că *masă* e la numărul singular față de pluralul *mese* sau la nominativ-acuzativ față de (*unei*) *mese*. În *tîndr* — *tineri* alternanțele vocale *i/i* și *ă/e* deosebesc singularul de plural. În *port* — *purtăm*, alternanța *a/u* deosebete persoanele între ele. Alternanțele vocale au loc mai ales în rădăcina cuvintelor. Alternanțe consonantice apar aproape numai la sfîrșitul cuvintelor și ele se explică prin influența unor desinențe, care în unele cazuri au dispărut după ce au modificat consoana precedentă: *k/č*: *joc* — *joci*; *t/ț*: *frate* — *frați*,

bate — *bați* etc. Alternanța vocalică, ca semn gramatical, nu apare în limba noastră literară decât împreună cu desinența sau cu sufixul. O caracteristică a limbii române este tendința de a folosi mai multe semne pentru a desemna o singură funcțiune gramaticală: *carte*—pl. *cărți* (alternanța *a/ă*, *t/ț* și *e/zero*); *mască* — *măști* (*a/ă*, *s/ș*, *c/ț* și *ă/zero*).

Accentul

§ 81. Accentul are și el valoare morfologică: după locul accentului într-un cuvânt putem deosebi funcțiuni gramaticale diferite: *adună* (prez. ind.) — *adună* (perf. simplu), *cîntă* — *cîntă*.

Forme compuse

§ 82. Formele compuse se formează prin îmbinarea a două sau mai multe cuvinte. Limba română folosește formele compuse mai ales la verb, în alcătuirea unor forme temporale: *voi citi*, *voi fi citit*, *aș fi citit*, *am citit*; se formează de asemenea prin compunere formele de optativ prezent: *aș mânca*. Există și forme construite cu conjuncții. Astfel, în formele de conjunctiv prezent *să lucrez*, *să lucrăm*, construite cu conjuncția *să*, această particulă a devenit un instrument gramatical pentru a deosebi forma conjunctivului de forma indicativului: *lucrez*, *lucrăm*. Prin mijloace asemănătoare se realizează, în limba română, comparația: *bun*, *mai bun*, *cel mai bun*.

NOȚIUNI DE MORFOLOGIE ISTORICĂ

Observații generale

§ 83. Pentru a se vedea originea categoriilor morfologice ale limbii române, este folositor un tablou succint al morfologiei istorice, arătându-se cum a evoluat modul de exprimare a acestor categorii din limba latină pînă astăzi.

Genul. Limba latină avea trei genuri: m. *bonus*, f. *bona* și n. *bonum* (« bun »). Neutrul manifesta tendința de a se confunda cu masculinul. În limbile romanice apusene nu a mai rămas nimic din el, pe cînd limba română, probabil sub influența limbilor slave, a consolidat din nou genul neutru, care este viu pînă astăzi.

Numărul. Limba latină avea două numere: singular și plural. Acestea s-au păstrat pînă astăzi în limba noastră.

Cazul. Limba latină avea șase cazuri: nominativul, genitivul, dativul, acuzativul, ablativul și vocativul. (Ablativul arăta mai cu seamă punctul de plecare. Vocativul avea o formă specială numai la o parte a substantivelor și

adjectivelor de declinare a II-a și numai la singular.) Formele cazuale s-au confundat treptat între ele, astfel că limbile romanice apusene nu mai disting astăzi cazurile prin terminații. Și în românește, la masculin și neutru nearticulat, toate formele cazuale latine s-au redus la una singură pentru singular și una singură pentru plural, cu excepția vocativului singular: sg. nom. *lup*, gen. *lup*, dat. *lup*, acuz. *lup* (voc. *lupe*); pl. nom. *lupi*, gen. *lupi*, dat. *lupi*, acuz. *lupi*, voc. *lupi*. Și femininul, la plural, a redus toate formele cazuale la una singură, dar la feminin se păstrează, pentru genitiv-dativ sg., o formă care reproduce pe cea latină, diferită de a nominativ-acuzativului: nom.-acuz. *casă*, gen.-dat. *case*; nom.-acuz. *vulpe*, gen.-dat. *vulpi*. În mai mare măsură s-au păstrat forme cazuale diferite pentru articol (deci și pentru substantivele și adjectivele articulate) și mai ales pentru pronume. Faptul că limba română a păstrat forme cazuale diferite, împotriva tendinței romanice de contopire a lor, se explică foarte probabil prin influența limbilor slave.

Substantivul

§ 84. Limba latină avea cinci declinări: I. *mensa*, gen. *mensae*; II. *lupus*, gen. *lupi*; III. *mons*, gen. *montis*; *vallis*, gen. *vallis*; IV. *manus*, gen. *manus*; V. *facies*, gen. *faciei*. Treptat, numărul declinărilor s-a redus la trei:

I. declinarea I, cuprinzând vechile substantive de declinarea I, unele neutre plurale de declinarea a II-a devenite singulare și unele feminine de declinarea a V-a;

II. declinarea a II-a, cuprinzând vechile substantive de declinarea a II-a, masculinele și neutrele de declinarea a IV-a, neutrele în *-us* de declinarea a III-a și câteva feminine de declinarea a IV-a devenite în general neutre;

III. declinarea a III-a, cuprinzând vechile substantive de declinarea a III-a și unele cuvinte de declinarea a V-a. Aceste trei declinări s-au păstrat în limba română, dar au suferit unele modificări formale. La declinarea I, *-a* final neaccentuat s-a transformat în *-ă* (sub influența unui iot precedent, *-ă* s-a transformat în *-e*, substantivele respective trecând astfel la declinarea a III-a: lat. *vinea* > rom. *vie*). Substantivele care se terminau în *-ella*, după dispariția lui *l* au rămas terminate în *'a* accentuat: *stea*, *măsea*, *vișea*; la plural, *l* s-a păstrat (procesul e de natură fonetică): *stele*, *măsele*, *vișele*. La acest tip se mai adaugă pronume (*ea*, *ele*), articole (*cea*, *cele*; *-a*, *-le*), care îl au pe *-l-* din latinește, apoi pronume și adjective care l-au căpătat pe *-l-* numai prin analogie cu exemplele arătate mai sus (*mea*, *mele* și *grea*, *grele*). În sfârșit, tot aici s-a atașat substantivul *zi*, care a căpătat pluralul *zile*. Tipul a luat avânt mai târziu, când au pătruns cuvinte străine terminate în vocale accentuate, *-ea* și *-a* (*sasea*, *saca*). În ce privește forma de genitiv-dativ, desinența latină *-ae* a devenit în mod normal *-e*, păstrată astfel

la multe cuvinte (*case, stele* etc.); la altele, ea s-a transformat în *-i*, care în limba noastră de astăzi a dispărut după ce a muiat consoana precedentă (*găini, școli*; rareori *-i* s-a păstrat sub formă de semivocală : adj. *noi*). Deoarece nominativul plural din latinește avea aceeași desinență ca și genitiv-dativul singular, și în românește nominativul plural e întocmai ca genitiv-dativul singular. La vocativul singular, găsim în românește două desinențe : *-ă* și *-o* (*mamă, Mario*). Cea dintâi se poate explica și prin forma latină de vocativ, egală cu nominativul, și ca un nominativ românesc cu valoare de vocativ ; cea de a doua nu se poate explica decât ca un împrumut din slavă, care cunoaște, normal, vocativul în *-o*.

La declinarea a II-a, dispărînd consoana finală, *-s* la nominativ și *-m* la neutru, vechiul *-u-*, care era caracteristica declinării, s-a scurtat după consoane simple și a devenit așa numitul *-u* scurt, care astăzi nu se mai pronunță în limba literară ; după consoană plus *r* sau *l*, *u* și-a păstrat calitatea de vocală pînă azi (*codru*), după vocale, el a devenit semivocală (*bou, leu*). Pe vremea cînd *-u* scurt se mai pronunța, această vocală constituia singura terminație a substantivelor și adjectivelor declinării a II-a. Astăzi, în afara cuvintelor terminate în *-u* semivocalic, avem cuvinte terminate în consoană (*lup* din *lupū*) și în consoană muiată (*unchi* din *unchiū*)¹.

Desinența vocativului în latinește era *-e*. În românește găsim aceeași desinență (*prietene*); de altfel și în slavă, vocativul e tot în *-e*. Apare și desinența *-ule* (*omule*), care se explică prin legarea desinenței *-e* de articolul enclitic *-l* (întîi la numele de persoană) : *Radule*, de la *Radul*.

Pluralul reproduce nominativul plural latin, care avea desinența *-i*. Acest *-i* și-a păstrat valoarea vocalică numai după grupul consoană plus *r* sau *l* (*codri*); după vocale a devenit *i* semivocală (*lei*), iar după consoane a dispărut cu muierea consoanei precedente (*lupi*).

La neutre, găsim în românește două desinențe : vechiul *-a* din latinește s-a transformat în *-e*, confundîndu-se astfel cu desinența femininelor ; pe de altă parte, terminația latină *-ora* s-a extins de la temele în *-s*, unde era normală (*frig — friguri*, față de lat. *frigus — frigora*) și la alte teme și a devenit desinență de plural a neutrelor în general ; în secolul al XVI-lea circulau forme cu *-ure*, și altele cu *-uri* (*ceas — ceasure, bitlenșug — bitlenșuguri*). Treptat, cele din urmă le înving pe cele dintîi. Cu excepția desinenței *-uri*, substantivele neutre au ajuns deci să fie la fel cu masculinile la singular și cu femininele la plural.

La declinarea a III-a, dispărînd consoanele finale, *-i* scurt a devenit *-e*, imparisilabicele (de tipul *mons, montis*) s-au contopit cu parisisilabicele (de tipul *vallis, vallis*), așa încît toate substantivele și adjectivele de această declinare au

¹ Vechiul *u* se păstrează pînă azi în cazul cînd după el s-a adăugat o consoană : *pod-u-l*; *oblonitu-mi-a*.

ajuns să fie terminate în *-e* (*munte, vale*). Masculinele au această formă la toate cazurile singularului (neutrele și la plural). Femininele au păstrat forma de dativ (care avea în latinește *-i* lung), folosită și pentru genitiv; ca și în cazurile de mai sus, după vocală *-i* a devenit semivocală, iar după consoană a muiat consoana precedentă și a dispărut. Aceeași este situația la pluralul masculinelor și femininelor care a căpătat desinența *-i*, după modelul declinării a II-a. Deci: sg. *munte*, pl. *munți*; sg. *parte*, gen.-dat. *părți*, pl. *părți*; sg. *vale*, gen.-dat. *văi*, pl. *văi*.

La plural găsim în românește o singură desinență de vocativ pentru toate felurile de substantive: *-lor* (*fraților, fetelor*), care provine din forma de genitiv-dativ plural, dar constituie o paralelă cu *-ule* de la singular.

La plural, mai apar unele resturi ale vechii declinări imparisilabice: *oaspe*, pl. *oaspeți* (lat. *hospes, hospitis*), *om*, pl. *oameni* (lat. *homo, hominis*); *soră*, *surori* (lat. *soror, sororis*), *cap*, pl. *capete* (lat. *caput, capitis*). Trebuie să mai adăugăm aici o mică grupă a numelor de rudenie, care în latina târzie prezentau o flexiune aparte, în *-n*, ca *mamma, mammanis*: *mamă, mumiți, tată, tătini, frate, frățini*; aceste forme nu sînt literare.

Deși, după cum s-a arătat, substantivele românești se împart în același fel ca cele latinești din punctul de vedere al terminației nominativului singular, totuși în gramatica de față declinarea substantivelor românești va fi prezentată după genuri, deoarece toate substantivele masculine și neutre au câte o singură formă la singular și la plural, pe cînd cele feminine, independent de terminația nominativului singular, au pentru genitiv-dativul singular o formă deosebită de aceea a nominativ-acuzativului.

Din vechile alternanțe vocalice indo-europene, latina nu păstrează decît crîmpeie nesistematice. Limba romînă a dezvoltat un sistem de alternanțe fonetice care subliniază diferența între singular și plural la masculin, feminin și neutru, între nominativ-acuzativ și genitiv-dativ la feminin (*poartă — porți, teacă — teci, pară — pere, topor — topoare*). În primele noastre texte vedem dezvoltîndu-se o nouă alternanță, *a/ă* (accentuat): *cetate*, de exemplu, are în acele texte două forme de plural, *cetați* și *cețăți*. Treptat și alternanța *a/ă* s-a consolidat și a devenit obligatorie pentru mare parte dintre substantivele feminine.

Adjectivul

§ 85. Limba latină avea trei categorii de adjective: adjective cu trei terminații: *-us, -a, -um* (*bonus, bona, bonum*), (*-er*), *-a, -um* (*niger, nigra, nigrum*), (*-er*), *-is, -e* (*acer, acris, acre*); cu două terminații: *-is, -e* (*dulcis, dulce*) și cu o terminație: (*felix*). Aceste categorii s-au redus în latina târzie la două: cu două terminații (cele din categoria I, la care forma de neutru singular s-a confundat cu cea de

masculin) și cu o terminație (cele din categoria a II-a și a III-a). Această situație s-a păstrat pînă azi în limba romînă. Avem un tip de adjective care la singular au masculinul și neutru terminat în consoană sau semivocală (*bun, vechi, nou*), iar nominativul feminin în *-ă* (*bună, nouă*), cu varianta *-e* după consoanele muiate (*veche*); și un al doilea tip, care are la nominativul singular terminația *-e* pentru toate genurile (*verde*).

Comparația adjectivelor. În limba latină comparația adjectivelor se făcea: 1. prin sufixe: comp. *-ior, -ius* (*doctior, doctius*), superl. *-issimus, -a, -um* (*doctissimus, doctissima, doctissimum* de la *doctus* « învățat »); 2. cu adverbe: comp. *magis* (*magis idoneus*), superl. *maxime* (*maxime idoneus* de la *idoneus* « potrivit ») și 3. cu prefixe de superlativ: *prae-* și *per-* (*praeclarus* de la *clarus* « strălucit », *permulti* de la *multi* « mulți »). Cu timpul, formarea cu adverbe se generalizează; acesta este singurul procedeu păstrat în romînește: cu *mai* (din lat. *magis*) pentru comparativ, iar pentru superlativ cu diverse adverbe și locuțiuni adverbiale.

Articolul

§ 86. Articolul s-a născut în perioada trecerii de la limba latină la limbile romanice; articolul hotărît provine din pronumele demonstrativ *ille*, combinat în unele cazuri cu particula arătătoare *ecce*, iar articolul nehotărît, din numeralul *unus*.

În limba veche (regional și azi), mai apare cîteodată în declinare articolul proclitic la numele de persoane feminine: *ii Maria, ei Maria, îi Floare*, pentru *Mariei, Floarei*.

Declinarea articolului în limba romînă reproduce în linii mari declinarea latină a pronumelui demonstrativ *ille* (în latina tîrzie genitivul și dativul singular *illius, illi* deveniseră *illuius, illui* pentru masculin și neutru și *illaeius, illaei* pentru feminin). Deoarece articolul enclitic se contopește cu substantivul pe lîngă care stă, declinarea articolului constituie în fapt declinarea substantivelor articulate.

Numeralul

§ 87. Numeralul cardinal. *Unu, doi, trei* se declinau în latinește. În romînește, *unu* a rămas declinabil; pentru *duo* s-a creat forma de masculin *doi*, după modelul substantivelor și adjectivelor, și s-a păstrat o formă deosebită pentru feminin (compusul *amîndoi* a păstrat și un genitiv-dativ plural, *amînduror*). *Trei* nu mai e flexibil, dar compusul *tustrei* are femininul *tustrele*.

Numeralele cardinale de la *unu* pînă la *zece* continuă numeralele latinești. Și cele de la *zece* înainte sînt formate cu materiale latinești, afară de *sută* (v. sl. *сѣто*), dar procedeele de formare sînt de origine slavă: *unsprezece* înseamnă

«unu peste zece», întocmai ca v. sl. *дѣднѣ на дѣсати*; de asemenea numele zecilor (*douăzeci, treizeci* etc.) reproduc procedeul slav (*дѣка десати* «două zeci»).

Numeralul ordinal *primus* «întîi» a fost înlocuit cu *întîi*, derivat de la adverbul *ante* «înainte». Celelalte numere ordinale (*al doilea* etc.) s-au format în romînește, părăsindu-se vechiul tip latin format cu sufixe.

Pronumele

§ 88. Pronumele avea în limba latină o flexiune specială, deosebită în multe privințe de a substantivelor. Situația aceasta a rămas pînă astăzi în romînește.

La persoana a III-a nu exista formă de nominativ pentru pronumele personal. Cu această valoare s-a folosit pronumele demonstrativ *ille*, devenit în romînește *el*. Genitivul acestuia, *illius* (rom. *lui*), începe să se folosească, paralel cu *suis* (rom. *său*), ca pronume posesiv de persoana a III-a. La plural rămîne numai *illorum* (rom. *lor*), iar *suorum* dispare. Pronumele posesiv de persoana a II-a plural, *vester*, devine *voster*, (rom. *vostru*), prin analogie cu persoana I pl. *noster* (rom. *nostru*).

În romînește pronumele personale se păstrează în general cu flexiunea pe care o aveau în latina tîrzie, dar apar forme neaccentuate (scurte), care sînt mult întrebuițate: *zicere să-i zici* (CORESI, Cazania² 218). Se dezvoltă dativul posesiv: *cu tacmeala lui și cu dulceața-i* (CORESI, Cazania² 220). Se adaugă un nou pronume *însul* (în latinește era pronume de identitate, *ipse*), fie singur, fie însoțit de prepoziție (*de, cu* etc.). Împreună cu forme neaccentuate ale pronumelui personal, el dă naștere la pronumele de întărire *însumi, însuși* etc. Alt mijloc de întărire a pronumelor creat în limba romînă (părăsit astăzi) este particula *-și*: *mineși, noiși* etc. Se nasc și pronumele de politeță, din substantivul *domnia* și adjectivul posesiv: *domnia-ta, domnia-voastră*.

Pronumele reflexiv păstrează, în romînește, în linii mari formele din limba latină, dar valorile lui se schimbă sub influența slavă. În secolul al XVI-lea, dativul persoanei a III-a era încă *sie*, astăzi înlocuit în limba literară prin *sie*. Pronumele demonstrative *hic, haec, hoc* și *is, ea, id* dispar cu timpul; rămîn numai *iste, ista, istud* și *ille, illa, illud*, care, în compunere cu *ecce* «iată» și cu particula *-a*, devin *acesta și acela*, iar combinate cu *alt, alalt*, devin *cestălalt, celalt, celălalt* etc. *Ipse, ipsa, ipsum* «însuși», cum s-a arătat mai sus, a devenit în romînește pronume personal. *Ille*, cum am văzut, devine și articol. Pronumele relativ *qui, quae, quod* și pronumele interogativ *quis, quid* s-au contopit. În loc de *quis* se folosește *qui*; în loc de f. *quae* se întrebuițează m. *qui*. În romînește au rămas *quem(ne)* (*cine*) și *quid* (*ce*).

Printre pronumele relative și interogative a luat mare dezvoltare *care*, din lat. *qualis* «ce fel de». În secolul al XVI-lea (și astăzi regional) acest pronume are forme deosebite pentru feminin (*care*) și pentru nominativul plural (*carii*, f. *carile*).

Pronumele nehotărâte latine dispar în bună parte. Ele sînt înlocuite mai ales prin compunere (*neque unus*, rom. *nici unul*).

Pronumele nehotărâte s-au înmulțit însă prin crearea pe teren românesc a numeroase compuse cu particulele *fie-*, *oare-*, *veri-*, *-va* etc. (*fiecare*, *oarecine*, *verice*, *cineva* etc.).

Verbul

§ 89. Limba latină avea patru conjugări: I în *-āre* (*laudare*), II în *-ēre* (*vidēre*), III în *-ere* (*dicere*) și IV în *-ire* (*audire*). Conjugarea a II-a și a III-a încetează încă din latinește de a fi productive. În românește conjugarea a IV-a s-a dublat prin crearea formelor cu *-i* la infinitiv, produse prin influența lui *r* rulat și nemuiat asupra lui *-i*. La conjugarea I și a IV-a s-au introdus desinențe noi la indicativul prezent: fostele sufixe *-ex* (la I) și *-esc*, *-āsc* (la IV) se folosesc ca desinențe de persoana I (*exi*, *-ești*, *-āști* la pers. a II-a sg., *-ează*, *-ește*, *-āște* la pers. a III-a sg., *-ează*, *-esc*, *-āsc* la pers. a III-a pl.), obținându-se astfel ca accentul să fie la toate persoanele pe desinență. În secolul al XVI-lea (și astăzi regional) mai apar fluctuații: *lucră* și *lucrează*, *priveghe* și *priveghează*, *luce* și *lucește*, *rape* și *răpește*. Cîteodată limba literară actuală păstrează forma mai scurtă: *curăț*, *omor*, nu *curățesc*, *omorāsc*, forme învechite; *simte*, nu *simțește*, formă regională.

Prin urmare limba romînă are următoarele tipuri de conjugare:

- a. Cu infinitivul în *-a* și prezentul în *-ex*: *vîsez*.
 - b. Cu infinitivul în *-i* și prezentul în *-esc*: *doresc*.
- Aceste două tipuri sînt singurele cu adevărat productive.
- c. Cu infinitivul în *-a* și prezentul fără *-ex*, tip redevenit, în oarecare măsură, productiv: *demasc*.
 - d. Cu infinitivul în *-i* și prezentul fără *-esc*: *dorm*.
 - e. Cu infinitivul în *-i* și prezentul în *-āsc*: *pîrāsc*.
 - f. Cu infinitivul în *-i* și prezentul fără *-āsc*: *cobar*.
 - g. Cu infinitivul în *-ea*: *vedea*.
 - h. Cu infinitivul în *-e*: *merge*.

Toate cele cinci tipuri din urmă sînt neproductive; numai în mod cu totul excepțional apar, prin analogie, verbe de aceste tipuri.

Persoanele. Limba latină avea cîte trei persoane pentru fiecare din cele două numere, situație păstrată în limba romînă. În general, desinențele

românești se explică sau direct prin păstrarea desinențelor latinești, sau prin inovații românești pornind însă de la materialul moștenit.

La imperfect, în secolul al XVI-lea, persoana I sg. și a III-a pl. se terminau în *-a* (*eu mergea, ei mergea*), rezultat normal al căderii consoanelor finale latinești. Formele actuale sînt refăcute prin analogie.

La perfectul simplu al conjugării a III-a, în secolul al XVI-lea, temele de perfect în *-s* aveau pers. I sg. în *-șu* (*eu merșu*), forma așteptată. Formele actuale, în *-sei*, sînt analogice și apar, la unele verbe, încă din primele texte. La plural pers. I și a II-a se terminau în *-m*, *-t*: *mersem, merset* (prima e așteptată, a doua neexplicată încă). Formele de azi se explică prin analogia persoanei a III-a plural. Nici la mai mult ca perfect nu existau forme cu *-ră* la pers. I și a II-a pl.

Și la verb se dezvoltă alternanțe vocalice care diferențiază persoanele, timpurile și modurile: *port-poartă-purtăm*; *scad-scădem*; *leg-leagă*; *joacă-jucă*; *leagă-legă*; *văd-vadă*; *trec-treacă* etc.

Diatezele. Limba latină avea o diateză activă, formată în întregime din forme simple, și o diateză pasivă, care avea forme simple derivate de la rădăcina prezentului, iar timpurile din sfera perfectului erau formate din participiul perfect și timpurile din tema prezentului verbului « a fi » (perfectul se forma cu prezentul lui « a fi », mai mult ca perfectul cu imperfectul lui « a fi », iar viitorul anterior cu viitorul lui « a fi »). Mai existau și verbe deponente, cu forma diatezei pasive, dar cu valoare de activ. Reflexivul era slab dezvoltat în latină.

Diateza activă s-a păstrat în esență neschimbată în limba noastră. Formele simple ale pasivului au devenit însă tot mai rare, pînă ce au dispărut; formele compuse au subsistat, dar au început să exprime timpul căruia aparținea verbul auxiliar; aceasta este și astăzi situația în limba română (*sînt lăudat* e prezentul, nu perfectul cum era în latinește). Sub influența slavă însă, pasivul se exprimă mai des prin reflexiv. Deponentele au dispărut încă din latina tîrzie.

Modurile. Limba latină avea numai trei moduri predicative: indicativul, conjunctivul și imperativul, și patru moduri nepredicative: infinitivul, gerunziul, participiul și supinul. Participiul prezent a tins să se confunde cu gerunziul, iar supinul cu participiul trecut. Celelalte moduri s-au păstrat.

Modul conjunctiv se formează în românește din ce în ce mai mult cu conjuncția *să*. El ia în multe construcții locul infinitivului. Apar moduri care nu existau în latină: optativ-condiționalul și prezumtivul. Alături de forma veche a infinitivului, păstrată numai ca substantiv, apare forma scurtă, fără *-re*. Participiul se leagă de tema perfectului, iar gerunziul capătă valoare de participiul prezent.

Timpurile. Formele care constituiau conjugarea unui verb latin se puteau grupa în două sisteme: sistemul numit *infectum*, care exprima acțiuni

neterminate, și sistemul numit *perfectum*, care exprima acțiuni terminate. Fiecare din aceste două sisteme avea un prezent, un trecut și un viitor: la *infectum*, prezentul, imperfectul și viitorul, iar la *perfectum*, perfectul (considerat timp prezent: exprima o acțiune terminată în prezent), mai mult ca perfectul și viitorul anterior. În afară de tema de *infectum* și cea de *perfectum*, mai exista una, a supinului, pentru formele nominale (de care se lega și diateza pasivă, la timpurile compuse).

În epoca latinei târzii, situația nu mai e aceasta: perfectul devine timp trecut, există deci o temă de prezent și una de trecut (perfectul), afară de cea a supinului care persistă; viitorul continuă să se formeze din tema prezentului.

În latina târzie s-au mai produs și alte modificări. La activ, au apărut timpuri compuse ale indicativului: perfectul compus, format din prezentul verbului *habeo* și participiul trecut, care se păstrează până astăzi în limbile romanice alături de perfectul simplu; mai mult ca perfectul compus, format din imperfectul verbului *habeo* și participiul trecut, care apare în limbile romanice apusene (în limba română el există numai în dialectul aromân; în dialectul dacoromân această formă nu s-a păstrat, ci, în locul ei, se folosește la indicativ fostul mai mult ca perfect al conjunctivului, timp simplu); viitorul format din prezentul indicativ al verbului *volo* sau *habeo* și infinitivul prezent (în românește, infinitivul a fost înlocuit în unele construcții de conjunctivul prezent). La conjunctiv, perfectul și imperfectul se confundă, iar mai mult ca perfectul dispare (pentru limba română, vezi mai sus). La imperativ, viitorul dispare. De asemenea dispar curînd perfectul și viitorul infinitivului, participiul viitor activ și pasiv. În schimb apar alte formații în românește.

La viitor, apar, în limba veche ca și astăzi, formații numeroase: (eu) *voi* (I pl. *vrem trimete*), (eu) *am să, am a* (*n-am a te lăsa*).

Conjunctivul perfect se formează în secolul al XVI-lea cu prezentul conjunctiv al lui *a fi* plus participiul. Deci formele personale diferă încă între ele: *să fiu lucrat, să fie dat, să fiu mers*. Dar forme cu auxiliarul invariabil apar încă din secolul al XVI-lea: *eu să fi trecut, el să fi zis*.

În limba veche se păstrează perfectul conjunctiv latin, dar cu valoare de condițional prezent: *eu intrare, tu intrari, el intrare, noi intrarem, voi intraret, ei intrare*. Dar alături apare și condiționalul prezent compus, ca astăzi: *aș dzice, ai dzice, ar dzice*.

Din primele texte întâlnim și condiționalul trecut, care, în afară de formele actuale, are și altele, dispărute astăzi: infinitivul scurt, plus imperfectul indicativ al verbului *a vrea* (*ascunde-me-vrea, vrea împuta*), și perfectul auxiliarului *a vrea* plus infinitivul (*au vrut clădi*).

Imperativul negativ plural se formează în limba veche de la infinitivul lung cu desinența persoanei a II-a plural: *nu mergereți*.

Mai trebuie semnalate timpurile perifrastice, frecvente în textele vechi, iar astăzi folosite în graiurile regionale: imperfectul de tipul *eram mergînd*, *am fost mergînd*; mai mult ca perfectul de tipul *am fost mers* etc.

Adverbul, prepoziția, conjuncția

§ 90. Adverbele încetează de a se forma cu sufixul *-e* (rămîn numai urme din acest tip: rom. *bine* alături de *bun*) și *-o*; tot mai mult se folosește forma neutră a adjectivului (confundată cu cea masculină) cu valoare de adverb. Gradele de comparație încetează de a se mai forma cu sufixe și se răspîndesc adverbele *plus* și *magis* pentru comparativ, *maxime* pentru superlativ (în romînește, dintre acestea a rămas numai *magis*, devenit *mai*).

În limba romînă găsim numeroase formații care nu existau în latină, în special forme compuse (adverbe: *altmîntrelea*, *aiurea* etc.; prepoziții și locuțiuni prepoziționale: *din*, *prin*, *de la*, *despre*, *de-a lungul* etc.; conjuncții: *ca să*, *dacă* (*de + ca*), *derept ce* etc.) sau forme împrumutate din slavă sau modelate după slavă (adverbe: *aievea*, *așijderea*).

Concluzii

§ 91. Rezultă din faptele prezentate mai sus că silințele de a simplifica și de a face mai clar sistemul morfologic, vizibile în evoluția limbii latine tîrzii, au fost în permanență prezente în decursul istoriei limbii romîne. S-au redus formele, complicate, ale substantivului și ale adjectivului, s-a simplificat sistemul verbal, s-au refăcut unele forme neclare, punîndu-se la contribuție materialul moștenit. Afară de aceasta, în diverse capitole se face simțit aportul elementului slav, prezent fie sub forma elementelor împrumutate, fie sub forma reorganizării materialului păstrat din latinește (vezi de exemplu numeralul, verbele reflexive etc.). Astfel scurta prezentare a istoriei morfologiei limbii romîne constituie și o mărturie a progresului făcut de limba noastră de la originile ei pînă astăzi.

SUBSTANTIVUL

§ 92. Substantivul este partea de vorbire cu care numim ființe, lucruri, acțiuni, stări, însușiri, relații, cuprinse în gramatică sub numele de obiecte.

Substantive concrete

§ 93. Substantivele care numesc ființe, lucruri etc. existente în natură și de a căror existență ne putem da seama prin simțurile noastre se numesc concrete (nume de oameni, nume de animale, nume de plante, nume de lucruri etc.).

Nume de oameni (după vîrstă, după legături de rudenie, după profesii): *bărbat, copil, moșneag; bunic, fiu, mamă, nepot, tată; actor, miner, profesor, strungar.*

Nume de animale: *lup, oaie; curcan, găină; crap, știucă; albină, păianjen.*

Nume de plante: *fag, plop, răchită; ghiocel, iarbă, mac, nufăr.*

Nume de lucruri: *carte, ciocan, masă, seceră, topor; cărbune, fier, lemn; deal, munte, râu.*

Nume de fenomene și evenimente din realitatea înconjurătoare: *căldură, cutremur, frig, fulger, ploaie, revoluție, victorie, vînt.*

Substantive abstracte

§ 94. Substantivele care arată acțiuni, stări, însușiri sau relații, considerate ca noțiuni, sînt substantive abstracte.

Nume de acțiuni: *alergătură, întrecere, luptă, muncă.*

Nume de stări: *amețeală, boală, bucurie, liniște.*

Nume de însușiri psihice: *cumințenie, înțelepciune, optimism, vitejie.*

Nume de însușiri fizice: *forță, putere, sănătate, vigoare.*

Relații între obiecte: *asemănare, prietenie.*

Substantive comune

§ 95. Substantivele care servesc la indicarea tuturor obiectelor de același fel poartă numele de substantive comune.

Ele pot numi nu numai o întreagă clasă sau categorie de obiecte, ci și fiecare exemplar în parte care aparține categoriei sau clasei respective. Astfel în propoziția: *cîinele trăiește pe lângă casa omului*, este vorba de întreaga specie a acestui animal, pe cînd în propoziția: *am un cîine de vîndătoare*, ne referim la un singur exemplar din specia *cîine*.

Substantivele comune pot fi:

a. individuale, cînd la singular numesc cîte un singur obiect: *animal, casă, copac, copil, munte, oraș, scaun, stejar, vulpe*;

b. colective, cînd la singular numesc o pluralitate de obiecte identice considerate ca un întreg, ca o totalitate: *aluniș, brădet, făget, păpurîș, rufărie*;

c. nume de materie, cînd indică atît obiectul (substanță sau materie) în întregime, cît și fragmente dintr-însul: *apă, făină, fier, lapte, lemn, mazăre, sare*.

Substantive proprii

§ 96. Alte substantive desemnează numai anumite ființe, lucruri sau fenomene, considerate izolat, pentru a le distinge de celelalte din aceeași categorie sau specie și de aceea poartă numele de substantive proprii.

Astfel un oraș a fost numit *București*, un munte *Negoiul*, un bărbat *Gheorghe*, spre a se deosebi de alte orașe, de alți munți, de alți bărbați. Prin faptul că este purtat de mai mulți indivizi, numele *Gheorghe* nu încetează de a fi substantiv propriu, căci nu toți bărbații se numesc astfel.

Substantivele proprii sînt de mai multe feluri: a. nume de persoane; b. nume de animale; c. numiri geografice și teritorial-administrative, numirile evenimentelor istorice, ale operelor literare și științifice, ale întreprinderilor; d. numirile corpurilor cerești.

a. Persoanele poartă în mod obișnuit două sau trei nume: un prenume și un nume (sau nume de familie): *Nicolae Bălcescu, Ion Creangă, Mihail Eminescu, Tudor Vladimirescu*; sau un prenume însoțit de prenumele tatălui și de numele de familie: *Ion Luca Caragiale*, sau prenumele și numele de familie însoțite de un adaos: *Barbu Ștefănescu-Delavrancea* (= de la Vrancea).

b. Nume de animale: *Bălaia, Grivei, Joian, Raibu*.

c. Numiri geografice și teritorial-administrative etc.: *Republica Populară Romînă, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste* (țări); *Asia, Europa* (continente); *București, Moscova, Varșovia* (orașe); *Bistrița, Brateș, Dundreș* (ape); *Bucegi, Carpați*,

Ceablău (munți); raionul 23 *August*, romanul *Frații Jderi* de M. Sadoveanu, *Capitalul* de Karl Marx, *Uzinele Grivița roșie*.

d. Numiri de corpuri cerești: *Jupiter*, *Mercur*, *Sirius*.

Substantive proprii devenite comune

§ 97. Unele substantive proprii au devenit comune printr-o anumită întrebuințare.

a. Astfel diverse obiecte poartă numele orașului sau al țării unde s-au fabricat pentru întâia oară sau de unde sînt originare: *astrahan* (blană de miei din regiunea Karakul și introdusă altădată prin centrul comercial Astrahan); *olandă* (pînză de in fabricată mai întîi în Olanda); *havană* (țigară de foi de tutun cultivat în insula Cuba, a cărei capitală este Havana); *faianță* (produs ceramic, de la numele orașului italian Faenza).

b. Unele lucruri sînt numite după inventatorii sau descoperitorii lor: *amper*, *ohm*, *volt* (de la Ampère, Ohm, Volta).

c. Există, în sfîrșit, substantive comune care provin din nume proprii istorice sau legendare, din nume de personaje literare sau de autori ai unor opere de artă: *un Cațavencu* « demagog », *un Harpagon* « zgîrcit », *un Hercule* « om puternic », *un Iuda* « trădător »; *am văzut niște Grigorești*, *niște Andreescu*, *niște Luchieni* « tablouri de Grigorescu, Andreescu, Luchian ».

Uneori de la numele unui filozof, al unui om de știință, al unui tehnician derivă un substantiv cu care se indică concepția sau metoda de lucru creată de el. De exemplu: *marxism*, *leninism*, *stalinism*, *darwinism*, *miciurinism*, *stalinism*.

Substantive comune devenite proprii

§ 98. Multe substantive comune au devenit proprii prin întrebuințarea lor ca:

a. nume de familie: Luca *Arbore*, Petru *Cercel*, Ion *Creangă*, Ștefan *Lăcustă*, Vasile *Lupu*, Petru *Mogbilă*.

b. nume topice: *Brad*, *Bușteni*, *Frăsinet*, *Pucioasa*, *Salcia*, *Stînișoara*, *Ulmi*, *Furnica*, *Mîndra*, *Omul*, *Păpușa*, *Suru*.

GENUL SUBSTANTIVELOR

§ 99. Limba romînă are trei genuri: masculin, feminin și neutru. Ele nu corespund totdeauna conținutului substantivelor, deși masculine sînt înainte de toate numele ființelor de sex bărbătesc, feminine numele ființelor de sex femeiesc și neutre numele de lucruri în general. Pe de o parte rămășițe ale unor concepții mai vechi, pe de alta analogia, asemănările de ordin formal, în legătură mai ales cu terminația, fac ca unele substantive să fie de alt gen decît acela pe

care ne-am aștepta să-l aibă ținînd seamă de conținutul lor (vezi cap. Noțiuni generale de morfologie § 70).

a. Sînt de genul masculin substantivele nume de ființe de sex bărbătesc, precum și nume de lucruri care prin tradiție și prin analogie cu cele dintîi sînt socotite tot ca masculine. Ele se recunosc după faptul că pot fi însoțite la singular de *un*, iar la plural de *doi*: (un) *cărbune*—(doi) *cărbuni*; (un) *socru*—(doi) *socri*; (un) *urs*—(doi) *urși*.

b. Sînt de genul feminin numele ființelor de sex femeiesc și numele lucrurilor care prin tradiție și prin analogie cu acestea-sînt considerate tot ca feminine. Le recunoaștem după cum primesc la singular pe *o*, iar la plural pe *două*: (o) *fată*—(două) *fete*; (o) *mamă*—(două) *mame*; (o) *pășune*—(două) *pășuni*.

c. Sînt de genul neutru substantivele care denumesc lucruri concrete și abstracte, îndeosebi obiecte inanimate, precum și unele nume colective și generice. Formal ele se recunosc după faptul că la singular seamănă cu masculinele, iar la plural cu femininele și uneori după terminația pluralului. Astfel sînt (un) *căpăstru*—(două) *căpestre*; (un) *nume*—(două) *nume*; (un) *zid*—(două) *ziduri*.

Din aceste înșirări se vede că unele nume de lucruri sînt de genul masculin sau de genul feminin, întocmai ca numele de ființe, cu care seamănă în ce privește terminația, articolul și determinarea adjectivală, iar altele, cele mai numeroase, formează o categorie aparte, a neutrelor.

Unele nume recente oscilează în ce privește genul. Astfel apar, în vorbire și în scris, forme duble ale unuia și aceluiași cuvînt: *basă* și *bască*, *beret* și *beretă*, *bonet* și *banetă*, *monogram* și *monogramă*. Unele substantive, chiar de dată mai veche, au în unele graiuri alt gen decît în limba literară: *cătun-cătune* (neutru) — *cătună-cătune* (feminin); *umăr-umeri* (masculin) — *umăr-umere* (neutru).

Genul personal

§ 100. În interiorul masculinului și femininului există în limba romînă tendința de a distinge și un gen personal, substantive proprii și comune care denumesc persoane sau animale personificate.

Această tendință se manifestă prin următoarele trăsături caracteristice:

a. Acuzativul complement direct construit cu *pe*:

Am întîlnit pe Ion (pe Ioana).

Nu-l pot vedea pe vulpoiul de Gheorghe.

Vulpea l-a pus pe urs să prindă pește cu coada.

b, Genitiv-dativul singular al numelor proprii (și al cîtorva nume comune) masculine care denumesc o persoană se formează cu articolul proclitic *lui*:

I-am spus lui Ion.

I-am dat lui moș Niculae.

I-am scris lui tata.

O asemenea tendință se observă și la numele de persoană feminină: *I-am vorbit lui Olga*, ca și la unele nume comune feminine: *lui mama*. Aceste din urmă construcții trebuie evitate.

c. Vocativul în *-e* (masculin) și *-o* (feminin), la singularul unor nume de persoane, de ființe sau de lucruri personificate: *Alexandre, Alexandro, Puico, zîno*. Aceste desinențe nu apar niciodată la substantivele care nu aparțin genului personal, ele avînd vocativul în *-ule* și *-ă*: *calule, căluțule; țară*.

d. Genitiv-dativul singular al multor nume feminine de persoană terminate la nominativ în *-ca, -ga* prezintă forma: *-câi* sau *-chii, -gâi* sau *-ghii*. Exemplu: *Ancâi, Anchii; Olgâi, Olghii*. (Celelalte substantive au genitiv-dativul în *-cii, -gii*: *vacă-vacii, dungă-dungii*.) Același cuvînt își schimbă forma, după cum e substantiv comun sau nume propriu: *puică-puicii*, față de *Puica-Puichii*.

e. Genitiv-dativul singular al numelor feminine cu *ea, oa* în rădăcină își păstrează diftongii: *Leana-Leanei, Ioana-Ioanei, Floarea-Floarei*, spre deosebire de *floarea-florii*.

f. Adjectivul posesiv se adaugă direct la substantiv, fără articol, în cazul unor nume de persoane cu relații strînse între ele (mai ales nume de rudenie). De exemplu: *frate-meu, soacră-mea, tată-meu, unchiu-meu, vecină-mea*.

Genul substantivelor după terminație

§ 101. a. Substantivele masculine și neutre se termină la nominativ singular, forma nearticulată, în consoane nemuiate sau muiate, *-u, -u* semivocalic, *-i* semivocalic și *-e*. Masculine: *băiat, plop, stejar, ochi, membru, ministru, erou, leu, vizitiu, pui, ciine, fluture*. Neutre: *creion, loc, popor, stol, unghi, căpăstru, lucru, burghiu, tablou, cui, pîntece, spate*.

Există cîteva substantive masculine terminate în *-ă*: *bădiță, papă, pașă, popă, tată, vlădică* etc.

b. Substantivele feminine au la nominativ singular, forma nearticulată, terminațiile *-ă, -e, -ea, -a*: *cămașă, fată, mamă, inimă, carte, floare, vulpe, cafea, stea, cazma, mușama*. Un singur substantiv feminin are terminația *-i*: *zi*.

Genul substantivelor după înțeles

§ 102. După cum s-a arătat (§§ 73 și 99), nu există totdeauna o concordanță între genul substantivelor și înțelesul lor. Aceasta se poate observa în special la numele de obiecte: *masă* este feminin, *scaun*, neutru; *lingură* și *furculiță* sînt feminine, *cuțit*, neutru; *covrig* este masculin, *plîne*, feminin, *corn*, neutru; *seceră* este feminin, *ciocan*, neutru; dintre numele părților corpului, *dinte* este masculin, *mînă*, feminin, iar *picior*, neutru. Se observă totuși tendința ca numele de lucruri să se grupeze la genul neutru.

Deși denumesc animate, unele substantive ca *animal*, *norod*, *popor* sînt de genul neutru. Aceasta se datorește faptului că ele se referă la colectivități, nu la elementele lor alcătuitoare, și deci nu interesează considerațiile de sex.

Lipsa concordanței dintre gen și conținutul exprimat de substantive se observă și în cazul citorva substantive care denumesc o ocupație. Substantive de felul lui : *călăuză*, *calfă*, *ordonanță*, *sentinelă* sînt feminine, deși ființele respective nu sînt de sexul femeiesc. Există de asemenea unele substantive ca : *decan*, *ministru*, *rector*, *vatman* de genul masculin, întrebuițate și cu privire la femei care exercită vreuna dintre aceste funcții sau profesii. Situația se datorește faptului că aceste ocupații au fost pînă nu de mult exclusiv bărbătești (vezi § 108).

§ 103. Sînt de genul masculin :

a. Numele ființelor de sex bărbătesc, comune și proprii, precum și numele de profesii exercitate în mod obișnuit de bărbați : *fiu*, *flăcău*, *moșneag*, *romîn*, *rus*; *berbec*, *ciine*, *leu*; *Alexandru*, *Barbu*, *Constantin*, *Vladimir*; *fierar*, *marinar*, *tractorist*.

b. Numele lunilor anului : *martie*, *aprilie*, *mai*, *iunie*, *august*.

c. Cele mai multe nume de munți : *Bucegi*, *Caraimanul*, *Carpați*, *Negoiul*, *Ceablăul*, *Surul*, *Moldoveanul*. (*Mîndra*, *Panaghia*, *Păpușa* sînt feminine.)

d. Nume de arbori : *cais*, *măr*, *nuc*, *păr*, *piersic*, *vișin*; *arțar*, *brad*, *carpen*, *fag*, *mesteacăn*, *stejar*. (Sînt feminine *răchită*, *salcie*.)

e. Unele nume de plante și de flori : *ardei*, *bostan*, *castravete*, *dovleac*, *morcov*; *bujor*, *crin*, *mac*, *nufăr*, *stînjenele*, *trandafir*.

f. Nume de monede : *ban*, *bănuț*, *gologan*, *leu*, *pitac*, *pol*, *franc*, *zlot*. (Sînt feminine *para*, *rublă*.)

g. Numele literelor alfabetului : *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g*, *h* etc.

h. Numele notelor muzicale : *do*, *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la*, *si*.

i. Numele celor mai multe cifre : (un) *cinci*, (doi) *opt*. (Sînt feminine *sută*, *mie*, și neutre *milion*, *miliard*.)

§ 104. Sînt de genul feminin :

a. Numele, comune sau proprii, ale ființelor de sex femeiesc și numele de profesii exercitate de femei : *cumnată*, *mamă*, *romîncă*, *soră*; *Ana*, *Maria*; *capră*, *găină*; *croitoreasă*, *lucrătoare*, *profesoară*.

b. Numele fructelor : *alună*, *cireasă*, *nucă*, *pară*, *piersică*, *prună*. (Fac excepție *strugure*, masculin, și *măr*, neutru.)

c. Numele zilelor, anotimpurilor și celor mai multe părți ale zilei : *luni*, *marți*, *joi*, *sîmbătă*; *amiază*, *dimineată*, *lună*, *noapte*, *săptămîină*, *seară*, *zi*; *toamnă*, *vară*. (Sînt neutre *amurg*, *asfințit*, *prînz*.)

d. Cele mai multe nume de flori: *crizantemă, garoafă, lealea, micsandă, micșunea, pansea, părăluță* etc.

e. Nume de țări și de continente: *Franța, Suedia, Spania; Africa, America, Asia, Australia.* (*Luxemburg, Pakistan, Vietnam* sînt masculine.)

f. Majoritatea numelor abstracte: *cutezanță, frică, gelozie, îndoială, îndrăzneală, spaimă, voință.*

g. Infinitivele lungi devenite substantive: *avere, cîntare, ducere, încredere, întrecere, părtinire, ucidere.*

§ 105. Sînt de genul neutru:

a. Majoritatea numelor de lucruri: *arcuș, baston, bici, brici, caiet, car, ciocan, creion, gard, plug, strung, tractor, zăvor.*

b. Unele substantive abstracte: *adevăr, auz, chin, cîștig, cuget, gust, miros, pipăit, păcat.*

c. Numele de materii și substantivele abstracte care n-au plural sau au alt înțeles la plural decît la singular sînt considerate ca fiind de genul neutru: *binele, curajul, fierul, frigul, laptele, lemnul, sîngele, urîtul.*

Substantive cu forme și genuri diferite la plural sau singular

§ 106. a. Unele substantive au o singură formă la singular și două sau chiar trei la plural, cu sens diferit pentru fiecare formă a pluralului.

Masculin

cap — capi (conducători)

cîmp — cîmpi (în expresii ca *a bate cîmpii*)

colț — colți (anumiți dinți la animale)

cocoș — cocoși (pasăre)

corn — corni (pom)

ochi — ochi (organ al văzului)

timp — timp (mișcare)

zmeu — zmei (în povești)

Neutru

cap — capete (parte a corpului)

cap — capuri (în geografie)

cîmp — cîmpuri

colț — colțuri (geometrie)

cocoș — cocoase (de armă)

corn — coarne

corn — cornuri

ochi — ochiuri (mîncare)

timp — timpuri (vremuri)

zmeu — zmeuri și zmeie (jucărie).

b. Sînt unele substantive care au la singular două forme, una de genul feminin și alta de genul neutru, deși au același înțeles:

Feminin

colindă — colinde

cătună — cătune

fructă — fructe

Neutru

colind — colinde

cătun — cătune

fruct — fructe

Limba literară folosește la aceste cuvinte formele de genul neutru.

Substantivele mobile. Moțiunea

§ 107. Pentru a exprima deosebirea de sex la oameni și animale limba română procedează în două feluri.

a. Întrebuințează cuvinte diferite pentru fiecare dintre cele două ființe de sex opus: *bărbat* — *femeie*, *frate* — *soră*, *ginere* — *noră*, *unchi* — *mătușă*; *cerb* — *ciută*, *cocoș* — *găină*, *cotoi* — *pisică*.

b. Creează cuvinte noi de la cele deja existente: Formarea de substantive feminine de la masculine și de substantive masculine de la feminine, prin adăugarea unui sufix, pentru a desemna celălalt sex al ființei în discuție, poartă numele de *moțiune*, iar substantivele apte de a suferi această modificare se numesc *mobile* (vezi Formarea substantivelor § 132).

Feminine formate de la masculine

cumnat — *cumnată*
nepot — *nepoată*
văr — *vară*
doctor — *doctoriță*
pictor — *pictoriță*
sculptor — *sculptoriță*
lup — *lupoaică*
tigru — *tigroaică*
urs — *ursoaică*

cititor — *cititoare*
lucrător — *lucrătoare*
scriitor — *scriitoare*
fiu — *fiică*
orășean — *orășeancă*
sătean — *săteancă*
croitor — *croitoreasă*
lăptar — *lăptăreasă*
mire — *mireasă*

Masculine formate de la feminine

cioară — *cioroi*
rață — *rățoi*
vulpe — *vulpoi*

curcă — *curcan*
ciocîrlie — *ciocîrlan*
gîscă — *gîscan*

Notă. Mai sînt și alte împrejurări de coexistență a unei forme feminine și a masculinului corespunzător, cum e cazul cu numele pomilor și fructelor respective: *gutui* — *gutuiie*, *nuc* — *nucă*, *păr* — *pară*, *prun* — *prună*. Acestea însă nu sînt produsul moțiunii.

Concordanța dintre gen și sex

§ 108. La numele de persoane de cele mai multe ori există concordanță între gen și sex. Astfel, la numele comune: *bărbat* — *femeie*, *băiat* — *fată*, *tată* — *mamă*, *fiu* — *fiică*, *bunic* — *bunică*, *moș* — *babă*, *lucrător* — *lucrătoare*, *croitor* — *croitoreasă*; tot așa la numele proprii de persoane: *Alexandru* — *Alexandrina*, *Florea* — *Floarea*, *Gabriel* — *Gabriela*, *Ion* — *Ioana*, *Nicolae* — *Niculina*, *Ștefan* — *Ștefania*.

Notă. S-au arătat mai sus (§ 102) cîteva excepții: nume de genul feminin pentru ocupații ale unor persoane masculine: *calfă*, *ordonanță*, *sentinelă*, și nume de genul masculin pentru ocupații atît ale persoanelor masculine cît și ale persoanelor feminine: *decan*, *ministru*, *rector*, *vatman*.

De asemenea se constată, în general, o concordanță între gen și sex la numele de animale și păsări: *berbec* — *oaie*, *bou* — *vacă*, *capră* — *țap*, *cocaș* — *găină*, *curcă* — *curcan*, *gîscă* — *gîscan*.

De la unele substantive masculine, nume de ocupații, se creează o formă feminină, pentru a desemna persoane de sex femeiesc, care au aceeași ocupație: *doctor* — *doctoriță*; *manipulant* — *manipulantă*; *școlar* — *școlăriță*; *sudor* — *sudoriță*; *șidar* — *șidăriță*.

La unele substantive forma de feminin nu este încă fixată. Astfel, pe lângă *sondoriță* se mai spune și *sondoră* și chiar *sondor*. Această situație se explică prin faptul că femeile au început să practice meseria de sondor de abia în zilele noastre.

Cîteodată prin schimbarea genului se exprimă o nuanță afectivă. Această nuanță poate fi depreciativă, de pildă *fată* — *fătoi*:

[Marghiolița]... *s-o făcut coșcogă fătoi*. ALECSANDRI, T. 339, sau alintătoare: *Catrinel, Irinel*.

Irinel, mai sînt două săptămîni pînă la vacanția mare; nu e așa c-o să fii fericită, ca și altădată, cînd om pleca la Slănic? DELAVRANCEA, H. T. 59.

Unele cuvinte își accentuează sensul peiorativ atunci cînd sînt folosite sub formă feminină la adresa unei persoane de sex masculin. Astfel *nătă-fleață* spus despre un bărbat e mai depreciativ decît *nătăfleț*.

Substantive epicene

§ 109. Unele nume de ființe au aceeași formă pentru desemnarea ambelor sexe. Aceasta, din cauză că distingerea sexului nu ne interesează. Astfel de substantive se numesc epicene.

a. Forma masculină servește și ca feminin: *bîtlan*, *cocostîrc*, *dibor*, *guzgan*, *jder*, *lăstun*, *liliac*, *papagal*, *pițigoi*, *struț*, *țînțar*, *uliu*, *viezure*, *zimbru*.

b. Forma feminină servește și ca masculin: *barză*, *cămilă*, *gaiță*, *girafă*, *lăcustă*, *lebedă*, *privighetoare*, *prepelită*, *veveriță*, *vidră*, *viperă*.

NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

§ 110. În mod obișnuit, substantivele au o formă pentru singular și o formă pentru plural.

a. Singularul arată un singur exemplar din obiectul despre care este vorba: *carte*, *prieten*, *tractor*.

Numele de materii sau substantivele care desemnează masa unui obiect au numai formă de singular: *apă*, *fier*, *fum*, *negură*, *nisip*, *pămînt*, *vin*, *zăpadă*; de asemenea cea mai mare parte dintre substantivele abstracte: *bunătate*, *iubire*, *milă*, *prietenie*.

b. **Pluralul** arată două sau mai multe obiecte de același fel: *cărți, prieteni, tractoare*. El poate arăta uneori ființe de sexe diferite, când acestea alcătuiesc un grup unitar. De exemplu: *frații* = «frații și surorile»; *verii* = «verii și verișoarele»; *soții* = «bărbatul și soția»; *bunicii* = «bunicul și bunica»; *mirii* = «mirele și mireasa»; *finii* = «finii și finele»; *țovarășii* = «țovarășii și țovarășele». De cele mai multe ori, în astfel de cazuri, substantivul care desemnează ființe de genuri diferite este numele ființei de sex bărbătesc, datorită faptului că genul masculin este în general mai puternic decât femininul. De asemenea, numele proprii de familie, în forma lor de plural, desemnează pe toți membrii, bărbați și femei, ai familiei respective: *Ioneștii, Popeștii, Rizeștii, Goleștii*.

Terminațiile după număr ale substantivelor nearticulate

§ 111. A. **Masculinele**. Substantivele masculine nearticulate au următoarele terminații:

la singular: consoană, consoană muiată, *-u, -u* semivocalic, *-i* semivocalic, *-e* și *-ă*;

la plural: *-i, -i* semivocalic și consoană muiată.

1. Masculinele terminate la singular în consoană se termină la plural în consoană muiată, uneori intervenind și alte schimbări, sau își modifică în alt chip consoana finală a temei, potrivit alternanțelor fonetice: *rob — robi, mecanic — mecanici, agud — aguzi, vâtaf — vâtafi, fag — fagi, cal — cai, pom — pomi, an — ani, lup — lupi, muncitor — muncitori, urs — urși, naș — nași, bărbat — bărbați, soț — soți, Zugrav — Zugravi, grumaz — grumaji*.

2. Masculinele terminate la singular în consoană muiată au aceeași formă și la plural: *ochi — ochi, unchi — unchi, arici — arici, baci — baci, cîrmaci — cîrmaci*.

3. Masculinele terminate la singular în *-u* vocală fac pluralul în *-i* vocală: *cuscru — cuscri, socru — socri, codru — codri, tigru — tigri, cumătru — cumetri, metru — metri, jugastru — jugastri, multiplu — multipli*.

4. Masculinele terminate la singular în *-u* semivocalic fac pluralul în *-i* semivocalic: *căldu — călăi, flăcău — flăcăi, nătărău — nătărăi, leu — lei, bou — boi, fiu — fii, ȧapciu — ȧapcii, hangiu — hangii, geamgiu — geamgii, surugiu — surugii, scatiu — scatii*.

5. Masculinele terminate la singular în *-i* semivocalic au aceeași formă și la plural: *ciocoi — ciocoi, rățoi — rățoi, vulpoi — vulpoi, pui — pui*.

6. Masculinele terminate la singular în *-e* se termină la plural în consoană muiată: *vierme — viermi, cărbune — cărbuni, ciine — ciini, șarpe — șerpi, arbore — arbori, fluture — fluturi, ginere — gineri, iepure — iepuri, viezure — viezuri*.

7. Substantivele masculine terminate la singular în *-ă* își formează pluralul după aceleași reguli ca cele terminate în consoană (vezi mai sus sub 1): *vlădică — vlădici, papă — pași, pașă — pași, popă — popi, tată — tați*.

Observație. Cîteva substantive masculine își formează pluralul în mod neregulat, ca: *oaspe — oaspeți, om — oameni*; altele au o formă regulată și una neregulată, mai puțin folosită: *frate — frați și frățini; tată — tați și tătini*. (Vezi cap. Noțiuni de morfologie istorică, § 48.) Altele, în sfîrșit, n-au plural: *taică, vodă*.

B. Femininele. Substantivele feminine nearticulate au următoarele terminații:

la singular: *-ă, -ea* accentuat, *-a* accentuat și *-e*;

la plural: *-e, -i* semivocalic, consoană muiată, *-ale* și *-ele*.

Observație. Substantivul feminin terminat la singular în *-i, -zi*, are pluralul în *-le: zile*.

1. Substantivele feminine terminate la singular în *-ă* fac pluralul în *-e* sau în consoană muiată, suferind uneori și alte modificări potrivit normelor de alternanță fonetică.

a. *colibă — colibe, nalbă — nalbe, gîrlă — gîrle, movilă — movile, pleopă — pleoape, sapă — sape, masă — mese, mireasă — mirese, rață — rațe, navă — nave, sedință — ședințe*.

b. *bancă — bănci, luncă — lunci, buturugă — buturugi, vargă — vergi, coajă — coji, mreajă — mreji, strajă — străji, vrajă — vrăji, făptură — făpturi, moară — mori, cămașă — cămăși, păpușă — păpuși, slavă — slăvi, ladă — lăzi, pradă — prăzi*.

2. Substantivele feminine terminate la singular în *-ea* accentuat fac pluralul în *-ele*: *cafea — cafele, vergea — vergele, belea — belele, ghiulea — ghiulele, curea — curele, măsea — măsele, șosea — șosele, stea — stele, vițea — vițele*.

3. Diminutivele formate cu sufixul *-ică* au pluralul în *-ele*, ca și diminutivele formate cu sufixul *-ea*: *floricică — floricele, păsărică — păsărele, rîndunică — rîndunele* (ca și *rămurea — rămurele*).

Faptul se explică prin coexistența, la un moment dat, a diminutivelor în *-ică* și a diminutivelor în *-ea* cu pluralul *-ele*: *păsărea — păsărele — păsărică, turturea — turturele — turturică*. După înlăturarea formelor de singular în *-ea*, au rămas față în față singularul în *-ică* și pluralul în *-ele*.

Acest proces nu a cuprins și substantivele din categoria *bunică, fiică*, care nu au mai fost simțite ca diminutive și își formează pluralul la fel cu substantivele terminate în *-ă*: *bunici, fiice*.

4. Substantivele feminine terminate la singular în *-a* accentuat se termină la plural în *-ale*: *angara — angarale, basma — basmale, mahala — mabalale, mucava — mucavale, para — parale, șandrama — șandramale*.

5. Substantivele feminine terminate la nominativ singular în consoană +*e* fac pluralul în consoană muiată și își modifică consoana potrivit normelor de alternanță fonetică: *cărare* — *cărări*, *lume* — *lumi*, *mare* — *mări*, *pădure* — *păduri*, *pîine* — *pîini*, *vedere* — *vederi*, *vulpe* — *vulpi*, *zidire* — *zidiri*; *carte* — *cărți*, *lespede* — *lespezi*, *veste* — *vești*.

6. Substantivele feminine terminate la nominativ singular în *i* + *e* se termină la plural în *i* + *i* semivocalic: *albie* — *albii*, *arie* — *arii*, *corabie* — *corăbii*, *felie* — *felii*, *frînghie* — *frînghii*, *hîrtie* — *hîrtii*, *minie* — *minii*, *plantație* — *plantații*, *pîrghie* — *pîrghii*, *scorpie* — *scorpii*, *vrabie* — *vrăbii*.

7. Substantivele feminine terminate la singular în *-ie* precedat de vocală pierd la plural pe *-e*, iar *-i* formează diftong cu vocala precedentă: *baie* — *băi*, *bătaie* — *bătăi*, *cheie* — *chei*, *lămîie* — *lămii*, *odaie* — *odăi*, *văpaie* — *văpăi*.

Observații. 1. Numele de ființe omenеști terminate în *-toare* au o singură formă pentru ambele numere, pe cînd cele de animale și de lucruri fac pluralul în *-tori*: *călătoare* — *călătoare*, *cititoare* — *cititoare*, *învățătoare* — *învățătoare*, față de: *ciocănitore* — *ciocănitori*, *strecurătoare* — *strecurători*, *vîltoare* — *vîltori*.

2. Unele substantive feminine terminate la singular în *-ă* sau *-e* fac pluralul în *-uri*: *alamă* — *alămuri*, *gheață* — *ghețuri*, *lipsă* — *lipsuri*, *lină* — *linuri*, *mătase* — *mătăsur*.

Parte dintre ele sînt nume de materii și desemnează, la plural, obiecte făcute din materiile respective (*alămuri*, *mătăsur*) sau speciile acestora (*linuri*).

3. Altele, terminate în *-ă* sau *-e*, au la plural o formă în consoană muiată și una în *-uri*: *iarbă* — *ierbi* — *ierburi*, *leafă* — *lefi* — *lefuri*, *marfă* — *mărfi* — *mărfuri*, *mîncare* — *mîncări* — *mîncăruri*, *treabă* — *trebi* — *treburi*. Se întrebuițează ambele forme cînd intervine o diferențiere semantică, ca în cazul lui *mîncare*: *mîncări* înseamnă repetarea acțiunii care poartă acest nume (două *mîncări* nu strică), iar *mîncăruri* înseamnă feluri de mîncare, așadar are sens concret; tot așa în cazul lui *alămuri*, *linuri* etc., amintite mai sus (vezi mai sus observația 2).

4. Un mare număr de substantive feminine terminate la singular în *-ă* fac pluralul fie în *-e*, fie cu muierea consoanei: *boală* — *boale* — *boli*, *coadă* — *coade* — *cozi*, *coală* — *coale* — *coli*, *credință* — *credințe* — *credinți*, *stradă* — *strade* — *străzi*, *sudalmă* — *sudalme* — *sudălm*, *școală* — *școale* — *școli*, *tendință* — *tendințe* — *tendinți*. La unele dintre aceste substantive sînt recomandabile formele în consoană muiată, care se întrebuițează mult mai des: *boli*, *străzi*, *coli*, la altele, cele în *-e*: *credințe*, *sudalme*, *tendințe*. Și aici intervine cîteodată diferențierea semantică: *coade* se folosește mai mult pentru « pîrul împletit al femeilor », iar *cozi* cu celelalte sensuri.

5. Numele primelor cinci zile ale săptămînii au aceeași formă pentru ambele numere: *luni*, *marți*, *miercuri*, *joi*, *vineri*: celelalte două se conformează regulii de formare a pluralului femininelor terminate în *-ă*: *sîmbătă* — *sîmbete*, *duminică* — *duminici*.

6. Au plural neregulat: *noră* — *nurori*, *soră* — *surori* (vezi cap. Noțiuni de morfologie istorică § 83).

C. Neutrele. Substantivele neutre au următoarele terminații: la singular: consoană, consoană muiată, *-u*, *-u* semivocalic, *-i* semivocalic și *-e*;

la plural: *-uri*, *-e*, *-i* semivocalic.

Observație. Substantivul *cap* are pluralul neregulat *capete* (vezi cap. Noțiuni de morfologie istorică § 83).

Dintre cele trei terminații de plural, primele două pot apărea deopotrivă la toate tipurile de substantive neutre, cu excepția celor terminate în *-e* și a neologismelor în *-iu*. Nu se poate stabili o regulă cu privire la folosirea lui *-e* și *-uri*.

1. Substantivele neutre terminate la singular în consoană fac pluralul unele în *-e*, altele în *-uri*: *ac — ace, bilet — bilete, ciocan — ciocane, inel — inele, măr — mere, oraș — orașe, popor — popoare, sat — sate; adevăr — adevăruri, aux — auxuri, câștig — câștiguri, gust — gusturi, ideal — idealuri, nărav — năravuri, omor — omoruri, vicleșug — vicleșuguri*.

2. Tot așa se prezintă situația neutrelor terminate în consoană muiată, la care *-uri* este totuși mai răspândit decât *-e*: *bici — bice, brici — brice, gîrbaci — gîrbace, gîrlici — gîrlice, bilci — bilciuri, beci — beciuri, clenci — clenciuri, junghi — iunghiuri, șfichi — șfichiuri, trunchi — trunchiuri, unghi — unghiuri*.

3. Substantivele neutre terminate la singular în *-u* se termină la plural unele în *-e*, altele în *-uri*: *candelabru — candelabre, căpăstru — căpestre, filtru — filtre, teatru — teatre, templu — temple, timbru — timbre; lucru — lucruri, monoclu — monocluri, suflu — sufluri, titlu — titluri*.

4. Aceeași situație au neutrele terminate în *-u* semivocalic, la care se poate observa că desinența *-uri* apare, de preferință, când *-u* este precedat de *o*, iar *-e* în celelalte cazuri: *ferăstrău — ferăstraie, hîrdău — hîrdaie, pîrău — pîraie, curcubeu — curcubeie, muzeu — muzee, releu — relee, chipiu — chipie, sicriu — sicrie; birou — birouri, cadou — cadouri, tablou — tablouri, pustiu — pustiuri, rîu — rîuri, tău — tăuri*.

Notă. Face excepție cuvîntul *ou*, al cărui plural este *ouă*.

5. Substantivele neutre terminate la singular în *-i* semivocalic au și ele la plural, unele *-e*, altele *-uri*, cu predominarea primei desinențe cînd *-i* e precedat de *e*, *i* sau *o*, și a celei de a doua, cînd *-i* e precedat de *a*: *butoi — butoaie, călcîi — călcîie, căpătîi — căpătîie, condei — condeie, crimpei — crimpeie, curmei — curmeie, gunoi — gunoaie, pai — paie, noroi — noroaie, rețevei — rețeveie, strai — straie, știubei — știubeie, tulei — tuleie; alai — alaiuri, ceai — ceaiuri, clei — cleiuri, grai — graiuri, mucagai — mucagaiuri, nai — naiuri, plai — plaiuri, roi — roiuri, soi — soiuri, temei — temeiuri, trai — traiuri*.

6. Substantivele neutre terminate la singular în *-e* rămîn neschimbate la plural: *codice — codice, indice — indice, nume — nume, pîntece — pîntece, pronume — pronume, spate — spate*.

7. La unii scriitori se întîlnește o variantă regională a desinenței de plural *-e* la substantivele neutre cu singularul în *-r* sau *-ț* și *-ă*: *car — cară, hotar — hotară, izvor — izvoară, braț — brață*.

8. Neologismele de genul neutru terminate în *-iu* fac pluralul în *-ii*: *consiliu* — *consilii*, *cortegiu* — *cortegii*, *domeniu* — *domenii*, *exercițiu* — *exerciții*, *geniu* — *genii*, *naufragiu* — *naufragii*, *privilegiu* — *privilegii*, *serviciu* — *servicii*, *studiu* — *studii*.

Această formă de plural o au și unele neologisme al căror singular nu se mai termină astăzi în *-iu*, ca la începutul existenței lor în limba noastră: *laborator* — *laboratorii*, *seminar* — *seminarii*. Pe măsură ce se răspîndesc și devin populare, pluralele în *-i* ale acestor substantive se înlocuiesc cu formele preferabile în *-e*: *laboratoare*, *seminare*.

9. Numeroase substantive neutre au la plural forme duble, în *-e* și *-uri*: *acoperiș* — *acoperișe* și *acoperișuri* (la fel alte derivate în *-iș*: *aluniș*, *frunziș*, *tufiș*), *albuș* — *albușe* și *albușuri*, *altoi* — *altoaie* și *altoiuri*, *blid* — *blide* și *bliduri*, *canal* — *canale* și *canaluri*, *cămin* — *cămine* și *căminuri*, *defileu* — *defilee* și *defileuri*, *diamant*, — *diamante* și *diamanturi*, *ghiseu* — *ghisee* și *ghiseuri*, *lăcaș* — *lăcașe* și *lăcașuri*, *nucleu* — *nuclee* și *nucleuri*, *plan* — *plane* și *planuri*, *refren* — *refrene* și *refrenuri*, *șpalt* — *șpalte* și *șpalturi*, *talaz* — *talaze* și *talazuri*, *virtej* — *virteje* și *virtejuri* etc. Norma literară variază de la un cuvînt la altul (vezi *Micul dicționar ortografic*).

Destul de des formelor duble de plural le corespund sensuri sau nuanțe de sensuri diferite: *cap* — *capete* (parte a corpului) și *capuri* (termen geografic), *orz* — *oarze* (lanuri de orz) și *orzuri* (specii de orz), *raport* — *rapoarte* (acte) și *raporturi* (relații), *vis* — *vise* (în somn) și *visuri* (năzuințe, idealuri).

Unele substantive neutre au la plural trei forme: *brîu* — *brîie*, *brîuri* și *brîne*; *frîu* — *frîie*, *frîuri* și *frîne*; *grîu* — *grîie*, *grîuri* și *grîne*.

10. Cîteva substantive neutre nume de materii, care, în mod obișnuit, se întrebuintează la singular, capătă formă de plural în *-uri*, pentru a desemna diverse specii ale materiilor respective: *nisip* — *nisipuri*, *pămînt* — *pămînturi*, *vin* — *vinuri*.

11. Cîteva substantive de genul neutru mai noi, terminate la singular în *-o* accentuat, de exemplu: *caro*, *chimon*, *manto*, și atrase și de pluralul substantivelor de tipul *birou* — *birouri*, *cadou* — *cadouri*, *tablou* — *tablouri*, au pluralul *carouri*, *chimonouri*, *mantouri*. După acestea, substantivele *radio*, *studio* au primit formele de plural *radiouri*, *studiouri*, cu deplasarea accentului pe *o*.

Alternanțe fonetice la substantive

§ 112. Aspectul substantivelor se deosebește adesea de la un număr la celălalt și de la un caz la celălalt (ca la genitiv-dativul singular al substantivelor feminine față de nominativ-acuzativ) nu numai prin desinențe, ci și prin alternanțe fonetice: unei vocale sau consoane din tema substantivului la singular

îi corespunde o anumită altă vocală sau consoană la plural. Alternanțele nu sînt fixe și nu se pot stabili reguli absolute potrivit cărora în flexiunea unui substantiv apare o alternanță sau alta. Astfel în declinarea substantivului *maică*, cu genitiv-dativul *maicii*, *maichii*, *maicăi*, pot apărea alternanțele *k/č*, *k/k'* sau poate să nu fie nici o alternanță; în sg. *masă* — pl. *meșe*, *a* alternează cu *e*, în sg. *bancă* — pl. *bănci*, *a* alternează cu *ă*.

Alternanțe vocalice

§ 113. a. La substantivele al căror plural se termină în *-i*, *-i* semivocalic sau consoană muiată:

1. *a* accentuat alternează cu *ă*: *ispravă* — *isprăvi*, *vrabie* — *vrăbii*;
2. *a* accentuat alternează cu *e*: *șarpe* — *șerpi*, *vargă* — *vergi*;
3. *ă* accentuat alternează cu *e*: *cumătru* — *cumetri*, *măr* — *meri*;
4. *ea* accentuat alternează cu *e*: *moșneag* — *moșnegi*, *seară* — *seri*;
5. *oa* accentuat alternează cu *o*: *comoară* — *comori*, *floare* — *flori*, *ploaie* — *ploi*.

În ce privește alternanța *a/ă* există unele excepții. Cîteva substantive vechi terminate la singular în *-ă* păstrează pe *a* accentuat la plural: *fragă* — *fragi*, *vacă* — *vaci*. Substantivele feminine recente, indiferent de terminația singularului, păstrează de asemenea pe *a* nemodificat la plural: *fabrică* — *fabrici*, *stație* — *stații* etc. Deși în limba literară alternanța *a/ă* nu mai atinge cuvintele noi, poporul continuă să o folosească. Așa se explică existența formelor populare de plural *ăbriți*, *stății*, care trebuie evitate.

b. La substantivele care fac pluralul în *-e*:

1. *a* accentuat alternează cu *e*: *fată* — *fete*, *pană* — *pene*;
2. *ă* accentuat sau neaccentuat alternează cu *e*: *băț* — *bețe*, *sîmbătă* — *sîmbete*;
3. *i* accentuat alternează cu *i*: *cuvînt* — *cuvinte*, *vîndă* — *vine*;
4. *o* accentuat alternează cu *oa*: *bob* — *boabe*, *șopron* — *șoproane*;
5. *ea* accentuat alternează cu *e*: *briceag* — *bricege*, *mireasă* — *mirese*.

Alternanțe consonantice

§ 114. a. Consoanelor dentale *d*, *s* și *t* cu care se termină tema singularului le corespund *ș*, *s* și *ț* muiăți la pluralul format cu desinența *-i*: *aprod* — *aproși*, *grindă* — *grinși*; *pas* — *pași*, *urs* — *urși*; *carte* — *cărți*, *frate* — *frați*.

b. Lui *k* al singularului îi corespunde la plural *č*, iar lui *g* îi corespunde *ğ*, cînd desinența de plural este *-i* sau *-e*: *berbec* — *berbeci*, *cojoc* — *cojoace*, *fiică* — *fiice*; *arheolog* — *arheologi*, *belciug* — *belciuge*, *pungă* — *pungi*.

c. Consoana finală *ș* de la singular alternează cu *ș* muiat sau cu *j* muiat la pluralului, cînd acesta se formează cu ajutorul desinenței *-i*. Uneori același

substantiv are două forme de plural, una cu *z* muiat, cealaltă cu *j* muiat: *albanez* — *albanezi* și *albaneji*, *burghez* — *burghezi* și *burgheji*, *grumaz* — *grumazi* și *grumaji*, *mînz* — *mînzi* și *mînji*, *polonez* — *polonezi* și *poloneji*. La substantivele recente, cum sînt numele de popoare, de felul celor amintite aici, precum și alte cuvinte terminate în *-ez* s-a impus forma cu *z* muiat. La substantivele vechi, dimpotrivă, limba literară a primit forma cu *j* muiat: *cneaz* — *cneji*, *grumaz* — *grumaji*, *mînz* — *mînji*, *obraz* — *obraji* etc.

d. Grupurilor consonantice *sk* și *šk* din temă la singular le corespunde *št* la plural: *casă* — *căști*, *morișcă* — *moriști*; *broască* — *broaște*, *găluscă* — *găluște*.

e. Grupul consonantic *st* al singularului alternează cu *št* de la plural, cînd acesta se formează cu desinența *-i*: *năpastă* — *năpăști*, *veste* — *vești*.

f. Grupului consonantic *str* de la singular îi corespunde *štr* la pluralul format cu desinența *-i*: *astru* — *aștri*, *ministru* — *miniștri*.

g. Lui *l* din tema singularului îi corespunde *-i* consonantic la pluralul substantivelor vechi: *cal* — *cai*, *copil* — *copii*, *porumbel* — *porumbei*, *vale* — *văi*.

În cuvintele mai noi se observă un dublu tratament. Substantivul *general* are pluralul *generali*, cu *l* muiat; la substantivul *colonel* uzul fluctuează între pluralul *coloneli* și *colonei*, dar limba literară, asimilîndu-l cuvintelor mai vechi, a adoptat forma *colonei*.

Observații generale cu privire la numărul substantivelor

§ 115. a. Uneori singularul are înțeles de plural. Exemple:

Trec voinicii la bătaie

La bătaia Turcului. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 299.

Trimite-le-n dor și jele,

Pe fața pămîntului,

Pe suierul vîntului

.....

În țeara franțuzului. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 307.

Leșii, văzînd că s-au strîns atîta om, căzută-au cu rugămintea la hatmanul.

NECULCE, CR. 343.

Produsele făcute în ghețușul verzei, ca să poată răsufla pește. SADOVEANU, O. II 26.

Acest uz este popular.

b. Unele substantive se întrebuintează la ambele numere cu înțelesul singularului, dar cu nuanțe stilistice diferite: *bătrînețea* — *bătrînețile* (regional *bătrîneța* — *bătrînețele*), *tinerețea* — *tinerețile* (regional *tinereța* — *tinerețele*); *mintea* — *mințile*, *silința* — *silințele*:

La vreme de adîncă bătrînețe sta falnic în fruntea ostașilor. DELAVRANCEA, s. 82.

Să ai femeie cum trebuie și s-o duci cu dînsa pînă la adînci bătrînețe.
CREANGĂ, p. 169.

Tinerețe, dragă-mi ești, **tinerețe**. (Cîntec de mase.)

Acolo v-ați pus averea, tinerețele la stos. EMINESCU, o. I 151.

c. Substantivele care denumesc o materie și n-au plural sînt însoțite de adjectivul nehotărît *niște* atunci cînd intervine ideea de cantitate: *niște mazăre* « o cantitate de mazăre »; *niște tablă* « mai multe foi de tablă ».

Acordul acestor substantive se face întotdeauna după formă:

Mi-a adus niște mazăre stricată.

Numele generic de *pește* și numele de pești sînt asimilate cu numele de materie:

Tot în acea legăturică mai avea . . . , învăluit bine într-o hîrtie groasă, niște pește uscat, fiindcă atît lui Budulea, cît și Budulesei le plăcea peștele sărat.
SLAVICI, n. I 175.

d. Substantivele nume de obiecte formate din două părți identice se întrebuințează de cele mai multe ori la plural, dar cu sens de singular: *desagi, foarfeci, ișari, ochelari, pantaloni*.

Datorită nevoii de a pune de acord forma cu conținutul, unele dintre aceste substantive au căpătat o formă de singular: *desagă* (și *desag*), *foarfecă* (și *foarfecă*).

e. Numele proprii de persoană întrebuințate la plural pot desemna:

1. membrii unei familii: *Ioneștii, Popeștii, Vasileștii*;

2. indivizi care au trăsături comune cu un personaj tipic din istorie sau din literatură: *Nestorii* « înțelepții », *Cațavencii* « demagogii », *Plușchinii* « avarii », *Hamleții* « șovăielnicii »;

3. opere de artă create de purtătorul numelui respectiv: *Grigorești* « tablouri pictate de Grigorescu ».

f. Unele substantive au forme numai pentru numărul singular, iar altele numai pentru numărul plural.

1. Au numai singular:

a. numele abstracte: *cinste, curaj, foame, întuneric, lenă, sete* etc.;

b. nume de materii: *aur, miere, nea, piper, sînge, unt, vată* etc.; *cimbru, mazăre, mărar, mei, pătrunjel, secară, usturoi* etc.;

c. multe nume topice: *Alba Iulia, Buzău, Caraiman, Ceahlău, Dunărea, Făgăraș, Moscova, Olt, Omul, Roma* etc.

2. Au numai plural:

a. cîteva nume comune: *cîlți, icre, moaște, nuri, șale, tăitei, zori* etc.

b. nume topice: *Alpi, Bucegi, Carpați; Focșani, Galați, Onești, Ploiești, Urziceni, Vlădești* etc.

Dintre acestea numele de localități sînt simțite cînd ca plurale, cînd ca singulare și de aceea acordul lor se face fie după formă, fie după înțeles:

A căzut ploaie și piatră cît oul de gîscă asupra Bucureștilor. CARAGIALE, O. I 305.

Bucureștii noi.

Trupa se tîrî mai departe, pe drumul la capătul căruia se aflau undeva Bucureștii. Alți București decît cei dintotdeauna. CEZ. PETRESCU, î. I 175.

Humuleștii în care m-am trezit nu-i un sat lăturalnic. CREANGĂ, A. 71.

Prin arșița caniculară, semnîndu-și pașii pe asfalt,

Porni din nou martirul nostru de la un cap la celălalt,

Cutreierînd tot Bucureștii. ANGHEL și IOSIF, Caleidoscopul lui A. Mirea, II (București, 1910), 10-11.

Exemple ca cele două din urmă explică apariția formelor de singular articulate: *Bucureștiul, Iașul:*

În tot Bucureștiul e grozav de frig. JAR, S. J. 56.

Sotniile lui Apletin grăbeau spre drumurile Galațului și Brăilei. SADOVEANU, N. P. 338.

În poezia lui Alecsandri *Balcanul și Carpatul* avem a face cu procedeul stilistic al personificării.

Substantive cu forme multiple de singular sau de plural

§ 116. a. Un număr de substantive au la singular, după graiuri, mai multe forme de același gen sau de genuri diferite: *berbec, berbeci; fluture, flutur; glonț, glonte; grăunte, grăunț, grăunță; livadă, livede; oaspete, oaspe; soarece, soarec.*

Asemenea dublete apar și printre cuvintele mai noi: *axiomă, axiom; control, controlă; problemă, problem; rol, rolă.*

Limba literară și-a arătat preferința pentru formele *berbec, fluture, glonț, grăunte, livadă, oaspete, soarece; axiomă, control, problemă, rol.*

b. Alte substantive au mai multe forme la plural: *aripă — aripi, aripe; coală — coli, coale; cămin — cămine, căminuri; stradă — străzi, strade; tufiș — tufișuri, tufișe; vreme — vremuri, vremi.*

Mai răspîndite și de preferat sînt primele forme.

c. Unele substantive și-au format un plural al cărui înțeles s-a desprins de singular: *apă — ape* («joc de lumini la o stofă sau un metal»); *bucată — bucate* («cereale și mîncăruri»); *frig — friguri* (boala); *grîu — grîne* («cereale»); *lapte — lapți* (la pești) etc.

d. Substantive cu mai multe sensuri, dar cu forme diferite numai la plural: *argint — arginți* («bani de argint»), *arginturi* («diverse feluri de argint»); *cap — capete* («parte a corpului»), *capuri* (în geografie), *capi* («conducători,

căpetenii»); *corn* — *corni* («instrument muzical și cel care cântă din el»), *cornuri* («pîinișoare»), *coarne* (la animale); *cot* — *coate* («îndoitura brațelor»), *coturi* («ondulații»), *coți* («unitate veche de măsură»); *ochi* — *ochi* («organul vederii»), *ochiuri* («mîncare de ouă, parte a ferestrei, fir de ață sau de lînă înnodat fără să fie strîns»), *oțel* — *oțele* (la arme), *oțeluri* («diverse specii de oțel»); *pas* — *pași* («în mers»), *pasuri* («trecători»); *raport* — *rapoarte* («adresă către autorități»), *raporturi* («relații»).

Substantive colective

§ 117. În mod obișnuit substantivele la singular exprimă un singur lucru sau o singură ființă: *alun*, *fag*, *mărăcine*, *rufă*, *lingură*, *masă*, *muncitor*, *țărăn* etc. Astfel de substantive se numesc **individuale**.

Unele substantive, deși au formă de singular, desemnează o pluralitate de ființe sau de lucruri, considerate în grup, ca un tot unitar. De exemplu: *aluniș*, *făget*, *mărăciniș*, *rufărie*, *muncitorime*, *țărănime*. Asemenea substantive se numesc **colective**.

Altele ca: *brigadă*, *cîrd*, *ceată*, *detașament*, *echipă*, *oaste*, *pădure*, *popor*, *stol* denumesc o colectivitate fără să arate din ce elemente este alcătuită și de aceea, pentru a exprima acest lucru, au nevoie de obicei de o determinare: *brigadă de utemiști*, *ceată de copii*, *cîrd de rațe*, *echipă de sudori*, *pădure de stejari* etc.

Cîrd de fete și neveste de la sat aduc merinde. ALECSANDRI, P. III 42.

Cît ține ziua de vară,

Cete de flăcăi muncesc,

Cîrduri de fete snopesc. TEODORESCU, P. P. 311.

Unele substantive din această categorie indică și numărul indivizilor care alcătuiesc colectivitatea respectivă. Astfel sînt: *companie*, *pluton*, *escadron*, *batalion*, *regiment*, *brigadă*, *divizie*, *escadră*, *escadrilă* (unități militare); *duet*, *cvarțet*, *cuintet*, *sextet* (grupări muzicale); *chenzîină*, *deceniu*, *veac*, *mileniu* (unități de timp).

Substantivele colective, fie că sînt formate cu sufixe colective *-et*, *-ime*, *-iș* de la substantive care desemnează un singur exemplar din obiectul în discuție (*brădet*, *frunziș*, *țărănime*), fie că au numai înțeles colectiv (*oaste*, *popor*) pot fi simțite ca plurale. De aceea ele se acordă uneori greșit, în rostirea și în scrisul neglijent, cu un verb la plural. De exemplu:

Iar oarda toată năvăliră cu mare grabă. IORGA, Studii și documente, IX 213.

Și norodul... cît necaș petrecea în Egipt, fiind robiți în mîinile lui Faraon. ANTIM, D. 75.

CAZURILE SUBSTANTIVULUI

§ 118. Limba română are cinci cazuri: nominativul, genitivul, dativul, acuzativul și vocativul (vezi cap. Noțiuni generale de morfologie § 70).

Nominativul

§ 119. Nominativul are funcțiune de :

a. subiect :

Lumina-n valuri peste noi se lasă

Ca marea se deschide viața larg. BENIUC, V. 133.

Înecat de vecinici visuri, răsărit din sfinte-izvoară,

Nilul mișc-a lui legendă și oglinda-i galben-clară. EMINESCU, O. I 43.

b. nume predicativ :

Acest Gheorghită Răducan era un om fără păreche de sprinten. SADOVEANU, O. I 481.

Eu sînt trimisul timpurilor noi

Ieșit din rînd cu cei ce scurmă glia. BENIUC, V. 86.

c. apozitie :

Bat la ușa amicului meu Piscupescu, profesor de cursul secundar — predă istoria în clasele inferioare de liceu. CARAGIALE, O. I 283.

Genitivul

§ 120. Funcțiunea obișnuită a genitivului este aceea de atribut :

Din creștetul cerului dogorit, razele cad drept ca niște săgeți de foc. VLAHUȚĂ, C. L. 81.

Ca atribut, genitivul exprimă numeroase raporturi. Iată cîteva dintre cele mai răspîndite.

a. Genitivul posesiv :

Și unde nu ne trezim într-o bună dimineată plini ciucur de rîie căprească de la caprele Irinucăi. CREANGĂ, A. 27.

b. Genitivul apartenenței :

La rădăcinile stîlpilor zăplazului ieșeau în grămezi roșii, ca niște stropi de sînge, cele dintîi gîngăanii, vacile domnului. SADOVEANU, O. IV 20.

c. Genitivul înrudirii :

S-a dus Pann, finul Pepelei, cel isteț ca un proverb. EMINESCU, O. I 31.

d. Genitivul subiectiv :

Ornicul lui Caraiman, din straița pe care o avea el atîrnată pe umăr, a dat de asemenea mărturie de trecerea timpului și împutînarea vieții noastre. SADOVEANU, N. P. 61.

e. Genitivul obiectiv:

Simțirea nenorocirii lui,.... pomenirea păcatului său, i-au atacat sănătatea. NEGRUZZI, I 54.

f. Genitivul instrument al superlativului:

Ș-apoi fost-au fost poștiți, la nuntă crăiasa furnicilor, crăiasa albinelor și crăiasa zînelor, minunea minunilor din ostrovul florilor. CREANGĂ, P. 279.

g. Genitivul apozitiv:

Am ajuns la apa Trotușului.

Ci tu rămii în floare ca luna lui april. EMINESCU, O. I 128.

Deseori genitivul e cerut de prepoziții și locuțiuni prepoziționale: *asupra, contra, deasupra, împotriva, înaintea, înapoia, în dreptul* etc.

A mea liră d-a surda o să bată

În preajma minții voastre de patimi îmbătată. EMINESCU, O. I 23.

Tonul cu care a zis « uitați-vă la probe! » a făcut un efect straniu asupra superiorului. CARAGIALE, O. II 72.

Și nu erau verzi decât cei doi molifți din dreptul ferestrelor. SAHIA, N. 55.

Dativul

§ 121. Dativul are, de obicei, funcțiune de complement indirect pe lângă un verb, arătînd cui se adresează acțiunea exprimată de verb.

I-am dus băiețelului o minge foarte mare de cauciuc și foarte elastică. CARAGIALE, O. II 164.

Mă-ntorc, iau o bomboană, i-o arăt lui Bubico. CARAGIALE, O. II 270.

Pus pe lângă verbe sau locuțiuni verbale impersonale, dativul arată ființa care suferă acțiunea exprimată de verb sau de locuțiunea verbală. În astfel de împrejurări el e subiectul logic al propoziției:

Tincăi i se părea că se simte alta. SADOVEANU, O. IV 78.

Dativul poate determina și un substantiv:

1. Substantivul în dativ determină un substantiv întocmai ca substantivul în genitiv:

Nepoată cumnatei mele.

Și bogat în sărăcia-i ca un astru el apune,

Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet. EMINESCU, O. I 32.

2. Substantivul în dativ este complement indirect al unui substantiv care cuprinde și ideea de verb:

Onoare stahanoviștilor noștri!

Slavă glorioasei Armate Sovietice, care ne-a eliberat țara!

Salut fierbinte luptătorilor pentru cauza păcii!

Și după unele interjecții poate sta dativul, cu aceeași funcțiune de complement indirect: **bravo fruntașilor la învățătură!**

Notă. Nu sînt românești și trebuie combătute construcțiile, frecvente în scrisul unor publiciști dinainte de 23 August, de felul acestora: *nu putem să le încadrăm lanțului logic; să se înconvoaie naturii tipice; era aliat unui imperiu în descompunere; impenetrabil ori-cărei curiozități*, unde figurează dativul în locul construcțiilor cu prepoziție.

Cîteodată dativul are funcțiunea unui circumstanțial de loc. Exemplu:

De-abia te-ai mai încălzi mergînd la drum, căci nu e bine cînd stai locului.

CREANGĂ, P. 241.

*Alei! murgul meu voinic,
Așterne-te **drumului**
Ca și iarba cîmpului
La suflarea vîntului!* ALECSANDRI, P. P. 74.

Acuzativul

§ 122. a. Este prin excelență cazul complementului direct, arătînd asupra cui se transmite nemijlocit acțiunea exprimată de un verb tranzitiv. În astfel de împrejurări el apare fără prepoziție sau precedat de *pe*.

*Ascultați, oameni buni, **povestea mea adevărată**.* SADOVEANU, N. P. 10.

*Diacul a privit cu mare plăcere **pe strănepotul lui Barbacot**.* SADOVEANU, N. P. 143.

*Foamea nu mă slăbește, cum nu-l slăbește **pe crocodil**.* HOGAȘ, M. N. 80.

b. Substantivele cu sens temporal, cînd stau la acuzativ fără prepoziție, îndeplinesc funcțiunea unui circumstanțial de timp.

*Te urmărește **săptămîni***

Un pas făcut alene. EMINESCU, O. I 189.

***Ore întregi** spune-ți-voi cît îmi ești dragă.* EMINESCU, O. I 231.

c. Acuzativul se întrebuițează foarte des însoțit de o prepoziție pe lîngă verbe, adverbe, adjective și substantive.

1. Cînd determină un verb, are funcțiune de:

complement indirect:

*Și ți-ai salvat **de-al setei foc** poporul.* NECULUȚĂ, Ț. D. 31.

*Cerul curat **de trăsnet** nu se teme.*

complement de agent:

*Moș Precu sta pe prispă pe un lăvicer vîrstat, țesut **de mătusa Anghelina**.* SADOVEANU, O. II. 13 (complement de agent cerut de un participiu cu sens pasiv).

circumstanțial:

*Cară vinul **cu urciorul**.* TEODORESCU, P. P. 271 (instrumental).

*Au plecat **cu Magheru**.* RĂDULESCU-CODIN, L. 103 (sociativ).

Vino-n codru la izvorul

Care tremură pe prund. EM. NESCU, o. I 75 (local).

2. Când determină un adjectiv, are funcțiune de complement de relație sau de complement indirect:

Zîmbi îndîrjit și sigur de izbîndă. DUMITRIU, v. L. 72.

Lăsat strein în lume, lipsit de orice bine,

Văzînd că nu-mi rămîne plăcere pe pămînt,

Văzînd zilele mele de suferințe pline,

Pui mîna pe-a mea frunte și caut un mormînt. ALEXANDRESCU, M. 103.

3. Când determină un substantiv, are funcțiune de atribut:

Vizitiul îi mîna cu hățuri coperite cu ținte de argint. NEGRUZZI, I 37.

Am găsit un mare pachet cu scrisori de la Iași. NEGRUZZI, I 55.

La mijloc de codru des,

Toate păsările ies,

Din buceag de alunș

La voiosul luminiș. EMINESCU, o. I 215.

Vocativul

§ 123. Vocativul exprimă o chemare adresată cuiva în scopul de a-i atrage atenția asupra unei comunicări. Are forme speciale, terminate la singular în *-e* și *-ule*, pentru masculin, și în *-o* pentru feminin, iar la plural în *-lor* pentru ambele genuri. Între forma cu *-e* și cea cu *-ule* a vocativului masculin există uneori o deosebire de valoare. Astfel *băietel!*, *doctore!* au sensul obișnuit al substantivelor respective, pe cînd *cîrpaciule!*, *ștrengarule!* au valoare afectivă.

Nu toate substantivele pot avea vocativ, dat fiind că nu te adresezi decît ființelor sau lucrurilor personificate:

Cîmp românesc, iată-mă singur cu tine. BENIUC, v. 81.

Cele mai multe substantive nici nu au forme deosebite de vocativ, vocativul împrumutînd forma de nominativ.

Vocativul, fără să fie parte de propoziție, se poate referi la subiect, la atribut, la complement sau la o întreagă enunțare. Astfel în: *vino, Ioane!* el precizează subiectul, în: *te văd, Ioane!*, complementul direct, în *ție îți vorbesc, Ioane*, complementul indirect. Foarte des el apare însoțind propoziții imperative, fiind mai expresiv atunci cînd aceste propoziții sînt eliptice de predicat. Uneori el singur alcătuiește o propoziție al cărei predicat e subînțeles:

Mititelul își retrace îngrozit capul gol înăuntru și-ncepe să zbiere:

— *Mamițoo! mam'maree! tantii!* CARAGIALE, o. I 268.

Topica vocativului nu este fixă. El poate apărea la începutul, în mijlocul sau la sfîrșitul propoziției sau al frazei.

Domnule, te-am rugat să fii bun să nu-mi mai zici vorba asta. CARAGIALE, O. VI 26.

Socoți, **moșule**, că eu nu cunosc ce am de făcut? SADOVEANU, B. 81.

Ce te legeni, **codrule**,

Fără ploaie, fără vânt,

Cu crengile la pământ? EMINESCU, O. I 214.

Nu căta în depărtare

Fericirea ta, **iubite**! EMINESCU, O. I 54.

În vorbirea familiară, pentru a se da o mai mare intensitate chemării, vocativul, fie că are o formă proprie, fie că e identic cu nominativul (și atunci nevoia de întărire este mai puternică), apare deseori însoțit de *mă!*, *măi!*, *bre!*, *tu!*, *voi!*, *fă!*.

Bre, femeilor, *veniți-vă-n fire*! CARAGIALE, O. VI 242.

Măi motane,

Vino-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornic. EMINESCU, O. I 42.

Mă, nene, asta nu-i glumă! CARAGIALE, O. VI 61.

Dar mu-mu, Joiana muge,

Radă, fă, s-alergi degrabă

Că-n șopron vițelul suge. COȘBUC, B. I. 77.

Mamele, privind-o-n horă,

Se cotesc: «Olio, **tu leică**,

Ce mai drac frumos de noră!» COȘBUC, B. I. 80.

Tu, fetelor, luați seama!

În cazul vocativului exprimat prin două substantive, dintre care al doilea (nume propriu sau titlu) este determinantul celuiilalt, primul substantiv se pune la vocativ, iar al doilea la nominativ:

Domnule Cațavencu, fii bun, scrie-i, mă rog. CARAGIALE, O. VI 165.

Pardon, să iertați, coane **Fănică**, că întreb. CARAGIALE, O. VI 75.

Domnule colonel, nu mai știu. SAHIA, N. 75.

În vorbirea populară și familiară se pun adesea la vocativ amîndouă numele:

Eu sînt Bibicul, **nene Iancule**! CARAGIALE, O. VI 213.

Căpitane Pavele,

Unde-ți duci cătanele? JARNÍK-BÎRSEANU, D. 302.

Știi ce, **cocoane Dinule**, adu mîna-ncoa; patruzeci la sută și să nu mai fie vorbă. FILIMON, C. 239.

Graiul popular cunoaște și construcții de tipul acesta:

Domnule căpitane!

Domnule Popescule!

în loc de: *domnule căpitan*, *domnule Popescu*.

Cele mai multe dintre aceste construcții populare sînt ieșite din uz.

Cînd substantivul care urmează să fie folosit la vocativ e determinat de un adjectiv, construcția poate căpăta două aspecte :

1. în vorbirea oficială, solemnă ori numai politicoasă, adjectivul sau echivalentul lui se pune la vocativ, iar substantivul la nominativ :

Stimate domn, sper că veți lua în considerație . . .

2. în vorbirea familiară, atît adjectivul cît și substantivul se pun la vocativ, fie arhaizant, ca în exemplele :

Să trăiți mulți ani cu bine, luminate și prea puternice împărate!

CREANGĂ, P. 80.

Sărmane omule, rău drum ai apucat. CREANGĂ, P. 202.

Acordîndu-mi mie o așa amicală și lingusitoare precădere, n-ai nimerit tocmai bine, o iscusite vîndătorule! ODOBESCU, III 9,
fie, cum e în uzul de astăzi, cu o nuanță de afecțiune și de respect :

Ai cumva motive, stimată prietene, să decretezi decăderea în vînat a acestor codri ? SADOVEANU, V. F. 96.

În limbajul afectiv, cînd vocativul exprimă o calificare, el apare însoțit de propoziția *ce ești*, destinată să accentueze pornirea vorbitorului :

Ia fugi de acolo, că-ți arăt eu, nebunule ce ești.

Unele substantive, ca *domn, soră, frate, nene*, își pot pierde ca vocative înțelesul lor pur lexical, devenind un fel de interjecții, fără vreo semnificație deosebită :

Leonida : Acu ia spune, cam cîți oameni te bate gîndul că să aibă Galibardi ?

Efimița : Sumedenie !

Leonida : O mie, domnule, numa o mie ! CARAGIALE, O. VI 61.

Efimița : E ipobondrie, soro !

Leonida : E primejdie mare, domnule ! CARAGIALE, O. VI 67-68.

Faptul că Leonida se adresează Efimiței cu *domnule !*, iar Efimița îi spune lui *soro !*, dovedește că înțelesul pur lexical al acestor substantive a dispărut cu totul, iar o dată cu aceasta și funcțiunea lor de chemare a slăbit foarte mult.

O situație asemănătoare au *drace !, doamne !*, care și-au pierdut și ele semnificația inițială, devenind formule apropiate ca valoare de unele interjecții sau simple cuvinte de umplutură.

DECLINAREA

Cele trei declinări

§ 124. Substantivele se grupează în trei declinări, după terminația lor la cazul nominativ singular nearticulat, urmînd în aceasta situația din limba latină (vezi cap. Noțiuni de morfologie istorică, § 85).

a. Declinarea I cuprinde substantive terminate în *-ă* (*fară*), *-ea* accentuat (*stea*) și în *-a* accentuat (*basma*), la care se adaugă, datorită desinenței de plural (*-le*), substantivul *și* (cu forma secundară *șindă*).

Substantivele acestei declinări sînt feminine, cu excepția cîtorva masculine : *papă, pașă, popă, tată, vlădică* și a numelor proprii de felul lui : *Dănilă, Păcală, Tîndală, Costea, Gheorghică, Nicoară, Petrică, Toma, Zaharia*.

Desinențele pluralului sînt *-e, -i*, reflectat în muierea consoanei precedente, și *-le*.

b. Declinarea a II-a cuprinde substantive masculine și neutre terminate la nominativ singular nearticulat în *-u* (*codru*), *-u* semivocalic (*erou*), *-i* semivocalic (*tei*), consoană (*lup*) și consoană muiată (*unchi*).

Desinența pluralului este pentru masculine *-i*, fie păstrat ca vocală, fie devenit semivocală, fie reflectat în muierea consoanei precedente; pentru neutre desinențele pluralului sînt *-e, -uri* și *-i* semivocalic.

c. Declinarea a III-a cuprinde substantive al căror nominativ singular nearticulat se termină în *-e*. Intră aici și numele primelor cinci zile ale săptămîinii, terminate în consoană muiată sau *-i* semivocalic : *luni, marți, miercuri, joi, vineri*, întrucît forma lor articulată este aceeași cu a substantivelor feminine de declinarea a III-a (*miercuri — mîncurea, ca mîncare — mîncarea*) și pentru că majoritatea lor (*marți, joi, vineri*) erau și în latină de această declinare.

Substantivele acestei declinări sînt de toate genurile (*frate — masculin, carte — feminin, nume — neutru*).

Pluralul masculinelor și al femininelor are aceeași terminație la toate cazurile, și anume *-i* semivocalic sau consoană muiată, iar al neutrelor nu se deosebește de singular, căci se termină tot în *-e*.

Cea mai mare parte a substantivelor declinării a III-a sînt feminine. Foarte multe sînt formate cu sufixe terminate în *-e* (vezi § 132). Masculinele sînt mai puțin numeroase, iar neutre sînt foarte puține.

Declinarea după genuri

§ 125. Cu toate că, așa cum s-a văzut, substantivele se pot grupa, după terminația lor, în trei clase, numite potrivit cu tradiția declinarea I, a II-a și a III-a, totuși operația declinării substantivelor, adică a trecerii de la un caz la altul, se face după norme care impun gruparea pe genuri. Există o declinare a substantivelor masculine și o declinare a substantivelor feminine, substantivele neutre urmînd în general la singular pe cele masculine, iar la plural pe cele feminine.

Indiferent cărei declinări îi aparțin, substantivele masculine nearticulate au o singură formă pentru nominativ, genitiv, dativ și acuzativ, atît la singular

cît și la plural, iar substantivele feminine au la singular o formă pentru nominativ-acuzativ și alta pentru genitiv-dativ. Unele substantive au o formă deosebită și pentru vocativul singular: în *-e* substantivele masculine și în *-o* cele feminine. (Alteori însă forma de vocativ este identică cu cea de nominativ-acuzativ: *frate, mamă*.)

Declinarea nearticulată

§ 126. Prin declinarea nearticulată se înțelege declinarea substantivului lipsit de articol enclitic, dar putînd fi însoțit de un articol nehotărît, ca și de orice alt determinativ.

a. Declinarea substantivelor masculine

Substantivele masculine nearticulate au o singură formă pentru nominativ, genitiv, dativ și acuzativ, atît la singular cît și la plural. Numele de persoane, care pot fi chemate, și cele asimilate lor — animale sau obiecte personificate —, de declinarea a II-a, au la vocativ o formă deosebită terminată în *-e* sau *-ule*: *codru — codrule, cuscru — cuscre, băiat — băiete, lup — lupule, vecin — vecine, Ion — Ioane, Marin — Marine, Radu — Radule*.

Substantivele de declinarea a III-a au vocativul identic cu celelalte cazuri.

Singular

N. (un)	<i>cumătru</i>	<i>fiu</i>	<i>pom</i>	<i>ochi</i>	<i>frate</i>	<i>tată</i>
G. (a unui)	<i>cumătru</i>	<i>fiu</i>	<i>pom</i>	<i>ochi</i>	<i>frate</i>	<i>tată</i>
D. (unui)	<i>cumătru</i>	<i>fiu</i>	<i>pom</i>	<i>ochi</i>	<i>frate</i>	<i>tată</i>
A. (pe) (un)	<i>cumătru</i>	<i>fiu</i>	<i>pom</i>	<i>ochi</i>	<i>frate</i>	<i>tată</i>
V.	<i>cumetre</i>	—	—	—	<i>frate</i>	<i>tată</i>

Plural

N. (niște)	<i>cumetri</i>	<i>fii</i>	<i>pomi</i>	<i>ochi</i>	<i>frați</i>	<i>tați</i>
G. (a unor)	<i>cumetri</i>	<i>fii</i>	<i>pomi</i>	<i>ochi</i>	<i>frați</i>	<i>tați</i>
D. (unor)	<i>cumetri</i>	<i>fii</i>	<i>pomi</i>	<i>ochi</i>	<i>frați</i>	<i>tați</i>
A. (niște)	<i>cumetri</i>	<i>fii</i>	<i>pomi</i>	<i>ochi</i>	<i>frați</i>	<i>tați</i>
V.	<i>cumetri</i>	<i>fii</i>	—	—	<i>frați</i>	<i>tați</i>

b. Declinarea substantivelor feminine

Substantivele feminine au la singular o formă pentru nominativ-acuzativ și alta pentru genitiv-dativ. Forma de genitiv-dativ, cu desinența *-e* (*-le*) sau *-i*, este identică cu a pluralului: (*a*) *unei case — niște case*, (*a*) *unei măsele — niște măsele*, (*a*) *unei mantale — niște mantale*, (*a*) *unei cărți — niște cărți*, (*a*) *unei lăzi — niște lăzi*, (*a*) *unei vii — niște vii*.

Notă. Unele substantive feminine denumind materii sau produse își formează plurale deosebite neutre, terminate în *-uri*, pentru a exprima noțiunea de « specii »: *blană* — *blănuri*, *mătase* — *mătăsuri* (vezi § III).

O categorie de substantive feminine aparținând declinării a III-a au o singură formă la toate cazurile și la ambele numere. Este vorba de numele de persoană formate cu sufixul *-toare*: *învățătoare*, *lucrătoare*, *muncitoare* etc., căroră le corespund masculine în *-tor* cu temă identică: *învățător*, *lucrător*, *muncitor*. Spre deosebire de masculinele cu pluralul în *-tori*, femininele au pluralul în *-toare*. Substantivele feminine formate cu același sufix *-toare* care nu au în familia lor un masculin în *-tor* fac pluralul regulat: sg. *bocitoare* — pl. *bocitori*, *lipitoare* — *lipitori*, *privighetoare* — *privighetori*, *zicătoare* — *zicători* etc.

Notă. Cînd același substantiv feminin este și nume de agent și nume de instrument, pluralul se formează în mod deosebit pentru fiecare din aceste două sensuri: sg. *semănătoare* (nume de agent) — pl. *semănătoare*; sg. *semănătoare* (nume de instrument) — pl. *semănători*.

Formă identică pentru toate cazurile singularului au și substantivele feminine formate cu sufixul *-oaie*: *căsoaie*, *cușitoaie* etc., apoi *dragoste*, care, din cauză că se întrebuintează aproape exclusiv la singular, prezintă dificultăți și în ce privește formarea pluralului: *dragoste*, *dragosti* și *dragosti*.

Parte din substantivele feminine, și anume unele nume de persoană și unele nume de animale asimilate cu acestea, au o formă specială de vocativ cu desinența *-o*: *soro*, *vulpeo*, *Mario*. Cele mai multe au vocativul identic cu nominativul: *mamă*, *tovarășă*, *Ileană*.

Singular

N. (o)	<i>casă</i>	<i>para</i>	<i>stea</i>	<i>zi</i>	<i>carte</i>	<i>cîmpie</i>
G. (a unei)	<i>case</i>	<i>parale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>cărți</i>	<i>cîmpii</i>
D. (unei)	<i>case</i>	<i>parale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>cărți</i>	<i>cîmpii</i>
A. (pe) (o)	<i>casă</i>	<i>para</i>	<i>stea</i>	<i>zi</i>	<i>carte</i>	<i>cîmpie</i>
V.	—	—	—	—	—	—

Plural

N. (niște)	<i>case</i>	<i>parale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>cărți</i>	<i>cîmpii</i>
G. (a unor)	<i>case</i>	<i>parale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>cărți</i>	<i>cîmpii</i>
D. (unor)	<i>case</i>	<i>parale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>cărți</i>	<i>cîmpii</i>
A. (pe) (niște)	<i>case</i>	<i>parale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>cărți</i>	<i>cîmpii</i>
V.	—	—	—	—	—	—

c. Declinarea substantivelor neutre

Substantivele neutre nearticulate au o singură formă pentru toate cazurile atît la singular cît și la plural.

Singular

N. (un)	<i>pupitru</i>	<i>studiu</i>	<i>pai</i>	<i>deal</i>	<i>spic</i>	<i>ungbi</i>	<i>nume</i>
G. (a unui)	<i>pupitru</i>	<i>studiu</i>	<i>pai</i>	<i>deal</i>	<i>spic</i>	<i>ungbi</i>	<i>nume</i>
D. (unui)	<i>pupitru</i>	<i>studiu</i>	<i>pai</i>	<i>deal</i>	<i>spic</i>	<i>ungbi</i>	<i>nume</i>
A. (un)	<i>pupitru</i>	<i>studiu</i>	<i>pai</i>	<i>deal</i>	<i>spic</i>	<i>ungbi</i>	<i>nume</i>
V.	—	—	—	—	—	—	—

Plural

N. (niște)	<i>pupitre</i>	<i>studii</i>	<i>paie</i>	<i>dealuri</i>	<i>spice</i>	<i>ungbiuri</i>	<i>nume</i>
G. (a unor)	<i>pupitre</i>	<i>studii</i>	<i>paie</i>	<i>dealuri</i>	<i>spice</i>	<i>ungbiuri</i>	<i>nume</i>
D. (unor)	<i>pupitre</i>	<i>studii</i>	<i>paie</i>	<i>dealuri</i>	<i>spice</i>	<i>ungbiuri</i>	<i>nume</i>
A. (niște)	<i>pupitre</i>	<i>studii</i>	<i>paie</i>	<i>dealuri</i>	<i>spice</i>	<i>ungbiuri</i>	<i>nume</i>
V.	—	—	—	—	—	—	—

Declinarea articulată

§ 127. Prin declinarea articulată se înțelege declinarea substantivelor însoțite de articolul enclitic. Articolul fiind flexibil, formele articulate ale substantivelor se deosebesc după gen, număr și caz.

1. Substantivele primesc următoarele articole:

a. la nominativ și acuzativ: singular, masculin și neutru, articolul *-l*, când substantivul se termină în *-u*, *-u* semivocalic, *-i* semivocalic, consoană sau consoană muiată, și *-le*, când terminația substantivului este *-e*; plural masculin *-i*; singular feminin *-a*; plural feminin și neutru *-le*. De exemplu: *lupul, câinele, creionul, pronumele; casa, vulpea; lupii, câinii; creioanele, pronumele; casele, vulpile*.

b. la genitiv și dativ: singular *-lui* pentru masculin și neutru, *-i* sau *-i* semivocalic pentru feminin, plural *-lor* pentru toate genurile. De exemplu: *lupului, câinelui, creionului, pronumelui; vulpii, casei; lupilor, câinilor, creioanelor, prunumelor; vulpilor, caselor*.

c. la vocativ, singularul masculinelor și neutrelor care pot fi întrebuințate la acest caz este terminat în *-(u)le* (desinența e adăugată la articol), iar pluralul tuturor genurilor în *-lor*: *băiatule, omule, poporule; fraților, surorilor, popoarelor*.

2. Alipirea articolului la substantiv se face astfel:

a. direct, în cazul substantivelor masculine și neutre terminate în *-u* și *-e*, și al formei de plural a tuturor genurilor: *cuscru-l, frate-le, nume-le; ouă-le, frați-i; nume-le; case-le*;

b. cu ajutorul lui *u* în cazul substantivelor masculine și neutre terminate în *-i* semivocalic, consoană și consoană muiată: *tei-u-l, scaun-u-l, unchi-u-l*, în care *u* este etimologic, și al femininelor terminate în *-ea*, *-a* și *-i*: *măsea-u-a, manta-u-a, zi-u-a*, în care *u* s-a dezvoltat pentru evitarea hiatului (vezi cap. Noțiuni de morfologie istorică, §85);

c. ia locul desinenței la substantivele feminine terminate în *-ă*: *casă* — *case*; ia locul lui *-e* din terminația substantivelor feminine de tipul *oaie* — *oaia*; se contopește în diftongul *-ea* la substantivele feminine terminate în *-e*: *vulpe* — *vulpea*.

Cînd substantivele nearticulate se termină la singular în *-u* semivocalic sau la plural în *-i* semivocalic, acestor semivocale li se adaugă în formele articulate vocalele *-u-* și *-i-*: *leu* — *le-u-l*, *lei* — *le-i-lor*, *chei* — *che-i-le* (pronunțat *le-unl*, *le-șilor*, *ke-șile*; vezi Fonetica, § 38).

Cînd substantivele nearticulate se termină la plural în consoană muiată, în formele articulate cu articolul *-le*, *-lor* se păstrează vechiul *i* vocală: *lup*ⁱ — *lup-i-lor*, *porț*ⁱ — *porț-i-lor*.

3. Se observă tendința ca articolul de nominativ-acuzativ *-l* al masculinelor și neutrelor să nu mai fie pronunțat. Pentru cei care nu-l pronunță, articolul este *-u*: *creionu*, *omu*, *teiu*. În vorbirea îngrijită, *-l* se pronunță, iar în scris el nu poate lipsi (vezi Fonetica, § 64).

4. Articolul *-l* a dispărut la numele proprii de persoane terminate în *-u*: *Albu*, *Bălcescu*, *Fătu*, *Golescu*, *Lupu*, *Măzăreanu*, *Văcărescu* etc., mai vechi: *Albul*, *Golescul* etc. Textele din veacul al XIX-lea mai înregistrează aceste forme vechi:

Scheianul și Mircescul, vecini de pe Siret,

... s-au prins cu jurămint

Nici chiar sub brațul morții să nu dea îndărăt. ALECSANDRI, P. I 10.

5. Genitivul și dativul singular la substantivele feminine se formează adăugîndu-se articolul la forma nearticulată: *unei case* — *casei*, *unei limbi* — *limbii*. Sînt greșite formele de genitiv-dativ *casii*, *limbei*, *floarei*. La substantivele terminate în *-ie* limba literară face excepție în sensul că genitiv-dativul articulat capătă terminația *-ei*: *o familie* — *unei familii* — *familiei*.

Observație. La pluralul articulat al substantivelor terminate la singular în *-u*: sg. *codru* — pl. neart. *codri* — pl. art. *codrii*, sg. *membru* — pl. neart. *membri* — pl. art. *membrii* nu se aude rostirea articolului *-i*. Pentru a se face distincție între forma articulată și cea nearticulată, ortografia cere ca articolul să fie scris.

a. Masculine

Singular

N.	<i>socrul</i>	<i>leul</i>	<i>ochiul</i>	<i>pomul</i>	<i>iepurele</i>
G.	(a) <i>socrului</i>	<i>leului</i>	<i>ochiului</i>	<i>pomului</i>	<i>iepurelui</i>
D.	<i>socrului</i>	<i>leului</i>	<i>ochiului</i>	<i>pomului</i>	<i>iepurelui</i>
A.	<i>socrul</i>	<i>leul</i>	<i>ochiul</i>	<i>pomul</i>	<i>iepurele</i>
V.	<i>socrule</i>	<i>leule</i>	—	—	—

Plural					
N. <i>socrii</i>	<i>leii</i>	<i>ochii</i>	<i>pmii</i>	<i>iepurii</i>	
G. (a) <i>socrilor</i>	<i>leilor</i>	<i>ochilor</i>	<i>pmilor</i>	<i>iepurilor</i>	
D. <i>socrilor</i>	<i>leilor</i>	<i>ochilor</i>	<i>pmilor</i>	<i>iepurilor</i>	
A. <i>socrii</i>	<i>leii</i>	<i>ochii</i>	<i>pmii</i>	<i>iepurii</i>	
V. <i>socrilor</i>	<i>leilor</i>	—	—	<i>iepurilor</i>	

b. Feminine

Singular						
N. <i>masa</i>	<i>luna</i>	<i>cazmaua</i>	<i>steaua</i>	<i>vulpea</i>	<i>ziua</i>	<i>cîmpia</i>
G. (a) <i>mesei</i>	<i>lunii</i>	<i>cazmalei</i>	<i>stelei</i>	<i>vulpîi</i>	<i>zilei</i>	<i>cîmpiei</i>
D. <i>mesei</i>	<i>lunii</i>	<i>cazmalei</i>	<i>stelei</i>	<i>vulpîi</i>	<i>zilei</i>	<i>cîmpiei</i>
A. <i>masa</i>	<i>luna</i>	<i>cazmaua</i>	<i>steaua</i>	<i>vulpea</i>	<i>ziua</i>	<i>cîmpia</i>
V. —	—	—	—	—	—	—

Plural						
N. <i>mesele</i>	<i>lunile</i>	<i>cazmalele</i>	<i>stelele</i>	<i>vulpile</i>	<i>zilele</i>	<i>cîmpiile</i>
G. (a) <i>meselor</i>	<i>lunilor</i>	<i>cazmalelor</i>	<i>stelelor</i>	<i>vulpilor</i>	<i>zilelor</i>	<i>cîmpiilor</i>
D. <i>meselor</i>	<i>lunilor</i>	<i>cazmalelor</i>	<i>stelelor</i>	<i>vulpilor</i>	<i>zilelor</i>	<i>cîmpiilor</i>
A. <i>mesele</i>	<i>lunile</i>	<i>cazmalele</i>	<i>stelele</i>	<i>vulpile</i>	<i>zilele</i>	<i>cîmpiile</i>
V. —	—	—	—	<i>vulpilor</i>	—	—

c. Neutre

Singular				
N. <i>centrul</i>	<i>tabloul</i>	<i>unghiul</i>	<i>creionul</i>	<i>numele</i>
G. (a) <i>centrului</i>	<i>tabloului</i>	<i>unghiului</i>	<i>creionului</i>	<i>numelui</i>
D. <i>centrului</i>	<i>tabloului</i>	<i>unghiului</i>	<i>creionului</i>	<i>numelui</i>
A. <i>centrul</i>	<i>tabloul</i>	<i>unghiul</i>	<i>creionul</i>	<i>numele</i>
V. —	—	—	—	—

Plural				
N. <i>centrele</i>	<i>tablourile</i>	<i>unghiurile</i>	<i>creioanele</i>	<i>numele</i>
G. (a) <i>centrelor</i>	<i>tablourilor</i>	<i>unghiurilor</i>	<i>creioanelor</i>	<i>numelor</i>
D. <i>centrelor</i>	<i>tablourilor</i>	<i>unghiurilor</i>	<i>creioanelor</i>	<i>numelor</i>
A. <i>centrele</i>	<i>tablourile</i>	<i>unghiurile</i>	<i>creioanele</i>	<i>numele</i>
V. —	—	—	—	—

Declinarea numelor proprii

§ 128. Numele proprii au, în ce privește declinarea, o situație specială față de substantivele comune.

a. În general numele de persoană de genul masculin nu-și schimbă forma decât la vocativ: *Ioane, Radule, Ionescule, Gălățene*. La genitiv și dativ primesc articolul genitival (*al*) *lui*. Cele terminate în *-(e)a* se declină fie la fel cu toate celelalte, fie, mai rar (în vorbirea populară), după modelul numelor proprii feminine, din cauza terminației identice cu a acestora: *Oprea — al Opii — Opreo*.

b. Numele de persoană feminine au aceeași declinare ca substantivele comune de genul feminin, datorită faptului că sînt articulate ca și acestea. Spre deosebire de substantivele comune însă, în flexiunea numelor proprii de persoană feminine alternanțele fonetice nu se mai produc, menținîndu-se de obicei nealterată tema substantivului propriu: *Floarea — Floarei* față de *floare — flori* (vezi § 100, d și e). Unele nume feminine care nu primesc articole se declină la fel cu numele de persoană masculine: *lui Jeni*. Folosirea articolului proclitic în locul celui enclitic apare și la nume care pot primi, fără nici o dificultate, pe acesta din urmă: *al lui Maria, lui Ioana* etc. Asemenea forme trebuie evitate (vezi § 100, b).

Masculine

N.	<i>Alexandru</i>	<i>Gheorghe</i>	<i>Ion</i>	<i>Radu</i>	<i>Ionescu</i>	<i>Albu</i>
G.	(a) <i>lui Alexandru</i>	<i>Gheorghe</i>	<i>Ion</i>	<i>Radu</i>	<i>Ionescu</i>	<i>Albu</i>
D.	<i>lui Alexandru</i>	<i>Gheorghe</i>	<i>Ion</i>	<i>Radu</i>	<i>Ionescu</i>	<i>Albu</i>
A.	(pe) <i>Alexandru</i>	<i>Gheorghe</i>	<i>Ion</i>	<i>Radu</i>	<i>Ionescu</i>	<i>Albu</i>
V.	<i>Alexandre</i>	<i>Gheorghe</i>	<i>Ioane</i>	<i>Radule</i>	<i>Ionescule</i>	<i>Albule</i>

Feminine

N.	<i>Ana</i>	<i>Maria</i>
G.	(a) <i>Anei</i>	<i>Mariei</i>
D.	<i>Anei</i>	<i>Mariei</i>
A.	pe <i>Ana</i>	<i>Maria</i>
V.	<i>Ano, Ană</i>	<i>Mario, Marie</i>

Masculine

<i>Toma</i>	<i>Badea</i>
<i>Tomei</i>	<i>Badei</i>
<i>Tomei</i>	<i>Badei</i>
<i>Toma</i>	<i>Badea</i>
<i>Tomo</i>	<i>Badeo</i>

c. Numele geografice urmează regulile substantivelor comune în ce privește declinarea, întrucît cele mai multe sînt la origine substantive comune. Ele se întrebuintează, de obicei, articulate și se declină întocmai ca substantivele comune, după genul pe care îl au: *Brebu(l), Cornu, Stilpu; Breaza, Poiana, Crișina*.

Foarte multe, în special numele de orașe și sate românești, au formă de plural, fiind derivate cu sufixele *-ești* și *-eni (-ani)* sau avînd terminația *-i* cu muierea consoanei precedente (*Costești, Florești, Ploiești; Boureni, Buciumeni, Urziceni; Brazi, Bușteni, Pușuri*).

N. <i>Breaza</i>	<i>Brebu(l)</i>	<i>Costeștii</i>	<i>Bourenii</i>	<i>Măgurelele</i>	<i>Moldova</i>
G. (a) <i>Brezei</i>	<i>Brebului</i>	<i>Costeștilor</i>	<i>Bourenilor</i>	<i>Măgurelelor</i>	<i>Moldovei</i>
D. <i>Brezei</i>	<i>Brebului</i>	<i>Costeștilor</i>	<i>Bourenilor</i>	<i>Măgurelelor</i>	<i>Moldovei</i>
A. <i>Breaza</i>	<i>Brebu(l)</i>	<i>Costeștii</i>	<i>Bourenii</i>	<i>Măgurelele</i>	<i>Moldova</i>
V. —	—	—	—	—	—

d. Numele de locuri compuse se declină după cum urmează :

1. la numele formate din două substantive care stau în același caz se declină cel din urmă :

N. <i>Tîrgu-Jiu</i>	<i>Turnu-Severin</i>
G. (a) <i>Tîrgu-Jiului</i>	<i>Turnu-Severinului</i>
D. <i>Tîrgu-Jiului</i>	<i>Turnu-Severinului</i>
A. <i>Tîrgu-Jiu</i>	<i>Turnu-Severin</i>

2. la cele compuse dintr-un substantiv la nominativ și altul la genitiv sau din două substantive legate prin prepoziția *de* se declină primul element :

N. <i>Poiana-Țapului</i>	<i>Baia-de-Aramă</i>
G. (a) <i>Poienii-Țapului</i>	<i>Băii-de-Aramă</i>
D. <i>Poienii-Țapului</i>	<i>Băii-de-Aramă</i>
A. <i>Poiana-Țapului</i>	<i>Baia-de-Aramă</i>

3. la numele alcătuite dintr-un substantiv și un adjectiv se declină ambele elemente (variază însă numai adjectivul feminin) :

N. <i>Valea-Lungă</i>	<i>Tîrgu(l)-Frumos</i>
G. (a) <i>Văii-Lungi</i>	<i>Tîrgului-Frumos</i>
D. <i>Văii-Lungi</i>	<i>Tîrgului-Frumos</i>
A. <i>Valea-Lungă</i>	<i>Tîrgu(l)-Frumos</i>

Dacă cele două elemente s-au contopit în așa fel încît sînt simțite ca un singur cuvînt, articolul se adaugă la sfîrșit : *Cîmpulungul*, (a) *Cîmpulungului*, *Cîmpulungului*, *Cîmpulungul*.

FORMAREA SUBSTANTIVELOR

Observații generale

§ 129. Mare parte a substantivelor din limba romînă, în special dintre cele cuprinse în fondul principal de cuvinte, provin, gata formate, fie din limba latină, fie dintr-o limbă slavă etc. Sînt însă și foarte multe formate în romînește, prin derivare sau prin alte mijloace.

Substantive formate cu prefixe

§ 130. Cu prefixe, sînt formate destul de puține substantive, în general tot de la substantive. Printre cuvintele mai vechi formațiile de acest tip sînt des-

tul de rare : *răs-cruce*, *ne-om*. Mai numeroase sînt aceste formații printre substantivele noi, luate în general gata făcute din alte limbi, prefixele nefiind productive în romînește : *ante-braț*, *sub-direc-tor*, *sub-inspec-tor* (derivatele substantivele cu prefixul *sub-* tind să iasă din uz astăzi). Totuși există și formații recente romînești : *supra-om*.

Mai frecvente sînt derivatele cu prefixe de la verbe, prefixul servind mai întîi la derivarea verbelor : de la *a face* derivă *a desface* și din acesta se formează *desfacere*; la fel de la *a veni* derivă *a reveni* și din acesta *revenire*. Asemenea infinitive lungi se formează și de la participii : ***neridicarea la timp a obiectelor***, ***nelivrarea materialelor*** (după : *obiecte neridicate*, *materiale nelivate*).

Substantive formate cu sufixe

§ 131. Mai mult decît prefixele sînt întrebuințate sufixele pentru formarea de noi substantive.

A. Sufixe pot deriva substantive de la verbe.

O primă categorie o constituie aceea a numelor care desemnează acțiunea, a **abstractelor verbale**. Se folosesc în acest scop două forme verbale : vechiul infinitiv lung și supinul :

a. infinitivul lung : *aflare*, *cădere*, *opunere*, *venire*. Procedul e productiv paralel cu conjugările vii (I și a IV-a) : *iarovizare*, *dezmiriștire*.

b. supinul : *cîntat* (*cîntatul la flaut*), *căzut*, *apus* (*apusul soarelui*), *cules*, *plămădit*. Acest procedeu e mai puțin productiv, dar există exemple recente : *laminat*, *dezmiriștit*.

Uneori de la același verb se formează două substantive care denumesc acțiunea respectivă, unul din infinitivul lung și unul din supin : *culegerea* și *culesul*. Alteori nu apare ca substantiv decît una din cele două forme verbale : *răsăritul* (nu *răsărirea*), dar *evidențierea* (nu *evidențiatul*).

În afară de aceste forme verbale se formează abstracte și cu ajutorul unor sufixe speciale dintre care cel mai important este unul împrumutat : *-ție* (*-țiune*), folosit în cuvinte împrumutate : *administrație*, *explicație*, *nutriție* etc. Sînt foarte puține exemple formate sigur în romînește, și numai de la verbe împrumutate.

Valoarea acestor sufixe de abstracte verbale (*-are*, *-at*, *-ție*) nu este perfect identică. Altceva este *administrarea* unei instituții decît *administrația* ei, *explicarea* unei probleme decît *explicația* ei, forma de infinitiv fiind mult mai legată de acțiunea verbului, iar substantivele în *-ție* pierzîndu-și o parte din această legătură.

Foarte apropiate de aceste substantive care arată acțiunea verbului sînt acelea care au un sens mai concret, arătînd fie rezultatul acțiunii, fie mijlocul

prin care se realizează. În multe cazuri ele nu sînt decît concretizări ale unor abstracte vechi și se formează prin aceleași mijloace, cu aceleași sufixe.

Infinitivul: *mîncare, avere, vedere* (fie în sensul de « simț al văzului », deci de mijloc prin care se realizează acțiunea, fie în acela de « priveliște, ceea ce a fost văzut », deci rezultat al acțiunii), *adunare* (« ceea ce a fost adunat »), *durere* etc.

Participiul și supinul: *așternut* (« lucrul care se așterne pe pat »), *trecut, plîns, răspuns*.

Cuvinte cu sufixul *-ură* (*-sură, -tură, -ătură, -itură*): *împușcătură, săritură, frîntură, strînsură*.

Sufixe mai vechi, care la origine serveau la formarea abstractelor verbale, sînt astăzi puțin productive și se găsesc numai în substantive cu nuanță mai concretă:

-eală: *păcăleală* (nu « faptul de a păcăli », ci « ansamblul mașinațiilor care servesc la păcălirea cuiva »), *îndrăzneală* (nu « faptul de a îndrăzni », ci « calitatea pe care o are cel care îndrăznește » sau « faptă îndrăzneată realizată de cel care a îndrăznit »), *greșeală* (rezultatul acțiunii verbului *a greși*) etc.

-înță: *credință, voință, biruință, făgăduință*.

-mînt: *acoperămînt, jurămînt, legămînt*; pl. *încălțăminte*.

-et: *muget, răget, trăsnet, tunet, vuiet*.

-anie: *pățanie, petrecanie, strădanie*.

O categorie productivă de substantive derivate de la verbe o constituie numele celui care face acțiunea, numele de agent. Ele se formează mai ales cu ajutorul sufixului *-tor* (f. *-toare*): *legător, mîncător, tăietor, băutor, făcător, învingător, muncitor, vorbitor*.

Numele de agent poate ajunge să desemneze o persoană care îndeplinește în permanență acțiunea: *gînditor, visător, risipitor*; sau arată o meserie: *croitor, instalator, legător, vînător, vînzătoare*.

Numele de agent pot avea și valoare adjectivală: *miros îmbietor, știre supărătoare, aspect încurajator, armată învingătoare*.

Un sufix nou este *-or* (fr. *-eur*), în cuvinte împrumutate: *laminor, sudor* etc., înlocuit adesea prin *-ator* (*patinor — patinator, montor — montator*).

Înrudite ca sens cu numele de agent sînt numele de instrumente, care se formează cu ajutorul aceluiași sufix productiv *-tor, -toare*: *aspirator, ventilator, vînturătoare, ascuțitoare*. Exemple recente: *secerătoare, prăjitoare*.

Apropiate sînt și substantivele care arată numele locului unde se petrece acțiunea, formate cu *-toare, -torie* (= *-tor + -ie*):

-toare: *scăldătoare, vîntătoare, ascunzătoare* (sufix puțin productiv).

-torie: *spălătorie, legătorie* (sufix productiv; exemplu recent: *călcătorie*).

B. Substantive derivate de la substantive și adjective.

O primă categorie o constituie abstractele calității, substantive care exprimă o calitate.

Sufixe productive:

-ie: *bărbăție, prietenie, ucenicie* (de la substantive), *duioșie, mândrie, prostie, violenție* (de la adjective).

-ime: *agerime, desime, întregime, vechime*.

-ețe: *bătrânețe, blândețe, frumusețe, tinerețe*; la acestea se adaugă cuvinte împrumutate: *acuratețe, justețe* prin adaptarea sufixului romanic la sufixul românesc mai vechi -eșe.

-(ă)tate: *bunătate, greutate, răutate, singurătate*. Acest sufix a fost foarte mult întărit prin introducerea unor cuvinte împrumutate, fie izolate (*afinitate, calitate, cantitate*), fie legate de adjective (*aviditate, fidelitate, libertate*).

-enie (astăzi puțin productiv): *cumințenie, curățenie, dragăldășenie, păcătoșenie, surzenie*.

O categorie specială de abstracte o constituie numele unor curente literare, artistice, politice. Suffixul internațional cu care se formează acestea este -ism: *comunism, socialism, stahanovism, clasicism, simbolism*. Cu acest sufix s-au format în limba română: *împăciunitorism, fripturism, stângism, codism, sămănătorism*.

Ca și la abstractele verbale, se observă și la aceste abstracte nominale cazuri de concretizare. Astfel, *prostie* nu înseamnă numai «faptul de a fi prost», ci și «lucru făcut în chip prostesc», *beție* înseamnă și «chef», *ciudățenie* «lucru ciudat» și tot astfel *mărime* nu înseamnă numai «faptul de a fi mare», ci și «cantitate» și (ironic) «om important».

Înrudite cu abstractele sînt și numele colective care se formează:

a. cu ajutorul aceluiași sufixe:

-ime: *mulțime, tinerime, țărănime, sărăcime*, chiar *burghezime* (sufix productiv).

-ie: *solie* (sufix neproductiv cu această funcțiune).

-(ă)tate: *creștinătate, străinătate* (sufix neproductiv cu această funcțiune).

b. cu sufixe speciale:

-et: *bănet, bătrînet, tineret* (sufix puțin productiv; ceva mai productiv e pe lângă numele de arbori: *brădet, făget, nucet*).

-iș: *frunziș, mărăciniș, pietriș* (sufix puțin productiv; pe lângă numele de arbori e și el ceva mai productiv: *aluniș, cărpiniș, stejăriș*).

-ărie: *apărie, fierărie, lemnărie, muscărie, rufărie* (sufix productiv).

Cu aceste nume colective se înrudesce numele de loc, adică acelea care arată locul unde se află o colectivitate, sau unde se exercită o meserie (pentru numele de meserii, vezi mai sus numele de agent).

-ie: *croitorie, fierărie, tutungerie, vistierie* (sufix productiv; exemplu recent: *frizerie*).

-ărie: *bostănărie, bucătărie, cizmărie* (sufix productiv. Astfel de derivate pot fi însă explicate și prin combinarea sufixelor *-ar + ie*: *cizmar + ie* etc.)

-ime: *împrejurime* (sufix neproductiv cu această funcțiune).

Altă categorie de substantive denominative o constituie **numele de ocupație** care arată că persoana denumită este producătorul sau că se ocupă în general cu un obiect:

-ar: *fierar, lingurar, pietrar, sforar, sifonar, strungar, văcar* (sufix productiv).

-aș: *cosaș, făptaș, rîndaș, vislaș* (sufix neproductiv).

-er (fr. *-eur*): *boxer, frișer, miner* (*minier* e adjectiv), *șofer* (sufix neproductiv, cuvintele au fost împrumutate gata făcute).

-ier (fr. *-ier*): *bufetier, pionier, plutonier, sezonier* (sufix puțin productiv).

-giu (de origine turcească; viu în romînește): *geamgiu, iaurgiu, țarșavagi, moftangiu, duelgiu*.

-ist: *artilerist, automobilist, ceferist, cincisutist, focbist, furnalist, jurnalist, mașinist, parașutist, textilist, țiarist* (sufix productiv).

Alte substantive arată **apartenența**:

a. la un grup local:

-ean (-ian) (de origine slavă, dar întărit de fr. *-éen* sau *-ien*): *bucureștean, buzoian, clujean, ieșean, orășean, european, coreean, parizian* (sufix productiv).

-eț: *chinez, englez, francez, vienez, vietnamez* (sufix productiv, dar numai pentru numele străine).

b. la un corp constituit:

-ian: *gardian, milițian* (sufix puțin productiv).

c. la un curent, o tendință politică sau culturală:

-ist (paralel cu abstractele în *-ism*): *comunist, realist, simbolist, socialist, stăbanovist*. Sufixul acesta, întâlnit și la unele nume de meserii, are posibilitatea de a crea tot felul de derivate, care arată în general apartenența la un grup (numele de meserii și cele discutate aici arătînd apartenența); iată cîteva exemple: *căminist* «elev sau student care locuiește la cămin», *familist* etc.

Derivate denominative cu sufixe care nu produc decît schimbări de nuanță ale cuvintelor de bază

§ 132. Există o serie de derivate denominative cu sufixe care nu modifică valoarea gramaticală sau sensul în întregime, ci produc numai schimbări de nuanță ale cuvintelor de bază. În această situație sînt următoarele categorii de sufixe:

a. **Sufixe moționale**. 1. Formarea femininului. Substantivele care comportă posibilitatea unui feminin îl formează cu ajutorul sufixelor. Pentru

formarea femininului se folosește mai ales sufixul *-iță* (care e și diminutiv): *casierită, chelăriță, doctorită, frizerită, inginerită* (sufix productiv).

În afară de acesta, mai apar sufixe care nu servesc decât la formarea femininului:

-*eașă*: *bucătăreasă, doctoreasă, jupineasă* (sufix productiv).

-*esă*: *negresă, poetesă, prințesă* (sufix neproductiv).

-*oaică*: *frânțuzoaică, boțoaică, zgrițtoroaică, tigroaică* (sufix productiv).

-*ă*, marca cea mai slabă a femininului, ia locul în limba de azi celorlalte sufixe: *doctoră, infirmieră, lectoră, poetă*.

-*că*: *romincă, țarancă* (sufix neproductiv).

2. Formarea masculinului. Când substantivul de bază este feminin (este cazul mai ales la unele nume de animale), masculinul se formează cu ajutorul unor sufixe. Se folosesc sufixe augmentative, în timp ce, cum am văzut, pentru formarea femininului se folosesc uneori sufixe diminutive.

-*an*: *curcan, găscan* (sufix neproductiv).

-*oi*: *vulpoi, vrăbioi, rățoi* (sufix productiv).

b. Sufixe diminutive. Limba română posedă un mare număr de sufixe diminutive, care au ca scop să denumească un obiect mai mic față de unul obișnuit: *căsuță* «casă mică», *picioruș* «picior mic». În altele predomină o notă afectivă, fie favorabilă, de afecțiune, duioșie (*bunicuță, mătușică*), fie de dispreț (*advocățel, profesoraș*). Pe lângă aceasta, sufixele diminutive pot forma și cuvinte independente care evocă o asemănare oarecare cu cuvântul de bază și spre a se deosebi de ele: *albastriță, lăcrămioară* (numele plantei), *omușor*.

-*aș*: *articolaș, băiețaș, copilaș, cuțițaș, ingeraș, volumaș* (sufix productiv).

-*el*: *băiețel, copăcel* (sufix productiv).

-*ică*: *bucățică, lopățică, mîncărică* (sufix productiv; servește la formarea femininului cuvintelor în *-el*).

-*ior* (*-ioară*), *-cior*, *-șor*, *-ișor*, *-ușor*: *frățior, văduvioară; oscior; lefșoară; botișor, peștișor; porcușor*. (Sub formele *-ișor*, *-șor*, sufixul e productiv. Uneori la plural semnul pluralului apare nu numai la sufix, ci și la cuvântul de bază: *anișori, boișori, căișori*.)

-*eț*: *podet* (sufix neproductiv).

-*iță*: *fetiță, peniță, portiță* (sufix productiv).

-*uță*: *căsuță, minuță* (sufix productiv).

-*uș*: *cățeluș, măgăruș* (sufix productiv).

Adesea mai multe sufixe pot intra în formarea unui singur cuvânt: *purc-el-uș, săc-ul-eț, pietr-ic-ică* (sufixe productive).

c. Sufixe augmentative. Sufixe augmentative arată că obiectul denumit prin cuvântul format de ele este mai mare decât normal. Sensului acestuia i se poate adăuga cel peiorativ.

-oi, feminin -oaie, -oaică: *băboi, cămeșoi, căsoaie, lopătoaie, măturoi* (sufix productiv).

d. Sufixe depreciative. O serie de sufixe marchează numai sentimentul de dispreț al vorbitorului sau proasta calitate a obiectului.

-ăl-ău: *fătălău, prostălău* (sufix neproductiv).

-an: *bețivan, golan, lungan* (sufix neproductiv).

Pentru formațiile regresive, compunere și schimbarea categoriei gramaticale, vezi Vocabularul, §§ 12, 13, 14 și 15.

ARTICOLUL

§ 133. Articolul este un instrument gramatical care nu poate apărea singur, ci numai împreună cu alte cuvinte, cu un substantiv sau un echivalent al substantivului: *calea, dînsul, firele cele subțiri, vestitul vînător*. Rolul articolului constă, în primul rînd, în individualizarea obiectelor: dintr-un grup de obiecte de același fel vorbitorul se oprește asupra unui singur obiect sau a unui grup izolat, pe care le numește cu ajutorul substantivului însoțit de articol. Individualizarea poate fi însă de diverse grade.

O cale importantă care înlesnește cunoașterea mai în de aproape a istoricelor realizări sovietice, a operelor lui Lenin și Stalin, ca și în general a minunatelor valori ale culturii progresiste ruse și ale celei sovietice, este însușirea limbii ruse. SCÎNTEIA, 1951, nr. 2020, 2/5.

Deosebim mai multe feluri de articole:

Din punctul de vedere al funcțiunii distingem articolul hotărît, articolul posesiv, articolul adjectival și articolul nehotărît.

După locul lor față de substantiv sau de alt cuvînt pe care îl însoțesc, articolele sînt: proclitice și enclitice. Articolul posesiv, articolul adjectival și cel nehotărît sînt proclitice; articolul hotărît este de obicei enclitic.

Articolul hotărît

§ 134. Articolul hotărît are următoarele forme:

M a s c u l i n

N.A.	-l, -le (omul, fratele)	-i (oamenii, frații)
G.D.	-lui (omului, fratelui)	-lor (oamenilor, fraților)
V.	-le (omule)	-lor (oamenilor, fraților)

Feminin

N.A.	-a (<i>țara</i>)	-le (<i>țările</i>)
G.D.	-i (<i>țării</i>)	-lor (<i>țărilor</i>)
V.	—	-lor (<i>țărilor</i>)

Articolul hotărît se pune la sfîrșitul substantivului și al altor cuvinte care au sau pot avea valoare substantivală (adjectiv, pronume, numeral), împreună cu care alcătuiește un singur cuvînt. Alipirea articolului hotărît se face în funcție de terminația substantivului care se articulează (vezi Declinarea articulată a substantivelor, § 127).

Funcțiunile articolului hotărît

§ 135. I. Articolul hotărît se întrebuițează pe lîngă substantiv ori de cîte ori obiectul care, potrivit rolului principal al articolului, trebuie individualizat, este cunoscut sau se face cunoscut ascultătorului.

Iată cîteva dintre cazurile cele mai obișnuite în care substantivul poate apărea articulat cu articolul enclitic:

A. 1. Cînd, substantivul este determinat de un atribut sau o propoziție atributivă:

a. substantiv în genitiv:

Adormind de armonia

Codrului bătut de gînduri,

Flori de tei deasupra noastră

Or să cadă rînduri-rînduri. EMINESCU, O. I 75.

b. substantiv cu prepoziție:

Cînd privesc zîlele de-aur a scripturelor romîne,

Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine. EMINESCU, O. I 31.

c. apozitie:

Nihilistul Cașavencu. CARAGIALE, O. VI 107.

d. adjectiv:

Zîmbește vesel soarele bălai

Și steagurile roșii ard în soare. BENIUC, S. 56.

e. pronume:

Iar în ochii ei albaștri

Toate basmele s-adună. EMINESCU, O. I 73.

N-am cosit din holda lor un pai. BENIUC, V. 9.

f. adjectiv posesiv:

Anii tăi se par ca clipe,

Clipe dulci se par ca veacuri. EMINESCU, O. I 110.

Azi, cînd ne crești a fi atotstăpîni,

Bem crezul tău ca flăcări în plămîni. TOMA, C. V. 352.

g. adjectiv demonstrativ :

Vorba asta o puneă în afară, ca să aibă în lăuntru său vreme să cugete ce-l va fi aducînd pe părintele Dragomir la curte. SADOVEANU, F. J. I 102.

h. adverb:

*O vin' odorul meu nespus,
Și lumea ta o lasă;
Eu sînt luceafărul de sus,
Iar tu să-mi fii mireasă.* EMINESCU, O. I 172.

i. propoziție atributivă:

*De-un moșneag, da, împărate, căci moșneagul ce privești
Nu e om de rînd, el este domnul Țării Romînești.* EMINESCU, O. I 147.

2. Cînd substantivul desemnează un obiect cunoscut, fără să fie determinat de un atribut. Cunoașterea poate avea tot felul de cauze. Iată cîteva dintre cele mai curente:

a. Obiectul în discuție este unic: *soare, lună, cer* etc.

Pe cînd oastea se așază, iată soarele apune. EMINESCU, O. I 148.

Ca un glob de aur luna strălucea. BOLINTINEANU, P. I 3.

De-acolo voiam să ating în copilărie cerul cu mîna. BENIUC, V. 22

sau un nume propriu:

Eu nu ți-aș dori vr-odată să ajungi să ne cunoști,

Nici ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oști. EMINESCU, O. I 147.

Cu astfel de substantive sînt asimilate unele dintre numele de rudenie: *mamă, tată, bunic, mătușă, unchi*, care, deși nu arată toate ființe unice, se întrebuițează ca un fel de nume proprii:

Am căzut în Oțana, cit mi ți-i băietul! Noroc de bunicul. CREANGĂ, A. 23.

De mama îmi mai aduc aminte ca prin vis. SLAVICI, V. 12.

Noi priveam uimiți. Mama s-a sculat tremurînd. SADOVEANU, O. I 418.

A fugit tînr de-acasă; tata l-a căutat o viață, pretutîndeni. SADOVEANU,

O. I 418.

Notă: Numele de rudenie care nu îndeplinesc condiția arătată nu se pot întrebuița articulate, dacă nu sînt însoțite de un determinant. Este deci greșit să spunem: *am scris surorii; mă înfîlesc deseară cu fratele* etc.

În aceeași categorie intră substantivele care desemnează obiecte bine cunoscute:

S-a dus la Țarul. RADU POPESCU, CR. 24.

Iată că se înfățișă la împăratul și argatul, ginere al său. ISPIRESCU, L. 169.

Hai și noi la craiul, dragă,

Și să fim din nou copii. EMINESCU, O. I 100.

b. Cînd substantivul denumește acțiuni, fenomene ale naturii, noțiuni abstracte, bine cunoscute oricui: *bunătate, foame, lumină, ploaie, sete, somn.*

Fă-i cît mai des băi tîldicele, ca să-i vie somnul. SLAVICI, N. I 290.

Foamea este cel mai bun bucătar.

c. Substantive care denumesc fapte cunoscute, istorice sau legendare:

Din timpul zăverei. (Titlul unei scrisori către V. Alecsandri.) GHICA, s. 91.

Urieșul Strîmbă-lemnă cu-al său gemin Sfarmă-piatră

Au văzut căzînd potopul. ALECSANDRI, P. III 41.

d. Cînd obiectul a fost amintit în cursul vorbirii și prin aceasta a devenit cunoscut:

Peste un ceas, pe-nserate, o birjă trece în goana mare pe strada Emancipării...
Birja se oprește în sfîrșit în preajma unei cocioabe. CARAGIALE, O. I 152.

Și s-a ivit

O umbră la zăbrele,

Și umbra e lumina lor. TOMA, C. V. 440.

Articularea substantivelor *birja* și *umbra* se datorește faptului că obiectele respective, fiind pomenite mai înainte, au încetat de a mai fi niște obiecte necunoscute ascultătorului.

3. Cînd substantivul se întrebuințează cu înțelesul lui cel mai general, indicînd genul sau specia căreia îi aparține obiectul respectiv:

Ca țaranul printre snopi de grîu

Voi intra masiv și greu în vreme. BENIUC, V. 9.

Cu același înțeles substantivul apare articulat și atunci cînd este vorba de un singur exemplar al speciei. În *i-a mîncat lupul oaia*, prezența articolului se explică prin faptul că, deși are în vedere un singur lup, vorbitorul îl înfățișează ca pe un reprezentant al întregii specii. Așa se explică forma articulată a substantivului folosit ca element de comparație:

Nalt cît casa,

Verde ca mătasa,

Dulce ca mierea,

Amar ca fierea. TEODORESCU, P. P. 235.

Grîndina cît oul.

B. Articolul hotărît se mai întrebuințează în următoarele împrejurări:

1. Pe lîngă unele substantive care, denumind noțiuni de timp, capătă funcțiune adverbială: *seara, dimineața, luna, joia, serile, nopțile.*

2. În unele exclamații: *drăguțul!, nefericitul!*

II. Articolul hotărît poate însoți și alte părți de vorbire, afară de substantiv:

adjectivul: *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie;*

pronumele: *am vorbit despre dînsul;*

numeralul: *întîiul plan cincinal.*

a. Adjectivul pus înaintea substantivului se articulează în aceleași condiții în care se articulează substantivul, cînd acesta apare singur sau cu adjectivul după el. După cum se spune:

O lumină dulce stă în ceața nemișcată. SADOVEANU, O. I 366, articulîndu-se substantivul, tot așa se spune:

Adevăratul scriitor nu poate crea decît o lume conformă cu legile naturii.

G. CĂLINESCU, în CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 337, 6/4, articulîndu-se adjectivul.

Adjectivele *tot* și *întreg* se conformează unor reguli speciale, în sensul că *tot* nu se articulează niciodată, indiferent de locul lui față de substantiv: *tot poporul, lumea toată*, pe cînd *întreg* rămîne nearticulat după substantiv și poate apărea atît cu articol, cît și fără articol, cînd stă înaintea substantivului articulat: *grupul întreg, întreg grupul sau întregul grup*.

Întreagă mila ta o cer. COȘBUC, B. I. 102.

b. În limba mai veche primea articol hotărît și pronumele relativ *care*: *Turcul, carele l-au miluit cu domnie.* RADU POPESCU, CR. 25.

Pre taină spuseră ei [= jupînesei] de Petru Vodă, carea înțelegînd de Petru Vodă, cu dragoste l-au primit la casa ei. LET. I 162.

Așadar foaia noastră va fi un repertoriu general a literaturii romînești, în carele ca într-o oglindă se vor vede scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul sen. KOGĂLNICEANU, O. 41.

c. După modelul substantivelor intrate în locuțiuni prepoziționale: *în jurul, de-a lungul*, primesc articol foarte multe locuțiuni prepoziționale formate din adverbe: *înapoia, îndărătul*.

Iar mireasa viorică i-aștepta-ndărătul ușii. EMINESCU, O. I 87.

Articolul posesiv

§ 136. Articolul posesiv însoțește pronumele posesive și substantivele sau pronumele la cazul genitiv.

Formele lui sînt următoarele:

Masc. sg.	<i>al</i>	Fem. sg.	<i>a</i>
pl.	<i>ai</i>	pl.	<i>ale</i>
Masc. fem. gen.-dat. pl.		<i>alor</i>	

Observație. Forma de genitiv-dativ plural *alor* nu se întrebuițează decît cu un pronume posesiv.

El găsi de cuviință să spuie și alor săi ceea ce era să se întîmple fiului lor. ISPIRESCU, L. 98.

Pe lângă această formă variabilă care s-a impus în limba literară, mai există o formă regională invariabilă: *a*. Deși apare la unii poeți de seamă, ca Alecsandri și Eminescu, forma regională trebuie evitată.

Articolul posesiv și articolul enclitic au o origine comună. Strînsa legătură dintre ele se poate vedea din alăturarea unor construcții de felul acesta: *această tovarășă a mea* — *tovarășă mea*, unde se vede trecerea articolului proclitic *a* la calitatea de articol enclitic.

Articolul posesiv se întrebuițează în următoarele împrejurări:

a. înaintea pronumelui posesiv, cînd acesta are valoare pronominală propriu-zisă, cînd precede substantivul pe care-l însoțește și cînd stă după un substantiv nearticulat sau urmat de un determinant:

Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?

Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta. EMINESCU, O. I 127.

Ale tale doruri toate

Numai eu știu să le-ascult. EMINESCU, O. I 110.

Cobori încet... aproape, mai aproape,

Te pleacă iar zîbind peste-a mea față,

A ta iubire c-un suspin arat-o. EMINESCU, O. I 120.

Frunză verde trei nuiete,

Din trei iubite-ale mele

Nu știu la care voi mere. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 33.

A ținut să meargă stăpîn în moșia Moldovei nu pentru vinovat folos al său, ci ca să dea țării slobozenia ei cea veche. SADOVEANU, N.P. 10.

Iaca și Corniță al nostru cel viteaz! SADOVEANU, N.P. 56.

b. înaintea unui genitiv, în aceleași condiții sintactice ca pronumele posesiv:

Lung e drumul Clujului,

Dar mai lung al dorului. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 92.

Apăsătoarele cîinte ale părintelui său. CREANGĂ, P. 189.

Nu mai poci de-a mîndrei jele! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 88.

c. înaintea numeralului ordinal, de la *al doilea* (*a doua*) înainte.

Fie că e înaintea, fie că e în urma unui substantiv articulat sau nearticulat, numeralul ordinal își păstrează articolul posesiv: *a cincea sesiune*, *sesiunea a cincea* (nu *sesiunea cincea*).

Articolul adjectival

§ 137. Articolul adjectival poate însoți numai un adjectiv legat de un substantiv articulat sau de un nume de persoană: *omul cel bun*, *cartea cea frumoasă*, *Ștefan cel Mare*, *Mircea cel Bătrîn* etc.

Articolul adjectival are următoarele forme:

Masc. sg.		Masc. pl.
N. A.	<i>cel</i>	<i>cei</i>
G. D.	<i>celui</i>	<i>celor</i>
Fem. sg.		Fem. pl.
N. A.	<i>cea</i>	<i>cele</i>
G. D.	<i>celeii</i>	<i>celor</i>

Notă. În limba veche și azi regional există o formă de genitiv-dativ feminin singular *cei*, pe care o găsim și la Eminescu:

Măgulite toate sînt

De-a fi umbra frumuseții cei eterne pe pămînt. EMINESCU, O. I 162.

Cu ochii serii cei de-nții

Eu n-o voi mai privi-o. EMINESCU, O. I 188.

Ca și articolul hotărît și cel posesiv, articolul adjectival își are originea în pronumele demonstrativ: *omul cel bun* e același lucru cu *omul bun* și *omul (a)cela bun*.

Prezența lui *cel* are rostul să aducă precizarea necesară, chiar dacă deasă și îndelungata lui întrebuințare i-a slăbit valoarea demonstrativă inițială. Această valoare se păstrează ceva mai bine în formulele cu nume proprii: *Ștefan cel Mare*, unde *cel Mare* evocă pe Ștefan acela cunoscut de toată lumea ca «mare».

Slăbirea sensului demonstrativ explică fenomenul de acumulare a articolelor răspîndit în unele graiuri regionale: *omul cela bunul*, cu articolul adjectival înlocuit prin pronumele demonstrativ. Acest cumul de articole amintește de repetarea, sub forma pronumelui personal [neaccentuat, a complementului direct și indirect.

Articolul adjectival însoțește și un numeral ordinal, în aceleași condiții ca și pe adjectiv: *zîna cea de-a doua*, *copacul cel de-al treilea*. De asemenea el determină și un numeral cardinal întrebuințat cu valoare de substantiv: *cei trei*, *cei zece mii*.

Observație. Nu trebuie să se confunde articolul cu demonstrativul în construcții de felul lui: *cel dinăuntru*, *cei din cetate*, *cel de pe comoard* (= dracul), *cei de la fară* etc. În asemenea cazuri este vorba de pronumele demonstrativ.

Articolul nehotărît

§ 138. Articolul nehotărît dă substantivului un sens asemănător cu acela pe care îl dau adjectivul pronominal nehotărît și numeralul *un*, *o*. Faptul se datorește originii lor comune: *un*, *o* provin din numeralul latinesc *unus*, *una*, care avea și rol de pronume nehotărît, iar apoi a căpătat și pe acela de articol

nehotărît. Între primele două valori deosebirea este uşor de făcut: *un, o* sînt numerele cînd numărăm obiectele (*un om, doi oameni* etc.), şi pronume cu valoare de adjectiv cînd nu intervine ideea de număr (*un om* înseamnă «un om oarecare», luat la întîmplare dintr-un grup de oameni). Celelalte două valori se confundă: în *un om*, determinantul *un* poate fi considerat la fel de just articol nehotărît sau adjectiv pronominal nehotărît. Deosebirea se poate face numai la plural: *un om, unii oameni*, pronume; *un om, nişte oameni*, articol.

Formele articolului nehotărît sînt următoarele:

Masc. sg.		Masc. pl.
N.A.	<i>un</i>	<i>nişte, unii</i>
G.D.	<i>unui</i>	<i>unor</i>
Fem. sg.		Fem. pl.
N.A.	<i>o</i>	<i>nişte, unele</i>
G.D.	<i>unei</i>	<i>unor</i>

Articolul nehotărît face ca substantivul pe care-l determină să evoce obiectul în discuţie fără să dea o nuanţă deosebită noţiunii. De pildă:

Soarele se înălţa deasupra luncilor Prutului; pe cer plutea o pîclă uşoară.
SADOVEANU, O. I 218.

În unele cazuri, substantivul însoţit de articolul nehotărît are un sens general, întocmai ca atunci cînd este prevăzut cu articolul hotărît.

Un artist, fie şi mai genial decît Paganini, nu va putea scoate sunete frumoase şi armonice dintr-o diblă spartă, ci îi trebuie un instrument perfect, pentru a scoate acele sunete. GHEREA, ST. CR. I 251.

Într-un caz ca acesta generalitatea, abstractă prin ea însăşi, se exprimă prin particular şi devine astfel concretă.

Întrebuinţarea substantivului nearticulat

§ 135 Substantivul se întrebuinţează nearticulat cînd este precedat de o prepoziţie:

Sta în fereastră neliştit. EMINESCU, N. 75.

Fusese la dentist. CARAGIALE, O. I 137.

Această regulă suferă adesea excepţii, impuse de condiţii sintactice speciale, substantivul precedat de prepoziţie articulîndu-se atunci cînd este urmat de un determinant, cînd este un nume propriu care se întrebuinţează totdeauna articulat, cînd denumeşte un grad de rudenie asimilat cu numele proprii, o fiinţă bine cunoscută pe care vorbitorul o consideră unică sau cînd intră în alcătuirea unor locuţiuni adverbiale. (Pentru toate aceste situaţii vezi § 135.)

În afară de aceste cazuri, o situație specială prezintă substantivul precedat de prepoziția *cu*.

Precedat de *cu*, substantivul apare când articulat, când nearticulat: *mă încălț cu bocanci* și *mă încălț cu bocancii*; *vin la facultate cu cărți* și *vin la facultate cu cărțile* etc.

Unele construcții, devenite fixe cu vremea, au totdeauna substantivul articulat după prepoziții: *a face pe poetul, pe savantul* etc. În asemenea cazuri substantivul are un sens general, ca nume al profesiei. Deosebite de acestea sînt expresiile de tipul *la luna, la săptămîna*, unde substantivul articulat arată repetarea, la intervale bine determinate, a acțiunii verbului pe care-l determină.

Urmate de un adjectiv posesiv, substantivele care denumesc grade de rudenie apar fără articol când alcătuiesc împreună cu posesivul o unitate sintactică simțită ca un singur cuvînt: *tată-meu, măică-ta, soră-sa, frate-său* etc. Posesivul face de prisos articolul, pentru motivul că ia asupra lui funcțiunea acestuia de a individualiza ființele în discuție. În limba veche și regional astăzi articolul lipsește chiar la genitiv-dativ:

Acest fel de ajutorință au făcut Ștefan vodă văru-său lui Constantin vodă. RADU POPESCU, CR. 31.

Atunci feciorul cel mijlociu, ... primind și el carte din mîna tată-său către împăratul, își ia ziua bună de la frați. CREANGĂ, P. 187.

Substantivele feminine de acest fel primesc, uneori, la genitiv-dativ, articolul la sfîrșitul întregii formule, ca și cum posesivul ar fi o simplă silabă a substantivului:

Bucuria măică-mii, cînd m-a văzut.

Serie regulat soră-sii.

Se mai întrebuintează nearticulat substantivul în unele cazuri speciale, pentru care nu se pot fixa reguli. Astfel avem zicala populară *corb la corb nu-și scoate ochii*, fixată de mult sub această formă și care, datorită caracterului ei arhaic, este foarte expresivă. Aici avem a face cu continuarea unei construcții mai vechi, de pe vremea cînd articolul era mai puțin întrebuintat.

Forma nearticulată a substantivului se folosește adeseori în locul celei articulate în enumerări:

Vînători și căruțași, mîrțoage și dulăi, culcați toți la pămînt, dorm acum duși, la țîrlă... ODOBESCU, III 19.

Lună, Soare și Luceferi

El le poartă-n a lui herb. EMINESCU, O. I 100.

Dispar și ceruri și pămînt

Și pieptul tău se bate. EMINESCU, O. I 189.

De asemenea întâlnim substantivul nearticulat în construcții negative de tipul:

Tipenie de om nu se arată pe stradă.

N-a căzut săptămîni de-a rîndul **strop** de ploaie.

N-am întâlnit **picior** de om.

Pic de nouri nu se vedea. ISPIRESCU, L. 246.

Substantivele nearticulate servesc în astfel de construcții ca formule de negație.

Poziția articolului

§ 140. Cu privire la poziția articolului față de substantivul pe care îl însoțește, sînt de observat următoarele:

Articolul posesiv și cel nehotărît se așază totdeauna înaintea substantivului.

Pe lângă istoria politică a țărilor voi căuta a vă da și o idee lămurită asupra stării sociale și morale. KOGĂLNICEANU, O. 91.

Tu vrei un om să te socoți

Cu ei să te asameni? EMINESCU, O. I 177.

Articolul adjectival stă între substantiv și adjectivul însoțitor al acestuia.

Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea ființă. EMINESCU, O. I 141.

O situație mai deosebită are articolul hotărît.

După cum am spus încă de la început, acest articol se alipește, de obicei, la sfîrșitul substantivului. De aceea i se și spune enclitic. Există totuși împrejurări în care articolul hotărît stă înaintea substantivului. Și anume:

1. Cînd însoțește un nume propriu de persoană masculin la genitiv și dativ.

Mă potrivesc lui Trăsnea și ne ducem împreună. CREANGĂ, A. 87.

Nic-a lui Constantin a Cosmei, din Humulești, se duse și el cu talpele beșicate pe urma lui Oșlobanu. CREANGĂ, A. 102.

Părerea lui Diaconescu găsește la cîțiva camarazi aprobare. CARAGIALE, O. II 55.

Tot așa se construiesc numelè proprii masculine, cînd sînt precedate de substantive cu care vorbitorul se adresează persoanelor respective: *bade, moș, nene* etc.

Încă a doua și după asta, iaca și mătușa Măriuca lui Moș Andrei, vine la noi c-o falcă-n ceri și cu una-n pămînt. CREANGĂ, A. 55.

În limba veche și în cea populară, articolul hotărît apare și postpus, dar numai la numele proprii simțite ca apelative sau asimilate cu acestea din cauza finalei.

Inima Barbului. RADU POPESCU, CR. 48.

Am dat acel volum în păstrarea Bălcescului. GHICA, S. 689.

Răutăcioasa de Măriuca Săvucului. CREANGĂ, A. 63.

Nic-a lui Ștefan a Petrei. CREANGĂ, A. 12.

Rediul Aldei (nume de loc).

Articolul hotărît se pune înainte și la numele proprii feminine dacă ele sînt derivate cu un sufix masculin: *cartea lui Catrinel, i-am spus lui Irinel* etc. sau au o formă care nu permite postpunerea articolului (în cazul numelor de origine străină): (*a*) *lui Carmen*, (*a*) *lui Jeni*, (*a*) *lui Zizi* etc. Dacă astfel de forme sînt inevitabile, fiindcă le impune structura limbii noastre, altele ca (*a*) *lui Corina*, (*a*) *lui Florica*, (*a*) *lui Maria* etc. trebuie condamnate.

2. Cînd însoțește substantive care denumesc rudenia (*tată, frate, unchi, văr, moș, bădie, nene* etc.). Și aici trebuie să distingem mai multe situații. Cînd astfel de substantive sînt urmate de un posesiv, împreună cu care alcătuiesc o unitate sintactică, articolul nu poate sta decît înaintea formulei: (*a*) *lui tată-meu*, (*a*) *lui unchiu-tău*, (*a*) *lui frate-său*. Adoptîndu-se procedeul de la numele proprii, s-a ajuns la (*a*) *lui tata*, (*a*) *lui bădia*, (*a*) *lui nenea*, mai ales că ultimele două cuvinte apar de obicei cu un nume propriu după ele: (*a*) *lui bădia Vasile*, (*a*) *lui nenea Gheorghe*. (*A*) *lui tata* trebuie să fie evitat, întrucît postpunerea articolului nu prezintă nici o dificultate: (*a*) *tatii*.

După modelul acestora, vorbirea familiară și cea populară construiesc la fel substantivele feminine aparținînd aceleiași categorii: (*a*) *lui mama*, (*a*) *lui soră-ta*, (*a*) *lui vară-sa*. Astfel de forme trebuie evitate.

În limba veche și azi regional (Munții Apuseni), articolul hotărît este întrebuințat și înaintea numelor proprii feminine la genitiv-dativ, dar sub forma lui de feminin: *ii Ana, îi Maria*.

ADJECTIVUL

§ 141. Adjectivul este partea de vorbire flexibilă care arată o însușire a unui obiect, însoțind și determinînd substantivul care exprimă numele acelui obiect.

El variază după gen, număr și caz, potrivit cu substantivul determinat, și are forme deosebite pentru a exprima gradele de comparație.

În expresiile *om sănătos*, *viață fericită*, *drapel roșu*, cuvintele *sănătos*, *fericită*, *roșu* sînt adjective, deoarece ele arată cîte o însușire a obiectelor al căror nume este exprimat de substantivele *om*, *viață*, *drapel*; ele însoțesc și determină aceste substantive.

O b s e r v a ț i e. Adjective propriu-zise sînt numai acelea care arată însușiri ale obiectelor, adjectivele calificative. Pe lângă acestea, se mai numesc adjective și o categorie de cuvinte care, deși nu exprimă însușiri ale obiectelor, însoțesc și determină substantive ca și adjectivele și au unele particularități gramaticale asemănătoare cu ale adjectivelor (se acordă în gen, număr și caz cu substantivul determinat). Acestea sînt adjectivele posesive, demonstrative, relative, interogative și nehotărîte, grupate sub numele de adjective d e t e r m i n a t i v e și studiate paralel cu pronumele posesive, demonstrative etc.

Ce exprimă adjectivele; locuțiuni adjectivale

§ 142. Adjectivele exprimă însușiri fizice ale obiectelor, în legătură cu greutatea, dimensiunile, forma, culoarea, temperatura, gustul: *greu*, *ușor*, *mare*, *mic*, *gros*, *subțire*, *rotund*, *alb*, *roșu*, *cald*, *rece*, *amar*, *dulce*; calități fizice și psihice ale oamenilor și altor ființe, în legătură cu vîrsta, vigoarea, sănătatea: *bătrîn*, *tînr*, *slab*, *sănătos*; în legătură cu caracterul, starea intelectuală: *mîndru*, *drept*, *îndărătnic*, *zgîrcit*, *blînd*, *generos*, *deștept*, *prost*; calități de natură generală privind prețul, utilitatea: *scump*, *ieftin*, *util*.

Unele adjective exprimă însușirile obiectelor în raport cu alte obiecte sau cu alte acțiuni; acestea sînt derivate ale substantivelor și verbelor: *un vînt primăvărat* (« ca de primăvară »), *pasăre moțată* (« cu moț »), *ton coborîtor*

(« care *coboară* »). Foarte multe adjective sînt formate de participiul, rareori de gerunziul verbelor: *lucru terminat*, *casă părăsită*, *om suferind*, *puteri crescînde*.

Însușirile obiectelor se mai pot exprima și prin locuțiuni adjective: *scriitor de geniu* (= genial), *muncitor de frunte* (= fruntaș), *o întîmplare ca aceea* (= deosebită, care iese din comun), *un vecin cumsecade*.

Terminațiile adjectivelor după gen

§ 143. Adjectivele au aproape toate terminațiile pe care le au substantivele.

a. Formele masculine se termină în:

1. consoană, consoană muiată (notată cu *i*), vocalele *u* sau *i* și semivocalele *u* sau *i*: *bun*, *mic*, *vechi*, *acru*, *gri*, *nou*, *rotofei*, *vioi*; acestea aparțin declinării a II-a;

2. -e: *mare*, *tare*, *rece*; acestea aparțin declinării a III-a.

b. Formele feminine se termină în:

1. -ă, -ea: *bună*, *acră*, *nouă*, *mititea*; acestea aparțin declinării I;

2. -e (ca și masculinele): *mare*, *tare*, *rece*; acestea aparțin declinării a III-a.

c. Cînd însoțesc și determină substantive de genul neutru adjectivele au la singular forma masculină: *creion frumos*, *vas vechi*, *steag roșu*, *palton gri*, *tractor nou*, *car greoi*, *ceai fierbinte*.

Adjective cu două terminații și cu o singură terminație la nominativ singular

§ 144. După terminația de la nominativ singular adjectivele se împart în două categorii: adjective cu două terminații și adjective cu o singură terminație.

a. Cele mai multe adjective din limba romînă au la nominativ singular o formă pentru masculin și alta pentru feminin (*bărbat tînăr*, *femeie tînără*; *trandafir roșu*, *cravată roșie*). Cele terminate la masculin în consoană sau în vocala -u se termină la feminin în -ă (prin înlocuirea lui -u, la adjectivele terminate în -u): *aprig* — *aprigă*, *bun* — *bună*, *cald* — *caldă*, *fraged* — *fragedă*, *galben* — *galbenă*, *înalt* — *înaltă*, *leneș* — *leneșă*, *mic* — *mică*, *acru* — *acră*, *aspru* — *aspră*, *mîndru* — *mîndră*, *negru* — *neagră*, *sobru* — *sobră*.

Adjectivul *nou* păstrează semivocala *u* în forma de feminin *nouă*; adjectivele *greu* și *rău* au formele feminine *grea* și *rea*.

Participiile și gerunziile, terminîndu-se toate în consoană (*t*, *s*, *d*), îl alipesc pe -ă direct la forma masculină: *alinat* — *alinată*, *amărit* — *amărită*, *evidențiat* — *evidențiată*, *scris* — *scrisă*, *crescînd* — *crescîndă*, *suferind* — *suferindă*.

Unele adjective au forma feminină terminată în *-e*. Și anume:

1. adjectivele cu rădăcina terminată în consoană muiată: *dibaci — dibace*, *stîngaci — stîngace*, *vechi — veche*;
2. adjectivele cu rădăcina terminată în semivocala *i*: *greoi — greoaie*, *gălbui — gălbuie*;
3. adjectivele cu rădăcina terminată în *-i*: *alburii — alburie*, *cenușii — cenușie*, *pirpirii — pirpirie*, *pustii — pustie*;
4. adjectivele derivate de la verbe cu sufixul *-tor*: *arzători — arzătoare*, *datori — datoare*, *folositori — folositoare*, *învingători — învingătoare*, *mirositori — mirositoare*.

Adjectivul *roșu* are forma feminină *roșie* (regional: masc. *roș*, fem. *roșă*; forma *roșie* se explică prin forma masculină mai veche: *roșii*).

Diminutivele în *-el* formează femininul cu sufixul *-ică* (foarte rar — regional și în poezie — *-ea*): *bătrînel — bătrînică*, *bunicel — bunicică*, *căldicel — căldicică*, *mititel — mititică* (*mititea*), *tinerel — tinerică* (*tinerea*).

Pluralul adjectivelor cu două forme folosește aceleași terminații ca și substantivele, și anume: *-i*, *-i* semivocalic sau consoană muiată, marcată cu *-i*, pentru masculin (*negri*, *grei*, *arzători*), *-e* sau muierea consoanei, pentru feminin (*acre*, *vechi*).

La adjectivele terminate în *-l* acest *-l* devine la plural *-i* semivocalic: *gol*, *bătrînel*, *mititel* au pluralul *goi*, *bătrînei*, *mititei*; *sătul*, *chel* au pluralul *sătui* și *sătui*, *chei* și *cheli*. Dintre acestea limba literară a adoptat formele *sătui* și *cheli*, cel dintîi — un cuvînt mai folosit decît celălalt — supunîndu-se transformării fonetice caracteristice elementelor vechi.

Adjectivele feminine *grea*, *rea* și diminutivele în *-ea* au pluralul în *-ele*: *grele*, *rele*, *mititele* (ca și substantivele și pronumele: *stea — stele*, *mea — mele*).

Faptul că, la un moment dat, sufixul *-ea* a fost înlocuit cu sufixul *-ică*, fără ca pluralul să fie schimbat, a dus pe de o parte la coexistența formelor de singular *frumusea — frumușică*, *mititea — mititică*, *tinerea — tinerică* cu pluralele *frumusele*, *mititele*, *tinerele*, pe de altă parte la paralelismul *căldicică — căldicele*, *singurică — singurele* (ca și la substantive: *păsărică — păsărele*, *ulcică — ulcele*).

Adjectivele verbale feminine în *-toare* rămîn neschimbate la plural: *unealtă folositoare — unelte folositoare*, *floare mirositoare — flori mirositoare*.

Aceeași situație o au și formele feminine terminate în *-oaie* și în *-ce*: *ființă greoaie — ființe greoaie*, *femeie dibace — femei dibace*.

Unele adjective terminate la masculin în *-c*, *-g* și la feminin în *-că*, *-gă* au aceeași formă de plural la masculin și feminin: *adînc — adîncă — adînci*, *drag — dragă — dragi*.

Adjectivul *nou* — *nouă* are la plural o singură formă pentru masculin și feminin (*noi*): *oameni noi* (masculin), *legi noi* (feminin). Forma *noi* pentru fe-

mininul plural s-a impus în limba literară; regional apare și forma mai veche de feminin plural *nouă: cărți nouă*.

Cînd determină substantive neutre, adjectivele cu două terminații apar la plural cu forma feminină: *zid înalt — ziduri înalte*.

b. A doua categorie, mult mai restrînsă, e alcătuită din adjectivele care au o singură formă de nominativ singular pentru toate genurile: *pepene dulce* (masculin), *pară dulce* (feminin), *ceai dulce* (neutru). În această categorie intră toate adjectivele calificative terminate la nominativ singular masculin în -e: *călare, cumințe, dulce, fierbinte, iute, limpede, mare, moale, rece, repede, subțire, tare, tulbure, verde*.

La nominativ plural, aceste adjective au de asemenea o singură caracteristică pentru toate genurile, -i semivocalic sau consoană muiată (marcată cu -i): *papuci moi, icre moi, creioane moi; pepeni dulci, pere dulci, ceaiuri dulci*.

Adjectivele de origine recentă *eficace, sagace, tenace* rămîn însă și la plural cu terminația de la singular: (*proceden, măsură, procedee, măsuri*) *eficace*.

Adjective invariabile

§ 145. Adjectivele *asemenea, așa, gata*, provenite din adverbe, sînt invariabile; ele păstrează aceeași formă, indiferent de gen, număr și caz; *asemenea om, asemenea case; așa casă, așa oameni; baine gata*.

Adjectivul *ferice*, păstrat astăzi doar în cîteva expresii ca adverb și ca substantiv (*ferice de el; te-a bătut fericea*), este de asemenea invariabil: *un om ferice, o femeie ferice, oameni ferice, femei ferice*.

Observație. Cu formă invariabilă se mai prezintă unele adjective recente care arată nuanțe de culori și care au pătruns mai puțin în vorbirea populară, ca: *bleumarin, gri, kaki, maro*. Dintre acestea, *kaki* a început să se adapteze la flexiunea adjectivelor obișnuite cu două terminații: *veston kakiu, manta kakie, pantaloni kakii*, evoluție datorită frecvenței termenului în mediul militar, uniforme fiind confecționate îndeosebi din stofă de această culoare.

Alternanțe fonetice în tema adjectivelor

§ 146. În afară de schimbările în terminație, adjectivele, pentru arătarea femininului, a pluralului și a genitiv-dativului singular feminin, prezintă ade-seori, ca și substantivele, alternanțe fonetice în temă. Iată cîteva dintre ele:

a. Alternanțe vocalice:

e/ea: *drept — dreaptă, frățesc — frățescă, îndrăzneț — îndrăzneată, vitejesc — vitejescă*;

ea/e: *beat — beți, breaz — breji, treaz — treji*;

o/oa: *domol* — *domoală*, *frumos* — *frumoasă*, *gol* — *goală*, *greoi* — *greoaie*, *trecător* — *trecătoare*;

oa/o: *moale* — *moi*;

ă/e: *proaspăt* — *proaspeți*, *zdravăn* — *zdraveni*, *țepăn* — *țepeni*;

î/i: *tînăr* — *tîneri*, *vînat* — *vîneți*.

Cele mai multe adjective recent intrate în limbă nu prezintă astfel de modificări vocalice în temă: *demn* — *demnă*, *demni* — *demne*; *grotesc* — *grotescă*, *grotești*; *modern* — *modernă*, *moderni* — *moderne*; *perfect* — *perfectă*, *perfecti* — *perfecte*; *secret* — *secretă*, *secreți* — *secrete*; *blond* — *blondă*, *blonzi* — *blonde*; *patriot* — *patriotă*, *patrioți* — *patriote* (însă: *compatriot* — *compatriotă*); *sobru* — *sobră*, *sobri* — *sobre*.

Femininul lui *pitoresc* este *pitorească*, simțindu-se, probabil, prezența sufixului românesc *-esc* (ca și *romînesc* — *romînească*).

Observație. La adjective, *a* accentuat nu alternează la plural cu *ă*, așa cum se întîmplă la substantivele feminine. Față de *bancă*, *cărare*, *cracă*, *dare*, *mare* cu pluralul *bănci*, *cărări*, *crăci*, *dări*, *mări*, adjectivele *dragă*, *largă*, *mare*, *tare* păstrează la plural pe *a* accentuat netrecut la *ă*: *dragi*, *largi*, *mari*, *tari*. Numai adjectivul *călare* are pluralul *călări*.

b. Alternanțe consonantice:

k/č: *sărac* — *săraci*, *săracă* — *sărace*;

g/ğ: *olog* — *ologi*, *oloagă* — *oloage*;

d/ž: *ud* — *uži*;

t/ț: *deștept* — *deștepți*, *lat* — *lați*;

s/ș: *frumos* — *frumoși*. (Această alternanță apare și la adjectivele terminate în *x* = *cs*: *fix*, *ortodox*, de unde pluralele *fișii*, *ortodocși*.)

Consoană nemuiată/consoană muiată: *scump* — *scumpi*, *dur* — *duri*, *zdravăn* — *zdraveni*;

st/șt: *prost* — *proști*, *îngust* — *înguști*;

sc/șt: *bărbătesc* — *bărbătești*, *tineresc* — *tinereschi*.

Observații. 1. La adjectivul *albastru*, al cărui plural era înainte *albaștri* (ca și la *nostru* — *noștri*), a intervenit, ca un mijloc în plus de diferențiere a pluralului, alternanța *s/ș*, de unde pluralul *albaștri* (ca și *nostru* — *noștri*, *astru* — *aștri*). Tot așa, apare alternanța *s/ș* în *aspru* — *aspri*; dar această formă de plural nu e acceptată de limba literară, în care s-a impus pluralul *aspri*.

2. În unele graiuri se observă prezența alternanței *dlj*, la adjective, ca și la substantive: *crud* — *cruji*, *scund* — *scunji*, *surd* — *surji* (substantive: *dud* — *duji*, *grămadă* — *grămeji*, *gîde* — *giji*). Această alternanță, prezentă în derivație (*repede* — *repejor*, *putred* — *putrejune*), nu apare însă în limba literară ca semn al pluralului și ea trebuie evitată.

Declinarea adjectivelor

§ 147. Adjectivele se supun regulilor de declinare ale substantivelor și, ca și acestea, pot să fie articulate și nearticulate. Ele pot sta înaintea sau în urma substantivelor și se declină potrivit cu locul lor.

Adjectivul care însoțește un substantiv cu înțeles nehotărît nu primește articol enclitic, indiferent dacă se află în urma sau înaintea substantivului.

Adjectivul care însoțește un substantiv cu înțeles hotărît primește articol enclitic, numai dacă se află înaintea substantivului.

A. Adjectivul în urma substantivului

Masculin

Singular	Plural
N. <i>tovarășul</i> bun	<i>tovarășii</i> buni
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>tovarășului</i> bun	<i>tovarășilor</i> buni
D. <i>tovarășului</i> bun	<i>tovarășilor</i> buni
A. (<i>pe</i>) <i>tovarășul</i> bun	<i>tovarășii</i> buni
V. —	—

La vocativ, expresiile *tovarășule* **bun** și *tovarășilor* **buni** nu sînt obișnuite; se poate spune însă *tovarășe drag*, *tovarăși dragi*.

Singular	Plural
N. <i>stejarul</i> verde	<i>stejarii</i> verzi
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>stejarului</i> verde	<i>stejarilor</i> verzi
D. <i>stejarului</i> verde	<i>stejarilor</i> verzi
A. <i>stejarul</i> verde	<i>stejarii</i> verzi
V. —	—

Feminin

Singular	Plural
N. <i>tovarășa</i> bună	<i>tovarășele</i> bune
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>tovarășei</i> bune	<i>tovarășelor</i> bune
D. <i>tovarășei</i> bune	<i>tovarășelor</i> bune
A. (<i>pe</i>) <i>tovarășa</i> bună	<i>tovarășele</i> bune
V. —	—

Singular	Plural
N. <i>frunza</i> verde	<i>frunzele</i> verzi
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>frunzei</i> verzi	<i>frunzelor</i> verzi
D. <i>frunzei</i> verzi	<i>frunzelor</i> verzi
A. <i>frunza</i> verde	<i>frunzele</i> verzi
V. —	—

Aceleași forme are adjectivul și cînd este legat cu articolul adjectival *cel, cea, cei, cele* de substantivul care-l precede sau cînd substantivul este nearticulat.

Masculin

Singular	Plural
N. <i>tovarăşul</i> cel bun	<i>tovarăşii</i> cei buni
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>tovarăşului</i> celui bun	<i>tovarăşilor</i> celor buni
D. <i>tovarăşului</i> celui bun	<i>tovarăşilor</i> celor buni
A. (<i>pe</i>) <i>tovarăşul</i> cel bun	<i>tovarăşii</i> cei buni
V. —	—

Feminin

Singular	Plural
N. <i>tovarăşa</i> cea bună	<i>tovarăşele</i> cele bune
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>tovarăşei</i> celei bune	<i>tovarăşelor</i> celor bune
D. <i>tovarăşei</i> celei bune	<i>tovarăşelor</i> celor bune
A. (<i>pe</i>) <i>tovarăşa</i> cea bună	<i>tovarăşele</i> cele bune
V. —	—

Masculin

Singular	Plural
N. (<i>un</i>) <i>tovarăş</i> bun	(<i>nişte</i>) <i>tovarăşi</i> buni
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) (<i>unui</i>) <i>tovarăş</i> bun	(<i>unor</i>) <i>tovarăşi</i> buni
D. (<i>unui</i>) <i>tovarăş</i> bun	(<i>unor</i>) <i>tovarăşi</i> buni
A. (<i>pe</i>) (<i>un</i>) <i>tovarăş</i> bun	(<i>pe</i>) (<i>nişte</i>) <i>tovarăşi</i> buni
V. —	—

Singular	Plural
N. (<i>un</i>) <i>stejar</i> verde	(<i>nişte</i>) <i>stejari</i> verzi
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) (<i>unui</i>) <i>stejar</i> verde	(<i>unor</i>) <i>stejari</i> verzi
D. (<i>unui</i>) <i>stejar</i> verde	(<i>unor</i>) <i>stejari</i> verzi
A. (<i>un</i>) <i>stejar</i> verde	(<i>nişte</i>) <i>stejari</i> verzi
V. —	—

Feminin

Singular	Plural
N. (<i>o</i>) <i>tovarăşă</i> bună	(<i>nişte</i>) <i>tovarăşe</i> bune
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) (<i>unei</i>) <i>tovarăşe</i> bune	(<i>unor</i>) <i>tovarăşe</i> bune

D. (unei) <i>tovarăşe</i> bune	(unor) <i>tovarăşe</i> bune
A. (pe) (o) <i>tovarăşă</i> bună	(pe) (nişte) <i>tovarăşe</i> bune
V. —	—
Singular	Plural
N. (o) <i>frunză</i> verde	(nişte) <i>frunze</i> verzi
G. (al, ai, a, ale) (unei) <i>frunze</i> verzi	(unor) <i>frunze</i> verzi
D. (unei) <i>frunze</i> verzi	(unor) <i>frunze</i> verzi
A. (o) <i>frunză</i> verde	(nişte) <i>frunze</i> verzi
V. <i>frunză</i> verde!	<i>frunze</i> verzi!

Notă. Vocativul poate apărea numai în legături ca: *tovarăş(e) drag! tovarăşi dragi! tovarăşă dragă! tovarăşe dragi! frunză verde!*

B. Adjectivul înaintea substantivului

M a s c u l i n

Singular	Plural
N. bunul <i>tovarăş</i>	bunii <i>tovarăşi</i>
G. (al, ai, a, ale) bunului <i>tovarăş</i>	bunilor <i>tovarăşi</i>
D. bunului <i>tovarăş</i>	bunilor <i>tovarăşi</i>
A. (pe) bunul <i>tovarăş</i>	bunii <i>tovarăşi</i>
V. —	—

Singular	Plural
N. marele <i>învăţat</i>	marii <i>învăţaţi</i>
G. (al, ai, a, ale) marelui <i>învăţat</i>	marilor <i>învăţaţi</i>
D. marelui <i>învăţat</i>	marilor <i>învăţaţi</i>
A. (pe) marele <i>învăţat</i>	marii <i>învăţaţi</i>
V. —	—

Observaţie. La vocativul singular, când între adjectiv şi substantiv se interpune un adjectiv posesiv sau un substantiv în genitiv, adjectivul articular apare cu forma de nominativ-acuzativ: *bunul meu tovarăş! iubitul nostru frate! draga mea soră! dragul mamei băieţel!*

F e m i n i n

Singular	Plural
N. buna <i>tovarăşă</i>	bunele <i>tovarăşe</i>
G. (al, ai, a, ale) bunei <i>tovarăşe</i>	bunelor <i>tovarăşe</i>
D. bunei <i>tovarăşe</i>	bunelor <i>tovarăşe</i>
A. (pe) buna <i>tovarăşă</i>	bunele <i>tovarăşe</i>
V. buna (noastră) <i>tovarăşă</i>	—

Singular	Plural
N. <i>marea simfonie</i>	<i>marile simfonii</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>marii simfonii</i>	<i>marilor simfonii</i>
D. <i>marii simfonii</i>	<i>marilor simfonii</i>
A. <i>marea simfonie</i>	<i>marile simfonii</i>
V. —	—

Masculin

Singular	Plural
N. (<i>un</i>) bun <i>tovarăș</i>	(<i>niște</i>) buni <i>tovarăși</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) (<i>unui</i>) bun <i>tovarăș</i>	(<i>unor</i>) buni <i>tovarăși</i>
D. (<i>unui</i>) bun <i>tovarăș</i>	(<i>unor</i>) buni <i>tovarăși</i>
A. (<i>pe</i>) (<i>un</i>) bun <i>tovarăș</i>	(<i>pe</i>) (<i>niște</i>) buni <i>tovarăși</i>
V. (drag <i>tovarăș!</i>)	(dragi <i>tovarăși!</i>)

Singular	Plural
N. (<i>un</i>) mare <i>învățat</i>	(<i>niște</i>) mari <i>învățați</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) (<i>unui</i>) mare <i>învățat</i>	(<i>unor</i>) mari <i>învățați</i>
D. (<i>unui</i>) mare <i>învățat</i>	(<i>unor</i>) mari <i>învățați</i>
A. (<i>pe</i>) (<i>un</i>) mare <i>învățat</i>	(<i>pe</i>) (<i>niște</i>) mari <i>învățați</i>
V. —	—

Feminin

Singular	Plural
N. (<i>o</i>) bună <i>tovarășă</i>	(<i>niște</i>) bune <i>tovarășe</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) (<i>unei</i>) bune <i>tovarășe</i>	(<i>unor</i>) bune <i>tovarășe</i>
D. (<i>unei</i>) bune <i>tovarășe</i>	(<i>unor</i>) bune <i>tovarășe</i>
A. (<i>pe</i>) (<i>o</i>) bună <i>tovarășă</i>	(<i>pe</i>) (<i>niște</i>) bune <i>tovarășe</i>
V. (dragă <i>tovarășă!</i>)	(dragi <i>tovarășe!</i>)

Singular	Plural
N. (<i>o</i>) mare <i>simfonie</i>	(<i>niște</i>) mari <i>simfonii</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) (<i>unei</i>) mari <i>simfonii</i>	(<i>unor</i>) mari <i>simfonii</i>
D. (<i>unei</i>) mari <i>simfonii</i>	(<i>unor</i>) mari <i>simfonii</i>
A. (<i>o</i>) mare <i>simfonie</i>	(<i>niște</i>) mari <i>simfonii</i>
V. —	—

Observații. 1. Adjectivele feminine devenite substantive au vocativul singular în *o*: *iubito, scumpo, frumoaso, urito*.

2. Adjectivul *dragă* rămîne neschimbat la vocativ. Aceeași formă (*dragă*) o are și cînd determină un substantiv masculin: *dragă frate*, afară de cazul cînd se interpune un adjectiv posesiv sau un substantiv în genitiv: *dragul meu frate*, *dragul mamei băiețel*, față de *dragă frate*, *dragă băiețele*.

Cînd însoțește un substantiv neutru, adjectivul urmează la singular declinarea masculinelor, iar la plural declinarea femininelor, în orice poziție s-ar afla față de substantiv.

GRADELE DE COMPARAȚIE

§ 148. Aceeași însușire poate exista în grade diferite la două sau mai multe obiecte:

*Satul nostru e **mai mare** decît satele învecinate.*

Însușirea unui obiect poate avea grade diferite în momente deosebite:

*Azi ești **mai vesel** decît de obicei.*

Formele pe care le ia adjectivul pentru a arăta că o însușire poate exista în grade diferite la două sau mai multe obiecte sau chiar la același obiect (în momente deosebite) se numesc grade de comparație.

Adjectivele au trei grade de comparație: pozitiv, comparativ și superlativ.

Gradul pozitiv

§ 149. Cînd forma adjectivului arată o însușire a unui obiect oarecare fără să intervină vreun raport de comparație (fie cu alte obiecte care au aceeași însușire, fie cu același obiect în alt moment), adjectivul se află la gradul pozitiv: *tovarăș **bun***, *foaie **verde***, *pămînt **roditor***.

Gradul pozitiv este unitatea de măsură față de care se stabilește raportul exprimat de comparativ și de superlativ.

Gradul comparativ

§ 150. Cînd forma adjectivului exprimă o comparație (superioritate, inferioritate, egalitate) între două sau mai multe obiecte cu aceeași însușire, sau între însușirile aceluiași obiect în momente diferite, adjectivul se află la gradul comparativ.

Comparativul are trei forme:

a. de superioritate: *mai bun*, *mai harnic*, *mai înalt*;

b. de inferioritate: *mai puțin bun*, *mai puțin harnic*, *mai puțin înalt*;

c. de egalitate: *la fel (tot așa, tot atît) de bun*, *de harnic*, *de înalt*.

Formele gradului comparativ sînt rezultate din forma gradului pozitiv înaintea căreia se pune adverbul *mai* (pentru comparativul de superioritate),

adverbele alăturate *mai puțin* (pentru comparativul de inferioritate) sau locuțiunea adverbială *la fel (tot așa, tot atât) de* (pentru comparativul de egalitate).

O b s e r v a Ț i e. Comparativului de inferioritate îi corespunde forma negativă a comparativului de egalitate: *munca noastră nu e (tot) atât de productivă ca a voastră*.

Elementele unei comparații se leagă în cazuri de egalitate cu prepoziția *ca* sau cu prepoziția *ca și* conjuncția *și*: *cerul e albastru ca (și) marea*.

Era crescut niște mușchi pletos de o podină de gros, moale ca mătasa și verde ca buratecul. CREANGĂ, p. 213
și în cazuri de superioritate cu *decît* sau *ca*:

Căci tu înseninezi mereu

Viața sufletului meu,

Mai mîndră decît orice stea,

Iubita mea, iubita mea! EMINESCU, O. I 235.

Graziella trebuie să fie cu un an mai tîndră ca mine. CARAGIALE, O. II 145.

Se recomandă construcția cu *decît*, deși cealaltă e și ea folosită de unii scriitori. Construcțiile cu *ca și* (*e mai înalt ca și mine*) trebuie evitate.

Limba romînă cunoaște și un comparativ lipsit de al doilea termen de comparație:

Cumpără o găină, dar vezi să fie mai grasă.

În acest exemplu termenul de comparație se subînțelege: *mai grasă decît o găină obișnuită*.

Gradul superlativ

§ 151. Superlativul arată că însușirea unui obiect este la gradul cel mai înalt.

El este de două feluri: *relativ și absolut*.

a. Superlativul *relativ* exprimă gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut al însușirii unui obiect, pornind de la comparația dintre acesta și alte obiecte care au aceeași însușire: *am admirat cea mai frumoasă priveliște din țara noastră*.

În acest exemplu, superlativul *relativ cea mai frumoasă* arată superioritatea, pe cînd în exemplul: *Ești cel mai puțin activ dintre tovarăși*, superlativul *relativ cel mai puțin activ* arată inferioritatea.

Superlativul *relativ* e alcătuit din forma comparativului (de superioritate sau inferioritate) precedată de articolul adjectival *cel* (*cea, cei, cele*).

Superlativul se construiește uneori cu prepoziția *dintre*:

Eminescu este cel mai mare dintre poeții romîni.

Cel mai puțin reușit dintre tablourile expuse.

Cînd mai multe superlative relative se referă la același substantiv, articolul adjectival *cel* se pune, de obicei, o singură dată: ***cel mai bun, mai afectuos și mai devotat prieten***. Articolul *cel* se repetă numai atunci cînd vrem să insistăm asupra superlativului fiecărei însușiri în parte: ***cel mai bun, cel mai afectuos și cel mai devotat prieten***.

Uneori, în vorbirea și scrierea neglijentă, se omite și particula adverbială *mai* de pe lîngă toate superlativele cu excepția celui dintîi: ***unul dintre cei mai îndemînatici, competenți și serioși luptători***. O astfel de formulare este nerecomandabilă.

b. Superlativul **absolut** exprimă un grad înalt al însușirii unui obiect, fără stabilirea vreunei relații directe între acesta și alte obiecte: ***referatul a fost urmat de o discuție foarte interesantă***.

Superlativul absolut poate exprima și inferioritatea: ***foarte puțin interesant***.

Superlativul absolut se construiește în mod obișnuit cu adverbele ***foarte*** și ***prea***:

Amîndoi erau îmbrăcați cu niște haine scumpe și foarte frumoase.

ISPIRESCU, L. 38.

A fost odată ca-n povești,

A fost ca niciodată,

Din rude mari împărătești

O prea frumoasă fată. EMINESCU, O. I 167.

Construcția cu ***prea*** are un aspect arhaic. În limba mai nouă ***prea*** exprimă o nuanță de exagerare:

[Traian Demetrescu avea] ***maniere de domnișoară blîndă, sfioasă și prea simțitoare.*** CARAGIALE, O. IV 429.

*Ne-a prigonit **prea multă** vreme.* COȘBUC, P. 190.

*Copilul dumitale este **prea sfios**.*

Numărul adverbelor echivalente cu acestea, dar mai expresive, este foarte mare: ***tare, grozav, îngrozitor, neînchipuit, nespus, colosal, străsnic, extrem, teribil, nemaipomenit, extraordinar, înspăimîntător, înfricoșător, admirabil, nesfîrșit, minunat, uluitor, zăpăcitor, uimitor, de tot*** etc.

Cu excepția lui ***tare***, care se alătură direct adjectivului ca și ***foarte*** și ***prea*** (***astăzi este o zi tare frumoasă***), toate celelalte adverbe sînt legate de adjectiv în mod obișnuit prin prepoziția ***de***:

[Gheonaia] ***e grozav de mare***; ***dară să nu te sperii.*** ISPIRESCU, L. 4.

[Bisericuța] ***era nesfîrșit de mică și de veche.*** GALACTION, O. I 39.

Bunul Ion Niculce

Oftînd strecoară printre lacrimi glume

*Din zile vechi, — și-n grai **nespus de dulce**!* IOSIF, P. 23.

Mihai Oproiu, ameuțit, avu impresia că sala e nelimitată, zăpăcilor de mare. CAMIL PETRESCU, T. 64.

În adîncul orbitelor, ochii extrem de mari . . . zvîrleau spre tavan lumini violente. JAR, Evadare (1949), 211.

Un vînt îngrozitor de vijelios; un copil teribil de neastîmpărat; o casă extraordinar de înaltă; un om înfricoșător de rău; un bec uimitor de luminos; o înghețată bună de tot.

Expresiv este de asemenea foarte pus după adjectivul pe care îl determină:

Veni un om negru foarte

Și vrea a se înfățișa

Chiar la-mpărăția ta! TEODORESCU, P. P. 116.

Fiarele cele sălbatice din lume ziua și noaptea păzesc cu neadormire și sînt multe foarte. ISPIRESCU, L. 6.

Această construcție are un caracter arhaic.

Superlativul absolut se mai construiește cu *mult*:

Mult bogat ai fost odată, mult rămas-ai tu sărac! EMINESCU, O. I 183.

Elenii cei mult caprițioși n-aveau a se sfii de nimic străin sau neplăcut.

ODOBESCU, IST. ARH. 51.

Folosirea lui *mult* cu această funcțiune, altădată mai răspîndită, apare astăzi doar regional sau în scrisul arhaizant.

Superlativul relativ, în anumite împrejurări, se poate compara: *acest elev este cu mult cel mai silitor din clasa lui.*

Cîteva adjective au un superlativ format cu sufixul *-isim*, introdus din italiană: *rarisim, simplisim* etc. Exemplu: *o carte rarisimă.*

Cu excepția lui *rarisim*, singurul mai obișnuit, superlativalele de acest tip nu se bucură de circulație. Cu același sufix de superlativ s-a format, după modelul adjectivelor, substantivul *generalisim*, cuvînt de circulație internațională.

Construcția de tipul *o casă frumoasă* poate fi transformată în *o frumusețe de casă*, în care substantivul *frumusețe* are valoarea de superlativ al lui *frumos*.

Păcat de un așa viteaz, bunătate de om. GHICA, S. 598.

Limbajul afectiv uzează de o serie întreagă de procedee pentru redarea superlativului:

a. Lungirea vocalelor:

Știi că are hax și asta! Voi să vă lăfăiți și să buzurîți de căldură, iară eu să crăp de frig. Buuună [= bună] treabă! CREANGĂ, P. 252.

b. Repetarea vocalelor: *Acr-u-u-u de la nașu.* A. PANN, P. V. I 113.

c. Geminarea consoanelor: *un copil rrău!; e un mmizzerabil!; s-a făcut gallben la față!*

d. Repetarea adjectivului:

Și fă focul mare, mare

Și-mi aprinde lumînare. TEODORESCU, P. P. 18.

e. Transformarea adjectivului în substantiv și repetarea acestuia în cazul genitiv:

Dar codrii s-or resuna

Și pe noi ne-a-ntîmpina

Păunașul codrilor,

Voinicul voinicilor! ALECSANDRI, P. P. 24 (ca și cîntarea cîntărilor).

f. Anumite construcții exclamative înlocuiesc superlativul: *ce verde e parcul! ce rece e apa! cuminte e fetița asta!*

O pașă, cît de darnic ești! COȘBUC, B. I. 97.

Interjecțiile sînt des folosite în asemenea cazuri: *Vai ce frumos ninge!*

g. O serie de prefixe, vechi sau noi, ajută la exprimarea superlativului: *un castel străvechi; un tramvai supraaglomerat sau arhiplin; un local ultra-elegant; o stofă extrafină; un om hipersensibil.*

h. În graiul popular și familiar superlativul absolut este des exprimat cu ajutorul comparațiilor și al metaforelor:

Frumoasă ca un soare. RETEGANUL, P. IV 64.

Frumoasă, de la soare te puteai uita dar la dînsa ba.

Frumoasă de gîndeai că-i ruptă din soare. RETEGANUL, P. III 66.

Frumoasă ca un boboc. RETEGANUL, P. IV 26.

E cam prostuță, dar frumoasă coș. ALECSANDRI, T. 433.

Frumoasă ca primăvara. RETEGANUL, P. V 64.

Urît ca muma pădurii, ca dracul; bun ca pîinea caldă; rece ca gheața; negru ca corbul (negru corb); plin ochi; singur cuc; beat tun (~ lemn, ~ mort); înghețat cum îi osul.

i. O serie de adjective și de substantive care exprimă noțiuni dezagreabile și-au pierdut sensul originar și servesc în limbajul afectiv pentru a intensifica înțelesul cuvintelor pe care le determină, fie în sens bun, fie în sens rău:

Era o zîină... subțirică și drăgălașă și frumoasă neroie mare.

ISPIRESCU L. 7.

Catran de scump. PAMFILE, J. III 85.

Și omul cel bătrîn era fript de sărac. MERA, L. B 5.

Foc de barnic; frumos de mama focului; supărat foc; scump de para focului; frumoasă rău; o groază de parale; o lume nebună.

j. Limbajul afectiv folosește și multe alte expresii pentru a reda superlativul absolut:

Boierul Furtună era bogat, putred de bogat. GHICA, s. 582.
Era un vis misterios
Și blînd din cale-afară. EMINESCU, O. I 185.
Eram din cale afară de obosit. GALACTION, O. I 39.
Un port cu totul și cu totul alb. GALACTION, O. I 428.
Fii de oameni cu totul nevoiași. CAMIL PETRESCU, T. 52.
Luceafărul circului era d-ra Henriette, fiica directorului: frumoasă de basm. CARAGIALE, O. I 19.

Alte părți de vorbire la care apare procedeul comparații

§ 152. Procedeul comparații nu este caracteristic numai adjectivelor. El apare de exemplu la numeroase substantive care exprimă noțiuni ce pot fi asimilate cu însușirile: *filozof, poet, tiran, artist, negustor, bărbat, copil, boș*. Exemple: *mai puțin artist, mai copil* etc.

În graiul popular comparația mai apare la numeralul ordinal *primul*: *calitatea cea mai prima*. O astfel de construcție nu e recomandabilă.

La unele pronume:

Acum te-ai arătat mai tu decît altădată;
E mai cineva decît cutare;
Fratele tău mi s-a părut mai altul decît de obicei;
O stofă mai ceva (sau ceva ceva)

și chiar la interjecții:

Vai de cel ce se smintește, dar mai vai de cel prin care vine sminteala.
 CREANGĂ, A. 142.

Adjective care nu au grade de comparație

§ 153. În privința comparației se observă că sînt două categorii de adjective care, în mod obișnuit, nu au comparativ sau superlativ.

a. Adjectivele care prin originea lor sînt vechi comparative sau superlative ca: *major, inferior, superior, exterior, ulterior, anterior, posterior, optim, ultim, suprem* etc. Aceste adjective au pătruns în limba romînă pe cale savantă; astăzi ele nu mai sînt simțite ca superlative sau comparative, ceea ce face să li se creeze aceste grade. Se folosesc astfel: *mai superior, mai puțin superior, cel mai inferior, foarte inferior, condiții foarte optime* etc., construcții nerecomandabile.

b. Unele adjective ca: *asemenea, complet, gata, întreg, mort, oral, unic, veșnic, rotund, general, perfect, adevărat, principal, desăvîrșit*, precum și unele adjective participiale ca: *scris, terminat* etc. nu sînt întrebuințate, de obicei, decît la gradul pozitiv, deoarece ele exprimă însușiri al căror înțeles nu poate fi modificat prin comparație.

Unele dintre ele, care au anumite sensuri secundare, se întrebuințează cu aceste sensuri secundare și la alte grade, de exemplu: *Nu mi se pare un om întreg.* — *Ba-i foarte întreg. Cel mai desăvârșit pictor. Acest referat e mai complet.*

• *Sînt acum eu, cel mai adevărat.* CAMIL PETRESCU, T. 38.

Schimbări de funcțiune ale adjectivelor

§ 154. În privința schimbărilor de funcțiune, se observă că adjectivale au uneori valoare de substantiv, alteori de adverb.

Ca substantive apar adjectivale care desemnează însușiri considerate ca noțiuni independente sau pe purtătorii unei însușiri.

Vai păstra întreg amarul

Și norocul ăstor foi. EMINESCU, O. I 126.

Spînul iar îi iese înaintea... și zice cu glas suptîratic și necunoscut.

CREANGĂ, P. 200.

Ca adverbe apar adjectivale care, în loc de a determina un substantiv, determină un verb: *cartea a costat scump.*

FORMAREA ADJECTIVELOR

Observații generale

§ 155. În afară de adjectivale luate gata făcute (din latină, slavă etc.), limba noastră formează numeroase adjective cu sufixe.

Adjective derivate de la verbe

§ 156. Adjectivale pot să se refere la valoarea activă și pasivă a verbelor.

a. Sensul general al adjectivelor a c t i v e este « care îndeplinește (a îndeplinit, va îndeplini sau îndeplinește de obicei) acțiunea ». Ele nu se deosebesc prea mult de numele de agent. Limba română cunoaște însă și alte formații cu extindere și valoare diferită, derivate cu ajutorul următoarelor sufixe:

-at, -ut, -it, -îi (participiul trecut, cu sens de obicei pasiv, dar adesea activ): *mîncat, băut, umblat, citit* (toate despre oameni; referindu-se la obiecte, capătă valoare pasivă: *un om citit* « un om care a citit mult », dar *o carte citită* « o carte care a fost citită »).

-nt (-ent, -ant), formație recentă, de origine latină, împrumutată fie direct din latinește, fie prin intermediul limbii franceze sau italiene, ruse, germane: *absorbant, brîzant, dominant, tranșant.*

Astăzi primim astfel de cuvinte formate mai ales în rusește: *cursant, diversant*, care însă sînt substantive. De la verbe din fondul mai vechi al limbii nu se formează astfel de derivate.

-*ăreț*, care arată că substantivul determinat face în mod obișnuit o acțiune (deseori cu nuanțe peiorative): *alergăreț, descurcăreț, certăreț, înfigăreț, plimbăreț, zîmbăreț* (sufix neproductiv).

b. Adjective cu valoare pasivă. Sensul general este «cel care suferă (a suferit) acțiunea». Locul cel mai important îl ocupă aici participiile: *cîntat, văzut, cules, auzit* etc. (tipul cel mai productiv).

Posibilitatea pasivă, adică însușirea unui lucru de a putea suferi o acțiune se indică prin sufixul:

-*bil* (sufix de origine latină, intrat la noi recent prin intermediul limbii franceze sau italiene): *coruptibil, descifrabil, vulnerabil* (vocala care precede sufixul este sau *a* sau *i*, vocala tematică a celor două conjugări vii, I și a IV-a). Acest sufix formează derivate aprcape numai de la cuvinte străine. Se spune *lavabil, lizibil*, și nu *spălabil, citibil*, deși încercările de a atașa sufixul la cuvinte românești nu lipsesc: *lăudabil, nedespărțibil, pipăibil, plătibil*.

Mare parte dintre numele de agent (vezi Formarea substantivelor, § 134) sînt întrebuințate ca adjective: *cutezător, îmbucurător, uimitor*.

Adjective derivate de la substantive și adjective

§ 157. Clasificarea sufixelor se face aici cu greutate, deoarece sensul derivatului depinde în mare măsură de al cuvîntului de la care derivă.

a. Putem distinge totuși adjective care arată că obiectul desemnat de ele este de natura obiectului desemnat prin cuvîntul de bază, îi aparține sau este la fel cu el. Aceste adjective se formează cu sufixele:

-*esc*: *bărbătesc, romînesc, tineresc, tovărășesc* (sufix productiv). Adjectivele din această categorie pot fi înlocuite prin adjective nederivate. Astfel, *romîn* poate fi adjectiv și înlocuiește pe mai vechiul *romînesc* (*limba romîină*).

-*ian*: *caragelian, eminescian* (sufix folosit numai în limbajul unor critici literari).

-*al*: *arhitectural, magistral, patronal, rasial* (sufix de origine străină, neproductiv în romînește; adesea în forma *-ional*: *constituțional, național*).

-*atic*: *nebunatic, tomnatic, ușuratic, văratic* (sufix neproductiv).

b. Alte adjective arată că obiectul desemnat prin substantivul determinat este prevăzut cu obiectul denumit prin cuvîntul de bază al adjectivului. Sufixe cu care se formează astfel de adjective sînt:

-*os*: *credincios, cuviincios, dureros, ghebos, mînios* (sufix productiv; adesea combinat cu alte sufixe: *negr-ici-os* etc.).

-nic: *amarnic, groaznic, puternic, rodnic, spornic* (sufix neproductiv; astăzi reluat în cuvinte ca: *colhoznic, partinic*).

Cu acest sens pot fi folosite și sufixele participiale *-at, -it, -ut*: *dungat, limbut, pomădat, sidefat, vărgat*. Din adjective de felul acesta se pot forma apoi verbe: *a dunga, a vărga*.

c. Adjectivele au și *d i m i n u t i v e*, formate în general cu aceleași sufixe ca diminutivele de la substantive:

-aș (-ăl-aș): *drăgălaș*.

-el: *frumușel, curățel, spălățel, subțirel (mitit-el, măr-ic-el)*.

-ică: *frumușică, curățică, subțirică*. (Sufixul acesta servește la formarea femininului adjectivelor în *-el*.)

-ior, -cior, -șor, -ișor: *gălbior, roșior; grosior; micșor; mărișor, mulțișor, verzișor*.

-uț: *micuț, slăbuț*.

Sufixele diminutivale productive la substantive sînt productive și la adjective.

PRONUMELE

§ 158. Pronumele este partea vorbirii care ține locul unui substantiv (nume de ființă, lucru, acțiune).

Deoarece pronumele nu numesc obiectele și nici nu le definesc conținutul, ele nu capătă o valoare concretă decât în frază.

În propoziția *Fereastra odăii lui era oarbă*, pronumele *lui* e lipsit de sens concret; dimpotrivă, el are înțeles în fraza din care a fost desprinsă propoziția: *Nici Ion Radianu nu era acasă: și fereastra odăii lui era oarbă* (SADOVEANU, O, II 360). Pronumele *lui* înseamnă aici «a lui Ion Radianu».

Ca și la substantive, deosebim la pronume genul, numărul și cazul, iar unele pronume au forme deosebite după persoană, ceea ce le apropie de verbe.

Spre deosebire însă de substantiv și de verb, unele pronume, cum sînt pronumele personale, au rădăcini deosebite pentru a desemna persoane, numere sau cazuri deosebite. Față de *eu* de la persoana I, apar *tu* la a II-a și *el, ea* la a III-a; lui *eu* de la nominativ îi corespund *mine, mă* la acuzativ; lui *tu* de la singular îi corespunde *voi* la plural.

Pronumele, cum e cazul demonstrativului, își poate pierde valoarea concretă și devine morfem sau instrument gramatical. Articolul posesiv *al* și articolul enclitic *-l* sînt, la origine, unul și același cu demonstrativul *ăl* (= «acela»). (Vezi Noțiuni de morfologie istorică, § § 87 și 89).

Felurile pronumelor

§ 159. Distingem următoarele feluri de pronume:

- a. personal: *eu, tu, dumneata, el, dînsul, ea, noi, voi, ele*;
- b. reflexiv: *mă, te, se, își, sie, sine, ne, vă*;
- c. posesiv: *al meu, a mea, al tău, al său, a sa, ai noștri, ale voastre*;
- d. interogativ-relativ: *cine, care, ce*;

- e. demonstrativ: *acesta, aceasta, acela, aceea, aceia, acelea, același, aceleași*;
- o f. de întărire: *însumi, însămi, însuși, însăși, înșine, înșiși*;
- g. nehotărît: *cineva, ceva, oricine, fiecare, oarecare*;
- h. negativ: *nimeni, nimic*.

Pronume și adjective pronominale

§ 160. O caracteristică a pronumelui e posibilitatea de a deveni adjectiv de natură pronominală. Pronumele posesive, interrogative-relative, demonstrative și nehotărîte devin adjective determinative atunci când însoțesc substantivele pe care le determină și iau numele de: adjective posesive, interrogative-relative, demonstrative și nehotărîte. Astfel pronumelui posesiv *ai noștri* din propoziția *Sînt tari ai noștri* !, îi corespunde adjectivul posesiv *noștri* din propoziția *Tovarășii noștri au depășit norma*.

PRONUMELE PERSONAL

§ 161. Pronumele personale sînt pronumele care deosebesc diferitele persoane.

Pronumele personal de persoana I sg. *eu* desemnează pe cel care vorbește; pronumele de persoana a II-a sg. *tu* desemnează pe cel căruia i se adresează vorbitorul; pronumele de persoana a III-a sg. se referă la un obiect despre care vorbește cineva, cînd acel obiect e altul decît persoana I sau a II-a.

Pronumele de persoana I pl. *noi* nu e pluralul lui *eu*; el poate să însemne «eu și tu» sau «eu și el» sau «eu și voi» sau «eu și alții»; iar pronumele de persoana a II-a pl. *voi* înseamnă, pe lîngă grupul căruia i se adresează vorbitorul, «tu și el» sau «tu și ceilalți». Pronumele de persoana I și a II-a sînt deci niște plurale inclusive, întrucît ele includ unul persoana vorbitorului, celălalt persoana căreia i se adresează vorbitorul, pe cînd pronumele de persoana a III-a pl. *ei* desemnează un grup desprins de ideea de singular.

Pronumele personale au forme deosebite pentru cele trei persoane, pentru numărul singular și plural; la persoana a III-a se deosebesc forme pentru genul masculin și genul feminin, pentru înlocuirea numelor de lucruri de genul neutru folosindu-se la singular forma masculină a pronumelui, iar la plural forma feminină. Exemple:

Nu te uita la cojoc, ci la cel ce e sub el.

A găsit o mulțime de lucruri și nu știa ce să facă cu ele.

§ 162.

Formele pronumelui personal

Persoana I

Singular	Plural
N. <i>eu</i>	<i>noi</i>
G. —	—
D. <i>mie, mi, mi-, -mi-, -mi, îmi</i>	<i>nouă, ne, ne-, -ne-, -ne, ni, -ni-</i>
A. <i>(pe) mine, mă, -mă, m-</i>	<i>(pe) noi, ne, ne-, -ne</i>

Persoana a II-a

Singular	Plural
N. <i>tu</i>	<i>voi</i>
G. —	—
D. <i>ție, ți, ți-, -ți-, -ți, îți</i>	<i>vouă, vă, -vă, v-, vi, -vi-</i>
A. <i>(pe) tine, te, te-, -te</i>	<i>(pe) voi, vă, v-, -vă</i>
V. <i>tu!</i>	<i>voi!</i>

Persoana a III-a

Singular	Plural
N. <i>el; ea</i>	<i>ei; ele</i>
G. <i>(al, a, ai, ale) lui, ei</i>	<i>(al, a, ai, ale) lor</i>
D. <i>lui, i, i-, -i-, -i, îi; ei, i, i-, -i-, -i, îi</i>	<i>lor, le, le-, -le-, -le, li, -li-</i>
A. <i>(pe) el, l-, -l, îl</i>	<i>(pe) ei, i-, -i, îi</i>
<i>(pe) ea, o, -o</i>	<i>(pe) ele, le, le-, -le</i>

Observație. Pronumele personal de persoana I și a II-a nu are forme pentru cazul genitiv. În locul acestora se folosește adjectivul posesiv. De exemplu:

Vremea se îndrepta după risul meu. CREANGĂ, A. 34.

Forme accentuate și neaccentuate

§ 163. Formele pronumelui personal la cazurile dativ și acuzativ sînt accentuate și neaccentuate:

a. accentuate:

dativ:	sg. <i>mie, ție, lui, ei</i>
	pl. <i>nouă, vouă, lor</i>
acuzativ:	sg. <i>(pe) mine, tine, el, ea</i>
	pl. <i>(pe) noi, voi, ei, ele.</i>

Observație. Pronumele personal accentuat în cazul acuzativ nu apare singur; el se construiește cu prepoziții.

b. neaccentuate:

dativ: sg. *mi*, *mi-*, *-mi-*, *-mi*, *îmi*
ți, *ți-*, *-ți-*, *-ți*, *îți*
i, *i-*, *-i-*, *-i*, *îi*

pl. *ne*, *ne-*, *-ne-*, *-ne*, *ni*, *-ni-*
vă, *-vă*, *v-*, *vi*, *-vi-*
le, *le-*, *-le-*, *-le*, *li*, *-li-*

acuzativ: sg. *mă*, *-mă*, *mă-*
te, *te-*, *-te*
-l, *l-*, *îl*; *o*, *-o*

pl. *ne*, *ne-*, *-ne*
vă, *v-*, *-vă*
-i, *i-*, *îi*; *le*, *le-*, *-le*.

Formele accentuate ale pronumelui personal apar uneori paralel cu cele neaccentuate, în aceeași propoziție, atunci când se impune accentuarea complementului:

Eu! nu-ți sînt amic ție? CARAGIALE, O. I 228.

În anumite împrejurări pronumele neaccentuate fac corp comun cu cuvintele vecine; ele se despart în scris prin linioară: *șoptește-mi*, *nu-ți găsesc asemănare*, *să-i spui că-l caut*, *pare-mi-se că nu i-ați găsit*, *dîndu-ni-se cărți*, *spală-i-l repede*.

Pronumele *mă* și *vă* își pierd vocala când sînt urmate de formele verbului auxiliar *a avea* (*am*, *ai*, *a*, *am*, *ați*, *au*): *m-a învățat carte*, *v-am văzut la fereastră*; de asemenea când sînt urmate de un verb începător cu *a* neaccentuat: *v-ascult* (dar *vă apar*).

Cînd pronumele *te*, *ne*, *le* sînt urmate de formele verbului auxiliar *a avea*, vocala *e* devine semivocală, formînd un diftong cu vocala *a* de la începutul cuvîntului următor: *te văd*, dar *te-am văzut*.

Formele neaccentuate de dativ-acuzativ: *mi*, *ți*, *i*, *l* (mai vechi *lu*) reduse la *m* muiat, *ț* muiat, *i* semivocalic și *l*, primesc vocala *î* înainte, atunci cînd cuvîntul anterior are o finală consonantică, iar cel următor are o inițială consonantică, sau cînd cu aceste pronume începe o propoziție.

Ia orice caiet ți place.

Îl vede azi, îl vede mîni,

Astfel dorința-i gata. EMINESCU, O. I 167.

Dacă după aceste forme neaccentuate de dativ sau acuzativ *mi*, *ți*, *i* urmează alt pronume neaccentuat, *i* se păstrează ca vocală și nu mai apare la început vocala *î*.

Mama, ... crezîndu-le toate lăptoase, după răbus, cum i le spusese eu ..., m-a lăudat de vrednicia ce făcusem. CREANGĂ, A. 61.

Mi se rupe inima de milă ce-mi este. CREANGĂ, A. 68.

Formele neaccentuate de dativ plural *ni*, *vi*, *li* sînt folosite în locul formelor *ne*, *vă*, *le*, atunci cînd după ele se întrebuințează un pronume personal ori reflexiv neaccentuat (cu excepția formei feminine de acuzativ a persoanei

a III-a *o*, în care caz se scrie *ne-o*, *le-o*). Exemple: **ne** vorbește, dar: **ni** se vorbește; **ne** dă ajutor, dar: **dă-ni-l**; **le** dă, dar: **li** se dă. Se scrie: **li-l** dă, dar: **le-o** dau.

Scrierea și pronunțarea **vi-o spun**, **vi-o dă**, în loc de **v-o spun**, **v-o dă**, trebuie evitate.

Formele **ni**, **vi**, **li** se întrebuițează de asemenea înaintea formelor conjuncte ale verbului *a fi* de persoana I sg., a III-a sg. sau a III-a pl. a indicativului prezent (*-i* și *-s*): **ne** e bine, dar **ni-i** bine; **le** sînt prieten bun, dar **li-s** prieten.

Care **vi-i** vestea, prietenilor, și cum **is** ochii stăpînului nostru astăzi? SADOVEANU, N. P. 53.

În Moldova se folosesc formele **ni**, **li**, fără să fie urmate de alt pronume sau de o formă conjunctă a verbului *a fi*:

Unde **ni** sînt visătorii? VLAHUȚĂ, P. 167.

Folosirea pronumelui personal ca subiect

§ 164. Desinențele verbale indicînd persoana care face sau suferă acțiunea, pronumele personal poate fi omis ca subiect al propoziției:

Umblu cu mare grăbire și ajung către sară la acel loc unde **auzisem** că este stîna. SADOVEANU, V. F. 46.

A plătit vizita doctorului. **A plecat** cu nevastă-sa. **A tratat-o** cu cafea cu lapte. CARAGIALE, O. I 138.

Pronumele personale se folosesc însă cu funcțiune de subiect cînd:

1. Se pune în lumină o persoană în opoziție cu alta:

Străin la vorbă și la port,

Lucești făr' de viață,

*Căci **eu** sînt vie, **tu** ești mort*

Și ochiul tău mă-ngheață. EMINESCU, O. I 171.

***Ei** ațin vadurile răsăritene, iar **noi**, dacă răz bim în munte, nu ne mai temem de nimic. SADOVEANU, N. P. 20.*

2. Se insistă asupra persoanei:

— **Tu** ești Mircea? — *Da-mpărate. EMINESCU, O. I 146.*

*N-auzi **tu** ce prăpăstii îmi spun frații tăi? ISPIRESCU, L. 82.*

***Eu** însă nu l-aș fi urît. SAHIA, N. 97.*

*Trebuie să știm **noi** mai întîi cine e tipul ăsta. CARAGIALE, O. II 18.*

3. Fără pronumele personal construcția ar fi neclară: *Ne trimisese la fiecare câte o invitație, dar **eu** n-am primit.* (Nu **noi**, ci numai **eu**.)

Folosirea pronomului ca subiect e mai frecventă la persoana a III-a, precizarea fiind mult mai necesară:

« Cobori în jos, luceafăr blînd,
 Alunecînd pe-o rază,
 Pătrunde-n casă și în gînd
 Și viața-mi luminează! »

El asculta tremurător. EMINESCU, O. I 168.

Parc-ascult și parc-aștept

Ea din trestii să răsără

Și să-mi cadă lin pe piept. EMINESCU, O. I 74.

Cazuri deosebite de folosire a anumitor pronume personale

§ 165. Pronumele de persoana a II-a însoțește de multe ori un vocativ:

Lună **tu**, stăpîna mării, pe a lumii boltă luneci

Și gîndirilor dînd viață, suferințele întuneci. EMINESCU, O. I 130.

Voi tineri clăditori și făclieri,

Pieptiș ați spart tunel prin negrul ieri,

Pod alb ați arcuit peste abise,

Podînd și băul dintre fapt și vise. TOMA, C. V. 392.

Pronumele la singular însoțit de **unul**, **una** exprimă ideea de izolare ca și construcția *cît despre mine (unul)*, *eu*:

De cînd Nicolaie Bălcescu a murit înstrăinat de prea iubita și prea dorita sa țară, **eu unul** n-am pregetat un moment de a căuta mijlocul spre a face cunoscută publicului românesc această frumoasă operă. ODOBESCU, în prefața la BĂLCESCU, M. V. VII.

Spune **tu** ce vei voi despre superioritatea vîndătorii cu prepelicarul...; **cît despre mine, eu** rămîi tot bine încredințat că cele mai dulci mulțumiri ale vîndătorii sînt... acele care izbucnesc cu veselie printre niște buni tovarăși. ODOBESCU, III 19.

Uneori **tu** este întrebuițat pentru a indica un subiect nedeterminat:

Ce e rău și ce e bine

Tu te-ntreabă și socoate. EMINESCU, O. I 194.

Tu apare impersonal în construcții de felul acesta:

Nici **tu** junghi, nici **tu** friguri, nici o altă boală nu s-a lipit de noi. CREANGĂ, A. 28.

A doua zi, nici **tu** masă, nici **tu** casă, băiatul începu iarăși să plîngă. ISPÎRESCU, L. 162.

Pronumele la plural e însoțit de multe ori de anumite determinante: *noi patru*, *voi cei din uzînd*, *noi românii*.

Noi românii, după ce, în timp de trei sute de ani, am luptat mereu în contra sîngeroasei barbarii a otomanilor, protectorii noștri... ODOBESCU, III 433.

Noi actorii eram înghesuiți în două mari trăsuri. BOGDAN, N. 261.

Noi apare, în limba mai veche, ca plural al autorității :

Noi, comisarul secției 55, după reclamația părților ... CARAGIALE, O. I 199.

Alteori **noi** apare ca plural al autorului :

Noi credem că acei ce gîndesc aceasta înțeleg strategia așa de bine, cît înțelegem **noi** astrologia. NEGRUZZI, Opere complete (1905) I 369.

Dativul etic

§ 166. Pronumele neaccentuate de dativ **mi**, **ți** apar în limba vorbită cu sensul dativului etic, arătînd persoana care este interesată în acțiune.

S-așază bruma peste vîi —

*De ce nu-**mi** vîi, de ce nu-**mi** vîi?* EMINESCU, O. I 55.

Uneori, pentru o mai puternică expresivitate, se alătură amîndouă pronumele :

*Unde **mi-ți** nascu un dolofan de copil, vîrtos și zdравăn ... cum nu se mai văzuse pînă atunci.* ISPIRESCU, U. 18.

*Și odată **mi ț-o** înșfacă ei, unul de-o mîină și altul de cealaltă.* CREANGĂ, P. 269.

Dativul posesiv

§ 167. Formele neaccentuate ale dativului pot avea un sens posesiv în construcții ca :

*Și cînturi nouă smulge tu din liră-**mi**.* EMINESCU, O. I 120.

*Iară sufletu-**mi** se pierde*

După chipul tău frumos. EMINESCU, O. I 209.

*Privesc la surîsu-**ți** rămas încă viu.* EMINESCU, O. I 37

(pentru: *lira mea, sufletul meu, surîsul tău*).

Valoarea neutră a pronumelui neaccentuat feminin de acuzativ *o*

§ 168. Pronumele neaccentuat feminin de acuzativ *o* poate fi folosit ca neutru, cu sau fără referire la vreun obiect: *a luat-o la fugă; mai rărește-o cu vizitele!*

Cînd am auzit eu de tata, pe loc mi s-a muiet gura; apoi încet, încet m-am furîșat printre oameni și unde-am croit-o la fugă spre Humulești, uitîndu-mă înapoi, să văd, nu mă ajunge moșneagul. CREANGĂ, A. 58.

Ei apoi! unde-o plesnește mama și unde crapă. CREANGĂ, A. 45.

Repetarea printr-un pronume neaccentuat a complementului direct sau indirect

§ 169. Complementul direct sau indirect, așezat înaintea verbului, trebuie repetat printr-un pronume neaccentuat.

Parului îi vom putea da și altceva, nu tot cap de om. ISPIFESCU, L. 44.

Prefectului îi jucară iarăși ochii. DUM TRIU, B. F. 13.

Pe arendași i-au tăiat, zise Marinică. DUM TRU, B. F. 20.

Cînd complementul stă în urma verbului, situațiile sînt deosebite:

1. Dacă complementul reprezintă un nume de persoană sau orice obiect personificat, repetarea nu e obligatorie; se poate spune:

și *țăranul zise fiului său*
și *țăranul îi zise fiului său;*

și *i-am văzut pe oameni*
am văzut oamenii.

În cazul din urmă se poate vedea strînsa legătură dintre prepoziția *pe* și pronumele neaccentuat, construcția *am văzut pe oameni* nefiind corectă. (Vezi Genul personal, § 101.)

2. Dacă complementul e nume de lucru, nu se repetă prin pronume neaccentuat: *tai pomul sau pomul îl tai*, nu *il tai pomul*.

ALTE PRONUME PERSONALE

Pronumele *însul*

§ 170. În afară de *el, ea, ei, ele* se mai folosesc pronumele personale de persoană a III-a *dînsul, dînsa, dînșii, dînșele*.

Acestea își au originea în formele mai vechi de pronume personale *însul, însa, însii, înșele*, care s-au bucurat altădată de o largă circulație și au înțelesul lui *el*:

Îl primiră pre însul. DOSOFTEI, V. S. II^r.

Mearse cătr-însii. CORESI, Cazania, 262.

Din construirea lor cu unele prepoziții, limba de astăzi a rămas pe de o parte cu pronumele *dînsul, dînsa* (prepoziția *de* și pronumele *însul, însa*), pe de altă parte chiar cu pronumele *însul* alăturat vechilor prepoziții *între, dintru, printru*. În loc de *în el, din ea, prin ei* etc., se spune și astăzi: *între-însul, între-însa, într-însii, într-înșele, dintr-însul, dintr-însa, dintr-însii, dintr-înșele, printr-însul, printr-însa, printr-însii, printr-înșele*.

Nu uita s-ascuți baltagul; ca să ai mai multă nădejde într-însul. SADOVEANU, B. 105.

*Dă-mi-i mie, ochii negri . . . nu privi cu ei în laturi,
Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai sature,
Aș orbi privind într-înșii . . .* EMINESCU, O. I 155.
*Că numai oasele-au rămas
Și sufletul dîintr-însul.* COȘBUC, P. 376.

Pronumele *dînsul*

§ 171. Pronumele *dînsul* e articulat și se poate declina ca un substantiv. Limba literară nu acceptă însă folosirea formelor de genitiv-dativ *dînsului*, *dînsei*, *dînșilor*, *dînselor*.

În limba veche pronumele *dînsul* se întrebuința numai cu prepoziție:

L-adusără la dînsul legat. DOSOFTEI, V, S. 4^v.

Mai mult să înțelege din cîventele lor și sfaturi grăite de dînșii. M. COSTIN, LET. 68.

În limba contemporană el apare atît cu prepoziție, cît și cu funcțiunea de subiect:

1. cu prepoziție:

*Moș Spînu, măi Iliuță, e mai mult mut; spune numai o vorbă într-o zi.
Dar lelea Ileana grăiește și pentru dînsul.* SADOVEANU, N. F. 56.

Las' că nici nu-s povești; is dureri ale vieții mele. Ce să facă el cu dînsele? SADOVEANU, N. F. 59.

2. subiect:

Și dînsa se face din ce în ce mai roșie la obraz fără să răspundă. CARAGIALE, O. II 86.

Căci dînșii n-au scris bănățenește, ci în limba literară cea tipică. HASDEU, ET. M. 3106.

Cînd l-aude, numai dînsul își știa inima lui. EMINESCU, O. I 84.

Multe dînsul mi-a răspuns. COȘBUC, B. I. 214.

Prezența în limbă a pronumelor *el* și *dînsul* constituie un avantaj stilistic. Spre a evita, de exemplu, repetarea, scriitorii — ca și cei cu vorbirea mai îngrijită — fac să alterneze cele două pronume:

Acum să vedem care pe care? Ori el pe draci, ori dracii pe dînsul. CREANGĂ, P. 301.

Apoi să vie și Ilie Cuțui, să fie de față. Să spuie și el. A fost și dînsul acolo. SADOVEANU, B. 250.

Crezi că n-a văzut el că nu mă tem de dînsul? SADOVEANU, O. V 69.
Alternarea e folosită mai ales cînd pronumele se referă la obiecte diferite, spre a se evita confuziile.

Unii socotesc că, față de *el*, pronumele *dînsul* este o formă mai politicoasă și *am vorbit cu dînsul* e tot una cu *am vorbit cu dumnealui*; alții îl consideră

ca o formulă mai atenuată față de *dumnealui*, stabilind gradația *el — dînsul — dumnealui*.

Această situație este în strînsă legătură cu faptul că pronumele *dînsul*, *dînsa* se aplică în general numai persoanelor. Totuși *dînsul*, *dînsa* țin uneori și locul numelor de lucruri și de aceea nu le punem în categoria pronumelor de politețe:

Paloșul și sulița să le ții la îndemînă, ca să te slujești de dînsele cînd va fi de trebuință. ISPIRESCU, L. 4.

Notă. Ideea că *dînsul* e pronume de politețe a făcut ca în anumite cercuri *dînsul* să exprime noțiunea de «soț», așa cum s-a întîmplat și cu pronumele *dumnealui*, *dumneaei*.

Pronumele de politețe

§ 172. În vorbirea cu persoanele sau despre persoanele cărora li se cuvine respect se folosesc pronumele de politețe *dumneata*, *dumneavoastră*, rezultate din contopirea cuvîntului *domnia* cu adjectivele posesive *ta*, *sa*, *voastră* sau cu pronumele personale *lui*, *ei*, *lor*. Forma lor a evoluat, pierzîndu-și cu totul legătura cu punctul de plecare, *domnia*, cuvînt care se aplica mai întîi domnului țării.

Notă. Formele *domnia-ta*, *domnia-lui*, *domnia-sa*, *domnia-voastră*, *domniile-voastre*, *domniile-lor* sînt învechite.

Și mai țineți minte domniile-voastre, bătrînilor, limba neamului de care v-ați deslipit? SADOVEANU, N. P. 150.

În scriere, pronumele de politețe se pot prescurta.

Persoana a II-a

Singular	Plural
N.A. <i>dumneata</i> (<i>d-ta</i>)	<i>dumneavoastră</i> (<i>d-voastră</i> , <i>dv.</i>)
G.D. <i>dumitale</i> (<i>d-itale</i>)	(la toate cazurile)
N.G.D.A. <i>dumneavoastră</i> (<i>d-voastră</i> , <i>dv.</i>)	

Persoana a III-a

Singular	Plural
N.A. <i>dumneasa</i> (<i>d-sa</i>)	<i>dumnealor</i> (<i>d-lor</i>)
G.D. <i>dumnitale</i> (<i>d-sale</i>)	(la toate cazurile)
sau	

Masc. N.G.D.A. *dumnealui* (*d-lui*)

Fem. N.G.D.A. *dumneaei* (*d-ei*)

Notă. Regional se mai aud și astăzi formele mai vechi *dumnitale*, *dumnitale*, *dumnile-voastre*, *dumnilorvoastre*.

Cum îți vine dumnitale să vorbești astfel? SADOVEANU, B. 188.

În vorbirea familiară și regional *dumneata, dumneatale* sînt prescurtate: *mata, matala*. Forma *matala*, la origine genitiv-dativ, e folosită și ca nominativ-acuzativ: *mi-ai spus matala*. Limbajul afectiv a dus și mai departe evoluția acestora, creînd diminutivele *mătăluță, mătălică, tălică*.

—Pronumele *dumnealui, dumneaei* au ajuns să exprime, în vorbirea populară și familiară, noțiunile de «soțul meu», «soția mea».

Nu voi, ți-am spus o dată, și nici dumnealui nu mai vrea să meargă.
CARAGIALE, O. VI 23.

Răposata dumneaei — nevastă-mea a d-întîi — nu se șulase încă. CARAGIALE, O. VI 59.

PRONUMELE REFLEXIV

§ 173. Pronume reflexiv se numește pronumele destinat în principiu să arate că acțiunea exprimată de verb se răsfrînge asupra subiectului:

Se făcu un lup și se ascunse sub pod. ISPIRESCU, L. 13.

Cei tari se îngrădîră

Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi. EMINESCU, O. I 57.

Dacă vede lupul și vede că nu mai găsește nemic, își pune în gînd una.
CREANGĂ, P. 25.

Pronumele reflexiv are forme proprii numai pentru persoana a III-a. Acestea pot fi accentuate sau neaccentuate și nu se deosebesc după gen și număr:

Forme accentuate	Forme neaccentuate
------------------	--------------------

D. <i>sie, sieși</i> (mai vechi <i>șie, șieși</i>)	<i>și, și-, -și-, -și, își</i>
---	--------------------------------

A. <i>sine</i> (mai vechi și <i>sineși</i>)	<i>se</i>
--	-----------

Ca și la pronumele personale, formele accentuate pot însoți în propoziție formele neaccentuate:

Și fiindu-și șie dragă cum nu-i este nime-n lume. EMINESCU, O. I 80.

De ar fi fost alții în starea lui, el le putea da ajutor; pe sine însuși nu se putea mîngîia. SLAVICI, N. I 17.

Rolul pronumelui reflexiv îl îndeplinesc la persoana I și a II-a pronumele personale de dativ și acuzativ (vezi Pronumele personal, § 163):

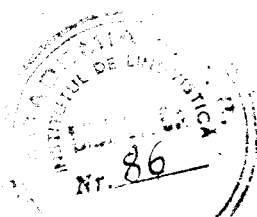
A căzut astă noapte peste vale Dincă Ipătescu. Stați și nu vă tulburați.
SADOVEANU, M. C. 129.

Tată, nu te înfricoșa, că eu sînt. CREANGĂ, P. 79.

Ce-am făcut, n-am făcut bine,

Că-mi pierd firea după tine. DOINE, 23.

Îți faci rău ție, nu altuia.

Pronumele reflexiv neaccentuat în cazul acuzativ intră în alcătuirea verbelor reflexive (*a se căi*). Cu rolul acesta, pe lângă funcțiunea de complement direct al unui verb tranzitiv (*mă îmbrac*), el poate exprima ideea de eventiv (*se înroși*), dinamic (*mă plimb*), reciproc (*ne întâlnim*) etc. (vezi Verbul, diatezele, § 226).

Valoarea posesivă a pronumelor reflexive neaccentuate în dativ

§ 174. Pronumele reflexiv neaccentuat în cazul dativ poate avea sens posesiv:

a. Pronumele reflexiv stă pe lângă un substantiv:

Fata se suie atunci ... într-un car, încărcat cu zestrea-și. KOGĂLNICEANU,

o. 53.

Ea nici poate să-nțeleagă ...

C-acel demon plînge, rîde, neputînd s-auză plînsu-și. EMINESCU, o. I 160.

Construcțiile de acest tip sînt învechite.

b. Pronumele reflexiv stă înaintea unui verb tranzitiv, referindu-se la substantivul cu rol de complement direct al acestui verb:

Adesea plîngea în taină, cu capul pe brațe; își întreba sufletul. SADOVEANU,

o. I 108.

Aceasta este construcția obișnuită în limba contemporană.

Întrebuințarea pronumelui *sine*

§ 175. Pronumele reflexiv accentuat de persoana a III-a în cazul acuzativ *sine* era folosit în limba mai veche și la persoana I și a II-a:

Să nevoim să ne dreptăm pre sine. VARLAAM, c. 61.

În limba veche alături de *sine* mai exista încă o formă de pronume reflexiv accentuat pentru cazul acuzativ, *sineși*, formă pe care o folosește și Odobescu:

Daca cumva vrei să dormi și nu-ți vine de sineși somnul, apoi pune capul pe pernă și ascultă. ODOBESCU, III 44.

După modelul lui *sineși* au luat naștere, tot în limba veche, pronumele *sine-mi*, *sine-ți*, *sine-ne*, *sine-vă*, *sine-le*, cu forme deosebite pentru fiecare persoană, datorită înlocuirii reflexivului *-și* cu formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal: *-mi*, *-ți*, *-ne*, *-vă*, *-le*.

Din construcții de felul acesta s-a desprins apoi substantivul *sine*, întrebuințat astăzi în expresii ca *în sinea mea*, *în sinea lui* «în gîndul meu, în gîndul lui».

Badea Ghiță Botgros a dat și el semn că vrea să se ridice, cumpănind în sinea lui graba. SADOVEANU, N. P. 16.

PRONUMELE POSESIV

§ 176. Pronumele posesiv este pronumele care ține locul numelui unui obiect posedat, înlocuind totodată și numele posesorului.

Însă Cristea ispravnicul nu poftea să intre cu alți cai la Suceava, decât cu ai săi. SADOVEANU, F. J. I 166.

Pronumele posesiv are forme pentru cele trei persoane gramaticale, la singular și la plural, după genul obiectului posedat și după numărul posesorilor:

1. un singur posesor:

Singular masculin: *al meu, al tău, al său*;

Singular feminin: *a mea, a ta, a sa*;

Plural masculin: *ai mei, ai tăi, ai săi*;

Plural feminin: *ale mele, ale tale, ale sale*.

Notă. În loc de *tale* se întrebuințează regional *tele*, format după modelul lui *mele*. Această formă trebuie evitată.

2. mai mulți posesori:

Singular masculin: *al nostru, al vostru*;

Singular feminin: *a noastră, a voastră*;

Plural masculin: *ai noștri, ai voștri*;

Plural feminin: *ale noastre, ale voastre*.

Pronumele posesiv are genul, numărul și, în general, cazul substantivului pe care îl înlocuiește.

Nu-ți plac ochii verzi? Ei, iacă!

Uite-ai mei! Nu te uita

Prea cu dor, că pot să-ți placă! COȘBUC, F. T. 87 [*ai mei* = «ochii mei»].

Bine-ți mai șede, jupîneșică; parcă ești una de-ale noastre. CREANGĂ, P. 129 [*ale noastre* = «femeile noastre»].

Cînd înlocuiește un substantiv de genul neutru la numărul singular, pronumele posesiv are forma de masculin singular; iar cînd înlocuiește un substantiv de genul neutru la numărul plural are forma de feminin plural.

Și ce cap frumos răsare!

Nu-i al meu? Al meu e oare? COȘBUC, B. I. 87 [*al meu* = «capul meu»].

— *Bocuța, de ce plîngi?*

— *Iacă plîng și eu p-ale mele...* DELAVRANCEA, S. (1941), 200 [*ale mele* = «necazurile mele»].

Datorită articolului proclitic, pronumele posesiv are, la plural, forme de genitiv-dativ: *alor mei, alor tăi, alor săi, alor noștri*.

El găsi de cuviință să spuie și alor săi ceea ce era să se întîmple fiului lor. IPIRESCU, L. 98.

Adjectivul posesiv: forme; loc; acord

§ 177. Când însoțește substantivul pe care îl determină și se acordă cu acesta, pronumele are rol de **adjectiv posesiv** și arată al cui e obiectul exprimat prin acel substantiv:

*Și mama, care era vestită pentru năzdrăvăniile **sale**, îmi zicea cu zîmbet uneori . . . : ieși, copile cu părul bălan, afară.* CREANGĂ, A. 34.

a. **Formele** adjectivului posesiv.

1. Un singur posesor și un singur obiect posedat:

Singular masculin: (*al*) **meu**, **tău**, **său**;

Singular feminin: (*a*) **mea**, **ta**, **sa**.

2. Un singur posesor și mai multe obiecte posedate:

Plural masculin: (*ai*) **mei**, **tăi**, **săi**;

Plural feminin: (*ale*) **mele**, **tale**, **sale**.

3. Mai mulți posesori și un singur obiect posedat:

Singular masculin: **nostru**, **vostru**;

Singular feminin: **noastră**, **voastră**.

4. Mai mulți posesori și mai multe obiecte posedate:

Plural masculin: **noștri**, **voștri**;

Plural feminin: **noastre**, **voastre**.

Cînd însoțește un substantiv de genul neutru, adjectivul posesiv are la singular forma de masculin, iar la plural forma de feminin.

b. Adjectivul posesiv își are **locul** obișnuit îndată după substantiv. Cînd substantivul e articulat cu articolul enclitic, urmează adjectivul posesiv fără articolul *al*, *a*: *caietul meu*; cînd substantivul e nearticulat, urmează adjectivul posesiv cu articol: *acest caiet **al meu***.

În versuri și rareori în proză adjectivul posesiv poate figura și înaintea substantivului, fiind însoțit de articolul *al*:

*Am coborît cu-**al meu** senin*

Și m-am născut din ape. EMINESCU, O. I 170.

În graiul din Moldova, corespunzătoare articolului *al*, *a*, *ai*, *ale*, apare înaintea adjectivului posesiv forma invariabilă *a*, care e folosită și de unii scriitori (vezi Articolul, § 137):

*O vin', în **părul tău bălai***

S-anin cununii de stele,

*Pe-**a mele** ceruri să răasai*

Mai mîndră decît ele. EMINESCU, O. I 172.

c. Adjectivul posesiv se **acordă** în gen, număr și caz cu substantivul pe care-l determină:

*Se consacră mai cu totul la lucrarea capitală a vieții **sale**.* ODOBESCU, III 493.

La masculin și neutru acest acord nu e vizibil, fiindcă adjectivul posesiv nu are formă deosebită de genitiv-dativ masculin și neutru.

În aceste răstimpuri de liniște îi plăcea vecinului meu să-mi vorbească despre așezarea pe care o ridica acolo, în marginea tîrgului. SADOVEANU, O. V 489.

Folosirea pronumelui personal de persoana a III-a paralel cu pronumele și adjectivul posesiv (al) său

§ 178. Paralel cu pronumele și adjectivul posesiv (al) său, se folosesc pronumele personale de persoana a III-a la cazul genitiv (al, a, ai, ale) lui, (al, a, ai, ale) ei. (Al, a, ai, ale) lor și-a făcut loc printre posesive, înlocuindu-l pe său, care și-a pierdut funcțiunea de plural din limba veche. *Își vedeau oamenii de grijile sale*, se spunea altădată, așa cum se spune azi *de grijile lor*.

În limba veche se făcea deosebire între său și lui, în sensul că cel dintîi era folosit în legătură cu subiectul, iar celălalt în legătură cu atributul sau complementul:

Ce nu sta domnia de grija lui [= a lui Batiște], *ce de grija sa* [= a domniei]. MIRON COSTIN, LET. 81.

Astăzi, această deosebire nu se mai face decît foarte rar. Se recomandă ca ea să se facă atunci cînd se pot evita echivocuri, ca în această frază:

Eminescu a lăsat încă o variantă a acestei poezii. După moartea sa, X. a găsit manuscrisul variantei într-un sertar al bibliotecii.

Desigur că manuscrisul a fost găsit după moartea poetului, nu după moartea lui X; de aceea ar fi fost mai potrivit pronumele lui.

Avantajul folosirii pronumelor personale stă în faptul că acestea se acordă în gen și număr cu numele posesorului: *creioanele lui* aduce un element de precizare în plus față de *creioanele sale*, în sensul că se arată că e vorba de un posesor al cărui nume e de genul masculin. Avantajul acesta e cu atît mai evident atunci cînd, în aceeași frază, trebuie indicați doi posesori de genuri diferite:

Iată lacul. Luna plină

Poleindu-l, îl străbate;

El aprins de-a ei lumină,

Simte-a lui singurădate. EMINESCU, O. I 210.

Adjectivul său se folosește mai ales la determinarea persoanelor (sau a obiectelor personificate) și cuprinde o nuanță de respect.

Sensuri limitate ale unor pronume și adjective posesive

§ 179. Pronumele și adjectivele posesive au cîteodată sensuri limitate. Astfel, *al meu* înseamnă « bărbatul meu »:

Mie mi-a spus al meu că... nu l-a mai văzut. DELAVRANCEA, V. V. (1893) 163.

Al meu, al tău, al său au sensul de « proprietate, avut »:

Să te ferești de a străinului, să-ți fie destul cu al tău. VARLAAM, c. 119.

Lăcomind la a altuia, [ei] sosesc de pierd și al său. COSTIN, LET. 100.

Ai mei, ai tăi, ai săi (ai lui) înseamnă « părinții, rudele, familia »:

Ai mei pierduți sînt, pașă, toți. COȘBUC, B. I. 97.

Guvernul de atunci din Țara Românească... l-a silit [pe Nicolaie Bălcescu] să se ducă să moară izolat, departe de ai săi, sub cer străin. GHICA, s. 287.

Sînt morți ai lui! El, un pierdut! COȘBUC, F. T. 77.

Ai noștri însemna « cei care fac parte din grupul, din partidul nostru ».

Pe atunci [în orînduirea capitalistă] funcționa și la noi faimosul sistem al « rotativei electorale » prezentate de scribii capitaliști drept realizare supremă a democrației, — sistem caracterizat prin cunoscuta expresie: « pleacă ai noștri, vin ai noștri ». GHEORGHIU-DEJ, Cuvîntare în adunarea alegătorilor din circ. electorală Grivița roșie, în SCÎNTEIA, 1952, nr. 2518, 2/2.

Trăiască ai noștri, d-le Iancule! CARAGIALE, O. III 161.

Adjectivul posesiv își pierde uneori legătura cu ideea de posesor, el capătă un sens abstract: « cel care constituie obiectul unei povestiri, al unei preocupări ».

« Dacă strămoșii tăi cu tine semăna,

Negreșit erau proști cîți lor se închina » —

Răspunse tigrul meu. ALEXANDRESCU, M. 324.

Dar omul meu a isprăvit de scris; plătește, se scoală și apucă spre locul unde mă aflu. CARAGIALE, O. II 27.

Atunci lupul nostru începe a mânca bîlpav. CREANGĂ, P. 32.

Am uitat cu desăvîrșire articolele foarte frumoase ale autorilor mei. SADOVEANU, N. F. 110.

Uneori adjectivele posesive sînt folosite cu ironie:

El trebuie să fi fost, Crăcănel al tău. CARAGIALE, O. VI 224.

Această tendință o au și pronumele personale în genitiv:

Se laudă cu Mișu al ei, și ăla nu poate s-o suferă. BRĂESCU, c. 48.

Atitudinea ironică e mai pronunțată atunci cînd în locul adjectivului posesiv se folosește pronumele de politețe:

Ori să-mi spui d-ta că Matei ăla al d-tale — că eu nu-l cunosc — te-a învățat adică să mergi pîn ploaie fără umbrelă. CARAGIALE, O. VI 185.

Acordul adjectivelor posesive; contopirea lor cu anumite substantive

§ 180. Cînd două sau mai multe substantive sînt determinate prin același adjectiv posesiv, adjectivul nu se repetă, ci întovărășește ultimul substantiv, cu care se acordă:

După ce a trăit ani nouăzeci și nouă, a lăsat strănepoților moștenire moara și mai ales învățăturile **sale**. SADOVEANU, N. P. 141.

A plecat în excursie cu sora și cu fratele **său**.

Însoțind numele de înrudire, adjectivele posesive ajung să se contopească cu substantivele determinate. În asemenea împrejurări substantivele nu mai primesc articol: *tată-tău, frate-tău, soră-mea, mamă-sa, nevastă-ta* (în loc de *tatăl meu, fratele tău, sora mea, mama sa, nevasta ta*). Aceste forme, prezente în graiul popular, au pătruns și în limba literară. Ele au o flexiune deosebită: sau se declină ca substantivele (nominativ-acuzativ *soră-ta*, genitiv-dativ *soră-tei*, după modelul *casa-casei*) sau sînt invariabile: nominativ-acuzativ *socru-tău, soacră-sa*, genitiv-dativ *socru-tău, soacră-sa*:

Nora cea mai mare tălmăci apoi celelalte despre ochiul **soacră-sa** cel a toate văzători. CREANGĂ, P. 7.

PRONUMELE ȘI ADJECTIVELE INTEROGATIVE-RELATIVE

§ 181. Pronumele interogative sînt cuvinte care, în propoziții interogative, țin locul substantivelor exprimate în răspunsurile date la întrebări: **Cine** a sunat? **Curierul**. **Al cui** e calul? **Al** vecinului. **Ce** citești? **Un** roman.

Cînd pronumele interogative fac legătura dintre propoziții subordonate și cuvinte din propozițiile regente pe care le determină, ele au rol de conjuncții și se numesc pronume relative:

Ș-apoi **Humuleștii** și pe vremea aceea nu erau numai așa un sat de oameni fără căpății, ci sat vechi, răzășesc... cu flăcăi voinici și fete mîndre **care** știau a învîrți și hora, dar și suveica. CREANGĂ, A. 1.

Fraților! zise el, să bem pocălul acesta în sănătatea **cui** știu eu. SADOVEANU, O. I 454.

Formele pronumelor *ce, cine, care*

§ 182. Pronumele interogative-relative sînt *ce, cine, care*. Dintre acestea *ce* este invariabil, *cine* are forme de nominativ-acuzativ și de genitiv-dativ singular, iar *care* are forme flexionare deosebite după gen, număr și caz.

1. *ce*

N.A. *ce*

2. *cine*

N.A. *cine*

G. (*al, a, ai, ale*) *cui*

D. *cui*

3. *care*Sg. N.A. *care* (masc. și fem.) Pl. N.A. *care* (masc. și fem.)G. (*al, a, ai, ale*) *cărui*a (masc.) G. (*al, a, ai, ale*) *cărora*
(*al, a, ai, ale*) *căreia* (fem.)D. *cărui*a (masc.) D. *cărora*
căreia (fem.)

Notă. În limba veche *care* primea articol și avea forme deosebite pentru singular și plural, pentru masculin și feminin: masculin singular *care*, *carele*, plural *cari*, *carii*; feminin singular *care*, *care*a, plural *care*, *carele*, *cari*, *carile*. Limba literară de astăzi nu mai cunoaște forme articulate și a adoptat atit pentru masculin, cit și pentru feminin pluralul *care*.

În vorbirea neliterară există tendința de părăsire a formelor flexionare ale pronumelui *care*. În loc de *omul căruia i-am dat banii*, se spune greșit *omul care i-am dat banii*.

Care și *ce* pot să determine substantive. În acest caz sînt adjective interrogative-relative:

Întreabă *care* drum duce spre cabană.

Ce nevoi te-au adus pe aici?

Ca adjectiv, *ce* este de asemenea invariabil. Adjectivul *care* se deosebește de pronume prin aceea că e lipsit la genitiv-dativ de particula *-a*:

sg. N.A. *care* (masc. și fem.) pl. N. A. *care* (masc. și fem.)G.D. *cărui* (masc.) G. (*al, a, ai ale*) *cărora*
cărei (fem.) D. *cărora*

Alte pronume și adjective interrogative-relative

§ 183. 1. *cel ce*, *cela ce*

Pronumele *cel ce*, *cela ce*, *ceea ce* s-au format din pronumele demonstrativ masculin *acela* (*cela*, *cel*), feminin *aceea* (*ceea*) și pronumele relativ *ce*.

În declinare își schimbă forma numai demonstrativul, pronumele *ce* rămînd invariabil.

Masc.	Fem.
sg. N.A. <i>cel</i> , <i>ce</i> , <i>cela ce</i>	<i>ceea ce</i>
G.D. <i>celui ce</i>	<i>celeî ce</i>
pl. N.A. <i>cei ce</i>	<i>cele ce</i>
G.D. <i>celor ce</i>	<i>celor ce</i>

2. *ce fel (de)*3. *cît*

sg. <i>cît</i> (masc.)	pl. N. A. <i>cîți</i> (masc.)
<i>cîtă</i> (fem.)	<i>cîte</i> (fem.)
	G. D. <i>cîtor</i> (masc. și fem.)

4. În unele graiuri regionale se folosește pronumele relativ *de*: *Cine e omul de a întrebat de mine?* (= *care a întrebat*) (vezi Vol. II, Propoziția atributivă).

Întrebuinţarea pronumelor şi adjectivelor interogative-relative

Care

§ 184. Ca adjectiv interogativ, *care* îndeplineşte rolul de atribut:

Care om nu ţine la viaţă înainte de toate? CREANGĂ, p. 206.

Ca pronume interogativ, ca şi substantivul, poate avea rol de subiect, de atribut sau de complement:

Care a înţeles problema? [subiect].

Din poeziile acestor autori, a căruia vă place mai mult? [atribut].

Cînd e pronume relativ, *care* are valoare de conjuncţie şi este şi parte a propoziţiei, însoţind numele din propoziţia regentă căruia îi ţine locul în propoziţia subordonată:

Sora-mea care mă purta în cărcă, care-mi dădea cele dintii vişine pîrguite, care nu mă lăsa să plîng niciodată, pierise dintre noi. DELAVRANCEA, t. 37 [subiect].

Îl întâmpină în pragul uşii cerşitoarea căreia îi dăduse el un ban de pomand. CREANGĂ, p. 213 [complement indirect].

Se lasă încet, încet, într-un ostrov mîndru din mijlocul unei mări, lângă o căsuţă singuratică, pe care era crescut nişte muşchi pletos. CREANGĂ, p. 213 [circumstanţial de loc].

Relativul *care* se acordă în gen şi număr cu substantivul care exprimă numele posesorului:

Eu n-am uitat... nici pe iscusitul moş Vlad, în căruţa căruia ai dormit tu adese. ODOBESCU, III 14.

Uneori se acordă greşit cu substantivul determinat, nu cu cel căruia îi ţine locul:

Cînele meu saltă, se dă în lături, şi urmăreşte cu înfocare pasărea, al cărui miros i l-a adus vîntul. ODOBESCU, III 155.

Care se foloseşte de multe ori în compunere cu *cel*, *acela*:

Fraţilor, a cîvîntat el, umpleţi iar cupele şi beţi şi pentru cei care ar lupta şi de-acum înainte împotriva asupritorilor şi viclenilor. SADOVEANU, N. P. 268.

Această legătură are cîteodată valoare emfatică:

Unde e omul acela care să mă sperie pe mine?

Se abuzează de construcţia cu *acela care* în fraze de felul: *Eminescu e acela care a pus bazele limbii noastre literare*, construcţie care nu e recomandabilă (corect: *Eminescu a pus bazele limbii noastre literare contemporane*, cu accentul pe *Eminescu*; sau: *Cel care a pus bazele limbii noastre literare e Eminescu*).

Aşa cum există tendinţa de părăsire a formelor flexionare ale pronumelui *care*, se observă şi părăsirea construcţiei cu prepoziţii; în loc de *cartea pe care am cumpărat-o*, se spune *cartea care am cumpărat-o*.

Dulama care o am pe mine. SADOVEANU, H. A. 65.

Plînsul ultim care-l plînge

Un întreg popor ce moare

Adunat într-un castel. COŞBUC, Ziarul unui pierde-vară (1902), 161.

Uneori, în locul construcţiei cu prepoziţie, apare pronumele relativ singur, iar complementul pe care-l exprimă acesta e reluat sub forma pronumelui personal cu prepoziţii:

Fata, care îngheţase sîngele în ea de frică, îşi pierduse cumpătul. ISPIRESCU, L. 14 (în loc de: *fata, în care îngheţase sîngele de frică*).

Asemenea construcţii nu sînt tolerate de limba literară.

E condamabilă, de asemenea, folosirea lui *care* la început de frază.

Deosăbit, am şi 23 lei datorie la dumnealui, de patru ani, şi nu-mi mai plăteşte; care i-am dat ban[i] gata; care eu dau dobîndă pe bani: din zăce, doisprăzece. IORGA, DOC. CAL. II 12 (circa 1750).

Chiar atunci cînd, din punct de vedere sintactic, prezenţa lui *care* e justificată, abuzul trebuie evitat. Întrebuintarea excesivă a lui *care* e ironizată de Caragiale:

Am fost întîmpinat de doamna directoare Aglae Poppesco împreună cu doamnele profesoare ... care toate s-au plîns de starea de mişerie în care a ajuns şcoala din cauza lipsei de combustibil, pe care îl refuză Onor. Primăria locală, pe care în nenumărate rînduri au rugat-o prin adrese oficiale, care se vîd la dosar, dar care n-au avut pînă în prezent nici un rezultat. CARAGIALE, O. I 204.

Pronumele relativ *care* poate fi înlocuit prin adverbele relative *cînd*, *unde*, *cum*, dacă propoziţiile atributive exprimă ideea de mod, de loc, de timp:

Dar, moş Iolampie, va veni o vreme cînd fiecare va mânca după cît munceşte. CAMILAR, N. I 399 [*cînd* = «în care»].

Gloata ... se retrase pas cu pas lăsînd în faţa soldaţilor un loc pustiu, curat, unde se vedea caldarîmul. DUMITRIU, B. F. 124 [*unde* = «în care»].

Vicenty Hleba era un prieten cum nu se mai află. SADOVEANU, O. II 172 [*cum* = «la fel cu care»].

Prezenţa altor părţi de vorbire între substantivul determinat de o propoziţie atributivă şi pronumele relativ cu care începe propoziţia atributivă poate produce, uneori, confuzii, în sensul că propoziţia atributivă dependentă de un anumit substantiv poate fi luată drept determinativă a altui substantiv mai apropiat. Pentru evitarea unei asemenea confuzii trebuie să se repete substantivul determinat:

Se duce de o toarnă în fântîna din grădina Ursului, care fîntînă era plină de apă pînă la gură. CREANGĂ, P. 214.

Repetarea pronumelui *care* exprimă ideea de opoziție sau de distribuție:

Cari săpau cu cazmalele, **cari** cărau cu tărăboanțele, **cari** cu căruțele, **cari** cu covățile. CREANGĂ, A. 8.

Un vîlmășag de oameni, **cari** călări, **cari** pe jos. DELAVRANCEA, S. 171.

Jur împrejur... zări numai creste de munți, **cari** mai mari, **cari** mai mărunți. ODOBESCU, III 179.

În expresiile *care de care*, *care mai de care* e redată ideea de întrecere:

Ce să fie acolo, ziceau oamenii alergînd **care de care** din toate părțile. CREANGĂ, A. 8.

Se gătiră **care mai de care** să plece mai curînd. ISPIRESCU, L. 33.

Rîd cu lacrimi, năpustindu-se în vorbă, **care mai de care** mai șiret la cuvînt. DELAVRANCEA, H. T. 11.

Cine

§ 185. Pronumele interogativ *cine* se referă la persoane. El are sensul general și nehotărît de «cineva» în construcții ca:

Jelui-m-aș și n-am cui. TEODORESCU, P. P. 279.

Nu-i cine să mă asculte.

Ca și construcția *care... care*, repetarea lui *cine* exprimă ideea de opoziție sau de distribuție: *să aducă cine bani, cine baine, cine mîncare.*

Pronumele *cine* apare:

1. în întrebări directe:

Cine ești? De unde ești?

Pe la noi ce rătăcești? ALECSANDRI, P. II 11.

În expresia *cine (mai) știe*, pornindu-se de la întrebare, s-a ajuns la ideea de imposibilitate a precizării, apoi la negație: «nu știu»:

— O să plouă astăzi?

— **Cine știe.**

Însoțind pronume și adverbe, *cine știe* a dat naștere la o serie de locuțiuni, în care imprecizia este legată de ideea de superlativ: *cine știe ce, cine știe cine, cine știe unde*:

Cum se ia omul ista, la drum, cu vorba și, cînd se trezește, cine știe unde a ajuns. CREANGĂ, P. 119 [*cine știe unde* = «foarte departe»].

2. în întrebări indirecte:

Spune și nouă, tată, cine este vipera aceea care nu-ți dă pace. ISPIRESCU, L. 12.

3. în propoziții subiective:

Cine rîde mai la urmă rîde mai cu folos. (Proverb).

Uneori *cine* apare în corelație cu *acela* :

Cine nu a văzut marea, **acela** nu știe ce-i frumos.

În construcția cu *cine* se oglindește câteodată o construcție sintactică care nu are nimic comun cu propoziția subiectivă. De exemplu, în fraza :

Cine bate la poarta altuia, o să bată și altul la poarta lui. (Proverb),
propoziția care începe cu *cine* ar trebui să sune astfel : *la poarta aceluia care bate la poarta altuia, o să bată altul*, sau : *dacă bate cineva la poarta altuia, o să bată și altul la poarta lui*.

De asemenea în versurile :

Cine cartea va citi,

Lacrimile l-or porni. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 296,

întîia propoziție trebuie transpusă astfel : **pe cel care** va citi cartea.

4. în propoziții atributive și complementive : *privirea cui îmi place, a scris despre cine a cîntat, am vorbit cu cine m-a chemat, mă duc la cine mi-a scris.*

C e

§ 186. Pronumele interogativ *ce* se referă la lucruri.

Ce simte firul ierbei cînd coasa e vecină? ALECSANDRI, P. III 100.

El e folosit ca formulă de întrebare atunci cînd cineva nu a înțeles ce i s-a spus :

— *D-voastră n-ați auzit? ... a murit la tragere.*

— **Ce?**

— *L-a împușcat.*

— *Pe cine?* BRĂESCU, V. A. 131.

Pronumele interogativ *ce* poate exprima diverse stări afective : surprinderea, neîncrederea, supărarea :

— ... *Însă cu părere de rău îți vestesc că furul este tocmai fiul d-tale cel de suflet ...*

— **Ce?** ALECSANDRI, T. 246.

Bine, mișelule! Nu ți-e destul cu atîta? Ce! vrei să las vulpea bearcă?

ODOBESCU, III 47.

Ce are sensul « din ce cauză » sau « în ce scop » :

De e curcă, ce se-ncurcă,

La revărsatul zorilor,

În calea vîndătorilor? ODOBESCU, III 9.

Vine ea și turturica mai pe urmă, dar ce ți-e bună? CREANGĂ, P. 274.

Cu același sens apare *ce* în legătură cu *de*, *la*, *pentru* : *de ce? la ce? pentru ce?*

— *Fătul meu, ȝice împăratul supărat, asta nu se poate.*

— **De ce**, Măria-Ta? CARAGIALE, O. I 119.

*Căci întreb, la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă?* EMINESCU, O. I 137.

Pentru ce ai apucat pînă ulicioară, afurisitul? Nu puteai merge pe podul
Mogoșoaii? CARAGIALE, O. I 133.

Ca **adjectiv**, *ce* figurează în întrebări privitoare la calitate, cantitate sau alte determinări:

Ce crimă le atrage pe cap așa osîndă? ALECSANDRI, P. 474.

Cu un spițer? Ce istorie? CARAGIALE, O. VI 177.

Ce vînt te-a abătut pe-aici? CREANGĂ, P. 30.

Ideea de cantitate și de intensitate apare în folosirea adverbială a lui *ce*:

Biata maică-sa, ce plînge! TEODORESCU, P. P. 118.

Înfricoșat, împăratul se luptă ce se luptă cu namila de diamant. DELA-
VRANCEA, V. V. 208.

Ce de exprimă de asemenea cantitatea:

D-apoi acolo, aoleo! ce de păzitori mai sînt! ISPIRESCU, L. 372.

Construcția *ce mai* are o nuanță ironică:

Ce mai pălărie!

Ca **pronume relativ** *ce* apare în locul lui *care*, mai des în scris decît în vorbire:

Alături nu mai e ciinele prietenos ce-i pune în fiecare seară labele pe piept.
CEZ. PETRESCU, S. R. 42.

În versuri, *ce* și *care* apar uneori alături cu aceeași valoare, din motive tehnice.

*El ce trăise ca șoimul izolat,
Din revărsatul vieții pe lume-nstrăinat;*

.....

*El care ziua-ntreagă se-ngîină cu un pai
Și-n cîntecul de pasări surprinde-un dulce grai,
Ce vis frămîntă gîndu-i?* ALECSANDRI, P. 370.

Numai cînd e necesară forma de genitiv-dativ sau construcția cu prepoziție nu poate fi înlăturat *care*.

În limba literară de astăzi folosirea lui *ce* în loc de *care* e considerată pretențioasă.

CEL CE

§ 187. Formele cele mai frecvente ale acestui pronume în limba literară contemporană sînt *cel ce*, *ceea ce*, *cei ce*:

Cel ce în astă lume a dus numai durerea,

Nimic n-are dincolo, căci morți sînt cei muriți. EMINESCU, O. I 59.

Trăia pe pămînt; și nimic din ceeq ce e pe pămînt nu părea că-l interesează. COCEA, F. SL. 9.

Cei ce rabdă jugul și-a trăi mai vor

Merită să-l poarte spre rușinea lor. BOLINTINEANU, P. I 4.

În limba veche mai exista o formă de masculin singular *cela ce*:

Cela ce va svătui pre altul să facă vreo greșală să va certa cu aceaia certare, cum să va certa și cela ce va face greșala. PRAVILA 1145.

Ce fel și cît

§ 188. Pronumele și adjectivul interogativ *ce fel (de)* cere în răspuns indicarea calității obiectului despre care se întreabă, iar *cît* indicarea cantității.

Ce fel de păsări ați crescut în gospodărie?

Cît au scris pînă astăzi?

PRONUMELE ȘI ADJECTIVELE DEMONSTRATIVE

§ 189. Pronumele demonstrative înlocuiesc nume de ființe sau de lucruri determinîndu-le totodată prin izolarea lor dintre alte ființe sau lucruri omogene: *acesta* sau *acela* (nu altul).

Pronumele *acesta* se aplică la obiecte mai apropiate în spațiu sau în timp, sau în general la obiecte cunoscute, pe cînd *acela* desemnează obiecte mai depărtate sau necunoscute și precizate printr-un determinant.

În răstimpurile cît tăceam, auzeam bătaia bărzilor, ori sunetele ascuțite ale gealăului, care se amestecau cu glumele lucrătorilor. Cînd tăceau ș-acestea, se întindea o pace de loc depărtat și singuratic. SADOVEANU, O. V 489.

Cine ar ști să descrie toate perfecțiunile, tot farmecul acestor trei opere . . . , acela ar face cel mai minunat panegiric al acestei arte. ODOBESCU, III 53.

Pronumele demonstrative *acesta* și *acela* se folosesc uneori în locul pronumelor personale de persoana a III-a. În frazele:

Odinioară, pe vremea de demult, era într-o cetate grecească, numită Teba, o femeie de viță domnească, pe care o chema Niobe. Ea avea mulți feciori și multe fete. ODOBESCU, III 299,

ea poate fi înlocuit cu *aceasta*: ***Aceasta*** avea mulți feciori și multe fete.

Cînd nu țin locul numelor de ființe sau de lucruri, ci le determină însoțindu-le, *acesta* și *acela* sînt adjective demonstrative.

Adjectivele demonstrative pot sta înaintea sau în urma substantivului, avînd forme deosebite, *acest*, *acel* înainte, *acesta*, *acela* după substantivul deter-

minat: **acest** om, omul **acesta**; **această** casă, casa **aceasta**; **acel** câmp, câmpul **acela**; **acea** pereche, perechea **aceea**; **acești** cartofi, cartofii **aceștia**. Pronumele demonstrative au aceeași formă cu adjectivele așezate în urma substantivului (*acesta, acela, aceea*).

§ 190. Formele pronumelui și adjectivului demonstrativ

Formele pronumelui demonstrativ

A c e s t a

Singular masculin	N.A.	<i>acesta</i>
	G.D.	<i>acestuia</i>
feminin	N.A.	<i>aceasta</i>
	G.D.	<i>acesteia</i>
Plural masculin	N.A.	<i>aceștia</i>
	G.D.	<i>acestora</i>
feminin	N.A.	<i>acestea</i>
	G.D.	<i>acestora</i>

A c e l a

Singular masculin	N.A.	<i>acela</i>
	G.D.	<i>aceluia</i>
feminin	N.A.	<i>aceea</i>
	G.D.	<i>aceleia</i>
Plural masculin	N.A.	<i>aceia</i>
	G.D.	<i>acelora</i>
feminin	N.A.	<i>acelea</i>
	G.D.	<i>acelora</i>

Formele adjectivului demonstrativ

A c e s t, a c e s t a

Singular masculin	N.A.	<i>acest, acesta</i>
	G.D.	<i>acestui, acestuia</i>
feminin	N.A.	<i>această, aceasta</i>
	G.D.	<i>acestei, acesteia</i>
Plural masculin	N.A.	<i>acești, aceștia</i>
	G.D.	<i>acestor, acestora</i>
feminin	N.A.	<i>aceste, acestea</i>
	G.D.	<i>acestor, acestora</i>

Acel, acela

Singular masculin	N. A. <i>acel, acela</i>
	G.D. <i>acelui, aceleuia</i>
feminin	N.A. <i>acea, aceea</i>
	G.D. <i>acelei, aceleia</i>
Plural masculin	N.A. <i>acei, aceia</i>
	G.D. <i>acelor, acelora</i>
feminin	N.A. <i>acele, acelea</i>
	G.D. <i>acelor, acelora</i>

Forme regionale ale adjectivelor și pronumelor demonstrative

	Adjectiv	Pronume	Adjectiv	Pronume
Singular masculin	<i>ăst</i>	<i>ăsta</i>	<i>ăl</i>	<i>ăla</i>
	<i>ăstui</i>	<i>ăstuia</i>	<i>ălui</i>	<i>ăluia</i>
feminin	<i>astă</i>	<i>asta</i>	<i>a</i>	<i>aia</i>
	<i>astei</i>	<i>asteia</i>	<i>ălei</i>	<i>ăleia</i>
Plural masculin	<i>ăști</i>	<i>ăștia</i>	<i>ăi</i>	<i>ăia</i>
	<i>ăstor</i>	<i>ăstora</i>	<i>ălor</i>	<i>ălora</i>
feminin	<i>aste</i>	<i>astea</i>	<i>ale</i>	<i>alea</i>
	<i>ăstor</i>	<i>ăstora</i>	<i>ălor</i>	<i>ălora</i>

În graiul moldovenesc circulă formele *aist(a)*, *ist(a)* (pentru *acesta*) și *cela* (pentru *acela*). Flexiunea lor e la fel cu a pronumelor de mai sus.

Folosirea pronumelor *acesta, acela*

§ 191. Forma de feminin a pronumelui demonstrativ poate să aibă sens neutru:

*Radu deveni iarăși trist, ș-ai casei atribuiră **aceasta** grijei de școală și mulțului citit.* VLAHUȚĂ, N. 66.

*Bune-s și **acestea** ... da bună ar fi și **aceea**, când ar avea cineva un fecior.* CREANGĂ, P. 78.

Din forma cu înțeles neutru și unele prepoziții s-au format locuțiuni adverbiale și conjuncționale: *cu toate acestea, afară de aceasta, pe lângă acestea, după aceasta, de aceea, pentru aceea, după aceea*:

*După **aceasta** capra și cu iedul au luat o căpiță de fîn și-au aruncat-o peste dînsul, în groapă, ca să se mai potolească focul ...* CREANGĂ, P. 33.

În formele populare *ăsta*, *ăla* se găsește uneori o atitudine de dispreț:

*Uf, ce anost! Cine-i **ăsta**? într-un colț se-ntreabă două.* VLAHUȚĂ, P. 137.

*Un **ăla** ... un prăpădit de amplotiat, n-are chioară în pungă.* CARAGIALE,

Pe **ceea** *lume* înseamnă în unele graiuri regionale «pe lumea cealaltă», iar expresiile *ca acela*, *ca aceea* au sensul de «extraordinar»:

Mi-a tras o chelfăneală ca aceea. CREANGĂ, A. 50.

Întrebuința două măiestrii puțin deosebite una de alta. Cea întâi se chema bătaie, iar a doua o bătaie ca aceea ori o mamă de bătaie. SADOVEANU, B. 12.

Expresia moldovenească *toate cele* înseamnă «toate lucrurile», «toate prvințele».

Am strîns toate cele și le-am dus la țară.

Și era una la părinți

Și mîndră-n toate cele. EMINESCU, O. I 167.

Alte cele înseamnă «altceva», «alte lucruri».

Sărutări erau răspunsuri

La-ntrebări îndeosebi,

Și de alte cele-n lume

N-aveai vreme să întrebi. EMINESCU, O. I 112.

Popular, expresia *alte cele* se întrebuințează și pentru a se evita numiri de boli rele: *Parcă l-au apucat alte cele.*

§ 192. Alte pronume și adjective demonstrative

a. Celălalt, cestălalt, acestălalt

Dintre acestea în limba literară nu se folosește decît *celălalt*.

Singular	masculin	N.A.	<i>celălalt, cestălalt, acestălalt</i>
		G.D.	<i>celuilalt, cestuilalt, acestuilalt</i>
	feminin	N.A.	<i>cealaltă, ceastălaltă, aceastălaltă</i>
		G.D.	<i>celeilalte, cesteilalte, acesteilalte</i>
Plural	masculin	N.A.	<i>ceilalți, ceștilalți, aceștilalți</i>
		G.D.	<i>celorlalți, cestorlalți, acestorlalți</i>
	feminin	N.A.	<i>celelalte, cestelalte, acestelalte</i>
		G.D.	<i>celorlalte, cestorlalte, acestorlalte</i>

Forme regionale:

Singular	masculin	N.A.	<i>ăstălalt, ălălalt</i>
		G.D.	<i>ăstuilalt, ăluilalt</i>
	feminin	N.A.	<i>astălaltă, ailaltă</i>
		G.D.	<i>asteilalte, aleilalte</i>
Plural	masculin	N.A.	<i>ăștilalți, ăilalți</i>
		G.D.	<i>ăstorlalți, ălorlalți</i>
	feminin	N.A.	<i>astelalte, alelalte</i>
		G.D.	<i>ăstorlalte, ălorlalte</i>

Notă. Pronumele din această grupă au luat naștere din forme vechi și populare ale pronumelor *acela*, *acesta* și vechiul demonstrativ *alalt*, fem. *alaltă*.

Adjectivele, indiferent de locul lor, au aceleași forme ca și pronumele:

A sosit și celălalt om [adjectiv].

A sosit și omul celălalt [adjectiv].

A sosit și celălalt [pronume].

b. Același

Pronumele și adjectivele *același*, *aceeași* arată asemănarea unui obiect cu altul sau identitatea unui obiect cu sine însuși (de aceea se numește pronume demonstrativ de identitate):

Cei doi copii au aceeași ochi.

Pe aceeași ulicioară

Bate luna în ferești,

Numai tu de după gratii

Vecinic nu te mai ivești. EMINESCU, O. I 112.

Singular masculin N.A. *același*

G.D. *aceluiși*

feminin N.A. *aceeași*

G.D. *aceleiși*

Plural masculin N.A. *același*

G.D. *acelorași*

feminin N.A. *aceleași*

G.D. *acelorași*

c. Alte cuvinte întrebuințate ca adjective demonstrative sînt *atare* (pl. *atari*), *asemenea*, *astfel de*, *așa*:

O atare situație nu se mai poate concepe.

Am mai auzit astfel de lucruri.

La așa cap, așa căciulă.

Domnul Vucea, văzînd așa minune, s-a scărpinat în barbă și-a rîs, un rîs necăjit. DELAVRANCEA, H. T. 103.

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

§ 193. Pronumele de întărire însoțesc substantivele și pronumele, cu scopul de a pune accent pe obiectul determinat: *însuși președintele mi-a spus-o*.

Pronumele de întărire sînt alcătuite din vechile pronume personale *îns(u)*, *însă*, cărora li s-au alipit formele de dativ ale pronumelor personale sau reflexive neaccentuate *mi*, *ți*, *și*.

În limba veche pronumele apărea și independent (cu valoare pronominală sau adverbială) cu sensul de «eu însumi, tu însuși etc., (eu, tu etc.) singur, chiar (eu, tu etc.), din proprie inițiativă, de la sine»: *am venit însumi, auzite*

de *însuși*, *înșiși* știu; astăzi el nu mai e folosit singur, ci însoțește fie un pronume personal, reflexiv, posesiv, demonstrativ sau un adjectiv posesiv, fie un substantiv: *tu însuși*, *cu sine însuși*, *acea înșiși*, *a mea însăși*, *oamenii înșiși*.

Pronumele de întărire sînt flexibile și se acordă în persoană, gen și număr cu pronumele sau substantivele pe care le determină sau pe care le înlocuiesc. Potrivit cu normele limbii literare se poate stabili următorul tablou:

1. Pe lângă pronume și substantive:

I. Singular: *eu, mie, pe mine însuși* (cînd vorbitorul e de sex masculin) sau *însămi* (cînd vorbitorul e de sex feminin);

Plural: *noi, nouă, pe noi înșine* (masculin) sau *însene* (feminin).

II. Singular: *tu, ție, pe tine însuși* (cînd i se vorbește unei persoane de sex masculin) sau *însăți* (cînd i se vorbește unei persoane de sex feminin);

Plural: *voi, vouă, pe voi înșivă* (masculin) sau *înevă* (feminin).

III. Singular masculin: *el, al lui, lui, pe el însuși*;

feminin: *ea, al ei, ei, pe ea însăși*;

Plural masculin: *ei, al lor, lor, pe ei înșiși*;

feminin: *ele, al lor, lor, pe ele înseși* sau *înele*.

Observație. În forma *înele* se observă prezența pronumelui neaccentuat *le*, în locul reflexivului *și*. Explicația creării acestei forme stă în paralelismul *noi—nouă—ne, voi—vouă—vă*, care a atras pe *ele—lor—le* (pronumele personale neaccentuate confundîndu-se cu cele reflexive).

2. Pe lângă pronumele posesive:

al meu, al tău, al său însuși;

a mea, a ta, a sa însăși;

ai mei, ai tăi, ai săi înșiși;

ale mele, ale tale, ale sale înseși sau *înele*.

Cînd *meu, tău, său* au rol de adjective posesive, *însuși* poate determina fie substantivul, fie adjectivul posesiv, ceea ce duce la acorduri deosebite și sensuri deosebite: *fiul tău însuși* înseamnă « chiar fiul (tău) », pe cînd *fiul tău însuși* înseamnă « chiar a l tău ».

În literatura mai nouă precum și în limba de toate zilele acordul are aspecte diferite, observîndu-se mai ales potrivirea în număr și persoană și neglijîndu-se genul. Femeile spun foarte des, vorbind despre ele: *eu însuși*, în loc de *eu însămi*. Și în texte se găsesc asemenea fapte:

Iar pe mine să mă îngrijești cu însuși mîna ta șase săptămîni. ISPIRESCU, L. 3.

Textele literare din secolul al XIX-lea atestă tendința de generalizare a lui *însuși*:

Aduceți-vă aminte că ei și cu însuși femeile lor adesea au fost reduși la stare de vite. KOGĂLNICEANU, O. 238.

Însuși protocoalele Comisiunii Centrale vă vor dovedi tot adevărul. KOGĂLNICEANU. O. 178.

Pentru ca să-și învețe *însuși* limbile lor bine, trebuia să învețe mai întâi pe a lui Ciceron și a lui Tacit. KONAKI, P. 328.

La aceasta trebuie să fi contribuit și valoarea adverbială a lui *însuși*, invariabil și cu sensul de « chiar », valoare pe care a avut-o în limba de altădată :

Nu există altul [= «alt subiect»] mai nou, mai bogat, mai întins, mai poetic și voi zice *însuși* mai fabulos, măcar că totdeauna adevărat. KOGĂLNICEANU, O. 84.

PRONUMELE ȘI ADJECTIVELE NEHOTĂRÎTE

§ 194. Pronumele nehotărîte țin locul substantivelor, fără să dea vreo indicație precisă asupra obiectelor: *Cineva* a intrat în casă. Îmi lipsește *ceva*.

Adjectivele nehotărîte însoțesc substantivele, determinându-le în mod neprecis: *Poți să cumperi orice* carte.

Formele pronumelor și adjectivelor nehotărîte

Unul

Singular	N.A.	masc.	<i>unul</i>	fem.	<i>una</i>
	G.D.		<i>unuia</i>		<i>uneia</i>
Plural	N.A.		<i>unii</i>		<i>unele</i>
	G.D.	masc. și fem.	<i>unora</i>		

Notă. Aceste forme la singular sînt numai pronume. La plural sînt pronume cînd stau singure și sînt adjective cînd determină substantive.

Unul și *una* își au originea în numeralul *unu, una*. La masculin singular (nominativ și acuzativ) s-a adăugat articolul *-l*. Devenind pronume, ele au primit și forme de plural: *unii, unele*.

Altul

	Adjectiv				Pronume	
Singular	N.A.	masc.	<i>alt</i>	fem.	<i>alta</i>	masc. <i>altul</i> fem. <i>alta</i>
	G.D.		<i>altui</i>		<i>altei</i>	<i>altuia</i> <i>alteia</i>
Plural	N.A.		<i>alți</i>		<i>alte</i>	<i>alții</i> <i>altele</i>
	G.D.	masc. și fem.	<i>altor</i>		masc. și fem. <i>altora</i>	

Tot

Singular masc.	<i>tot</i>	Plural N.A. masc.	<i>toți</i>
fem.	<i>toată</i>	fem.	<i>toate</i>
G.D. masc. și fem. <i>tuturor</i>			

Notă. Se întilnesc și formele:

1. singular *totul*:

El zboară, gînd purtat de dor,

*Pîn' pierе **totul, totul**.* EMINESCU, O. I 176.

2. plural *toții* (în expresia *cu toții*):

*Și după ce ne culcam **cu toții**, noi băieții, ca băieții, ne luam la birjoană.* CREANGĂ, A. 40.

3. plural genitiv-dativ *tuturora*:

*Deci cînturilor mele **zic***

*Adio **tuturora**.* EMINESCU, O. I 184.

Fiecare

N.A. *fiecare* G.D. masc. *fiecăru(i)a*, fem. *fiecărei(a)*

Observație. Pronumele *fiecinе, fiecui, fiecе; fieșicine, fieșicui, fieșice; fieșicare, fieșicărui(a), fieșicărei(a); fieșiecare și fitecare, fitecine, fitece* sînt învechite sau regionale.

Oricine

Singular N.A. *oricine* G.D. *oricui*

Oricare

Singular N.A. *oricare*
G.D. *oricărui(a), oricărei(a)*

Plural N.A. *oricare*
G.D. *oricăror(a)*

Orișicare, orișicine, orișice

Singular N.A. *orișicare, orișicine, orișice*
G.D. *orișicărui(a), orișicui*
G.D. *orișicărei(a)*

Plural N.A. *orișicare*
G.D. *orișicăror(a)*

Oarecare, oarecine, oarece

Singular N.A. *oarecare, oarecine, oarece*
G.D. *oarecărui(a), oarecui, oarecărei(a)*

Plural N.A. *oarecare, oarecari*
G.D. *oarecăror(a).*

Observație. *Oarecine, oarecui, oarece* sînt forme învechite și regionale.

Careva, cineva, ceva (numai la singular)

Singular N.A. *careva, cineva, ceva*
G.D. *cuiva*

Vreunul, vreuna

Singular *vreun, vreo* (adj.); *vreunul, vreuna* (pron.)
Plural *vreunii, vreunele* (adj. și pron.).

Cutare (adj. și pron.)

Singular N.A. *cutare*
G.D. *cutărui(a)*
Plural N.A. *cutare*
G.D. *cutăror(a)*

N iște (adj.), niscare (învechit), niscaiva și
niscai (regionale) sînt invariabile.

Atît, atîta (adj. și pron.)

Folosirea pronumelor și adjectivelor nehotărîte

§ 196. Pronumele nehotărît *unul, una* apare în corelație cu pronumele nehotărît *altul, alta*, de care este legat prin opoziție de sens:

N-apuc bine a scăpa din una și dau peste alta. CREANGĂ, p. 234.

Cînd unul trece, altul vine

În astă lume a-l urma. EMINESCU, O. I 204.

Tot în legătură cu *altul* mai apare *unul* exprimînd un raport de reciprocitate:

Își jură credință unul altuia. CREANGĂ, p. 279.

De multe ori *una* are înțeles neutru:

Mai auzit-ai dumneata, cumătră, una ca asta, să fure Ion pupăza, care, ... ne trezește desdimineata la lucru de atîția ani! CREANGĂ, A. 55.

Pronumele nehotărîte *una* și *alta* apar unite în locuțiunile *una-alta, ba una-ba alta, ba de una-ba de alta*, toate cuprinzînd ideea de amestec, de înșirare, de alternanță; iar *unul-altul* apare cu sensul de «diverși oameni».

Construcția de tipul *unul... altul*, destinată să exprime ideea de distincție, de opoziție, de distribuție sau de alternare, ca și *care... care, cine... cine*, cunoaște cîteva variante: *unul... unul, altul... altul: unul cîntă, unul pictează; altul știe mai mult, altul mai puțin.*

Unii cîntau la psaltichie, coala, cu ifos, pînă ce răgușeau ca măgarii; alții, dintr-o suflare, spuneau cu ochii închiși cele șapte taine din catehismul cel mare. CREANGĂ, A. 84.

Să nu credeți însă că în toți frica a fost la fel. Unii s-au gîndit la nuia, — alții la notă, — alții la urechi. DELAVRANCEA, H. T. 54.

Pronumele *unul*, *una* poate avea sens peiorativ, atunci cînd vorbitorul îl folosește pe lîngă un nume de persoană fără importanță:

Unu' Iorgu Badea. SADOVEANU, O. V 61.

Hanul . . . fusese bine adăpostit . . . ; îl durase, din birne și vâlătuci, bunicul lui Gorașcu, — unul popa Ilie. SADOVEANU, N. P. 6.

Pronumele nehotărît *ceva* folosit ca adjectiv are valoare afectivă: *a făcut o poezie ceva-ceva* sau *mai ceva decît a mea* (= « foarte frumoasă », « și mai frumoasă decît a mea »). Aci s-a pornit de la sensul de « mult » al lui *ceva*. Dar *ceva* are și sensul de « puțin »: *are ceva bani*. Tot astfel, cînd are rol de adverb, *ceva* înseamnă « puțin »:

Aceasta era mai în vîrstă și ceva încrucișată. CREANGĂ, P. 7;
iar cînd e repetat, « foarte puțin »:

Ceva-ceva să-l fi contrariat, apoi striga. GHICA, S. 518.

Cineva are valoare de pronume impersonal în construcții de felul acesta:

Avea cineva cap să treacă pe-aici, fără să fie jăfuit, bătut ori omorît ?
CREANGĂ, P. 119,

construcție care ar putea fi transpusă astfel: « Puteai să treci pe acolo fără să fii jefuit . . . ? ».

Tot are sens de totalizare:

Stîrnea veselia tuturor. SADOVEANU, O. II 5.

Vreau banii pe jumătate, dacă nu toți. DELAVRANCEA, H. T. 39.

Stăpîna casei . . . îmi deslusește că toate casele de pe strada aceasta sînt așa: adică au toate un salon în trei colțuri, fiindcă toate locurile sînt tăiate en biais. CARAGIALE, O. IV 8.

Cînd e întrebuițat singur, *tot* îndeplinește funcțiunea unui pronume nehotărît neutru. Ca înțeles el se opune lui *nimic*:

Dacă nu mi s-or mai întoarce feciorii, ne-om duce și noi, eu și cu baba Cîreasa, unde se duc toate. SADOVEANU, N. P. 8.

Tot poate fi sinonim cu « fiecare »:

Tabăra de la Turda se mărea pe tot eesul. BĂLCESCU, M. V. 488.

Astfel vine-n toată noaptea zburător la al ei pat. EMINESCU, O. I 80.

În limba mai veche și astăzi regional pronumele nehotărîte compuse de tipul *oricine* se pot despărți în părțile componente, atunci cînd intervine un articol sau o prepoziție (*ori cu ce, ori cu cine, ori al cui*, în loc de *cu orice, cu oricine, al oricui*):

Ori a cui să fie grădina de flori,

Pasărea voioasă cîntă viu în zori. ALECSANDRI, Opere complete (1904), I 349.

PRONUMELE NEGATIVE

§ 197. Pronumele negative sînt *nimeni* și *nimic*.

Nimeni, *nimenea* (înviehit și regional *nime*) se declină, fără să aibă forme de plural sau de gen :

N.A. *nimeni* (*nimenea*)

G.D. *nimănu* (*nimănuia*)

Nimic, *nimica* e invariabil.

Nimeni se opune lui *toți* sau *unul*, după cum *nimic* se opune lui *tot* sau *ceva*.

Nimeni și *nimic* figurează doar în propoziții negative : *nu vine nimeni* ; *nu am cumpărat nimic*.

Nimic a devenit substantiv și înseamnă « lucru sau persoană de mică importanță » ; pluralul *nimicuri*, de genul neutru, se aplică numai la obiecte :

Căci astăzi dacă mai ascult

Nimicurile-aceste,

Îmi pare-o veche, de demult

Poveste. EMINESCU, O. I 188.

Forma *nimica* apare mai ales în locuțiunea (o) *nimica toată* « ceva de mică importanță » sau « în cantitate mică » :

Ce-a băut pentru ca să-i vie amețea ? Nimica toată. DELAVRANCEA, *Paraziții* (1945), 50.

NUMERALUL

§ 198. Numeralul este partea vorbirii care exprimă un număr abstract, o determinare numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin numărare:

Patru și cu șase fac zece.

Intră în curte opt cai cu doi surugii, precedați de un ceauș călare.

GHICA, s. 206.

A treia zi de dimineată, toată curtea și toată împărăția era plină de jale. ISPIRESCU, L. 4.

Distingem următoarele feluri de numere:

a. cardinale, — categorie înăuntrul căreia deosebim și numere colective, fracționare și nehotărâte, și de care este legată existența numeralelor multiplicative, distributive și adverbiale;

b. ordinale.

NUMERALELE CARDINALE

§ 199. Numeralesle cardinale exprimă un număr întreg abstract sau un număr determinat de obiecte: *șase, cincisprezece, o mie*, și atunci se numesc numere hotărâte, sau un număr nedeterminat de obiecte: *cîtiva, mulți*, în care caz se numesc numere nehotărâte. Numeralesle hotărâte care exprimă un grup, de exemplu: *amîndoi, tustrele, cîteșipatru*, se numesc numere colective, iar cele care exprimă fracțiuni, de exemplu: *o treime, opt zecimi*, se numesc numere fracționare.

Formele numeralului cardinal

§ 200. Numeralesle cardinale hotărâte sînt simple (*unu, doi, zece*) sau compuse (*unsprezece — un + prepoziția spre + zece, doisprezece, douăzeci, optzeci și trei, două sute șaptezeci și cinci*).

Numeralul *unu* are forme deosebite, potrivit cu funcțiunea, cu genul și cu cazul:

1. Când însoțește un substantiv masculin și neutru: *un* la nominativ-acuzativ, *unui* la genitiv-dativ; feminin: *o* la nominativ-acuzativ, *unei* la genitiv-dativ.

2. Când ține locul unui substantiv masculin și neutru: *unu*, *unul* la nominativ-acuzativ, *unuia* la genitiv-dativ; feminin: *una* la nominativ-acuzativ, *uneia* la genitiv-dativ.

Numeralul *doi* se deosebește numai după gen: masculin *doi*, feminin și neutru *două*.

De la *trei* înainte nu se mai distinge genul decât în compusele cu *un* și *doi*: *disprezece* la masculin și *douăsprezece* la feminin și neutru (dar *unsprezece* la toate genurile); *douăzeci și unu*, *treizeci și unu*, *o sută unu* etc. la masculin și neutru, *douăzeci și una*, *treizeci și una*, *o sută una* etc. la feminin; *douăzeci și doi*, *treizeci și doi*, *o sută doi* etc. la masculin, *douăzeci și două*, *treizeci și două*, *o sută două* etc. la feminin și neutru.

Numeralesle *patrusprezece*, *cincisprezece* și *șaseprezece* s-au redus în rostire la *paisprezece*, *cinsprezece* și *șaisprezece*, forme care au fost adoptate de limba literară (se scrie totuși *cincisprezece*); de asemenea se pronunță și se scrie *șaizeci*.

Numeralesle *un*, *o* au ajuns să aibă și valoare de articol nehotărît, iar *unul*, *una* valoare de pronume nehotărît, în care calitate au primit formele de plural *unii*, *unele*, *unora*. (Vezi Articolul nehotărît și Pronumele nehotărît, §§ 138 și 195.)

§ 201. Declinarea numeralului

un, o

	Masculin și neutru		Feminin
N.	<i>unu, unul</i>	<i>un</i>	<i>o</i>
G.	(<i>al, a, ai, ale</i>) <i>unuia</i>	<i>unui</i>	<i>uneia unei</i>
D.	<i>unuia</i>	<i>unui</i>	<i>uneia unei</i>
A.	<i>unu, unul</i>	<i>un</i>	<i>una o</i>

Numeralesle de la *doi* înainte nu au forme cazuale deosebite; în locul genitivului ele se construiesc cu prepoziția *a*:

Miroase florile-argintii

Și cad, o dulce ploaie,

Pe creștetele-a doi copii

Cu plete lungi, bălaie. EMINESCU, O. I 179,

iar în locul dativului ele se construiesc cu prepoziția *la*:

S-au dat burse republicane la opt studenți.

Numeralesle *o sută (suta)*, *o mie (mia)*, *un milion (milionul)*, *un miliard (miliardul)*, fiind tratate ca substantive, se declină ca și acestea:

Preţul **unei sute** (**sutei**) de kilograme.

Povara **miliardelor** cheltuite de imperialiști cu pregătirile de război apasă pe umerii oamenilor muncii.

Cînd sînt multiplicare cu numere de la două înainte, ele urmează calea numeralelor respective: *Puterea de cumpărare a **cinci sute** de lei.*

Cînd vorbim de anumite obiecte numărate, cunoscute ca grup sau ca avînd însușiri comune, numeralele cardinale apar precedate de articolul *cei, cele*: *Au fost evidențiați **cei șase** tractoriști care au depășit zilnic norma.*

Dacă în astfel de construcții numărul este exprimat prin *zeci, sute, mii, milioane, miliarde*, articolul *cei, cele* se acordă în gen fie cu numeralul, fie cu substantivul determinat de numeral: *Am primit **cele două sute** de lei sau Am primit **cei două sute** de lei.*

Declinarea numeralelor însoțite de articolul *cel* se face cu modificarea articolului:

N. *cei (cele) zece*

G. *celor zece*

D. *celor zece*

A. *cei (cele) zece*

Întrebuințarea numeralelor cardinale

§ 202. Numeralesle cardinale au valoare de adjectiv cînd însoțesc numele obiectelor (*am primit **două** cărți*) și valoare de substantiv cînd țin locul acestora (*am mai cumpărat **trei***).

*În ziua dintîi **doi** vînători pieriră. A doua zi și a treia zi mai căzură **cinci** și se răniră **doi**.* NEGRUZZI, I 173.

Numeralesle de la douăzeci înainte se leagă de substantiv prin prepoziția *de*: *douăzeci **de** ani* (față de douăsprezece luni).

Numeralul *una* are sens neutru în expresii ca:

*Din două **una**: ori tu mă iubești și eu trăiesc . . . , ori nu, și atuncea mor.* CARAGIALE, O. VI 113.

*Trebuie să alegi **una** din două: ori să fii cu copiii tăi, ori să fii cu mine.* ISPIRESCU, L. 272.

El figurează în locuțiunea *tot una*, cu sensul de « același »:

*Dumneata, domnule locotenent, ești **tot una** cu avocatul Radu Comșa?* CEZ. PETRESCU, I. II 24

și în locuțiunea *a-i fi (tot) una* « a-i fi indiferent »:

*De-aceea **una-mi este mie***

De ar vorbi, de ar tăce. EMINESCU, O. I 208.

Numeralul *una* are uneori valoare adverbială, ca în expresia *el o ținea una*, și intră câteodată în construirea unor locuțiuni verbale ca *a face una cu* (vezi Adverbul și Locuțiunile verbale, §§ 329 și 240).

În limbajul afectiv *una* are diferite sensuri:

Am să-ți dau una [= «o palmă»].

Să-i tragă una-n cap. SLAVICI, V. P. 100 [= «o lovitură»].

I-am spus una, că n-a știut ce să mai răspundă [= «o vorbă tare»].

Cînd spunea cîte una, ori te țineai cu mîna de inimă rîzînd, ori te făcea să-ți sară inima din loc, de frică. CREANGĂ, P. 120 [*cîte una* = «vorbe cu haz» sau «înspăimîntătoare»].

Alăturarea numeralelor *una* și *două* are valoare adverbială cu diferite sensuri:

Și una, două [= «mereu»] *la pupăză, de nu știau cei din casă ce tot caut în pod așa de des.* CREANGĂ, A. 55.

Și nici una, nici două [= «pe neașteptate»], *odată începe a bate în poartă.* CREANGĂ, P. 308.

Numeraledle cardinale folosite singure pot exprima ora și minutele, vîrsta, numărul unui tren sau al unui tramvai, distanța în kilometri, anul, ziua etc.:

Unu, copii, mergem! se ridică Alexandru Vardaru. CEZ. PETRESCU, I. 19 [= «ora unu»].

Pînă la patru n-a fost cu puțință să se usuce. DELAVRANCEA, H. T. 114 [= «ora patru»].

— *Frate, e tîrziu? Cîte să fie?*

— *Unu și zece.* CARAGIALE, O. I 194 [= «ora unu și zece minute»].

Iată, eu îs bătrîn, împlinesc suta, am umblat mult prin lume, multe firi și mulți oameni am întîmpinat, dar om ca Răcoare, spun drept, n-am văzut.

SADOVEANU, O. I 461 [*suta* = «suta de ani»].

Sosesc în București cu 144 [= «trenul nr. 144»].

Te urci în 16 și te dai jos la Obor [= «tramvaiul nr. 16»].

Fac 80 pe oră [= «80 de kilometri»].

M-am născut în 1914 [= «în anul 1914»].

Salariile se plătesc la 28 [= «în ziua de 28 a fiecărei luni»].

Sută, mie exprimă fie sume de bani (la fel *milion, miliard*), fie distanțe, fie cantități în limbajul comercial:

Împrumută-mi o sută [= «o sută de lei»].

Dintr-o sută s-au făcut trei, după aceea a trecut mia. SADOVEANU, N. F. 81 [= «o sută, o mie de lei»].

Ș-acele milioane ce în grămezi luxoase

Sînt strînse la bogatul pe cel sărac apasă. EMINESCU, O. I 59 [= «milioane de lei»].

Am depășit suta [= «suta de kilometri»].

Se vînd lemne cu 90 de lei mia [= «mia de kilograme»].

Ardeii se vînd cu suta [= «suta de bucăți»].

În stilul unor scriitori *sută* însemna «secol»:

Eminescu a trăit în suta a nouăsprezecea.

Exprimarea depășirii unei cifre rotunde

§ 203. Depășirea unei cifre rotunde, aproximația numerică, cifrele considerabile și repetarea la intervale egale se exprimă prin numeraledle cardinale cărora li se adaugă anumite prepoziții sau locuțiuni.

Depășirea unei cifre rotunde se indică cu prepoziția *peste*, cu locuțiunea *mai mult* sau prin adăugarea locuțiunilor *și ceva*, *și mai mult*, *și mai bine* puse în locul unităților nementionate.

Are peste patruzeci de ani.

De la Dîmbovicioara la Cîmpulung, să tot fie treizeci și ceva de kilometri.

CAMIL PETRESCU, U.N. 192.

Am studiat această lucrare mai mult de două luni.

Am scris patru ore și mai bine.

De șaizeci și mai bine de ani, de cînd slujesc preuția, voi aveți să mă învățați tipicul! CREANGĂ, A. 79.

Pupăză lucra de trei ani și mai bine la moara cu foc. SLAVICI, P. 88.

Alături de *și mai bine* apare locuțiunea adverbială *mai bine de*, care se folosește înaintea numărului la care se raportă:

N-am dat ochii cu Vîlcan,

De-i mai bine de un an. TEODORESCU, P. P. 551.

Uneori se recurge și la alte procedee:

E om de treizeci și atîția de ani.

Zice că odată, acu vreo sută și nu știu cîți ani, a dat poruncă Dardarot, împăratul iadului, să s-adune dinainte-i diavolii. CARAGIALE, O. II 217.

Exprimarea aproximației numerice

§ 204. Aproximația numerică se exprimă prin:

a. Alăturarea de numere apropiate. Aproximarea variază; cu cît cifra e mai mare, cu atît distanța dintre cele două numeraledle e mai mare: *zece - cincisprezece*, *cincizeci - șaizeci* etc.

Numeraledle apar înaintea substantivului:

Cinci, șase copii stau lungiți pe jos. Iau trei-patru luminări în buzunar.

CAMIL PETRESCU, U. N. 265.

N-apucă să facă zece-douăzeci de pași. ISPIRESCU, L. 42.

Pînă să mă trezesc, cei 10-15 oameni de la aripa dreaptă au luat-o la goană.

CAMIL PETRESCU, U. N. 320.

Face excepție *un*, o care apare despărțit de *doi*, *două* prin substantiv :

Ei, și știi, un copil, doi, ai pentru ce trăi. DELAVRANCEA, H. T. 19.

Ne e dor de o noapte, două, de somn fără griji. CAMIL PETRESCU, U. N. 315.

Cu valoarea lui *un*, apare *vreun* (*vreo*):

După vreo lună, două.

Sută, mie, milion se pun tot numai după primul număr dacă acesta este un, o: o sută-două, o mie-două, un milion-două.

De la *două sute, două mii* în sus se pune *sute, mii* de asemenea numai o dată, dar după al doilea număr (*două-trei sute, cinci-șase mii*).

b. Cu ajutorul lui *vreo, cam, ca de, ca la (vreo), pînd la* etc.:

Fug la rîu vreo patru fete. COȘBUC, B. I. 79.

În adunare petreceau, cu minciuni înțelepte culese de la iarmaroc, vreo zece-doisprezece gospodari. SADOVEANU, N. P. 6.

Cam la două sute de metri, dau de un soldat de-al nostru. CAMIL PETRESCU, U. N. 337.

Trecuseră ca la trei ceasuri de cînd se luminase de ziuă. DELAVRANCEA, H. T. 250.

E între noi și el, ca la trei-patru sute de metri. CAMIL PETRESCU, U. N. 351.

Dracul s-a prefăcut într-un băiet ca de opt ani. CREANGĂ, P. 147.

Bătrînul trebuie să aibă la șaiszeci de ani.

c. Cu ajutorul adjectivului nehotărît *cîteva*:

Anul acesta am cumpărat cîteva zeci de cărți.

Exprimarea cifrelor mari

§ 205. Cifrele mari se exprimă:

a. Prin pluralele *zeci, sute, mii, milioane*, neprecedate de numerele:

Scria zeci de articole.

Bunăstarea și fericirea a milioane de oameni.

Ce e amorul? E un lung

Prilej pentru durere,

Căci mii de lacrimi nu-i ajung

Și tot mai multe cere. EMINESCU, O. I 189.

Vara, studenții pornesc cu sutele în excursii.

b. Prin repetarea aceluiași numeral :

*Mai întâi s-a întâmplat minunea care bucură pe călătorii singuratici de **mii și mii** de ani.* SADOVEANU, N. P. 25.

*Lume, lume și iar lume, **sute și sute**, mii de oameni, un bîlci întreg.* SLAVICI, P. 13.

*Sînt **milioane și milioane** oamenii care luptă pentru pace.*

c. Prin expresiile fixate *o mie și unu* și *o mie și o sută*.

*Am **o mie și unu** de motive.*

*La surprinderea mea, prietenul îmi spuse **o mie și o sută**.* ISPIRESCU, în Convorbiri literare XVIII, p. 198.

d. În basme aproximația numerică și cifrele mari se exprimă prin numărălele *trei, șapte, nouă, douăsprezece, patruzeci*.

Apare aici valoarea simbolică (magică) a acestor numere, dintre care cel mai des folosit este *nouă*.

*Se duse, se duse peste **nouă** mări, peste **nouă** țări.* ISPIRESCU, L. 55 [= «foarte departe»].

*Eu am un unchi bătrîn, de **999** de ani.* CREANGĂ, P. 52 [= «foarte bătrîn»].

*A fost odată ca niciodată... de cînd se potcovea puricele la un picior cu **nouăzeci și nouă** de oca de fier.* ISPIRESCU, L. 1.

Exprimarea periodicității unei acțiuni

§ 206. Repetarea la intervale egale, periodicitatea unei acțiuni se exprimă prin:

a. Prepoziția *la* + numeral + substantiv :

***La trei** săptămîni face cîte o excursie.*

Uneori înaintea numeralului apare *fiecare, fiecă* sau *tot*:

*Și mie mi-ar fi plăcut să nu mai umblu **la fiecare șase** luni din mahala în mahala.* CREANGĂ, O. IV 10.

***La fiecă** trei ani.*

***Tot la două-trei** săptămîni, jupîneșica Malca venea la Neamț la socri.* CREANGĂ, P. 136.

***Tot la două** nopți [porcii sălbatici] răzbesc acolo.* SADOVEANU N. P. 58.

b. Prin combinația *din* + numeral + *în* + numeral + substantiv :

*Vine **din două în două** zile, precum s-a angajat.*

c. Construcția *la* + numeral + substantiv + *o dată* merge paralel cu construcția *o dată* + *la* + numeral + substantiv :

*Tîrgul mare se ținea **o dată la zece** ani.*

*Colectivul își ține ședințele **la două** săptămîni **o dată**.*

Numerele cardinale cu valoare de numerele ordinale

§ 207. Uneori numerele cardinale pot avea valoarea de numerele ordinale. Astfel, la indicarea paginii unei cărți se începe cu *pagina întâi*, dar se poate continua cu *pagina a doua* sau *pagina doi*, *pagina a treia* sau *pagina trei*, iar de la *pagina unsprezece* înainte se folosește numai numeralul cardinal:

Cartea se deschise la foaia 80. DELAVRANCEA, H. T. 96.

Numărul articolelor de lege se exprimă de asemenea cu ajutorul numeralelor cardinale:

Vom face cererea împreună, întemeiată pe art. 214 [= « articolul două sute paisprezece »], CARAGIALE, O. II 89.

Numerele colective

§ 208. Numerele cardinale care exprimă însoțirea se numesc colective. Acestea sînt: *amîndoi*, *amîndouă* (mai nou *ambii*, *ambele*), *toți trei*, *toate trei*, *toate trele*, *tustrei*, *tustrele*, *cîte trei*, *cîteșitrei*, *cîtetrele*, *cîteșitrele*, *tuspatru*, *cîteșipatru* (pînă la *tusșapte*, *cîteșisapte*; dar *toți* și *cîte* cu orice număr).

La numerele colective apar forme deosebite după gen și caz: masculin *amîndoi* (nominativ-acuzativ), feminin și neutru *amîndouă* (nominativ-acuzativ); genitiv-dativ la toate genurile *amînduror*, *amîndoror* cînd precede substantivul, *amîndurora*, *amîndorora* cînd se folosește după substantivul determinat sau ține locul substantivului.

Masculinul *ambii* (nominativ-acuzativ) are genitiv-dativul *ambilor*, iar femininul și neutru *ambele* are genitiv-dativul *ambelor*.

Se deosebește, de asemenea, masculinul *cîteșitrei*, *tustrei* de femininul și neutru *cîteșitrele*, *tustrele*, la nominativ-acuzativ.

Tustrei feciorii babei umblau în cărăușie. CREANGĂ, P. 4.

Rămaseră cîte trei frații la un loc. IPIRESCU, L. 284.

Degrabă scoase din sîn cîteșitrele nestematele fermecate. ODOBESCU, III 202.

Celelalte numere colective sînt invariabile.

Notă. Regional, *tustrei*, *tustrele*, *tuspatru* apar și cu forma de genitiv-dativ:

Casa tustreilor copii.

Le-a spus tustrelelor fete.

Și le-au fost nunta tuspatrora în aceeași zi. SEVASTOS, P. II.

Ca adjectiv, *amîndoi* (*cîteșitrei*, *tuspatru*) poate să figureze înaintea sau în urma substantivului determinat: *amîndoi tovarășii*, *tovarășii amîndoi*. El poate apărea chiar în urma verbului, cînd acesta se află după subiect: *tovarășii au venit amîndoi*; în cazul acesta el își însușește valoarea de adverb.

Ambii, *ambele* sînt articulate (spre deosebire de celelalte numere colective). Sub influența vechiului *îmbi*, *îmbe* (= « amîndoi, amîndouă »), s-a folosit cîndva forma nearticulată. Astfel, Eliade și-a intitulat revista: *Curierul de ambe sexe*.

Fie că e în urma, fie că e înaintea numeralului colectiv, substantivul primește articol: *cîteșitrei băieții, cărțile amîndouă*.

Not e. 1. Substantivul *pereche* are uneori valoarea unui numeral colectiv, cu sensul de «doi»:

O pereche de cercei [= «doi cercei»].

Am pus în coteș trei perechi de pui.

De la determinarea de obiecte care merg împreună (*o pereche de ghețe*), s-a trecut la aceea de obiecte formate din cîte două părți (*o pereche de ochelari, o pereche de pantaloni*) și s-a ajuns la funcțiunea singularivă din *o pereche de case* [= «un rînd de case, un imobil»].

Doi amici ai mei, dd. George Marinescu și Marin Georgescu, sînt proprietari fiecare a cîte o pereche de case în aceeași stradă. CARAGIALE, O. IV 12.

2. Substantivul *duzină*, cu valoarea de «doisprezece», s-a răspîndit ca termen comercial, avînd rolul unui numeral colectiv:

În locul unei duzini de farfurii am primit trei duzini de pabare.

În casa lui zburdă o duzină de copii.

Cu același sens apare în limba veche *testea*:

Se puse a colînda a lume mare și largă în cruciș și curmeziș, doar va da peste testea de surori ticluită întocmai după inima sa. N. D. POPESCU, B. III 4.

Numeraledle fracționare

§ 209. Numeraledle fracționare folosesc la denumirea unei fracțiuni și la numărarea fracțiunilor unui întreg: *un sfert, patru zecimi*.

În afară de *jumătate* și *sfert*, numeraledle fracționare se formează pornind de la numeraledle cardinale *doi, trei, zece, sută* etc. cu ajutorul sufixului *-ime*: *doime, treime, zecime, sutime* etc.

Numeraledle fracționare se comportă atît în declinare, cît și în sintaxă, ca substantivele; de exemplu genitiv-dativul lui *treime*, articulat *treimea*, este *treimi*, iar *treime* e legat prin prepoziția *de* sau *din* de substantivul a cărui fracțiune este:

Produsul unei treimi de oră.

Un sfert din numărul studenților.

Cînd un substantiv este determinat de un numeral cardinal însoțit de un numeral fracționar, substantivul apare precedat de numărul întreg și urmat de numărul fracționar:

Două ore și jumătate.

Sînt incorecte construcțiile fără *și* sau *de*, de felul acesta: *ora patru jumătate, doi ani jumătate de activitate, o jumătate kilogram de zahăr*.

Observație. Paralel cu numeraledle fracționare de mai sus, apar construcțiile de tipul *a treia parte* [= «o treime»]: *am citit a treia parte din roman*.

Limbaul matematicienilor folosește construcțiile de tipul *una a treia* sau *unu pe trei*:

Una a treia înmulțit cu șapte a noua.

Unu pe trei plus trei pe cinci.

Locuțiunile *pe sfert* și *pe jumătate* (ca și *jumătate*) pot avea valoare adverbială:

Nu știam nici pe sfert cât el.

Și totu-atrînd de-un cuvînt

Șoptit pe jumătate. EMINESCU, O. I 189.

Jumătate glumind, jumătate serios.

Numeraledle nehotărîte

§ 210. Numeraledle nehotărîte sînt cuvintele care exprimă un număr nehotărît sau aproximativ de obiecte: *mulți*, *puțini*, *cîți*, *cîtiva*. Ele apar fie ca adjective, însoțind substantivele, fie ca substantive:

Au fost mulți copii la mare; puțini știau să înoate.

Numeraledle nehotărîte *mulți*, *puțini*, *cîtiva* au forme deosebite după gen și după caz:

mulți: nominativ-acuzativ *mulți* (masculin), *multe* (feminin și neutru); genitiv-dativ *multor* la toate genurile (*multora* cînd apare ca substantiv);

puțini: nominativ-acuzativ *puțini* (masculin), *puține* (feminin și neutru); genitiv-dativ *puținor* la toate genurile (*puținora* cînd apare ca substantiv);

cîți: nominativ-acuzativ *cîți* (masculin), *cîte* (feminin și neutru); genitiv-dativ *cîtor* la toate genurile;

cîtiva: nominativ-acuzativ *cîtiva* (masculin), *cîteva* (feminin și neutru); genitiv-dativ *cîtorva* la toate genurile.

În locul genitivului și dativului se folosesc uneori construcții cu prepozițiile *a* și *la*:

Părerea a mulți tovarăși [= «părerea multor tovarăși»].

Unora le-a zvîcnit inima, — multora li s-a împiedicat răsufierea, — la puțini li s-a ridicat sîngele la cap, — la cîtiva le-a venit amețea. DELAVRANCEA, H. T. 55.

Pentru exprimarea cantității unor obiecte abstracte sau a unor materii se folosesc formele de singular ale acestor numeraledle nehotărîte: *mult* (*multă*), *puțin* (*puțină*), *cît* (*cîtă*):

Știi cîtă răbdare mi-a trebuit.

În acest an s-a extras mult cărbune.

Graiul popular cunoaște multe cuvinte și expresii cu valoare de numeraledle nehotărîte: *nișel*, *nișică*, *o leacă*, *o fîră* (= «puțin, puțină»); *o seamă de* (= «cîtiva»); *nu știu cîți*; *cu duiumul* (= «mulți»); *cîte și mai cîte* (= «multe»).

Sens nehotărît au și numeraledle cardinale hotărîte însoțite de *vreo*, *ca la*, *ca la vreo*, *cam*, sau grupate: *vreo zece*, *cinci-șase sute*; acestea sînt destinate să exprime aproximația (vezi § 204).

Numeralele cardinale hotărâte *zeci, sute, mii, zeci de mii, milioane* au valoare de numere nchotărâte (vezi § 205):

Au participat zeci de mii de oameni (față de: *au participat treizeci de mii de oameni*).

Numeralele multiplicative

§ 211. Din numerele cardinale se construiesc cu sufixul *-it* numerele multiplicative, adjective și adverbe care arată în ce proporție crește o cantitate sau se desfășoară o acțiune: *împătrit, însutit*.

Îndoită fu bucuria omului când se văzu și cu copil, și cu mînz. ISPIRESCU, L. 161. [= «de două ori mai mare»].

Lucrăm înzecit [= «de zece ori mai mult»].

Ele se formează paralel cu verbele de tipul *a întrei, a înzeci*, și pot da naștere la substantive de felul lui *întreitul, înzecitul*.

Cu întreitul acestei sume poți cumpăra un tractor.

Notă. Din numeralul fracționar *jumătate* se formează, ca și multiplicativele, verbul *a înjumătăți* și adjectivul și adverbul *înjumătățit*, care arată în ce măsură scade un obiect sau o acțiune.

Numeralele distributive

§ 212. Numerele distributive se formează cu ajutorul numerelelor cardinale hotărâte însoțite de prepoziția *cîte*, spre a exprima repartizarea și gruparea obiectelor: *cîte unul, cîte doi, cîte patru*.

Prin pădurea cu nuiete

Merg răgute tinerele,

Cîte trei, ori cîte patru,

De duc carte la-măratu. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 309.

Cîte zece se sculau să spuie că bănuiesc ei cam pe unde să fie Pripășel.

DELAVRANCEA, H. T. 113.

Ne-a dat cîte trei mere și un covrig. DELAVRANCEA, H. T. 282.

Pentru a se întări sensul distributiv, se repetă numeralul cardinal care urmează după *cîte*:

Văzînd că moș Bodringă ne-a părăsit, începem și noi a ne strecura cîte unul, unul spre gazdă. CREANGĂ, A. 99.

Cît te stergi la ochi, înșirase caii cîte doi, doi la trăsura. GEICA, S. 206.

În unele cazuri, se repetă și *cîte* împreună cu numeralul pe care îl însoțește:

Mergeau de mînd, cîte doi, cîte doi.

Alteori *cîte* e intercalat între cele două numere:

Izvorăsc din veacuri stele una cîte una. EMINESCU, O. I 143.

Patru — doi cîte doi, veneau în urma lui Nicoară. SADOVEANU, N. P. 21.

În mod obișnuit numerele distributive, ca și cele cardinale, sînt precedate de prepoziție: *cu cîte doi*. În graiul popular se întîlnesc însă și construcții în care prepozițiile apar între *cîte* și numeral:

Și ea tot ar fi stat mai mult cu noi, dacă n-am fi alungat-o prosteste, mulțămindu-i, cîte c-o sărutare plină de foc! CREANGĂ, A. 97.

Ideea de distribuție se redă și prin construcția de tipul *ne-a dat zece lei de om* (sau *de fiecare om*), fără *cîte*.

Uneori construcția cu *cîte* are rolul de a arăta că o însușire în ceea ce privește cantitățile se referă la fiecare obiect în parte. Astfel se exprimă vîrsta, dimensiunile:

Doi copii de cîte șapte ani [= «fiecare are șapte ani »].

A ales cincisprece iepe

Tot sirepe

Cîte de zece ani sterpe. TEODORESCU, P. P. 151.

Desfăcu la vedere cele două bancnote de cîte o sută de lei. SADOVEANU, B. 211.

Trei curcani de cîte patru kilograme.

Două bucăți de stofă de cîte treizeci de metri.

Asemănătoare cu construcția numerele distributive este construcția cu valoare distributivă alcătuită din prepoziția *cîte* și numeralul cardinal nehotărît *puțini* (*cîte puțini*) sau pronumele nehotărît *ceva* (*cîte ceva*).

Tot ar vrea să-mbuce cîte ceva. ALECSANDRI, T. 896.

Cînd îi spunea cumva cineva cîte ceva de pe undeva . . . , Ipate flutura din cap. CREANGĂ, P. 179.

În felul acesta se explică și formarea adverbului *cîteodată*.

Numerele adverbiale

§ 213. Numerele adverbiale arată de cîte ori se face o acțiune. Ele au rol de adverb și se construiesc cu ajutorul substantivelor *dată* (singular) și *ori* (plural) și al prepoziției *de*: *o dată, de două ori, de trei ori*.

De zece ori se întoarce din drum ca să mai privească o dată, încă o dată, prăvălia. DELAVRANCEA, H. T. 21.

După aceea, de două ori s-au pus pe urmele lui Irimia bainul. SADOVEANU, N.P. 19.

Cu acest fel de numere se poate exprima nu numai frecvența, ci și periodicitatea unei acțiuni:

Să aște că eu, o dată pe săptămînă, slugărnicesc! DELAVRANCEA, H. T. 120.
Revista apare o dată la două săptămîni, sau de două ori pe lună.

În limbajul afectiv, *o dată om* înseamnă « om cu calități deosebite, om desăvârșit »:

Am și eu numai o fată

Și n-o dau să fie dată.

Cui o dau voiesc să-mi fie

Om o dată. COȘBUC, B. I. 88.

Noi sîntem o dată băieți și ce-am vorbit o dată, vorbit rămîne. CREANGĂ, P. 20.

Ca un superlativ, paralel cu *un om și jumătate*, se aude și *om o dată și jumătate*.

Uite colea — Nicu Tanasache . . . Acela-i un om și jumătate! O dată om! SADOVEANU, O. IV 142.

Hehei! unul e Galibardi: om, o dată și jumătate! CARAGIALE, O. VI 61.

Notă. Cuvîntul internațional *bis* (= « de două ori ») e folosit în scris pentru indicarea repetării unui pasaj literar sau muzical; de asemenea la spectacole, cînd publicul cere repetarea unei lucrări literare sau muzicale.

NUMERALELE ORDINALE

§ 214. Numeralesle ordinale exprimă prin numărare locul pe care-l ocupă într-o înșirare obiectele sau acțiunile. Ele pot avea rol de adjective, substantive și adverbe.

A doua zi, Nică Oșlobanu ca mai ba să deie pe la școală. CREANGĂ, A. 79.

Apoi venea al patrulea și al cincilea cu scorneli, care mai de care mai încornorate. DELAVRANCEA, H.T. 105.

Întîi să vie domnia-sa Lixandru. SADOVEANU, N. P. 37.

Șirul numeralelor ordinale începe cu *întîiul* și sfîrșește cu *cel din urmă*:

Și deasupra mea rămîi

Durerea mea de-o curmă,

Căci ești iubirea mea de-ntîi

Și visul meu din urmă. EMINESCU; O. I 179.

Notă. Paralel cu acestea se folosesc cuvintele mai noi *primul* și *ultimul*.

Cu excepția lui *întîi* și *cel din urmă*, care nu presupun o numărare, numeralesle ordinale se formează din numeralesle cardinale precedate de articolul proclitic *al*, *a* și urmate, la masculine, de articolul enclitic *-le* și particula *-a*, iar la feminine, de articolul enclitic *-a*: *al trei-le-a*, *al optu-le-a*, *a șase-a*, *al o sută unu-le-a*, *al două sute-le-a*.

Notă. În limba veche se rostea *al treile*, *al patrul*.

Observație. Nu e corectă construcția fără articolul *a* în urma substantivelor feminine articulate, de exemplu: *clasa treia* în loc de *clasa a treia*.

Compania doua a fost surprinsă în apă. CAMIL PETRESCU, U.N. 312.

Numeralele ordinale apar uneori însoțite de articolul *cel* și prepoziția *de*:
cel dintii (= *cel de-ntii*), *cea de-a doua*.

Și din a baosului văi,

Jur împrejur de sine,

Vedea, ca-n ziua cea de-ntii,

Cum izvorau lumine. EMINESCU, O. I 176.

Formele numeralului ordinal

§ 215. Numeralele ordinale au forme deosebite după genuri: *întii*, articulat *întiiul*, pentru masculin și neutru, *întii*, articulat *întiia*, pentru feminin; *al treilea*, pentru masculin și neutru, *a treia* pentru feminin.

Întiiul are și forme de plural, atunci când se aplică la un grup de obiecte: *întii noștri stăbanoviști* (față de *cei de-al doilea*).

Notă. În mod obișnuit se folosește mai mult *primii* decît *întii*: *primii pași*.

Spre deosebire de celelalte numerale ordinale, *întii* are o formă nearticulată și una articulată: masculin, feminin și neutru nearticulat *întii*, masculin și neutru articulat *întiiul*, feminin articulat *întiia*. Forma articulată apare atunci când are rol de substantiv și atunci când, ca adjectiv, e pusă înaintea substantivului determinat: *întiiul vine acum*; *întiiul an*, *întiia parte*, față de *anul întii*, *partea întii*.

Observație. În vorbire se folosește și construcția *partea întiia*, dar ea nu e literară.

Datorită faptului că primește articol hotărît enclitic, *întiiul* are forme cazuale:

	Singular		Plural	
	Masc. și neutru	Fem.	Masc.	Fem. și neutru
N.A.	<i>întiiul</i>	<i>întiia</i>	<i>întii</i>	<i>întiile</i>
G.D.	<i>întiiului</i>	<i>întii</i>		<i>întiilor</i>

Celelalte numerale ordinale se declină cu ajutorul articolului adjectival *cel*, formele cazuale oglindindu-se în acest articol; numeralul rămîne invariabil în ceea ce privește numărul:

	Singular		Plural	
	Masc. și neutru	Fem.	Masc.	Fem. și neutru
N.A.	<i>cel de-al treilea</i>	<i>cea de-a treia</i>	<i>cei de-al treilea</i>	<i>cele de-al treilea</i>
G.D.	<i>celui de-al treilea</i>	<i>celei de-a treia</i>	<i>celor de-al treilea</i>	<i>celor de-al treilea</i>

Şi numeralul *întîi* cunoaşte acest tip de declinare, folosit chiar mai mult decît cel arătat mai sus:

Singular		Plural	
Masc. şi neutru	Fem.	Masc.	Fem. şi neutru
N.A. <i>cel dintîi</i>	<i>cea dintîi</i>	<i>cei dintîi</i>	<i>cele dintîi</i>
G.D. <i>celui dintîi</i>	<i>celeii dintîi</i>	<i>celor dintîi</i>	

Numeralul ordinal *primul* se comportă ca şi *întîiul*, avînd forme deosebite după gen, caz şi număr. Spre deosebire de *întîiul*, el stă mai ales înaintea substantivului determinat şi nu-şi schimbă locul decît în cîteva construcţii: *întîile zile de iarnă, zilele dintîi*, dar numai *primele zile*. Se spune totuşi *vioară primă, secretar prim* al Academiei R.P.R.

N o t ă. Numeralul ordinal *secund* se foloseşte foarte rar, opunîndu-se lui *prim* în terminologia muzicală: *vioară secundă*, în ierarhia marinei: *căpitan secund*.

Întrebuinţarea numeralelor ordinale

§ 216. Numeralul *întîi* fără să însoţască un substantiv are sensul de « ziua întîi » a fiecărei luni:

Salariile se primesc la întîi (ca şi: *la zi-ntîi*).

Unele numere ordinale au rol de adverb şi determină verbe:

Mai bine să te tocmeşti întîi, decît pe urmă. CREANGĂ, p. 151.

Bine este, înainte de toate, să bem vinul . . . al doilea, să-i spunem prietenului nostru drumeţul că acest vrednic bărbat . . . are nume Gbiţă Botgros. SADOVEANU, N. p. 10.

Avînd sensul adverbului *înainte*, numeralul *întîi* are şi gradul comparativ mai *întîi*:

Mă întrebi atîtea lucruri deodată încît nu ştiu la care să răspund mai întîi. NEGRUZZI, I 63.

Ar fi trebuit să meargă mai întîi la grajduri să vadă cum se îngrijeşte p-acolo de cai. ISPIRESCU, L. 20.

Cu acest sens *întîi* apare şi repetat:

Întîi şi-ntîi face lăutoare. CREANGĂ, p. 289.

Întîi şi întîi eu am trimis răspuns lui Ilieş să vină aici. SADOVEANU, H. A. 217.

La dreptul vorbind ar trebui mai întîi şi mai întîi să-mi placă mie şi să m-asculte pe mine. SADOVEANU, F. J. III 47.

Cîteodată numerele ordinale apar cu valoarea numeralelor adverbiale:

Intru în ograda unui megieş al nostru, şi din ogradă în ocol şi din ocol în grădina cu păpuşoi, care erau chiar atunci prăşiţi de-al doilea. CREANGĂ, A. 6.

Luca Moşneagu, însurăţel de-al doilea, a cărui tînăra nevastă avusese grijă să-l trezească la timp . . . , se şi aude strigînd afară. CREANGĂ, A. 122.

În mod obişnuit spre a se exprima această situaţie de repetare a unei acţiuni se foloseşte construcţia cu *dată* şi *oară* însoţită de numeralul ordinal: *întîia dată* (şi *întîiaşi dată*), *a doua oră*, sau construcţia de tipul *pentru a zecea oră*:

Doar ştiu că nu mi-i acum întîiaşi dată, să merg la drum. CREANGĂ, P. 44.

O dată să crezi lenei, a doua oră îi crezi fără să vrei. DELAVRANCEA, H. T. 137.

Goraşcu Haramin închinase a treia oră ulcica lui cu vin acru. SADOVEANU, N. P. 6.

Există în limba de astăzi tendinţa de a se înlocui, în unele împrejurări, numerele ordinale cu numerele cardinale. Se spune *secolul douăzeci*, în loc de *al douăzecilea*, *actul patru al piesei*, în loc de *al patrulea*, *anul doi al facultăţii*, în loc de *anul al doilea*.

Batalionul trei, înainte! CAMIL PETRESCU, U. N. 311.

Folosirea cardinalelor în asemenea construcţii trebuie evitată.

VERBUL

NOȚIUNI GENERALE

§ 217. Verbele exprimă acțiuni (*a munci, a scrie*) sau prezintă procese sub formă de acțiune: o stare (*a se așeza*), apariția unei caracteristici (*a înflori*), modificarea unei caracteristici (*a se întări*), o atitudine (*a se îndoi*).

Verbe tranzitive și verbe intransitive

§ 218. Verbele a căror acțiune se răsfrânge asupra unui obiect (complementul lor direct) sau are ca rezultat un obiect sînt **tranzitive**:

Ion taie lemne.

Învăță lecția.

Vom prelucra o temă.

Scriu o carte.

A tăia, a învăța, a prelucra sînt verbe tranzitive, pentru că acțiunea exprimată de ele se răsfrânge asupra unui obiect.

Verbele a căror acțiune nu se răsfrânge asupra unui obiect sînt **intransitive**:

Merg la ședință.

Stă liniștit.

A merge, a sta sînt verbe intransitive, pentru că acțiunea lor nu se răsfrânge asupra unui obiect.

Un verb tranzitiv poate fi folosit în așa fel, încît acțiunea lui să nu se răsfrîngă asupra unui obiect. Cel care vorbește îl folosește fără obiect, deoarece pe el nu-l interesează decît acțiunea, nu și obiectul asupra căruia se răsfrînge. În aceste situații verbul tranzitiv este folosit în mod **absolut**, adică desprins de un obiect precis. Astfel se poate spune și **citesc o carte** și **stau în bibliotecă** și **citesc**, sau **graba strică treaba** și **cititul de două ori nu strică**.

Unele verbe, deși intransitive, pot primi un complement direct, din aceeași rădăcină cu verbul, de obicei însoțit de un determinativ: *a trăi un trai fericit* (și *a-și trăi traiul*).

Uneori găsim treceri de la tranzitiv la intransitiv și invers. Iată exemple de verbe intransitive construite cu complement direct:

Umblă drumurile, că drumurile au să-ți aducă mâncare. SADOVEANU, O. II 153.

L-au rădăcat pre Constantin-Vodă cu toată casa lui și cu ginerii lui, și l-au purces spre Țarigrad. RADU POPESCU, Cr. 30.

Scrisoarea dumitale am rătăcit-o acasă printre alte hirtii. CARAGIALE, O. II 115.

Verbe iterative, cauzative, incoative

§ 219. Există unele verbe, numite *iterative*, care arată o acțiune repetată, exercitată în mai multe rînduri. Sînt limbi în care nuanța iterativă este exprimată cu ajutorul flexiunii, prin modificarea vocalei din rădăcină, sau prin sufixe care se folosesc în mod organizat la un mare număr de verbe (de exemplu, în latinește, *agito* «mîn în toate părțile», *clamito* «țip mereu», *crepito* «pîrîi», față de *ago* «mîn», *clamo* «țip», *crepo* «pocnesc»). În romînește avem numai rare exemple, cu sufixe diferite, ca *a gustări* «a gusta mereu și din toate». Deoarece aceste procedee nu formează un sistem, problema în romînește nu e de ordin gramatical, ci de ordin lexical.

Există verbe *cauzative*, care arată că subiectul face pe cineva să îndeplinească acțiunea verbului de bază. Și aceste verbe au, în unele limbi, formații gramaticale, nuanța cauzativă fiind redată prin modificarea vocalei din rădăcină sau prin folosirea unui sufix bine precizat. În romînește există numai urme de verbe cauzative formate cu ajutorul prefixelor: *a așeza* «a face pe cineva să șadă» (*Am așezat copilul pe un scaun*), *a adormi* «a face pe cineva să doarmă» (*Mama își adoarme copilul*). Și această categorie este de ordin lexical, căci nu formează un sistem gramatical.

În diverse limbi moderne, nuanța cauzativă este exprimată prin întrebuintarea unui verb ajutător ca «a face» sau «a lăsa». În romînește se folosește, cu această funcțiune, verbul *a face* (de exemplu: *alții fac să vibreze... toaca și clopotul*. ODOBESCU, IST. ARH. 219).

Cînd este vorba de un verb reflexiv însă, verbul *a face* nu se mai întrebuintează, neglijîndu-se în exprimare nuanța cauzativă; verbul reflexiv se folosește singur: *mă operez* înseamnă de fapt «fac pe chirurg să mă opereze»; *mă tund* înseamnă «pun pe frizer să mă tundă». În același fel se zice *fac* în loc de *fac să-mi facă*: *îmi fac un rînd de haine* înseamnă «pun pe croitor să-mi facă haine».

La fel se petrec lucrurile în limbile slave: rus. *бриться* înseamnă și «a se rade singur» și «a se rade la frizer».

Există de asemenea verbe *incoative*, care arată că o acțiune începe. Această categorie este redată în general, în românește, prin verbe derivate de la substantive sau adjective, cu prefixul *în-* (*îm-*): *a îmboboci*, *a înflori*, *a înfrunzi*, *a înverzi*. De asemenea, pentru a arăta că acțiunea începe, se folosesc verbe ajutoare: *începe să rîdă*, *s-a pornit pe plîns* etc.

DIATEZELE

§ 220. Diatezele marchează raporturile dintre subiect și complementul direct, exprimate prin forme verbale (v. § 74).

Activul

§ 221. Diateza *activă* arată că acțiunea este făcută de subiectul gramatical:

În mai multe rînduri am apucat condeiul, cu gîndul să-ți spui o istorie.
GHICA, s. 245.

Trecu o zi, trecură trei,

Și iarăși noaptea vine

Luceafărul deasupra ei

Cu razele-i senine. EMINESCU, O. I 171.

În cazul verbelor tranzitive, acțiunea este suferită de un complement direct, diferit de subiectul gramatical.

Pasivul

§ 222. Diateza *pasivă* arată că acțiunea este suferită de subiectul gramatical (care se află în cazul nominativ), iar subiectul logic, autorul acțiunii, poate fi exprimat sau subînțeles:

Bastonul fu împiedicat de pălărie și nu atinse decît ușor sfîrcul urechii.
CARAGIALE, O. II 126.

După ce toată casa a fost răsturnată de zece ori, cînd așa, cînd aminterea,
d. Lefter a căzut pe o canapea sfărîmat de oboseală. CARAGIALE, O. I 150.

Pasivul apare numai la verbele tranzitive.

În multe limbi, printre care și limba rusă și limbile romanice, pasivul se formează cu ajutorul verbului «a fi» și cu participiul trecut al verbului de conjugat. Această construcție există și în limba latină și ea se găsește și în românește, dar nu este prea răspîndită în limba populară, întrucît a fost înlocuită

în mare parte de reflexiv, după modelul slav (vezi mai jos). În limba literară contemporană pasivul cu verbul *a fi* se bucură însă de o răspîndire mai mare după modelul altor limbi, ca franceza sau rusa.

Mediul

§ 223. În afară de activ și pasiv, unele limbi mai cunosc o diateză *m e d i e*: subiectul face acțiunea cu deosebită intensitate, cu deosebit interes, acțiunea pe care o face este în interesul subiectului. În romînește nu există o atare flexiune, funcțiunea respectivă fiind îndeplinită de reflexiv.

Reflexivul

§ 224. Reflexivul se deosebește formal de activ numai prin faptul că, la forma activă a verbului, se adaugă pronumele reflexiv. Mare parte a funcțiunilor lui sînt de natură activă: pronumele adăugat, în cazul acuzativ, arată că subiectul, care face acțiunea, îi suferă și efectele; dar nu este nici o diferență principală între exemple ca *mă îmbrac*, unde obiectul acțiunii este *eu*, și *îmbrac copilul*, unde obiectul acțiunii e altcineva. În alte cazuri, funcțiunea reflexivului este de a exprima pasivul: *rezoluția s-a aprobat prin aclamații*. Avem dreptul să vorbim de o diateză aparte în cazul verbelor ca *mă tem*: dacă acest verb ar fi activ, ar urma ca subiectul să se teamă pe el însuși, iar dacă ar fi pasiv ar însemna că este temut de altcineva.

În romînește, reflexivul îndeplinește șase funcțiuni diferite, exact ca în limbile slave, ceea ce dovedește că extinderea în limba romînă a reflexivului se datorește influenței slave.

Diversele întrebuințări ale reflexivului

§ 225. a. reflexiv obiectiv — subiectul face acțiunea și tot el îi suferă efectele: *a se spăla* (vezi rus. мыться).

Nu știu nici cum am sărit din pat, nici cînd m-am îmbrăcat. GHICA, s. 33.

b. reflexiv eventiv — în starea subiectului se produce o schimbare, el se transpune în altă stare decît cea în care se găsea: *a se întrista* (vezi rus. опечалиться). Această categorie este foarte apropiată și greu de deosebit de aceea a incoativului, despre care s-a vorbit mai sus.

Ipate se îmbogățise însutit și înmiit, de cînd a venit Chirică în slujbă, la dînsul. CREANGĂ, p. 153.

c. reflexiv dinamic — acțiunea este făcută cu participare intensă din partea subiectului sau cu un interes special: *a se teme* (vezi rus. бояться). Să se compare *a se gîndi*, *a se ruga* cu *a gîndi*, *a ruga*. Aici pronumele reflexiv nu

păstrează nimic din valoarea lui primitivă de complement direct, subiectul nu «se teme», nu «se gîndește», nu «se roagă» pe el însuși. Această categorie a preluat funcțiunile vechiului mediu.

Mă gîndesc dacă n-ar fi fost mai bine să înștiințăm pe măria-sa. SAFO-VEANU, F. J. I 144.

d. reflexiv reciproc — acțiunea e făcută în același timp de două sau mai multe subiecte și fiecare dintre ele suferă efectele acțiunii făcute de celălalt sau celelalte: *a se certa* (vezi rus. спориться); *a se bate cu cineva* înseamnă «eu bat pe cineva și, în același timp, acela mă bate pe mine».

O oră să fi fost amici

Să ne iubim cu dor,

S-ascult de glasul gurii mici

O oră și să mor. EMINESCU, O. I 191.

e. reflexiv pasiv — subiectul suferă acțiunea verbului al cărei autor este sau nu exprimat: *cartea se citește ușor* (vezi rus. книга читается легко). Se poate adăuga subiectul logic: *de public*.

Moldavia este una din cele întâi țări ale Europei în care invenția lui Gutenberg, tipografia, se introduce. KOGĂLNICEANU, O. 94.

f. reflexiv impersonal — subiectul este lăsat neexprimat, important este că acțiunea are loc, fără să se arate cine o face: *se pare* (vezi rus. кажется).

Se pare cum că alte valuri

Cobor mereu pe-același vad,

Se pare cum că-i altă toamnă,

Ci-n veci aceleași frunze cad. EMINESCU, O. I 204.

Verbe reflexive cu pronumele în dativ

§ 226. Există și verbe reflexive cu pronumele în dativ: *a-și bate joc*, *a-și face griji*, *a-și cere voie* etc. Aceste forme au mai puține întrebuințări decît cele cu pronumele în cazul acuzativ:

a. obiectiv, bineînțeles pronumele servind de complement indirect: *a-și aminti*;

b. dinamic: *a-și uita* (paralel cu *a uita*);

c. reciproc: *a-și da bună ziua cu cineva*.

Treceri ale verbelor reflexive de la o categorie la alta

§ 227. Diversele categorii de reflexive nu au o compoziție imobilă, verbele nu sînt fixate o dată pentru totdeauna la o anumită întrebuințare; se observă dese treceri de la o categorie la alta și vechile forme reflexive pot primi alte sensuri decît cele vechi. Iată cîteva exemple:

Obiectivul poate deveni dinamic: *a se năpusti* a însemnat întâi «a se repezi pe sine însuși» («a-și da drumul»), apoi «a da buzna, a ataca pe cineva».

Obiectivul devine pasiv: *a se face* are pe de o parte sensul de «a se transforma», pe de alta acela de «a fi transformat»: *Ion se face marinar; stofa se face roșie cu alizarină*.

Eventivul devine dinamic: *a se veseli* însemna în limba veche «a deveni vesel» (astăzi *a se înveseli*), apoi «a fi vesel, a petrece».

Eventivul poate fi și pasiv: *a se strîmta* poate exprima o acțiune făcută de un agent străin de subiect: *haina se strîmtează de croitor*.

Eventivul poate fi și impersonal: *se înserează*.

Reciprocul devine obiectiv: *a se bate cu cineva* se transformă în *mă bat* («mă lupt») *să isprăvesc mai repede* și chiar în *a se bate* fără nici o complinire:

Cela ce se bate pentru a lui țară,

Sufletu-i e focul soarelui de vară. BOLINTINEANU, P. I 22.

Aici pronumele reflexiv nu mai are nimic din rolul lui primitiv de complement direct.

Pasivul devine obiectiv: de la orașul *s-a evacuat*, populația *s-a dispersat*, s-a trecut, în anii războiului, la *m-am evacuat*, *m-am dispersat*.

Pasivul devine dinamic: *se află* înseamnă întâi «este găsit», apoi «există».

Glas ca al meu nu se află în nouă botare. SADOVEANU, N. P. 9.

Pasivul se confundă cu impersonalul:

Și la secția transporturi s-a extins metoda sovietică de îngrijire a mașinilor. SCÎNTEIA, 1951, nr. 2002, 2/2.

Treceri de la reflexiv la activ și de la activ la reflexiv

§ 228. Aceeași permanentă trecere are loc și de la reflexiv la activ și invers, prin schimbarea valorii formelor existente sau prin crearea de forme paralele cu alt sens. Puține verbe nu au decît forme reflexive (*a se cuveni*).

Eventivul devine activ: *a se înnopta* devine *a înnopta*:

Linșteea-i acum deplină

Și-a-nnoptat. COȘBUC, B. I. 6.

Obiectivul devine activ:

[Plăieșii] *or întors înapoi acasă.* GR. S. VII 182.

Dinamicul devine activ:

Și-i rîdea inima babei, de bucurie, cînd gîndea numai cît de fericită are să fie. CREANGĂ, P. 4.

Reciprocul devine activ: *a se cinsti cu cineva* înseamnă «a bea cu el»; de aici *a cinsti un pahar cu vin*.

Activul, la rîndul lui, devine adesea reflexiv.

a. obiectiv: de la *oamenii mă cheamă* (*mă numesc*) *Ion* s-a ajuns la *eu mă chem* (*mă numesc*) *Ion*.

b. eventiv: *a înțepeni* devine *a se înțepeni*.

c. dinamic: *a se întârzia*, frecvent în Moldova (*De aceea m-am întârziat pînă acum*. CREANGĂ, A. 61); *a se locui* (NEGRUZZI, I 144); *a se zăbovi*. *A sui*, activ, devine *a se sui*, obiectiv, apoi dinamic. Formula, frecventă în Moldova, *ia și se duce*, în loc de *se duce* pur și simplu, devine *se ia și se duce* (CREANGĂ, P. 225; *și s-a luat și s-a dus*, GR. S. II 334), unde pronumele nu mai are nimic din valoarea lui primitivă. Pentru *a plănuî* apare *a se plănuî* (RĂDULESCU-CODIN, L. 27).

Există și cazuri de trecere de la reflexivul cu pronumele în dativ la reflexivul dinamic cu pronumele în acuzativ: regional se aude *a se închipui* cu sensul de *a-și închipui*.

Întîlnim și cazuri mai complicate.

Activul *a munci* «a chinui» devine obiectiv, *a se munci* «a se chinui», apoi din nou activ, cu sensul actual. Reciprocul *a se ajunge* «a se întîlni» devine activ, *a ajunge* «a prinde din urmă», apoi din nou reflexiv dinamic: *a se ajunge* «a fi de ajuns»; *om cu om se ajunge*, dar *munte cu munte!*; *am ajuns pe cei plecați înaintea mea*; *nu mi se ajunge un leu*.

Notă asupra eventivului

§ 229. Am văzut că eventivul este foarte apropiat de incoativ, care se poate construi fără pronume reflexiv. Verbe ca *a paraliza* «a deveni paralic» nu pot fi clasate printre incoative, ci ele sînt eventive de formă activă, ceea ce arată că eventivul nu este neapărat legat de obiectiv (vezi numeroasele forme paralele de tipul *a îngălbeni*, *a se îngălbeni*). El poate fi legat și de pasiv și de dinamic, cum se dovedește cu faptele următoare. Există o serie de verbe reflexive ale căror antonime nu sînt reflexive: *a se îngrășa* — *a slăbi*; *a se odihni* — *a osteni* (*a obosi*); *a se îmbogăți* — *a sărăci*; *a se dezgheța* — *a îngheța*. Formele reflexive arată interesul subiectului pentru acțiune, intenția lui, dorința de a obține un rezultat, pe cînd cele active se petrec în general fără ca subiectul să fie bucuros de ele. Se poate deci vedea în folosirea pronumelui un element dinamic.

Reflexivul pasiv al verbelor cu caracter momentan

§ 230. La verbele cu caracter momentan, reflexivul pasiv, la prezent, arată că acțiunea se face în momentul vorbirii: *expoziția se deschide astăzi*; pasivul cu *a fi* arată mai mult rezultatele acțiunii: *expoziția este deschisă astăzi* (pentru că a fost deschisă mai înainte). Pasivul cu *a fi* de la astfel de verbe poate exprima o acțiune durativă: *expoziția este deschisă toată luna* (pentru că participiul, în acest caz, are valoare de adjectiv). La trecut, reflexivul pasiv arată că acțiunea s-a făcut, iar urmările ei se pot prelungi: *expoziția s-a deschis ieri*; pasivul cu *a fi* arată mai curînd că urmările au încetat: *expoziția a fost deschisă* (dar nu

mai este). La fel la viitor: *expoziția se va deschide*, *expoziția va fi deschisă*, și tot prin confuzie cu valoarea adjectivală a participiului.

Reflexivul pasiv în comparație cu dăteza pasivă

§ 231. Între pasivul reflexiv și pasivul cu verbul *a fi* există diferențe. Cel dintâi lasă de obicei în umbră subiectul logic al acțiunii, pe cînd cel de-al doilea atrage atenția asupra subiectului logic, chiar dacă acesta nu este exprimat. Exemplul *În țara noastră a fost instaurată adevărata democrație, democrație în folosul celor mulți* (GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 691) amintește că regimul democratic a fost creat de clasa muncitoare condusă de Partidul Comunist Român, deși aceste cuvinte nu sînt cuprinse în frază.

Verbe active devenite reflexive cu pronumele în dativ

§ 232. Activul poate deveni și reflexiv cu pronumele în dativ, de exemplu *a bănuî* devine *a-și bănuî*, *a uita* devine *a-și uita*, *a umbla* devine *a-și umbla*, toate cu valoare de dinamic:

Cine ș-ar fi bănuî că eu voi fi vrodată tatăl a trei copii grași, rumeni, voinici și nebunatici? DELAVRANCEA, PAR. 248.

— *Mi-ai cumpărat, vecinele?*

— *Crede-mă că-mi uitai, frate.* PANN, N. 50.

Și toți în sat o știut

Că și-o umblat pe la cruci. BÎRLEA, Cîntece poporane din Maramureș, II (1924), 73.

Alături de *a rîde* există *a-și rîde* și, regional, *a se rîde*.

Reflexive dinamice cu complement direct în acuzativ

§ 233. Există și reflexive dinamice, care, cu toată prezența pronumelui reflexiv în acuzativ, pot primi un complement direct în acuzativ: *m-am gîndit ceva*; *mă rog un lucru*.

Expresiile acestea arată că pronumele, în unele cazuri, nu e simțit ca complement, el face corp cu verbul, căruia îi dă nuanța dinamică.

Cazuri speciale de trecere de la activ la reflexiv

§ 234. Limba noastră cunoaște construcția acuzativul cu participiul sau cu supinul, unde acuzativul este pronume reflexiv. În loc de *așteaptă să fie purtat*, găsim *se așteaptă purtat*, în versurile:

C-al meu dor îi dezmiardat,

S-așteaptă-n brațe purtat. ȘEZ. III 62.

Tot așa *pămîntul se cere îngrijit* etc. În loc de *a isprăvi de a se îmbrăca*, întîlnim expresia *m-am isprăvit de îmbrăcat* etc.

La fel apare construcția de tipul *mă știu juca* în loc de *știu a mă juca*.

Mai importantă este categoria acuzativului de relație. O acțiune care atinge o parte a corpului este considerată ca afectînd întreaga persoană, iar partea corpului în ~~cau~~ză este transformată în acuzativ cu prepoziție: *a se tăia la un deget*, *a se spăla pe mîini* etc.; *a se dezgheța la mîini* (*Acu să vă dezghețați la mîini întii*. SADOVEANU, L. N. 163). În traduceri se nesocotește adesea această trăsătură specifică a limbii noastre și se fac greșeli ca *el își spală mîinile* sau, și mai grav, *își scarpină capul*, *își freacă fruntea*, ceea ce aduce ideea că fruntea, capul sînt desprinse de persoana care acționează asupra lor ca asupra unor obiecte străine. De la acuzativul de relație se ajunge la reflexive dinamice: *a se zămori de foame* (în loc de *a-și zămori foamea*) «a-și potoli foamea» devine *a se zămori*, fără complinire; alteori forma intermediară nu e întrebuițată: de la *a boldi ochii* s-a ajuns direct la *a se boldi*.

Ce te boldești, mojițe,-n drum? PĂUN-PINCIO, Versuri și proză (1896), 54.

Înrudită cu aceste construcții este cea care urmează: pronumele reflexiv poate fi socotit complement direct, iar verbul mai are un complement indirect; dar construcția se poate inversa, și cele două complemente își iau locul unul altuia: *a se descinge de brîu* și *descinge brîul de pe lîngă sine* (CREANGĂ, A. 83).

Trecerea se poate întîlni și la verbe active: *a așterne picturi pe pereți* devine *a așterne pereții cu picturi* (În toată acea grămadă de artiști iluștri, cari au așternut, trei secol de-a rîndul, toți părății Italiei cu nemuritoarele lor picturi, nu s-a găsit măcar unul care să se fi datat a zăgrăvi mai cu plăcere scene de vînătoare. ODOBESCU, III 116). De aici se poate ajunge la *pereții se aștern cu picturi*. În continuare se poate trece apoi la reflexive dinamice, destul de frecvente: *a atinge tavanul cu mîna*, *a se atinge cu mîna de tavan*, apoi simplu *a se atinge* cu sensul lui «a atinge» (nu te-atinge, că te frig); *a lăsa băutura*, *a se lăsa de băutură*, apoi numai *a se lăsa* «a renunța».

Toate aceste treceri de la o categorie la alta, atît de frecvente încît aproape că devin regulate, dau limbii romîne o mare mobilitate, o deosebită suplețe în mînuirea verbelor, îi creează posibilități de expresivitate pe care celelalte limbi romanice nu le au. Limba romînă s-a îmbogățit în această privință, dînd, după modelul limbilor slave, o mai mare dezvoltare unei trăsături mai vechi.

Persoană, număr, timp și mod

Prin forma lui, verbul mai exprimă: *persoana*, *numărul*, *timpul* și *modul*.

Persoana și numărul

§ 235. Indicînd o acțiune, verbul implică și noțiunea de *autor* al acestei acțiuni. Autorul acțiunii poate fi persoana I, a II-a, a III-a.

Persoana este forma pe care o ia verbul spre a arăta că acțiunea este făcută de cel care vorbește (pers. I), de cel cu care vorbește (pers. a II-a), sau de altcineva în afară de cei doi vorbitori (pers. a III-a).

Acțiunea poate fi săvârșită de un singur autor sau de mai mulți autori. Persoanele au deci forme diferite pentru singular și pentru plural. Există persoana I, a II-a, a III-a singular și persoana I, a II-a, a III-a plural: *lucrez, lucrezi, lucrează; lucrăm, lucrați, lucrează* (vezi Pronumele personal, § 162).

Nu totdeauna persoana gramaticală corespunde persoanei reale. Persoana gramaticală poate exprima în limbajul afectiv altă persoană reală:

1. persoana a III-a în loc de persoana I: **să-i dea** mamișica băiatului zăbărel? (= «să-ți dau»). CARAGIALE, O. II 96;
2. persoana I plural în locul persoanei a II-a sau a III-a singular: **sîntem** cumînți (= «tu» sau «el e cuminte»);
3. persoana a II-a singular în locul persoanei I singular: **grăbește-te, așteaptă-l** cu masa, și el **întîrzie** («mă grăbesc, îl aștept cu masa, și el întîrzie»).

Unele verbe nu se conjugă decît la persoana a III-a: *plouă, ninge, se înseamnă*. Acestea sînt verbe unipersonale.

În anumite împrejurări, cînd subiectul vorbitor nu vrea sau nu poate să precizeze persoana care face o acțiune, folosește *impersonalul*:

1. persoana a III-a singular și a III-a plural: **sună** la ușă; **scrie** în gazete; **a spus** la radio; **zic** că s-ar fi dărîmat podul;
2. persoana a III-a reflexiv: **se zice** că...; *asta nu se face*;
3. persoana a II-a singular: **nu știi** de unde sare iepurele;
4. persoana I plural: *pentru a pleca într-o excursie trebuie să fim pregătiți din timp*.

Nici din punctul de vedere al numărului real și al numărului gramatical nu există totdeauna o corespondență.

Pluralul se întrebuintează în locul singularului în următoarele împrejurări:

1. pentru a exprima respectul (pluralul politeții): **sînteți** unul dintre oamenii de seamă;
2. în vechile acte oficiale, cînd autoritățile vorbesc despre sine (pluralul autorității): *noi, primarul orașului decidem*;
3. în stilul oficial, cînd cineva vorbește în numele unei instituții, întrebuintează pluralul: **vă rugăm** să dispuneți...;
4. autorul folosește persoana I plural în locul persoanei I singular (pluralul autorului): **vom arăta** în cele ce urmează...;
5. pentru a exprima modestia, vorbitorul poate întrebuinta persoana I a pluralului: **să avem** iertare.

Timpul

§ 236. Verbul exprimă, prin formele lui, momentul în care se săvârșește acțiunea. Aceste forme se numesc timpuri. O acțiune poate fi arătată ca săvârșindu-se în prezent: *citesc*, în trecut: *am citit*, sau în viitor: *voi citi*.

Acestea sînt timpurile de bază; în afară de ele, verbul mai poate exprima și nuanțe ale acestor timpuri de bază. Astfel pentru trecut deosebim: imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus și mai mult ca perfectul, iar pentru viitor: viitorul și viitorul anterior.

O acțiune poate fi localizată în timp nu numai în raport cu prezentul, cu momentul în care se vorbește, dar și în raport cu alt moment sau fapt față de care se situează.

Ieri eu citeam cînd ai venit.

Am citit această operă înainte de a cunoaște pe autor.

Mă voi odihni cînd voi fi isprăvit treaba.

Timpurile care exprimă o acțiune localizată numai față de momentul vorbirii sînt timpuri absolute; cele care raportează acțiunea la alt moment sau fapt sînt timpuri relative. Prezentul, perfectul simplu, perfectul compus, viitorul sînt timpuri absolute; imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul anterior sînt de obicei timpuri relative (vezi Folosirea timpurilor, §§ 302-312).

Modul

§ 237. Verbul poate să ia diverse forme pentru a exprima felul în care subiectul vorbitor consideră acțiunea. Deosebim moduri personale și nepersonale.

a. Modurile personale pot exprima o acțiune considerată ca reală (indicativ), realizabilă (conjunctiv, condițional, optativ, imperativ, prezumtiv), ireală (condițional)¹. Formele lor indică persoana și numărul.

Unele forme personale ale verbului pot avea valoare temporală și modală în același timp: *oi face* arată o acțiune care urmează să fie îndeplinită în viitor, dar exprimă și o nuanță modală, de nesigurată. Modurile personale sînt predicative.

b. Modurile nepersonale prezintă acțiunea fără referire la persoana care o săvârșește; de aceea aceste moduri nu au forme flexionare care să indice persoana și nici numărul.

¹ Exemplu de condițional realizabil: *Aș merge la teatru dacă aș găsi bilet* [poate că voi găsi].

Exemplu de condițional ireal: *Aș fi mers la teatru dacă aș fi găsit bilet* [dar n-am găsit].

Modurile nepersonale sînt: infinitivul, gerunziul, participiul și supinul. Ele sînt forme nominale ale verbului, nepredicative. Totuși, aceste moduri pot primi complinirile verbului:

1. pot avea subiect:

*Odată, **venind noi** de la Piatra, ... ne-au ieșit înainte oameni mînjiți pe obraz cu funingine.* SADOVEANU, B. 122.

2. pot avea complement (direct, indirect sau de agent):

*Și de la o vreme, **nemaiauzind** nici o **foșnitură** de păpuși, nici o **scurmătură** de găină, am țîșnit o dată cu țărna-n cap.* CREANGĂ, A. 6.

*E ușor a **scrie versuri***

*Cînd **nimic nu ai a spune**.* EMINESCU, O. I 226.

3. pot avea determinări circumstanțiale:

***Stînd noi mai mulți la foc** în altă parte a focului ... l-am auzit **venind ca un vînt** și strigînd.* SADOVEANU, F. J. II 192.

Verbe predicative și nepredicative

§ 238. După cum am văzut mai sus, există moduri predicative și nepredicative. Dar nu orice verb la un mod predicativ (personal) poate forma singurul predicatului unei propoziții; există verbe predicative și nepredicative. Sînt predicative verbele care, exprimînd o acțiune, pot forma singure, cînd sînt la un mod personal, un predicat verbal: *a citi, a sta, a înflori*. Pe lîngă acestea, există însă și verbe nepredicative, care nu pot forma predicatul unei propoziții decît cu ajutorul unui nume predicativ, avînd doar funcțiunea de verb copulativ între subiect și numele predicativ.

Astfel de verbe sînt *a fi, a deveni* etc. Verbul *a fi* cu funcțiune copulativă nu are decît rolul de a dota numele predicativ cu semne indicînd persoana, numărul, timpul și modul. Verbul *a fi* nu este deci în acest caz decît un simplu instrument gramatical, care nu participă cu conținutul lui noțional la formarea predicatului. Celelalte verbe cu funcțiune copulativă își păstrează cel puțin în parte și sensul lor lexical. Predicatul nominal construit cu aceste verbe include sensul lexical al verbului copulativ: ***a devenit stahanovist***.

Verbe auxiliare

§ 239. Verbele copulative sînt instrumente gramaticale de ordin sintactic. Există însă și verbe care au rolul de instrumente gramaticale în morfologie, ajutînd la formarea modurilor și timpurilor compuse ale celorlalte verbe (perfectul compus, viitorul și viitorul anterior, conjunctivul perfect, condițional-optativul prezent și perfect, infinitivul perfect etc., ca și timpurile și modurile diatezei pasive). Acestea sînt verbele auxiliare sau ajutătoare *a fi, a avea, a vrea*.

Verbele *a fi*, *a avea*, *a vrea* și-au pierdut sensul lor propriu atunci când au rol de auxiliar. Alte verbe pot, în unele cazuri, să-și piardă mai mult sau mai puțin sensul lor obișnuit și să joace, însoțind alt verb, un rol aproape asemănător cu cel al auxiliarelor propriu-zise. Ele adaugă verbului principal o idee în plus, modală. Astfel de verbe sînt *a trebui*, *a putea*, *a fi*: *trebuie să plec*, *trebuie să pleci*; *pot cînta*, *pot veni*; *era să cad*.

Notă 1. Verbul *a fi*, cînd are sensul de «a exista», este de sine stătător și formează singur predicatul.

Icoana stelei ce-a murit

Încet pe cer se suie:

Era pe cînd nu s-a zărit,

Azi o vedem și nu e. EMINESCU, O. I 234.

În celelalte cazuri ajută la formarea predicatului:

Țara noastră este un stat de democrație populară.

În acest caz, verbul *a fi* este copulativ.

Verbul *a fi*, ca auxiliar, intră în compunerea conjugării pasive:

Elevii silitori sînt evidențiați.

Verbul *a fi* se comportă ca un verb auxiliar și în construcțiile de tipul: *era să mor*, *era să viu*.

Verbul *a avea* are înțeles de sine stătător cînd are sensul de «a poseda».

Tovarășul meu are economii la C.E.C.

A avea intră ca auxiliar în alcătuirea unor timpuri compuse, cu forme întregi sau prescurtate:

Am citit cartea pe care mi-ai dat-o.

Verbul *a vrea* nu este auxiliar decît cînd intră, cu forme speciale, în alcătuirea viitorului: *voi întreba*, *voi fi întrebat*.

2. Verbele de felul lui *a putea*, *a trebui* exprimă modalitatea verbului depedent de ele, care are de fapt sensul lexical principal în expresia dată: *pot să-ți spun*, *trebuie să vorbesc*. Verbul depedent nu se poate pune decît la conjunctiv sau la infinitiv; dacă vorbitorul *vrea* să arate că acțiunea acestui verb (cel mai important din punct de vedere lexical) nu este reală, nu se poate folosi pentru aceasta de forma modală, de vreme ce indicativul, modul realității, este în orice caz exclus. De aceea se folosește ca indicator modal verbul regent; chiar dacă acțiunea acestuia este reală, el se pune la condițional, prezent sau trecut, pentru a arăta că acțiunea verbului dependent nu este reală: *aș putea să spun*, *ar trebui să vorbesc* nu arată că posibilitatea sau trebuința nu există în realitate, ci arată că subiectul nu face uz de posibilitatea, nu se supune necesității, care există.

Pot să-ți spun, *trebuie să-ți spun* înseamnă «am posibilitatea să-ți spun (și mă folosesc de ea)», «am datoria să-ți spun (și îmi îndeplinesc această datorie)».

Aș putea să-ți spun, *ar trebui să-ți spun* înseamnă «am posibilitatea să-ți spun (și rămîne să vedem dacă mă voi folosi satu nu de ea)», «am datoria să-ți spun (și rămîne să vedem dacă mi-o voi îndeplini)».

Aș fi putut să-ți spun, *ar fi trebuit să-ți spun* înseamnă «aveam posibilitatea să-ți spun (dar nu m-am folosit de ea)», «aveam datoria să-ți spun (dar nu mi-am îndeplinit-o)».

Locuțiuni verbale

§ 240. Unele acțiuni se exprimă cu ajutorul unui grup de cuvinte alcătuit din:

1. verb (+ pronume) + prepoziție + substantiv: *a face cu ochiul*, *a pune la cale*, *a o lua la fugă*.

2. verb (+ pronume) + substantiv: *a duce dorul*, *a spăla putina*, *a o lăsa baltă*, *a ține piept*, *a-și lua cîmpii (valea)*, *a rupe tăcerea*, *a sparge gheața*.

3. verb + locuțiune adverbială: *a se da de-a dura*, *a se da de-a berbeleacul*, *a se da de-a rostogolul*.

4. verb (+ pronume) + adjectiv: *a o face lată*.

5. verb (+ pronume) + adverb: *a o duce bine*, *a lăsa rece*.

Aceste grupuri de cuvinte se numesc **locuțiuni verbale**.

Locuțiunile verbale pot primi determinări ca și verbele: *a-și aduce aminte de ceva* (complement indirect), *a se da de-a rostogolul pe pajiște* (complement circumstanțial) etc.

Aspectul

§ 241. Aspectele sînt formele pe care le iau verbele în unele limbi (de exemplu în limbile slave) pentru a arăta dacă acțiunea e **imperfectivă**, adică nedeterminată (cînd durează, e în curs sau se repetă) sau e **perfectivă**, determinată (cînd e dusă pînă la capăt sau se petrece într-un singur moment, al începerii sau al terminării). De exemplu în rusește: *знать* «a ști» (aspect nedeterminat, imperfectiv), *узнать* «a afla» (aspect determinat, perfectiv, momentan).

În romînește nu există o categorie morfologică a aspectului decît doar în cazul verbelor *a dormi* (acțiune imperfectivă) — *a adormi* (acțiune perfectivă). Categoria aspectului e exprimată în romînește sau prin mijloace lexicale (*a umbla*, acțiune nedeterminată, *a merge*, acțiune determinată), sau prin mijloace sintactice, adică cu ajutorul unui verb ajutător (*moare*, perfectiv, momentan, *trage să moară*, imperfectiv, durativ; *plouă*, durativ, *începe să plouă*, momentan).

Conjugarea

§ 242. Verbele se grupează în patru grupe numite **conjugări**, ținînd seama de sufixul infinitivului, care se numește **caracteristică a conjugării**. Fiecare conjugare are particularitățile ei morfologice.

Verbele care formează infinitivul cu sufixul *-a* aparțin conjugării I: *a activa*, *a aduna*, *a colectiviza*, *a lega*, *a lucra*, *a muia*, *a tăia*.

Verbele care formează infinitivul cu sufixul *-ea* aparțin conjugării a II-a: *a cădea*, *a plăcea*, *a vedea*.

Verbele care formează infinitivul cu sufixul *-e* aparțin conjugării a III-a: *a bate, a cere, a face, a ride*.

Verbele care formează infinitivul cu sufixele *-i* și *-î* aparțin conjugării a IV-a: *a citi, a primi, a veni, a botări, a izvorî, a urî*.

Conjugări productive și neproductive; treceri de la o conjugare la alta

§ 243. Conjugările I și a IV-a sînt conjugări foarte bogate și foarte productive. La conjugarea I ca și la conjugarea a IV-a trec aproape toate verbele noi, fie create în limba romînă, fie împrumutate: *a boli, a înfățișa, a îngriji; a declara, a iarovîza, a se sinchisi*.

Conjugarea a II-a este neproductivă. În afară de cele moștenite din latină (vreo 20), foarte puține verbe mai noi au intrat în această conjugare, cum este cazul neologismului *a apărea* pentru care a servit ca model verbul moștenit *părea*.

Conjugarea a III-a este și ea neproductivă, dar mai bogată decît a II-a.

În legătură cu aceste două conjugări se constată că, în mod greșit, unele verbe de conjugarea a II-a sînt folosite ca fiind de a III-a, de exemplu: *a cade, a place, a tace, a vede*, în loc de *a cădea, a plăcea, a tăcea, a vedea*, și unele verbe de a III-a sînt conjugate în mod greșit ca fiind de a II-a: *a bătea, a făcea*, în loc de *a face, a bate*.

Trecerea unui verb de la o conjugare la alta este ușurată de marea asemănare care există între flexiunea unui verb de conjugarea a II-a și a unuia de a III-a. Cu excepția infinitivului și a modurilor formate cu infinitivul, a persoanei I și a II-a pl. ale indicativului prezent și ale conjunctivului prezent, cît și a persoanei a II-a pl. a imperativului, toate celelalte timpuri, moduri, persoane, au aceeași terminație și sînt accentuate la fel.

Și unele verbe de conjugarea a IV-a capătă greșit forme de conjugarea a III-a, de exemplu: în loc de *a auzi, a despărți, a împărți, a ști*, se spune încorect *a aude, a desparte, a împarte, a știe*.

Punctul de plecare al acestei treceri îl constituie, probabil, pers. I, a II-a, a III-a sg. și a III-a pl. de la indicativ și conjunctiv prezent, care au aceleași desinențe la ambele conjugări, cît și faptul că la conjugarea a III-a forma de infinitiv este egală cu cea a persoanei a III-a sg. indicativ. La conjugarea a IV-a, desinența persoanei a III-a sg. este tot *-e*. Altă cauză ar putea fi legătura la majoritatea verbelor între forma de infinitiv și cea a persoanei I sg. a indicativului: *eu fac — a face*, deci și: *eu simt — a simte*.

De asemenea greșite sînt formele de conjugarea I sau a IV-a *a scria, a scrii*, pentru verbul de conjugarea a III-a *a scrie*.

Sînt însă verbe care au o flexiune după conjugarea I și alta după a IV-a, fără ca vreuna din ele să fie considerată greșită. De exemplu: *a curăța* și *a curăți*, *a datora* și *a datori*, *a sughița* și *a sughiți*, *a tărăgăna* și *a tărăgăni*.

În cazul verbelor derivate, trebuie să ținem seama de posibilitatea existenței a două derivate paralele: de la *dator*, s-a putut forma pe de o parte *datora* (ca *ajutarea* de la *ajutor*), pe de altă parte *datori* (vezi *călătoria* de la *călător*). Această posibilitate de dublă derivare poate constitui un mijloc de îmbogățire a lexicului, pentru că cele două variante pot căpăta nuanțe semantice deosebite: *a îndesa* «a îngrămădi», *a îndesi* «a înmulți, a face să se repete»:

În cîrduri... îndesați unii într-alții. ODOBESCU, III 30.

Vizitele lui se îndesiră. NEGRUZZI, I 111.

Printre verbele care se conjugă și după conjugarea I și după a IV-a sînt și unele neologisme ca *a prefera* și *a preferi*, *a refera* și *a referi*.

Un verb aparține la trei conjugări: *a adăuga*, *a adaoge*, *a addogi*; forma a doua e învechită, prima este cea mai răspîndită azi.

Categoriile gramaticale ale verbului

§ 244. Verbul este un cuvînt flexibil, iar flexiunea lui se numește *conjugare*. Verbul are forme deosebite pentru a exprima diateza, persoana, numărul, timpul, modul.

Aceste variații după persoană, număr, timp etc. sînt indicate prin sufixe, desinențe și modificări caracteristice ale formei, cum și prin forme compuse.

Sufixe, desinențe

§ 245. În principiu, diversele forme verbale se deosebesc între ele prin sufix și desinență. Dar există forme fără sufix sau fără desinență (cu sufixul zero, sau cu desinența zero, sau cu sufixul și desinența contopite într-un singur sunet) sau chiar și fără sufix și fără desinență. Alteori aceeași formă are două sau chiar trei sufixe (vezi cap. Noțiuni generale de morfologie, § 80).

Sufixe temporale și modale

§ 246. Sufixe temporale și modale variază după conjugare. Sufixul perfectului la un verb de conjugarea I este *-a-* (*chem-a-i*), la unul de conjugarea a IV-a este *-i-* sau *-î-* (*simț-i-i*, *botăr-i-i*); la aceste conjugări, sufixul perfectului este același ca al prezentului. La conjugarea a II-a și a III-a, la perfect, găsim alte sufixe, care nu mai corespund cu ale prezentului: *-u-* (*văz-u-i*, *țin-u-i*), *-se-* (*ri-se-i*). Sufixul participiului este *-t* la majoritatea verbelor (*văz-u-t*), dar *-s* la verbele care au perfectul cu *-se-* (*prin-s*). Adăugîndu-se sufixul participial *-t* la sufixul perfectului se formează participii în *-at*, *-ut*, *-it*, *-ît*, diferite de la o conjugare la alta.

Desinențe

§ 247. Spre deosebire de sufixele modale și temporale, desinențele sînt, cu unele excepții, comune timpurilor și modurilor tuturor verbelor. Ele constituie elementul care exprimă persoana și numărul; de exemplu *-i* pentru persoana a II-a sg.: *chem-i* (prez., conj. I), *chema-i* (imperf., conj. I), *umpl-i* (prez., conj. II), *umplea-i* (imperf., conj. II) etc. E de observat însă că *-i* nu a rămas cu aceeași valoare fonetică în toate cazurile (vezi cap. Noțiuni de morfologie istorică, § 84).

Forme simple și compuse

§ 248. Formele verbale se mai deosebesc între ele prin aceea că unele sînt simple, iar altele compuse. Astfel forma de indicativ prezent este simplă: *chem*, iar forma de viitor este compusă: *voi chema*.

Alternanțe fonetice

§ 249. Și alternanțele fonetice contribuie la diferențierea persoanelor și numărului, de exemplu:

a. Alternanțe vocalice:

a /ă: *tac* | *tăceam*, *fac* | *făcui*, *arăt* | *arată*, *văd* | *vadă*;

a /e: *șade* | *șed*, *vadă* | *vede*;

ă /e: *capăt* | *capeți*;

e /ea: *leg* | *leagă*, *merg* | *meargă*, *seacă* | *secăm*;

î /i: *vînd* | *vinzi*;

o /oa: *scot* | *scoate*;

o /oa /u: *joc* | *joacă* | *jucăm*;

b. Alternanțe consonantice:

consoană nemuiată / consoană muiată: *plimb* | *plimbi*, *sar* | *sari*, *chem* | *chemi*;

t /tʃ: *scot* | *scoțînd*;

d /ʒ: *văd* | *văḡui*;

g /ğ: *rog* | *rogi*;

k /č: *fac* | *faci*;

t /tʃ: *bat* | *bați*;

d /ʒ: *prind* | *prinzi*;

s /sʃ: *cos* | *coși*;

n /i semivocalic: *rămîn* | *rămîi*.

Accentul

§ 250. Alteori deosebirea dintre o formă verbală și alta o constituie numai accentul: *cîntă* (pers. a III-a sg. ind. prez.) față de *cîntă* (pers. a III-a sg. perf. simplu).

Accentul își schimbă locul, la multe verbe, chiar la același timp, de la o persoană la alta: *dezlég* (I sg.)—*dezlégăm* (I pl.). Distanța dintre cele două vocale accentuate poate fi și mai mare, de exemplu *scûtur* (I sg.) — *scuturăm* (I pl.). Variația accentului a dus la alternanțe vocalice, deoarece vocalele neaccentuate au fost tratate altfel decât cele accentuate: *port* — *purtăm*, *vin* — *venim* etc. Apoi a intervenit și analogia care a extins diferențele și la alte verbe: din *încônjur* — *încônjurăm* s-a ajuns la *înconjôr* — *înconjurăm*, după modelul lui *port* — *purtăm*. Marea majoritate a verbelor mai noi evită variația accentului, folosindu-se de desinențele *-eș*, *-eși*, *-easă* și *-esc*, *-ești*, *-ește*, *-ăsc*, *-ăști*, *-ăște* accentuate la acele persoane care, fără aceste desinențe, ar fi avut accentul pe rădăcină.

Rolul pronumelui personal subiect și al desinenței verbului auxiliar în deosebirea formelor verbale

§ 251. Persoana și numărul în limba română sînt marcate în primul rînd prin desinență: *citești* (pers. a II-a singular) față de *citîți* (pers. a II-a plural).

Noțiunea de persoană și număr mai poate fi exprimată prin subiect (pronume personal sau un substantiv) plus desinență: *tu citești, noi citim, părinții citesc*, sau numai prin subiect: *eu merg, ei merg; el cîntă, ei cîntă; eu să fi citit, tu să fi citit, noi să fi citit, voi să fi citit*.

La cele mai multe forme verbale compuse, persoana și modul sînt indicate cu ajutorul desinenței verbelor auxiliare: *am cîntat, ai cîntat, au cîntat; aș cînta, ar cînta; voi cînta, vor cînta; sînt primit, ești primit, este primit*.

Formarea timpurilor și modurilor

§ 252. Deosebim timpuri și moduri *s i m p l e* și *c o m p u s e*. Timpurile și modurile simple se formează adăugîndu-se la tema verbului sufixele și desinențele respective: *chem, chemam, chemai, chemasem* etc.

La formarea timpurilor și modurilor compuse ajută verbele auxiliare: *am chemat, ai chemat, voi chema, vei chema, aș chema, ai chema*.

Sînt simple următoarele moduri și timpuri:

Indicativ prezent	: <i>chem, chemi</i>
imperfect	: <i>chemam</i>
perfectul simplu	: <i>chemai</i>
mai mult ca perfectul	: <i>chemasem</i>
Conjunctiv prezent	: <i>(să) chem(e)</i>
Imperativ	: <i>cheamă</i>
Infinitiv prezent	: <i>chema</i>
Gerunziu	: <i>chemînd</i>
Participiu	: <i>chemat</i>
Supin	: <i>(de) chemat</i>

Sînt compuse :

Indicativ perfect compus :	<i>am chemat</i>
viitor	: <i>voi chema</i>
viitor anterior	: <i>voi fi chemat</i>
Conjunctiv perfect	: <i>să fi chemat</i>
Condițional prezent	: <i>aș chema, aș fi chemînd</i>
perfect	: <i>aș fi chemat</i>
Prezumtiv prezent	: <i>voi fi chemînd</i>
perfect	: <i>voi fi chemat</i>
Infinitiv perfect	: <i>a fi chemat.</i>

De asemenea sînt compuse formele perifrastice de mai mult ca perfect și de perfect (*am fost mers*) și toate timpurile și modurile diatezei pasive: *sînt lăudat, eram lăudat, voi fi lăudat, fusesem lăudat* etc.

Cele două teme ale verbelor regulate

§ 253. Verbele regulate au în romînește două teme, a prezentului și a perfectului. Din tema prezentului se formează prezentul indicativ, conjunctiv, imperativ (pozitiv), infinitiv (acesta la rîndul lui formează prezentul condițional, imperativul negativ și viitorul indicativ), gerunziul (cu care se formează prezumtivul prezent), imperfectul indicativ. Din tema perfectului se formează perfectul simplu și mai mult ca perfectul indicativ, apoi participiul (cu care se formează perfectul compus și viitorul anterior indicativ, perfectul conjunctiv, perfectul condițional, perfectul infinitiv, prezumtivul perfect și toate formele pasivului) și supinul.

La verbele regulate de conjugarea I și a IV-a, și perfectul poate fi legat de tema prezentului: aflăm persoanele perfectului simplu dacă adăugăm terminațiile lui personale la infinitivul prezent. Cu alte cuvinte, sufixul perfectului este egal cu al infinitivului.

La celelalte verbe, tema perfectului diferă de a prezentului : *a merge — mersei, a sparge — spărsei, a sta — stătui* etc.

Participiul este legat de perfect : *cîntai — cîntat, venii — venit, mersei — mers, gemui — gemut* etc.

CONJUGAREA

VERBELE AUXILIARE

§ 254. Întrucît în flexiunea oricărui verb există timpuri și moduri compuse cu forme ale unuia din cele trei auxiliare ale limbii romîne (*a fi, a avea, a vrea*), începem tabloul conjugării verbelor cu verbele auxiliare.

Verbul *a fi*

§ 255. Verbul *a fi* este foarte neregulat, păstrînd îndeaproape conjugarea latină a verbului corespunzător, ale cărui timpuri și moduri se formau de la teme diferite. Formele neregulate s-au păstrat datorită folosirii frecvente a acestui verb cu dublu rol, de auxiliar și de verb al existenței.

MODUL INDICATIV

Prezent ¹

Sg. <i>sînt</i> , -s, s-, <i>îs</i>	Pl. <i>sîntem</i> (<i>sîntem</i>)
<i>ești</i>	<i>sînteți</i> (<i>sînteți</i>)
<i>este</i> , e, -i, i-, <i>îi</i>	<i>sînt</i> , -s, s-, <i>îs</i>

Notă. Formele latine de persoana I sg. (*sum*) și a III-a pl. (*sint* neaccentuat) au devenit în mod normal *s(u)*. Această formă se întrebuințează numai enclitic, pe lângă cuvinte care se termină în vocală, sau proclitic, pe lângă cuvinte care încep cu vocală.

I sg. :

Că eu beau apă din vale

Și-s cu doru la spinare. BIBICESCU, P. 67.

S-așa de obosit!

III pl.:

Casele-s foarte înalte.

Între consoane sau la început de frază, cînd urmează o consoană, *s* devine *îs* :

I sg. :

Îs tare bucuros.

Cînd îs liniștit.

III pl.

Îs tare bucuroși.

Cînd îs liniștiți.

Pe lângă forma *s(u)* la persoana a III-a plural a existat de la început și forma *sînt* care provine din forma latină *sint* accentuată. Această formă *sînt* și-a extins întrebuințarea și pentru persoana I sg. datorită paralelismului existent între formele scurte *s*, *îs* și, în general, prin analogie cu verbele la care persoana I sg. este identică cu persoana a III-a pl.: (*eu văd—ei văd*, *eu fac—ei fac*, *eu simt—ei simt*). La aceasta a contribuit, de bună seamă, nevoia de a avea și pentru persoana I sg. o formă mai lungă, care poate fi accentuată, ca la persoana a III-a pl.

Astăzi în limba literară se întrebuințează mai mult forma *sînt*, pe cînd în graiurile regionale și în limbajul familiar se întrebuințează frecvent formele scurte.

Pers. I și a II-a pl., în limba mai veche, erau *sem*, *sefi*. Aceste forme au devenit *sîntem*, *sînteți*, sub influența persoanei a III-a pl., *sînt* (există și forme scurtate, regionale și familiare, *stem*, *steți*).

Persoana a III-a sg. are, alături de forma *este*, forma scurtată *e*.

Universul fără margini e în degetul lui mic. EMINESCU, O. I 132.

¹ Peste tot unde se citează două sau mai multe forme paralele, preferabilă este prima.

Acest *e* se transformă în *i* semivocalic cînd cuvîntul devine enclitic sau proclitic:

Nu e vînt, ȕi-i cald. COȘBUC, F. T. 74,

iar între două consoane sau la început de frază, cînd urmează o consoană, devine *ii*:

Cît îi lumea ȕi pămîntul. CREANGĂ, P. 230.

În secolul trecut a apărut scrierea *sînt, sîntem, sînteȕi*, sub influenȕa latiniștilor, care scriau *î* în loc de *i*, pentru a face sã se creadã cã *sînt* provine din lat. *sunt*. Mai tîrziu s-a scris de mulȕi *sunt*, fãrã circumflex, ȕi formele *sunt, suntem, sunteȕi* au pãtruns chiar în pronunȕarea unora. Dar marii scriitori ȕi poporul au pãstrat consecvent formele corecte *sînt, sîntem, sînteȕi* ȕi acestea sînt singurele recomandabile.

Imperfect

Sg. eram
erai
era

Pl. eram
eraȕi
erau

Perfect simplu

Sg. fui, fusei
fuseȕi
fu, fuse

Pl. furãm, fuserãm
furãȕi, fuserãȕi
furã, fuserã

Formele de perfect simplu de tipul *fusei, fuserãm* au apãrut sub influenȕa formelor de mai mult ca perfect.

Perfect compus

Sg. am fost
ai fost
a fost

Pl. am fost
aȕi fost
au fost

Mai mult ca perfect

Sg. fusesem
fusesesȕi
fuseses

Pl. fuseserãm, fusesem
fuseserãȕi, fusesesȕi
fuseserã, fuseses

Formele cu *-rã* au apãrut sub influenȕa formei de pers. a III-a pl. a perfectului simplu (vezi ȕi conjugarea activã a verbelor regulate, § 266).

Viitorul

Sg. voi fi
vei fi
va fi

Pl. vom fi
veȕi fi
vor fi

În vorbirea popularã ȕi familiarã, alãturi de aceste forme, apar foarte des ȕi formele:

1. *oi fi, ãi (ei, îi, oi) fi, o (a) fi, om fi, ãȕi (eȕi, îȕi, oȕi) fi, or fi.*
2. *o sã fiu, o sã fii, o sã fie, o sã fim, o sã fiȕi, o(r) sã fie.*
3. *am sã fiu, ai sã fii, are (a) sã fie, avem sã fim, aveȕi sã fiȕi, au sã fie.*

Viitorul anterior

Sg. *voi fi fost*
vei fi fost
va fi fost

Pl. *vom fi fost*
veți fi fost
vor fi fost

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg. *să fiu*
să fii
să fie

Pl. *să fim*
să fiți
să fie

Perfect

Sg. *să fi fost*
să fi fost
să fi fost

Pl. *să fi fost*
să fi fost
să fi fost

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

Sg. *aș fi*
ai fi
ar fi

Pl. *am fi*
ați fi
ar fi

Perfect

Sg. *aș fi fost*
ai fi fost
ar fi fost

Pl. *am fi fost*
ați fi fost
ar fi fost

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

Sg. *fi*
 Pl. *fiți*

Negativ

nu fi
nu fiți

Observație. Imperativul pozitiv se scrie cu doi *i* (*fi*): primul face parte din rădăcină, iar al doilea e desinența persoanei a II-a; cel negativ are un singur *i*, întrucât e format cu infinitivul și nu are desinență.

MODUL INFINITIV

Prezent

a fi

Perfect

a fi fost

MODUL GERUNZIU

fiind

MODUL PARTICIPIU

*fost — fostă**foști — foste*

O formă de feminin neliterară este *foastă — foaste*.

MODUL SUPIN

(de) fost§ 256. Verbul *a avea*

MODUL INDICATIV

Prezent

Sg. *am**ai**are*Pl. *avem**aveți**au*

Cînd are rol de auxiliar al perfectului, verbul *a avea* are următoarele forme:

Sg. *am**ai**a*Pl. *am**ați**au*

Imperfect

Sg. *aveam**aveai**avea*Pl. *aveam**aveați**aveau*

Perfect simplu

Sg. *avui, avusei**avuși, avuseși**avu, avuse*Pl. *avurăm, avuserăm, avusem**avurăți, avuserăți, avuseți**avură, avuseră*

Formele de tipul *avusei* au apărut sub influența celor de mai mult ca perfect.

Perfect compus

Sg. *am avut**ai avut**a avut*Pl. *am avut**ați avut**au avut*

Mai mult ca perfect

Sg. *avusesem**avuseseseși**avusesese*Pl. *avuseserăm, avusesem**avuseserăți, avuseseseți**avuseseră, avusesese*

Viitorul

Sg. *voi avea*
vei avea
va avea

Pl. *vom avea*
veți avea
vor avea

Forme populare și familiare: *oi avea, o să am, am să am.*

Viitorul anterior

Sg. *voi fi avut*
vei fi avut
va fi avut

Pl. *vom fi avut*
veți fi avut
vor fi avut

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg. *să am*
să ai
să aibă

Pl. *să avem*
să aveți
să aibă

Forma de persoana a III-a *să aibe* nu este corectă.

Perfect

Sg. *să fi avut*
să fi avut
să fi avut

Pl. *să fi avut*
să fi avut
să fi avut

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

Sg. *aș avea*
ai avea
ar avea

Pl. *am avea*
ați avea
ar avea

Perfect

Sg. *aș fi avut*
ai fi avut
ar fi avut

Pl. *am fi avut*
ați fi avut
ar fi avut

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

Sg. *ai, aibi*
 Pl. *aveți*

Negativ

nu avea, n-avea
nu aveți, n-aveți

Alături de forma imperativului negativ *nu avea (n-avea)* în limba vorbită circulă forma *n-ai*, identică cu cea a imperativului afirmativ (*n-ai grijă, n-ai teamă*).

Prezent

a avea

MODUL INFINITIV

Perfect

a fi avut

MODUL GERUNZIU

avînd

MODUL PARTICIPIU

*avut — avută**avuți — avute*

MODUL SUPIN

*(de) avut*Verbul *a vrea* (*a voi*)

§ 257. În conjugarea verbului *a vrea* se constată o împletire a formelor acestui verb cu cele ale verbului regulat *a voi*. În unele cazuri, de exemplu la imperfect, formele verbului *a voi* au înlocuit aproape complet pe cele ale verbului *a vrea*: *tu vrei*, la imperfect, e foarte rar. De asemenea la infinitiv se întrebunțează *a voi*, mai rar *a vrea*.

Pe de altă parte și verbul *a voi* este concurat de *a vrea*: în loc de *eu voiesc*, se folosește mult mai des *eu vreau*; de asemenea, la perfectul simplu, *el voi* etc.

Întrucît împletirea dintre flexiunea acestor verbe nu constituie o greșeală, ci a devenit firească în limba romînă, dăm în același tablou forme din conjugarea amîndurora, acolo unde paralelismul este admis de limba literară.

MODUL ÎNDICATIV

Prezent

Sg. *vreau, voiesc*
vrei, voiești
vrea, voiește

Pl. *vrem, voim*
vreți, voiți
vor, voiesc

Regional, pers. I sg. mai are formele *vrau, vreu*, pers. a II-a *vrai*, pers. a III-a sg. *vra*, iar pers. a III-a pl. *vreau*.

Ca auxiliar, verbul *a vrea* are următoarele forme:

Sg. *voi*
vei
va

Pl. *vom*
veți
vor

Imperfect

Sg. *voiam, vream*
voiai
voia, vrea

Pl. *voiam*
voiați
voiau, vreau

Perfect simplu

Sg. *vrui*
vruși
vrui, voi

Pl. *voirăm, vrurăm*
voirăți, vrurăți
voiră, vrură

Perfect compus

Sg. *am vrut, am voit*
ai vrut, ai voit
a vrut, a voit

Pl. *am vrut, am voit*
ați vrut, ați voit
au vrut, au voit

Mai mult ca perfect

Sg. *voisem, vrusem*
voiseși, vruseși
voise, vruse

Pl. *voiserăm, voisem, vruseserăm, vrusesem*
voiserăți, voiseți, vruseserăți, vruseseți
voise, voiseră, vruseseră, vrusesese

Viitorul

Sg. *voi vrea, voi voi*
vei vrea, vei voi
va vrea, va voi

Pl. *vom vrea, vom voi*
veți vrea, veți voi
vor vrea, vor voi

Viitorul anterior

Sg. *voi fi vrut, voi fi voit*
vei fi vrut, vei fi voit
va fi vrut, va fi voit

Pl. *vom fi vrut, vom fi voit*
veți fi vrut, veți fi voit
vor fi vrut, vor fi voit

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg. *să vreau, să voiesc*
să vrei, să voiești
să vrea, să voiască

Pl. *să vrem, să voim*
să vreți, să voiți
să vrea, să voiască

Pers. a III-a sg. și pl. *vrea* a conjunctivului nu se deosebește de pers. a III-a sg. a indicativului prezent. Regional există o formă de pers. a III-a sg. și pl. diferită de indicativul prezent: *să vrie*.

Perfect

Sg. *să fi vrut, să fi voit*
să fi vrut, să fi voit
să fi vrut, să fi voit

Pl. *să fi vrut, să fi voit*
să fi vrut, să fi voit
să fi vrut, să fi voit

MODUL CONDIȚIONAL - OPTATIV

Prezent

Sg. *aș vrea, aș voi*
ai vrea, ai voi
ar vrea, ar voi

Pl. *am vrea, am voi*
ați vrea, ați voi
ar vrea, ar voi

Perfect

Sg. *aș fi vrut, aș fi voit*
ai fi vrut, ai fi voit
ar fi vrut, ar fi voit

Pl. *am fi vrut, am fi voit*
ați fi vrut, ați fi voit
ar fi vrut, ar fi voit

MODUL IMPERATIV

voiește

MODUL INFINITIV

Prezent

a vrea, a voi

Perfect

a fi vrut, a fi voit

MODUL GERUNZIU

vrînd, voind

MODUL PARTICIPIU

voit — voită, vrut — vrută

MODUL SUPIN

(de) vrut, (de) voit

Nu trebuie folosite formele de prezent *eu vroii, eu vroiesc*, de perfect compus *am vroii etc.*, forme hibride rezultate din contaminarea formelor verbului *a vrea* cu cele ale verbului *a voi*.

VERBELE REGULATE

DIATEZA ACTIVĂ

FORMELE SIMPLE

MODUL INDICATIV

Prezentul

§ 258. Prezentul se formează din tema verbală, la care se adaugă sufixul prezentului și desinențele personale (vezi cap. Noțiuni generale de morfo-

logie, § 71). Dar persoana I și a II-a sg. nu au sufix, la a III-a sg. sufixul se confundă cu desinența, la a III-a pl., la conjugarea I, se confundă cu desinența, iar la celelalte conjugări lipsește. Astfel numai la pers. I și a II-a plural apare clar sufixul prezentului: *-a-* (*-ă-*) la conjugarea I, *-e-* accentuat la a II-a, *-e-* neaccentuat la a III-a și *-i-*, *-î-* la a IV-a. La aceste vocale se adaugă desinențele persoanei I și a II-a, *-m* și *-ți*.

La multe verbe, persoana I sg. nu are nici o desinență; de asemenea persoana a III-a pl. la conjugările a II-a și a III-a și la multe verbe de conjugarea a IV-a.

Dar la majoritatea verbelor de conjugarea I și a IV-a, adică de fapt la majoritatea verbelor românești, situația este alta: la persoanele singularului și la a III-a a pluralului, apar desinențe speciale, *-eș*, *-eși*, *-ează* la conjugarea I, *-esc*, *-ești*, *-ește* (*-ăsc*, *-ăști*, *-ăște*) la a IV-a (la origine au fost sufixe); deoarece primele două persoane ale pluralului nu primesc aceste desinențe, accentul cade la toate persoanele pe silaba care urmează imediat după rădăcină.

La conjugarea a IV-a mai apare o categorie de verbe, a celor la care finala *-i* s-a schimbat în *-î* sub influența unui *r* precedent (vezi cap. Noțiuni de morfologie istorică, § 84). Astfel, la conjugarea a IV-a avem patru tipuri de prezent: în *-i*, cu și fără desinența *-esc*, apoi în *-î*, de asemenea cu și fără desinența *-ăsc*: *dorm*, *povestesc*, *cobor*, *hotărăsc*.

Desinențele indicativului prezent la cele patru conjugări sînt cele de mai jos (între paranteze sînt trecute vocalele de legătură, care fac corp cu desinența, dar sînt de fapt sufixele care formează tema):

	I	II	III	IV
Sg.	—	<i>-eș</i>	—	—
	<i>-i</i>	<i>-eși</i>	<i>-i</i>	<i>-ești</i>
	<i>-(ă)</i>	<i>-ează</i>	<i>-(e)</i>	<i>-ește</i>
Pl.	<i>-(ă)m</i>	<i>-(ă)m</i>	<i>-(e)m</i>	<i>-(i)m</i>
	<i>-(a)ți</i>	<i>-(a)ți</i>	<i>-(e)ți</i>	<i>-(i)ți</i>
	<i>-(ă)</i>	<i>-ează</i>	—	<i>-esc</i>
				<i>-(ă)</i>
				<i>-ăsc</i>

Prezentul indicativ se conjugă astfel:

	I	II	III
Sg.	<i>cînt</i>	<i>lucrez</i>	<i>tac</i>
	<i>cînți</i>	<i>lucreși</i>	<i>taci</i>
	<i>cîntă</i>	<i>lucrează</i>	<i>tace</i>
Pl.	<i>cîntăm</i>	<i>lucrăm</i>	<i>tăcem</i>
	<i>cîntați</i>	<i>lucrați</i>	<i>tăceți</i>
	<i>cîntă</i>	<i>lucrează</i>	<i>tac</i>

IV

Sg.	<i>dorm</i>	<i>povestesc</i>	<i>cobor</i>	<i>hotărăsc</i>
	<i>dormi</i>	<i>povestești</i>	<i>cobori</i>	<i>hotărăști</i>
	<i>doarme</i>	<i>povestește</i>	<i>coboară</i>	<i>hotărăște</i>
Pl.	<i>dormim</i>	<i>povestim</i>	<i>coborîm</i>	<i>hotărîm</i>
	<i>dormiți</i>	<i>povestiți</i>	<i>coboriți</i>	<i>hotăriți</i>
	<i>dorm</i>	<i>povestesc</i>	<i>coboară</i>	<i>hotărăsc</i>

§ 259. La toate conjugările forma de pers. I sg. a indicativului prezent este identică cu rădăcina verbului, în afară de verbele care primesc desinența *-ez* și *-esc* (*-ăsc*).

Fac excepție: verbele a căror rădăcină se termină într-un grup de consoane dintre care ultima este *l* sau *r*. Acestea păstrează vechea desinență *-u*, dispărută la celelalte verbe (*aflu, intru, mustru, umblu, umflu, umplu* etc.; vezi cap. Noțiuni de morfologie istorică, § 84), apoi verbele a căror rădăcină se termină în *i* (*scriu, știu*), precum și verbele neregulate *a da, a sta, a lua* (vezi conjugarea acestor verbe, §§ 291, 292, 296).

O serie de verbe de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a prezintă o formă de pers. I refăcută. Acestea sînt verbele *i o t a c i z a t e*, adică verbele a căror consoană finală din rădăcină (*d, t, n, r*) s-a modificat sub influența unui iot următor. Astfel formele originare de pers. I ale verbelor *a vedea* și *a auzi* sînt *eu văz* (lat. *video*¹) și *eu auz* (lat. *audio*). *Văd* și *aud* sînt forme refăcute după modelul de tipul *cred—crezi* la care *-d* este etimologic (forma latină, *credo*, nu avea nici un *i*). După cum la acest verb unei forme *crezi* de pers. a II-a îi corespunde o formă de pers. I *cred*, tot astfel paralel cu formele *vezi, auzi* de pers. a II-a s-au refăcut formele *văd, aud* de pers. I. Deci după tipul verbelor la care alternanța *d/ȝ*ⁱ pentru pers. I și a II-a este normală s-au refăcut și formele de pers. I ale acestor două verbe. Formele *văd, aud* mai sînt susținute de pers. a III-a *vede, aude* și de celelalte forme în care consoana *d* a fost păstrată, în mod normal, nealterată (pentru că nu era urmată de un iot).

Verbele *a ține* și *a rămîne* au pentru pers. I forme refăcute în locul formelor iotacizate *țin* (lat. *teneo*) și *rămîi* (lat. *remaneo*). Formele *țin* și *rămîn* au fost refăcute după modelul verbelor de conjugarea a III-a de tipul *pun*, pers. a II-a *pui*, la care consoana *n* s-a păstrat, deoarece nu era urmată de *-i* (lat. *pono*).

La verbul *a putea* există forma de pers. I iotacizată *poci*. Forma *pot* a fost refăcută spre a alterna cu cea de pers. a II-a *poți*, după modelul verbelor de tipul *bat — bați*. *Pot* mai este sprijinit și de *poate, putem*.

¹ În latina tîrzie, grupul de vocale *-eo* s-a transformat în iot + *o*.

La verbele de conjugarea a IV-a *a simți, a sări*, formele vechi sînt cele iotacizate: *eu simț, eu sai* (lat. *sentio, salio*). *Simt, sar* sînt formele refăcute după formele de pers. a II-a *simți, sari*, prin analogie cu verbele la care alternanța *t/i, r/rⁱ*, este normală.

De asemenea *a veni* și-a refăcut o formă *eu vin* în locul formei iotacizate *eu viu*.

Formele refăcute ale tuturor acestor verbe sînt mai noi și sînt considerate literare. (Numai verbul *a mînea*, fiind puțin folosit în limba literară, a păstrat formele iotacizate, *eu mîi, el să mîie*; probabil și pentru a se diferenția de *a mîna*.)

Pe de altă parte, față de *văz — vezi, simț — simți*, s-au creat forme iotacizate și la conjugarea a III-a, adică la verbe care n-au avut niciodată *i* la pers. I: *crez, pui* etc. Aceste forme nu sînt literare.

Verbele care au forme iotacizate la prezent sînt:

conj. a II-a: *cădea, mînea, putea, scădea, sedea, vedea* (cu compusele).

conj. a III-a: *aprinde, apune, arde, ascunde, crede, cuprinde, deprinde, desprinde, deschide, închide, întinde, pătrunde, pierde, prinde, rade, rămîne, răspunde, ride, roade, scoate, spune, trimite, tunde, ține, ucide, vinde*. Nu au forme iotacizate: *bate, purcede* (totuși gerunziul e *purcezînd*).

La conjugarea a IV-a, iotacizarea e generală, din cauză că vocala caracteristică a conjugării este *i*. Dar, sub influența verbelor de alte conjugări, la care pers. I sg. se deosebește de a II-a prin faptul că persoana a II-a e iotacizată, iar înțîia nu, se refac și la conjugarea a IV-a forme neiotacizate la următoarele verbe: *ascuți, auzi, cuveni, împărți, impuți, înghiți, pieri, puți, sări, simți, sughiți, veni*.

§ 260. La pers. a II-a sg. desinența caracteristică tuturor conjugărilor este în scris *-i*. La verbele a căror rădăcină se termină în consoană plus *l* sau *r*, acest *i* a rămas vocalic: *aflî, intrî*. La verbele cu rădăcina terminată în vocală, desinența *-i* a devenit semivocală: *iei, scrii, știi*. La verbele cu rădăcina terminată într-o consoană, desinența *-i* a muiat consoana precedentă, după care *-i* a dispărut (în scriere, *-i* este aici semnul muierii): *cîntî, vezi, mergi, auzi, muncești, sari, scoli* etc. Cînd consoana precedentă este *n*, acesta dispăre, iar *-i* rămîne pronunțat semivocalic: *amîi, rămîi, pui, vii* (rareori *n* este reintrodus prin analogie: *amîni*). Uneori, regional, și *r* suferă același tratament ca *n*: *cer*, pers. a II-a *cei, pier*, pers. a II-a *piei, sar*, pers. a II-a *sai* (această din urmă formă este justificată istoricește, căci lat. *salis* trebuia să devină *sai*).

Persoana a III-a sg. are desinența *-ă* pentru verbele de conj. I și a IV-a n *-î* (care nu primesc desinența *-ăsc*): *cîntă, adună, lucrează; coboară, vîră*.

Mai primesc desinența *-ă* o serie de verbe de conj. a IV-a în *-i* ca: *a curăți, a oferi, a conferi* etc.

Verbele cu rădăcina terminată în *-i* (vocalic sau semivocalic) au la pers. a III-a *-e* în loc de *-ă*: *taie, apropie, suie*; la fel la pers. I pl. *-em* în loc de *-ăm*: *tăiem, apropiem*.

Verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a (cu excepția celor discutate mai sus) primesc desinența *-e* (pentru conjugarea a IV-a și *-ește, -ăște*):

conj. a II-a *vede, tace*

conj. a III-a *face, bate*

conj. a IV-a *fuge, pornește, hotărăște, zăvorăște*.

Verbul de conjugarea a IV-a *a ști* are, la persoana a III-a singular, forma învechită și regională *el ști*:

[Omul pizmaș] *nice binele său nu ști să-l cinstească*. VARLAAM, c. 125.

Cine n-are dor pe luncă

Nu ști luna când se culcă. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 87.

Această formă reproduce forma latină *scit*. Forma literară *știe* se explică prin analogia celorlalte verbe ca *doarme, scrie, suie* etc.

La plural, la pers. I și a II-a, apare sufixul caracteristic fiecărei conjugări în parte: *-a-* la conjugarea I (schimbat în *-ă-* la pers. I), *-e-* accentuat la a II-a, *-e-* neaccentuat la a III-a, *-i-* și *-î-* la a IV-a. La acestea se adaugă desinențele personale, *-m, -ți*: pers. I, *cîntăm, tăcem, facem, fugim, hotărîm*; pers. a II-a, *cîntați, tăceți, faceți, fugiți, hotărîți*. La verbele de conjugarea I cu rădăcina terminată în *-i-* (vocalic sau semivocalic), *-ăm* s-a schimbat în *-em*: *apropiem, tăiem*; *-ați* se schimbă în *-eți* numai regional (*apropieți, tăieți*), în limba literară fiind acceptat numai *-ați*. La verbele cu rădăcina terminată în *-ș* sau *-j, ă* se schimbă regional în *e*, dar această schimbare nu e admisă de limba literară. Prin urmare trebuie să scriem și să pronunțăm *îngrășăm, angajăm*, nu *îngrășem, angajem*.

La verbele de conjugarea I, persoana a III-a pl. are aceeași formă cu persoana a III-a sg.:

<i>el cîntă</i>	<i>ei cîntă</i>
<i>el lucrează</i>	<i>ei lucrează</i>

Fac excepție unele verbe neregulate a căror formă de pers. a III-a pl. este identică cu forma de pers. I sg. (vezi Verbele neregulate, §§ 291 ș.u.):

<i>eu dau</i>	<i>el dă</i>	<i>ei dau</i>
<i>eu stau</i>	<i>el stă</i>	<i>ei stau</i>

Verbele de conjugarea a IV-a în *-î* care nu primesc desinența *-ăsc* au de asemenea persoana a III-a pl. egală cu persoana a III-a sg:

<i>el coboară</i>	<i>ei coboară</i>
<i>el vîră</i>	<i>ei vîră</i>

Verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a (cu excepția celor de mai sus) au forma de persoana a III-a pl. egală cu cea de persoana I sg.:

conj. a II-a: *eu văd, ei văd; eu tac, ei tac.*

conj. a III-a: *eu merg, ei merg; eu fac, ei fac.*

conj. a IV-a: *eu aud, ei aud; eu povestesc, ei povestesc; eu hotărâsc, ei hotărâsc.*

Identitatea nu există la formele iotacizate: *eu văz, ei văd; eu auz, ei aud.*

Prin analogie, s-au creat și la conjugarea I forme noi de persoana a III-a pl. identice cu persoana I sg.: *ei se joc*. Aceste forme nu se mai folosesc astăzi. Ele au avut însă circulație la unii scriitori din secolul al XIX-lea:

Fulgii zbor, plutesc în aer. ALECSANDRI, P. II 9.

Cîteva cete de turci se încerc a stînji ni năvălirea romînilor. BĂLCESCU,

M.V. 118.

În schimb, tot prin analogie, verbele de conjugarea a IV-a în *-î* au căpătat la pers. a III-a pl. forme egale cu pers. I sg.: *ei cobor* devine *ei coboară* și această din urmă formă s-a impus.

Sînt greșite formele regionale de pers. a III-a plural, de tipul *ei tace*, *ei face*, pe care nu le-a adoptat niciodată limba literară.

Imperfectul

§ 261. Imperfectul este de asemenea un timp simplu, care se formează adăugînd la tema prezentului sufixul imperfectului (egal cu al infinitivului) și desinențele personale:

	I	II	III	IV
Sg.	-am	-eam	-eam	-eam
	-ai	-eai	-eai	-eai
	-a	-ea	-ea	-ea
Pl.	-am	-eam	-eam	-eam
	-ați	-eați	-eați	-eați
	-au	-eau	-eau	-eau

	I	II	III
<i>lucram</i>	<i>cîntam</i>	<i>tăceam</i>	<i>făceam</i>
<i>lucrai</i>	<i>cîntai</i>	<i>tăceai</i>	<i>făceai</i>
<i>lucra</i>	<i>cînta</i>	<i>tăcea</i>	<i>făcea</i>
<i>lucram</i>	<i>cîntam</i>	<i>tăceam</i>	<i>făceam</i>
<i>lucrați</i>	<i>cîntați</i>	<i>tăceați</i>	<i>făceați</i>
<i>lucrau</i>	<i>cîntau</i>	<i>tăceau</i>	<i>făceau</i>

IV

<i>dormeam</i>	<i>povesteam</i>	<i>coboram</i>	<i>hotăram</i>
<i>dormeam</i>	<i>povesteai</i>	<i>coborai</i>	<i>hotărai</i>
<i>dormea</i>	<i>povestea</i>	<i>cobora</i>	<i>hotăra</i>
<i>dormeam</i>	<i>povesteam</i>	<i>coboram</i>	<i>hotăram</i>
<i>dormeați</i>	<i>povesteaiți</i>	<i>coborați</i>	<i>hotărați</i>
<i>dormeau</i>	<i>povesteau</i>	<i>coborau</i>	<i>hotărau</i>

La toate verbele, indiferent de conjugare, accentul cade pe ultima silabă.

Verbele de conjugarea a IV-a al căror *i* e precedat de o vocală primesc desinența *-am*, *-ai*, *-a* etc., de exemplu: *suiam*, *sui ai*, *sui a*.

§ 262. Note. 1. Lat. *cantabam*, *cantabas*, *cantabat*, *cantabant* (III pl.) trebuiau să dea, la cele trei persoane ale singularului și la persoana a III-a pl., *cînta*, prin căderea lui *b* și a consoanelor finale. Într-adevăr, în limba veche găsim *eu cînta*, *el cînta*, *ei cînta*. Numai pentru persoana a II-a sg. s-a impus de timpuriu forma *cîntai* cu *-i* ca desinență a persoanei a II-a. Aceeași situație o prezintă și toate celelalte conjugări.

Forma *eu cîntam* este o formă mai recentă, refăcută sub influența celei de pers. I pl. *noi cîntam* (< lat. *cantabamus*), iar *ei cîntau* este și mai recentă, refăcută fie prin analogie cu *a avea*: *el a* (sg.) — *ei au* (pl.), fie prin analogie cu verbele la care desinența persoanei a III-a pl. este *-u*: *dau*, *stau*, *iau*. În acest fel, cele patru persoane cu forme identice la început s-au diferențiat.

2. Sub influența verbelor de conjugarea a II-a și a III-a, verbele de conjugarea a IV-a au transformat desinența *-iam* în *-eam*. Deci în loc de *auziam*, în limba literară s-a impus *auzeam*.

3. În afară de forma simplă a imperfectului, regional apar forme perifrastice, compuse din imperfectul verbului *a fi* și gerunziul verbului de conjugat: *era venind*, *era mîncînd* etc., sau din perfectul compus și gerunziu: *am fost venind*, *am fost mîncînd* etc.

Perfectul simplu

§ 263. Tema perfectului simplu este formată din rădăcina verbului cu sufixul perfectului simplu care este: *-a-* pentru conjugarea I, *-u-* sau *-se-* pentru conj. a II-a și a III-a, *-i-*, *-î-* pentru verbele de conjugarea a IV-a.

La temă, se adaugă desinențele personale:

Sg. <i>-i</i>	Pl. <i>-răm</i>
<i>-și</i>	<i>-răți</i>
—	<i>-ră</i>

La pers. a III-a sg. nu se adaugă nici un sunet la temă, dar *-a* final de la conjugarea I se schimbă în *-ă*.

Cînd rădăcina verbului se termină în consoană, iar sufixul perfectului este *-se-*, se produc unele modificări la consoana finală a rădăcinii: *c*, *g* dispar

(*zice, înțelege*, perf. *zisei, înțelesei*) sau devin *p* (*coace, frige*, perf. *copsei, fripsei*), de asemenea *d, t, n* dispar (*pune, arde, scoate*, perf. *pusei, arsei, scosei*).

I		II	III
<i>lucrai</i>	<i>cîntai</i>	<i>tăcui</i>	<i>făcui</i>
<i>lucrași</i>	<i>cîntași</i>	<i>tăcuși</i>	<i>făcuși</i>
<i>lucră</i>	<i>cîntă</i>	<i>tăcu</i>	<i>făcu</i>
<i>lucrarăm</i>	<i>cîntarăm</i>	<i>tăcurăm</i>	<i>făcurăm</i>
<i>lucrarăți</i>	<i>cîntarăți</i>	<i>tăcurăți</i>	<i>făcurăți</i>
<i>lucrară</i>	<i>cîntară</i>	<i>tăcură</i>	<i>făcură</i>

IV

<i>dormii</i>	<i>povestii</i>	<i>coborîi</i>	<i>hotărîi</i>
<i>dormiși</i>	<i>povestiși</i>	<i>coborîși</i>	<i>hotărîși</i>
<i>dormi</i>	<i>povesti</i>	<i>coborî</i>	<i>hotărî</i>
<i>dormirăm</i>	<i>povestirăm</i>	<i>coborîrăm</i>	<i>hotărîrăm</i>
<i>dormirăți</i>	<i>povestirăți</i>	<i>coborîrăți</i>	<i>hotărîrăți</i>
<i>dormiră</i>	<i>povestiră</i>	<i>coborîră</i>	<i>hotărîră</i>

§ 264. La pers. I și a II-a pl. formele originare sînt fără *-ră*: *cîntăm, tăcum* (din *clipa-n care ne văzum*, scrie arhaizant EMINESCU, O.I 208), *făcum, fugim* (pers. I pl.) și: *cîntat, tăcut, făcut, fugit* (pers. a II-a pl.). Pentru conjugarea I și a IV-a formele de pers. I erau identice cu cele de pers. I pl. ale indicativului prezent, iar pentru pers. a II-a a perfectului simplu, la toate conjugările, formele erau identice cu cele de participiu (excepție fac verbele cu perfectul în *-se-*: de la *a zice*, de exemplu, persoana a II-a pl. era *ziset*). Din necesitatea de a diferenția aceste forme s-au refăcut, sub influența formei de pers. a III-a pl., și celelalte două forme ale pluralului, primind caracteristica *-ră*. Aceasta a fost simțită ca o marcă a pluralului și, sub influența perfectului simplu, ea a fost introdusă și la pers. a III-a a mai mult ca perfectului, apoi la celelalte două persoane ale mai mult ca perfectului. Tot datorită acestui sentiment apare *ră* și în formele incorecte de perfect compus: *am văzutără, am cîntatără* și chiar la prezent: *ei cîntără*.

Verbele cu rădăcina terminată în *-d* care au la prezent forme iotacizate schimbă obligator la perfect pe *d* în *z*, dacă tema perfectului e în *-u*: *căzui, crezui, scăzui, sezu, văzui*. Excepție: *pierdui*, deși prezentul cunoaște varianta *pierz*.

La singular toate persoanele se accentuează pe ultima silabă. Persoana a III-a sg. a verbelor cu rădăcina perfectului în *-se-* se accentuează pe penultima silabă, iar pers. a III-a pl. a acestor verbe se accentuează pe antepenultima silabă: *prinseră, rămăseră, merseră*.

Mai mult ca perfectul

§ 265. Este un timp simplu, care se formează adăugîndu-se la tema perfectului sufixul mai mult ca perfectului *-se-*, urmat de desinențe, deci:

Sg. <i>-sem</i>	Pl. <i>-serăm, -sem</i>
<i>-seși</i>	<i>-serăți, -seți</i>
<i>-se</i>	<i>-seră, -se</i>

I

<i>lucrasem</i>	<i>cîntasem</i>
<i>lucraseși</i>	<i>cîntaseși</i>
<i>lucrase</i>	<i>cîntase</i>
<i>lucraserăm, lucrasem</i>	<i>cîntaserăm, cîntasem</i>
<i>lucraserăți, lucraseți</i>	<i>cîntaserăți, cîntaseți</i>
<i>lucraseră, lucrase</i>	<i>cîntaseră, cîntase</i>

II

<i>tăcusem</i>
<i>tăcuseși</i>
<i>tăcuse</i>
<i>tăcuserăm, tăcusem</i>
<i>tăcuserăți, tăcuseți</i>
<i>tăcuseră, tăcuse</i>

III

<i>făcusem</i>
<i>făcuseși</i>
<i>făcuse</i>
<i>făcuserăm, făcusem</i>
<i>făcuserăți, făcuseți</i>
<i>făcuseră, făcuse</i>

IV

<i>dormisem</i>	<i>povestisem</i>	<i>coborîsem</i>	<i>hotărîsem</i>
<i>dormiseși</i>	<i>povestiseși</i>	<i>coborîseși</i>	<i>hotărîseși</i>
<i>dormise</i>	<i>povestise</i>	<i>coborîse</i>	<i>hotărîse</i>
<i>dormiserăm, dormisem</i>	<i>povestiserăm, povestisem</i>	<i>coborîserăm, coborîsem</i>	<i>hotărîserăm, hotărîsem</i>
<i>dormiserăți, dormiseți</i>	<i>povestiserăți, povestiseți</i>	<i>coborîserăți, coborîseți</i>	<i>hotărîserăți, hotărîseți</i>
<i>dormiseră, dormise</i>	<i>povestiseră, povestise</i>	<i>coborîseră, coborîse</i>	<i>hotărîseră, hotărîse</i>

Desinența *-ră*, cum s-a mai spus, a fost introdusă prin analogie cu forma persoanei a III-a pl. a perfectului simplu, mai întîi la pers. a III-a pl., din necesitatea diferențierii formelor de pers. a III-a sg. și pl.: în loc de *el cîntase — ei cîntase*, s-a ajuns la *el cîntase — ei cîntaseră*.

Și persoana I sg. era la început tot *eu cîntase*, apoi, spre diferențiere de a III-a, s-a adăugat un *-m* ca și la imperfect. Mai mult ca perfectul se accentuează la singular pe silaba penultimă, iar la plural pe antepenultima, la formele lungi, și pe penultima la formele scurte: *noi cîntaserăm, noi cîntăsem*.

§ 266. Regional astăzi (literar în trecut), circulă o formă perifrastică de mai mult ca perfect de tipul *am fost cîntat*:

Eu chiar am fost făgăduit prietenului Abu-Hasan să-l căpătuiesc.
CARAGIALE, O. II 283.

Noi am fost zis ... că sînt mulți care sebingiuiesc și sfîșie frumoasa noastră limbă, în loc de creatori se fac croitori, și croitori răi. NEGRUZZI, III 81.

De la munteni și moldoveni au fost mers întru agiutori turcilor 20.000 de ostași. ȘINCAI, CRONICA, III 37.

MODUL CONJUNCTIV

Prezentul

§ 267. Este un timp simplu. Se formează din prezentul indicativ, precedat de conjuncția *să*.

Fac excepție formele de pers. a III-a sg. și pl. care se deosebesc de cele ale prezentului indicativ. Deosebirea constă în primul rînd în desinențe.

La conj. I formele de pers. a III-a sg. și pl. sînt în *-e*, iar la a II-a, a III-a și a IV-a sînt în *-ă* (la cele în *-i*, fără desinența *-ăsc*, sînt în *-e*). Deci acolo unde pers. a III-a sg. a indicativului prezent are *-ă*, pers. a III-a a conjunctivului are *-e* și invers: *cîntă* — *să cînte*; *poate* — *să poată*; *scoate* — *să scoată*; *doarme* — *să doarmă*; *coboară* — *să coboare*.

Deosebirea de desinență este mai puternic marcată la verbele de conjugarea I și a IV-a care primesc desinențele *-eș*, *-esc* (*-ăsc*): față de indicativul prezent *lucrează*, conjunctivul este *să lucreze*; ind. *muncește* — conj. *să muncească*; ind. *hotărăște* — conj. *să hotărască*.

Adeseori deosebirea este marcată și prin alternanțe fonetice în tema verbului: ind. *vede* — conj. *vadă* (e/a), ind. *iese* — conj. *iasă* (e/a), *tace* — *tacă* (č/k), *fuge* — *fugă* (ğ/g), *trece* — *treacă* (e/ea, č/k), *merge* — *meargă* (e/ea, ğ/g).

Întrucît persoanele I și a II-a singular și plural sînt identice la conjunctiv prezent cu indicativul prezent, ele nu se pot întrebuița decît cu conjuncția *să*, marca modului conjunctiv. Persoana a III-a singular și plural a conjunctivului prezent se deosebește însă de indicativ prin desinență sau prin desinență și prin alternanță fonetică și de aceea forma persoanei a III-a poate apărea în propoziții independente și fără conjuncția *să*.

	I		II	III
Sg.	<i>să lucreș</i>	<i>să cînt</i>	<i>să tac</i>	<i>să fac</i>
	<i>să lucreși</i>	<i>să cînți</i>	<i>să taci</i>	<i>să faci</i>
	<i>să lucreze</i>	<i>să cînte</i>	<i>să tacă</i>	<i>să facă</i>
Pl.	<i>să lucrăm</i>	<i>să cîntăm</i>	<i>să tăcem</i>	<i>să facem</i>
	<i>să lucrați</i>	<i>să cîntați</i>	<i>să tăceți</i>	<i>să faceți</i>
	<i>să lucreze</i>	<i>să cînte</i>	<i>să tacă</i>	<i>să facă</i>
IV				
Sg.	<i>să dorm</i>	<i>să povestesc</i>	<i>să cobor</i>	<i>să hotărăsc</i>
	<i>să dormi</i>	<i>să povestești</i>	<i>să cobori</i>	<i>să hotărăști</i>
	<i>să doarmă</i>	<i>să povestească</i>	<i>să coboare</i>	<i>să hotărască</i>
Pl.	<i>să dormim</i>	<i>să povestim</i>	<i>să coborîm</i>	<i>să hotărîm</i>
	<i>să dormiți</i>	<i>să povestiți</i>	<i>să coborîți</i>	<i>să hotărîți</i>
	<i>să doarmă</i>	<i>să povestească</i>	<i>să coboare</i>	<i>să hotărască</i>

§ 268. Verbele terminate la infinitiv în *-ia*, ca *a tăia*, *a apropia*, nu prezintă nici un fel de distincție între forma de conjunctiv prezent și de indicativ prezent. Explicația este de natură fonetică: *-ia* de la ind. prezent s-a transformat în *-ie*, deci și indicativul e tot ca și conjunctivul: *taie*.

La verbele iotacizate *a vedea*, *a ține*, *a auzi*, *a sări*, *a veni* etc. formele iotacizate sînt mai vechi, corespunzătoare formelor etimologice: *să văz*, *să vezi*, *să vază* (sg. și pl.) corespund formelor latine *videam*, *videas*, *videat*, *videant*. Formele cu consoana nealterată se explică întocmai ca și cele ale indicativului prezent.

Verbele *a ține*, *a veni* au pers. a III-a *să ție*, *să vie*, din lat. *teneat*, *veniat*, prin faza *ține*, *vine*. De asemenea *a sări* are formele regionale *eu să sai*, *tu să sai*, *ei să saie*, explicabile prin lat. *saliam*, *salias*, *saliat*. Prin analogie, s-a format și *să cei* în loc de *să ceri*.

Ca și la indicativul prezent, forme iotacizate apar, prin analogie, și la verbele de conjugarea a III-a: (*eu*) *să spui*, *să prinzi* etc.

La persoana a III-a a conjunctivului formele iotacizate sînt adesea mai răspîndite decît la pers. I a indicativului prezent. De exemplu, e mult mai frecventă forma de conjunctiv iotacizată la *aprinde*, *arde* etc., decît forma de indicativ. La unele verbe aproape că nu apare indicativul iotacizat, în timp ce persoana a III-a a conjunctivului e frecventă cu iotacizare. Foarte rar auzim de exemplu *raz*, *roz*, *șez*, *trimiț*, *tunz*, și mai des *să rază*, *să roază*, *să șază*, *să trimiță*, *să tunză*.

În toate cazurile, limba literară a acceptat formele fără iotacizare: *să țin*, *să aud*, *să văd*, *să sară*, *să spună* etc.

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

§ 269. Se formează de la tema prezentului la care se adaugă desinențele:

I	II	III	IV
Sg. -ă, -ează	-i	-e, -i	-i, -ește, -ă, -ăște
-ați	-eți	-eți	-iți, -iți

I	II	III	
Sg. cîntă	lucrează	taci	scoate
Pl. cîntați	lucrați	tăceți	scoateți
			mergi
			mergeți

IV

Sg. dormi	povestește	coboară	hotărăște
Pl. dormiți	povestiți	coboriți	hotărâți

§ 270. Modul imperativ are numai două persoane: a II-a sg. și a II-a pl.

În general, la cele mai multe verbe de conjugarea I, a III-a și a IV-a, persoana a II-a sg. a imperativului pozitiv este identică cu pers. a III-a sg. a indicativului prezent, iar pers. a II-a pl., la toate verbele, cu pers. a II-a pl. a indicativului prezent.

Mai toate verbele de conjugarea a II-a precum și unele de a III-a și a IV-a au transformat însă la singular desinența *-e* în *-i*. Alături de *spune, cere, cerne, înghite, vîră, pornește, vorbește, zăvorăște*, avem deci imperativele *vezi, taci, sezi* (conj. a II-a), *treci, mergi* (conj. a III-a), *dormi, mori, fugi, ieși, auzi* (conj. a IV-a). În *piei, sai* consoana finală a rădăcinii a dispărut.

Verbul *a rîde* prezintă, pe lângă forma *rîzi*, și forma regională *rîde*:

Ieși copile cu părul bălan afară și rîde la soare, doar s-a îndrepta vremea.

CREANGĂ, A. 34.

Forme diferite mai prezintă verbele *a duce, a face* și *a zice*: *du, fă, zi* (< lat. *duc, fac, dic*, fără desinență). După *a duce*, s-a creat și pentru *a aduce* o formă *adu*, alături de care, încă din secolul al XVI-lea, apare forma *ado*, cu *-o*, probabil sub influența desinenței vocativului feminin. O formă asemănătoare prezintă și *a veni*: *vino*, alături de *vînd*. Astăzi, după *dă*, apare și forma *adă*. Prin disimilare silabică, *uită-te* a devenit *uite*, apoi, după acest model, *uitați-vă* a devenit regional (neliterar) *uitați*.

Negativ

§ 271. Imperativul negativ are la pers. a II-a sg. forma infinitivului, precedată de adverbul de negație *nu*.

La plural are forma imperativului pozitiv, precedată de adverbul *nu*.

	I	II	III
Sg. <i>nu lucra</i>	<i>nu cînta</i>	<i>nu tăcea</i>	<i>nu face</i>
Pl. <i>nu lucrați</i>	<i>nu cîntați</i>	<i>nu tăceți</i>	<i>nu faceți</i>

IV

Sg. <i>nu dormi</i>	<i>nu povesti</i>	<i>nu cobori</i>	<i>nu botări</i>
Pl. <i>nu dormiți</i>	<i>nu povestiți</i>	<i>nu coboriți</i>	<i>nu botăriți</i>

Sub influența formelor de imperativ pozitiv au apărut în vorbirea populară și familiară, alături de *nu duce, nu face, nu zice*, formele *nu du, nu fă, nu zi*.

Nu zi ba de te-oi cuprinde. EMINESCU, O. I 209.

MODUL INFINITIV

Prezentul

§ 272. Este de asemenea un timp simplu. La acest timp se deosebește rădăcina și sufixul modal caracteristic fiecărei conjugări, identic cu al prezentului:

I	II	III	IV	
-a	-ea	-e	-i	-î
a lucra	a tăcea	a face	a dormi	a doborî
a cînta			a povesti	a hotărî

Acestea sînt formele scurte.

Limba romînă cunoaște și forme lungi ale infinitivului prezent. Acestea sînt astăzi substantive care numesc acțiunea verbului: *cîntare*, *înmulțire* etc. Înțelesul lor a evoluat apoi spre rezultatul acțiunii. Astfel *cîntare*, *înmulțire* desemnează acțiunea verbelor *cînta*, *înmulți* și rezultatul ei. În limba veche forma de infinitiv lung își mai păstra valoarea de verb: *nu știu cîntare*, *s-a apucat a scriere*. Mai întîlnim această valoare la Creangă:

Îmi era acum a scăpare de dînsul. CREANGĂ, A. 58.

În limba de azi acest infinitiv mai este verb în alcătuirea formei inversate de condițional-optativ: *cîntare-aș*, *dormire-aș*.

MODUL GERUNZIU

§ 273. Se formează de la rădăcina prezentului, adăugîndu-se sufixul modal: *-înd* pentru conjugările I, a II-a, a III-a și a IV-a în *-î*, și *-ind* pentru verbele de conjugarea a IV-a în *-i*.

I	II	III	IV	
lucrînd	tăcînd	făcînd	dormînd	coborînd
cîntînd			povestînd	hotărînd

Verbele cu rădăcina terminată în *-i* (vocalic sau semivocalic) primesc sufixul *-înd*: *tăînd*, *muînd*, *scriînd* etc.

Verbele iotacizate cu rădăcina terminată în *-d*, *-t* păstrează consoana modificată la modul gerunziu: *văzînd*, *căzînd*, *auzînd*, *simțînd*. Aceste forme s-au impus și sînt singurele în ființă. Excepție: *putînd*. De la *purcede*, gerunziul este *purcezînd*, deși prezentul indicativ nu are forme iotacizate.

Verbele cu rădăcina terminată în *-n* au forme duble, cu și fără modificarea consoanei: *viînd* și *venînd*, *rămînd* și *rămînînd*, *spuînd* și *spunînd*. Literare sînt formele cu *-n*.

Pe lângă forma *fugînd* mai circulă forma neliterară *fugînd*, prin extinderea sufixului *-înd*.

Gerunziul apare în alcătuirea unor forme perifrastice temporale și modale: *eram cîntînd, am fost cîntînd, aș fi cîntînd, aș fi fost cîntînd, va fi cîntînd, o fi cîntînd*.

Urmat de o formă conjunctă a pronumelui personal (în afară de -o) sau de o formă conjunctă a pronumelui reflexiv, gerunziul păstrează vechia lui terminație -u: *auxîndu-l, dîndu-le, spunîndu-și, văzîndu-te*, dar: *auxînd-o, văzînd-o*.

MODUL PARTICIPIU

§ 274. Modul participiu se formează din tema perfectului, la care se adaugă sufixul participial -t. Deci participiul se termină în: -at (conj. I), -ut (conj. a II-a), -ut (conj. a III-a) și -it, -ît (conj. a IV-a).

La verbele de conjugarea a III-a care au perfectul simplu format cu -se- și la a *mînea* (de conj. a II-a), sufixul participiului este -s. Modificările suferite de consoanele finale ale rădăcinii sînt aceleași ca la perfect.

I	II	III		IV	
<i>lucrat</i>	<i>tăcut</i>	<i>făcut</i>	<i>ars</i>	<i>dormit</i>	<i>coborît</i>
<i>cîntat</i>	<i>mas</i>		<i>prins</i>	<i>povestit</i>	<i>hotărît</i>

Verbele care au perfectul cu iotacizare, și numai acestea, au și participiul cu iotacizare, întrucît participiul se formează de la perfect: *căzut, crezut, scăzut, șezut, văzut* (perf. *căzui, crezui, scăzui, șezui, văzui*).

De la regula formării participiului din tema perfectului se abat numai cîteva verbe de conjugarea a III-a și anume două mici grupuri legate între ele prin înțeles (primul grup e format din *a frînge, a rupe* și *a sparge*, iar cel de-al doilea din *a fierbe, a frige, a coace*) și două verbe izolate (*a înfige* și *a suge*). Toate acestea au perfectul în -se, iar participiul în -t (*frînsei, rupsei, spărsei; fiersei, fripsei, copsei; înfipsei; supsei; frînt, rupt, spart; fîert, fript, copt; înfîpt; supt*).

Participiul are forme deosebite după gen și număr: *văzut — văzută; văzuți — văzute*.

Participiul poate avea valoare de adjectiv, atunci cînd exprimă o însușire ca rezultat al unei acțiuni: *o casă zăgrăvită, o sală pavoazătă, o ușă deschisă*. Își mai păstrează însă funcțiunea de verb atunci cînd intră în alcătuirea formelor compuse sau ale diatezei pasive: *ai cîntat, ați cîntat* etc.; *sînt lăudat (lăudată), am fost lăudat (lăudată), am fost lăudați (lăudate)*.

În alcătuirea diatezei pasive, participiul se acordă în gen și număr cu subiectul. Nu se acordă atunci cînd intră în alcătuirea timpurilor compuse ale diatezei active.

§ 275. Are aceeași formă cu participiul, deosebindu-se prin aceea că nu este variabil și e precedat obligator de una din prepozițiile *de, la, pentru, după* etc. În limba română supinul a primit și valoare de substantiv:

I	II	III	IV
(de) <i>lucrat</i>	(de) <i>tăcut</i>	(de) <i>făcut</i>	(de) <i>dormit</i> (de) <i>coborât</i>
(de) <i>cîntat</i>	(de) <i>mas</i>	(de) <i>prins</i>	(de) <i>povestit</i> (de) <i>hotărât</i>

§ 276. Se formează cu formele de auxiliar ale prezentului verbului *a avea* și cu participiul verbului de conjugat.

	I	II	III
Sg. <i>am lucrat</i>	<i>am cîntat</i>	<i>am tăcut</i>	<i>am făcut</i>
<i>ai lucrat</i>	<i>ai cîntat</i>	<i>ai tăcut</i>	<i>ai făcut</i>
<i>a lucrat</i>	<i>a cîntat</i>	<i>a tăcut</i>	<i>a făcut</i>
Pl. <i>am lucrat</i>	<i>am cîntat</i>	<i>am tăcut</i>	<i>am făcut</i>
<i>ați lucrat</i>	<i>ați cîntat</i>	<i>ați tăcut</i>	<i>ați făcut</i>
<i>au lucrat</i>	<i>au cîntat</i>	<i>au tăcut</i>	<i>au făcut</i>
	IV		
Sg. <i>am dormit</i>	<i>am povestit</i>	<i>am coborît</i>	<i>am hotărît</i>
<i>ai dormit</i>	<i>ai povestit</i>	<i>ai coborît</i>	<i>ai hotărît</i>
<i>a dormit</i>	<i>a povestit</i>	<i>a coborît</i>	<i>a hotărît</i>
Pl. <i>am dormit</i>	<i>am povestit</i>	<i>am coborît</i>	<i>am hotărît</i>
<i>ați dormit</i>	<i>ați povestit</i>	<i>ați coborît</i>	<i>ați hotărît</i>
<i>au dormit</i>	<i>au povestit</i>	<i>au coborît</i>	<i>au hotărît</i>

§ 277. Numărul și persoana sînt indicate de formele auxiliarului; participiul rămîne invariabil.

Perfectul compus poate apărea și sub forma inversată: *cîntat-am*, *cîntat-ai*, *cîntat-a*; *tăcut-am*; *făcut-am* etc. Aceste forme sînt rare în limba literară contemporană.

Auzit-ai de unul Bîrzof? GHICA, s. 399.

Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri

Și niciodată n-or să vie iară. EMINESCU, O. I 201.

Cînd între auxiliar și participiu se intercalează o formă neaccentuată a pronumelui personal sau reflexiv, participiul păstrează vechea lui terminație -u: *datu-l-am*, *prinsu-l-am* etc.

Oare **petrecutu-s-a** vreo dramă singeroasă în sinul acestor ziduri părăsite? ALECSANDRI, PR. 369.

Regional, se folosesc pentru pers. a III-a sg. a perfectului compus formele vechi *o cîntat* și *au cîntat* (pentru *a cîntat*). Forma *a cîntat* este mai recentă și a fost creată pentru a permite distingerea singularului de plural.

La pers. a III-a pl., regional, se aude și forma *or cîntat* pentru *au cîntat*.

Este greșită forma regională de pers. a III-a pl. de tipul (*ei*) *a cîntat*, (*ei*) *a prins*.

Din tendința de a se marca mai mult deosebirea dintre singular și plural a apărut: (*noi*) *am cîntată* (față de *eu am cîntat*), (*ei*) *a cîntată* (față de *el a cîntat*) cu desinența -ră, simțită ca marcă a pluralului. (Vezi și perf. simplu și mai mult ca perfectul, §§ 264 și 265.) De exemplu:

Dar noi n-am declaratără ? ... Să mai plătim ? N-am mai plătitără o dată ? CARAGIALE, O. I 269.

Aceste forme sînt greșite și astăzi ele se întrebuintează din ce în ce mai puțin.

Viitorul

§ 278. Se formează din formele de auxiliar ale indicativului prezent al verbului *a vrea* și infinitivul verbului de conjugat.

	I	II	III
Sg. <i>voi lucra</i>	<i>voi cînta</i>	<i>voi tăcea</i>	<i>voi face</i>
<i>vei lucra</i>	<i>vei cînta</i>	<i>vei tăcea</i>	<i>vei face</i>
<i>va lucra</i>	<i>va cînta</i>	<i>va tăcea</i>	<i>va face</i>
Pl. <i>vom lucra</i>	<i>vom cînta</i>	<i>vom tăcea</i>	<i>vom face</i>
<i>veți lucra</i>	<i>veți cînta</i>	<i>veți tăcea</i>	<i>veți face</i>
<i>vor lucra</i>	<i>vor cînta</i>	<i>vor tăcea</i>	<i>vor face</i>

IV

Sg. <i>voi dormi</i>	<i>voi povesti</i>	<i>voi coborî</i>	<i>voi hotărî</i>
<i>vei dormi</i>	<i>vei povesti</i>	<i>vei coborî</i>	<i>vei hotărî</i>
<i>va dormi</i>	<i>va povesti</i>	<i>va coborî</i>	<i>va hotărî</i>
Pl. <i>vom dormi</i>	<i>vom povesti</i>	<i>vom coborî</i>	<i>vom hotărî</i>
<i>veți dormi</i>	<i>veți povesti</i>	<i>veți coborî</i>	<i>veți hotărî</i>
<i>vor dormi</i>	<i>vor povesti</i>	<i>vor coborî</i>	<i>vor hotărî</i>

Viitorul poate apărea și sub forma inversată :

Adormi-vom, troieni-va

Teiul floarea-i peste noi

Și prin somn auzi-vom buciul

De la stînele de oi. EMINESCU, O. I 101.

În afară de forma de viitor *voi cînta, voi povesti* etc., care este literară, în limba vorbită și familiară apar și alte forme :

1. *oi, ai (ei, -i, îi, oi), o (a), om, ați (eți, își, oți), or cînta;*

2. *o* invariabil plus conjunctivul prezent al verbului de conjugat :

(eu) o să cînt, (tu) o să cînți, (el) o să cînte, (noi) o să cîntăm, (voi) o să cîntați, (ei) o să cînte (specific Munteniei). Mai apare la pers. a III-a pl. și *or să cînte*;

3. formele de prezent ale verbului *a avea* urmate de conjunctivul verbului de conjugat : *am să cînt, ai să cînți, are (a) să cînte, avem să cîntăm, aveți să cîntați, au să cînte.*

Mi-qi desface de-aur părul

Să-ți astup cu dînsul gura. EMINESCU, O. I 55.

De mi-i da o sărutare,

Nime-n lume n-a s-o știe. EMINESCU, O. I 55.

Te duci și rău n-o să-mi mai pară

De-acum de ziua cea de ieri. EMINESCU, O. I 211.

Iar în păr înfiorate

Or să-ți cadă flori de tei. EMINESCU, O. I 75.

Viitorul anterior

§ 279. Se formează din viitorul verbului *a fi* la care se adaugă participiul verbului de conjugat (invariabil).

	I		II		III
Sg.	<i>voi fi lucrat</i>	<i>voi fi cîntat</i>	<i>voi fi tăcut</i>	<i>voi fi făcut</i>	
	<i>vei fi lucrat</i>	<i>vei fi cîntat</i>	<i>vei fi tăcut</i>	<i>vei fi făcut</i>	
	<i>va fi lucrat</i>	<i>va fi cîntat</i>	<i>va fi tăcut</i>	<i>va fi făcut</i>	
Pl.	<i>vom fi lucrat</i>	<i>vom fi cîntat</i>	<i>vom fi tăcut</i>	<i>vom fi făcut</i>	
	<i>veți fi lucrat</i>	<i>veți fi cîntat</i>	<i>veți fi tăcut</i>	<i>veți fi făcut</i>	
	<i>vor fi lucrat</i>	<i>vor fi cîntat</i>	<i>vor fi tăcut</i>	<i>vor fi făcut</i>	

IV

Sg.	<i>voi fi dormit</i>	<i>voi fi povestit</i>	<i>voi fi coborît</i>	<i>voi fi hotărît</i>
	<i>vei fi dormit</i>	<i>vei fi povestit</i>	<i>vei fi coborît</i>	<i>vei fi hotărît</i>
	<i>va fi dormit</i>	<i>va fi povestit</i>	<i>va fi coborît</i>	<i>va fi hotărît</i>

Pl. <i>vom fi dormit</i>	<i>vom fi povestit</i>	<i>vom fi coborît</i>	<i>vom fi hotărît</i>
<i>veți fi dormit</i>	<i>veți fi povestit</i>	<i>veți fi coborît</i>	<i>veți fi hotărît</i>
<i>vor fi dormit</i>	<i>vor fi povestit</i>	<i>vor fi coborît</i>	<i>vor fi hotărît</i>

Alături de acest tip literar, dar și el rar folosit, în limba vorbită apar și alte tipuri de viitor anterior, care pornesc de la formele populare de viitor ale verbului *a fi* (vezi § 255).

Cînd prin crengi s-a fi ivit

Luna-n noaptea cea de vară,

M-îi ținea de subsuoară,

Te-oi ținea de după gît. EMINESCU, O. I 55.

MODUL PREZUMTIV

§ 280. Viitorul anterior a căpătat, alături de sensul lui propriu, temporal, o valoare modală, aceea de îndoială: ***va fi primit*** *scrisoarea mea* înseamnă și «sper că a primit-o» sau «bănuiesc că a primit-o». Acesta este modul prezumtiv, timpul perfect, format, după cum se vede, în același fel ca viitorul anterior.

Prezentul prezumtivului se formează cu gerunziul: *va fi crezînd, voi fi știînd*.

Paralel cu formele *voi, vei* etc. se folosesc pentru prezumtiv toate formele de auxiliar întrebuițate la viitorul anterior.

MODUL CONJUNCTIV

Perfectul

§ 281. S-a format din conjunctivul prezent al verbului *a fi*, devenit însă invariabil, și participiul verbului de conjugat.

	I	II	III
Sg. <i>să fi lucrat</i>	<i>să fi cîntat</i>	<i>să fi tăcut</i>	<i>să fi făcut</i>
<i>să fi lucrat</i>	<i>să fi cîntat</i>	<i>să fi tăcut</i>	<i>să fi făcut</i>
<i>să fi lucrat</i>	<i>să fi cîntat</i>	<i>să fi tăcut</i>	<i>să fi făcut</i>
Pl. <i>să fi lucrat</i>	<i>să fi cîntat</i>	<i>să fi tăcut</i>	<i>să fi făcut</i>
<i>să fi lucrat</i>	<i>să fi cîntat</i>	<i>să fi tăcut</i>	<i>să fi făcut</i>
<i>să fi lucrat</i>	<i>să fi cîntat</i>	<i>să fi tăcut</i>	<i>să fi făcut</i>

IV

Sg. <i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>
<i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>
<i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>

Pl. <i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>
<i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>
<i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>

Sînt nerecomandabile formele: *să fiu cîntat*, *să fi cîntat*, *să fie cîntat* etc. (acestea sînt formele mai vechi din care derivă cele invariabile; vezi Noțiuni de morfologie istorică, § 84).

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezentul

§ 282. Se formează cu ajutorul formelor de auxiliar *aș, ai, ar, am, ați, ar* la care se adaugă infinitivul verbului de conjugat.

	I	II	III
Sg. <i>aș lucra</i>	<i>aș cînta</i>	<i>aș tăcea</i>	<i>aș face</i>
<i>ai lucra</i>	<i>ai cînta</i>	<i>ai tăcea</i>	<i>ai face</i>
<i>ar lucra</i>	<i>ar cînta</i>	<i>ar tăcea</i>	<i>ar face</i>
Pl. <i>am lucra</i>	<i>am cînta</i>	<i>am tăcea</i>	<i>am face</i>
<i>ați lucra</i>	<i>ați cînta</i>	<i>ați tăcea</i>	<i>ați face</i>
<i>ar lucra</i>	<i>ar cînta</i>	<i>ar tăcea</i>	<i>ar face</i>

IV

Sg. <i>aș dormi</i>	<i>aș povesti</i>	<i>aș coborî</i>	<i>aș hotări</i>
<i>ai dormi</i>	<i>ai povesti</i>	<i>ai coborî</i>	<i>ai hotări</i>
<i>ar dormi</i>	<i>ar povesti</i>	<i>ar coborî</i>	<i>ar hotări</i>
Pl. <i>am dormi</i>	<i>am povesti</i>	<i>am coborî</i>	<i>am hotări</i>
<i>ați dormi</i>	<i>ați povesti</i>	<i>ați coborî</i>	<i>ați hotări</i>
<i>ar dormi</i>	<i>ar povesti</i>	<i>ar coborî</i>	<i>ar hotări</i>

Formele inversate: *cîntare-aș, cîntare-ai, cîntare-ar, cîntare-am, cîntare-ați, cîntare-ar* conțin infinitivul lung cu valoare de verb. Aceste forme sînt rare astăzi.

Cînd între infinitiv și auxiliar apare un pronume neaccentuat, în locul infinitivului lung se folosește infinitivul scurt: *duce-m-aș, face-te-ai, vedea-l-aș*.

Pe lângă această formă există și forma perifrastică de tipul *aș fi cîntînd*, construită din condiționalul prezent al verbului *a fi* și gerunziul verbului de conjugat.

Perfectul

§ 283. Se formează din condiționalul prezent al verbului *a fi* și participiul verbului de conjugat.

Pl. <i>sîntem chemați (chemate)</i>	<i>eram chemați (chemate)</i>
<i>sînteți chemați (chemate)</i>	<i>erați chemați (chemate)</i>
<i>sînt chemați (chemate)</i>	<i>erau chemați (chemate)</i>

Perfect simplu

Perfect compus

Sg. <i>fui (fusei) chemat (chemată)</i>	<i>am fost chemat (chemată)</i>
<i>fui (fuseși) chemat (chemată)</i>	<i>ai fost chemat (chemată)</i>
<i>fu (fuse) chemat (chemată)</i>	<i>a fost chemat (chemată)</i>
Pl. <i>furăm (fuserăm, fusem) chemați (chemate)</i>	<i>am fost chemați (chemate)</i>
<i>furăți (fuserăți, fuseți) chemați (chemate)</i>	<i>ați fost chemați (chemate)</i>
<i>fură (fuseră) chemați (chemate)</i>	<i>au fost chemați (chemate)</i>

Mai mult ca perfect

Sg. <i>fusesem chemat (chemată)</i>
<i>fuseseși chemat (chemată)</i>
<i>fusesem chemat (chemată)</i>
Pl. <i>fuseserăm (fusesem) chemați (chemate)</i>
<i>fuseserăți (fuseseși) chemați (chemate)</i>
<i>fuseseră (fusesem) chemați (chemate)</i>

Viitorul

Viitorul anterior

Sg. <i>voi fi chemat (chemată)</i>	<i>voi fi fost chemat (chemată)</i>
<i>vei fi chemat (chemată)</i>	<i>vei fi fost chemat (chemată)</i>
<i>va fi chemat (chemată)</i>	<i>va fi fost chemat (chemată)</i>
Pl. <i>vom fi chemați (chemate)</i>	<i>vom fi fost chemați (chemate)</i>
<i>veți fi chemați (chemate)</i>	<i>veți fi fost chemați (chemate)</i>
<i>vor fi chemați (chemate)</i>	<i>vor fi fost chemați (chemate)</i>

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Perfect

Sg. <i>să fiu chemat (chemată)</i>	<i>să fi fost chemat (chemată)</i>
<i>să fii chemat (chemată)</i>	<i>să fi fost chemat (chemată)</i>
<i>să fie chemat (chemată)</i>	<i>să fi fost chemat (chemată)</i>
Pl. <i>să fim chemați (chemate)</i>	<i>să fi fost chemați (chemate)</i>
<i>să fiți chemați (chemate)</i>	<i>să fi fost chemați (chemate)</i>
<i>să fie chemați (chemate)</i>	<i>să fi fost chemați (chemate)</i>

MODUL CONDIȚIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	<i>aș fi chemat (chemată)</i> <i>ai fi chemat (chemată)</i> <i>ar fi chemat (chemată)</i>	<i>aș fi fost chemat (chemată)</i> <i>ai fi fost chemat (chemată)</i> <i>ar fi fost chemat (chemată)</i>
Pl.	<i>am fi chemați (chemate)</i> <i>ați fi chemați (chemate)</i> <i>ar fi chemați (chemate)</i>	<i>am fi fost chemați (chemate)</i> <i>ați fi fost chemați (chemate)</i> <i>ar fi fost chemați (chemate)</i>

MODUL IMPERATIV

	Pozitiv	Negativ
Sg.	<i>fi chemat (chemată)</i>	<i>nu fi chemat (chemată)</i>
Pl.	<i>fiți chemați (chemate)</i>	<i>nu fiți chemați (chemate)</i>

MODUL INFINITIV

	Prezent	Perfect
	<i>a fi chemat (chemată)</i>	<i>a fi fost chemat (chemată)</i>

MODUL GERUNZIU

fiind chemat (chemată)
fiind chemați (chemate)

§ 286. Observație. Perfectul compus pasiv, *am fost chemat*, se confundă formal cu mai mult ca perfectul activ perifrastic; viitorul pasiv *voi fi chemat* poate fi luat drept viitorul anterior activ; prezentul condițional pasiv, *aș fi chemat*, are aceeași formă cu condiționalul perfect activ; infinitivul prezent pasiv, *a fi chemat*, e la fel cu infinitivul perfect activ. Contextul ne ajută însă să le distingem în practică.

DIATEZA REFLEXIVĂ

§ 287. Diateza reflexivă se deosebește de cea activă, din punct de vedere formal, numai prin prezența pronumelui reflexiv, care se așază înaintea verbului: *a spăla* | *a se spăla*, *spăl* | *mă spăl*, *spălam* | *mă spălam* sau în urma verbului: *spălînd* | *spălîndu-mă*.

Conjugarea reflexivă are două aspecte:

- verbe care se conjugă cu pronumele reflexiv în acuzativ;
- verbe care se conjugă cu pronumele reflexiv în dativ.

Notă. O formă specială de pronume reflexiv există numai pentru pers. a III-a, iar pentru pers. I și a II-a sg. și pl. se întrebuințează formele neaccentuate ale pronumelui personal de pers. I și a II-a sg. și pl. în acuzativ sau dativ (vezi Pronumele, § 173).

§ 288. Verbul *a se teme*

MODUL INDICATIV

	Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Perf. compus
Sg.	<i>mă tem</i> <i>te temi</i> <i>se teme</i>	<i>mă temeam</i> <i>te temeai</i> <i>se temea</i>	<i>mă temui</i> <i>te temuși</i> <i>se temu</i>	<i>m-am temut</i> <i>te-ai temut</i> <i>s-a temut</i>
Pl.	<i>ne temem</i> <i>vă temeți</i> <i>se tem</i>	<i>ne temeam</i> <i>vă temeai</i> <i>se temeau</i>	<i>ne temurăm</i> <i>vă temurăți</i> <i>se temură</i>	<i>ne-am temut</i> <i>v-ați temut</i> <i>s-au temut</i>

La perfectul compus apare rar și forma inversată: *temutu-m-am*.

	Mai mult ca perfectul	Viitorul	Viitorul anterior
Sg.	<i>mă temusem</i> <i>te temuseși</i> <i>se temuse</i>	<i>mă voi teme</i> <i>te vei teme</i> <i>se va teme</i>	<i>mă voi fi temut</i> <i>te vei fi temut</i> <i>se va fi temut</i>
Pl.	<i>ne temuserăm, temusem</i> <i>vă temuserăți, temuseți</i> <i>se temuseră, temuse</i>	<i>ne vom teme</i> <i>vă veți teme</i> <i>se vor teme</i>	<i>ne vom fi temut</i> <i>vă veți fi temut</i> <i>se vor fi temut</i>

În unele graiuri se întâlnesc, mai rar, formele inverse ale viitorului reflexiv: *mira-mă-voi* și *mira-m-oi*.

MODUL CONJUNCTIV

	Prezent	Perfect
Sg.	<i>să mă tem</i> <i>să te temi</i> <i>să se teamă</i>	<i>să mă fi temut</i> <i>să te fi temut</i> <i>să se fi temut</i>
Pl.	<i>să ne temem</i> <i>să vă temeți</i> <i>să se teamă</i>	<i>să ne fi temut</i> <i>să vă fi temut</i> <i>să se fi temut</i>

MODUL CONDIȚIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	<i>m-aș teme</i> <i>te-ai teme</i> <i>s-ar teme</i>	<i>m-aș fi temut</i> <i>te-ai fi temut</i> <i>s-ar fi temut</i>
Pl.	<i>ne-am teme</i> <i>v-ați teme</i> <i>s-ar teme</i>	<i>ne-am fi temut</i> <i>v-ați fi temut</i> <i>s-ar fi temut</i>

Forme inverse: *mira-m-aș*, *mira-te-ai*.

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

Negativ

Sg. *teme-te* *nu te teme.*Pl. *temeți-vă* *nu vă temeți.*

În general, pronumele stă după verb: *du-te, teme-te*, dar și (mai rar) *te du, te teme.*

MODUL INFINITIV

Prezent

Sg. *a mă teme*
a te teme
*a se teme*Pl. *a ne teme*
a vă teme
a se teme

MODUL GERUNZIU

Sg. *temîndu-mă*
temîndu-te
*temîndu-se*Pl. *temîndu-ne*
temîndu-vă
temîndu-se

La gerunziu pronumele stă după verb.

Deși infinitivul și gerunziul sînt moduri nepersonale, ele capătă, cu ajutorul pronumelui reflexiv, posibilitatea de a exprima persoana, atunci cînd gerunziul și verbul predicativ au același subiect.

§ 289. Verbul *a-și aminti*

MODUL INDICATIV

Prezent

Imperfect

Perf. simplu

Perf. compus

Sg. *îmi amintesc**îmi aminteam**îmi amintii**mi-am amintit**îți amintești**îți aminteai**îți aminteși**ți-ai amintit**își amintește**își amintea**își aminti**și-a amintit*Pl. *ne amintim**ne aminteam**ne amintirăm**ne-am amintit**vă amintiți**vă aminteaiți**vă amintirăți**v-ați amintit**își amintesc**își aminteau**își amintiră**și-au amintit*

Mai mult ca perfectul

Viitorul

Viitorul anterior

Sg. *îmi amintisem**îmi voi aminti**îmi voi fi amintit**îți amintiseși**îți vei aminti**îți vei fi amintit**își amintise**își va aminti**își va fi amintit*Pl. *ne amintiserăm, amintisem**ne vom aminti**ne vom fi amintit**vă amintiserăți, amintiseți**vă veți aminti**vă veți fi amintit**își amintiseră, amintise**își vor aminti**își vor fi amintit*

MODUL CONJUNCTIV

	Prezent	Perfect
Sg.	<i>să-mi amintesc</i>	<i>să-mi fi amintit</i>
	<i>să-ți amintești</i>	<i>să-ți fi amintit</i>
	<i>să-și amintească</i>	<i>să-și fi amintit</i>
Pl.	<i>să ne amintim</i>	<i>să ne fi amintit</i>
	<i>să vă amintiți</i>	<i>să vă fi amintit</i>
	<i>să-și amintească</i>	<i>să-și fi amintit</i>

MODUL CONDIȚIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	<i>mi-aș aminti</i>	<i>mi-aș fi amintit</i>
	<i>ți-ai aminti</i>	<i>ți-ai fi amintit</i>
	<i>și-ar aminti</i>	<i>și-ar fi amintit</i>
Pl.	<i>ne-am aminti</i>	<i>ne-am fi amintit</i>
	<i>v-ați aminti</i>	<i>v-ați fi amintit</i>
	<i>și-ar aminti</i>	<i>și-ar fi amintit</i>

MODUL IMPERATIV

	Pozitiv	Negativ
Sg.	<i>amintește-ți</i>	<i>nu-ți aminti</i>
Pl.	<i>amintiți-vă</i>	<i>nu vă amintiți</i>

MODUL INFINITIV

	Prezent
Sg.	<i>a-mi aminti</i>
	<i>a-ți aminti</i>
	<i>a-și aminti</i>
Pl.	<i>a ne aminti</i>
	<i>a vă aminti</i>
	<i>a-și aminti</i>

MODUL GERUNZIU

Sg.	<i>amintindu-mi</i>	Pl.	<i>amintindu-ne</i>
	<i>amintindu-ți</i>		<i>amintindu-vă</i>
	<i>amintindu-și</i>		<i>amintindu-și</i>

Notă. Vezi observația în legătură cu infinitivul și gerunziul verbului *a se teme* (§ 288).

VERBELE NEREGULATE

§ 290. Verbe neregulate sînt acelea la care temele nu se formează după regulile date, sau care la unele timpuri primesc alte desinențe decît cele stabilite.

În limba română verbe neregulate sînt *a fi*, *a avea*, *a vrea*, a căror conjugare am dat-o la §§ 255, 256, 257, apoi *a bea*, *a da*, *a la*, *a lua*, *a mîncea*, *a sta*, *a usca*.

§ 291. Verbul *a da*

MODUL INDICATIV

Prezent

Sg. <i>dau</i>	Pl. <i>dăm</i>
<i>dai</i>	<i>dați</i>
<i>dă</i>	<i>dau</i>

Imperfect

Sg. <i>dădeam</i> , <i>dam</i>
<i>dădeai</i> , <i>dai</i>
<i>dădea</i> , <i>da</i>
Pl. <i>dădeam</i> , <i>dam</i>
<i>dădeai</i> , <i>dați</i>
<i>dădeau</i> , <i>dau</i>

Forma mai veche de imperfect era identică la pers. a II-a sg. (*dai*) și pl. (*dați*) cu formele de prezent. Pentru a se înlătura acest neajuns s-a construit o nouă formă *dădeam* etc., recurgîndu-se la rădăcina perfectului: *dăd-*.

Regional, mai circulă și formele: *dedeam*, *dedeai*, *dedea*, *dedeam*, *dedeai*, *dedeau*.

Perfect simplu

Sg. <i>dădui</i>	Pl. <i>dădurăm</i>
<i>dăduși</i>	<i>dădurăți</i>
<i>dădu</i>	<i>dădură</i>

Regional mai circulă:

Sg. <i>detei</i> , <i>dedei</i>
<i>deteși</i> , <i>dedeși</i>
<i>dete</i> , <i>dede</i>
Pl. <i>deterăm</i> , <i>dederăm</i>
<i>deterăți</i> , <i>dederăți</i>
<i>deteră</i> , <i>dederă</i>

Perfect compus

Sg. <i>am dat</i>	Pl. <i>am dat</i>
<i>ai dat</i>	<i>ați dat</i>
<i>a dat</i>	<i>au dat</i>

Mai mult ca perfect

Sg. <i>dădusem</i> <i>dăduseși</i> <i>dăduse</i>	Pl. <i>dăduserăm, dădusem</i> <i>dăduserăți, dăduseși</i> <i>dăduseră, dăduse</i>
--	---

Regional mai circulă:

Sg. <i>detesem, dedesem</i> <i>deteseși, dedeseși</i> <i>detese, dedese</i>	
Pl. <i>deteserăm, detesem, dedeserăm, dedesem</i> <i>deteserăți, deteseși, dedeserăți, dedeseși</i> <i>deteseră, detese, dedeseră, dedese</i>	

Viitorul

Viitorul anterior

Sg. <i>voi da</i> <i>vei da</i> <i>va da</i>	<i>voi fi dat</i> <i>vei fi dat</i> <i>va fi dat</i>
Pl. <i>vom da</i> <i>veți da</i> <i>vor da</i>	<i>vom fi dat</i> <i>veți fi dat</i> <i>vor fi dat</i>

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Perfect

Sg. <i>să dau</i> <i>să dai</i> <i>să dea (să deie)</i>	<i>să fi dat</i> <i>să fi dat</i> <i>să fi dat</i>
Pl. <i>să dăm</i> <i>să dați</i> <i>să dea (să deie)</i>	<i>să fi dat</i> <i>să fi dat</i> <i>să fi dat</i>

MODUL CONDIȚIONAL

Prezent

Perfect

Sg. <i>aș da</i> <i>ai da</i> <i>ar da</i>	<i>aș fi dat</i> <i>ai fi dat</i> <i>ar fi dat</i>
Pl. <i>am da</i> <i>ați da</i> <i>ar da</i>	<i>am fi dat</i> <i>ați fi dat</i> <i>ar fi dat</i>

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

Sg. *dă*Pl. *dați*

Negativ

*nu da**nu dați*

MODUL INFINITIV

Prezent

a da

MODUL GERUNZIU

dând

MODUL PARTICIPIU

dat, dată, dați, date

MODUL SUPIN

(de) dat§ 292 Verbul *a sta*

MODUL INDICATIV

Prezent

Sg. *stau**stai**stă*Pl. *stăm**stați**stau*

Imperfect

Sg. *stăteam, stam**stăteai, stai**stătea, sta*Pl. *stăteam, stam**stăteai, stați**stăteau, stau*

Spre a se evita confuzia formelor de pers. a II-a sg. și pl. ale imperfectului cu cele ale prezentului, s-a refăcut forma *stăteam, stăteai* etc., recurgându-se la rădăcina perfectului (vezi *a da*).

Regional mai circulă și formele: *steteam, steteai, stetea, steteam, steteai, steteau*.

Perfect simplu

Sg. *stătui**stătuși**stătu*Pl. *stăturăm**stăturăți**stătură*

Regional: *stetei, steteși, stete, steterăm, steterăți, steteră*.

Perfect compus

Sg. <i>am stat</i>	Pl. <i>am stat</i>
<i>ai stat</i>	<i>ați stat</i>
<i>a stat</i>	<i>au stat</i>

Mai mult ca perfect

Sg. <i>stătusem</i>	Pl. <i>stătuserăm, stătusem</i>
<i>stătuseși</i>	<i>stătuserăți, stătuseși</i>
<i>stătuse</i>	<i>stătuseră, stătuse</i>

Regional: *stetese*, *steteseși*, *stetese*, *steteserăm*, *stetese*, *steteserăți*, *stetese*, *steteseră*, *stetese*.

Viitorul

Viitorul anterior

Sg. <i>voi sta</i>	<i>voi fi stat</i>
<i>vei sta</i>	<i>vei fi stat</i>
<i>va sta</i>	<i>va fi stat</i>
Pl. <i>vom sta</i>	<i>vom fi stat</i>
<i>veți sta</i>	<i>veți fi stat</i>
<i>vor sta</i>	<i>vor fi stat</i>

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Perfect

Sg. <i>să stau</i>	<i>să fi stat</i>
<i>să stai</i>	<i>să fi stat</i>
<i>să stea (să steie)</i>	<i>să fi stat</i>
Pl. <i>să stăm</i>	<i>să fi stat</i>
<i>să stați</i>	<i>să fi stat</i>
<i>să stea (să steie)</i>	<i>să fi stat</i>

MODUL CONDIȚIONAL

Prezent

Perfect

Sg. <i>aș sta</i>	<i>aș fi stat</i>
<i>ai sta</i>	<i>ai fi stat</i>
<i>ar sta</i>	<i>ar fi stat</i>
Pl. <i>am sta</i>	<i>am fi stat</i>
<i>ați sta</i>	<i>ați fi stat</i>
<i>ar sta</i>	<i>ar fi stat</i>

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	Negativ
Sg. <i>stai (stăi)</i>	<i>nu sta</i>
Pl. <i>stați</i>	<i>nu stați</i>

MODUL INFINITIV

Prezent

a sta

MODUL GERUNZIU

stînd

MODUL PARTICIPIU

stat

Forma veche a participiului, *stătut*, s-a păstrat regional; în limba literară apare numai cu valoare adjectivală: *apă stătută*.

Era odată un flăcău stătut, pe care-l chema Stan. CREANGĂ, p. 139.

MODUL SUPIN

(de) stat§ 293. Verbul *a mânca*

MODUL INDICATIV

Prezent

Sg. <i>mănînc</i>	Pl. <i>mîncăm</i>
<i>mănînci</i>	<i>mîncăți</i>
<i>mănîncă</i>	<i>mănîncă</i>

Diferența de accent în flexiune a creat două rădăcini diferite la prezent: *mănînc-* și *mînc-*; forma din urmă a luat naștere prin sincoparea vocalei a doua atunci cînd era neaccentuată.

Regional circulă și formele *mînc*, *mînci*, *mîncă* și *mînînc*, *mînînci* etc.

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg. <i>să mănînc</i>	Pl. <i>să mîncăm</i>
<i>să mănînci</i>	<i>să mîncăți</i>
<i>să mănînce</i>	<i>să mănînce</i>

Regional: *să mînc*, *să mînînc*.

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

Sg. *mănîncă* Pl. *mîncăți*Regional: *mîncă*, *mînîncă*.

Formele neregulate la conjunctivul prezent și la imperativ sînt aceleași ca la indicativul prezent. Toate celelalte moduri și timpuri sînt regulate, pornind de la rădăcina *mînc-*.

Verbul *a usca*

§ 294. Ca și la verbul *a mîncă*, întîlnim și la acest verb, la indicativul și conjunctivul prezent și la imperativ, două rădăcini, produse de diferența de accent.

MODUL INDICATIV

Prezent

Sg. <i>usuc</i>	Pl. <i>uscăm</i>
<i>usuci</i>	<i>uscați</i>
<i>usucă</i>	<i>usucă</i>

Regional: *usc*, *uști*, *uscă*.

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg. <i>să usuc</i>	Pl. <i>să uscăm</i>
<i>să usuci</i>	<i>să uscați</i>
<i>să usuce</i>	<i>să usuce</i>

Regional: *usc* etc.

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

Sg. *usucă* Pl. *uscați*Regional: *uscă*.

Toate celelalte timpuri și moduri sînt regulate, pornind de la rădăcina sincopată *usc-*.

Verbul *a bea*

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Mai mult ca perf.
Sg. <i>beau</i>	<i>beam</i>	<i>băni</i>	<i>băusem</i>
<i>bei</i>	<i>beai</i>	<i>băuși</i>	<i>băuseși</i>
<i>bea</i>	<i>bea</i>	<i>bău</i>	<i>băuse</i>

Pl. <i>bem</i>	<i>beam</i>	<i>băurăm</i>	<i>băuserăm, băusem</i>
<i>beți</i>	<i>beați</i>	<i>băurăți</i>	<i>băuserăți, băuseți</i>
<i>beau</i>	<i>beau</i>	<i>băură</i>	<i>băuseră, băuse</i>

La indicativul prezent, pers. I și pers. a III-a pl. apar regional sub formele *eu beu* și *ei beu*; la imperfect, *beam*.

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg. <i>să beau</i>	Pl. <i>să bem</i>
<i>să bei</i>	<i>să beți</i>
<i>să bea (să beie)</i>	<i>să bea (să beie)</i>

Regional: *eu să beu*.

MODUL GERUNZIU

bînd

MODUL PARTICIPIU

băut, băută, băuți, băute

Regional: *beut*.

MODUL SUPIN

(de) băut

§ 296. Verbul *a lua*

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Perf. compus
Sg. <i>iau</i>	<i>luam</i>	<i>luai</i>	<i>am luat</i>
<i>iei</i>	<i>luai</i>	<i>luași</i>	<i>ai luat</i>
<i>ia</i>	<i>lua</i>	<i>luă</i>	<i>a luat</i>
Pl. <i>luăm</i>	<i>luam</i>	<i>luarăm</i>	<i>am luat</i>
<i>luați</i>	<i>luați</i>	<i>luarăți</i>	<i>ați luat</i>
<i>iau</i>	<i>luau</i>	<i>luară</i>	<i>au luat</i>

Și aici cele două rădăcini se explică prin diferența de accentuare.
Regional, circulă la prezentul indicativului și formele: *eu ieu, ei ieu* și *tu iai*.

Mai mult ca perf.	Viitorul	Viitorul anterior
Sg. <i>luasem</i>	<i>voi lua</i>	<i>voi fi luat</i>
<i>luaseși</i>	<i>vei lua</i>	<i>vei fi luat</i>
<i>luase</i>	<i>va lua</i>	<i>va fi luat</i>

Pl. <i>luaserăm, luasem</i>	<i>vom lua</i>	<i>vom fi luat</i>
<i>luaserăți, luaseți</i>	<i>veți lua</i>	<i>veți fi luat</i>
<i>luaseră, luase</i>	<i>vor lua</i>	<i>vor fi luat</i>

MODUL CONJUNCTIV

	Prezent	Perfect
Sg.	<i>să iau</i>	<i>să fi luat</i>
	<i>să ieși</i>	<i>să fi luat</i>
	<i>să ia (să ieșe)</i>	<i>să fi luat</i>
Pl.	<i>să luăm</i>	<i>să fi luat</i>
	<i>să luați</i>	<i>să fi luat</i>
	<i>să ia (să ieșe)</i>	<i>să fi luat</i>

MODUL CONDIȚIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	<i>aș lua</i>	<i>aș fi luat</i>
	<i>ai lua</i>	<i>ai fi luat</i>
	<i>ar lua</i>	<i>ar fi luat</i>
Pl.	<i>am lua</i>	<i>am fi luat</i>
	<i>ați lua</i>	<i>ați fi luat</i>
	<i>ar lua</i>	<i>ar fi luat</i>

MODUL IMPERATIV

	Pozitiv	Negativ
Sg.	<i>ia</i>	<i>nu lua</i>
Pl.	<i>luați</i>	<i>nu luați</i>

MODUL INFINITIV

Prezent

a lua

MODUL GERUNZIU

luînd

MODUL PARTICIPIU

luat, luată, luați, luate

MODUL SUPIN

(de) luat

Verbul *a (se) la*

§ 297. În limba veche și regional verbul *a (se) la* apare folosit la toate timpurile și modurile. În limba literară apare foarte rar și numai la unele timpuri și moduri (de ex. indicativ prezent, imperfect, viitor, modul conjunctiv), deci se comportă ca un verb defectiv.

MODUL INDICATIV

	Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Perf. compus
Sg.	<i>lau</i>	<i>lam</i>	<i>lăui</i>	<i>am lăut</i>
	<i>lai</i>	<i>lai</i>	<i>lăuși</i>	<i>ai lăut</i>
	<i>lă</i>	<i>la</i>	<i>lău</i>	<i>a lăut</i>
Pl.	<i>lăm</i>	<i>lam</i>	<i>lăurăm</i>	<i>am lăut</i>
	<i>lați</i>	<i>lați</i>	<i>lăurăți</i>	<i>ați lăut</i>
	<i>lau</i>	<i>lau</i>	<i>lăură</i>	<i>au lăut</i>

	Mai mult ca perf.	Viitorul	Viitorul anterior
Sg.	<i>lăusem</i>	<i>voi la</i>	<i>voi fi lăut</i>
	<i>lăuseși</i>	<i>vei la</i>	<i>vei fi lăut</i>
	<i>lăuse</i>	<i>va la</i>	<i>va fi lăut</i>
Pl.	<i>lăuserăm, lăusem</i>	<i>vom la</i>	<i>vom fi lăut</i>
	<i>lăuserăți, lăuseți</i>	<i>veți la</i>	<i>veți fi lăut</i>
	<i>lăuseră, lăuse</i>	<i>vor la</i>	<i>vor fi lăut</i>

MODUL CONJUNCTIV

	Prezent	Perfect
Sg.	<i>să lau</i>	<i>să fi lăut</i>
	<i>să lai</i>	<i>să fi lăut</i>
	<i>să lea (să leie, să laie)</i>	<i>să fi lăut</i>
Pl.	<i>să lăm</i>	<i>să fi lăut</i>
	<i>să lați</i>	<i>să fi lăut</i>
	<i>să lea (să leie, să laie)</i>	<i>să fi lăut</i>

MODUL CONDIȚIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	<i>aș la</i>	<i>aș fi lăut</i>
	<i>ai la</i>	<i>ai fi lăut</i>
	<i>ar la</i>	<i>ar fi lăut</i>
Pl.	<i>am lă</i>	<i>am fi lăut</i>
	<i>ai la</i>	<i>ați fi lăut</i>
	<i>ar la</i>	<i>ar fi lăut</i>

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

Sg. *lă*Pl. *lași*

MODUL INFINITIV

Prezent

a la

MODUL GERUNZIU

lînd

MODUL PARTICIPIU

lăut, lăută, lăuți, lăute

MODUL SUPIN

(de) lăut

VERBELE DEFECTIVE

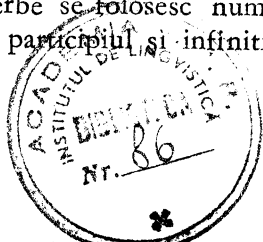
§ 298. În multe limbi există verbe defective, care nu au toate modurile, timpurile sau persoanele. Cînd e nevoie să fie exprimată una dintre acestea, se folosesc fie forme de la alte verbe, fie perifraze.

În romînește, singurele cazuri de verbe mai vechi care se pot cita sînt *a vrea* și *a voi*, care, după cum s-a arătat, se întrepătrund: la unele timpuri și persoane nu poate fi folosit decît unul dintre ele. Acesta este însă un caz oarecum deosebit.

Verbele *a la* și *a mînea* nu sînt folosite în limba literară la toate formele, dar de fapt aceste verbe nici nu se folosesc în mod curent în limba literară decît pentru a da textului culoare locală. În graiurile care le folosesc în mod curent, ele au toate formele.

Nu pot fi socotite defectiv verbe ca *a putea*, *a plăcea*, care nu au imperativ: dacă s-ar simți nevoia de a folosi acest mod, nimic nu ne-ar împiedica de a spune *poți*, *placi*. Dar nevoia nu se simte, din cauza înțelesului lexical al verbelor, prin urmare lipsa nu e de ordin gramatical.

Sînt însă relativ numeroase verbe recente care nu se pot folosi la toate formele. De exemplu, *a desfi* nu are în romînește participiu, prin urmare nu se poate întrebuița nici la timpurile formate cu participiul. Mai numeroase sînt verbe de felul lui *defer*, *delăsa*, *devora*, *elida*, *repurta*, care nu se întrebuițează la primele două persoane ale singularului la indicativul prezent; multe verbe se folosesc numai la participiu, la infinitiv și la timpurile formate cu participiul și infinitivul, de exemplu *înfesa*.

VERBE UNIPERSONALE ȘI IMPERSONALE

Verbe impersonale

§ 299. Verbele unipersonale și impersonale se conjugă la fel ca celelalte verbe de la conjugarea activă, însă numai la pers. a III-a. Exemplu *a ploua*:

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect	Perfect simplu	Perfect compus
<i>plouă</i>	<i>ploua</i>	<i>plouă</i>	<i>a plouat</i>
	Mai mult ca perf.	Viitorul	Viitorul anterior
	<i>plouase</i>	<i>va ploua</i>	<i>va fi plouat</i>

MODUL CONJUNCTIV

Prezent	Perfect
<i>să plouă (să ploaie)</i>	<i>să fi plouat</i>

MODUL CONDIȚIONAL

Prezent	Perfect
<i>ar ploua</i>	<i>ar fi plouat</i>

MODUL INFINITIV

Prezent
<i>a ploua</i>

MODUL GERUNZIU

plouînd

MODUL PARTICIPIU

plouat, plouată, plouați, plouate

MODUL SUPIN

(de) plouat

Forme unipersonale ale verbelor personale

§ 300. Verbul *a putea* are și forma unipersonală *poate* cu sensul de «este posibil», devenită adverb.

Verbul *a trebui*, în principiu unipersonal, prezintă trei situații deosebite:

1. Cazuri unde nu se folosesc decît forme unipersonale: *eu trebuie să fac, tu trebuie să faci* etc.:

Dorul lui e mare domn;

Seara cînd îi vine somn,

Trebuie să i-l adorm. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 126.

2. Cazuri unde formele unipersonale dau impresia de dezacord (de felul lui *oamenii merge*) și de aceea sînt evitate: *ei trebuiau să facă* (nu *trebuia*), *ei trebuiră să plece* (nu *trebui*), *ei vor trebui să stea* (nu *va trebui*). Dar: *trebuia ca ei să facă, trebui ca ei să plece, va trebui ca ei să stea*.

3. Cazuri unde se folosesc atît forme unipersonale, cît și forme personale: *a trebuit să plec*, dar și *am trebuit să plec*; *va trebui să plecăm*, dar și *vom trebui să plecăm* etc.

Cu lacrimi dar am trebuit să mă supun și să mă abțin de orice soluțiune radicală. KOGĂLNICEANU, O. 152.

În aceste cazuri, unde nu se poate presupune o lipsă de acord în număr, sînt preferabile formele unipersonale.

Alături de forma *trebuie*, apar și forme cu desinența *-esc, -ești* etc., tradiționale, dar pe cale de a ieși din uz. Se mai întrebuintează numai foarte rar persoana I sg. *eu trebuiesc*, a II-a sg. *tu trebuiești* și formele corespunzătoare de plural: *noi trebuim, voi trebuiți*; în schimb sînt încă destul de frecvente formele de persoana a III-a: *trebuiește* (impersonal) sau *el trebuiește, ei trebuiesc*. Și aceste variante e bine să fie evitate; numai la conjunctiv (și la viitorul format cu conjunctivul) forma *trebuiască* este curentă și preferabilă variantei (o) *să trebuie*.

Verbul *a fi* este de asemenea unipersonal în expresii ca: *era să cad*. Cu această valoare el este folosit numai la persoana a III-a sg. Sînt greșite construcțiile în care verbul *a fi* cu această valoare apare ca verb personal: *eram să cad, erai să cazi, eram să cădem, erați să cădeți, erau să cadă*.

FOLOSIREA TIMPURILOR

§ 301. Timpul verbului îndeplinește funcțiunea sintactică de a arăta cînd se petrece acțiunea.

Situarea acțiunii față de momentul vorbirii determină valorile absolute ale unui timp, iar situarea ei față de alte acțiuni determină valorile lui relative. Unele timpuri prezintă și valori modale.

TIMPURILE INDICATIVULUI

Indicativul are prezent, un grup de timpuri ale trecutului și un grup de timpuri ale viitorului.

Prezentul

§ 302. Prezentul în propoziție independentă exprimă numai valori absolute. El redă:

1. o acțiune în curs de executare, simultană cu momentul când e exprimată, sau o acțiune permanentă:

Stau la masă și scriu.

Construim socialismul în țară. (Cîntec de mase.)

2. o acțiune săvîrșită în trecut.

Pentru redarea mai vie și mai convingătoare a unor fapte într-o narațiune, se folosește adesea prezentul cu valoare de perfect; acest fel de prezent se numește prezentul istoric.

La o înghesuială nerăzbită, cum e la orice iarmaroc, iată se întîlnesc cei doi frați și nu le vine să creadă ochilor și se iau în brațe, că pasămite își tăinuise unul altuia șiretenia de acasă. CARAGIALE, O. I 121.

Printre lumea ce se înghesuia, cu treabă, fără treabă, iaca se zărește o bîrtie filftind pe deasupra capetelor mulțimii în vârful unei prăjini. CREANGĂ, A. 157.

Asemănător cu acest tip este acela al prezentului folosit în descrieri:

Lacul codrilor albastru,

Nuferi galbeni îl încarcă. EMINESCU, O. I 74.

Poetul își amintește o priveliște pe care a văzut-o sau pe care a imaginat-o și o descrie ca și cum ar avea-o în față.

3. o acțiune viitoare:

N-auzi, cocoană, că scapi trenul! CARAGIALE, O. II 2.

În afară de aceasta, prezentul mai exprimă acțiuni nesituate precis în timp față de momentul când sînt exprimate.

1. Prezentul i t e r a t i v exprimă o acțiune care se petrece în mod obișnuit la anumite intervale.

Trenul pleacă zilnic spre Orașul Stalin.

Iarna port pieptar de flanelă și galoși blăniți. NEGRUZZI, I 199.

2. Prezentul g n o m i c exprimă o acțiune care se îndeplinește indiferent de timp.

Două cantități egale cu o a treia sînt egale între ele.

Leneșul mai mult aleargă.

În propoziții dependente, prezentul poate exprima o acțiune simultană cu o regentă la trecut sau la viitor.

Am aflat că prietenul meu este bolnav.

Voi spune că sînt gata să fac totul pentru a lămurii situația.

(Vezi Vol. II, cap. Sintaxa frazei, Corespondența timpurilor.)

Imperfectul

§ 303. Acțiunea redată de imperfect se situează în trecut (față de momentul vorbirii) și e durativă, neterminată în momentul la care se referă vorbirea.

a. Valori absolute:

1. Acțiune care durează în trecut:

Un foc mare îi cutreiera trupul, și sta cu ochii mari ațintiți, cu gândul la cea care-i era dragă. SADOVEANU, O. II 133.

La lumina lămpilor, piatra albă de feldspat și straturile de mică scilipeau tainic în pereții galeriei. DUMITRIU, V. L. 43.

În toate aceste exemple, imperfectul exprimă acțiuni care durau în momentul trecut la care se referă autorii.

2. Acțiune care s-a repetat în trecut (iterativ):

De la o vreme nu-și mai lepăda portul țărănesc la petrecerile lui. SLAVICI, PĂD. 175.

Iar când ne-ngrămădeam prea mulți în drum,

Venea argatul Ion să ne păfuge. BENIUC, V. 36.

3. Imperfectul cu valoare de perfect, exprimând deci o acțiune încheiată. Întîlnim imperfectul cu această valoare în poezia populară.

Ghemis iute-ncăleca

Și spre Dunăre pleca,

Apa-n două despica,

Se sălta din val în val

Pîn' sosea la cea mal. ALECSANDRI, P. P. 132.

Ea pe deal mi se oprea

Și cu drag de sus privea. ALECSANDRI, P. I 101.

b. Valori relative:

Acțiunea redată de un imperfect poate fi în raport de:

1. simultaneitate față de o acțiune în trecut:

Pe cînd gazda căuta în prăvălie, auzi pe musafiri vorbind așa de încet, că nu putu înțelege un cuvînt. CARAGIALE, O. I 178.

2. posterioritate față de o acțiune în trecut, în perifrazele *avea să*, *trebuia să* etc.

Ochii lui vedeau apriat muncile groaznice ce aveau îndată să-l ajungă. ODOBESCU, III 545.

De fapt, imperfectul exprimă și aici tot simultaneitatea: în vremea cînd ochii lui Horea vedeau..., muncile i se și pregăteau.

Era un colț fericit al lumii: furtuna trebuia să treacă; în soare urma să iasă roind albinele; și în pacea satului avea să cînte o pupăză într-un nuc bătrîn. SADOVEANU, N. F. 26.

c. Valori modale:

Imperfectul are uneori valoare de condițional perfect:

Ai avut mare noroc de mine că n-ai apucat a coborî priporul ista, că erai prăpădit. CREANGĂ, p. 202.

Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt,

Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt. EMINESCU, O. I 228;

de optativ (cînd redă o dorință exprimată cu timiditate):

La plecare nu vru să primească onorariul... își puse la ușă galoșii și, pregătindu-se să deschidă umbrela, se întoarse din prag...:

— *Te ruga nevastă-mea... pentru niște șerbet.* CEZ. PETRESCU, I. II 244.

Perfectul

§ 304. Perfectul exprimă o acțiune petrecută și încheiată în trecut.

Perfectul simplu este un timp mai vechi decît cel compus. În latinește, perfectul simplu este întrebuițat curent de la primele texte, pe cînd cel compus nu apare decît în epoca imperială.

În romînește, perfectul simplu mai e folosit în vorbire numai în partea de apus a țării (Oltenia, Banat etc.), pe cînd în restul țării el a dispărut de mult, fiind înlocuit de perfectul compus. Pentru cei care îl folosesc în vorbire, perfectul simplu exprimă o acțiune terminată de curînd (în aceeași zi în care se vorbește): *fusei azi la moară* (niciodată însă *fusei ieri la moară*); *văzui un vultur* (l-am văzut chiar acum, cu puține minute sau ore mai înainte), iar perfectul compus exprimă o acțiune care s-a terminat mai de mult: *am fost anul trecut la București*.

În literatură, perfectul simplu continuă să fie folosit de scriitori din toate regiunile țării. De exemplu la Creangă întîlnim fraze ca:

Iar marți, des-dimineață puse tarnițele și desagii pe cai. CREANGĂ, A. 23.

În literatură, perfectul simplu se întrebuițează numai în narațiune; în dialog, pentru a evoca exact conversația, se folosește perfectul compus:

Nu-i acasă Ion, zise mătușa Mărioara; s-a dus cu moșu-tău Vasile...

CREANGĂ, A. 47.

Se vede limpede că *s-a dus*, care face parte din dialog, nu putea fi pus la perfectul simplu (*se duse*), în timp ce perfectul simplu *zise*, care face parte din narațiune, e preferabil perfectului compus (*a zis*).

În publicistica curentă, în presă etc., stilul expozitiv se acomodează mult mai bine cu perfectul compus decît cu cel simplu:

În secolul nostru s-a născut și s-a sfîrșit un stat foarte interesant.

CARAGIALE, O. III 156.

Perfectul simplu, *se născu* și *se sfîrși*, ar suna aici pretențios și fals.

Deoarece în literatură perfectul simplu apare numai în narațiune, iar în narațiune nu apare, de cele mai multe ori, decît persoana a III-a, aceasta e

singura pe care sîntem deprinși să o vedem întrebuințată. În special persoana a II-a nu are cum să fie folosită în narațiune, de aceea ea este cu totul străină pentru regiunile în care perfectul simplu nu apare în vorbire. Așa se explică sensul ironic pe care-l capătă în acele regiuni persoana a II-a a perfectului simplu:

— *Făcuși ispravă!* (se spune cuiva care a stricat ceva).

— *Veniși, ai?* (este întrebarea care se pune cuiva care a întârziat).

Întîlnim uneori perfectul cu valoare de prezent:

Și dădu să plece. În poartă se întoarse și zise:

— *Eu mă cam dusei...* DUMITRIU, B. F. 105.

— *La revedere; am plecat.*

Mai mult ca perfectul

§ 305. Mai mult ca perfectul e un timp de relație, folosit pentru exprimarea unei acțiuni încheiate anterior alteia din trecut.

Ducul lor era Drăghici cuminte

Carele multe veacuri văzusă

Și totuși din gură nici un dinte

Încă pînă atunceă nu-i căzusă. BUDAI-DELEANU, Ț. 93.

Lucrarea din trecut, posterioară celei redată de mai mult ca perfect, poate fi exprimată sau nu. În acest caz, mai mult ca perfectul are numai aparența de timp absolut, stabilind în realitate un raport de anterioritate între acțiunea pe care o exprimă și alta subînțeleasă:

Nu departe de marginea unui bărăgan, lângă apa Lisei, clădiseră rumîinii sat, demult, or fi fiind de-atunci o sută de ani. SADOVEANU, M. C. 5.

Trebuie să înțelegem de aici că românii au clădit satul înainte de acțiunea care va fi expusă în frazele următoare.

Viitorul

§ 306. Viitorul exprimă o acțiune care se va petrece după momentul vorbirii:

a. Valoare absolută:

Cu mine ți-ai pus boii în plug? Apoi ține minte că ai să-i scoți fără coarne. CREANGĂ, P. 28.

Mîine iar vom fi-mpreună,

Tu să rîzi și eu să cînt. COȘBUC, B. I. 165.

b. Valori relative:

Viitorul, în relație, situează acțiunea în raport de:

1. anterioritate, față de o acțiune viitoare:

Și știu bine că n-are să-mi fie moale când m-oi întoarce acasă, unde mă așteaptă nevoile. CREANGĂ, A. 156.

2. posterioritate, față de o acțiune la trecut (viitorul în trecut):

[Copilul] *căuta din ochi calul cel urât și slab care trebuie să întinerească, după ce va mânca obișnuita dimerlie de jar.* SADOVEANU, O. I 270.

Știam că de cealaltă parte voi găsi casa podarului. SADOVEANU, P. 124.

c. Valori modale:

Viitorul are uneori valoare de hortativ, exprimând un îndemn:

Ai să lași cu nouă lei, moș Nichifor, și te-a mai cinsti și feciorul meu la Piatra. CREANGĂ, P. 113.

Viitorul anterior

§ 307. Viitorul anterior, timp relativ, exprimă o acțiune care se va petrece în viitor față de momentul vorbirii și va fi încheiată înaintea altei acțiuni viitoare. În limba vorbită se folosește foarte rar cu această valoare.

Voi fi bătrîn și singur, vei fi murit de mult. EMINESCU, O. I 107.

Valoare modală. De cele mai multe ori viitorul anterior are valoare de prezumtiv perfect.

Se vede că tata — cine a fi fost — a fost oștean. VLAHUȚĂ, G. S. 224.

Ce ți-e iar? Ți s-a zis Sanda intrînd în bătătură cu cofa plină. Iar ai fi plîns? CARAGIALE, O. II 312.

TIMPURILE CONJUNCTIVULUI

Prezentul

§ 308. a. Valori absolute. Întrebuințat ca timp absolut, prezentul conjunctivului exprimă o acțiune care se petrece într-un moment viitor foarte apropiat de momentul vorbirii:

Așa că acum numaidecît să ne facem și noi, sărmanii, politica noastră pe lumea asta și în această viață. SADOVEANU, M. C. 113.

Prezentul conjunctivului poate reda și o acțiune nesituată precis în timp:

Noi să lucrăm și ea să doarmă? CREANGĂ, P. 8.

b. Valori relative. În relație, prezentul conjunctivului exprimă o acțiune care se petrece într-un moment posterior, dar în general apropiat de momentul acțiunii cu care se află în relație:

Ei Cătălin, acu-i acu

Ca să-ți încerci norocul. EMINESCU, O. I 174.

Nu credeam să-nvăț a muri vreodată. EMINESCU, O. I 199.

Nu știa bietul împărat pe care să îmbrățișeze mai întîi. ISPIRESCU, L. 197.

c. Valoare modală. Presentul conjunctivului are uneori valoare de hortativ:

Mai sus să ținem de azi steagul muncii în mână. PORUMBACU, Anii aceștia (1950), 43.

Perfectul

§ 309. a. Valoare absolută. Perfectul conjunctivului exprimă o lucrare situată în trecut față de momentul vorbirii.

Capul greu cădea pe bancă, păreau toate-n infinit;

Cînd suna, știam că Ramses trebuia să fi murit. EMINESCU, O. I 141.

b. Valori relative. Perfectul conjunctivului exprimă o acțiune în raport de anterioritate față de acțiunea cu care e în relație:

Noi însă am fi fost mult mai bucuroși să ne fi întrebat cineva dacă nu ni-i foame. HOGAȘ, DR. I 30.

c. Valori modale. Perfectul conjunctivului are foarte des valoare de condițional perfect sau optativ:

De cîte ori am așteptat

O șoptă de răspuns!

O zi din viață să-mi fi dat,

O zi mi-era de-ajuns. EMINESCU, O. I 191;

sau de prezumtiv perfect:

Să fi fost ceasul trei cînd am plecat.

TIMPURILE CONDIȚIONALULUI ȘI OPTATIVULUI

Prezentul

§ 310. Presentul exprimă o acțiune realizabilă în prezent sau viitor:

De te-ai coace cît te-ai coace,

Dulce tot nu te-i mai face. CREANGĂ, P. 10.

Perfectul

§ 311. Exprimă o acțiune care nu s-a realizat în trecut:

Ce ar fi ajuns patria astăzi, dacă strămoșii noștri ar fi dormitat și ei? BĂLCESCU, M. V. 580.

Ireala în prezent nu se deosebește formal de realizabilă, sensul ireal reiese numai din situație:

Cînd ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi. CREANGĂ, P. 31.

FOLOSIREA MODURILOR

§ 312. Modurile personale denumesc categoria verbală care arată cum consideră vorbitorul acțiunea verbului din punctul de vedere al realizării ei. Modurile nepersonale sînt forme ale verbului care denumesc acțiunea și se deosebesc între ele din punctul de vedere al categoriei gramaticale. Ele sînt frecvent numite forme nominale ale verbului datorită întrebuintării lor ca substantive sau adjective (numai gerunziul este întrebuintat de obicei ca adverb).

MODURILE PERSONALE

MODUL INDICATIV

§ 313. Indicativul exprimă o acțiune prezentată de vorbitor ca reală.

Urmă o clipă de tăcere. SADOVEANU, O. IV 446.

În jurul morii e umbră, avem unde sta și dinspre Moldova vine o adiere de liniște. SADOVEANU, O. IV 432.

Indicativul are în unele cazuri funcțiunea altui mod:

a. Indicativul poate avea funcțiune de imperativ:

Spui Anicăi că m-am dus pînă la școală. CEZ. PETRESCU, I. II 166.

Îmi dai și celelalte scrisori.

b. Indicativul (la timpul imperfect) poate avea funcțiune de condițional (sau optativ):

Tu trebuia să te cuprinzi

De acel farmec sfînt

Și noaptea candelă s-aprinzi

Iubirii pe pămînt. EMINESCU, O. I 192.

Eu te omoram, mări, zise. DUMITRIU, B. F. 66.

S-a isprăvit! Degeaba ne-a fost toată strădania. Mai bine rămîneam la Curtea de Argeș. GALACTION, O. I 287.

De ce nu stăteai tu la masă ca oamenii? [=de ce nu ai sta].

MODUL CONJUNCTIV

§ 314. Conjunctivul exprimă o acțiune realizabilă.

Ciudat, să nu-ți poți aminti chipul fînteii celei mai apropiate de sufletul tău. CEZ. PETRESCU, I. I 291.

Mamișica și tanti Mișă au promis tînărului Goe să-l ducă-n București. CARAGIALE, O. I 267.

Conjunctivul poate avea variate nuanțe de sens exprimînd:

a. propunere, îndemn, sfat:

Ți-o fi fiind foame... să-ți aduc ceva să pui la inimă. SADOVEANU, O. II 232.

Moșicile, n-avem decât o mielușică, s-o tăiem p-aia să v-o dăm să mîncați. GR. S. III 168.

Și-n adevăr, să ședem strîmb și să judecăm drept. ODOBESCU, III 15.

Mă rog, ia să stai și să-mi faci socoteala cu ce m-am ales eu. CREANGĂ, P. 320.

b. poruncă, ordin, dispoziție:

Să te dai jos! Imediat să te dai! DUMITRIU, B. F. 6.

Toate batozele, toate mașinile, toate vehiculele să fie bine aprovizionate cu combustibil, spre a putea funcționa din plin. SCÎNTEIA, 1951, nr. 2066, 1/2.

c. dorință, urare:

Trăiască Republica Populară Română!

În plin să-ți meargă vrerile tale,

Precum tu, dragă, ne ieși cu plin. ALECSANDRI, P. II 45.

Codrurile cu frunza lată,

Brama cază, nu te bată. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 427.

Să ne vedem sănătoși.

d. imprecăție, blestem:

Urască-te binele,

Iubească-te boalele,

Să te uști ca scîndura,

Să te-adapi cu lingura. (Poezie populară).

Dracu să-i ia pe ciocoi.

e. îndoială, neîncredere:

Tu știi acum latinește, să fie oare ca romînește? SLAVICI, N. I 179.

Asta să fie grădina, ori ba? și credea că a rătăcit prin altă grădină. ISPIRESCU, L. 167-8.

Să fi adunat el atîtîia bani?

f. deliberare:

Văd vise-ntrupate gonind după vise,

Pîn'dau în morminte ce-așteaptă deschise

Și nu știu gîndirea-mi în ce să o string:

Să rîd ca nebunii? Să-i blestem? Să-i plîng? EMINESCU, O. I 40.

Aolio! Mama-n ogradă!

Era gata să mă vadă

Pe fereastră.

Ce să fac? Unde-mi stă capul? COȘBUC, B. I. 91.

Nu știu ce să fac. Să plec ori să rămîn?

g. mirare, nedumerire, surprindere:

— *Dar știi dumneata, cumătră Margă, cine l-a doborât pe acest godin?*

— *Cum să nu știu? Căci vuieste tot satul de isprava cumătrului Ghiță.*

SADOVEANU, N. P. 83.

Să mă creadă el capabil de-așa faptă?

Să aibă bani și să moară de foame!

h. aproximație, presupunere:

Doar la Iași să fi fost așa ceva. CREANGĂ, A. 19.

Să tot fie cinci ani.

i. protest, indignare:

Vai de mine! Eu, să cumpăr? strigă Safta . . . Tot din casa mea. SLAVICI, Nuvele din popor (1900), 56.

Tocma un'ca tine joc de min' să-și bată? PANN, P. V. I 26.

Auzi, să facă el una ca asta!

j. concesie, îngăduință:

Să ne coborîm din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ținea. KOGĂLNICEANU, O. 90.

Fericească-l scriitorii, lumea toată recunoască-l,

Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrînul dascăl? EMINESCU, O. I 133.

Facă ce-o vrea.

l. condiție:

Să fi fost altu-n locu' meu, i-ar fi rupt cu cîinii, da mie mi-a fost milă de ei. GR. S. III 123.

Conjunctivul se folosește uneori în interogative care, din diferite motive, întîrzie un răspuns direct, reluînd întrebarea (cu schimbarea persoanei dacă e cazul). Această nouă întrebare este formală, pentru că nu presupune un răspuns, sau presupune un răspuns cunoscut.

— *Ce vrei, flăcăule, îi zise împăratul . . .*

— *Ce să voi, mărite împărate, iată sînt trimes să-ți cer fata.* ISPIRESCU, L. 44.

— *Ce mai faci, mă? . . .*

— *Eu, ce să fac? Bine.* SADOVEANU, O. II 102.

În limba romînă conjunctivul a căpătat o întrebuițare foarte largă prin faptul că a înlocuit infinitivul (după diferite verbe, după anumite prepoziții). Astăzi, după modele străine, infinitivul se răspîndește din nou.

În limba actuală sînt situații în care se poate folosi la fel de bine fie conjunctivul, fie infinitivul: *pot să cînt* și *pot cînta*.

Există însă situații în care întrebuițarea conjunctivului este nerecomandabilă; astfel e greșită construcția *înainte să plece* în loc de *înainte de a pleca*.

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

§ 315. Condiționalul exprimă o acțiune a cărei realizare depinde în general de îndeplinirea unei condiții. Atît propoziția care formulează condiția, cît și propoziția regentă se construiesc în general cu condiționalul:

*Cred că dacă **aș** mai putea rîde azi, **ar trebui** să mă strîmb de rîs, contemplînd un asemenea caraghios.* CAMIL PETRESCU, T. II 325.

*Dacă **aș** pleca de dimineată, **aș ajunge** la timp.*

Alteori condiționalul apare numai în una din cele două propoziții:

*Dacă **ar fi vrut**, pe toate le putea coborî acolo la cușit.* SADOVEANU, O. II 13.

Condiționalul mai exprimă:

1. concesia:

*Astăzi chiar de **m-aș întoarce***

A-nțelege n-o mai pot . . .

Unde ești, copilărie,

Cu pădurea ta cu tot? EMINESCU, O. I 111.

2. comparație ireală:

Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură

Încet repovestită de o străină gură,

*Ca și cînd **n-ar fi** viața-mi, ca și cînd **n-aș fi** fost.* EMINESCU, O. I 71.

*O dragoste între ei și o încredere desăvîrșită, parcă toți **ar fi** membrii aceleiași familii.* VLAHUȚĂ, G. S. 51-52.

*Scormon! strigă ea cu bucurie ca și cînd **ar întâlni** un vechi prieten.* SLAVICI, N. I 34.

3. un fapt îndoielnic:

Într-o frumoasă precuvîntare,

*Îi dovedește c-**ar fi** avînd*

Niște brisoave arătătoare,

Ce-au făcut urșii, zău nu știu cînd. ALEXANDRESCU, M. 349.

*I se păru atunci că sus, în tufișurile de pe țarm, **ar fi auzit** un rîs ascuțit, de drac.* AGÎRBICEANU, ÎNT. 35.

Optativul exprimă o acțiune dorită.

***Închinare-aș** și n-am cui!*

***Închinare-aș** murgului.* ALECSANDRI, P.P. 72.

*De-**ar veni** odată!*

Realizarea acțiunii exprimate prin optativ depinde de obicei de o condiție, exprimată sau nu. Sînt situații în care realizarea acțiunii nu depinde de nici o condiție, optativul exprimînd o acțiune dorită pur și simplu:

Okeanos se plînge pe canaluri . . .

El numa-n veci e-n floarea tinereții,

Miresei dulci i-ar da suflarea vieții,

Izbește-n ziduri vechi, sunînd din valuri. EMINESCU, O. I 202.

Optativul este întrebuintat și în imprecății:

Mă blastemă: «De n-ai fi fost!

Ești un pustiu! Ți-e capul prost.» COȘBUC, B. I. 111.

Optativul este întrebuintat ades în locul indicativului pentru a atenua o cerere sau o rugăminte prea directă și pentru a aduce o notă de politețe, de ezitare:

Aș avea de adăugat...

Aș cere mai multă liniște.

Aș zice, tovarăse Toma, dacă ați isprăvit cu ședința, să ne repezim pe șantier. CĂLUGĂRU, O. P. 12.

Eu, tovarăse Toma, ... aș vrea să spun câteva cuvinte. CĂLUGĂRU, O. P. 9.

MODUL IMPERATIV

§ 316. Imperativul este modul prin care se exprimă:

a. ordinul (în vederea îndeplinirii sau împiedicării unei acțiuni):

Ia-ți acu banii și pleacă degrabă la boierul. CARAGIALE, O. I 224.

Nu rupeți florile!

Încetează odată!

b. îndemnul:

Ce s-a întîmplat? Eu sînt prefectul vostru. Ia spuneți-mi mie.

DUMITRIU, B. F. 10.

Alteori imperativul exprimă, ironic, sub formă de îndemn, interdicția:

Rîdeți voi, rîdeți DELAVRANCEA, H. T. 17.

c. rugăminte:

Și-acum dă-mi mîna! A sunat

Gornistul de plecare.

Du Oltului din partea mea

O caldă salutare,

Și-ajuns în țară, eu te rog,

Fă-mi cel din urmă bine:

Pămîntul țării să-l săruți

Și pentru mine! COȘBUC, B. I. 58.

Imperativul exprimînd rugăminte apare și în câteva expresii fixe, invocații, care și-au pierdut sensul propriu de invocații, devenind echivalente cu o interjecție:

Ținea la el și n-ar fi vrut, doamne ferește! ca să bănuiască ceva.

SLAVICI, PĂD. 72.

Dar cum, doamne iartă-mă! să nu rîz? CARAGIALE, O. VI 35.

Imperativul este întrebuițat uneori în locul indicativului pentru a face narațiunea mai vie:

Pe noi, din spatele lui, ... ne bufni un rîs strașnic, și rîzi, și rîzi ...

DELAVRANCEA, H. T. 13.

Cartea se deschise la foaia 80; și eu trage-i tare și deslușit:

— *Cînd cu ciuma lui Caragea ...* DELAVRANCEA, H. T. 96.

Cît p-aci să puie zînele mîna pe ei. Și fugi, zînele după dînșii; ei fugi! zînele după dînșii. ISPIRESCU, L. 164.

Voi mă vedeți că vorbesc ca un prost, mereu dă-i cu gura, dar eu mă gîndeam. DUMITRIU, B. F. 66.

Se prăvală copacul peste mine și rupe-i piciorul și sfarmă-i dinții din gură. CEZ. PETRESCU, 1907, II 401.

MODUL PREZUMTIV

§ 317. Prezumtivul exprimă o acțiune prezentată ca presupusă, bănuită:

Oi fi mirosind! ... Am gustat de dimineată niște angelică. CARAGIALE, O. II 72.

O fi știut el ceva, dacă zicea așa.

MODURILE NEPERSONALE

INFINITIVUL

§ 318. Infinitivul este modul care denumește acțiunea exprimată de verb, adică este numele unei acțiuni, după cum substantivul este numele unui obiect. Infinitivul ține prin natura lui și de verb și de substantiv, putînd avea funcțiuni sintactice specifice fiecăreia dintre aceste două categorii.

În limba romînă există două forme de infinitiv: una scurtă (*a lucra*) și una lungă (*lucrarea*).

A. Forma scurtă și-a păstrat valoarea de verb.

Ca și substantivul, ea poate avea în propoziție funcțiunea de:

1. subiect:

Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu! EMINESCU, O. I 137.

Nu este anevoie a cunoaște orașelul în două sau trei zile. ISPIRESCU, U. 137.

Știi cît de mare păcat este a osîndi pe cineva la moarte nejudecat. SADOVEANU, Genoveva de Brabant (1920), 79.

2. nume predicativ:

Cea dintîi treabă ce făcu fu de a da drumul din robie cumnaților săi. ISPIRESCU, L. 179-180.

3. atribut :

Însăși plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferință. M. CARAGIALE, CR. 10.

Veni vremea a merge la război. ISPIRESCU, L. 169.

Ideea de a nu ne mișca ne obosea, și capul începea să ne tremure. DELAVRANCEA, H. T. 110.

4. complement direct :

Era bun cîrmuitor, aspru către aristocrați, pre care știa a-i ținea în respect, și blind către norod. NEGRUZZI, I 179.

Noi știm a învăța sapa, coasa și secerea. CREANGĂ, A. 163.

Dacă poștești, stăpîne, pot a-ți cînta și alte cîntece frumoase. SADOVEANU, H. A. 118.

Multă vorbă nu se putea face. SLAVICI, PĂD. 75.

5. complement indirect :

Vede d. Anghelache că amicii lui nu i-au priceput vorbele, și astfel se simte obligat a le da explicațiunile necesare. CARAGIALE, O. II 59.

Sîntem datori a ne ajuta unii pe alții. CREANGĂ, P. 330.

6. circumstanțial :

a. de mod :

Urmă cu cina sa fără a mai grăi vr-un cuvînt. SLAVICI, N. II 14.

b. de timp :

Pînă a nu pune piciorul pe prag, întinse mîna. ISPIRESCU, L. 285.

c. de scop :

Satul, văzînd că acest om nu se dă la muncă nici în ruptul capului, hotărî să-l spînzure, pentru a nu mai da pildă de lenevire și altora. CREANGĂ, P. 329.

Se duse a căuta fata. ISPIRESCU, L. 319.

Din exemplele de mai sus se poate constata că infinitivul este cerut de verbe și adjective și că apare adeseori întovărășit de prepoziții sau locuțiuni prepoziționale.

Verbele care se pot construi cu infinitivul sînt : *a apuca, a avea, a se grăbi, a începe, a încerca, a îndrăzni, a învăța, a izbuti, a porni, a primi* etc. și unipersonale ca *îmi vine*.

Infinitivul scurt, spre deosebire de substantiv, nu poate avea atribut. În schimb, datorită naturii sale verbale, el poate avea :

1. complement direct :

Hoțul n-avusese timp a lua toate merele. ISPIRESCU, L. 88.

Marta avea obiceiul de a pune toată casa în mișcare. SLAVICI, N. I 80.

2. complement indirect :

Îmi era negreșit mai lesne de a vorbi... despre oameni și despre fapte. ODOBESCU, III 558.

3. circumstanțial, de exemplu:

a. de loc:

Puțin ne importă dacă aceste trei dame se botărăsc a părăsi locul lor spre a veni în capitală. CARAGIALE, O. I 267.

b. de timp:

O să-ți fie groază a mai ieși noaptea la uliță. SLAVICI, PĂD. 90.

c. de mod:

Nu era chip a mai sta așa. ISPIRESCU, L. 52.

Gata de a-i face pe plac. SLAVICI, N. I 84.

În calitate de verb, oricare ar fi rolul lui în propoziție, infinitivul are un subiect, un autor al acțiunii (deși prin forma sa — fiind mod impersonal — nu se indică acest lucru).

De cele mai multe ori infinitivul apare singur:

De abia îndrăznesc a mărturisi că am avut cutezarea să-mi ridic privirile spre acel soare. SADOVEANU, O. I 173.

Cînd îl apucau durerile, nimeni nu-i putea intra în voie. GHICA, S. 315.

Uneori subiectul (autorul acțiunii) însoțește infinitivul:

Ați citit atîtea romanuri . . . , că a vă povesti, eu, cum slăbisem, . . . v-aș face să căscați. DELAVRANCEA, H. T. 70.

Subiectul infinitivului poate coincide cu subiectul verbului predicat:

N-aveți voie a vă mai arăta înaintea feței mele. ISPIRESCU, L. 178
sau poate fi diferit de acesta:

Vine vremea de a pricepe omul ce-i bine și ce-i rău. CREANGĂ, A. 35.

Din cele de mai sus rezultă că infinitivul scurt are rolurile esențiale ale substantivului, dar nu poate primi determinantul propriu acestuia — atributul. El primește determinantele verbului — complemente — fără a avea rolul esențial al acestuia, acela de predicat.

B. Infinitivul lung poate avea atribut:

După plecarea măriei sale, așezările de la Timiș rămaseră ca-ntr-o destindere leneșă. SADOVEANU, F. J. II 142.

Au purtarea noastră nu-ți place? ISPIRESCU, L. 24.

Partea de vorbire care are funcțiune de complement direct pe lângă un infinitiv scurt se transformă în atribut cînd apare în urma infinitivului lung:

a apleca capul — aplecarea capului

a vedea pe cineva — vederea cuiva [mă bucură].

Circumstanțialul exprimat printr-un adverb de loc sau de timp poate fi considerat fie ca atribut, fie ca circumstanțial:

Plecarea acasă.

Plecarea de cu noapte.

Infinitivul poate avea valoarea altui mod:

1. a indicativului :

*Nu se poate lăuda de **a** fi cel mai priceput.*

2. a conjunctivului :

*Vă invităm **a** face imediat o anchetă la școală și a ne raporta de urgență.*

CARAGIALE, O. I 205.

*Are bucuria **a** vă anunța . . .*

3. a imperativului :

***A** nu se pleca în afară.*

***A** se slăbi.* CARAGIALE, O. II 148.

Numai folosirea în locul conjunctivului este admisibilă. Celelalte construcții citate sînt în general franțuzisme care au fost frecvente mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar care nu au pătruns la scriitorii buni (exemplul din urmă face parte dintr-un text al lui Caragiale care satirizează folosirea greșită a infinitivului).

Folosirea infinitivului în locul altui mod este aproape întotdeauna pretențioasă.

PARTICIPIUL

§ 319. Participiul este modul care, sub formă de adjectiv, denumește acțiunea suferită de un obiect. Această acțiune e prezentată ca terminată (efectele ei persistă sau nu în prezent). Valoarea de adjectiv apare și în formele pasivului. Numai în timpurile compuse ale activului, participiul și-a pierdut calitatea de adjectiv. Prin urmare participiul ține prin natura lui și de verb și de adjectiv, putînd avea funcțiuni sintactice specifice fiecăreia dintre aceste categorii.

a. Ca și adjectivul, participiul poate avea în propoziție funcțiunea de :

1. atribut :

*Se trăgea de păr și avea priviri **speriate și plînse**.* PAS, Zilele vieții tale (1949), I 193.

2. nume predicativ :

*Nicolae era **așezat, potolit** și se gîndea să se însoare cît mai curînd.* REBREANU, I. II 134.

*E de mult **plecat** în concediu.*

După cum reiese chiar din exemplele de mai sus, participiile au sens activ sau pasiv.

Participiul verbelor tranzitive are în majoritatea cazurilor sens pasiv :

*Cu perdelele **lăsate***

Șed la masa mea de brad. EMINESCU O. I 105,

iar al celor intransitive (și reflexive uneori) are sens activ :

*Iar peste mii de sloiuri de valuri **repeze***

*O pasăre plutește cu aripi **ostenite**.* EMINESCU, O. I 114.

În anumite cazuri este greu de hotărît dacă este vorba de participiul unui verb tranzitiv sau de participiul unui verb reflexiv.

Se cutremură ca deșteptat dintr-un vis. REBREANU, I. II 132.

Există un număr de verbe tranzitive al căror participiu are și sens activ:

carte citită — om citit

apă răcită — om răcit

pîine mîncată — om mîncat

vin băut — om băut

iarbă păscută — oi păscute

lecție învățată — om învățat

Cu prefixul *ne-* unele participii ale verbelor tranzitive exprimă imposibilitatea realizării acțiunii:

Laura dansa cu Pintea, care ... greșea adeseori pașii, ceea ce pe Laura o rușina și-i amintea pe Aurel cel neîntrecut. REBREANU, I. I 166.

Ca și adjectivul, participiul cu valoare adjectivală poate avea diminutiv:

Mititel,

Înfășășel

În scutec de bumbăcel. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 515.

Cîte puice am avut

Numa una mi-am lăsat

Stricățică de vărsat

Și cu baz la sărutat. ȘEZ. I 212.

O fată spălățică.

El poate deveni substantiv:

Numele întortochiat al unui prigonit din Polonia. CEZ. PETRESCU, Î. I 62.

Nemulțumitului i se ia darul.

Nu plînge, iubita mea,

Că scrisa noastră-i așa. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 148

sau adverb:

De cîtăva vreme bătrînii, morarul și morărița, erau foarte mulțămîți; nu numai pentru că le mergeau treburile minunat, dar mai ales pentru că rătăcirile și pribegiile lui Zaharia erau din ce în ce mai rare. SADOVEANU, O. II 29.

b. Datorită naturii sale verbale, participiul poate avea toate determinantele verbului cu excepția complementului direct:

Om umblat prin lume (circumstanțial de loc).

Carte citită în grabă (circumstanțial de mod).

Casă clădită de curînd (circumstanțial de timp).

Carte donată bibliotecii (complement indirect).

După anumite verbe (*a trebui, a se cere, a se lăsa, a aștepta*), participiul, neînsoțit de auxiliar, ține locul conjugării pasive:

Se lăsase îmbăiat și pieptănat. CEZ. PETRESCU, î. II 319.

Fetele nu așteptau rugate ca pe aiurea, ci fiecare desprindea mîinile a doi flăcăi, unde-i venea la socoteală. CREANGĂ, A. 105.

Formula regională *trebuie de făcut* e greșită.

Natura verbală a participiului permite ca acesta, păstrîndu-și funcțiunea sintactică de atribut, să exprime raporturi circumstanțiale care mai pot fi exprimate și prin propozițiile circumstanțiale corespunzătoare:

Amețiți de limbe moarte, de planete, de colbul școlii,

Confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii. EMINESCU, O. I 140 [pentru că eram amețiți].

Ajuns calfă la găitănărie, vorbea frumos și cu patimă în mijlocul tovarășilor săi. DELAVRANCEA, H.T. 16 [după ce ajunsese calfă].

Livada, îngrijită, începu să dea rod [pentru că fusese îngrijită, după ce a fost îngrijită].

Casa, zugrăvită proaspăt, mi-a plăcut [pentru că era zugrăvită proaspăt, după ce a fost zugrăvită].

După cum se vede, raportul circumstanțial pe care-l exprimă participiul poate fi înțeles uneori în mai multe feluri (de obicei cauzal sau temporal).

GERUNZIUL

§ 320. Gerunziul este forma verbului care exprimă acțiunea în desfășurare fără referire la persoană sau la moment.

A. În frază gerunziul se întrebuințează ca:

1. circumstanțial:

a. de mod:

Arătarea [=locomotiva] crește, crește mereu, sfîrșind semeață și alunecînd cu eleganță maiestasă către peron. CARAGIALE, O. I 80.

Privea zîmbind la cazna lor. SLAVICI, PĂD. 51.

Adierile ușoare de vînt intrau, rătăcind, ca răsufările umbrelor celor duși. SADOVEANU, O. I 274.

b. de cauză:

Într-o zi, neștiind ce să fac ca să împrăști tristețea de care eram cuprins, m-am dus să văd pe doctorul H. NEGRUZZI, I 293.

Într-o zi, o calfă, văzîndu-l cum tremură și cum i s-aprind ochii cînd vorbește de bani, i-a zis în glumă. . . DELAVRANCEA, H. T. 17.

Nefiind dansator încercat, greșea adeseori pașii. REBREANU, I. I 166.

c. condițional :

Trăind și nemurind ai să vezi cine sînt eu. CREANGĂ, p. 80.

Chiar tu, ducîndu-te, ne temem că nu te vei mai întoarce. ISPIRESCU, l. 21.

d. de timp :

Primind scrisoarea cumnatului său, el începu să zîmbească. SLAVICI, PĂD. 67.

Venind ciobanii și **văzînd** toate astea, se mirară. ISPIRESCU, l. 435.

Nu știam nici pe ce străzi merg, nu auzeam nimic în jurul meu și cîteodată, **traversînd**, dam buzna peste automobile. CAMIL PETRESCU, u. n. 184.

Doamna Herdelea plîngea **spălîndu-i** și **călcîndu-i** rufe. REBREANU,

I. II 210.

În primele două exemple acțiunea verbului la gerunziu este anterioară acțiunii verbului predicat. În ultimele două, acțiunile sînt simultane.

2. complement direct :

Cîteodată auzim povestindu-ni-se cîte o întîmplare de ne vine mai a n-o crede. RETEGANUL, p. IV 3.

3. atribut :

Pletele de abia cărunțind ... cădeau în sfredele dese pe umeri. SADOVEANU, o. II 4.

Împreună cu un acuzativ pe lîngă care stă ca atribut, gerunziul face parte dintr-o construcție care înlocuiește o propoziție completivă :

Pe respectabila madam Trahanache am văzut-o ieșind de la Cațavencu. CARAGIALE, o. VI 89.

B. Mult mai des decît infinitivul, gerunziul are subiect. Subiectul gerunziului poate fi :

1. subiectul propoziției :

Plecînd, am înouiat ușa.

2. diferit de subiectul propoziției :

Și trebuiesc luptate războaiele aprinse,

Căci voi murind în sînge, ei pot să fie mari. EMINESCU, o. I 56.

Bunii lor auziseră de la străbunii lor povestindu-se de asemenea fleacuri. ISPIRESCU, l. 9.

În ultimul exemplu gerunziul are subiect impersonal.

Subiectul gerunziului nu poate fi diferit de subiectul propoziției decît cînd ambele sînt exprimate sau cînd reiese clar care e subiectul fiecăruia din cele două verbe. O expresie ca **ridicînd bastonul, l-a dat afară** este necorectă, pentru că dă loc la confuzie (nu se știe care din cele două persoane a ridicat bastonul).

În unele cazuri, în mod greșit, gerunziul ia locul verbului predicativ. Astfel se ajunge la fraze formate numai din gerunzii :

Venîndă Ionel aproape de casă, dîndu-se peste cap, făcîndu-se un porumbel frumos tare, avîndă un pom dinaintea casei, se sui și-ncepu să cînte. **Ieșind**

zmeul afară și văzîndu-l, nu mai putînd de bucurie ca să-l prindă; se sui zmeul ca să-l prindă; el o-ntindea mîna ca să-l prindă, porumbelul sărindă din cracă-n cracă, pînă s-a suit în vîrful pomului . . . Dînd odată cu paloșul în pom, tăindă pomul și căzînd cu zmeul jos, zmeul s-a făcut praf. GEORGESCU-TISTU, B. 12.

Explicația este că gerunziul, fiind folosit mai mult în limba literară decît în cea populară, poate apărea ca formă mai « distinsă ».

Gerunziul are toate complinirile verbului de la care e format :

1. complement direct :

Să tot privesc la munte în sus cum se ridică,

Pierzîndu-și a sa frunte în negura de nori. EMINESCU, O. I 7.

2. complement indirect :

Baiazîd privind la dînsul îl întreabă cu dispreț. EMINESCU, O. I 146.

3. complement circumstanțial :

Se lua pe gînduri și amîna, din zi în zi și de joi pînă mai de-apoi, această poznășă trebușoară și gingașă în multe privinți, după cum o numea el, gîndindu-se mereu la multe de toate. CREANGĂ, P. 141.

Stă zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte. EMINESCU, O. I 149.

Ar voi în a lui brațe să o țină-n veci de veci,

Dezghețînd cu sărutarea-i raza ochilor ei reci. EMINESCU, O. I 162.

SUPINUL

§ 321. A. Supinul denumește acțiunea verbală, comportîndu-se ca un infinitiv lung, deci ca un substantiv verbal, dar și ca un verb.

1. substantiv :

Fumatul oprit [subiect].

N-am putut sfîrși dezbrăcatul. CAMIL PETRESCU, U. N. 120 [complement direct].

Dîndu-se și el în pîrpăra însuratului. CREANGĂ, P. 166 [atribut].

Era la spălat [circumstanțial de loc].

Foarte bine reprezentat este supinul cu funcțiune de circumstanțial de scop :

Ne poftîră la scăldat.

[Turcii] se îndreptară spre Pipirig după jefuit. CREANGĂ, A. 20.

Îl chemase pentru scuturat.

2. verb :

D-apoi tu nici de păscut gîștele nu ești bun. CREANGĂ, P. 147-148 [supin avînd complement direct].

N-aveam nici de brandă, nici țol de-nvelit

Și nici o putere! ... eram prăpădit! ALECSANDRI, P. I 41.

B. După diferite verbe nepredicative (mai ales *a fi* și *a avea*) și precedat de prepoziția *de*, supinul exprimă ideea de necesitate sau posibilitate:

Vom mai vedea noi ce mai este de făcut. SADOVEANU, O. I 33.

— *Ce-i de făcut, Vasile?*

— *Apoi știu eu, stăpîne?* SADOVEANU, O. I 464.

Vor fi multe de îndreptat. SLAVICI, N. I 51.

Acolo se hotărî Zaharia să spuie Anicăi ce-avea de spus. SADOVEANU, O. II 96.

Ce-or fi vorbit atît? ce aveau de «discutat»? CAMIL PETRESCU, U. N. 119.

Căldura nu mai e de suportat.

Nimeni n-avea timp de pierdut. CEZ. PETRESCU I. I 284.

Însoțit de un mod predicativ al verbului de la care e format, supinul capătă valoarea de «în ce privește (acțiunea verbului)», «cînd e vorba despre...», fiind urmat de obicei de o adversativă:

De omorît nu l-a omorît jupînul, că jupînul nu era om așa de rău...

Dar... CARAGIALE, O. I 171.

Supinul mai poate exprima proveniența, ca în exemplul:

Cal de furat.

Concluzii asupra folosirii modurilor

§ 322. Se constată deci că un mod poate exprima mai multe idei, atitudini (conjunctivul de exemplu exprimă: bănuială, presupunere, îndemn, ordin etc.), iar, pe de altă parte, aceeași idee poate fi exprimată prin moduri diferite (astfel ordinul se poate exprima prin imperativ, conjunctiv și chiar indicativ). Există interferență și între modurile personale și cele nepersonale (infinitivul în locul imperativului sau al conjunctivului, participiul în locul indicativului etc.).

FORMAREA VERBELOR

Observații generale

§ 323. Limba română cunoaște pe de o parte verbe primare, pe care le-a primit gata făcute, din latinește sau din alte limbi, în primul rînd din slavă, pe de altă parte verbe derivate, adică verbe pe care romîna și le-a format ea însăși prin procedeele obișnuite ale formării cuvintelor.

urechea, visa; codi, coti, împărăți, vesti; înceta, scurta, urgenta; curăți, lungi, netezi, putrezi. Alteori sufixul este mai dezvoltat: *viețui*. Se pot deriva, cu ajutorul acestor sufixe, verbe de la substantive sau adjective și, mult mai rar, de la alte verbe.

a. Verbe derivate de la substantive sau adjective. Se pot distinge, după valoare, două categorii: unele arată că subiectul verbului *face, produce, imită* obiectul denumit de substantivul de unde derivă, sau *transformă* ceva în acest obiect (sau îi acordă calități denumite de adjectivul de bază): *a dramatiza* «a face dramă dintr-un lucru, a imita o dramă», *a fertiliza* «a face fertil», *a oficializa* «a transforma în oficial», *a urbaniza* «a transforma în urban», «a acorda calitatea de urban»; altele arată că subiectul verbului *dotează* ceva cu obiectul sau calitatea denumită de cuvântul de unde derivă: *a pietruia* un drum înseamnă «a-l pava cu piatră». În afară de aceasta, unele verbe arată că subiectul este sau se comportă ca lucrul de la al cărui nume derivă verbul: *a rivaliza* «a fi rival, a acționa ca un rival». Alături de aceste categorii de sens, între care în multe cazuri distincția este greu de făcut, există o serie de alte nuanțe, dependente în mare măsură de sensul verbului derivat sau al verbului de unde derivă. Din această cauză sufixele se specializează mult mai puțin, toate servind aproape în aceeași măsură la simpla transformare a numelui în verb. Dacă un sufix se specializează totuși (cum este cazul lui *-iza* «a face, a transforma în»: *a concretiza* «a face ceva concret, a transforma în concret»), aceasta nu înseamnă că nu se pot forma, cu același sufix, cuvinte cu altă valoare. S-a făcut astfel verbul *a alfabetiza* care ar fi trebuit să însemne «a transforma în alfabet», dar care pînă la urmă a învins rezistența celor care au invocat valoarea sufixului și s-a impus (la aceasta a contribuit dificultatea de a crea un cuvânt care să exprime acțiunea. Ar fi trebuit spus de exemplu *a dezalfabetiza*).

Sufixele cele mai importante sînt:

-iza (de origine grecească, împrumutat de limba latină și răspîndit în multe limbi): *dinamiza, galvaniza, laiciza, mușamaliza, narcotiza, oficializa*. Derivatele în *-iza* se îmbogățesc cuprinzînd și cuvinte din franțuzește care comportă un element *-iss-*: *abrutiza, ateriza*.

Verbele cu sufixul *-iza* sînt în strînsă legătură cu substantivele formate cu sufixul *-ism* și cu adjectivele formate cu sufixul *-ist*: *socializa, socialism, socialist; colectiviza, colectivism, colectivist*.

-fica (împrumutat de la verbe compuse latinești, sufixul fiind înrudit cu verbul *a face*): *clarifica, codifica, diversifica, exemplifica, glorifica, justifica, vinifica* etc.

-isi (de origine neogreacă): *aerisi, categorisi, economisi, istorisi, mărturisi, silabisi*. Uneori acest sufix conferă verbului o nuanță ironică: *plimbarisi, tratarisi*.

-*ui* (de origine slavă): *chinui, lecui, păcătui, pălmui, rîndui, sfătui, terciui, viețui*.

b. Verbe derivate de la alte verbe. Limba română posedă foarte puține sufixe cu ajutorul cărora să formeze verbe derivate de la alte verbe. Un singur sufix este mai bine reprezentat: *-ci* (cu valoare frecventativă și ușor peiorativă): *clipoci, împletici, spălăci, zburătăci*.

Formații regresive

§ 326. Formațiile regresive sînt destul de rare printre verbe. Un tip clar reprezintă verbul *a audia*, refăcut din substantivul *audiență*, după modelul *abunda: abundență, neglija: neglijență*. În unele medii circulă și *a condolea* (neliterar), format în același chip de la *condoleanțe*. De la *regizor*, *furnizor*, s-a ajuns la *regiza, furniza*, după modelul *coafa: coafor, controla: controlor*.

Mai merită să fie pomenit aici și *haide*, interjecție care a fost luată drept imperativ și a ajuns să fie conjugată: *baidem, haideți*.

ADVERBUL

§ 327. **Adverbul** este partea de vorbire în general neflexibilă (vezi cap. Noțiuni generale de morfologie, § 73) care arată o caracteristică a unei acțiuni, stări sau însușiri.

*Ș-adormi **târziu** cu mine-n gând*

Ca să visezi de mine! COȘBUC, F. T. 8.

***Atât** de fragedă, te-asameni*

Cu floarea albă de cireș. EMINESCU, O. I 117.

Întrucît valoarea adverbului este caracterizarea unei acțiuni, stări sau însușiri, adverbul **determină** sau **completează** cu noțiuni accesorii verbe, adjective (sau locuțiuni adjectivale), precum și alte adverbe (sau locuțiuni adverbiale).

***Lin** vioarele răsună, iară cobza ține hangul. EMINESCU, O. I 85.*

Amară-i frunza de nuc,

***Mai** amar doru ce-l duc. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 90.*

*Păcală era un om **foarte** de duh. NEGRUZZI, I 247.*

*Căta la noi **așa** de blînd,*

Senină și tăcută. IOSIF, PATR. 10.

*În societățile primitive . . . mintea concepea **mai** cu anevoință. ODOBESCU, IST. ARH. 45.*

Adverbul poate determina și substantive care denumesc acțiuni, stări sau însușiri.

*Sosirea iubitului Costică gonește orice gând de plecare **acasă**. CARAGIALE, O. II 42.*

*Mă cheamă-ntîi **Mai**,*

Aduc sărbătoare

La mic și la mare,

La cei mijlocii

*Și cei **mai** copii. BANUȘ, B. 102.*

Unele adverbe se referă la întregul conținut al propoziției sau la o anumită parte a ei, afirmînd sau negînd comunicarea făcută, prezentînd-o ca nesigură, precizînd-o, restrîngînd-o sau explicînd-o.

*Poate vr-un pedant cu ochii cei verzi, peste un veac,
Printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac,
Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari.* EMINESCU, O. I 134.
*Gură tu! învață minte, nu mă spune nimănui,
Nici chiar lui, cînd vine noaptea lîngă patul meu tiptil,
Doritor ca o femeie și viclean ca un copil.* EMINESCU, O. I 60.
*Dar stăi — o vorb-aș mai fi vrut,
O vorbă numai să-ți mai zic.* IOSIF, PATR. 34.

Notă. Nu toate adverbele se pot referi la oricare dintre categoriile de mai sus (hotărîtor în această privință este sensul lexical al adverbului, vezi § 334).

Adverbe primare și derivate

§ 328. Există adverbe cu formă proprie, primare sau derivate.

a. **Adverbe primare** (moștenite din latină sau împrumutate din alte limbi ca atare): *agale, aproape, bine, ieri, mîine, mereu, razna* etc. Cele mai multe adverbe primare sînt pronominale: *acolo, acum, aici, așa, atunci, cînd, unde* etc.

Și cîntînd, păsește-agale

O copilă-n urma lor. COȘBUC, B. I. 165.

Șezi aici pînă despre zînd, că am să vin atunci tot eu să te ieu. CREANGĂ,

P. 97.

Ieri numai am venit, și mîine mă duc. NEGRUZZI, I 39.

b. **Adverbe derivate.**

1. de la adjective:

— cu sufixul *-ește*.

În latinește, cel mai obișnuit sufix de formare a adverbelor era *-e* adăugat la rădăcina adjectivelor cu trei terminații (vezi Noțiuni de morfologie istorică, § 90). Din acest tip nu a rămas în romînește decît *bine* (față de *bun*), afară de adverbele în *-ește*; aici, la origine, avem a face cu sufixul adverbial *-e*, adăugat la sufixul adjectival *-esc*. Astfel *bărbătește, prietenește, romînește* pot fi considerate și ca derivate de la adjectivele *bărbătesc, prietenesc, romînesc*, cu sufixul *-e*, și ca derivate de la substantivele *bărbat, prieten, român*, cu sufixul *-ește*. Dar în alte cazuri, explicația prin sufixul *-ește* este singura posibilă, deoarece un adjectiv paralel în *-esc* nu există, de exemplu *mutește* de la *mut* (*mutesc* nu există).

Pe cel din frunte călărea ea bărbătește. SADOVEANU, B. 13.

Pe când cu dascălii greci, feciorii de boieri învățau românește numai din întâmplare și pe apucate, și unii nu învățau nicidecum. GHICA, S. 226.

— cu sufixul *-iș*: *morțiș*.

— cu sufixul *-(a)mente*: *absolutamente, completamente, legalmente, realmente, totalmente*.

Observație. Sufixul *-(a)mente*, împrumutat din limbile romanice apusene, nu apare decât în limba literară, mai ales în operele științifice, juridice și în publicistică. El a fost introdus în secolul trecut și întrebuințat destul de mult, dar n-a prins. Formațiile cu *-(a)mente* au fost ridiculizate de Caragiale și de alți scriitori, încât ele au fost treptat părăsite și astăzi nu se bucură de mare răspindire. Singurele adverbe în *-mente* care mai au putere de circulație sînt cele derivate de la adjectivele cu terminația *-al*: *realmente*.

2. de la substantive:

— cu sufixul *-ește*: *mînzește*.

Băietul se pune ciobănește, într-un genunchi, îmbucă răpede. CREANGĂ, P. 153.

Domnu Dincă... își tot face vînt și rîde mînzește. BASSARABESCU, Vulturii (1925), 119.

— cu sufixul *-iș*: *cruciș, fățiș, grăpiș, pieptiș*.

Se uită ră toți la dînsul și cruciș și curmezîș. PANN, P. V. III 56.

— cu prepoziție: *acasă, alene, anume, devreme*.

3. de la verbe:

— cu sufixul *-iș (-îș)*: *tupiliș, chiorîș, tîrîș*.

Și așa o fierbeau de tare de nu ne ajungea casa; și dam chiorîș prin fasole, prin mazăre și bob. CREANGĂ, A. 98-99.

Unele adverbe au o particulă adverbială *-a* (ex.: *aiurea*), care a fost simțită ca articol și a putut fi înlocuită astfel cu *-le*: *altmintrele*. Există în limba literară o serie de forme duble, adverbe cu și fără particula *-a*. Exemple: *acum — acuma, aici — aicea, atunci — atuncea, pretutindeni — pretutindenea* etc.

Doi tineri mergeau alătura la pas. NEGRUZZI, I 30.

Braț la braț pășesc alături... le stă bine laolaltă. EMINESCU, O. I 154.

Atuncea m-am dus eu la presvitera Olimpiada și m-am mărturisit ei tînguindu-mă. SADOVEANU, N. P. 33.

Atunci du-te, Alexa. SADOVEANU, N. P. 34.

Adverbe cu aceeași formă ca alte părți de vorbire

§ 329. Există însă și adverbe care nu au formă proprie: anumite forme ale adjectiveiilor (și participiilor), uneori și ale substantivelor, se transformă în adverbe numai prin schimbarea întrebuințării lor:

Aspru, rece sună cîntul cel etern neisprăvit. EMINESCU, O. I 158.

Am coborît printre tufele de sulfînă pe plaja goală, într-o altă latură, rar cercetată de mosafiri. GALACTION, O. I 441.

(Cf. forma de masculin-neutru singular a adjectivelor: *aspru, rece, etern, rar.*)

*Forța partidului marxist revoluționar constă tocmai în faptul că el ia piepțiș greutățile, le arată **deschis** și **cinstit** în fața maselor, chemându-le la lupta pentru înfrîngerea lor.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 709.

(Cf. forma de masculin-neutru singular a participiului *deschis*).

*Să cînte **ziua-n** luncă*

*Și **seara** cînd se-ntorc.* COȘBUC, F. T. 42.

(Cf. substantivele articulate *ziua, seara.*)

Aceste forme identice nu se deosebesc decît prin funcțiunile sintactice.

Și numeralul feminin *una* are valoare adverbială. El exprimă ideea de « unitate », de « solidaritate »:

*Să fim **una** amîndoi.* ALECSANDRI, T. 686.

De asemenea ideea de « continuitate »:

*El o ținea **una** [= « mereu »].*

*S-apuci pe drumul ista de la răsărit și să nu faci nici la dreapta nici la stînga, ci s-o ții **una**.* SEVASTOS, P. 10 [*una* = « tot înainte »].

Adverbe compuse

§ 330. Adverbele se pot compune cu prepoziții pentru a marca anumite raporturi: direcția, punctul de plecare, limita etc. Exemple: *în jos* față de *jos*; *de departe* față de *departe*; *pîndă aici* față de *aici* etc.

*Cobori **în jos**, luceafăr blînd,*

Alunecînd pe-o rază. EMINESCU, O. I 168.

*De treci codri de aramă, **de departe** vezi albind*

Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint. EMINESCU, O. I 85.

Alteori nu există nici o deosebire între sensul adverbului simplu și al celui compus. Exemple: *în curînd* față de *curînd*; *de abia* față de *abia* etc.

*Eu simt că voi muri-**n** curînd.* COȘBUC, F. T. 7.

***Curînd** aveți să mă plîngeți.* SADOVEANU, N. F. 7.

Locuțiuni adverbiale

§ 331. Cu valoare de adverb, în afară de adverbele propriu-zise, se întrebuințează și locuțiuni adverbiale:

Copilo, tu ești gata

***De-a pururea** să plîngi!* COȘBUC, F. T. 41.

*Și cînd propria ta viață singur n-o știi **pe de rost***

O să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost? EMINESCU, O. I 134.

Locuțiunile adverbiale sînt alcătuite:

a. Dintr-un substantiv, adjectiv, pronume sau numeral cu una sau mai multe prepoziții. Exemple: *în veci*, *cu de-a sila*, *din nou*, *cu totul*, *într-una* etc.

În veci îl voi iubi și-n veci

Va rămînea departe. EMINESCU, O. I 175.

Hai și noi la craiul, dragă,

Și să fim din nou copii. EMINESCU, O. I 100.

Ce cauți unde bate luna

Pe-un alb izvor tremurător

Și unde păsările-ntr-una

Se-ntrec cu glas ciripitor? EMINESCU, O. I 228.

Observație. În locuțiunile adverbiale formate cu prepoziția compusă *de-a*, substantivul de bază apare articulat: *cu de-a sila*, *de-a rîndul*, *de-a binele*. Uneori, se adaugă la forma articulată elementul adverbial *-a*: *de-a binelea*, *de-a ndoaselea*.

M-am gîndit . . . să mă scol neîntîrziat . . . de la masă, plecînd apoi de-a dreptul la gară. CAMIL PETRESCU, U. N. 111.

b. Din repetarea aceluiași cuvînt (substantiv, pronume sau adverb), punîndu-se între cei doi termeni o prepoziție. Exemple: *și de și*, *nas în nas*, *din ce în ce*, *cît de cît* etc.

Pe vatra veche ard,

Pocnind din vreme-n vreme,

Trei vreascuri rupte dintr-un gard,

Iar flacăra lor geme:

Clipește-abia din cînd în cînd

Cu stingerea-n bătaie. COȘBUC, F. T. 6.

c. Dintr-un participiu la forma de plural feminin-neutru precedat de prepoziția *pe*. Exemple: *pe alese*, *pe întrecute*.

Pornesc și turturica și calul fugînd pe întrecute. CREANGĂ, P. 273.

Sînt frecvente locuțiunile cu participiul la forma negativă: *pe neașteptate*, *pe negîndite*, *pe nesimțite*.

Numai iată că se trezește pe neașteptate cu Ivan Turbinca! CREANGĂ, P. 309.

d. Din cuvinte rimate. Exemple: *calea-valea*, *harcea-parcea*, *talmes-balmes*.

Mai-nainte calea-valea; erai deprins a trăi singur. CREANGĂ, P. 161.

Adverbe de mod, de loc, de timp, de cauză și de scop

§ 332. După conținutul lor, adverbele și locuțiunile adverbiale se împart în adverbe și locuțiuni adverbiale de mod, de loc, de timp, de cauză și de scop.

a. Grupa adverbelor de mod cuprinde în primul rând adverbele care exprimă modul propriu-zis de desfășurare a unei acțiuni, de existență a unei stări sau de posedare a unei însușiri și adverbele de cantitate, care arată cantitatea, gradul unei acțiuni sau al unei însușiri.

În aceeași grupă (vezi mai jos, § 334) se încadrează adverbele care se referă la orice cuvânt din propoziție sau la o întreagă propoziție, exprimând o afirmație sau o negație, nesiguranță, precizare, restricție, explicație.

1. Adverbe de mod propriu-zis: *aievea, alene, altfel, anevoie, așa, bine*, toate adverbele identice ca formă cu adjectivele și derivatele cu sufixele *-ește, -iș (-îș), -mente* etc.

Tot ce-ar zice i se cade, tot ce face-i șade bine. EMINESCU, O. I 159.

Ceea ce spune nu a fost niciodată și nici se poate aievea întâmpla. ODOBESCU, III 48.

2. Adverbe de cantitate: *atît, cam, destul, foarte, mai, mult, prea* etc.

O rămii, rămii la mine,

Te iubesc atît de mult! EMINESCU, O. I 111.

3. Adverbe de afirmație: *da, firește, negreșit* etc.

Da domnu' inginer a nostru nu poștește la masă? ...

— *Ba da, mătușă Anghelină.* SADOVEANU, N. F. 10.

4. Adverbe de negație: *ba, nicidecum, nu* etc.

Ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind, aceasta nu mă privește pe mine; numai vreau să știu dacă mi-l dai ori ba? CREANGĂ, P. 194.

Nu floarea vestejită din părul tău bălai,

Căci singura mea rugă-i uitării să mă dai. EMINESCU, O. I 127.

Nu l-am cunoscut și n-am ținut să am de-a face cu el. SADOVEANU, N. F. 7.

5. Adverbe de îndoială sau posibilitate: *parcă, poate*.

Parc-ascult și parc-aștept

Ea din trestii să răsară

Și să-mi cadă lin pe piept. EMINESCU, O. I 74.

Poate de mult s-a stins în drum

În depărtări albastre,

Iar raza ei abia acum

Luci vederii noastre. EMINESCU, O. I 234.

6. Adverbe de precizare, de întărire: *chiar, tocmai*.

Vede-un tînăr chiar alături,

Pe-un cal negru e călare. EMINESCU, O. I 103.

7. Adverbe de restricție, de exclusivitate: *doar, numai* etc.

Cînd cu gene ostenite sara suflu-n lumînare,

Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare. EMINESCU, O. I 130.

Fă-mă, doamne, cumu-ți place,

Numai popă nu mă face. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 467.

Îl avea **numai** și **numai** pentru a îngriji de mindrul dobitoc. GHICA, S. 266.

8. Adverbe explicative: *adică, anume, ca.*

*Alergătorii . . . sînt datori a face jurul pieții de patru ori, **adică** o cale de douăsprezece verste.* NEGRUZZI, I 36.

Dar și mirla din pădure

*Are pe unul, **anume***

Pe cucul cu pene sure. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 206.

b. Adverbele de loc arată locul unei acțiuni sau al unei stări: *acasă, afară, aici, alături, aproape, departe, împrejur, înduntru, încolo, jos, pretutindeni, sus etc.*

*Dară ochiu-ncbis **afară** **înlăuntru** se deșteaptă.* EMINESCU, O. I 142.

*Cum am ajuns **sus**, am simțit în nări aer rece cu mireasmă de iarnă.* SADOVEANU, V. F. 21.

c. Adverbele de timp arată timpul în care se petrece o acțiune sau există o stare: *acum, adesea, apoi, aseară, astăzi, cînd, cîteodată, curînd, deocamdată, dimineata, iarna, ieri, îndată, joia, mîine, mereu, noaptea, odată, seara, totdeauna, zîua etc.*

Și dacă norii deși se duc

De iese-n luciul luna,

E ca aminte să-mi aduc

*De tine-**ntotdeauna**.* EMINESCU, O. I 193.

Și-ascuți ce spune codrul

*Cînd plînge **zîua**-ncet.* COȘBUC, F. T. 43.

*Nichifor Lipan s-a arătat **totdeauna** foarte priceput în meșteșugul oieritului.* SADOVEANU, B. 10.

*Căpitanul ne asigură că **mîine** . . . **poimîine** îi dăm drumul* CAMIL PETRESCU, U. N. 246.

***Astăzi** îi o săptămîină*

De cînd umblam prin grădină,

Cu iubita mea de mîină. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 82.

d. Avem un singur adverb de cauză, care arată cauza unei acțiuni sau a unei stări: *de aceea.*

*Și **de-aceea** de-azi-nainte poți să nu mă mai întrebi*

De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi,

De ce dorm îngrămădite între galbenele file

Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile. EMINESCU, O. I 141.

e. Adverbele de scop arată scopul unei acțiuni sau al unei stări: *înadîns, de asta, pentru asta.* Numărul lor este de asemenea redus.

*A pus **înadîns** pe feciorii boierești să-mi caute pricină.* CREANGĂ, A. 158.

Adverbe cu valori multiple

§ 333. Unele adverbe pot avea, după context, valori deosebite, intrînd astfel în mai multe categorii.

Adverbul *aci*, de pildă, poate avea atît sens local, cît și sens temporal.

Local:

Să ne îmbăiem aci! ISPIRESCU, L. 37.

Temporal:

Aci era la Socola, aci în Iași, aci la minăstirea și în Tîrgul-Neamțului profesor. CREANGĂ, A. 135.

Munca pe om niciodată nu-l lasă a flămînzî,

.....

Așadar d-aci-nainte să nu sedem lenevoși. PANN, P. V. II 91.

Tot așa adverbul *înainte* exprimă anterioritatea și în spațiu și în timp.

Local:

La plăcînte înainte și la război înapoi.

Temporal:

De nu i-ar muri mulți înainte. CREANGĂ, P. 122.

Adverbul *abia* exprimă circumstanțe temporale și modale.

Temporal:

Și abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium! EMINESCU, O. I 147.

Modal:

Abia atingi covorul moale,

Mătasa sună sub picior. EMINESCU, O. I 117.

Adverbul *aproape* poate avea:

a. sens local:

Ci eu aș vrea ca unul, venind de mine-aproape,

Să-mi spuie al tău nume pe-nchisele-mi pleoape. EMINESCU, O. I 127.

b. sens temporal:

Odată, vara, pe-aproape de Moși, mă furîșez din casă. CREANGĂ, A. 47.

c. sens modal:

O luptă care trebuia să țină aproape patru secolî începî atunci. BĂLCESCU, M. V. 8.

Cînd aproape, aproape să pun mina pe dînsul, i-am pierdut urma. CREANGĂ, P. 52.

Unul dintre adverbele cu cele mai multe valori este *mai*. În latinește, *magis* se întrebuința la început pe lîngă verbe, apoi a început să se întrebuințeze și pe lîngă unele adjective care nu aveau comparativ. În limba romînă, atunci cînd e întrebuințat pe lîngă adjective (și locuțiuni adjectivale), adverbe (și locu-

țiuni adverbiale), adverbul *mai* a devenit un simplu instrument gramatical de formare a gradului comparativ de superioritate:

O vin', în părul tău bălai

S-atin cununi de stele,

Pe-a mele ceruri să răsai

Mai mîndră decît ele. EMINESCU, O. I 172.

Mi-a părea cum că natura

Toată mintea ei și-a pus,

Decît orișice păpușă

*Să te facă **mai presus.*** EMINESCU, O. I 100.

În această calitate el ajunge să formeze, în vorbirea familiară, și comparativul unor substantive:

*Cînd ai să te apuci de roman? **Mai liniște ce avem**...* VLAHUȚĂ, D. 297.

— *Dă o molimă peste ele. Să vă port eu răspunderea?*

— **Mai molimă decît nemții**... CEZ. PETRESCU, Î. I 189.

Pe lângă adverbe care nu au grade de comparație, *mai* arată proximitatea:

— *Așa-i că ți-a căzut tronc la inimă?*

— **Mai așa.** CREANGĂ, P. 166.

Același sens îl are în **mai** *niciodată*.

Pe lângă verbe, adverbul *mai* are următoarele valori:

a. «aproape»

*La pămînt **mai** că ajunge al ei păr de aur moale.* EMINESCU, O. I 5.

b. «încă» (durata, continuitatea)

*De unele îmi **mai** aduc aminte.* SADOVEANU, O. II 5.

O vis ferice de iubire,

Mireasă blîndă din povești,

*Nu **mai** zîmbi!* EMINESCU, O. I 117.

c. «puțin», «în parte»

*Norii s-au **mai** răzbuat*

Spre apus, dar stau grămadă

Peste sat. COȘBUC, F. T. 62.

Repetarea lui *mai* exprimă ideea de proximitate, echivalînd ca sens cu «puțin mai lipsea ca», «gata-gata».

*Un cuptor nelipit și **mai mai** să se risipească.* CREANGĂ, P. 177.

*Fiîndcă diavolul acela negru era **mai-mai** să-l ajungă... Dadaci se alipi unei companii în mers.* CAMILAR, N. II 65.

Repetarea adverbului *mai* înaintea verbelor exprimă alternanța în timp a acțiunilor exprimate de acele verbe.

Ea-l asculta pe copilaș

Uimită și distrasă,

Și rușinos și drăgălaș

Mai nu vrea, mai se lasă. EMINESCU, O. I 175.

Părțile vorbirii determinate de adverb

§ 334. Întrebuințarea adverbelor diferă după grupa din care fac parte.

Adverbele de loc, de timp, de cauză și de scop nu pot determina decît acțiuni și stări, deci verbe și substantive care denumesc acțiuni sau stări.

Verbul este determinat foarte des și de adverbe de mod, îndeosebi de adverbe care exprimă modul propriu-zis. Aceste adverbe nu determină însă și substantive nume de acțiuni (ideea respectivă este exprimată pe lângă substantiv de un adjectiv; să se compare *luptă activ* cu *luptă activă*).

Adverbele de cantitate (din categoria adverbelor de mod) și uneori chiar adverbe de mod propriu-zise, exprimînd în primul rînd gradul sau intensitatea unei caracteristici și mai rar a unei acțiuni, se referă mai ales la adjective (și locuțiuni adjectivale) și adverbe (și locuțiuni adverbiale), rareori la verbe. Astfel, adverbul *foarte*, care în limba literară este instrument de formare a gradului superlativ la adjective și adverbe (ex. *Fiarele cele mai sălbatece din lume ... sînt multe foarte*. ISPIRESCU, L. 6), apare, numai regional și în limba veche, ca determinativ al unui verb.

El... se minie foarte de înșelăciunea, nemulțumirea și perfidia împărătească. BĂLCESCU, M. V. 412.

O mîndră am iubit

Și foarte m-a celuit. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 500.

În limba literară contemporană adverbul *foarte* nu se întrebuințează pe lângă verb decît în expresia *a foarte mulțumi*:

Îți foarte mulțumesc, dragul meu iubit. ISPIRESCU, L. 35.

Adverbele de cantitate pot apărea și pe lângă substantive care exprimă noțiuni asemănătoare cu însușirile exprimate de adjective. Exemple: *artist, poet, copil, bărbat* (vezi Adjectivul, § 152).

În anumite situații, adverbele de cantitate *prea* și *foarte* se întrebuințează eliptic, singure, dar repetate:

Asta e prea-prea.

Să fie nici prea prea, nici foarte foarte. PANN, P. V. III 77.

Iorgu: — ... *Îmi pare bine că reînnoiesc amicitia cu d-ta.*

Gîngu: — *Așa ș-așa, nici prea prea, nici foarte foarte.* ALECSANDRI, T. 1002.

Farfuridi: — ... *Adică vreau să zic, da, ca să fie moderați... să fie ori prea-prea, ori foarte-foarte.* CARAGIALE, O. VI 133.

Adverbele de comparație *ca, cât, decît* (din categoria adverbelor de mod) fac legătura între un adjectiv, adverb, substantiv sau verb și termenul de comparație al noțiunii exprimate de acestea, căpătînd astfel valoare de propoziții.

Adverbele de afirmație, negație, nesiguranță, precizare, restricție și adverbele explicative se referă la întregul conținut al comunicării făcute sau numai la un membru al ei, care poate fi orice parte de vorbire sau un grup de cuvinte din propoziție.

Adverbele pronominale

§ 335. Printre adverbe se poate distinge, atît prin origine cît și prin sens, grupa adverbelor pronominale, adică a adverbelor care provin din rădăcinile pronominale și țin locul cuvintelor care exprimă, în mod hotărît sau nehotărît, circumstanțe și prin care se pot introduce întrebări sau propoziții subordonate. Circumstanța indicată de adverbele pronominale nu reiese decît din context. Exemplu:

Pe malul apei se-mpletesc

Cărări ce duc la moară —

Acolo, mamă, te zăresc

Pe tine-ntr-o căscioară. COȘBUC, F. T. 5.

Principalele categorii de adverbe pronominale sînt:

a. Adverbele demonstrative: *acum, aici, acolo, atunci* etc.

Tîrzie toamnă e acum,

Se scutur frunzele pe drum. EMINESCU, O. I 235.

Acolo, lingă izvoară, iarba pare de omăt. EMINESCU, O. I 85.

Acolo, între codri, la 1200 de metri înălțime, se deschide șesul acestor două ape; tot acolo în șesul acela înalt ajunge și pîrîul Șerpilor. SADOVEANU, V. F. 16.

Observație. Pentru întărirea unor adverbe demonstrative — deictice (adică arătătoare) prin ele înșile — se folosesc, regional, particulele deictice *-șă, -ia*: *(a)ici-șă, acolo-ia*.

b. Adverbele nehotărîte, care dau numai indicații vagi: *cîndva, odată, undeva, uneori* etc.

A fost odată ca-n povești,

A fost ca niciodată,

Din rude mari împărătești,

O prea frumoasă fată. EMINESCU, O. I 167.

Ne venea uneori să ne luăm lumea în cap. SADOVEANU, N. F. 6.

Cîndva locul se chema Oașa-Mică. SADOVEANU, V. F. 18.

c. Adverbele relativ-interogative: *cînd, cum, unde* etc.

Unde ai văzut vr-odată aste țări necunoscute?

Cînd se petrecur-aceste? La o mie patru sute? EMINESCU, O. I 155.

*Vino-n codru la izvorul
Care tremură pe prund,
Unde prispa cea de brazde*

Crengi plecate o ascund. EMINESCU, O. I 75.

Adverbele pronominale de orice categorie pot fi și ele, după raportul exprimat, adverbe pronominale de mod (*asa, cum* etc.), de loc (*acolo, unde* etc.), de timp (*acum, când, uneori* etc.), de cauză (*de aceea*) și de scop (*de asta, pentru asta, de ce*).

Întrebuințarea adverbelor

§ 336. Funcțiunea caracteristică pentru adverb este aceea de circumstanțial: adverbul de loc este circumstanțial de loc, adverbul de timp — circumstanțial de timp etc. Am văzut însă că, pe lângă un sens fundamental, adverbele pot avea și alte valori; în felul acesta un adverb cu sens fundamental temporal poate îndeplini în propoziție funcțiunea de circumstanțial de mod.

Mai degrabă merg pe jos, decât să nu plec.

Când se referă la substantive nume de acțiuni sau de stări, adverbul are funcțiunea de atribut adverbial.

*Puteri de nu vei fi avînd
De plată, vorbă-i lasă
Că-i voi lucra o zi, oricînd,*

La-ntorsul meu acasă. COȘBUC, P. 377.

Vede viața ca un cal cu ochelari: drumul înainte, fără să știe ce se petrece la dreapta și la stînga. CEZ. PETRESCU, I. I 386.

Cu prepoziție, adverbul poate îndeplini funcțiunea de atribut pe lângă orice substantiv.

Adverbele pot intra și în componența predicatului, mai cu seamă în expresii impersonale alcătuite cu verbul *a fi* (*este bine, este frumos, este necesar*) care au drept subiect o propoziție.

Cu el însă era greu să se întâlnească. SADOVEANU, O. II 109.

Uneori însă adverbele constituie singure predicatul regentei unei propoziții subiective; în această împrejurare ele se numesc adverbe predicative.

Desigur că m-ați crede un erou. DELAVRANCEA, H. T. 48.

În categoria adverbelor predicative intră îndeosebi adverbe care exprimă necesitatea, siguranța, probabilitatea: *firește (că), desigur (că), poate (că), probabil (că)* etc.

Notă. Adverbe predicative sînt numai cele cu valori impersonale care formează predicatul regentei unei subiective. În afară de această situație, mai pot apărea cu funcțiunea de

predicat și adverbele care fac parte dintr-o locuțiune verbală al cărei verb de bază este suprimat. Astfel în versurile:

Azi am să-ncestez în grindă—

Jos din cui acum, oglindă! [*jos* = dă-te jos]. COSBUC, B. I. 87.

Gradele de comparație

§ 337. Adverbul este în general neflexibil, în sensul că nu se declină și nu se conjugă. Cu toate acestea el este legat de părțile de vorbire flexibile prin posibilitatea de a avea grade de comparație ca adjectivul. Comparația adverbelor se face cu aceleași procedee ca și la adjective.

Pot avea grade de comparație îndecosebi adverbele de mod identice ca formă cu adjectivele, derivate de la acestea sau simțite în legătură cu adjectivele (cazul adverbului *bine*, simțit în legătură cu adjectivul *bun*, deși nu e derivat în românește de la acesta).

Îngînat de glas de ape

Cînt-un corn cu-nduioșare

Tot mai tare și mai tare. EMINESCU, O. I 103.

Știu mai bine ce-ți priește. EMINESCU, O. I 102.

Există însă și unele adverbe de loc și de timp care, exprimînd caracteristici relative, pot avea grade de comparație. Exemple: *aproape*, *departe*, *de vreme*, *tîrziu*.

Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn

Stă zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriînd o carte,

S-o trimiță dragii sale, de la Argeș mai departe. EMINESCU, O. I 149.

O să regretați, dar prea tîrziu, musiu nepoate. SADOVEANU, N. F. 33.

În același chip ca adverbele se pot compara și locuțiunile adverbiale.

Suflă mai cu inimă, Leano. DELAVRANCEA, H. T. 34.

Ciobanul i-a turnat și ei, silind-o să lepe de cît mai de sîrg tablaua cu mere pe masă. SADOVEANU, N. F. 16.

Observație. Adverbele comparabile pot primi și sufixe care le dau o nuanță graduală. Exemple: *încetinel*, *binîșor*, *departîșor*, *repejor*.

Strecurîndu-ne încetinel prin tot felul de cotituri, fără pericol, iată-ne ajunși pe tîrîmurile aprige ale vinătoarei celei mari. ODOBESCU, III 76.

Răstoarnă albinele frumuseț din pălărie în buștiban, îl întoarce binîșor cu gura în jos. CREANGĂ, P. 238.

Se mîncă la dumneavoastră cam tîrziuor. SADOVEANU, N. F. 181.

Adverbe cu valoarea altor părți de vorbire

§ 338. Pierzîndu-și sensul de caracteristică a unei acțiuni, stări sau însușiri, adverbele pot avea valori de alte părți de vorbire și anume valoare de prepoziție și de conjuncție.

a. Legătura dintre adverb și prepoziție este evidentă. Unele prepoziții din limba noastră provin din adverbe latinești (ex. prepoziția *întru* < adverbul latinesc *intro*), iar numeroase locuțiuni prepoziționale formate pe teren românesc sînt alcătuite dintr-un adverb și o prepoziție. Exemple: *afară de*, *alături de* etc.

[Turturica] *s-a pus alături cu dinsul, pe o cracă verde a stejarului.*

ODOBESCU, III 35.

Există și adverbe care se întrebuițează cu valoare de prepoziții fără unirea cu vreo prepoziție, deosebirea formală dintre întrebuițarea adverbială și cea prepozițională constind numai în «articularea» adverbului folosit cu valoare prepozițională. Exemple: *înainte* — *înaintea* (casei), *îndărăt* — *îndărătul* (școlii).

Alteori nu se mai face nici această distincție formală între cele două valori. Exemplu: *deasupra*.

b. Legătura adverbelor cu conjuncțiile se manifestă în primul rînd în valoarea de conjuncții a adverbelor relative *unde*, *cînd*, *cum*, care introduc diferite feluri de prepoziții subordonate.

De asemenea, numeroase adverbe intră în componența locuțiunilor prepoziționale și conjuncționale: *împreună cu*, *ca nu cumva* etc.

Aș fi nimerit desigur și cite un graure din cei care zboară printre vitele din cireadă și, împreună cu ciorile, se cocoțează jucînd pe spinarea boilor. ODOBESCU, III 23.

O dovadă a legăturii dintre adverbe și conjuncții o constituie și faptul că unele cuvinte au și valoare de adverb și de conjuncție. Cel mai clar exemplu în această privință este *și*.

Cînd pune mîna pe ceva scris, trîmis de tine, îl și tipărește. GHICA, s. 245.

Cînd gîndești să scapi de-un rău,

Vine altul și mai greu. JARNÍK-BİRSEANU, D. 222.

Scriș în cartea vieții este și de veacuri și de stele

Eu să fiu a ta stăpîină, tu stăpîn vieții mele. EMINESCU, O. I 142.

c. Prin schimbarea categoriei gramaticale adverbele pot deveni substantive. Exemplu:

Într-un tîrziu, neridicînd

De jos a ta privire:

«Eu simt că voi muri-n curînd». COȘBUC, F. T. 7,

față de:

Am stat de vorbă pînă tîrziu. VLAHUȚĂ, G. V. 38.

d. Unele adverbe (de pildă *bine*, *așa*, *aproape*) sînt întrebuițate și cu valoare adjectivală:

De-așa vremi se-nvrednicîră cronicarii și rapsozii. EMINESCU, O. I 149.

Auzînd împăratul că este la un sat aproape un unchiaș dibaci, a trimis să-l cheme. IPIRESCU, L. 1.

e. În schimb, alte părți de vorbire sînt folosite adeseori cu valoare adverbială.

Substantivul *păcat* este folosit cu valoare de adverb predicativ în construcții ca:

Păcat că n-ai fost la conferință!

Cîteodată el își mai manifestă legătura cu substantivul prin articulare și determinare atributivă:

Păcatul mare, că nu stau în mahalaua asta. NĂDEJDE, N. 107.

Pronumele nehotărît *tot* apare adesea întrebunțat adverbial cu sensul de «mereu», «neconținut».

Iar colo bătrînul dascăl, cu-a lui baină roasă-n coate,

Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate. EMINESCU, O. I 132.

Grijeau de foc și tot turnau la lemne, de înflorise grătarul ca brîndușa de toamnă. GALACTION, O. I 249.

Uneori, apare alături de *mereu*:

Mamă, sînt silită eu

Să-i tot văd în vis mereu

Ochii de jărătic? COȘBUC, B. I. 224.

Înainte a unui comparativ, *tot* adverbial înseamnă «din cîc în cîc»:

Lucește c-un amor nespus

Durerea să-mi alunge,

Dar se înalță tot mai sus,

Gă să nu-l pot ajunge. EMINESCU, O. I 175.

Într-adevăr, ploaia venea tot mai aproape. GALACTION, O. I 79.

Pronumele relativ *ce* este folosit cu valoare adverbială în propoziții exclamative (=«cît de»).

O, ce frumoși ochi ai! EMINESCU, O. I 95.

Ce mult se iubeau și ce bine trăiau ei așa pierduți cu mintea ca-ntr-o poveste.

VLAHUȚĂ, N. 42.

Complementul adverbului

§ 339. Complementul adverbului se construiește ca și al adjectivului.

a. Cînd un adverb de cantitate sau de mod propriu-zis determină un adjectiv sau alt adverb, legătura dintre ele se face cu prepoziția *de*. Exemple: ***destul de bine, uimitor de frumos*** etc. Fac excepție adverbele *foarte, mai, mult, prea, puțin* și *tare*, după care nu se pune *de* niciodată (*foarte mare, mai mică, tare bun*), și *asa*, care apare construit și într-un fel și într-altul:

Căta la noi așa de blînd

Senină și tăcută. IOSIF, PATR. 10.

Luna pe cer trece-așa sfintă și clară,

Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară. EMINESCU, O. I 231.

b. Atunci cînd complementul de comparație al unui adverb este pus înaintea acestuia, între termenul de comparație și adverb apare prepoziția *de*:

Abia atingi covorul moale,

Mătasa sună sub picior,

Și de la creștet pîn-în poale

Plutești ca visul de ușor. EMINESCU, O. I 117.

c. Adverbul *asemeni* (*asemenea*) se construiește uneori, după model străin, cu complementul în dativ:

Moțoc îi sărută mîna, asemenea cînelui, care, în loc să muște, linge mîna care-l bate. NEGRUZZI, I 141

în loc de *asemenea cu*.

După modelul acesta, în limba contemporană apare construit cu dativul și adverbul *întocmai*, al cărui complement trebuie să fie de comparație: *întocmai ca cîinele* (și nu *întocmai cîinelui*).

PREPOZIȚIA

§ 340. Prepoziția este partea de vorbire care ajută la exprimarea raporturilor sintactice existente între termenii unei propoziții, adică raporturile dintre substantiv și atributul lui, dintre verb și complementele lui, dintre adjectiv sau adverb și complementul lor.

La mijloc de codru des

Toate păsările ies. EMINESCU, O. I 215.

Pentr-un păhărel de vin

M-ai dat, maică, la străin. JARNIK-BÎRSEANU, D. 175.

Șade Toma Alimoș,

Haiduc din țara de jos,

Nalt la stat,

Mare la sfat

Și viteaz cum n-a mai stat. TEODORESCU, P. P. 581.

Prepoziția este un cuvânt ajutător, întrucât nu are sens lexical de sine stătător și nu se întrebuințează decît ca element de legătură între termenii unei propoziții. Prepoziția nu are rol sintactic independent și nu constituie o parte de propoziție, ci numai ajută la exprimarea legăturilor dintre diferitele părți de propoziție.

Prepoziții simple și compuse; locuțiuni prepoziționale

§ 341. După forma lor prepozițiile sînt simple (*a, către, contra, cu, de, fără, în, între, la, lângă, pînă, pe, pentru, spre, sub* etc.) și compuse (*de la, de către, de pe, dinspre, fără de, pe la* etc.).

Funcțiunea de prepoziție o îndeplinesc și locuțiunile prepoziționale, expresii formate din prepoziții unite cu adverbe sau cu substantive: *afară de, de-a lungul, deasupra, dinaintea, din cauza, dindărătul, împrejurul, în urma, peste drum* de etc.

Cazul cuvîntului precedat de prepoziție

§ 342. Prepozițiile simple și compuse se construiesc cu substantivul, pronumele, adjectivul, numeralul în cazul acuzativ:

*Se scutură din **salcîmi** o ploaie de **miresme**.* DELAVRANCEA, V. V. 233.

*Mergi cu **mine** la **teatru**?*

Numai prepozițiile *asupra* și *contra* se construiesc cu cazul genitiv:

*Am venit să ne luptăm greu, destul ai viclenit **asupra** **tatălui meu**!*

EMINESCU, N. 7.

*Să aruncăm doar o ochire **asupra** **trecutului**.* BĂLCESCU, M. V. 5.

*Romînii vărsară șiroaie de sînge și se jertfiră ca niște martiri pentru apărarea civilizației în **contra** **barbariei**.* BĂLCESCU, M. V. 8;

cu pronumele posesiv:

*Cine nu e cu noi e **contra** **noastră**;*

sau cu pronumele personal neaccentuat în dativ cu valoare posesivă:

*Astfel zise lin **pădurea**,*

*Bolți **asupră-mi** clătînd.* EMINESCU, O. I 111.

Observație. În limbajul comercial, prepoziția *contra* se construiește și cu acuzativul: *am predat pachetul **contra** **chitanță**; **contra** **cost**.* Această construcție este neliterară.

Cazul cuvîntului precedat de locuțiune prepozițională

a. Locuțiunile prepoziționale cu formă articulată, alcătuite prin articularea unui adverb (precedat sau nu de o prepoziție) sau dintr-o prepoziție și un substantiv articulat, se construiesc cu substantivul, pronumele, numeralul în genitiv:

*Împrejurul **casei** e o grădină frumoasă;*

cu pronumele posesiv:

*În **fața noastră** este viața;*

cu pronumele personal neaccentuat în cazul dativ (posesiv):

*Împrejuru-**ne** s-adună*

*Ale Curții **mindre** neamuri.* EMINESCU, O. I 101.

b. Locuțiunile prepoziționale cu formă nearticulată, alcătuite dintr-un adverb și o prepoziție sau dintr-un substantiv și o prepoziție, se construiesc, în general, cu cazul acuzativ.

*Recunosc că am fost vinovat **față de tine**.*

Observație. În construcții de felul: *asupră-mi, împotriva-i*, împreună cu pronumele personal neaccentuat în cazul dativ, prepozițiile și locuțiunile prepoziționale care se construiesc cu genitivul pot să se găsească și în forma nearticulată: *asupră-mi și asupra-mi; împotriva-i și împotrivă-i; înaintea-i și înainte-i* etc.

Articularea substantivului după prepoziție

§ 344. În general, substantivul precedat de prepoziție nu se articulează. Sub forma articulată apare numai atunci când este determinat de un atribut care îi dă un sens hotărât:

Stau pe scaun

dar:

Stau pe scaunul cel mare;

Plec în Uniune

dar:

Plec în Uniunea Sovietică.

Excepție de la regula generală face prepoziția *cu*, după care substantivul poate fi articulat și fără să fie determinat printr-un atribut:

Scriu cu creionul.

Pentru explicarea acestei excepții trebuie să pornim de la situațiile în care *cu* are valoare de conjuncție copulativă («și») precedând un substantiv care are funcțiune de complement sociativ, deci foarte apropiată de funcțiunea de subiect logic: *Cartea am scris-o cu prietenul meu.* (*Prietenul meu* a îndeplinit și el acțiunea verbului *a scrie*.)

Prepozițiile permit însă articularea substantivului următor nedeterminat din punct de vedere formal, în cazul când acest substantiv denumește o ființă unică în momentul dat pentru subiectul vorbitor.

Merg și eu la secție, nene Turturene, s-o mai văz pe hoața. CARAGIALE, O. I 157.

A chemat pe doftorul să-l îngrijească. CARAGIALE, O. IV 195.

Mă întorc de la mama.

Problema sensului lexical al prepoziției

§ 345. Prepozițiile nu au sens lexical de sine stătător, dar nu sînt complet lipsite de valoare lexicală. Gradul de posedare a unei valori lexicale nu este însă același la toate prepozițiile. Din acest punct de vedere este evidentă mai ales deosebirea dintre prepoziții și locuțiunile prepoziționale: locuțiunile prepoziționale au o valoare lexicală destul de puternică, pe cînd valoarea lexicală a prepozițiilor propriu-zise este mult mai slabă. Aceasta se explică prin faptul că la locuțiunile prepoziționale elementele constitutive își mai mențin sensul pe care îl au ca substantive sau adverbe, pe cînd la prepozițiile propriu-zise legătura cu cuvintele din care provin nici nu se cunoaște în cele mai multe cazuri.

Prepoziția ajută la exprimarea a numeroase și variate raporturi. Valoarea prepoziției într-un anumit context este determinată de sensul cuvintelor pe care le leagă. Astfel în exemplele:

În cinci, șase sate abia putu nemeri una după placul ei. CREANGĂ, p. 4.

În clipa aceasta este cu copiii ei. ISPIRESCU, L. 4,

valoarea locală sau temporală a prepoziției *în* se desprinde din sensul substantivelor pe lângă care stă.

În exemplele:

Sara pe deal buciumul sună cu jale. EMINESCU, O. I 231.

L-am întrebat pe Vasile,

prepoziția *pe* are valori cu totul diferite. În prima propoziție *pe* are valoare locală, alcătuind împreună cu substantivul *deal* circumstanțialul de loc al predicatului *sună*, pe când în cea de a doua *pe* nu este decît un morfem al cazului acuzativ, ajutînd la exprimarea complementului direct.

În alte împrejurări prepoziția capătă o anumită valoare numai datorită sensului verbului de care depinde complementul construit cu ajutorul ei. Astfel nu se poate spune că prepoziția *între* exprimă ideea de distribuție, întrucît în exemple de tipul:

Sarcinile s-au împărțit între membrii colectivului,

valoarea aceasta este dată de verbul *a împărți* pe lângă care stă.

Fenomenul opus diversității de sensuri pe care o prezintă unele prepoziții este sinonimia lor. În anumite situații același raport sintactic poate fi exprimat de două sau chiar mai multe prepoziții. De exemplu succesiunea în timp poate fi exprimată cu ajutorul prepozițiilor *cu*, *de*, *după*: *zi cu zi*, *zi de zi*; *seară de seară*, *seară după seară*. Direcția unei mișcări se exprimă atît cu prepoziția *către*, cît și cu *spre*:

Apucînd calea către răsărit, s-a dus. ISPIRESCU, L. 4.

Cînd soarele se pleacă spre apus . . . farmecul tainic al singurătății crește.

ODOBESCU, I 17.

PRINCIPALELE PREPOZIȚII ALE LIMBII ROMÎNE CU DIFERITELE LOR VALORI

A

§ 346. Prepoziția *a* a fost mult întrebuințată în trecut, dar astăzi mare parte a întrebuințărilor ei sînt învechite.

Notă. În limba veche, și azi regional, prepoziția *a* introduce complementul care exprimă:

1. locul :

Juca fata Irodiadei a mijloc și plăcu lui Irod. CORESI, T. 32.

Cînd a fost badea a munte, mergeam la strungă și mulgeam oile. GR. S. VI 205.

Se păstrează în limba literară numai în unele construcții devenite adverbe de loc: *acasă, afund, alături, alocuri, aminte.*

2. scopul:

Mearsă în pădure a lemn. DOSOFTEI, V. S. 26.

Prepoziția *a* se întrebuințează :

1. după verbe care înseamnă « a semăna » etc.

Te uită în toate părțile, doară vei vedea așa ceva care să semene a sat.

ISPIRESCU, L. 336.

Gura ta miroase-a vin

Și brațele-a rozmarin. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 20.

Barba și punga... te făcea să calci a popă. CREANGĂ, A. 86.

2. după verbe care arată direcția, printre care trebuie socotite și verbele care înseamnă « a prevesti » :

Trage a boier.

Vîia în sobă tăciunile aprins, care se zice că face a vînt și vreme rea. CREANGĂ, A. 34.

Să știți, măi, că asta nu-i a bine. VLAHUȚĂ, C. L. 115.

Și în aceste întrebări prepoziția *a* apare numai în formule moștenite, ea nemaifiind productivă astăzi.

3. înaintea infinitivului:

Și unde nu încep a fugi de-mi scăpărau picioarele. CREANGĂ, A. 6.

Știa, vezi bine, soarele cu cine are de-a face, căci eram feciorul mamei, care și ea cu adevărat că știa a face multe și mari minunății. CREANGĂ, A. 34.

E ușor a scrie versuri

Cînd nimic nu ai a spune. EMINESCU, O. I 227.

Excepții :

a. după *a putea* (regional și după *a ști*):

Putem termina lucrul astăzi?

Eu nu cînt că știu cînta,

Dar mi-e dragă țara mea. (Cîntec de mase.)

b. după *a avea* + pronume relativ sau adverb relativ:

N-are ce face.

Ai unde merge la vară?

4. În alcătuirea unor construcții corespunzătoare genitivului:

- a. substantiv precedat de un numeral nedeclinabil:

Se văd trei cai în fugă sărind și tîrîind

Trei palide cadavre a trei viteji de oaste. ALECSANDRI, P. II 348.

Să le lege de codițele a trei cai neînvățați. RETEGANUL, P. II 40.

- b. pronume sau numeral nehotărît ori substantiv precedat de adjectiv pronominal sau numeral nehotărît:

Ele [= ciocnirile] se sfîrșeau totdeauna prin moartea a cîțiva. NEGRUZZI, I 285.

Adunarea a tot satul.

- c. substantiv precedat de substantiv care exprimă o cantitate:

Tratatul de Adrianopoli aduse țărilor recîstigare a parte din drepturile pierdute de atîta vreme. NEGRUZZI, I 202.

- d. (rar) după o locuțiune prepozițională:

40' de războaie împotriva a dușmani groaznici. NEGRUZZI, I 135.

Not e. 1. În limba veche cu prepoziția *a* se formau construcții cu valoare de genitiv cu orice substantiv nearticulat:

Limba mea trestie a cărțulariu curundu scrietoriu. PSALT. SCH. 140.

De multe ori suflete a morți s-au arătat. ȘAPTE TAINE (1645), 63.

Prepoziția *a* servea în limba veche și la formarea de construcții corespunzătoare dativului în următoarele împrejurări:

- a. substantiv precedat de un numeral nedeclinabil:

Nimenea nu poate a doi domni lucra. CORESI, T. 11.

- b. substantiv precedat de adjectiv pronominal nehotărît:

Scriem bună pace și sănătate... mării tale, cinstitute birău de cetatea Bistriței, și a to sfatul mării tale. ROSETTI, B. 39.

Și a mulți orbi dede vederē. BIBLIA 1688, 795.

- c. orice substantiv nearticulat:

Și o dede el a lucrători și se duse. CORESI, T. 48.

Hărăzit-au locuri și domnii cei vecbi a boieri, a slujitori, pentru slujba și credința spre stăpîni. LET. II 94.

Rar, prepoziția *a* precede, în limba veche, un substantiv în cazul dativ:

Spuseră a fîiului lu dumnezeu. CORESI, CAZANIA 179.

2. Deosebită ca origine de prepoziția de mai sus, este prepoziția de dată recentă *a*, care introduce un numeral distributiv:

10 nasturi a 5 lei.

3 saci a 80 Kgr.

Asupra

- § 347. A. Introduce complementul care exprimă:

1. locul (direcția):

*Un vis fantastic veni și-și puse **asupra**-mi negrele sale aripi.* NEGRUZZI, I 60.

*Spînul răpede își ațîntește privirile **asupra** lui Harap-Alb.* CREANGĂ, P. 233.

*Se năpusti **asupra** ei un lup cu niște ochi turbați.* ISPIRESCU, L. 16.

2. timpul (apropiere de un moment, determinarea aproximativă a unui moment în timp, mai ales în construcții ale limbii populare):

*Și-o venit **asupra** nopții.* MARIAN, Descîntece (1886), 243.

*Prins **asupra** faptului.*

3. relația:

***Asupra** problemei care s-a discutat au fost mai multe păreri.*

B. Prepoziția *asupra* se întrebuințează după verbe care înseamnă « a stăpîni », « a avea influență »:

*Nic-a lui Costache . . . nu mai avea stăpînire **asupra** mea.* CREANGĂ, A. 7.

Către¹

§ 348. Introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. direcția:

a. direcția propriu-zisă:

[El] *tot da **către** fîntînă zor.* COȘBUC, F.T. 69.

b. destinația unei comunicări:

De din vale de Rovine

*Grăim, doamnă, **către** tine.* EMINESCU, O. I 149.

c. direcția cu intenție dușmănoasă, cu sensul etimologic al lui *contra* (cf. în limba veche: *cine nu e **către** noi cu noi iaste.* CORESI, T. 140):

[Alexandru vodă:] « *De la venirea mea cu a doua domnie . . . am arătat asprime **către** mulți; m-am arătat cumplit, rău, vîrsînd sîngele multora.* NEGRUZZI, I 149.

2. poziția, atitudinea față de cineva:

*Îndatorirea romînilor **către** turci stă într-un ușor tribut anual de 3000 bani roșii.* BĂLCESCU, M.V. 9.

*Văd și eu că am greșit, de am ponegriț-o așa de tare **cătră** d-ta.* CREANGĂ, P. 134.

3. scopul (în limba veche):

*Aga încălecînd, au purces **cătră** întîmpinarea domnului.* LET. III 295.

4. timpul (apropierea în timp):

*Chiar în aceea zi, **către** sară, baba începu să puie la cale viața nurori-sa.* CREANGĂ, P. 5.

Prepoziția *către* intră în prepoziția compusă *de către*.

¹ Forma veche și regională: *cătră*.

Cite

§ 349. Intră în compunerea numeralelor distributive :

Și rînd pe rînd veneau în sat

Și ieri și astăzi cite unul

Din cei care-au plecat. COȘBUC, B. I. 84.

Ici și colo, pîlcuri de cite trei-patru stejărei ce se cheamă tufă-roșie.

SADOVEANU, N. P. 319.

Notă. Într-un exemplu ca cel următor găsim prepoziția *cite* în legătură cu pronumele *ceva*, care aici are valoare de numeral nehotărît.

Într-una din zile, moșneagul voiește a merge la tîrg să mai cumpere cite ceva. CREANGĂ, P. 76.

(În) contra

§ 350. 1. Introduce complementul care exprimă direcția :

a. direcția propriu-zisă :

Merg (în) contra vîntului.

b. direcția cu intenție, dușmănoasă, ostilitatea :

Cine nu e cu noi e contra noastră.

Ești contra mea, Haralambie. SAHIA, N. 104.

2. Complementul indirect care exprimă obiectul unui schimb :

Efectele emise de stat contra împrumuturilor se numesc efecte publice.

Observație. *Contra* este o prepoziție nouă în limba romină și are valori corespunzătoare prepoziției mai vechi *împotriva*, pe care a început s-o înlocuiască și în limba populară.

Cu

§ 351. Împreună cu cuvîntul pe care îl introduce, exprimă :

1. asocierea :

a. asocierea propriu-zisă¹ :

De departe trandafir, și de aproape borș cu știr. NEGRUZZI, I 251.

Să-și vadă el semănăturile lui, să meargă la ele cu preoteasa. SLAVICI, N. I 23.

b. caracterizarea :

Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă. EMINESCU, C. I 84.

c. conținutul :

Cutie cu bomboane.

Carte cu poze.

d. reciprocitatea² :

Aseară pe la asfințit

Cu alta te-ai întîlnit,

¹ Întărit prin conjuncții sau adverbe : *și cu, împreună cu, la un loc cu, alături cu* etc.

² După verbe cu sens reciproc (mai ales reflexive) : *a se căsători, a se certa, a se înîlni, a se întovărăși, a se înțelege, a se lupta, a se săruta, a se sfîrși* etc., *a avea a face, a discuta, a vorbi* etc.

Cu alta te-ai dragostit. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 247.

Sîntem pe moșia unei Scorpîi, soră cu Gheonoaia. IȘPIRESCU, L. 5.

2. modul:

a. modul propriu-zis¹:

Ghemotocul izbit cu necaz de pămînt se desfăcu. CARAGIALE, O. I 23.

Și cu rușinea lui se întoarce înapoi la tată-său acasă. CREANGĂ, P. 188.

b. instrumental (instrumentul propriu-zis și materia):

Iară cu capul se lucrează mai greu decît cu sapa și cu furca. SLAVICI, N. I 6.

Locul fu arat și semănat cu păpușoi. SLAVICI, N. I 23.

c. măsura:

Nucile se vînd cu suta.

Fetele din Horia

Beau vinarsul cu porția. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 451.

d. cantitatea:

Maidanele Bucureștilor gemeau de soldați care zăceau cu sutele în ploaie. GHICA, S. 234.

Copiii au venit cu droaia.

e. prețul:

Că eu îl plătesc c-un zlot

Și tu-l dai p-o falcă tot. TEODORESCU, P. P. 132.

3. relația:

E student numai cu numele.

Numai aș vrea să știu cum rămîne cu moșu-tău? CREANGĂ, P. 187.

4. timpul:

a. simultaneitatea:

Sub o rîpă stearpă, pe un rîu în spume

Cu vărsarea serii un străin sosi. BOLINTINEANU, P. I 37.

b. durata:

Nu da cu săptămîinile pe acasă. SADOVEANU, O. II 98.

c. succesiunea:

An cu an împărăția tot mai largă se sporește,

Iară flamura cea verde se înalță an cu an,

Neam cu neam urmîndu-i zborul și sultan după sultan. EMINESCU, O. I 144.

¹ Împreună cu cuvîntul următor, *cu* formează numeroase locuțiuni adverbiale modale, care pot fi redată printr-un adverb sau un gerunziu: *cu blîndețe, cu drag, cu grijă, cu nepăsare, cu neputință, cu binîșorul.*

5. cauza :

Tot orașul . . . se adunase ca să privească alergarea de cai, ce se prelungise pînă în luna lui septembrie cu așteptarea d-lui conte Voronțov. NEGRUZZI, I 35.
Am cheltuit toți banii cu boala.

De

§ 352. A. Introduce complementul sau atributul care exprimă :

1. locul :

a. punctul de plecare în spațiu :

Începe el a o măsura cu ochii de sus pînă jos și de jos pînă sus.
 CREANGĂ, P. 163.

b. locul existenței :

A zis fetei să se suie în pod să-și aleagă de-acolo o ladă. CREANGĂ, P. 289.

2. timpul :

a. punctul de plecare în timp :

Doar nu samăn eu grîu, de ieri de alaltăieri. CREANGĂ, P. 160.

Noi de copii ne știm, și-am fost

Ca frații, ba mai bine. COȘBUC, B.I. 57.

Mai rabdă, neică . . .

Pîn' de azi o săptămîndă. TEODORESCU, P. P. 323.

b. momentul existenței :

De dimineată pompierii stropiseră podul. NEGRUZZI, I 29.

Ce să vă spun eu vouă, oameni de ieri, eu omul veacului. NEGRUZZI, I 245.

c. prilejul :

Huțu a venit de sfînta Maria acasă. SLAVICI, N. I 211.

d. succesiunea :

Tu s-o amii cu zi de zi

Și spune-i cîte toate. COȘBUC, B. I. 55.

Trece-n zbor

Spre miez-de-noapte nor de nor. COȘBUC, B. I. 68.

3. originea, proveniența unui obiect :

Și tu, bade, așa-ai gîndit,

Că io-s floare de găsit. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 234.

4. autorul unei acțiuni exprimate printr-un verb pasiv sau al unei opere stice, științifice :

Își simte gîtu-atuncea cuprins de brațe reci. EMINESCU, O. I 95.

Poezii de Eminescu.

5. cauza :

Adese stînd la cină

Simt lacrimile des,

*Nu pot mânca **de** lacrimi,*

Și trebuie să ies. COȘBUC, B. I. 25.

***De** străin și **de** sărac,*

Nu știu seara und' să trag. TEODORESCU, P.P. 326.

6. scopul:

a. scopul propriu-zis:

*Mă pregătesc **de** drum încă **de** pe acum.*

b. destinația:

*Nu-i găscă ci-i găscan, l-am cumpărat **de** sămânță. CREANGĂ, P. 43.*

*D. Georgescu... pornește din salonul **de** așteptare să meargă la ghișet. CARAGIALE, O. II 2.*

*Tren **de** persoane.*

*Casă **de** economii.*

7. materia:

*Azi Mihnea a-mbrăcat chepeneag **de** catifea roșie cu ceaprazuri și cu bumbi **de** aur, cioareci albi tivii cu găitane **de** fir. ODOBESCU, O. I 71.*

*Cucoana era îmbrăcată... cu barej hawaii legată la cap, rochie și pieptar **de** lână de aceeași culoare. CARAGIALE, O. II 78.*

Observație. Construcțiile ca *ciorapi din lână* etc. sînt nerecomandabile.

8. conținutul:

*Un coș **de** mere.*

9. felul, natura unui obiect:

a. explicativ:

*Meseria **de** cizmar.*

*Tratat **de** pace.*

Miroase-adormitoare văzduhul îl îngreun

*Căci vîntul adunat-a de flori **de** tei troiene. EMINESCU, O. I 97.*

b. calitatea:

*Fetița își ridica genele, lunecîndu-și căntătura ei **de**-o dulce și nevinovată șfială. VLAHUȚĂ, N. 137.*

c. cantitatea, greutatea, valoarea, dimensiunea, vîrsta:

*Temerea lui Sigismund se mai adăogi încă prin porunca ce primi ca să se gătească cu o oaste **de** 50 mii lăncieri. BĂLCESCU, O. II 37.*

*Somn **de** 27 de kgr.*

*Bancnotă **de** 100 de lei.*

*Casă înaltă **de** 5 metri.*

*Mama smeului... suflă văpaia din gura ei... cale **de** trei ceasuri. IPIRESCU, L. 26.*

*Cînd gîndesc, mîndră, la tine,
Plînge inimioara-n mine
Ca copilul **de** trei zile.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 114.

10. relația:

***De** frumoasă, ești frumoasă,
Dar ia nu ți-o știi coasă.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 427.
*Greu **de** cap.*

B. Prepoziția *de* se întrebuințează:

1. În construcții cu valoare de genitiv (în limba actuală numai în anumite expresii):

*Fapt **de** zi.
Mijloc **de** oraș.
Cap **de** masă.*

2. La formarea partitivului:

*Unul **de**-ai noștri a plecat.
Ceva **de**-ale gurii.
Bucată **de** pîine.*

3. La construirea formelor de supin:

*Am terminat **de** scris.
Apă **de** băut.
Cal **de** furat.*

4. Înainte infinitivului, cînd acesta are rol de atribut și complement indirect:

*Datoria **de** a învăța.
Ferește-te **de** a munci superficial.*

Observație. Folosirea prepoziției *de* înaintea infinitivului este incorectă cînd acesta are rol de subiect și complement direct:

*El recomandabil **de** a învăța din timp.
Mă grăvesc **de** a învăța.*

5. Între numerele cardinale de la 20 în sus și substantivele pe care acestea le determină:

*Douăzeci **de** cărți.
Treisute șazeci și cinci **de** zile.*

6. Înaintea numeralelor ordinale, în special în declinare:

*Cel **de**-al doilea plan cincinal.
În cinstea celei **de** a treizeci și doua aniversări a partidului.*

7. După numerele distributive:

*Ne-a dat cîte doi lei **de** cap.*

8. După adverbe de cantitate și de mod care determină alt adverb sau un adjectiv:

Destul de bine.

Așa de frumos.

9. La construirea complementului unui adjectiv verbal (echivalent cu complementul direct al verbului corespunzător):

Știutor de carte.

10. La construirea complementului indirect după verbe care înseamnă «a vorbi», «a povești» etc.:

Tocmai vorbeam de ultimele întâmplări din uzina noastră.

După verbe care înseamnă «a se teme», «a asculta» etc.:

Și toată lumea-n ocean

De tine o s-asculte. EMINESCU, C. I 170.

Nu mi-e frică de întuneric.

După verbe care înseamnă «a-și aminti»:

Ea trebui de el în somn

Aminte să-și aducă. EMINESCU, O. I 171.

După adjective:

Vrednic de laudă.

11. Prepoziția *de* intră în compunerea următoarelor prepoziții compuse: *de către, de la, despre, din, dintre, dinspre, de pe, de peste, de sub* etc.

Cu ajutorul ei se construiesc și o serie de locuțiuni prepoziționale: *dinaintea, dinapoia, dindărătul, dedesubtul* etc.

O serie de locuțiuni adverbiale se construiesc cu prepoziția *de*: *deasupra, de curînd, dedesubt, dimpotrivă*.

De la

§ 353. A. Introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. locul:

a. punctul de plecare în spațiu:

Cu cofița, pe-ndelete,

Vin nevastă de la-rîu;

Și cu poala prinsă-n brîu

Vin cîntînd în stoluri fete

De la grîu. COȘBUC, B. I. 6.

b. locul existenței:

Dintre cei de la foc, Toader Ursu mai cu seamă se temea de iarnă. SADOVEANU, N. P. 308.

*Adormi-vom, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi,
Și prin somn auzi-vom buciwm*

De la stînele de oi. EMINESCU, O. I 101.

2. timpul:

a. punctul de plecare în timp:

De la adormirea bătrînului Ștefan-voevod; părintele Moldovei, trecuseră șaptezeci și doi de ani. SADOVEANU, N. P. 5.

b. existența într-un moment:

În discursul **de la** instalare a pomenit despre deosebita grijă pentru instalații. CĂLUGĂRU, O. P. 165.

3. apartenența:

*Donici cuib de-nțelepciune,
Care, cum rar se întîmplă, ca să mediteze pune
Urechile ce-s prea lungе ori coarneaue **de la** cerb. EMINESCU, O. I 31
Și-atunci ea, cînd el glumește,
Joacă pumnii și-l stropește
Pe obraz, dar, drăgălașă,
Tot ea-l zvîntă-n loc de cîrpă
Mîneca **de la** cămașă. COȘBUC, B. I. 79.*

4. proveniența:

*Aripî are, iar în tolbă-i
El păstrează, ca săgeți,
Numai flori înveninate
De la Gangele măreț. EMINESCU, O. I 236.*

B. Prepoziția *de la* introduce complementul indirect:

*Hatmanii au prubuluiț și domniile-lor vremea și au aflat **de la** gîște cum
că se schimbă. SADOVEANU, N. P. 311.*

Condeiu-n mînă tu mi-l pui cu silă.

De la oricine-un snop de paie seceri. EMINESCU, O. IV 333.

Despre

§ 354. Prepoziția *despre* este compusă din *de* + *spre*.

A. Ea introduce complementul și atributul care exprimă:

1. relația:

Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți. EMINESCU, O. I 146.
*Bunică-sa **despre** tată.*

2. locul:

*Hotarul țării noastre **despre** miazăzi îl formează Dunărea.*

3. timpul (momentul aproximativ, apropierea în timp):

Fata împăratului, după povața calului, s-a sculat peste noapte cam despre ziuă. ISPIRESCU, L. 20.

B. Prepoziția *despre* este întrebuințată astăzi mai ales pentru a introduce complementul indirect al verbelor care înseamnă « a povesti » etc.

Spune tu ce vei voi despre superioritatea vânătorii cu prepelicarul. ODOBESCU, III 19.

Din

§ 355. A. Introduce complementul și atributul care exprimă:

1. locul:

a. locul existenței:

*Alei! Toma Alimoș,
Boier **din** țara de jos,
Ce ne calci moșiile*

Și ne strici fînețile? ALECSANDRI, P. P. 73.

*Privirile mă săgetează; pe lângă cei de la mese, ies acum să se uite la mine și cei **din** cafenea.* CARAGIALE, O. I 74.

b. punctul de plecare al unei mișcări:

*Bolnavul sare **din** pat, iese din dormitor și fără să mai anunțe pe cineva . . . iese pe poartă.* CARAGIALE, O. I 24.

2. timpul:

a. momentul existenței:

*Răscoala **din** 1907.*

b. punctul de plecare în timp:

*Și-n odăiță era tăcere, numai **din** cînd în cînd răbufnelile viornice aduceau țipetele porțiței.* SADOVEANU, O. II 115-116.

3. cauza:

*A plecat **din** vina mea.*

*S-a îmbolnăvit **din** neglijență.*

4. modul:

*« **Din** inimă vorbește polițaiul ăsta, seniore », zice Caragiale.* CARAGIALE, O. I 15.

*Te cunoașteam numai **din** vedere.*

5. instrumentul:

*Scrîșnește **din** dinți.*

*Cîntă **din** frunză.*

6. materia:

*Casele de la munte sînt făcute **din** bîrne.*

B. Prepoziția *din* se folosește la formarea partitivului:

Unul **din** tovarășii de muncă s-a îmbolnăvit.

Am mai scurtat **din** cale.

Dinspre

§ 356. Prepoziția *dinspre*, compusă din *din* + *spre*, introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. locul:

a. punctul de plecare al unei mișcări:

Era *Austrul* care venea **dinspre** apa Moldovei. SADOVEANU, N. P. 315.

b. locul existenței:

Pe poteca **dinspre** codri, cine oare se coboară. EMINESCU, O. I 83.

2. relația:

Bunicul **dinspre** mamă.

Dintre

§ 357. E formată din *de* + *între*.

A. Introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. locul:

a. locul existenței între două obiecte sau în mijlocul unei mulțimi de obiecte de același fel:

Casa **dintre** brazi.

b. punctul de plecare (din mijlocul a două sau mai multe obiecte):

Dintre ramuri de arin

Melancolic cornul sună. EMINESCU, O. I 204.

2. timpul (perioada intermediară între două momente cunoscute):

Noaptea **dintre** 9 și 10 august.

B. Prepoziția *dintre* se folosește la formarea partitivului:

Dintre sute de catarge

Care lasă malurile,

Cîte oare le vor sparge

Vînturile, valurile? EMINESCU, O. IV 396.

Tu, cel mai lacom **dintre** regi,

Ai umilit pozoare-ntregi. COȘBUC, B. I. 71.

Dintru

§ 358. A. Introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. locul:

a. punctul de plecare în spațiu:

Bate vîntul **dintr-o** parte —

Iarna-i ici, vara-i departe. EMINESCU, O. I 210.

Dintr-*alte țări, de soare pline,*

Pe unde-ați fost și voi străine,

Veniți, dragi păsări, înapoi. COȘBUC, B. I. 68.

b. locul existenței:

L-ale țării flamuri negre Cîrlova oștirea cheamă,

*În prezent vrăjește umbre **dintr-**al secolelor plan.* EMINESCU,

O. I 32.

2. timpul:

a. punctul de plecare în timp:

Dintr-un timp și vîntul tace;

Satul doarme ca-n mormînt. COȘBUC, B. I. 7.

*Gîndul măriei-tale, batmane, a fost bun **dintru** începutul începutului.*

SADOVEANU, N. P. 259.

b. momentul existenței:

*Mi-a povestit o întîmplare **dintr-o** dimineață de vară.*

3. proveniența:

La foșnetul cel cald al rochii

Dintr-un copil mă simt bărbat. COȘBUC, B. I. 217.

*Din sîngele meu va crește răscumpărarea cum crește grîul **dintr-o** sămînță.*

SADOVEANU, N. P. 398.

*Frați sîntem. Nu frați **dintr-o** mamă, ci frați **dintr-o** durere.* SADOVEANU, N. P. 394.

B. Prepoziția *dintru* intră în componența partitivului:

*Dar **dintr-**al prinților șirag*

Cîți au trecut al casei prag,

De bună seamă cel mai drag

A fost ales. COȘBUC, B. I. 16.

După

§ 359. A. Prepoziția *după* introduce complementul care exprimă:

1. locul:

a. obiectul în spatele sau în urma căruia se petrece o stare sau o mișcare:

*Un papuc e sub o grindă, iară altul **după** ușă.* EMINESCU, O. I 84.

b. direcția:

*Vodă... cum a auzit de aceasta, a și pornit **după** dinșii un mîrșac c-o mulțime de tătari.* NEGRUZZI, I 170.

2. timpul:

a. moment următor altuia:

După un răstimp dădu din umeri, pufni iar cu mirare și-și duse pumnul la bărbie. SADOVEANU, O. II 46.

b. cu nuanță cauzală:

Drumul se înfunda în viroage cleioase **după** atâtea săptămîni de ploaie. CEZ. PETRESCU, S. R. 77.

c. succesiunea:

Neam cu neam urmîndu-i zborul și sultan **după** sultan,

Astfel țară **după** țară drum de glorie-i deschid. EMINESCU, O. I 144.

3. modul (conformitatea):

[Căruța] rătăcește fără de țel, **după** bunul plac al mîrtoagelor arominde sau **după** prepusul de vînat al tîmăddianului căruțaș. ODOBESCU, I 16.

Ai putea să lepezi cîrma și lopețile să lepezi,

După propria lor voie să ne ducă unde repezi. EMINESCU, O. I 155.

4. relația:

La un semn deschisă-i calea și s-apropie de cort

Un bătrîn atît de simplu, **după** vorbă, **după** port. EMINESCU, O. I 146.

5. scopul:

Mă duc **după** cîstig. SADOVEANU, C. II 156.

Părintele trimise pe Cozonac în vale **după** nuiile. SLAVICI, N. I 25.

Fiul pașei din Ianina

Un cal negru-n rîu adapă,

Pe cînd vine **după** apă

Cu vas alb pe cap Despina. COȘBUC, B. I. 28.

B. Prepoziția **după** se întrebuițează pentru a exprima complementul indirect cu nuanță de direcție:

Bine-ți pare să fii singur, crai bătrîn fără de minți,

Să oftezi **după**-a ta fată, cu ciubucul între dinți? EMINESCU, O. I 83.

Iară sufletu-mi se pierde

După chipul tău frumos. EMINESCU, O. I 14.

O fată pe care-a măritat-o **după** Petrea Țapului. SLAVICI, N. I 5.

La construirea formelor de supin:

Umblam **după** înșurat.

Observații. 1. La unii scriitori din secolul al XIX-lea apare forma *dupe* în loc de *după*. Limba literară de astăzi respinge această rostire.

2. Regional, mai ales în Muntenia, *după* se confundă adesea cu *de pe*, ajungîndu-se la construcții incorecte ca:

a. *după* pentru *de pe*:

Plîngi și plîngi de sărea cămașa **după** ea. RĂDULESCU-CODIN, L. 19.

Omul **după** stradă este unchiul meu.

b. *de pe* pentru *după*:

Ba, Popovici, n-oi cînta,

Că eu dac-oi cuvînta,

Hoții că s-or deștepta,

De pe noi că s-or lua. PAMFILE, C. T. 92.

3. În limba romină actuală, prepoziția *după* cu sens temporal apare uneori în urma complementului respectiv, ceea ce e nerecomandabil. Inversarea topicii se produce prin imitarea construcției corespunzătoare din limba franceză. În aceste cazuri prepoziția *după* capătă o nuanță adverbială: «mai târziu»:

Peștru ea, o clipă după, să încerce...

Fără (de)

§ 360. Introduce complemente de mod, instrumentale, sociative și atribute:

1. exprimă lipsa în general:

... oi muri în țări străine

Unde n-oi avea pe nime;

Fără lumină de ceară,

Fără om dintr-a mea țară;

Fără lumină de seu,

Fără om din satul meu. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 194;

adesea în opoziție cu prepoziția *cu*:

Intra în casă și cu treabă și fără de treabă, și cu vreme și fără de vreme.

NECULCE, CR. 213.

A luat-o de nevastă cu voie, fără voie. RĂDULESCU-CODIN, L. 91.

2. exprimă lipsa unei părți dintr-o cantitate:

10 fără 5 minute.

100 fără 3.

3. ține loc de negație:

a. *fără (de)* + infinitivul echivalează cu un gerunziu negativ:

Apropiindu-se de Alexandru vodă, se închină pînă la pămînt, fără a-i săruta poala după obicei. NEGRUZZI, I 138.

b. *fără (de)* + substantiv echivalează adesea cu adverbe, adjective sau participii negative:

Cîmpie fără de margini (= nemărginită).

Se simți deodată fără apărare. DUMITRIU, V. I. 10 (= neapărat).

În

§ 361. Introduce complemente care exprimă:

1. locul:

a. starea sau mișcarea în interiorul unui spațiu:

Stau cîteodată și-mi aduc aminte... ce oameni mai erau în pășile noastre. CREANGĂ, A. 1.

- b. starea sau mișcarea la suprafața sau deasupra unui obiect:
Atunci . . . cumătrul lup se și arată în prag. CREANGĂ, p. 27.
- c. direcția:
*Cobori în jos, luceafăr blînd,
 Alunecînd pe-o rază.* EMINESCU, O. I 168.
2. timpul:
- a. momentul:
Chiar în aceea zi, către sară, baba începu să puie la cale viața nurori-sa.
 CREANGĂ, p. 5.
- b. durată:
Nu se putea dormi el cum de în cîteva zile s-au schimbat astfel lucrurile.
 ISPIRESCU, L. 9.
- c. un moment viitor:
De azi în trei zile plecăm. ISPIRESCU, L. 4.¹
3. cauza:
Începe a face un tărăboi, de s-a sculat toată ograda în gura lui. CREANGĂ, p. 304.
4. scopul:
Plecase în pețit. ISPIRESCU, L. 34.
5. modul:
- a. modul propriu-zis:
Puteau îmbla în tihnă prin pădure. ISPIRESCU, L. 7.
- b. instrumental (instrumentul propriu-zis și materia):
*De cînd m-am măritat
 Am și tors ș-am și pus pînză
 Ș-am uitat de-a țice-n frunză.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 178.
O căruță ferecată în aur. ISPIRESCU, L. 38.
6. relația:
- [Grîul] era-n spic cît vrabia,
 Era-n pai cît trestial! TEODORESCU, P. P. 145.
 Un bondar rotund în pîntec. EMINESCU, O. I 187.

Înspre

§ 362. Introduce complementul care exprimă:

1. locul:

a. direcția:

*Iară tei cu umbra lată și cu flori pînd-n pămînt
 Înspre apa-ntunecată lin se scutură de vînt.* EMINESCU, O. I 154.

b. locul aproximativ, apropierea în spațiu:

Era înspre acea parte a cerului un pîlc de nouri, și cometa nu se vedea.
SADOVEANU, N. P. 325.

2. timpul (moment aproximativ, apropierea în timp):

Am să merg mai înspre seară
Prin dumbrăvi, ca mai demult. COȘBUC, B. I. 8.

3. modul:

Sănătatea lui Radu mergea înspre bine. VLAHUȚĂ, N. 42.

Între

§ 363. A. Prepoziția *între* introduce complementul care exprimă:

1. locul (starea sau mișcarea în spațiul care desparte două obiecte sau în mijlocul unor obiecte de același fel):

Să oftezi dup-a ta fată, cu ciubucul între dinți. EMINESCU, O. I 83.
Umple o tavă cu jăratic . . . și o pune jos între cai. CREANGĂ, P. 194.

2. timpul (perioada care desparte două momente cunoscute):

Cele două zile grele,
Care-i simbăta-ntre ele. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 257.
Între acestea veni seara. ISPIRESCU, L. 39.

B. Prepoziția *între* se întrebuințează la formarea partitivului:

Între toți oamenii din împărăția mea numai un pădurar se bizuiește la treaba asta. CREANGĂ, P. 210.

C. La exprimarea reciprocității:

Ce să facă dracii? Se sfătuiesc între dîșii. CREANGĂ, P. 48.

Întru

§ 364. A. Introduce complemente care exprimă:

1. locul:

a. acțiunea în interiorul unui spațiu:

De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu?
Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu? EMINESCU, O. I 137.

b. starca sau mișcarea la suprafața sau deasupra unui obiect:

Hangiul ieșise pe podeț, sub cununa de fin atîrnată într-o prăjină aplecată asupra uliței. SADOVEANU, N. P. 321.

c. direcția:

Căci perdelele-ntro parte cînd le dai, și în odaie
Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie,

Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate

De dureri pe care însă le simțim ca-n vis pe toate. EMINESCU, O. I 130.

2. timpul:

a. momentul:

Într-o bună dimineată, feciorul mamei îi și aduce o noră pe cuptior. CREANGĂ,

P. 8.

b. durata:

Ci tu citești scrisori din roase plicuri

Și într-un ceas gîndești la viața toată. EMINESCU, O. I 119.

3. cauza:

Și bău, așa, mai mult într-un năcaș. SADOVEANU, P. S. 7.

I-aș da foc într-o mînie. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 221.

4. scopul:

Oamenii veniți întru întîmpinarea măriei sale cercau în felurite chipuri să afle vești de ce spune lumea despre steaua cu coadă. SADOVEANU, N. P. 336.

5. modul:

Omenirea merge într-un progres continuu. BĂLCESCU, M. V. 3.

Au rămas în fața măriei sale, mari și greoi, întru sfială și mușenie, învîrtindu-și în degete căciulile de oaie. SADOVEANU, N. P. 293.

6. instrumentul:

Se îmbracă pe ascuns într-o piele de urs. CREANGĂ, P. 185.

7. relația:

Tu cunoști slăbiciunea doamnei B. întru aceasta. NEGRUZZI, I 64.

Să știți, a zis Strămurare, că acest frate al nostru... m-a deslușit întru totul. SADOVEANU, N. P. 309.

B. Prepoziția *întru* se întrebuițează după verbe care arată o transformare, pentru a introduce rezultatul transformării.

Schimbară... dușmănia... într-o prietenie folositoare. BĂLCESCU, M. V. 7.

Bordeiul moșneagului se prefăcuse într-un palat mult mai strălucitor decît al împăratului. CREANGĂ, P. 85.

Observație. Prepoziția *întru* are aceeași valoare cu prepoziția *în*. Frecventă în limba mai veche, ea nu s-a păstrat decît în legătură cu articolul și numeralul *un, o*, cu pronumele *însul, acesta: într-o, într-însul*.

Folosirea, în alte condiții, a prepoziției *întru* în limba literară de astăzi este un arhaism: *S-a ridicat acest locaș întru aducerea aminte a celor care au contribuit la instruirea tinerelor odrasle.*

La

§. 365. A. Introduce complemente care exprimă:

1. locul:

a. locul în care se petrece o stare sau o mișcare:

La fîntîna din făget

Șezi jos să mi te-aștept. TEODORESCU, P. P. 278.

b. direcția:

Foicică de sulfînă,

Hai, cumătră, **la** grădină. TEODORESCU, P. P. 335.

Observație. După verbele mișcării, cînd arată direcția, *la* ajunge să se confunde uneori cu *în*. În general regula cere ca *în* să fie întrebuințat înaintea numelor de țări sau regiuni, iar *la* înaintea numelor de localități. Exemple: *colegul meu pleacă în Uniunea Sovietică*; *el se duce la Moscova*. În limba veche și azi regional *la* apare și înaintea numelor de țări. Exemple: *Se întoarce la Moldova în pace* E. VĂCĂRESCU, IST. 2261 24. *Aș trece la Moldova*. JĂRNIC-BÎRSEANU D. 141. *Știu cînd o venit rușii, că io i-am dus în car la Țara ungurească*. GR. N. 432.

c. limita unei extensiuni în spațiu:

Și le zicea el, versurile acestea, de te-ajungea **la** inimă. SADOVEANU, O. II 6.

Părul i-ajunge **la** călcîie. EMINESCU, O. I 95.

d. distanța:

La un pas de el, văzu un soldat mort. CAMILAR, N. I 58.

2. timpul marcat prin:

a. data și ora, momentul zilei:

Anul universitar începe **la** 1 septembrie.

La ora 10 avem ședință.

De e curcă,

Ce se-ncurcă

La revărsatul zorilor,

În calea vînătorilor? ODOBESCU, I 9.

b. eveniment:

La ieșirea sa din închisoare, Cîmpineanu și-a găsit averea foarte redusă.

GHICA, S. 627.

c. vîrsta:

Eminescu a murit **la** 39 de ani.

d. prilejul:

Prietenul **la** nevoie se cunoaște.

Și tovarășa mea, **la** nu știu ce cuvînt ofensator, începuse să plîngă. CEZ.

PETRESCU, S. R. 69.

La un semn s-alină jocul,

Și-acum Rumi-n mijloc iese. COȘBUC, B. I. 45.

e. moment viitor:

*Ba s-a îndura **la** toamnă, ba **la** iarnă, ba **la** primăvară, ba **la** vară, ba iar **la** toamnă.* CREANGĂ, P. 141.

f. momentul împlinirii unui termen:

Dar curînd s-a istovit,

***La** trei ani mi-a și murit.* TEODORESCU, P. P. 281.

g. periodicitate:

***La** ceas o lingură.*

*Se scutură el **la** șapte ani o dată.* CREANGĂ, P. 218.

*Se ducea . . . **la** luna, **la** săptămîna*

Ca să vadă grîul de-i copt. ȘEZ. III 242.

3. scopul:

O tu, om nesocotit,

***La** aceasta ai venit,*

Ca să mă omori pe mine? TEODORESCU, P. P. 117.

4. instrumentul:

*Text scris **la** mașină.*

5. modul:

a. modul propriu-zis:

*Ion umbla acum aproape **la** pas.* DUMITRIU, V. L. 92.

b. măsura:

*Ziarele vechi se vînd **la** kilogram.*

6. relația:

*Străin **la** vorbă și **la** port.* EMINESCU, O. I 171.

*De trup ești măruntel, nu-i vorbă, dar **la** fire ești mare.* CREANGĂ, P. 150.

*Aduna paserile cele mai agere **la** zbor.* ISPIRESCU, L. 75.

B. Prepoziția *la* mai formează complementul pe lîngă numeralele distributive:

*Să-mi dai **la** vită cîte un leu.* ȘEZ. V 46.

*Dobînda de 5 **la** sută.*

C. Prepoziția *la* se întrebuintează:

1. În alcătuirea unor construcții corespunzătoare:

a. dativului:

cu numeral (construcție obligatorie):

*Am dat cărți **la** doi copii;*

cu substantiv sau pronume, îndeosebi în limba veche și în cea populară:

*Au mîrs călugărul cu acela răvaș și l-au dat **la** Vasilie vodă.*

M. COSTIN, T. 133.

*Să dea **la** boi de mîncare.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 514.

Cît mac e vara prin livezi,

*Atîția ani **la** miri urez.* COȘBUC, B. I. 23.

Odele, imnele, sonetele lui, închinat la unii, alții, sînt îndestul de frumoase. NEGRUZZI, *Păcatele tineretelor* (1946), 117.

Îți spun ca la un frate că din cruda copilărie slujesc prin străini. CREANGĂ, p. 200.

Iar la cea măicuță

Să nu spui drăguță

Că la nunta mea

A căzut o stea. ALECSANDRI, p. p. 3.

b. genitivului (regional):

Casa la un om sărac. JAHRESBERICHT, v 175.

2. În construirea formelor de supin:

S-a dus la scăldat.

Atîrna o bucată de dimie la uscat. DUMITRIU, v. l. 46.

3. Înaintea infinitivului, cînd e vorba de a denumi o acțiune:

Nu slujește decît la a sfărîma... (Construcții nerecomandabile; corect este *nu slujește decît la sfărîmarea...*)

4. Pentru a marca aproximația:

Erau la 8.000 de voinici. IPSIRESCU, M. v. 20.

5. Afectiv, *la* se întrebuințează pentru a exprima o cantitate mare, pierzîndu-și calitatea de prepoziție.

Și mînîcă fata la plăcinte și mînîcă băt bine. CREANGĂ, p. 290.

În acest caz, se pune și pe lîngă un nominativ (subiect):

Au venit la oameni, de nu mai aveau loc în sală.

6. Prepoziții compuse: *de la, pînă la, pe la.*

Lîngă

§ 366. A. Introduce complementul care exprimă locul (apropierea, alăturarea):

Lîngă școală este un parc.

Am luat loc lîngă prietena mea.

B. Prepoziția *lîngă* intră în compunerea altor prepoziții: *pe lîngă, de lîngă, pînă lîngă.*

Pe

§ 369. A. Introduce complementul care exprimă:

1. locul:

a. starea sau mișcarea :

Pe tavă era un cocoș fript... o plăcintă, o garafă de vin. SLAVICI, N. I 244.

Pe Argeș în jos,

Pe un mal frumos

Negru vodă trece. ALECSANDRI, P. P. 186.

b. străbaterea unui obiect sau spațiu:

Bunicul nu vede nimic din mișcările nepotului; fumează: **pîc, pîc** și privește **pe** geamuri, afară. SADOVEANU, O. III 233.

Dînd pînteni calului ieși **pe** poartă, ca vîntul. ISPIRESCU, L. 3.

Începu a-i țîșni apa **pe** nări și **pe** urechi ca **pe** niște lăptoace de mori. CREANGĂ, P. 242.

Observație. Întrebuintarea prepoziției **prin** în loc de **pe** în construcții ca ieșirea **prin** așe din față, a se uita **prin** fereastră este greșită.

2. timpul:

a. momentul:

Așa se cînta **pe** vremea lui Caragea și a lui Șuțu. ALECSANDRI, T. 103.

Aveam și noi, **pe** vremea Kivului, rod și vite cu diumul. DELAVRANCEA,

s. 17.

— considerat îndeosebi după starea atmosferică sau meteorologică:

M-a făcut maica **pe** lună

Să fii tot cu voie bună. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 395.

b. moment aproximativ, neprecizat:

Era **pe**-ntunecate. SLAVICI N. I 245.

Pe seară să te gătești, copilă ce ești. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 366.

c. destinația în timp:

Nu lăsa **pe** mîine ce poți face azi.

De anul trecut, de cînd venise în permisie **pe** cîteva zile ... nu se mai răs-punsese cu bătrînul. SADOVEANU, O. IV 7.

d. (regional) succesiunea:

Seară **pe** seară o aștepta, și alte dăți se preumbla ceasuri întregi. POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 170.

3. modul:

a. modul propriu-zis:

Zboară mierlele-n tufiș

Și din codri noaptea vine

Pe furiș. COȘBUC, B. I. 5.

Pe dibuite umblă omul numai cită vreme nu și-a găsit drumul. SLAVICI, N. I 266.

Umbla cu inima deschisă, lucra **pe** față și fără viclesug. ISPIRESCU, M. V. 56.

b. conformitatea:

*Plătit-au apoi cu capetele sale această faptă și Șeptilici și Goia, de la Alexandru vodă, **pe** lege dreaptă.* M. COSTIN, LET. (1942) 46.

*Fă-i **pe** voie.*

c. măsura:

Drag îmi e omul cinaș
.....

*Că se-ncalță **pe** picior*

Și dă gură de fecior! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 384.

*I-au făcut cizme **pe** piciorul lui.*

*Dă-mi banii **pe** jumătate.*

B. Prepoziția *pe* mai introduce complementul indirect care exprimă obiectul unui schimb:

***Pe** simbria dintr-un an*

Facu-mi casă cu pridvan. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 409.

*A da vrabia din mână **pe** cioara de pe gard.*

Să-i duc o poștie sacul

***Pe**-un singur sărutat.* COȘBUC, B. I. 34.

*Să nu vie vremea să dai cîntea **pe** rușine.* NEGRUZZI, I 249.

C. Prepoziția *pe* se întrebuințează uneori la construirea acuzativului. În această situație se găsesc:

1. numele proprii de persoană:

*L-am văzut **pe** Vasile.*

2. numele comune de persoane cunoscute de vorbitor sau determinate:

*Intraseră în grădină Alecuț tinichigiul și învățătorul meu Culai. Am vestit **pe** tata.* SADOVEANU, N. F. 183.

*L-am ascultat **pe** profesor vorbind.*

*Am înștiințat-o **pe** mama că sosesc mîine.*

*L-am întîlnit **pe** milițianul din colț.*

3. numele de ființe sau lucruri personificate:

Zi foarte așteptată,

Și scumpă în nevoi,

Ca să vedem odată

***Pe** lupi mîncăți de oi.* ALEXANDRESCU, M. 299.

*Vulpea l-a înșelat **pe** urs.*

***Pe** trandafir l-a lăsat albina mai la urmă.*

4. numele generice, referitoare la o întreagă categorie:

*Haina nu face **pe** om mai de treabă.*

***Pe** pom îl tai cînd se usucă.*

Observație. Construcția acuzativului cu *pe* poate fi înlocuită cu forma de acuzativ articulat, fără *pe*: *a chemat pe copii* — *a chemat copiii*.

În general construcțiile fără *pe* sînt mai puțin deferente, presupunînd o asimilare cu lucrurile.

Înlocuirea acuzativului cu *pe* al unui substantiv însoțit de un adjectiv posesiv prin acuzativul simplu al numelui respectiv impune în construcție și înlocuirea adjectivului posesiv prin dativul posesiv al pronumelui personal neaccentuat sau prin pronumele reflexiv:

De ce ai certat-o pe fata mea?

De ce mi-ai certat fata?

5. Se construiesc de asemenea cu prepoziția *pe*: acuzativul pronumelui (personal accentuat, posesiv, demonstrativ, nehotărît, relativ, interogativ) și al numeralului, acuzativul adjectivului însoțit de articolul adjectival *cel, cea, cei, cele*:

Întreabă pe cineva.

M-a întrebat și pe mine.

Pe doi i-am evidențiat, iar pe șase i-am criticat.

I-am lăudat pe cei trei prieteni.

D. Prepoziția *pe* mai intră în jurăminte:

Pe cîntea mea.

E. Împreună cu alte prepoziții (*la, lângă, sub*) *pe* intră în alcătuirea prepozițiilor compuse: *pe la, pe lângă, pe sub*.

Este de remarcat că prepozițiile compuse cu *pe* au un sens mai puțin definit decît prepozițiile simple. Să se compare: *te aștept deseară la șapte* cu *te aștept deseară pe la șapte*; *locuința mea e lângă școală* cu *locuința mea e pe lângă școală* etc.

Pe la

§ 370. Introduce complementul care exprimă:

1. locul unei stări sau al unei mișcări:

Că și eu trimitte-voi

Ce-i mai mîndru pe la noi. EMINESCU, O. I 149.

Pocnînd din bici pe lângă boi,

În zori de zî el a trecut

Cu plugul pe la noi. COȘBUC, B. I. 74.

2. timpul (moment aproximativ):

Ea e-naltă și ușoară —

S-o vezi numai și să tremuri!

Și de-abia pe la Sîn-Petru

Umple optsprezece vremuri. COȘBUC, B. I. 76.

Pentru

§ 371. A. Introduce complementul care exprimă:

1. scopul:

*Muncim **pentru** construirea socialismului.*

2. timpul:

*Sedința de azi s-a amînat **pentru** mîine.*

3. cauza:

***Pentru** lucruri de nimic, am fost umilit de mulți cu vorbe tari care îmi amin-teau despre sărăcie. SADOVEANU, O. II 275.*

*N-ar trebui să te superi **pentru** o ființă ca aceea. SADOVEANU, O. III 501.*

4. relația:

***Pentru** mine e indiferent dacă mergi sau nu, dar **pentru** tine e important să te botărești.*

B. Prepoziția *pentru* mai introduce complementul indirect care exprimă obiectul unui schimb:

***Pentr-un** turc care cădea*

Zece de-afară venea. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 494.

C. Prepoziția *pentru* se întrebuințează:

1. la construirea formelor de supin:

*A chemat o femeie **pentru** vărut.*

2. înaintea infinitivului, substituind o propoziție finală:

*Trăim **pentru** a munci și **pentru** a lupta.*

3. înaintea unor cuvinte împreună cu care prepoziția *pentru* înlocuiește un dativ:

*Am cumpărat cărți **pentru** copiii de la cămin [= am cumpărat cărți copiilor de la cămin].*

Peste

§ 372. A. Introduce complementul care exprimă:

1. locul:

a. starea sau mișcarea pe deasupra unui obiect:

***Peste** apa limpede ca lacrima se apleacă sălcii pletoase. SADOVEANU, O. III 242.*

b. starea sau mișcarea dincolo de un obiect:

*Se aplecă **peste** geam și întreabă cu glăsușoru-i argintiu. SADOVEANU, O. VI 316.*

- c. punctul final al unei mișcări de sus în jos:

*A căzut bruma **peste** cîmpii.*

Peste tîrgușorul **pestriș** veniră multe valuri de vînturi reci. SADOVEANU,

o. IV 145.

2. timpul:

- a. durata:

*Groapa ce și-a făcut pentru bordei, după ce că e mare foarte, apoi n-a avut grijă să o acopere **peste** noapte cu ceva. ISPIRESCU, L. 176.*

- b. moment viitor:

Peste un ceas, cînd se întoarse, în casa de jos, nu era decît Ana. POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 59.

B. Prepoziția **peste** se întrebuințează înaintea numeralelor pentru a arăta:

1. depășirea unei cantități:

*Erau **peste** patruzeci de mii de oameni la manifestație.*

2. depășirea unei cantități în timp:

*L-am așteptat **peste** trei ceasuri.*

3. succesiunea cantitativă:

*Cu așa parlamente se fac legi **peste** legi. CARAGIALE, O. V 173.*

C. Cu unele substantive, marchează depășirea unei limite de mod: **peste** putință, **peste** măsură.

D. După verbele care înseamnă « a stăpîni », se întrebuințează pentru a introduce complementul indirect:

*Un sultan dintre aceia ce domnesc **peste** vreo limbă. EMINESCU, O. I 142.*

E. Cu ajutorul prepoziției **peste** se formează:

1. prepoziția compusă **de peste**.

2. locuțiunea adverbială **peste tot**.

Pînă

§ 367. A. Introduce complementul care exprimă:

1. locul (limita unei extensiuni în spațiu):

*De la marginea satului, de la poalele dealului și **pînă** băt cine știe unde, numai o pînză de apă. SADOVEANU, O. II 210.*

2. timpul (limita unei extensiuni în timp):

*Cîteodată vorba se prelungea **pînă** tîrziu, cînd venea Hleba. SADOVEANU, O. II 205.*

B. Prepoziția **pînă** se întrebuințează în prepozițiile compuse: **pînă după**, **pînă în**, **pînă la**, **pînă peste**, **pînă spre**, **pînă sub**, **pînă după** etc.

Pînă la

§ 368. Introduce complementul care exprimă:

1. locul (limita unei extensiuni în spațiu):

Hatmanul mai are de făcut un drum pînă la botarul nobailor.

SADOVEANU, N. P. 298.

2. timpul (limita unei extensiuni în timp):

Viața lui Nicu Bălcescu se înfășura și se împletea cu viața mai tuturor oamenilor care au jucat un rol în țara noastră de la 1841 pînă la 1853. GHICA, S. 528.

3. modul:

Sala de spectacol se umpluse pînă la refuz.

Prin

§ 373. Prepoziția *prin* introduce complementul care exprimă:

1. locul:

a. străbaterea unui spațiu:

Începea să se strecoare, ajutîndu-se cu prăjina, prin cărările de apă deschise prin papură și trestii. SADOVEANU, O. II 26.

b. loc nedeterminat precis:

Mort și Mircea

Prin văi pe la Smîrdan. COȘBUC, B. I. 85.

2. timpul:

Viitor de aur țara noastră are,

și prevăd prin secolii a ei înălțare. BOLINTINEANU, P. I 23.

3. instrumentul:

a. obiect:

Oltul . . . își răzbună prin urlete sălbatece de strîmtoarea ce suferă. ALEXANDRESCU, M. XVIII.

b. ființă (intermediar cu ajutorul căruia este făcut un lucru):

Făceau toate chipurile, sau ei de-a dreptul sau prin alții, cum să deie vîșoarele mele măcar de-un pas pe moșia boierească. CREANGĂ, A. 159.

c. acțiune:

Acest domn luînd întîi domnia prin mijlocirea grecilor. GASTER, CR. II 81.

Răscoalele țărănești din 1907, înăbușite prin asasinarea a 11.000 de țărani, au demască în fața poporului întreg legăturile strînse ale moșierimii cu burghezia în ascensiune. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 263.

Printre

§ 374. Introduce complementul care exprimă locul:

Să sed printre floricele

S-ascult vîers de păsărele. GASTER, CR. II 306.

Printru

§ 375. Introduce complementul care exprimă:

1. locul:

*Am trecut **printr-o** pădure de brazi.*

2. instrumentul:

a. obiect:

*I-a răspuns **printr-o** palmă.*

b. ființă (intermediar cu ajutorul căruia este făcut un lucru):

*Mi-a trimis vorbă **printr-un** vecin.*

c. acțiune:

***Printr-o** fericită întâmplare te-am găsit la timp.*

Spre

§ 376. A. Introduce complementul care exprimă:

1. locul:

direcția:

Pe cal se arunca

*Și **spre** Dunăre-alerga*

Hăulind și chiuind. ALECSANDRI, P. P. 59.

Ochii ei frumoși și dragi

*Priveau tot **spre** poala rochiilor. COȘBUC, B. I. 9.*

2. timpul:

a. moment aproximativ, apropierea în timp:

Dar noaptea-n zăre uneori,

Cînd e furtună-n depărtare,

La margini de-oriizont răsare

*Un fulger alb tîrziu **spre** zori. COȘBUC, P. 151.*

b. direcția în timp:

*De aceste . . . a vorbit bunicul David, cu mama și cu tata mai toată noaptea duminică **spre** luni, și luni **spre** marți. CREANGĂ, A. 22-23.*

3. scopul:

*Îi dăte **spre** slujbă pe fata unei țigance. ISPIRESCU, L. 68.*

B. Se întrebuințează înaintea infinitivului, substituind o propoziție finală:

*Să cer un semn, iubito, **spre-a** nu te mai uita? EMINESCU, O. I 127.*

Sub, subt

§ 377. Introduce complementul care exprimă:

1. locul (starea sau mișcarea mai jos de alt obiect care se află deasupra sau mai sus):

*Eram acum tocmai pe culmea dealurilor **sub** care se adăpostește ca într-o copăie satul Bisoca. ODOBESCU, I 194.*

2. timpul:

a. epoca, definită prin conducerea țării:

Tara, înălțată și întinsă sub Ștefan cel Mare, stătea încă tare, ca un cuib de zimbri. SADOVEANU, O. I 247.

b. apropierea în sens temporal:

Pe la 10 jum. este «subt-amiază», pe la 4-5 este «sub-sară». ȘEZ. VIII 84.

3. modul:

Mai aproape de noi însă, sub forme și culori mai reale, se vedeau . . . mari pietroaie sure și murgi. ODOBESCU, III 195.

CONJUNCȚIA

§ 378. ConjunȚia este partea de vorbire care leagă două propoziții într-o frază sau două cuvinte cu același rol sintactic într-o propoziție.

a. ConjunȚiile leagă două propoziții coordonate sau o propoziție subordonată de regenta ei.

Zboară mierlele-n tufiș

Și din codri noaptea vine

Pe furiș. COȘBUC, B. I. 5.

Ne strigă frații în drum rămași,

Dar nu avem timp de morminte. BANUȘ, B. 77.

Dacă voi uita tot ce-am îndurat, nu voi mai urî niciodată. JEBELEANU, C. 9.

b. În propoziție, conjunȚiile leagă două sau mai multe subiecte, două atribute de același fel sau două complemente de același fel (două complemente directe, două complemente indirecte sau două circumstanțiale de același fel).

1. subiecte:

Cuconu Alecu și moș Grigore stăteau, ca totdeauna, în cerdacul cu geamlîc.

SADOVEANU, O. IV 32.

2. atribute:

Am găsit în sertar câteva desene vechi, dar scumpe.

Pădurile în depărtare cu tulpini fumurii . . . par cercelate cu flori de zarzări și de corcoduși. DELAVRANCEA, S. 5.

3. complemente:

Pămînt și turme avea numai pentru brana curții. SADOVEANU, N. P. 65.

Gînditoare și tăcută luna-n cale-i se oprește. ALECSANDRI, P. II 57.

ConjunȚii simple, compuse; locuțiuni conjunȚionale

§ 379. După forma lor conjunȚiile se împart în conjunȚii simple (că, căci, ci, dacă, dar, de, fie, iar, însă, nici, ori, sau, și etc.) și conjunȚii compuse (ca să, ci și, deși, deoarece, fiindcă, pentru că, fără (ca) să, pînă să etc.).

Pe lângă acestea există și locuțiuni conjuncționale, expresii formate din unirea mai multor cuvinte, care îndeplinesc funcțiunea de conjuncții: *ca și când, ca și cum, câtă vreme, cât timp, cu toate că, de aceea, de câte ori, de nu cumva, din moment ce, de vreme ce, din cauză că, în loc să, în vreme ce, în timp ce, o dată ce, ori de câte ori, pe câtă vreme* etc.

Funcțiunea de conjuncție este îndeplinită și de adverbele relative: *unde, când, cum* și de pronumele relative *care* și *ce*.

Uneori conjuncțiile sînt întărite de adverbe și locuțiuni adverbiale ca: *numai (numai să, numai dacă), chiar (chiar dacă, chiar când), mai ales (mai ales că)* etc.

Conjuncții coordonatoare și subordonatoare

§ 380. După funcțiunea lor conjuncțiile se împart în două categorii: coordonatoare și subordonatoare.

Conjuncțiile coordonatoare leagă două propoziții de același fel sau două părți de propoziție cu aceeași funcțiune sintactică.

Conjuncțiile subordonatoare leagă de propoziția regentă, de care depind ele, propozițiile dependente (subordonate) pe care le introduc.

a. Conjuncțiile coordonatoare (locuțiunile conjuncționale etc.) sînt:

copulative: *și, nici*;

disjunctive: *sau, ori*;

adversative: *dar, iar, însă, ci*;

conclusive: *deci, așadar, prin urmare, de aceea*;

cauzale: *că, căci*.

b. Conjuncțiile subordonatoare sînt:

de loc: *unde, de unde, pe unde, pînă unde*;

de timp: *cînd, de cînd, pe cînd, după ce, îndată ce*;

de mod: *cum, după cum, precum, ca*;

de cauză: *fîndcă, pentru că, deoarece, căci*;

de scop: *ca să*;

de condiție: *dacă, de*;

de concesie: *deși, cu toate că, măcar că, chiar de, chiar dacă*;

de consecuție: *încît, că, de*.

Conjuncții corelative

§ 381. De multe ori conjuncțiile și adverbele relative din propozițiile subordonate merg mîna în mîna cu o conjuncție, un adverb sau un pronume din propoziția regentă.

Asemenea conjuncțiilor, adverbe sau pronume sînt corelative: *deși... totuși, după cum... tot așa, pe cît... pe atît.*

Cît ți-e plapoma, atît te-ntinde.

La vîntorie... eu mă pricep cam tot atîta pe cît se pricepea vestitul ageaminu. ODOBESCU, III 9.

Deși nu m-ai chemat, tot am venit.

În coordonare sînt situații cînd aceeași conjuncție sau locuțiune conjuncțională apare atît într-unul din membrele coordonării, cît și în celălalt: *nici... nici, ori... ori.*

Nici mi-i foame, nici mi-i sete,

Nici mi-i dor de codru verde. ȘEZ. V 12.

Conjuncții cu valori multiple

§ 382. În general, conjuncțiile s-au specializat pentru a exprima fiecare un anumit raport sintactic. Cele mai frecvente însă au funcțiuni foarte variate, putînd exprima și alte raporturi sintactice decît cel care constituie funcțiunea lor principală. De exemplu conjuncția *și*, care este în primul rînd o conjuncție coordonatoare copulativă, poate avea uneori rol de conjuncție adversativă sau conclusivă; adverbul relativ *cînd*, deși e mai întîi temporal, poate exprima și raporturi cauzale, condiționale, concesive; conjuncția *că* introduce propoziții complementive (directe și indirecte), subiective, predicative, atributive, concesive, consecutive, cauzale, temporale.

Iată conjuncțiile în ordinea lor alfabetică cu funcțiunea lor principală și cu celelalte raporturi sintactice pe care le exprimă.

CONJUNCȚII COORDONATOARE

Așadar

§ 383. **Conclusiv:**

Munca pe om niciodată nu-l lasă a flămînzî...

Așadar d-aci-nainte să nu ședem lenevoși. PANN, P. V. II 91.

Ci (în limba mai veche **ce**)

§ 384. **Adversativ:** a. După o propoziție negativă, marcînd opoziția puternică față de această propoziție:

Nu voi sicriu bogat,

Podoabe și flamuri,

Ci-mi împlețiți un pat

Din veste de ramuri. EMINESCU, O. I 223.

Nicoară n-a răspuns, **ci** a privit țință lacrimile batmanului Agapie. SADOVEANU, N. P. 157.

De din vale de Rovine

Grăim, doamnă, către tine,

Nu din gură, **ci** din carte,

Că ne ești așa departe. EMINESCU, O. I 149.

Împăratul Verde nu avea feciori, **ci** numai fete. CREANGĂ, P. 183.

b. După o propoziție optativă, cu sensul «dar», «însă»:

Ți-aș arăta

Din bob în bob amorul,

Ci numai nu te mînia,

Ci stai cu binisorul. EMINESCU, O. I 174.

c. La început de frază, exprimă un îndemn (de obicei cu un imperativ):

Ci lăsați să ne spuie nenea Ștefan cum a fost, cînd era să-l arunce din clopotniță. GHICA, S. 505.

Dar (în limba mai veche **dară**)

§ 385. a. Adversativ:

Pînă acum toți rîdeau de Prepeleac, **dar** acum a ajuns să rîdă el și de dracul. CREANGĂ, P. 51.

Lacrimile îi curgeau calde, mîngîietoare, **dar** fața ei toată zîmbea de-o fericire mare. REBREANU, I. II 27.

b. Concluziv:

Istoria... este adevărata povestire și înfățișare a întîmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vrîstelor și al experienței. Se poate **dară**, cu drept cuvînt, numi glasul semînțiilor ce au fost, și icoana vremii trecute. KOGĂLNICEANU, O. 74.

Vom spune **dar** cît de frumoasă-i lumea. BANUȘ, B. 90.

Deci

§ 386. Concluziv: a. la începutul propoziției:

Își aduse aminte că făgăduise a răpi pe fata Genarului... **Deci** se porni. EMINESCU, N. 17.

O luptă-i viața; **deci** te luptă

Cu dragoste de ea, cu dor. COȘBUC, F. T. 10.

Măria-sa îi dăduse s-un pitac; **deci** îl socotea prieten al său. SADOVEANU, N. P. 103.

b. în corpul propoziției:

S-au sculat **deci** împăratul și împărăteasa și... s-au dus la unchiuș acasă. IPIRESCU, L. 1.

Nu voi vorbi **deci** de farmecul ochilor ei nici de glasul ei. NEGRUZZI, I 38.
Uneori precedat de *iată* pentru a insista asupra concludivei:

Iată deci cum legea asigurării celor ce cad jertfă muncii este o simplă minciună, ca și toate legile burgheziei. SAHIA, N. 36.

Fie, fie că

§ 387. Exprimă uneori alternativa sau opoziția, alteori o nuanță concesivă:

La același șir de patimi deopotrivă fiind robi,

Fie slabi, **fie** puternici, **fie** genii ori neghiobi. EMINESCU, O. I 130.

Cînd voi muri

Tot nimic eu nu voi ști,

Fie că-n senin ori nouri va sta soarele și luna,

Fie că va da zăpada ori că iarba va-nverzi. VLAHUȚĂ, P. 51.

Caracteristic pentru această conjuncție e faptul că astăzi apare obligator în ambele propoziții și că nu poate fi înlocuită prin altă conjuncție similară (ca în cazul lui *ori* și *sau*) fără să schimbe sensul opoziției între idei.

Iar(ă)

§ 388. a. **Adversativ:**

Tu-i mere pe sus cîntînd,

Iară eu pe jos plîngînd. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 301.

Lupul părul schimbă, iar năravul ba. (Proverb).

Vulturului cerul a dat aripi să zboare...

Iar ție ți-a dat farmec. ALECSANDRI, P. I 137.

b. **Copulativ:**

Soarele de primăvară pîrjolise cu putere, iar sub streășina codrului căldura prindea a se potoli. SADOVEANU, N. P. 22.

Cu perdelele lăsate

Sed la masa mea de brad,

Focul pîlpîie în sobă,

Iară eu pe gînduri cad. EMINESCU, O. I 105.

Pina-i în căsoaia de alături, fusele în oboroc sub pat, iar furca după born. CREANGĂ, P. 5.

Încalecă și ea pe un cal năzdrăvan și stă gata de pornire. Iară Harap Alb luîndu-și oamenii săi, încalecă și el și și pornesc spre împărăție. CREANGĂ, P. 274.

Cu-o mîină acul ținea,

Cu alta lacrimi ștergea,

Iar din grai așa zicea. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 171.

Însă

§ 389. Adversativ:

Au trecut timpii aceia, timpî de fapte strălucite,

Însă triste și amare. ALEXANDRESCU, M. 16.

*Biata babă era umflată cît o bute . . . simțirea **însă** nu și-o pierduse de tot.*
CREANGĂ, P. 15.

Nici

§ 390. Copulativ. Leagă două propoziții negative, continuînd și întărind, în propoziția a doua introdusă prin *nici*, negația din propoziția întâi. În limba literară actuală *nici* nu mai este negație suficientă și apare însoțit de *nu*.

*Obștea ne-a trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, **nici** te iubește.*
NEGRUZZI, I 139.

*Nu s-a mai pomenit și **nici** cred că s-a mai pomeni una ca asta undeva.*
CREANGĂ, P. 102.

Repetat, *nici* arată excluderea pe rînd a ideilor sau a noțiunilor exprimate de propozițiile ori cuvintele pe care le precede.

***Nici** n-a nins, **nici** n-a plouat,*

***Nici** floarea nu s-a uscat.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 231.

*S-a și stîrnit un vișor cumplit . . . de nu vedeai **nici** înainte, **nici** înapoi.*
CREANGĂ, P. 143.

*Pe acolo nu s-aud chiote în cîmp **nici** la vremea secerei, **nici** la coasă.*
CAMILAR, N. I 311.

Ori

§ 391. Disjunctiv:

*Încă o dată vă întreb: vă închinăți **ori** ba?* NEGRUZZI, I 173.

Dar într-o seară ea simți

Că azi e cea din urmă și —

***Ori** vine azi de undeva*

Iubitul ei și o va lua,

***Ori** dacă nu, cînd va veni*

El n-o va mai afla. COȘBUC, F. T. 163.

***Ori** te poartă cum ți-e vorba, **ori** vorbește cum ți-e portul.*

Uneori apar alternativ *ori* și *sau*:

*Hodiniți **sau** trudiți, flămînzi **ori** plesnind de sătui, moartea era una.*
CAMILAR, N. I 78.

Sau

§ 392. Disjunctiv:

Mai întâi, te rog spune-mi dacă știi **sau** nu știi ce soi de zburătoare este grangurul. ODOBESCU, I 32.

Și

§ 393. a. Copulativ:

În răcoarea dimineții nemărginirea firii se înfățișa mai coplesitoare **și** pătrundea adânc în sufletul învățătorului. REBREANU, I. II 79.

Toți vorbesc **și** dau din mâni **ș-un** murmur adânc, ca dintr-un stup, vine până în cerdac. SADOVEANU, O. III 232.

Nicola sta în grădină pe banca de piatră, sub tei, **și** trăgea din ciubuc fum plin de miresme. SADOVEANU, O. I 648.

b. Adversativ:

Femeia auzea vorbele **și** nu le pricepea rostul. REBREANU, I. II 148.

Te-aș lăsa **și**-mi e cu jale,

Te-aș iubi **și** nu-ndrăznesc! COȘBUC, B. I. 52.

c. Conclusiv:

Asta-i sagă **și** nu-mi pasă. SADOVEANU, O. II 103.

CONJUNCTII SUBORDONATOARE

Ca

§ 394. *Ca*... urmat de *să* poate exprima următoarele raporturi sintactice:

a. Final:

Unge toți păreții cu sînge, **ca să** facă și mai mult în ciuda caprei. CREANGĂ, P. 25.

Dacă ți-am făgăduit atunci, a fost numai **ca să** te împac. ISPIRESCU, L. 2.

Fă-mă pană-n clopul tău,

Ca să te umbresc mereu. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 63.

b. Consecutiv:

Auži, dar cine-i el păgînul, **ca să**-mi sărute fete-n drum. COȘBUC, B. I. 66.

Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei,

Ca să nu s-arate-odată ce sînteți — Niște mișei! EMINESCU, O. I 151.

c. Completiv direct:

Am jurat **ca** peste dînșii **să** trec falnic, fără păs. EMINESCU, O. I 147.

d. Completiv indirect:

M-aș fi temut **ca** nu cumva aci, la intrare, vreun judecător aspru... **să** mă întrebe... ODOBESCU, IST. ARH. 3.

e. Subiectiv:

Era mai bine ca negura să nu se mai iei. CAMILAR, N. I 8.

f. Atributiv:

Avea porunci împărătești către banul tătarilor nogai ca să-i deie oricât ajutor. NEGRUZZI, I 137.

g. Predicativ:

Intenția noastră era ca a doua zi de dimineață să plecăm mai departe.

Observație. În ultimele patru tipuri de propoziții, limba literară actuală admite folosirea lui *ca* numai dacă e despărțit de *să* printr-o intercalare, altfel se întrebuițează *să* singur.

Că

§ 395. a. Completiv direct:

Și zici că nu dorești nimica? SADOVEANU, O. II 120.

Midora a jurat că nici n-a vorbit ... despre asta. CAMILAR, N. I 22.

b. Completiv indirect:

Aduce piatra la mine și i-o plătesc cât nu face; ba încă sînt bucuros că o pot căpăta. CREANGĂ, P. 218.

Te rog să iei notă că n-am de dat nici o explicație. CAMIL PETRESCU, U. N. 31.

c. Subiectiv:

Ne doare c-a fost scris așa. COȘBUC, B. I. 155.

d. Consecutiv:

Și-i atât de slabă puntea,

Că-n ea nu te poți încrede. COȘBUC, B. I. 48.

Era senin pe ceri, și așa de frumos ... că-ți venea să te scalzi pe uscat, că găinile. CREANGĂ, A. 64.

e. Cauzal:

Ai să dai samă, doamnă! îmi ȳise, că lași pre bărbatul tău să ne taie părinții, bărbații și frații. NEGRUZZI, I 147.

Grăbiți-vă și vă faceți dreptate, că altfel grea pedeapsă va cădea asupra voastră. DUMITRIU, B. F. 11.

f. Concesiv:

Eu, babei mele, — că merge pe douăzeci și patru de ani de cînd m-am luat cu dînsa ... și tot nu i-am spus. CREANGĂ, P. 122.

Cum naiba dor să nu-mi fie?

Cînd și muntele, că-i munte,

Și-ncă are doruri multe? JARNÍK-BÎRSEANU, D. 144.

g. Atributiv:

*Și el își vîrîse în cap ideea **că** e bolnav.* VLAHUȚĂ, N. 39.

*Se culcă pe pragul ușii cu gînd **că** n-o să poată nimeni intra fără să simță ea.* ISPIRESCU, L. 30.

h. Temporal:

*Acum însă **că** bătrînul împărat dispăruse, succesorul său putea face partea focului.* GHICA, S. 329.

Notă. Întrebuințarea lui *că* în astfel de propoziții este un element de jargon (franțuzism) și trebuie evitată.

i. Condițional:

*Ce folos **că** trag acasă,*

***Că** n-am nevastă frumoasă.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 183.

Căci

§ 396. Cauzal:

*Hai să fugim cu pluta ceea la frate-meu Vasile în Borcea, zise Dumitru; **căci** plutele începuse a umbla.* CREANGĂ, A. 29.

*Eu îi cunosc pre boierii noștri, **căci** am trăit cu dîșii.* NEGRUZZI, I. 138.

*Nu vă gîndiți la păcat, **căci** nici ei nu s-au gîndit că voi sînteți oameni și v-au pus la plug și v-au batjocorit.* DUMITRIU, B. F. 11.

Dacă

§ 397. a. Condițional:

***Dacă** însă păstorul ce tu ni l-ai alege,*

Va fi tot ca păstorii de care-avem destui,

Atunci... lasă în starea-i bătrîna tiranie. ALEXANDRESCU, M. 63.

b. Temporal:

***Dac**-am venit în sat, am mai stat.* VLAHUȚĂ, C.L. 18.

***Dacă** un tîndăr întîlnește o inimă simplă și nevinovată, el este fericit.* NEGRUZZI, I. 55-56.

c. Cauzal:

*Apoi, măi Ioane, **dac**-am început noi războiul ista așa, mai **că**-l prăpădim.* CAMILAR, N. I. 42 (ed. populară).

*Tată-său **dac**-a văzut și a văzut că nu-i vine de hac, s-a adresat la stăpînire cerînd să-l surghiunească.* GHICA, S. 242.

d. Concesiv:

***Dacă** voi nu mă vreți, eu vă vreau, răspunse Lăpușneanu... și **dacă** voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi.* NEGRUZZI, I. 139.

*Nu uita că, **dacă** 50 de deputați te-au ales domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni.* KOGĂLNICEANU, O. 103.

e. Subiectiv:

*Și **dac**-a fost pețită des,
E lucru tare cu-nțeleș. COȘBUC, B.I. 16.*

f. Completiv direct:

*Te întreb, reveni sublocotenentul, **dacă** dorești ceva. SAHIA, N. 84.*

De

§ 398. a. Condițional:

*Iar **de** va fi ca steaua mea să cadă*
.....

*Un alt fecior cu fruntea de zăpadă
Va duce mai departe drumul meu. BENIUC, v. 72.*

***De**-oi adormi curînd*

În noaptea uitării,

Să mă duceți tăcînd

La marginea mării. EMINESCU, O. I 219.

***De**-ți vor trebui oști, ne vom înarma noi cu femei și copii. NEGRUZZI, I 141.*

*Și **de** cade jos, crede că l-a trîntit calul. CREANGĂ, A. 36.*

b. Optativ:

***De** nu m-ar simți nimeni, cînd voi fugi. DELAVRANCEA, H. T. 202.*

c. Final:

*Apoi merse **de** ocoli cetatea Turnul, o bătu și o arse. BĂLCESCU, M. V. 242.*

*Haide! Luați-l **de**-l dați norodului. NEGRUZZI, I 156.*

*Mai stăi **de** mă alintă. BACOVIA, O. 82.*

d. Consecutiv:

Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul,

***De** ai crede că viața-i e curată ca cristalul? EMINESCU, O. I 150.*

*Amîndoi mă strigau **de** mi se topea inima-n mine. CAMILAR, N. I 360.*

*E înțeleș cu jandarul, cu primarele, le dă bacșiș, **de** nu ne aduc citațiile.*

DUMITRIU, B. F. 19.

*Îl dusese în casă unde era cald **de** se lăsaseră aburii. DUMITRIU, V. L. 46.*

e. Concesiv:

***De**-ai fi galben ca lutu',*

Te iubesc ca sufletu';

***De**-ai fi negru ca tina,*

Te iubesc ca inima. GR. S. I 122.

f. Atributiv (de fiind și pronume relativ):

*E vorba au dat foc la vreo cîțiva din Vladomira, **de** ieșiseră să muncească moșia Beiului. DUMITRIU, B. F. 156.*

g. Causal:

Și motanul toarce-n sobă — de blazat ce-i. EMINESCU, O. I 48.

h. Temporal:

Ea pe cîmp de se ivea,

Florile se-nveselea. ALECSANDRI, P. I 92.

i. Subiectiv:

Nu știu cum s-a întîmplat de a rămas pictura cu totul înlăturată din cărarea mult cotitei mele colinde de vîntor-boinar. ODOBESCU, III 113.

Decît

§ 399. Comparativ:

Decît să iasă omului nume rău, mai bine ochii din cap.

Deoarece

§ 400. Causal:

Va fi dat afară, deoarece s-a întors din război nebun. SAHIA, N. 58.

Deși

§ 401. Concesiv:

Deși sînt proastă, ... eu n-am obicei să rîd de oamenii care mă primesc în casa lor. ALECSANDRI, T. 640.

Deși era neconținute jalobele obstiei pentru jăfuirile lui Moțoc, Lăpușneanul sau nu răspundea, sau nu le asculta. NEGRUZZI, I 150.

După ce

§ 402. a. Temporal:

După ce ai pregătite asemenea vergi și asemenea sfori — se mai ivește o problemă: cîrligele, undițele propriu-zise. SADOVEANU, I. A. 20.

Și după ce se strîmbă la urîtul, se spînzură iar cu amîndouă mîinile de vergeana de alamă. CARAGIALE, O. I 268.

b. Copulativ (după ce, după ce că):

După ce e mut, apoi e și slăt. PANN, P. V. I 4.

Fiindcă

§ 403. Causal:

Ș-au fugit din palatul tătîni-său, pentru ca să vie să facă voiajuri prin Moldova ... fiindcă auxise că-i o țară foarte poznașă. ALECSANDRI, T. 1044.

Îmi opresc trei lei, fiindcă-am avut trei pîni. CREANGĂ, Opere complete (1947), 265.

Încît

§ 404. Consecutiv:

1. cu corelativ în propoziția regentă:

Tu mă întrebi atîtea lucruri deodată, încît nu știu la care să răspund mai întîi. NEGRUZZI, I 63.

Vorbi astfel, încît robi toate inimile. ISPIRESCU, L. 39.

2. fără corelativ:

[Soarele] stătu pe loc, **încît** trei zile n-a fost noapte. EMINESCU, N. 4.

Și focul din vale creștea ... luminînd împrejurimile ca ziua, pînă departe, încît se vedeau armatele în mers. CAMILAR, N. I 179.

Oricît

§ 405. Concesiv:

Oricît de tînără era Ileana, înțelesese că taică-său citea în sufletul ei tot așa de bine ca-n cărțile lui. CARAGIALE, O. I 47.

Este cunoscut că omul îmbogățit din furtişag nu se satură de avere oricît de bogat ar fi, ci din contră caută nouă mijloace de a-și mări bogăția. FILIMON, C. 10.

Oricît îl durea de tare, el tot își ținu inima cu dinții. CREANGĂ, P. 58.

Pentru ca

§ 406. Final:

Boierii de la noi anume au zidit munții aceia negri pentru ca să nu vedem ce-i dincolo. CAMILAR, N. I 393.

Nu era ziună în care ... să nu fi mers măcar de zece ori la straturi, pentru ca să vadă dacă nu erau răsărite semînțele. SLAVICI, N. I 22.

Pentru că

§ 407. Causal:

Era năcăjit pentru că pe ogor era sărăcie. SADOVEANU, O. II 149.

Și mi-s dragă mie însămi, pentru că-i sînt dragă lui. EMINESCU, O. I 80.

Conjuncțiile fiindcă și pentru că pot fi înlocuite oricînd una cu alta.

Să

§ 408. Conjuncția *să* apare în limba actuală ca semn al conjunctivului, dar își păstrează funcțiunea de conjuncție (cu atît mai mult cu cît conjunctivul, la persoana a III-a, se poate folosi și fără *să*: *treacă, meargă*). Aceasta este situația atunci cînd introduce propoziții condiționale:

Să-l văd venind, Aș mai trăi o viață. COȘBUC, F. T. 7.

În propozițiile subiective și complementive însă, *să* este și conjuncție și semn al conjunctivului.

1. Subiectiv:

*Și nouă nu ne rămîne decît **să** ne întindem lîngă ei.* CAMILAR, N. I 221.

2. Complementiv direct:

*Știu **să** scrie și **să** citească.* GHICA, C. E. 15.

*Ți-am zis **să** te muți cu mine.* DELAVRANCEA, T. 14.

3. Complementiv indirect:

*Parcă s-ar sfi **să** șadă.* VLAHUȚĂ, N. 11.

Locuțiuni conjuncționale

§ 409. Locuțiunile conjuncționale pot îndeplini aproape toate funcțiunile unei conjuncții, avînd chiar, de multe ori, o mai mare putere expresivă și mai multă precizie.

Ca și cum

§ 410. Comparativ condițional:

*Neguțătorul băgă degetul în gaura inelului după cum îl învățase Galben-de-soare și zîdul pieri **ca și cum** n-ar fi fost.* ISPIRESCU, L. 26.

Ca și cînd

§ 411. Comparativ condițional:

Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură

Încet repovestită de o străină gură

***Ca și cînd** n-ar fi viața-mi, **ca și cînd** n-aș fi fost.* EMINESCU, O. I 71.

Cu toate că

§ 412. Concesiv:

*Dar **cu toate că** se pare cu deplină potrivire,*

De ostașii lumii are foarte osebită fire:

Armele lui nu-s de fieră, ci-s de milă, de iubire. KONAKI, P. 3.

De aceea

§ 413. Conclusiv:

*La soare te puteai uita, iar la dînsa ba. Și **de aceea** Harap Alb o prăpădea din ochi, de dragă ce-i era.* CREANGĂ, P. 276.

*Îmi ești drag, **de aceea** îți dau mai pe ales.* SADOVEANU, O. II 18.

Din cauză că

§ 414. Cauzal:

***Din cauză că** am întîrziat, n-am mai putut intra în sală.*

Din moment ce

§ 415. Causal:

Din moment ce tot mergi într-acolo, fă-mi și mie acest serviciu.

De vreme ce

§ 416. Causal:

De vreme ce mi-a dat voie, m-apuc să-i citesc scrisorile. CARAGIALE, O. I 283.

Ab! mă sparii, am strigat. Și de vreme ce este așa, iată făgăduiesc a nu iubi niciodată. NEGRUZZI, I 45.

De câte ori

§ 417. Temporal:

De câte ori în treacăt îl vede aruncându-i ocheadă galeșe... o apucă un fel de leșin la inimă. CARAGIALE, O. I 113.

După cât

§ 418. Modal-comparativ:

Dar, moș Iolampie, va veni o vreme când fiecare va mânca după cât muncește. CAMILAR, N. I 127 (ed. populară).

După cum

§ 419. Modal-comparativ:

Pe când însă, pe sub șure și la vatra bordeiului, ospățul și paturile se gătesc după cum pe fiecare-l taie capul, limbile se dezmoțesc. ODOBESCU, III 18-19.

În timp ce

§ 420. Temporal:

Sînt soldatul Ieremia... spunea agentul, în timp ce căpitanul citea ordinul. CAMILAR, N. I 52.

Măcar că, măcar să

§ 421. Concesiv:

Era zdravăn Pîrvu, măcar că-l supsese boala. DUMITRIU, B. F. 100.

Nu se astîmpără nici în ruptul capului, măcar că au pățit multe. CREANGĂ, P. 217-218.

Acum nu mă mai iubști ca atunci, măcar că eu tot aceea sînt. NEGRUZZI, I 18.

Trebele care ți le-oi face eu, nu le-a face altul, măcar să fie cu stea în frunte. CREANGĂ, P. 153.

Numai să, numai dacă

§ 422. Condițional:

*Îți poate fi de folos, **numai să** vrea.* DELAVRANCEA, V. V. 219.
*Lucrurile se fac **numai dacă** le știm face.* SLAVICI, N. I 7.

Ori de câte ori

§ 423. Temporal:

*Este adevărat că am izbutit **ori de câte ori** te-am ascultat.* ISPIRESCU, L. 21.

Pînă să

§ 424. Temporal:

*Au trecut luni întregi **pînă să** se poată întrema.*

Pe cînd

§ 425. a. Temporal:

***Pe cînd** oastea se așază, iată soarele apune.* EMINESCU, O. I 148.

Tînguiosul bucium sună,

L-ascultăm cu-atîta drag,

***Pe cînd** iese dulcea lună*

Dintr-o rariște de fag. EMINESCU, O. I 209.

Doar izvoarele suspină,

***Pe cînd** codrul negru tace;*

Dorm și florile-n grădină —

Dormi în pace! EMINESCU, O. I 207.

***Pe cînd** se petreceau aceste, iaca s-aud scîrțîind niște cară; bărbații veneau.* CREANGĂ, P. 14.

***Pe cînd** soacra horăia, dormind dusă, blajina noră migăia prin casă.* CREANGĂ, P. 6.

b. Adversativ:

*Noi lucrăm, **pe cînd** voi stați.*

Pe cît

§ 426. Modal:

*Întreprinsesem, **pe cît** țiiu minte, a căuta în cercul literelor și al artelor imagini vînătorești asupra cărora să ne potrivim la gusturi.* ODOBESCU, III 60.

Taci, taci, taci, inima mea,

*Rabdă **pe cît** vei putea,*

Că nu-i trăi cît lumea. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 151.

ADVERBE CU VALOARE DE CONJUNCȚII

§ 427. Adverbele pronominale relative de loc, de timp, de mod, întrebuințate cu valoare de conjuncții, au și ele funcțiuni multiple. În această situație sînt adverbele *cînd*, *cît*, *cum*, *unde* (vezi Adverbul, § 335) și compusele lor: *de cînd*, *pînă cînd*, *pe cînd*, *după cît*, *pe cît*, *după cum*, *precum*, *de unde*, *pînă unde*, *pe unde*.

Cînd

§ 428. a. Temporal:

Cînd însă vreunul se deșteaptă și clipește ochii, *cîmpia* i se înfățișează luminată de scînteile strălucitoare ale licuricilor. ODOBESCU, III 19-20.

Cînd era să treacă fîcă-sa, deodată ieși de sub acel pod. ISPIRESCU, L. 13.

Cînd se desprimăvără, Ana își făcu obiceiul de a se duce în fiecare zi pe la tatăl ei, pe acasă. REBREANU, I. II 144.

b. Causal:

Cînd știa că are să deie peste Ivan, i se tăiau picioarele. CREANGĂ, P. 314.

c. Condițional:

Toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar și a străinilor, *cînd* istoria noastră ar fi mai bine cunoscută. KOGĂLNICEANU, O. 83.

Cînd m-aș potrivi eu babei la toate cele, apoi aș lua *cîmpii*! CREANGĂ, P. 77.

Ab! *cînd* ai ști cît te-am iubit. NEGRUZZI, I 62.

d. Concesiv:

Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil

Cînd ea-i rece și cu toane ca și luna lui april. EMINESCU, O. I 157.

e. Atributiv:

În minuta *cînd* voiam a mă duce, puterile m-au lăsat. NEGRUZZI, I 52.

Ab! unde-i vremea ceea, *cînd* eu cercam un vad,

Să ies la lumea largă. EMINESCU, O. I 92.

E vremea *cînd* înflorește sulfina. SADOVEANU, N.P. 21.

Cît

§ 429. a. Temporal:

Frunza-n codru *cît* învie,

Doina cînt de voinicie. ALECSANDRI, P.P. 224.

Tu să stai la spatele meu, și *cît* vei auxi că încep a croi cîte una mai deocheată, tu să mă tragi de mîneca hainei. ODOBESCU, III 46.

b. Modal:

Cînd jălea el așa, iaca și capra venea cît putea, încărcată cu de-ale mîncării și gîfîind. CREANGĂ, P. 25.

La drum e bine să pornești cît de dimineață. CREANGĂ, P. 114-115.

c. Concesiv:

Cît am fost eu de urît,

Multe dragoste-am avut. TEODORESCU, P.P. 326.

d. Completiv direct:

Dă-mi bani pe cal! Că sînt sărac!

Dă-mi bani! Dacă-l găsești pe plac,

Dă-mi numai cît socoți. COȘBUC, B.I. 97.

Cum

§ 430. a. Modal-comparativ:

Rău îmi pare cum îți pare și ție, și cum trebuie să le fi părăind tuturor! NEGRUZZI, I 30.

Vei rîde, tată, cum ai rîs și de surioarele mele. ISPIRESCU, L. 15.

b. Temporal:

Cum ospăta el, buf! cade... în groapa cu jăratec. CREANGĂ, P. 32.

Ea, cum plecase Făt-Frumos, s-a închis într-o grădină. EMINESCU, N. 27.

Cum ieși din sat, apuci de-a dreptul prin pădurea lupului. ALECSANDRI, T. 606.

c. Cauzal:

Cerșetorul își apucă sora de umeri, încercînd s-o ridice, dar cum nu izbuti, se-ntinse lîngă ușa, adormind dintr-o dată. CAMILAR, N. II 138.

Cum nu mai erau decît vreo sută de metri pînă acasă, Grigore coborî, plăti și continuă pe jos. REBREANU, R. I 18.

d. Completiv direct:

Judecă în mintea ei cum are să le astîmpere foamea. SAHIA, N. 44.

Nesțiind cum s-o mîngîi, am început și eu a plînge. NEGRUZZI, I 52.

e. Completiv indirect:

Ea a doua zi se miră, cum de firele sînt rupte. EMINESCU, O. I 79.

f. Atributiv:

Era un prieten cum nu se mai află. SADOVEANU, O. II 172.

Unde

§ 431. a. De loc:

Fugara își cerea iertare și arăta foarte simplu că s-a « dus unde o cheamă inima ». CEZ. PETRESCU, S.R. 91.

b. Atributiv:

Intră în odăița caldă unde zăcea bătrîna. SADOVEANU, O. II 136.

c. Cauzal:

Mihnea răspunse pe scurt că-i pare rău unde nu se pot înțelege d-a dreptul. ODOBESCU, I 74.

PRONUME CU VALOARE DE CONJUNCȚII

§ 432. Pronumele relativ-interogative pot îndeplini și ele funcțiunea de conjuncție.

Să știți domniile-voastre că Ion-vodă a fost dintre acei viteji care ies rar în lume și apoi îi pomenesc în veac noroadele. SADOVEANU, N. P. 10.

Dar zîmbetul îi pieri, aducîndu-și aminte cît de bine se purta Măgură cu soldații. CAMILAR, N. II 146.

Domnule ofițer . . ., nu spune soldaților cine-i fata asta. CAMILAR, N. I 105.

Și de aceea se întreabă Ion Ursu ce să facă, de aceea e necăjit și plin de amar. SADOVEANU, O. II 150.

Concluzii

§ 433. Din examinarea funcțiunilor principalelor conjuncții și locuțiuni conjuncționale, se pot trage următoarele concluzii. Conjuncțiile cele mai vechi, cele moștenite și neanalizabile în romînește, au și funcțiunile cele mai numeroase (de exemplu *că*), nefiind specializate pentru un anumit fel de propoziții. Cu cît însă progresele gîndirii au făcut mai simțită nevoia de precizare și de clarificare a raporturilor sintactice, limba și-a creat noi conjuncții (de exemplu *fiindcă*), care exprimă fiecare cîte un anumit raport.

Crearea conjuncțiilor noi s-a făcut prin mai multe mijloace: fie prin adăugarea la conjuncția primitivă a altor conjuncții (de exemplu *căci*, *deși*) sau a unor prepoziții (de exemplu *pînă să*) menite să precizeze sensul sau să-i mărească expresivitatea, fie prin folosirea cu rol de conjuncții a altor părți de vorbire (de exemplu *cînd*, *cît*, *cum*, *unde*), fie prin crearea locuțiunilor conjuncționale.

INTERECȚIA

§ 434. Interjecțiile sînt cuvinte neflexibile de tip special care exprimă sentimente și manifestări de voință sau care imită sunete și zgomote: *ah!* *hai!* *buf!*

Ah! subțire și gingașă

Tu pășeai încet, încet. EMINESCU, O. I 112.

Hai, lăută, voinicește

înflorește-ți struna,

pentru chiotul ce crește

să-i mai zicem una. DEȘLIU, G. 18.

Și cum ospăta el, buf! cade fără sine în groapa cu jăratec. CREANGĂ, P. 32.

Interjecțiile sînt cuvinte de tip special, pentru că ele își au originea în exclamații spontane de natură afectivă sau în imitarea sunetelor din natură și nu au o formă stabilă. Spre deosebire de celelalte părți de vorbire, forma interjecțiilor poate avea numeroase variante fără ca sensul să se schimbe mult. Posibilitatea de variere a formei provine pe de o parte din faptul că interjecția nu are un tipar lexical caracteristic, cu terminații specifice ei, iar pe de alta din aceea că forma interjecțiilor este legată de sunetele din natură pe care le imită sau de expresia fiziologică a sentimentului care le produce. Celelalte cuvinte nu pot fi schimbate fără a dăuna înțelegerii între oameni. Cînd e vorba însă de cuvintele imitative, imitarea sau reproducerea, care nu poate fi decît aproximativă, rămîne aproximativă și dacă suferă o oarecare schimbare. De aceea interjecția este cea mai mobilă parte de vorbire, prezentînd mereu alte forme, cu sunete în plus sau în minus ori chiar cu modificarea unora dintre ele. Exemple *bang!* — *zbang!*; *auleu!* — *aleu!* — *aoleu!* — *aoleo!* — *valen!* — *văleu!*

Interjecțiile nu au un conținut noțional: ele exprimă, dar nu denumesc, diferite sentimente și expresii ale voinței vorbitorului. Fiind caracteristice pentru

limba vorbită, sensul lor este legat de intonație și de împrejurarea în care sînt rostite.

Clasificarea interjețiilor după origine

§ 435. După originea lor, interjețiile se împart în trei grupe:

a. interjeții propriu-zise, strigăte scurte care constau dintr-o singură silabă și chiar dintr-o singură vocală sau din combinarea a două sau mai multe vocale și consoane. Ele nu sînt în general legate prin originea lor de nici o altă parte de vorbire, și constituie semne neconstituite gramatical ale emoției sau voinței. Exemple: *a! o! of! hai! pst! uf! vai!*

O! dezmiardare nespūsă a celui dintîi sărutat pentru două inimi ce de mult se doresc! ODOBESCU, I 143.

Dar vai, un chip aievea nu ești, astfel de treci,

Și umbra ta se pierde în negurile reci. EMINESCU, O. I 213.

Haiti! lipsești dinaintea mea! CREANGĂ, P. 47.

— *A! dumneata ești de pe-acolo...* SADOVEANU, O. V 427.

b. cuvinte imitative (onomatopeice), care reproduc sunetele însoțitoare ale unor acte fiziologice (rîsul, fluieratul, tremuratul): *ha-ha-ha! fu-fiu! brrr!* sau redau strigătele animalelor și zgomotele din natură: *buf! hăm! miau! mîr! scîrț! trosc!*

Mătușa Zamfira s-a sculat cu noaptea în cap. Hu-u-ul e frig: săracele bătrînețe! SADOVEANU, O. I 329.

Voinicul unde aduse odată lîna, și buf! o lovi după ceafă de era să-și muște limba. SPIRESCU, L. 208.

c. interjeții legate prin originea lor de alte părți de vorbire care și-au pierdut valoarea lexicală și au numai valoare afectivă. În această grupă intră substantive, adjective, adverbe, verbe la imperativ (vezi mai jos, § 438).

Vai ș-amar! Ce-o să mă fac? îmi vine să iau cîmpii. ALECSANDRI, T. 1007.

Clasificarea interjețiilor după sens

§ 436. După sensul lor, interjețiile se împart în interjeții care exprimă o stare sufletească, interjeții care exprimă manifestarea unei voințe sau dorințe și onomatopee.

a. interjeții care exprimă o stare sufletească:

1. durere: *ab! of! uf! vai! valeu!*

Vai de mine! țipă mama. E rău copilului! CARAGIALE, O. I 277.

Valeu, cumătră, talpele mele! Mă rog scoate-mă, că-mi arde inima în mine! CREANGĂ, P. 32.

— **Of — of!** *sărmana de mine! iar urgie! iar am să rămîn singură, iar te duci...* SADOVEANU, O. I 250.

2. regret: *bei!*

Sub răchita rourată

Sede baba supărată

Cu fata nemăritată.

— **Hei,** *ficuța, fîca mea,*

Eu nu te pot mărîta! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 447.

3. dezgust, dispreț: *buideo! buo! ptiu! ua!*

— **Ptiu!** *mă! zise frate-său, după ce l-a lăsat să sfîrșească.* CREANGĂ, P. 45.

4. saturație: *uf!*

Uf! *mie-mi spui? așa e cu mutatul.* CARAGIALE, O. IV 11.

5. neîncredere: *aș! ei! aș! (h)aida de! o!*

— **Nu știu ce are Iorgu...** *mi se pare că e bolnav și nu vrea să spuie...*

— **O! o!** *nu știi ce am, unchiule? Nu știi ce am? Ți se pare că sînt bolnav?*

DELAVRANCEA, H.T. 69.

6. îndoială: *de!*

— **N-o să aluneci cu el, mă?** *a-ntrebat stăpînul.*

— **De!** *jupîne, știu eu?* CARAGIALE, O. I 132.

4. nemulțumire: *dec! eh!*

— **Dec!** *mormăi Morocîne din iarbă. Tu-i dai bună dimineată și el de chică te-nhață.* SADOVEANU, O. I 564.

Eh, *cărțile... cărțile astea ți-au năucit capul.* CAMILAR, N. II 214.

8. nerăbdare: *vai!*

Oțelul e jar și inimile-ngbeață.

Vai! vai! *de s-ar face dimineată.* BENIUC, V. 109.

9. bucurie: *a! ah! chiu! o!*

Ah, *iar sînt copilul nebun de-altădată!*

O floare, un flutur m-oprește din mers. IOSIF, P. 3.

10. admirație: *bre! o! ti! mă!*

Tii! *Ce frumoasă cațaveică am să fac nevastei mele din blana istui vulpoi.* CREANGĂ, Opere complete (1906), 402.

— **Măăă!** *da strasnică alviță!* DELAVRANCEA, H.T. 147.

— **Bre!** *ce pari de luminări! O să ardem pînă la anu' pe vremea asta.*

DELAVRANCEA, H.T. 147.

11. entuziasm: *bravo! ura!*

— **Uraaa!** *răcnea mulțimea, ridicînd în sus o pădure de cușme.* **Uraaa!** SADOVEANU, O. I 166.

b. interjecții care exprimă manifestarea unei voințe sau dorințe:

1. îndemn: *hai! beerup! hei!*

Păi atunci ce stai? ... Haide! CARAGIALE, O. II 249.

A zis bădica Nechita:

— *De-acu hai, mă Dominte.* SADOVEANU, N. P. 294.

Haida hăi! — *vuiește-naltul.* DEȘLIU, M. 6.

2. chemare: *be! ei! pst!*

Suliță puse mîna și-l opri, apoi îi suflă la ureche:

— *Psss ... moș Petre, mai stăi o leacă!* ... SADOVEANU, O. I 143.

3. oprire: *aho! ho!*

Aho! car nebun, aho! Cînd te-oi încărca zdravăn cu saci de la moară ori cu fîn din țarină, atunci să mergi așa! CREANGĂ, P. 41.

O! o! Stăi că prea te pripești, voinicule. ISPIRESCU, L. 207.

Dar ceasornicul, zuruind și sfîrîind, bătut de douăsprezece ori. Ho-ho, șopti bătrîna, prea te grăbești. SADOVEANU, O. I 338.

4. liniștire: *pst! st! fîst!*

Sst ... taci ... tăcere ... se auzi din toate părțile. CAMILAR, N. II 180.

5. chemarea, gonirea sau oprirea animalelor: *aho! cea! hăis! bi! huideo! marș! nea! pis-pis! ptru! țibă!*

Boii stau în jug supuși,

Gata de plecare;

Năcăjiții cărăuși

Merg pe lingă care

.....

«*Hăis și cea !*» — *gem sub poveri*

Carele greoaie. IOSIF, P. 53.

c. Onomatopee: *bang! bîz! behehe! boc! buf! cîr! chiț! clanț! cotcodac! cucu! curcurigu! fiș! ham! hîș! hîrșt! hop! huștiuluc! mîr! pîr! pîs! pleosc! zbir! scîrț! sfîr! troscl! țup! țuști! tranc! zang! zvîrr!* și variantele lor.

[Găina] *răpede se întoarce acasă la babă, și începe de pe la poartă: cot, cot, cot-codac!* CREANGĂ, P. 69.

Deodată se auzi prin pădure glasul ursului mor! mor! mor! ISPIRESCU, L. 329.

Băiatul s-a ferit repede-n lături și o dată, bîldîbîc! și zdrong! Cănuță într-o parte cît colo și sarcina din spinare într-alta. CARAGIALE, O. I 133.

Și șart! part! o pereche de palme fierbinți peste urechile degerate. CARAGIALE, O. I 135.

Strîngi tu, băiete, strîngi, și într-o zi ... fiut ... fiut ... p-aci l-e drumul ... și ia-i de unde nu-s. DELAVRANCEA, H.T. 18-19.

Și iar, poc! poc! în popă. SADOVEANU, O. I 82.

Uneori aceeași interjecție poate să exprime sentimente foarte variate. În vorbire, un rol important îl joacă intonația, câteodată și mimica, diferită după împrejurarea în care sînt folosite interjecțiile.

De exemplu interjecția *ah!* poate să exprime:

a. mulțumire:

Ah! pot să mor de-acum, am zis,

A noastră e izbînda. ALECSANDRI, P. II 444.

b. admirație:

Ea se prinde de grumazu-i cu minuțele-amîndouă

Și pe spate-și lasă capul: «Mă uimești dacă nu mintui...

Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta cuvîntu-i». EMINESCU, O. I 154.

Ah! muiere cu suflet de bărbat, zise balaurul. DELAVRANCEA, v.v. 214.

c. milă:

Ah, mamă, tu! Ce slabă ești!

N-ai glas de vifor, să jelești;

.....

Nu ești de foc, la piept să-l strîngi,

Să-l încălzești. COȘBUC, B.I. 151.

d. teamă:

O întrebam încet: Ce-ai, Chivo?... Și ea de-abia putea să-mi răspundă:
«*Ah!* de-ar afla taica... De-ar afla taica... ar fi amar de mine! Tare mă tem de mînia lui!» SADOVEANU, O. III 676.

e. durere:

Ah! ce foc simt că mă arde, striga bolnavul, apucîndu-se cu mîinile de pîntece. NEGRUZZI, I 164.

Cu ochii-nchiși și strînși de tot

Ea de dureri izbea piciorul:

Ah! Lasă-mă că nu mai pot! COȘBUC, B.I. 202.

f. părere de rău:

Ah! cui i-ar fi trecut prin gînd

Și-ar fi crezut vreodată

Că mulți lipsi-vor în curînd

Din mindra noastră ceată. ALECSANDRI, P. II 438.

g. necaz:

Cum îl văzură zînele scăpat, se cătrăniră de necaz, că nu putură să-l prinză. Atunci ele îi ziseră: Ah! fecior de lele ce mi-ai fost, cum de ne amăgiși? ISPIRESCU, L. 150.

Interjecția *ao!eu* (cu variantele *auleu*, *valeu*) exprimă:

a. durere:

Auleu! auleu! ține-mă bine, doftore, că-mi vine amețea! ALECSANDRI, T. 1638.

Valeu, valeu! ... scapă-mă, și făgăduiesc să-ți dau patruzeci de ani de sănătate. NEGRUZZI, I 92.

b. spaimă, surprindere:

Valeu! și unde-i bălaurul, moș Nichifor? CREANGĂ, P. 121.

Valeu! Lupii mă mîîncă. ȘEZ. I 48.

c. admirație:

Valeu! Că frumoșică leliță! ALECSANDRI, T. 659.

Funcțiunea interjecțiilor în frază

§ 437. În vorbire interjecțiile pot constitui fie o particulă întăritoare pe lângă o propoziție sau pe lângă o parte de propoziție, fie o propoziție independentă, sau o parte de propoziție:

a. interjecții însoțind o parte de propoziție:

Tocmai tîrziu — hei! ajunse și ciobănașul. ISPIRESCU, L. 248. (Interjecția *hei* întărește adverbul *tîrziu*, dîndu-i o valoare de superlativ.)

Fată — hăi! ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut. EMINESCU, L. P. 184. (Interjecția *hăi* întărește chemarea adresată prin vocativul *fată*.)

b. interjecții însoțind o propoziție:

Brrr! ... parcă-mi curg sloiuri de gheață pe spinare. ALECSANDRI, T. 1106.

— **Ei!** începutul nu-i nimica; să vezi dumneata mijlocul și sfîrșitul.

CARAGIALE, O. II 247.

E-he, cunoaște domnu' Samson lumea. SADOVEANU, O. III 272.

He-hei! cîte gloanțe nu s-au îndreptat spre pieptul lui! SADOVEANU, O. I 461-462.

Toate aceste interjecții se referă la întregul conținut al propozițiilor pe lângă care stau.

c. Interjecții folosite ca părți de propoziție:

1. cu valoare de predicat:

Și cînd răcnește o dată cît ce poate, eu zvîrrr! chibriturile din mînă, **tuști!** la spatele lui Zaharia, și-ncepem a horăi, de parcă dormeam cine știe de cînd. . . CREANGĂ, P. 111.

Interjecția folosită cu valoare de predicat poate primi toate complinirile verbului:

a. complement direct:

Atunci Dănilă . . . ia o drugbineață groasă, și pîc! la tîmpla dracului cea dreaptă **una . . . Trosc!** și la stînga **una**. CREANGĂ, P. 55.

b. complement indirect:

Bătrînule! **na-ți** căciula; nu sta cu capul gol! grăiește bunica întinzînd căciula pe fereastră. SLAVICI, N. I 30.

Da? ... l-ați prins? În sfîrșit! **Bravos poliției**. CAMILAR, N. II 190.

c. circumstanțial:

Dracul neavînd ce-i face, **huștiuluc! în iaz!** CREANGĂ, P. 48.

Și afară Alexandru, **boc în ușă, boc! boc! boc!** SADOVEANU, O. I 334.

2. cu valoare de circumstanțial (de mod):

Și **gogîlt, gogîlt, gogîlt**, îi mergeau sarmalele întregi pe gît. CREANGĂ, P. 32.

Și odată pornesc ei, **teleap, teleap, teleap**. CREANGĂ, P. 251.

Închipuiește-ți să vii pe drum ... **hodoronc — hodoronc, zdronca — zdronca**. CARAGIALE, O. VI 152.

Pe drum, **bonca — bonca**, mă împiedicam de toate pietrele. DELAVRANCEA, H. T. 92.

Și așa, **aide, aide**, merse pînă înseră. ISPIRESCU, L. 246.

3. cu valoare de atribut:

Da se cheamă că atunci era o iarnă tare ... **he-he!** ședeau troienele cît casa. SADOVEANU, O. III 334.

4. Interjecții cu valoare de propoziție:

Cațavencu: **Societatea noastră are de scop să încurajeze industria romîină, pentru că, dați-mi voie să spun, din punct de vedere economic, stăm rău.**

Grupul: **Bravo!** CARAGIALE, O. II 142.

Interjecția **bravo** constituie răspunsul aprobator al grupului față de toate cele spuse de Cațavencu în fraza anterioară. Ea are aici valoarea unei propoziții de felul lui «are dreptate», «asa e», «e adevărat».

Afară, la fereastră, toamna a spus: **Of!** BACOVIA, O. 66.

Interjecția **of!** ține locul întregii comunicări pe care ar fi putut-o face toamna personificată.

Raportul dintre interjecție și alte părți de vorbire

§ 438. Cu valoare de interjecție pot fi folosite și alte părți de vorbire: substantive, adjective, adverbe, verbe la imperativ sau, uneori, chiar propoziții întregi. Exemple: **doamne, dracu, păcat, rușine, amar, sărmanul, afară, sus, piei, stăi, dracu s-o ia**. Aceste părți de vorbire și-au pierdut conținutul noțional și au numai o valoare afectivă, nelegată de frază.

Dacă frunza s-a usca,

Cine-amar ne-a cununa? JARNÍK-BÎRSEANU, D. 49.

Și **ne punem, dragă doamne, la învățat**. CREANGĂ, A. 110.

Ce dracu cauți aice? NEGRUZZI, I 88.

Halal să-ți fie! Se vede că ai bună protecție! CARAGIALE, O. I 253.

Să fi plecat sau ce păcatele să fie, de n-a venit?

Pe de altă parte, unele interjecții care exprimau manifestări de voință și erau întrebuințate cu valoare de predicat au fost simțite de vorbitori cu vremea ca verbe și au primit din această cauză desinențe verbale. Astfel, interjecția *haide* a primit desinențe verbale de persoana I și a II-a plural: *haidem*, *haideți*, forme de imperativ.

Haidem la culcare. CREANGĂ, P. 250.

Haideți, feciori, la cătane,

Să mîncăm pită cu carne. JARNIK-BÎRSEANU, D. 317.

Derivate

§ 439. După cum unele interjecții au intrat în categoria cuvintelor obișnuite, tot așa din anumite interjecții s-au format, cu sufixe, cuvinte noi. De exemplu: din interjecția *of* — *a ofta*, *oftat*, *oful* (subst.); *vai* — *a se văita*, *vaiet*; *țop* — *a țopăi*, *țopăit*; *bîz* — *a bîzii*, *bîziiit*; *scîrț* — *a scîrțîi*, *scîrțîit*.

BIBLIOGRAFIE

- AGÎRBICEANU, ÎNT.
- ALECSANDRI, P. I-III
- ALECSANDRI, P. P.
- ALECSANDRI, T.
- ALEXANDRESCU, M.
- ANTIM
- BACOVIA, O.
- BĂLCESCU, M. V.
- BANUȘ, B.
- BENIUC, S.
- BENIUC, V.
- BIBICESCU, P. P.
- BIBLIA 1688
- I. AGÎRBICEANU. În întuneric. Povestiri și schițe. Editura Cartea Românească. Ediția a II-a, București.
- VASILE ALECSANDRI. Opere complete. Poesii. Vol. I-III. Editura Librăriei Socec și Comp. București, 1875.
- VASILE ALECSANDRI. Poesii populare ale rominilor, adunate și întocmite de ... Tipografia lucrătorilor asociați. București, 1866.
- VASILE ALECSANDRI. Opere complete. Partea I. Teatru. Vol. I-III. Editura Librăriei Socec & Comp. București, 1875.
- GRIGORE MIHAIL ALEXANDRESCU. Meditații, elegii, epistole, satire și fabule. Tipografia Națională a lui Ștefan Rassidescu. București, 1863.
- ANTIM IVIREANUL. Didahiile ținute în Mitropolia din București, 1709-1716. Vol. I-II. București, 1888-1889.
- G. BACOVIA. Opere. Editura pentru literatură și artă. București, 1944.
- NICOLAE BĂLCESCU. Istoria rominilor sub Mihai Vodă Viteazul, urmată de scrieri diverse, de ... cu o precuvîntare și note de A. I. Odobescu. Tipografia Societății Academice Romine. București, 1878.
- MARIA BANUȘ. Poeme. Editura pentru literatură și artă a Societății scriitorilor din R.P.R. București, 1949.
- MIHAIL BENIUC. Steaguri. Poeme. Editura pentru literatură și artă. București, 1951.
- MIHAIL BENIUC. Versuri alesc. Editura pentru literatură și artă a Societății scriitorilor din R.P.R. București, 1949.
- I. G. BIBICESCU. Poesii populare din Transilvania, culese și adnotate de ... Imprimeria Statului. București, 1893.
- BIBLIA, adică dumnezeiasca scriptură ale cei vechi și ale cei noae leage ... Tipăritu-s-au întîiu în scaunul Mitropoliei Bucureștilor ... la anul... 1688.

- BÎRLEA, C. P. PR. I. BÎRLEA. Cîntece poporane din Maramureș, culese de... Vol. I-II. Editura Casei Școalelor. București, 1924.
- BOGDAN, N. I. N. BOGDAN. Și nouă și vechi. Iași [f. a.].
- BOLINTINEANU, P. I-II DIMITRIE BOLINTINEANU. Poesii, culegere ordinară de chiar autorul, cu o prefață de G. Sion. Vol. I-II. Editura Librăriei Socec & Comp. București, 1877.
- BUDAI-DELEANU, Ț. IOAN BUDAI-DELEANU. Țiganiada. Editura de Stat pentru literatură și artă. București [1953].
- CĂLUGĂRU, O. P. ION CĂLUGĂRU. Oșel și pîine. Roman. Editura de Stat pentru literatură și artă. București, 1951.
- CAMILAR, N. I-II EUSEBIU CAMILAR. Negura. Roman. Vol. I-II. Editura de Stat. București, 1949-1950.
- CARAGIALE, O. I-VII I. L. CARAGIALE. Opere. Vol. I. Ed. Cultura Națională. București, 1930; vol. II. Ed. Cultura Națională. București, 1931; vol. III. Ed. Cultura Națională. București, 1932; vol. IV. Fundația pentru literatură și artă. București, 1938; vol. V. Fundația pentru literatură și artă. București, 1938; vol. VI. Fundația pentru literatură și artă. București, 1939; vol. VII. Editura pentru literatură și artă. București, 1942.
- M. I. CARAGIALE, CR. MATEI ION CARAGIALE. Craii de Curtea Veche. Editura Cartea Românească. București [1929].
- COCEA, F. SL. N. D. COCEA. Fecior de slugă. București.
- CONTEMPORANUL CONTEMPORANUL. Săptămînal politic-social-cultural. Seria a II-a.
- CORESI, T. DIACONUL CORESI. Tetraevanghelul. București, 1889.
- COȘBUC, B. I. GEORGE COȘBUC. Balade și idile. Editura Librăriei Socec & Comp. București, 1893.
- COȘBUC, F. T. GEORGE COȘBUC. Fire de tort. Versuri. Ediția a II-a. Editura Librăriei Casa Școalelor C. Sfetea. București, 1898.
- COȘBUC, P. GEORGE COȘBUC. Poezii. Editura de Stat. București, 1951.
- COSTIN, LET. MIRON COSTIN. Letopisețul țării Moldovei de la Aron vodă încoace. Fundația pentru literatură și artă. București, 1944.
- CREANGĂ, A. IOAN CREANGĂ. Scrierile lui... Vol. II. Iași, 1892.
- CREANGĂ, P. IOAN CREANGĂ. Scrierile lui... Vol. I. Iași, 1890.
- DELAVRANCEA, H. T. DELAVRANCEA. Hagi-Tudose. Socec & Comp. București, 1903.
- DELAVRANCEA, P. B. DELAVRANCEA. Paraziții. București, 1893.
- DELAVRANCEA, S. DELAVRANCEA. Sultănica. București, 1885.
- DELAVRANCEA, T. B. DELAVRANCEA. Trubadurul. Ed. Ig. Haimann. București, 1887.
- DELAVRANCEA, V. V. DELAVRANCEA. Între vis și viață. Socec & Comp. București, 1903.
- DEȘLIU, M. DAN DEȘLIU. Minerii din Maramureș. Poem. Editura de Stat pentru literatură și artă. București [1951].
- DOINE 1000 DOINE, STRIGĂTURI ȘI CHIUITURI, culese de mai mulți învățători zeloși. Culegere de doine, strigături și chiuituri, ce se obișnuiesc la jocurile și petrecerile noastre populare. Ed. Ciurcu. Brașov, 1891.

- DOSOFTOI, V. S.
 DUMITRIU, B. F.
 DUMITRIU, N. I.
 DUMITRIU, V. L.
 EMINESCU, L. P.
 EMINESCU, N.
 EMINESCU, O. I-IV
 FILIMON, C.
 GALACTION, O. I
 GASTER, CR.
 GEORGESCU-TISTU, B.
 GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV.
 GHEREA, ST. CR. I-III
 GHICA, C. E.
 GHICA, S.
 GÎRLEANU, D.
 GR. S. I-VII
 GR. N. I-II
 HASDEU, ET. M.
 DOSOFTOI. Viața și petrecerea svinților. Iași, 1682.
 PETRU DUMITRIU. Bijuterii de familie. Editura pentru literatură și artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R. București, 1949.
 PETRU DUMITRIU. Noaptea din iunie. Editura pentru literatură și artă. București, 1950.
 PETRU DUMITRIU. Vinătoare de lupi. Editura Tineretului. București, 1949.
 M. EMINESCU. Opere complete. I. Literatura populară. Scrieri inedite. Editura Institutului de arte grafice Minerva. București, 1902.
 M. EMINESCU. Nuvele. Editura Librăriei școalelor Frații Șaraga. Iași [f. a.].
 M. EMINESCU. Opere. Vol. I. Fundația pentru literatură și artă. București, 1939; vol. II. Fundația pentru literatură și artă. București, 1943; vol. III. Fundația pentru literatură și artă. București, 1944; vol. IV. Editura Academiei R.P.R. București, 1952.
 NICOLAE PHILIMON. Ciocoi vechi și noi. București, 1863.
 GALA GALACTION. Opere. Vol. I. Editura pentru literatură și artă a Societății scriitorilor din R.P.R. București, 1949.
 M. GASTER. Chrestomatic română. Vol. I și II. Ed. F. A. Brockhaus, Leipzig; Ed. Socec & Co., București, 1891.
 N. GEORGESCU-TISTU. Folklor din județul Buzău. Academia Română. Din viața poporului român XXXIV. Cultura Națională. București, 1928.
 GH. GHEORGHIU-DEJ. Articole și cuvântări. Ediția a III-a. Editura pentru literatură politică. București, 1952.
 I. GHEREA (C. DOBROGEANU). Studii critice. Vol. I. Ediția a III-a, Editura Librăriei Universale Alcalay & Comp. București; vol. II. Ediția a II-a, Ed. Viața românească. București, 1923; vol. III. Ediția a III-a, Ed. Viața românească. București.
 ION GHICA. Convorbiri economice. Ediția a II-a. București, 1868.
 ION GHICA. Scrisori către V. Alecsandri. București, 1940.
 EM. GÎRLEANU. Cea dintâi durere. Ediția a III-a. Editura Librăriei Universale Alcalay & Comp. București, 1909.
 GRAI ȘI SUFLET. Revista Institutului de filologie și folklor, publicată de Ovid Densusianu. Vol. I-VII. București, 1923-1937.
 GRAIUL NOSTRU. Texte din toate părțile locuite de români, publicate de I. A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia. Vol. I-II. Socec. București, 1906-1907.
 B. P. HASDEU. Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor. Stabilimentul grafic Socec. București, tomul I 1886; tomul II 1887; tomul III 1893; tomul IV 1898.

- HOGAȘ, DR. M. C. HOGAȘ. Pe drumuri de munte. Vol. II. Fundația pentru literatură și artă. București, 1947.
- HOGAȘ, M. N. CALISTRAT HOGAȘ. În Munții Neamțului. Ediția a III-a. Editura Cartea Românească. București [1937].
- IORGA, S. D. I ș. u. N. IORGA. Studii și documente cu privire la istoria românilor Vol. I ș. u. București, 1901 ș. u.
- IOSIF, P. ȘT. O. IOSIF. Poezii. 1901-1902. Editura Librăriei Soccec & Comp. București, 1902.
- IOSIF, PATR. ȘT. O. IOSIF. Patriarhale. Poezii. Editura Librăriei Universala Alcalay & Co. București [1901].
- ISPIRESCU, L. P. ISPIRESCU. Legende sau basmele românilor. Adunate din gura poporului. București, 1892.
- ISPIRESCU, M. V. P. ISPIRESCU. Isprăvile și viața lui Michai-Viteazul. Ediția a II-a. Tipografia Academiei Române (Laboratorii români). București, 1885.
- ISPIRESCU, U. P. ISPIRESCU. Din poveștile unchișului sfântos. Basme păgânești întocmite de... cu o precuvîntare de A. I. Odobescu. Partea I. București, 1879.
- JARNÍK-BÎRSEANU, D. DR. IOAN URBAN JARNÍK și ANDREI BÎRSEANU. Doine și strigături din Ardeal. Date la iveală de... Ediția Academiei Române. București, 1885.
- JEBELEANU, C. EUGEN JEBELEANU. Ceea ce nu se uită. București, 1945.
- KOGĂLNICEANU, O. M. KOGĂLNICEANU. Opere. Ed. Scrisul Românesc. Craiova.
- KONAKI, P. LOGOFĂȚUL COSTACHI KONAKI. Poesii. Alcătuiți și tălmăciri. Partea I. Editura Frații Șaraga. Iași [1856].
- MERA, L. B. I. T. MERA. Din lumea basmelor. Ed. Minerva. București, 1906.
- NĂDEJDE, N. SOFIA NĂDEJDE. Nuvele. Colecția Șaraga. Iași.
- NECULCE, CR. IOAN NECULCE. Cronica lui... Vol. I-II. Ed. Scrisul Românesc. Craiova, 1932.
- NECULUȚĂ, Ț. D. D. TH. NECULUȚĂ. Spre țărnul dreptății. Cercul de editură socialistă. București, 1907.
- NEGRUZZI, I-III. CONSTANTIN NEGRUZZI. Scrierile lui... Vol. I. Librăria Soccec & Comp. București, 1872; vol. II. Librăria Soccec & Comp. București, 1872; vol. III. Librăria Soccec & Comp. București, 1873.
- ODOBESCU, I-III. A. I. ODOBESCU. Scrieri literare și istorice. Vol. I-III. Editura Librăriei Soccec & Comp. București, 1887.
- ODOBESCU, IST. ARH. A. I. ODOBESCU. Istoria archeologiei. I. Anticitatea. Renașterea. Librăria Soccec și C-nia. București, 1877.
- PAMFILE, C. Ț. TUDOR PAMFILE. Cîntece de țară, adunate de... Academia Română. Din viața poporului român. Culegeri și studii XII. București, 1913.
- PAMFILE, J. III. TUDOR PAMFILE. Jocuri de copii, adunate din satul Țepu (jud. Tecuci). Analele Academiei Române. Tom. XXVIII. București, 1906.
- PANN, N. ANTON PANN. Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea. București, 1853.

- PANN, P. V. I-III. ANTON PANN. Culegere de proverburile sau Povestea vorbii. În tipografia lui Anton Pann. București. I 1852, II 1853, III 1853.
- PĂUN-PINCIO, P. ION PĂUN-PINCIO. Poezii, proză, scrisori. Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R. [București] 1950.
- CAMIL PETRESCU, T. II CAMIL PETRESCU. Teatru. Vol. II. Editura pentru literatură și artă. [București] 1946.
- CAMIL PETRESCU, T. CAMIL PETRESCU. Turnul de fildeș. Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R. [București, 1950].
- CAMIL PETRESCU, U. N. CAMIL PETRESCU. Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război. Fundația pentru literatură și artă. București, 1946.
- CEZ. PETRESCU, I. I-II CEZAR PETRESCU. Întunecare. Roman. Partea I-II. Ed. Scrisul Românesc. Craiova, 1928.
- CEZ. PETRESCU, S. R. CEZAR PETRESCU. Scrisorile unui război. Ed. Cultura Națională. București, 1922.
- CEZ. PETRESCU, 1907 I-III CEZAR PETRESCU. 1907. Ediția a II-a. Vol. I-III. [București, 1938].
- N. D. POPESCU, B. I-IV N. D. POPESCU. Carte de basme. Vol. I-IV. Ediția a II-a și a III-a. București, 1892.
- K. POPESCU, GR. R. POPESCU. Cronica Țării Românești, de... în: Magazin istoric pentru Dacia. Tomul IV. București, 1847.
- POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. ION POPOVICI-BĂNĂȚEANU. Din viața meseriașilor. Ediția a II-a, Editura Librăriei Leon Alcalay. București [f. a.].
- PRĂVILA Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe. Iași, 1646.
- PSALT. SCH. PSALTIREA SCHEIANĂ (1482). Tomul I. București, 1889.
- RĂDULESCU-CODIN, L. RĂDULESCU-CODIN. Legende, tradiții și amintiri istorice, adunate din Oltenia și din Muscel, de... Academia Română. Din viața poporului român. Culegeri și studii. X. București [1910].
- REBREANU, I. I-II LIVIU REBREANU. Ion. Vol. I-II. Editura Cartea Românească. București [1938].
- REBREANU, R. I-II LIVIU REBREANU. Răscoala. Vol. I-II. [București, 1932].
- RETEGANUL, P. I-V IOAN POPU-RETEGANUL. Povești ardelenesti, culese din gura poporului de... Partea I-V. Editura Librăriei Nicolae I. Ciurcu. Brașov, 1888.
- RETEGANUL, CH. IOAN POPU-RETEGANUL. 125 chiuituri de cari strigă feciorii în joc. Adunate din popor de... și date poporului de A. Todoran. [Gherla].
- ROMÂNIA LIBERĂ ROMÂNIA LIBERĂ. Organul Sfatului Populare din Republica Populară Română.
- ROSETTI, B. A. ROSETTI. Scrisori românești din Arhivele Bistriței (1592-1638). Ed. Casa Școalelor. București, 1944.
- SADOVEANU, B. MIHAIL SADOVEANU. Baltașul. Editura Cartea Românească. București [1930].
- SADOVEANU, H. A. MIHAIL SADOVEANU. Hanu-Ancuței. Roman. Ediția a V-a Cartea Românească. București [1947].

- SADOVEANU, F. J. I-III** MIHAIL SADOVEANU. Frații Jderi. Editura Cartea Românească. București. Vol. I: Ucenicia lui Ionuț [1943]. Vol. II: Izvorul alb [1943]. Vol. III: Oamenii Măriei Sale [1942].
- SADOVEANU, Î. A.** MIHAIL SADOVEANU. Împărăția apelor. Editura Cartea Românească. București [1928].
- SADOVEANU, L. N.** MIHAIL SADOVEANU. La noi în Viișoara. Ediția a III-a. Ed. Cartea Românească. București, 1921.
- SADOVEANU, M. C.** MIHAIL SADOVEANU. Mitrea Cocor. Ediția a II-a. Editura pentru literatură și artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R. [București] 1950.
- SADOVEANU, N. F.** MIHAIL SADOVEANU. Nada Florilor. Editura Tineretului. [București] 1951.
- SADOVEANU, N. P.** MIHAIL SADOVEANU. Nicoară Potcoavă. Editura Tineretului [București, 1952].
- SADOVEANU, O. I-VII** MIHAIL SADOVEANU. Opere. Vol. I-VII. Editura de stat pentru literatură și artă. București, 1940-1953.
- SADOVEANU, P.** MIHAIL SADOVEANU. Povestiri. Ed. Minerva. București, 1904.
- SADOVEANU, P. S.** MIHAIL SADOVEANU. Povestiri de sără. Ed. Minerva. București, 1910.
- SADOVEANU, V. F.** MIHAIL SADOVEANU. Valea Frumoasei. Editura Cartea Românească. București [1938].
- SAHIA, N.** ALEXANDRU SAHIA. Nuvele. Editura de Stat [1948].
- SBIERA, P.** ION AL LUI G. SBIERA. Povești populare românești. Din popor luate și poporului date. Tipografia arhiepiscopală. Cernăuți, 1886.
- SCÎNTEIA** SCÎNTEIA. Organ al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.
- SEVASTOS, P.** ELENA D. O. SEVASTOS. Povești. Colecțiunea Șaraga Iași [f. a.].
- SLAVICI, N. I-II** IOAN SLAVICI. Novele. Vol. I-II. Editura Librăriei Socec & Comp. București, 1892-1896.
- SLAVICI, N. P.** I. SLAVICI. Novele din popor. București, 1881.
- SLAVICI, PĂD.** IOAN SLAVICI. Pădureanca. Editura și tiparul Institutului tipografic. Sibiu, 1884.
- SLAVICI, V. P.** I. SLAVICI. Vatra părăsită. Institutul de arte grafice și editură Minerva. București, 1900.
- STANCU, D.** ZAHARIA STANCU. Desculț. Editura de Stat [București, 1948].
- ȘEZ. I Ș. U.** ȘEZĂTOAREA, revistă pentru literatură și tradițiuni populare. Fălticeni, 1892-3 ș. u.
- TEODORESCU, P. P.** G. DEM. TEODORESCU. Poesii populare române. Tipografia modernă Grigorie Luis. București, 1885.
- TOMA, C. V.** A. TOMA. Cîntul vieții. Versuri alese. 1894-1949. Editura de Stat. [București] 1952.
- E. VĂCĂRESCU, IST.** ENACHE VĂCĂRESCU. Istoria a împărniciților împărați otomani, adunată și alcătuită pe scurtu a Dumnealui... în: A. Papiu-Ilarianu, Tesauru de monumente istorice. București, 1863.
- VARLAAM, C.** VARLAAM (Mitropolitul Moldovei). Cazania. 1643. Fundația pentru literatură și artă. București, 1943.

- VLAHUȚĂ, C. I. A. VLAHUȚĂ. Clipe de liniște. Editura Librăriei Socec & Comp. București, 1899.
- VLAHUȚĂ, D. A. VLĂHUȚĂ. Dan. Editura Librăriei E. Graeve & Comp. București, 1894.
- VLAHUȚĂ, G. S. A. VLAHUȚĂ. La gura sobei. Editura Albert Baier. București, 1912.
- VLAHUȚĂ, G. V. A. VLAHUȚĂ. Din goana vieții. Ediția a II-a. București, 1892.
- VLAHUȚĂ, N. A. VLAHUȚĂ. Nuvele. Stabilimentul grafic Socec & Teclu. București, 1886.
- VLAHUȚĂ, P. A. VLAHUȚĂ. Poesii, 1880-1908. Minerva, Institutul de arte grafice și editură.

LISTA ABREVIERILOR

ac., acuz.	= acuzativ	nom.	= nominativ
adj.	= adjectiv	nr.	= numărul (unei reviste sau al unui ziar)
art.	= articol, articulat	orient.	= oriental, orientală
cap.	= capitol	part.	= participiu
cf.	= confer	perf.	= perfect
comp.	= comparativ	pers.	= persoana, personal
dat.	= dativ	pl.	= plural
dem.	= demonstrativ	pron.	= pronume
f., fem.	= feminin	refl.	= reflexiv
fig.	= figură	rom.	= romînesc
fr.	= francez	rus.	= rusesc
gen.	= genitiv	sg.	= singular
imper.	= imperativ	span.	= spaniol
ind.	= indicativ	subst.	= substantiv
inf.	= infinitiv	superl.	= superlativ
interj.	= interjecție	v.	= vezi
it.	= italian	v. fr.	= vechi francez
lat.	= latin	v. sl.	= vechi slav
m., masc.	= masculin	voc.	= vocativ
magh.	= maghiar	vol.	= volumul
n.	= neutru		
neart.	= nearticulat		

INDICE DE MATERIE *

ABLATIV (în latină) 113.

ACCENT 96-97; definiție 96, ~ expiratoric 96, ~ muzical 96; rolul ~ în latina mai veche 74, în limba română 96-97, 112, în flexiunea verbală 257; locul ~ în limba română 96, la imperfect 273, la perfectul simplu 274, la mai mult ca perfect 275; variația ~ care a dus la alternanțe vocalice 258, diferența ~ care a creat rădăcini diferite ale verbului 296, 297, 298.

ACTIV 243, definiție 243, ~ devenit reflexiv obiectiv 246-247, ~ devenit reflexiv e-ventiv 247, ~ devenit reflexiv dinamic 247-248, ~ devenit reflexiv în construcții speciale 248-249.

ACORDUL substantivelor nume de materie (precedate de *niște*) cu adjectivul următor 139, al numelor de localități cu formă de plural 139-140; ~ pronumelui de întărire în gen și număr cu substantivul sau pronumele determinat 219, lipsa de acord, tendința de generalizare a lui *însuși* 219-220; ~ numeralelor colective după gen și caz 232, ~ numeralului ordinal *primul* după gen, caz, număr 239, ~ numeralului *unu* 296, ~ participiului 280.

ACUZATIV 144-145, 344; cu funcțiune de complement direct, complement indirect, de agent, circumstanțial 144, (pe lângă adjectiv) cu funcțiune de complement de relație 145, ~ de relație 249, ~ cu supinul sau cu participiul 248-249, prepoziții și locuțiuni prepoziționale construite cu ~ 344.

ADJECTIV 173-190, definiție 173, ~ calificative 173, ~ determinative 173, ce exprimă ~ 173-174, locuțiuni adjectivale 174, ter-

minații după gen 174, forma ~ care determină substantive neutre 174, ~ cu două terminații 174-176, pluralul ~ 175-176, ~ cu o terminație 176, ~ invariabile 176, alternanțe fonetice în tema ~ 176-177, ~ în limba latină 116.

declinarea ~ 177-182, comparația ~ 182-188 (pozitiv 182, comparativ 182-183, superlativ 183-188), ~ care nu au grade de comparație 187-188, schimbări de funcțiune 188, cu valoare substantivală 37-38, 109, 319, cu valoare adverbială 38, 329, în locuțiuni adverbiale 331, cu valoare de interjecție 400-401, formarea ~ 188-190, derivate de la substantive, adjective, verbe 188, 189-190, de la adverbe 38, 109, 340, numerale cu valoare de ~ 227, diminutivarea ~ 190.

~ posesiv 204-205, formele 204, gen, număr, caz 204-205, locul lui 204.

~ relative-interogative 208, în compunere cu *cel*, *acela* 209.

~ demonstrative (forma, locul) 214, *acest*, *acesta* (forme) 215.

~ nehotărît 220-224.

ADVERB 327-342; definiție 327, ~ primare 328, derivate 328-329, de la adjective cu *-este* 328, cu *-iș* (*-îș*) 329, cu *-(a)mente* 329, de la substantive (cu *-este*, *-iș*, cu prepoziție) 329, de la verbe (cu *-iș*) 329, cu sau fără particulele adverbiale *-a* sau *-le* 329, ~ compuse 330, ~ cu aceeași formă cu alte părți de vorbire 329-330, adjective cu valoare de ~ 38, 109, 188, 329, participii, substantive cu valoare de ~ 329, numerale ordinale 239, numeralul *una* 228, 330, pronume relativ 213, locuțiuni adverbiale 330-331, 216-

* Indicele trimite la pagini. Tilda (~) ține locul cuvîntului matcă la orice formă flexionară.

229, formarea lor 331, cuvinte cu valoare de ~ și conjuncție 340, istoric 121-122.

categorii de ~: ~ de mod 332-333, ~ care determină verbe 336, ~ de afirmație 332, 337, de cantitate 332, ~ care determină substantive 336, care determină adjective, adverbe 336, ~ de cauză 333, 338, ~ explicative 333, 337, de îndoială 332, de negație 332, 337, de nesiguranță 337, de precizare 332, 337, de restricție 332, 337, de loc 333, 338, de timp 333, 338, de scop 333, 338, pronominale 337-338, de mod 338, demonstrative 337, nehotărâte 337, relativ-interogative 337-338, demonstrative însoțite de particulele deictice *-sa*, *-ia* 337, ~ cu valoarea altor părți de vorbire 339-341, ~ devenite substantive 38, 340, ~ cu valoare adjectivală 38, 340, cu valoare de prepoziție 339-340, ~ în locuțiuni prepoziționale 340, ~ cu valoare de conjuncție 339-340, 391-393, ~ întărind conjuncțiile 377, ~ în locuțiuni conjuncționale 340, ~ relative în locul pronumelui relativ *care* 210, ~ cu valoare de interjecție 400-401.

comparația: procedee 121, 339, ~ de mod 339, de loc și de timp 339, locuțiuni adverbiale 339, exprimarea unor nuanțe graduale cu sufixe 339.

cu funcțiune de circumstanțial 338, de atribut adverbial 338, de predicat 338-339, ~ în componența predicatului 338, în locuțiuni verbale în care verbul este suprimat 338-339, complementul ~ 341-342, complementul în dativ al ~ *asemeni* și *întocmai* 342.

ALFABET 55, 56.

ALTERNANȚE fonetice 44-45, 97-100, definiție, rol 97, 112, ~ condiționate 97, în sistemul fonetic latin mai vechi 74, în româna mai veche 97, ~ ascunse de scriere 98, ~ însoțite de alte semne morfologice pentru a indica funcțiunea gramaticală 112.

~ de timbru și de cantitate în latina mai veche 74, în latina mai nouă 75.

~ vocalice 44, 98, 112, la substantiv 137, la verb 119, 257, 258, 276, la adjectiv 176-177.

~ consonantice 45, 98-99, 112, la substantiv 137-138, la verb 257, 269, 270, 274, 276, la adjectiv 177.

~ cu element zero 45-46, 99, 112.

~ între grupuri de consoane 99, 138, 177.

ANALOGIE rolul ~ în formarea genului substantivului 125, 126, ~ la verb 271, 272, la prezentul conjunctiv 277.

ANTONIME 247.

APOZIȚIE v. ATRIBUT.

ARTICOL 162-172, funcțiunea 162, poziții 162.

~ hotărît (forme) masculin 162, feminin 163, poziția ~ 163; proclitic: la substantive proprii masculine 171, precedate de *moș*, *bade*, *nene* 171, feminine 172, nume de rudenie masculine și feminine 172; *lui* proclitic la numele de persoană 126-127, 171-172, enclitic 171-172, în declinarea substantivului 149, 151, alipirea la substantiv 151-152, funcțiuni 163, cazul în care apare ~ 163; însoțind substantive determinate de un atribut sau o propoziție atributivă 163, la substantive care desemnează un obiect cunoscut 164, care desemnează genul, specia 165, la substantive cu funcțiuni adverbiale 165, însoțind adjective 165, adjective puse înaintea substantivelor 166, pronume 165, numerale 165, 237, articularea locuțiunilor prepoziționale 166, a adverbilor 166, exclamații articulate 165.

~ nehotărît 106, 168-169, formele lui 169, confuzia cu numeralul și pronumele nehotărît 169, 226, poziția 171; funcțiuni acordînd un sens general unui substantiv 169, în declinarea nearticulată 149.

~ adjectival 167-168, origine 168, poziție 171, funcțiuni 168, confuzia cu demonstrativul 168, slăbirea sensului demonstrativ 168, însoțind numeralul ordinal 267, în declinarea numeralului ordinal 238, însoțind numeralul cardinal 228, în declinarea adjectivului 178-179, forme regionale 168.

~ posesiv 166-167, poziție 171, formare; invariabil 167, forma invariabilă *a* 204, funcțiunile 167, înaintea unui pronume posesiv 167, substantiv în genitiv și numeral ordinal 167, 237, în declinarea adjectivului 180.

articularea substantivului după prepoziție 169-170, 345, articularea în construcții fixe 170, substantive precedate de prepoziția *cu* 170, însoțite de un numeral colectiv 233, numele de rudenie urmate de un adjectiv posesiv 170, alipirea articolului la substantiv 151, 152, acumularea articolului 168, lipsa articolului 169-171, la substantive 170, în enumerări 170, în construcții negative 171, dispariția articolului postpus 94.

ASIMILARE definiție 79, 88-89, asimilarea dintre o consoană surdă și una sonoră 89-91, 92, ~ în ceea ce privește locul și modul de articulație 90, ~ consoanelor nazale *n*, *m* 90-91, ~ lui *s*, *z* la

palatale 91, ~ totală 91, *tc > cc* 91, *td > dd* 95, *nm > mm* 95.

ASPECT perfectiv și imperfectiv 254, exprimarea ~ în limba română 254; v. și **CAUZATIV**, **INCOATIV**, **ITERATIV**.

ATRIBUT exprimat prin substantiv în genitiv 105, 142, cu diverse funcțiuni 142-143, exprimat prin substantiv în acuzativ 145, prin apozitie 142, prin infinitiv 316, prin gerunziu 321, prin participiu 318, 320, prin adjectivul interogativ *care* 209, prin adverb 338, prin interjecții 400.

CATEGORII morfologice 42, gramaticale 19, proprii fiecărei limbi 18, schimbarea ~ gramaticale 37-38, ~ gramaticale ale verbului 256, ~ morfologice și lexicale 42.

CAUZATIV definiție 242, verbe ~ formate cu prefixe 242, nuanța ~ exprimată prin auxiliare 242, reflexiv echivalent cu ~ 242, ~ exprimat prin modificarea vocalei în alte limbi 242.

CAZURI 142-147, definiție; v. fiecare caz în parte.

CLASE SOCIALE atitudinea ~ față de limbă 10, 11, 34.

COMPARAȚIE 182-188, definiție 108; ~ în limba latină 116, ~ adjectivului 182-187, gradul pozitiv 108, 182, gradul comparativ (de superioritate, de egalitate, de inferioritate) 108, 182-183, superlativ v. **SUPERLATIV**, ~ substantivului devenit adjectiv 109, 187, ~ numeralului 187, 239, ~ pronumelui 187, ~ interjecției 187, ~ adverbului 339, adjective care nu au grade de ~ 187-188.

COMPLEMENT direct: exprimat prin substantivul în acuzativ 126, 144, prin infinitiv 316, prin gerunziu 321, ~ al modurilor nepersonale 252, ~ al infinitivului 316, ~ al gerunziului 321, ~ al interjecției 399, ~ al unor verbe reflexive 244-245, 246-248, repetarea ~ prin pronume neaccentuat 198, ~ precizat de vocativ 145, inversiuni între ~ și indirect 249.

indirect: exprimat prin substantiv în dativ 143-144, prin substantiv în acuzativ 145, prin infinitiv 316, ~ al locuțiunilor verbale 254, ~ al gerunziului 322, ~ al unui substantiv sau adjectiv derivat de la un verb 48, ~ al interjecției 400, ~ al adverbului 342, ~ repetat prin pronume neaccentuat 198.

de agent: exprimat prin acuzativ 144. circumstanțial: exprimat prin substantiv în acuzativ 144, în dativ 144, prin pronume interogativ 209, prin infinitiv 316, prin gerunziu 320, prin participiu 320, prin interjecție 400, ~ al modurilor

nepersonale 252, ~ al infinitivului 317, ~ al adverbului 314-342, ~ al substantivului care desemnează o acțiune 48, de relație, exprimat prin acuzativ 145.

COMPUNERE 38-40, definiție 38, ~ substantivului 39 (substantiv + substantiv; substantiv + adjectiv; substantiv + verb; adverb + substantiv; prepoziție + substantiv); ~ adjectivului 39 (adjectiv + adjectiv; prepoziție + substantiv; adverb + verb); ~ verbului 39 (adverb + verb); ~ diferitelor părți de vorbire (numeral, pronume, adverb, prepoziție, conjuncție, interjecție) prin juxtapunere 39, ~ din inițiale 39, din silabe 39, din grupuri de cuvinte 47.

CONDITİONAL-OPȚATIV 313-314; definiție 109, 313; formare: activ 285-286, pasiv 288, reflexiv 289, 293; activ: prezent formare 285, forme inversate 285, forme perifrastice 285, perfect 285-286; reflexiv: prezent formare 289-291, forme inversate 289; exprimând o concesie 313, o comparație ireală 313, un fapt îndoielnic 313, o acțiune dorită 313; în imprecății 314, în locul indicativului 314, prezentul exprimă o acțiune realizabilă în prezent sau în viitor 309, perfectul exprimă o acțiune care nu s-a realizat în trecut 309.

CONJUGARE 254-259; definiție 109, 254, 256, caracteristica ~ 254, ~ productive și neproductive 255, treceri de la o ~ la alta 255, conjugarea a II-a > conjugarea a III-a 255, conjugarea a IV-a > conjugarea a III-a 255, *a scrie, a scria, a scri* 255, verbe care aparțin la două ~ 256, verbe care aparțin la trei ~ 256.

CONJUNCȚIE 376-393, definiție 376, ~ simple 376, compuse 376, ~ vechi moștenite 393, formarea ~ noi 393, locuțiuni conjuncționale 377, 393, alte părți de vorbire cu valoare de conjuncție 377, 393, ~ întărite de adverb sau locuțiuni adverbiale 377, ~ coordonatoare și subordonatoare 377, ~ corelative 377-378, cu valori multiple 378, istoric 121-122.

funcțiuni coordonatoare 378-382, copulative 378, 380, 381, 382, 386, adversative 378-379, 380, 381, 382, disjunctive 381, 382, conclusive 378, 379, 382, *ce, ci* exprimă îndemnul 379, cu sensul «dar», «însă» 379, *fie că* exprimă opoziția 380, alternativă 380, o nuanță concesivă 380, apare obligatoriu în ambele propoziții 380, *nici* repetat exprimând excluderea ideilor sau noțiunilor 381, ~ cu valoare de adverb 340; subordonatoare 382-391, exprimând raport temporal 378, 384, 386, cauzal

378, 383, 384, 386, 387, final 382, 385, 387, consecutiv 378, 382, 383, 385, 387, concesiv 378, 383, 384, 385, 386, 387, condițional 378, 384, 385, 387, optativ 385, comparativ 386, subiectiv 378, 383, 385, 386, predicativ 378, 383, atributiv 378, 383, 384, 385, completiv direct 378, 382, 383, 385, 388, completiv indirect 378, 382, 383, 388; conjuncții subordonatoare cu valoare copulativă 386; *să* semn al conjunctivului 276, 387, *înctit* folosit cu sau fără corelativ 387.

locuțiuni conjuncționale 388-391, ad-
verbe în locuțiuni conjuncționale 340,
funcțiuni 388, exprimând raport tem-
poral 389, 390, modal 390, modal-
comparativ 389, cauzal 388, 389, concesiv
388, 389, condițional 390, conclusiv 388,
comparativ condițional 388.

adverbe pronominale relative cu va-
loare de conjuncție 340, 391-393, ex-
primând raport temporal 391-392, cauzal
391, 392, 393, condițional 391, concesiv
391, 392, modal 391, 392, local 392,
atributiv 391, 392, 393, completiv direct
392, completiv indirect 392.

proneume interogative relative cu va-
loare de conjuncție 209, 393.

CONJUNCTIV 310-312, definiție 109, 310;
forme: activ 276-277, 284-285, pasiv
287, reflexiv 289, 291; activ: prezent
formare 276-277, desinențe de pers.
a III-a singular și plural -ă, -e, -eze,
-ească 276, conjuncția *să* semn al con-
junctivului 387, fără conjuncția *să* 276, for-
me iotacizate 277, forme regionale 277,
perfect formare 284-285, forme vechi
285, exprimând o acțiune realizabilă
310, propunere, îndemn, sfat 311, po-
runcă 311, dorință 311, imprecăție 311,
îndoială 311, deliberare 311, nedumerire,
surprindere 312, presupunere, aproxi-
mație 312, indignare 312, concesie,
îngăduință 312, condiție 312, folosit
în întrebări 312, folosit în aceleași
situații ca infinitivul 312, folosire nere-
comandabilă 312.

prezent, valori absolute 308, relative
308, modale 309, perfect, valoare absolută
309, valori relative 309, modale 309.

CONSOANE 65-72, 88-96; definiție 58, 64,
65, sonante 65, 69, nesonante 65-68,
clasificarea ~ după locul de formare 66,
~ surde 68, ~ sonore 68, ~ omorganice
68, variantele ~ 88 - 96, ~ duble 95-96,
~ muiate 70-72, descriere 70, rolul ~
muiate în diferențierea cuvintelor 70-71,
nașterea ~ românești muiate 71, perechi
de ~ muiate 71 - 72, ~ nemuiate 71, ~
rotunjite în limba română din sec. XVI

79, ~ labiale 66, 91-92, bilabiale 66,
91, variante 91, labio-dentale 66, 91, va-
riante 91, dentale 66-67, 92, variante 92,
prepalatale 67, 92, variante 93, palatale
68, 93, variante 94, lichide 94, pierderea
sonorității lichidelor la finală 94, variante
94, velare 68, 94.

b 66, 70, 91, 92, *k* 65, *č* 66, 67, 72,
77, 91, 92, nemuiat în nordul Ardealului
93, devenit constrictivă prepalatală muiată
93, *k'* 68, 91, 93, devenit semioclusivă
prepalatală 94, *d* 65, 66, 72, 77, 89, 92,
95, 269, *dz* 69, 79, *f* 65, 66, în latină 74,
91, *g* 65, *ğ* 66, 67, 72, 77, 91, 92, devenit
constrictivă prepalatală muiată 93, *g* 68,
93, devenit semioclusivă prepalatală 94,
h 65, 94-95, intrat din limbile slave 78,
laringal 68, 78, 95, în latină 74, în grupul
-hn- 95, în grupul -rhe- 95, pronunțarea
neliterară la inițială 95, în unele prefixe
95, *h'* 67, 68, 87, 91, 95, *j* 65, 67-
68, 83, 92, 93, *ji* 91, 92, 93, *l* 69, 94,
dispariția lui în articolul postpus 94,
velar 94, *l'* 77, 78, 94, *m* 69, 70, 90, 91,
92, *m'* 91, *n* 69, 70, 77, 79, 80, 90, 91, 92,
94, 269, *n'* 77-91 în limba română din sec.
XVI 78, *p* 65, 66, 91, 92, *p'* 91, *r* 79, 94,
velar 94, *r'* 94, dispariția lui 69, 270, *s* 65,
66, 67, 72, 77, 89, 91, 92, *ș* 65,
67-68, 82, 92, *și* 91, 92, 93, *t* 65, 66, 77,
89, 92, 269, *t'* 92, *ț* 66, 67, 68, 69, 83,
92, *ț'* 92, *v* 65, 66, 71, *vi* 91, *z* 65, 66,
67, 83, 89, 91, 92, 93, *z'* 91, 92, *i* con-
soană în latină 76, u consoană în latină
76, grupuri de consoane *bğ* 91, *bğ* 91,
dd 95, *ll* 45, 96, *mm* 95, *mn* 91, *nn* 95,
pk' 91, *pč* 91, *rr* 95, *tt* 74, 96.

COORDONARE 19.

COSMOPOLITISM în lingvistică 5, 16.

CUVÎNT definiție 29, ~ ca unitate lexicală
29, conținutul ~ 30-31, raportul dintre
forma și conținutul cuvîntului 31-32,
~ care denumesc noțiuni 30, ~ care
exprimă emoții 30, ~ de relație 107,
~ imitative 394, ~ flexibile 256, ~ de
umplutură 147.

DATIV 143-144, cu funcțiune de comple-
ment indirect pe lângă verbe, substan-
tive, interjecții 143-144, cu funcțiune
de circumstanțial de loc 144.

DECLINARE 108, 147-155, după terminație
147-148, după genuri 148-149, nearti-
culată 149-151 (masculine 149, feminine
149-150, substantive feminine cu o sin-
gulară formă 150, neutre 150-151), arti-
culată 151-153 (masculine 152, feminine
153, neutre 153), ~ numelor proprii
153-155 (de persoană 154, geografice
154-155, nume de locuri compuse 155),

~ adjectivelor 177-182 (adjective în urma substantivului 178-180, adjective înaintea substantivului 180-182), ~ în latină 114.

DENTALE v. CONSOANE.

DEFECTIVE (verbe ~) definiție 301, *a vrea* și *a voi* 301, *a la* 300, 301, *a mînca* 301, *a putea* 301, *a plăcea* 301, recente: *a desfide* 301, *a deferi* 301, *a delăsa* 301, *a devora* 301, *a elida* 301, *a repurta* 301, *a înșesa* 301.

DERIVARE 36-37, regresivă 36-37, 326, ~ ca sistem 41, raporturile dintre ~ și morfologie 41-46, alternanțe fonetice în ~ 44, 45; derivate de la alte forme decît forma tip a cuvîntului de bază 42-44, sintaxa derivatelor 46-48.

DESINENȚE definiție 111, substantive: ~ de singular masculin și neutru: -u, -u, -i, -e, -a, 127, 132, de feminin: -ă, -e, -ea, -a, -i, 127, 133, de neutru: -u, -u, -i, -e, 134, ~ de plural masculin -i, -i, 115, 132, 133, 137, 148, feminin: -e, -i, -ale, -ele, 133, 134, 148, -uri 134, neutru: -uri, -e, -i, 115, 134, 135, 136, 137, 148, -ă (în loc de e, după f, r) 135, ~ de genitiv-dativ feminin: -e, -i, -le, 149, la genul personal: -cîi, -chii, -găi, -ghii, 127, de vocativ: -e, -o, 115, 127, 149, 150, -ule, -ă 115, 127, 145, 149, ~ la vocativ plural -lor 115, în latină 115; verbale: definiție 257, valoare 195, 258, desinența zero 111, 256, ~ ale indicativului prezent 268, -i 270, -u 269, -ex 258, 268, -esc (-ăsc) 258, 268, -ă 270, -e 271, ~ ale imperfectului 272, ~ -iam > -eam 273, păstrarea ~ -iam 273, ~ la verbele de conjugarea a IV-a terminate în -i 273, ~ ale perfectului simplu 283, -ră 274, originea ~ -ră 261, ~ -ră la perfectul compus 282, ~ ale mai mult ca perfectului 275, -ră 275, ~ ale conjunctivului prezent la persoana a III-a singular și plural 276, -eze 276, -ească (-ăscă) 276, -ă 276, -e 276, ~ ale imperativului 277, -i 278, ~ la interjecții 401, ~ provenite din sufixe 268, confundîndu-se cu sufixele 268.

DIATEZĂ definiție 108, activă 108, 120, pasivă 108, reflexivă 108, în limba latină 120; formare: activă 243, 267-286, pasivă 243-244, 286-288, reflexivă 202, 244, 288-291, forme de prezent condițional inversate 289, forme regionale de viitor inversate 289, forme cu pronumele reflexiv postpus 290, diateza medie 244.

DIFTONGI 60-64, definiție 60, ~ egali 60-61, ~ urcători și coborîtori 60, ~ ai limbii romîne 60-61, în alte limbi 61, ~ monofonematici 61-63, ~ compuși din

două foneme 63, *ay* 61, 63, *ea* 61, 62, 63, 64, 65, 78, 82, 88, *oa* 61, 62, 63, 64, 65, 78, 82, *go* 62, 63, 64, *io* 62, 63, *iu* 62, 63, 64, *ia*, 61, 63, 64, 88, *ai* 61, 63, *ie* 63, 78, *ii* 63, *ău* 63, *tu* 63, *ou* 63, *uy* 63, *îi* 63, *îi* 63, *ui* 63, *uă* 63, *oi* 61, 63, *oi* 63, *ăi* 63, *eu* 63, *ut* 63, *yo* 63.

DINAMIC v. REFLEXIV.

DISIMILARE definiție 79, *iel* > *iăl* 83, *yo* > *uă* (în unele graiuri) 86, ~ lui *u* în *tîună*, *bîun* (în unele graiuri) 87, ~ silabică 278.

EVENTIV de formă activă 247, apropierea de incoativ 247, reflexiv ~ v. **REFLEXIV.**

ELEMENTUL -ur la adjective în -urat, -uros, -uriu, diminutive plurale în -urele, verbe în -uri și -ura 43.

FEMININ 108, substantive de genul ~ 126, substantive de genul ~ după înțeles 128, forme ~ pentru a desemna persoane cu ocupații bărbătești 131, forme de ~ nefixate 131, ~ peiorativ 131, terminațiile după număr ale substantivelor ~ 133-134.

FLEXIUNE definiție 107, v. și **CONJUGARE, DECLINARE.**

FOND PRINCIPAL DE CUVINTE 7, 17, 24, 32.

FONEM definiție 55, 56, 80, ~ și sunet 55, variantă și varietate a ~ 80, modificare a ~ 79-80, combinații de ~ 55, ~ și literă 55, 56, în latina mai veche 74, în limba romînă din sec. al XVI-lea 78-79, ~ dispărute din limba romînă din sec. al XVI-lea 78-79, ~ ale limbii romîne actuale 100.

FONETICĂ 52-101; definiție 53, 56, evoluția sistemului fonetic al limbii romîne 73-79, influența slavă în sistemul fonetic al limbii romîne 78, sistemul fonetic al limbii romîne în sec. al XVI-lea 78, ~ sintactică 85, 86, 89.

FRAZĂ devenită cuvînt 47.

FRICATIVE v. CONSOANE.

GEMINATE în latina mai veche 74, simplificarea gemenatelor în latina mai nouă 76, în romînă 95-96.

GENUL substantivului: definiție 107, în limba latină 113, ~ substantivelor animate 107-108, inanimate 107, 108, ~ natural 107, gramatical 107, corespondență între gen și conținut 125-126, 128, nume oscilante 126, ~ personal (caracteristici) 126-127, ~ după terminații 127, ~ după înțeles 127-129, concordanța dintre gen și sex 130-131, schimbarea ~ exprimînd o nuanță afectivă (hipocoristică, depreciativă) 131, ~ masculin mai puțernic decît femininul 132, formele

- masculine ale adjectivului 174, formele feminine ale adjectivului 174.
- GENITIV** 142-143, cu funcțiuni de atribut 142-143, ~ posesiv 142, ~ apartenenței 142, ~ înrudirii 142, ~ subiectiv 142, ~ obiectiv 143, ~ instrument al superlativului 143, ~ apozitiv 143, ~ cerut de prepoziții și locuțiuni prepoziționale 143, locuțiuni prepoziționale cu forma articulată construite cu ~ 344.
- GERUNZIU** 320-322, definiție 320, formare: activ 279-280, pasiv 288, reflexiv 290, 291; activ: sufixe 279, forme iotacizate 279, forme duble 279, păstrarea terminației -u 280, cu valoare de adjectiv 174, subiectul ~ 321, determinativele ~, folosirea greșită a ~ 321, cu funcțiuni de circumstanțial 109, 320-321, de complement direct 321, de atribut 321, înlocuiește o propoziție completivă 321.
- GÎNDIRE** raportul dintre limbă și ~ 6, 7, 10.
- GRAFIE** tradiție grafică 79, ~ incorecte 93, forme omografe 97, forme grafice diferite, identice din punct de vedere fonetic 97, ~ fonemelor limbii române 55, ~ consoanelor muiate 100, ~ africatelor *č* și *ğ* 100, ~ consoanelor *k'*, *ğ* 100, ~ semivocalei *j* 87, 101, ~ semivocalei *y* 101.
- GRAMATICĂ** definiție 17, 105, istoric 13-15 (gramatica lui I. Eliade Rădulescu 13-14, Al. Lambrior 13-14, H. Tiktin 13-14, D. Eustatievici 13, Macarie 13, S. Micu 13, Gh. Șincai 13, T. Cipariu 13, I. Iordan 14-15, Al. Rosetti și J. Byck 14-15), ~ descriptivă, istorică 20, 23, caracter normativ 23.
- IDEALISTĂ** (concepție) 5, 7, 8, 15, 16.
- IMPERATIV** 314-315; definiție 109; formare: activ 277-278, pasiv 288, reflexiv 290-291, activ pozitiv desinențe 277, forme identice cu cele de indicativ 278, forme specifice 278, forme vechi 278, negativ, forme identice cu forma scurtă de infinitiv 278, forme identice cu cele de imperativ pozitiv 278, forme populare 278, exprimînd un ordin 314, un îndemn 314, o interdicție 314, o rugămintă 314, în invocații 314, în locul indicativului 315, cu valoare de interjecție 400-401.
- IMPERFECT** formare 272-273, desinențe 272-273, istoric 273, forme perifrastice 121, 273, forme vechi 273, accentuare 273, cu valoare absolută exprimînd o acțiune trecută durativă 305, o acțiune trecută iterativă 305, avînd valoare de perfect 305, cu valoare relativă exprimînd o acțiune trecută simultană cu alta 305, o acțiune trecută posterioară alteia 305, cu valoare modală de condițional perfect 106, 306, de optativ 306.
- IMPERSONAL** forme 302, v. REFLEXIV, definiție 250, exprimat prin pers. a II-a sg. 250, prin pers. I pl. 250, prin pers. a III-a sg. și pl. 250, prin pers. a III-a sg. reflexiv 250.
- INCOATIV** (verb ~) definiție 243, formate cu prefixul *în-* 243, exprimat cu verbe auxiliare 243.
- INDICATIV** definiție 109, formare: activ 267-285, 281-284, pasiv 286-288, reflexiv 289-290; exprimînd o acțiune reală 310, cu valoare de imperativ 310, cu valoare de condițional 310.
- INFINITIV** 315-318, denumind acțiuni 109, 315; formare: activ 279, pasiv 288, reflexiv 290, 291, activ: sufixe 279, forma lungă 279, forma scurtă 279, ~ scurt cu valoare verbală 315, ~ lung cu valoare de substantiv 156-157, 315, cu funcțiune de subiect 315, de nume predicativ 315, de atribut 316, de complement direct 316, de complement indirect 316, de circumstanțial 316, cerut de unele verbe și de adjective 316, ~ scurt însoțit de prepoziții 316, determinativele ~ 316-317, subiectul ~ 317, determinativele ~ lung 317, cu valoare de indicativ 318, cu valoare de conjunctiv 318, cu valoare de imperativ 318.
- INTERJECȚIE** 394-401, definiție 304, originea lor: din exclamații 394, 395, din cuvinte onomatopoeice 394, 395, din alte părți de vorbire: substantive, adjective, verbe (la imperativ) 395, 400-401, propoziții folosite ca interjecții 400-401.
- sensul ~ 395-399, n-au conținut nominal 394, exprimînd: o stare sufletească 395-396, voință sau dorință 397, onomatopoeice 397, sensuri variate la aceeași interjecție 398, variante formale fără schimbare de sens 394.
- funcțiunea ~ 399-400, ~ însoțind o parte de propoziție sau o propoziție 399, ~ folosite ca părți de propoziție: predicat 399, complement direct 399, complement indirect 400, circumstanțial (de mod) 400, cu valoare de propoziție 400, cuvinte noi derivate din interjecții 401, interjecții cu desinențe verbale 326, 401.
- ITERATIV** definiție 242, verbe ~ formate cu sufixe 242, ~ exprimat prin modificarea vocalei în alte limbi 242.
- ITALIENISM** 14, 21.
- ÎMPRUMUTURI** 40-41, cauzele ~ 40-41.
- JARGON** 40.
- JUXTAPUNERE** 19.

LABIALE v. CONSOANE.

LATINA perioadele istoriei limbii latine 73, perioada mai veche 73-74, fonemele limbii ~ în perioada mai veche 73,74, siflanta *f* în ~ mai veche 74, geminatele în ~ mai veche 74, opoziții și alternanțe în sistemul fonetic latin în perioada mai veche 74, accentul în ~ mai veche 74, fonemele limbii ~ în perioada mai nouă 75-76, modificări fonetice în ~ din perioada mai nouă 75-76, în vocalism 75-76, dispariția diferenței de cantitate cu diferența de timbru 75, dispariția deosebirii între diferitele grade de deschidere 75, simplificarea diftongilor 75-76, modificări fonetice în consonantism 76, simplificarea geminatelor 76, *u* consoană devine fricativă sonoră labio-dentală în ~ mai nouă 76, *i* consoană 76, apariția cuvintelor lungi în vocabular și a formelor analitice în gramatică 76.

LATINISM 13, 14, 21.

LEGI interne de dezvoltare 7, 20.

LICHIDE v. CONSOANE.

LIMBĂ definiție 5, 6, 7, 23, raportul dintre ~ și suprastructură 6, raportul dintre ~ și gândire 6, 7, 10, caracterul social al ~ 7, limbi gentilece, tribale, ale popoarelor, naționale 7, legătura dintre ~ și istoria societății 8, natura socială obiectivă a limbii 8, concepția marxistă despre ~ 10, atitudinea ~ față de clase 10, ~ națională 12, 22, dezvoltarea istorică a ~ 18, cultivarea ~ 21, ~ literară contemporană 22, 53, 54.

LINGVISTICA sovietică 7.

LITERĂ literele ortografiei românești 55, 100, redarea fonemelor prin ~ 55, 100, ~ ajutătoare 100, ~ *k* 100, ~ *x* 101.

LOCUȚIUNI adjectivale 174; verbale 254, adverbe în ~ verbale în care verbul este suprimat 339, în care intră numeralul cardinal *una* 228; adverbiale 330-331, formarea lor 331, substantivul în ~ adverbiale 331, prepoziția 331, adjectivul 331, pronumele 331; conjuncționale 340, 377, 388-390, 393; prepoziționale 166, 340, 343, 344, sensul lor 345, ~ prepoziționale articulate construite cu genitivul 344, nearticulate, cu acuzativul 344.

MAI MULT CA PERFECT formare 275, istoricul formelor de I singular și a III-a plural 275, desinențe 275, desinențe 275, desinența -*ră* 275, sufix -*se*- 275, forme prefractice 121, 259, 275, forme regionale 275, accentuare 275, exprimând o acțiune trecută anterioară altei acțiuni trecute 307.

MASCULIN substantive de genul ~ 126, substantive de genul ~ după înțeles 128, terminațiile după număr ale substantivelor ~ 132-133.

MATERIALISM DIALECTIC ȘI ISTORIC aplicat la studiul limbii 5, 6, 7, 10.

MARXIST-LENINIST învățătura ~ în studierea limbii 16.

MEDIU (diateză) 244.

MOD 250-252; definiție 109, ~ personale 109, 251, nepersonale 109, 251-252, forme simple și compuse 113, 257, 258-259, ~ predicative și nepredicative 252, ~ în latină. V. fiecare mod în parte.

MORFEM definiție 110, ~ al comparației 108, al persoanei verbale 111, absența ~ 112, ~ cu rol de sufix și desinență 112.

MORFOLOGIE definiție 105, legătura dintre ~ și sintaxă 105-106, categorii morfologice 105-106, raporturile dintre derivație și ~ 41-46, caracteristici morfologice 106, categorii specifice diferitelor părți de vorbire 109.

MOTIUNE definiție 108, ~ substantivului 130.

NEOGRAMATICI 17.

NEOLOGISME verbe ~ 255-256.

NEUTRU 108, subst. de genul ~ 126, subst. de genul ~ după înțeles 129, subst. de genul ~ care denumesc animate 128, terminațiile după număr ale subst. ~ 134-136, declinarea adjectivului însoțit de un substantiv 182, pronume personal cu valoare de ~ 197, ~ în latină 113.

NOMINATIV funcțiuni (subiect, nume predicativ, apozitie) 142.

NORMĂ ORTOEPICĂ v. ORTOEPIE.

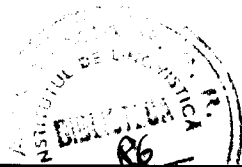
NORMATIV indicații ~ 15.

NUME PREDICATIV exprimat prin nominativ 142, prin infinitiv 315, prin participiu 318.

NUMĂR definiție 108, ~ substantivului 131-141, singularul v. SINGULAR, pl. v. PLURAL, alternanțe fonetice 136-138, generalități 138-141, ~ verbului 249-250, exprimat prin desinențe 258, prin pron. pers. 258, prin desinența verbelor auxiliare 258, ~ în limba latină 113.

NUMERAL 225-240, definiție 225;

numerale cardinale 117, 225-231, formele 225-226, *unu* formele 226, 228, *doi* formele 226, de la *trei* înainte formele 226, compuse cu *un* și *doi* forma 226, formele reduse ale unor ~ (*patrusprezece, cincisprezece, șasesprezece, șasezeci*) 226, *un*, o declinarea 226, exprimarea cazurilor ~ de la *doi* înainte 226, *sută, mie, milion, miliard* declinarea 226, declinarea ~ precedate de art. *cel* 227, istoric 117, numerale cardinale cu valoare de adjectiv, de substantiv 227, prepoziția *de* precede

numerales de la 20 înainte 227, precedate de *cei, cele* 227, acordul articolului precedând anumite construcții de ~ 227, *un, o* cu valoare de articol nehotărît 226, *umul, una* cu valoare de pronume nehotărît 226, *una* adverbial 228, cu sens neutru 227, în locuțiuni 227, 228, în limbajul afectiv 228, *doi* acordul 226, valoarea adverbială și sensurile construcțiilor *una, două, nici una, nici două* 228, ~ exprimînd timpul, vîrsta etc. 228, *sută, mie* în limbajul comercial, *sută* «secol» 229, exprimarea depășirii unei cifre rotunde 229, exprimarea aproximației numerice 229-230, exprimarea cifrelor mari 230-231, exprimarea periodicității unei acțiuni 231, ~ cu valoare de numeral ordinal 232, 240, *sute, mii, zeci de mii, milioane* cu valoare de numere nehotărîte 235, ~ în compunerea și formarea altor numere 233, 235, 236, 237, în construcții cu sens nehotărît 234.

numere colective 232-233, definiție 232, formele, flexiunea celor variabile 232, locul 232, *ambii, ambele* flexiunea 232, articularea lor 232, acordul în gen și caz 232, ~ la origine substantive 233, articularea substantivelor care le însoțesc 233, *ambe* lipsa articolului 232.

numere fracționare 233-234, formarea 233, formele 233, flexiunea 233, folosirea corectă 233, *a treia parte* cu valoare de numeral fracționar 233, exprimarea unui număr fracționar în limbajul matematicienilor 233, valoarea adverbială a locuțiunilor *pe sfert, pe jumătate* 234.

numere nehotărîte 234-235, definiție 234, formele și flexiunea unora 234, cu valoare de adjectiv sau de substantiv 234, construcții cu prepoziția *a* și *la* pentru exprimarea raportului de genitiv și dativ 234, singularul numeralelor *mult(ă), puțin(ă), cît(ă)* exprimă cantitatea unor abstracte, nume de materii 234, cuvinte și expresii cu valoare de ~ 234, sensul nehotărît al unor construcții cu numere cardinale 234, numerele cardinale *sute, zeci, zeci de mii* cu valoare de ~ 235, ~ în construcții cu valoare distributivă 236.

numere multiplicative, formarea 235, cu valoare de adjectiv și de adverb 235, substantive din ~ 235, *jumătate* formează derivate 235.

numere distributive 235-236, formarea 235, precedate de prepoziție 236, locul prepoziției în graiul popular 236, întărirea sensului distributiv prin repetarea numeralului cardinal 235, și a prepoziției *cîte* 235, ~ exprimînd vîrsta, di-

mensiunile 236, construcția prepoziția *cîte* + numeral cardinal nehotărît cu valoare distributivă 237.

numere adverbiale 236-237, formarea 236, ~ cu rol de adverb 236, exprimînd periodicitatea 236, *o dată om* în limbajul afectiv 237, valoarea de superlativ a unor construcții 237, *bis* sens, folosire 237, numere ordinale cu valoare de ~ 239.

numere ordinale 237-240, definiție 237, formarea 237, forma în limba veche 237, formele în limba actuală 238, *întîiul*: declinarea 238, 239, declinarea celorlalte numere 238, declinarea cu articolul adjectival *cel* 238, *primul*: formele, locul 239, istoric 117, cu valoare de substantiv, de adjectiv, de adverb 237, ~ *primul* și *ultimul* 237, ~ *primul* acordul 239, *întîiul* articularea 165, lipsa articolului proclitic 237, *întîi, «ziua întîi»* a unei luni 239, are comparativ 239, repetat, are sens de comparativ 239, ~ cu valoare de numere adverbiale 239, ~ ca adverb 239, *secund* folosirea 239.

OBIECTIVISTĂ (concepție) 15.

OBIECTIV v. REFLEXIV.

OCCLUSIVE v. CONSOANE.

ONOMATOPEE 31.

OPOZIȚII v. ALTERNANȚE.

ORGANE (ale vorbirii) 56-58, plămîinii (descricie, funcționare) 56, laringele (descricie) 56, coardele vocale (descricie) 56, (funcționare) 57, cavitate bucală, nazală 57-58.

ORTOEPIE 54, 53-54.

ORTOGRAFIE ~ limbii romîne 100, procedee grafice 100, procedeul silabic 100.

PALATALIZARE în latina mai nouă 76, ~ în romanica orientală 76-77, ~ lui *k, g + e, i, ie* 77, ~ lui *t, d + ie, io* 77, ~ lui *n, s, l, r + i*, iot 77, a dat naștere semiocclusivelor *ts, dz* 77, faza de început a palatalizării labialelor 87, palatalizarea labialelor 91.

PĂRȚI DE VORBIRE cu valoare de sine stătătoare și ajutoare 107, treceri de la o parte de vorbire la alta 109.

PARTICIPIU 318-320, definiție 109, 280, 318, cu valoare de adjectiv 174, 247, 280, 318, formare 280, sufixe 280, forme iotacizate 280, forme în *-t* din perfectul în *-se* 280, forme deosebite după gen și număr 281, în formele pasivului 247, 318, cu valoare verbală 280, 318, cu sens activ 188, 189, 318, 319, cu sens pasiv 188, 189, 318, cu pref. *ne-* exprimă imposibilitatea realizării acțiunii 319, substantivat 157, 319, cu valoare de adverb 319, 329, diminutivat 319, în locu-

giunile adverbiale 331, înlocuind pasivul 320, determinativele ~ 319, cu funcțiune de atribut 318, de nume predicativ 318, exprimînd raporturi circumstanțiale 320, acordul ~ 280.

PARTICULE -a în componența numeralului ordinal 237, ~ -a sau -le în componența adverbului 329.

PASIV definiție 243, numai la verbele tranzitive 243, ~ cu flexiune aparte în lat. 243, ~ cu ajutorul verbului *a fi* 243, ~ verbelor cu caracter momentan 247-248, diferențe între reflexivul pasiv și pasivul cu *a fi* 248.

PERFECT (indicativ) perfect simplu, formare 273-274, desinențe 273, desinența -ră 274, sufixe 273, forme iotacizate 274, forme vechi 274, accentuare 274, perfect compus, formare 281-282, forme greșite cu desinența -ră 274, 282, forme perifrastice 259, forme inversate 281-282, forme regionale 282; exprimă o acțiune încheiată în trecut 306, vechimea celor două forme de ~ 306, folosirea regională 306, folosirea perfectului simplu în limba literară 306, sensul ironic al pers. a II-a a perf. simplu 307, perfect conjunctiv v. **CONJUNCTIV**, perfect condițional - optativ v. **CONDIȚIONAL-OPTATIV**, perfect prezumtiv v. **PREZUMTIV**.

PERSOANĂ 249-250, definiție 108, 250, ~ gramaticală și reală (posibilitatea neconcordanței dintre ele) 250, pers. a II-a sg. pentru pers. I sg. 250, pers. a III-a pentru pers. I sg. 250, pers. a III-a sg. pentru pers. I sg. 250, pers. I pl. pentru pers. a II-a sau a III-a sg. 250, pers. I pl. cu valoare de impersonal 250, pers. a II-a sg. cu valoare de impersonal 250, pers. a III-a sg. și pl. cu valoare de impersonal 250, pers. a III-a sg. reflexiv cu valoare de impersonal 250, exprimată prin desinențe 258, prin pronume personale 258, prin desinența verbelor auxiliare 258, persoana verbului în latină 119.

PLURAL definiție 132, substantive cu ~ neregulat 133, 134, 135, ~ diminutivelor în -ică 133, substantive cu formă de plural și înțeles de singular 139, înțelesul numelor proprii de persoană întrebuintate la plural 139, substantive numai cu forme de plural 139, substantive cu mai multe forme de plural 140-141, cu înțeles desprins de singular la unele substantive 140, substantive cu mai multe forme de plural, cu sensuri diferite numai la plural 140-141, influența ~ asupra singularului 45, 46, ~ cu sens de singular 106, pluralul autorității 250, al autorului

250, al modestiei 250, al politeței 250, în stilul oficial 250.

PREDICAT nominal 252, ~ exprimat prin *a fi* 253, prin interjecții 399, adverb cu funcțiune de predicat 338-339, adverb în componența predicatului 338.

PREFIX definiție 36, rolul ~ 36, ~ grecești 95; ~ adjectivele: *arhi-* 95, 186, *extra-* 186, *hiper-* 186, *inter-* 95, *stră-* 186, *supra-* 186, *ultra-* 186; ~ substantivele: *ante-* 156, *des-* 156, *în-* 37, *ne-* 36, 37, 156, *pre-* 36, *re-* 156, *răs-* 156, *sub-* 156, *supra-* 156; ~ verbale: *a-* 324, *des-* (*dez-*) 156, 324, *în-* (*im-*) 95, 243, 324, *ne-* 319, *răs-* (*răz-*) 324, *re-* 156.

PREPALATALE v. **CONSOANE**.

PREPOZIȚIE 343-375, simple și compuse 343, locuțiuni prepoziționale 343, istoric 121-122.

cazul cuvîntului precedat de prepoziție 344, prepoziții (*asupra* și *contra*) care cer genitivul 344, sau se construiesc cu pronumele posesiv 344, cu pronumele personal neaccentuat în dativ cu valoare posesivă 344, cu acuzativul în limbajul comercial 344, cazul cuvîntului precedat de locuțiune prepozițională 344, locuțiunile prepoziționale articulate cer genitivul 344, cele nearticulate, acuzativul 344, adverbe cu valoare de prepoziție 339-340, prepoziții în locuțiuni adverbiale 331, prepoziții împreună cu pronumele *însul* 198-199, însoțesc sau nu pronumele *dînsul* 199, construcții cu sau fără prepoziții ale pronumelor relative -interogative 210, articularea substantivului precedat de prepoziția *cu* 345, sensul lexical al prepoziției 345-346, sensul lexical al locuțiunilor prepoziționale 345; *a* 234, 346-348, *asupra* 348-349, 344, *cîte* 235, 236, 350, (*în*) *contra* 344, 350, *cu* 170, 345, 350-352, *de* 212, 213, 227, 238, 352-355, *la* 212, 234, 365-367, *pentru* 212, 371-372, *peste* 229, 372-373.

PREZENT (indicativ) formare 267-272: desinențele -ez, -esc, -ăsc 258, 268, desinența -u 269, forme iotacizate 269-270; cu valoare absolută exprimînd o acțiune simultană cu momentul vorbirii sau o acțiune permanentă 304, prezent istoric 106, 304, exprimă o acțiune viitoare 106, 304, prezent iterativ 304, prezent gnomic 304, în propoziții dependente exprimînd o acțiune simultană cu acțiunea din regentă 304, prezent conjunctiv v. **CONJUNCTIV**, prezent condițional-optativ v. **CONDIȚIONAL-OPTATIV**, prezent imperativ v. **IMPERATIV**, prezent prezumtiv v. **PREZUMTIV**.

PREZUMTIV exprimă o acțiune presupusă, bănuită 315, formare 284, activ: prezent 284, perfect (format în aceeași fel ca viitorul anterior) 284.

PRODUCȚIE legătura limbii cu activitatea de ~ a omului 6.

PRONUME 191-224; ~ personal 192-200, formele 192-193, forme accentuate și neaccentuate de dativ și acuzativ 193-195, alipirea formelor neaccentuate 194, pierderea vocalei 194, ~ urmate de verbe care încep cu vocală 194, cu și fără *i*-protetic 194, *dînsul* formele 199, istoric 117-118, folosirea formelor accentuate ale ~ 194, a celor neaccentuate 194, ~ ca subiect 195-196, pentru a marca opoziția 195, insistența 195, pentru claritate 195, omisiunea lui 195, ~ de pers. a II-a însoțind un vocativ 196, indică un subiect nedefinit 196, impersonal 196, ~ exprimînd ideea de izolare 196, însoțit de determinante 196, *noi* plural al autorității 197, forme de genitiv folosite paralel cu posesivul 205, dativ etic 197, dativ cu sens posesiv 197, *o* cu valoare neutră 197, repetîndu-se exprimă a doua oară complementul direct sau indirect 198, ~ în dativ în componența pronumelui de întărire 218, cu valoare de reflexiv 201, ~ *însul* 198-199, în componența pronumelui de întărire 218, împreună cu prepoziții 198, ~ *dînsul* 198-199, în limba veche 199, cu și fără prepoziții 199, ca subiect 199, alternează cu *el* 199, exprimă deferența 199-200, *dînsul* («soț») 200, articulat 165.

~ de politețe 200-201, definiție 200, forma (flexiunea) 200, forme vechi, regionale 200-201, diminutive 201, folosit cu sensul de «soțul, soția» 201, confuzii între formele de genitiv-dativ și nominativ-acuzativ 201.

~ reflexiv 201-202, definiție 201, forme proprii 201, pronume personal de pers. I și a II-a în dativ și acuzativ cu rol de pronume reflexiv 201, forme accentuate și neaccentuate 201, *sine* în limba veche 202, forme accentuate de ~ compuse cu pron. pers. 202, istoric 118, intră în alcătuirea verbelor reflexive 202, 245, forme neaccentuate de dat. cu sens posesiv 202, determinînd subst. *sine* 202, intră în componența pronumelui de întărire 218, *sine* cu valoare de substantiv 202.

~ posesiv 205-207, formele 203, pron. pers. cu valoare posesivă 205, adjectivul posesiv 204-205, formele 204, gen, număr, caz 204-205, regional, în genitiv e pre-

cedat de forma invariabilă a art. adjectival 204, locul 204, acordul 204, 206-207, acordul adjectivului posesiv însoțind mai multe substantive 206-207, sensuri 205-206, contopirea cu anumite substantive 207, ~ interogative-relative 207-214, formele (flexiunea) 207-208, *care, ce* adj. ~ 208, *care* în limba veche 118, 208, alte pronume și adjective ~ 208, flexiunea lor 208, *de* 208, istoric 118, folosirea 209-214, *care* atribut, subiect, complement, circumstanțial 209, *căruia* = *care* (*care* neflexionar) 208, cu valoare de conjuncție (și parte de propoziție) 209, 393, acordul în gen, număr 209, în compuneri 209, *pe care* = *care* 210, construcții fără prepoziție în locul celor cu prepoziție 210, *care* la început de frază 210, folosirea excesivă 210, înlocuit de adverbe relative 210, exprimă ideea de opoziție sau de distribuție 211, de întrecere 211, *cine* folosirea și sensurile 211, exprimă ideea de opoziție sau distribuție 211, în expresii 211, în locuțiuni 211, în întrebări indirecte 211, în propoziții subiective 211-212, în construcții sintactice de aparente propoziții subiective 212, în propoziții atributive 212, în propoziții complete 212, în propoziții circumstanțiale 212, *ce* ca formulă de întrebare 212, exprimă diverse stări afective 212, sensuri 212-213, în legătură cu prep. *de, la, pentru* 212, în locuțiuni 331, cu valoare de adjectiv 213, cu valoare adverbială 213, în construcții cu prepoziția *de* 213, în construcții cu *mai* 213, în locul lui *care* 213, *cel ce* 213-214, în limba veche 214, *ce fel, cît* 214.

~ demonstrativ 214-218, flexiunea 215-216, locul adjectivului demonstrativ 214, formele 214-215, forme regionale ale pron. și adj. demonstrativ 216, *celălalt, cestălalt* formarea 217, locul și formele lor 218, *același*, pronume demonstrativ de identitate 218, flexiunea 218, istoric 118; *acesta, acela* în locul pron. pers. de pers. a III-a 214, pronume demonstrative feminine cu sens neutru 216, în locuțiuni adverbiale 216, în locuțiuni conjuncționale 216, valoarea afectivă a lui *ăsta, ăla* 216, pronumele demonstrativ în expresii 217, *atare, asemenea, astfel de, așa* cu valoare de adjectiv demonstrativ 218.

~ de întărire 218-220, formare 218, vechiul pronume personal *îns, însă* în componența ~ 218, pronumele reflexiv în dativ în componența ~ 218, flexiunea 219, istoric 118, funcțiunea și sensul în limba veche 218, în

limba actuală 219, acordul pronumelui cu substantivul determinat 219-220, lipsa acordului 219-220, valoarea adverbială 220.

~ nehotărît 220-223, *unul* oare originea 220, 226, *altul*, *alta* 220, *tot*, *toată* 221, *fiecare* 221, *oricine* 221, *oricare* 221, *orişicare*, *orişicine*, *orişice* 221, *oarecare*, *oarecine*, *oarece* 221, forme regionale 221, *careva*, *cineva*, *ceva* 222, *vreunul*, *vreuna*, 222, *cutare* 222, *nişte*, *niscare*, *niscaiva*, *niscai* 222, *atît*, *atîta* 222, istoric 118, *unul* corelativ cu *altul* exprimă opoziţie de sens 222, un raport de reciprocitate 222, *una* cu sensul neutru 222, *una* şi *alta* în locuţiuni 222, sensuri 222-223, *ceva* valoare afectivă 223, în construcţii cu valoare distributivă 236, sensuri 223, *cineva* cu valoare de pronume impersonal 223, *tot* sensuri 223, cu valoare de pronume nehotărît neutru 223.

~ negativ 224, *nimic* devenit substantiv 224, *nimica* în locuţiuni 224.

PRONUNŢARE v. ORTOEPIE.

PROPOZIŢIE devenită cuvînt 47, ~ subiectivă 211-212, cu valoare de interjecţie 400-401, interjecţie cu valoare de ~ 400, ~ completivă 212, ~ circumstanţială 212, ~ atributivă 210, 212.

PURISM 21.

RĂDĂCINĂ definiţie 109-110.

RECIPROC v. REFLEXIV.

REFLEXIV 24, 244-249, deosebiri formale faţă de activ 244, ~ diatează aparte 244, verbe numai cu formă reflexivă 246, funcţiunile reflexivului 244, ~ obiectiv 244, 245, obiectiv devenit pasiv 246, obiectiv devenit dinamic 246, obiectiv devenit activ 246, ~ eventiv 244, cu valoare apropiată de incoativ 244-247, eventiv devenit dinamic 246, eventiv cu valoare de impersonal 246, eventiv cu valoare de activ 246, dinamic 244-245, ~ dinamic devenit activ 246, ~ dinamic cu complement direct 247, activ devenit reflexiv în construcţii speciale 248-249, ~ reciproc 245, reciproc devenit obiectiv 246, reciproc devenit activ 246, ~ pasiv 244, 245, pasiv devenit dinamic 246, pasiv devenit obiectiv 246, pasiv cu valoare de impersonal 246, reflexivul pasiv al verbelor momentane 247-248, diferenţa dintre reflexiv pasiv şi pasivul cu *a fi* 247, ~ impersonal 245, verbe reflexive cu valoare de cauzativ 242-243, ~ cu funcţiunea diatezei medii 244, ~ cu pronume în dativ devenit reflexiv dinamic cu pronumele în acuzativ 247.

ROMANICA orientală 76-77; schimbări în vocalismul latinei tîrzii 76-77; sistemul vocalelor romanicii răsăritene 76, frecvenţa lui *i*ot în sistemul fonetic al ~ 76-77, schimbări în sistemul consoanelor în urma acţiunii lui *i*ot 77, naşterea semioclusivelor *č*, *ğ*, 77, palatalizarea lui *t*, *d*, urmat de *i* şi de *je* 77, palatalizarea consoanelor *n*, *s*, *l*, *r*, urmate de *i* şi de *i*ot 77.

ROTACIZAREA lui *-n-* în limba romînă din sec. al XVI-lea şi în graiurile teritoriale de astăzi 79.

SCRIERE v. GRAFIE.

SEMANTICISM 9.

SEMIOCCLUSIVE v. CONSOANE.

SEMIVOCALE 64-65, 87-88; definiţie 64, cu funcţiunea unui fonem 64, ~ consoane constrictive 65, ~ dezvoltate înaintea vocalelor după model slav 78.

i: descriere 64, 68, fără pereche nemuiată 72, element al unor diftongi 63, înaintea unui *e* iniţial 83, la început de silabă şi după consoană 64-65, la început de cuvînt şi la sfîrşit de cuvînt 87, intervocalic 87-88, la finală 88, factor al palatalizării 76-77, constrictiv 67, 87, modificînd articulaţia dentalelor 269, rezultînd din *i* cons. 76, rezultînd din *n + i* 91, în pers. a II-a sg. 270, în tema unor verbe 271, scrierea ~ 72, 101, variante 87, 88.

y: descriere 64, 66, 88, fără pereche muiată 72, înaintea lui *o* şi *u* la iniţială 88, intervocalic 88, alături de vocala *u* în corpul cuvintelor 88, scrierea ~ 101.

SIFLANTE v. CONSOANE.

SILABĂ definiţie 55.

SINGULAR definiţie 131, 141, cu înţeles de plural 106, 138, substantive întrebuinţate la ambele numere cu înţelesul singularului (cu nuanţe stilistice diferite) 138-139, substantive care denumesc o materie şi n-au plural (însoţite de adjectivul nehotărît *nişte*) 139, subst. cu formă de plural şi sens de singular 139, substantive numai cu formă de singular 139, substantive cu forme multiple de singular 140.

SINTAXĂ definiţie 105, legătura dintre ~ şi morfologie 105-106, raporturile dintre formarea cuvintelor şi ~ 46-48, ~ părţilor vorbirii 24, ~ derivatelor 47-49.

SOCIALISM 11-12.

SONANTE v. CONSOANE.

STRUCTURALISM 8, 9.

STRUCTURĂ GRAMATICALĂ 7, 17, 18, 19, 20, 23, 24.

SUBIECT gramatical 243, logic 143, 243, 248, al verbelor cauzative 242, al verbelor reflexive 244, al verbelor la pasiv 243, 286, al modurilor nepersonale 252, 317, 321, deosebind formele verbale 258, ~ exprimat prin nominativ 105, 142, prin pronume 195-196, 209, prin infinitiv 315, precizat prin vocativ 145.

SUBORDONARE 19.

SUBSTANTIV 123-161, definiție 123, concrete 123, abstracte 123, comune 124 (individuale, colective, nume de materii), proprii 124-125 (nume de persoană, nume de animale, numiri geografice și teritorial-administrative, numirile corpurilor cerești), proprii devenite comune 125, comune devenite proprii 125, genul 125-131 (~ personal 126-127), genuri și forme diferite la plural sau singular 129, ~ cu două (sau trei) forme la plural 129, ~ cu două forme la singular 129, ~ mobile, moțiunea 130 (cuvinte diferite pentru ființele de sex opus 130, feminine formate de la masculine, masculine formate de la feminine), ~ epice 131, numărul ~ 131-141, terminațiile după număr ale ~ nearticulate (masc. 132-133, fem. 133-134, neutru 134-136), alternanțe fonetice 136-138, ~ colective 141, 158 (definiție, formare), ~ individuale 141, cazuri 142-147, v. și fiecare caz, declinarea 147-155, formarea substantivelor 155-161, ~ cu prefixe 155-156: de la substantive, de la verbe; ~ cu sufixe 156-161: ~ de la verbe 156-157 (abstracte verbale 156-157, numele de agent 42, 157, numele de instrumente 157, numele locului 157); ~ de la substantive și adjective 158-161 (abstractele calității 158, numele colective 158, numele de loc 158-159, numele de ocupație 159, apartenența 159, derivate cu sufixe care nu produc decât schimbări de nuanță ale cuvintelor de bază; sufixe moționale 159-160, sufixe diminutivale 160, sufixe augmentative 161, sufixe depreciative 161), ~ devenit adjectiv 109, ~ exprimat prin adj. 188, ~ provenite din adjective, pronume nehotărâte, adverbe, infinitiv, supin, participiu 37, 38, 281, 319, 322, 340, ~ postverbale 37, ~ cu valoare de adv. 329, ~ în locuțiuni adverbiale 321, numerale cu valoare de ~ 227, ~ cu funcțiune de numeral colectiv 233, ~ însoțit de pron. reflexiv în dat. 202, ~ în latină 114.

SUFIX definiție 36, sistemul sufixelor românești 36, originea 36, rolul 36, ~ lexical 110, morfologic 110; ~ adjectivele:

de la verbe 188-189, de la substantive și adjective 187-190, sufixe diminutivale 190, -al 189, -ăreț 189, -aș (-ăl -aș) 190, -at 36, 188, -atic 189, -ău 36, -bil 189, -cior 190, -el 190, -esc 189, 328, -ian 189, -ică 190, -ional 189, -ior 190, -isim 185, -ișor 190, -ist 325, -it 36, 37, 188, -it 188, -mic 36, 190, -nt (-ant, -ent) 188-189, -os 189, -șor 190, -urat 37, -urele 37, -uriu 37, -uros 43, -ut 36, 188, -uș 190; ~ adverbiale 328, 329, -e 328, -ește 328, 329, -iș (-iș) 328, 329, -(a)mente 329; ~ substantivele: de la verbe 156-157 (abstracte verbale, nume de agent, nume de instrumente, numele locului), ~ de la substantive și adjective 158-161 (abstractele calității, numele colective, numele de loc, numele de ocupație, apartenența), ~ care nu produc decât schimbări de nuanță în cuvintele de bază 157-160, ~ moționale 130, 139-160, ~ diminutivale 160, ~ augmentative 161, ~ depreciative 161, -ă 107, 111, 112, 160, -ăl -ău 161, -an 160, 161, -anie 157, -ar 36, 159, -are 156, -ărie 158, 159, -aș 159, 160, -at 36, 156, -(ă)tate 41, 158, -ație 37, -ator 157, -că 160, -eală 36, 157, -ean (-ian) 36, 159, -easă 160, -el 36, 160, -enie 36, 158, -er 159, -esă 160, -et 140, 157, -ef, 36, 160, -eșe 158, -ez 159, -giu 36, 159, -ian 159, -ică 133, 160, -ie 36, 158, -ier 159, -ime 140, 158, 159, -ință 157, -ior (-ioară) 160, -iș 140, 158, -ism 158, 159, 325, -ist 159, -iță 160, -iune 36, -mint 157, -oaică 160, -oale 150, -oi 160, 161, -or 36, 157, -șor 37, -șug 36, -tate 36, -ție 156, -tor (f. -toare) 36, 37, 41, 111, 134, 150, 157, -torie 157, -ură 157, -ușă 160; ~ verbale: ~ caracteristice pentru cele patru conjugări 271, ~ modale 256, ~ temporale 256, ~ folosite în exprimarea nuanței iterative, cauzative 242, ~ infinitivului 254, ~ verbal zero 256, forme verbale cu mai multe ~ 256, suprimarea ~ verbale 37, contopit cu desinența 256, -a 119, 254, 256, 268, 271, 273, 279, 324, -at 190, -ări 242, -ci 326, -e 255, 268, 271, 279, 324, -ea 110, 254, 279, 324, -esc (-ăsc) 119, -ez 119, -fica 325, -i 110, 111, 119, 255, 256, 268, 271, 273, 279, 324, -ind 110, 279, -isa 325, -isi 36, 325, -it 190, 256, 280, -iza 325, -i 255, 256, 268, 271, 273, 279, 324, -ind 279, -it 256, 280, -s 256, 280, -se 110, 111, 256, 273, 275, 280, -t 256, 280, -u- 256, 273, -ui 325, 326, -ura 43, -uri 43, -ut 256, 280.

SUNET definiție 31, articulate (definiție) 55, ~ al vorbirii 80, ~ inexistente în limba literară 91.

SUPERLATIV 108, ~ relativ 183-184, ~ absolut 184-187, procedee de exprimare a superlativului absolut: a) cu adverbe 184-185, b) cu sufixul *-ism* 185, c) procedee ale limbajului afectiv 185-187, numerale adverbiale cu valoare de ~ 237.

SUPIN 322-323; formare 281; denumește acțiunea verbului 109, 322, cu valoare de substantiv 156-157, 322, de verb 322-323, exprimând ideea de necesitate, posibilitate 323, cu funcțiune de complement de relație 323, de atribut exprimând proveniența 323.

TEMA cuvîntului 111, ~ verbale 259.

TERMINAȚIE v. DESINENȚĂ.

TIMBRU definiție 58.

TIMP definiție 109, 251, timpuri de bază 251, timpuri absolute 109, 251, timpuri relative 109, 251, timpuri simple 109, 257, 258-259, timpuri compuse 109, 113, 258-259, formate din tema prezentului 259, formate din tema perfectului 259, sistemul infectum în latină 120, sistemul perfectum în latină 120, ~ perifrastice 121. V. fiecare timp în parte.

TRANSFORMĂRI FONETICE

romanic orient. *a* urmat de nazală > *î* 77
romanic orient. *a* neacc. > *ă* 77

lat. *ae* > *e* 75, 77

lat. *au* > *o* 75, 76

lat. *au* > *a-u* 76

rom. *ă* înainte de accent > *a* 84

rom. *ă* > *î* în unele graiuri 84

rom. *ă* > *o* după *u* 84

b+i, î > *bġ, bĝ, ġ, ġ* în unele graiuri 91
b > *p* 89

k > *č* în unele graiuri 94

romanic orient. *k+e, i, ie* palatalizat 94

č > *š* în unele graiuri 93

d > *ġ* în Banat 92

d > *g* în unele graiuri 92

romanic orient. *d+i, ie* palatalizat 77

romanic orient. *e* > *ie* 76

romanic orient. *e* (precedat de labiale sau *r*) > *ă* 77

e acc. ... *e* > *ea* 79

e > *ă* 83

e neacc. > *i* 84

f+i, î > *k', š* în unele graiuri 91

g > *ġ* în unele graiuri 94

romanic orient. *g+e, i, ie* palatalizat 94

g > *š* în unele graiuri 93

b > *k'* 68, 95

lat. *i* consoană > *î* 76

romanic orient. *i* precedat de *r, s, ts* > *î* 77

je > *ĵă* în unele graiuri 83

î > *i* în unele graiuri 85

î > *u* 85

j > *ž* în Moldova și Banat 93

l > *u* în Țara Oașului 94

romanic orient. *l+i*, iot palatalizat 77

m+i, î > *mġ, n* în unele graiuri 91

-n- > *-r-* 79

romanic orient. *r+i*, iot palatalizat 77

nm > *nn* 95

romanic occident. *o* > *uo* 76

o > *ă* în unele graiuri 86

p+i, î > *pġ, pč, k', č* în unele graiuri 91

pġa > *pġa* în unele graiuri 88

romanic orient. *r+i*, iot palatalizat 77

romanic orient. *s+i*, iot palatalizat 77

s > *z* 89

sk > *šġ* 91

romanic orient. *t+i, ie* palatalizat 77

t > *k'* în unele graiuri 92

t > *č* în Banat 92

tc > *cc* 91

td > *dd* 95

ț > *ț* în unele graiuri 92

lat. *u* consoană > *v* 76

v+i, î > *y, i, ž* în unele graiuri 91

z > *z* în unele graiuri 92.

TRANZITIV verbe ~ folosite absolut 241, intranzitive cu complement direct 242, treceri de la ~ la intranzitiv și de la intranzitiv la ~ 242, pasivul verbelor ~ 243.

TRIFTONG definiție 60, ~ monofonematici 62, ~ compuși din trei foneme 63, *ępa* 62, *įpa* 62, *įoj* 63, *įay* 63, *iey* 63, *uoj* 63, *uoy* 63, *iaj* 63, *iej* 63, *ijj* 63, *ęaj* 63, *ęoj* 63, *ęay* 63, *ęaj* 63.

UNIPERSONAL (verbe~) definiție 250, formare 302, forme unipersonale ale verbelor personale: *a putea* 302, *a fi* 303, *a trebui*; folosirea formelor unipersonale 303, a formelor personale 303, a formelor personale și unipersonale 303, folosirea formelor cu *-esc* 303.

VERB 241-326, definiție 241, ~ tranzitive și intranzitive 241-242, ~ tranzitive folosite absolut 241, ~ iterative 242, ~ cauzative 242, ~ incoative 243, ~ predicativ 252, 253, ~ nepredicativ 252, ~ copulă 252, ~ care fac parte din două conjugări 256, ~ care aparțin la trei conjugări 256, ~ unipersonale 250, ~ impersonale 250, forme simple ale ~ 257, 258, 259, forme compuse ale ~ 257, 258-259, temele ~ 259, rădăcini duble 296-297, ~ neregulate 260, 291-301, ~ defective (definiție) 301, ~ în latină 118-121.

formarea verbelor: ~ primare și deri-

vate 323, ~ formate cu prefixe (*în-, des-, răs-*) din substantive, adjective, verbe 324, formații paralele cu *des-* și *în-* sau *a-* 324, ~ formate cu sufixe caracteristice conjugării I și a IV-a 324-325, ~ derivate de la substantive și adjective cu sufixele *-iza, -fica, -isi, -ui* 325-326, ~ derivate de la verbe cu sufixul *-ci* 326, ~ refăcute din substantive (formații regresive) 326, ~ provenite din interjecții 326.

V. fiecare mod și timp în parte.

VERBE AUXILIARE forme: 260-267, definiție 252, pierderea sensului propriu 253, verbe adăugând o idee modală verbului principal (*a trebui, a putea*) 253, verbe de aspect 243, verbe cauzative 242, auxiliarul condiționalului 285; *a fi*, forme 260-263, forme lungi și scurte de indicativ prezent 260, forme enclitice și proclitice 260, forme cu *î-* protetic 260, 261, forme vechi de indicativ prezent 260, forme introduse de latină 261, forme populare de viitor 261, cu valoare de verb predicativ, copulă, auxiliar, exprimând o nuanță modală 253; *a avea*, forme 263-265, forme ale auxiliarului 263, forme populare de viitor 254, formă din limba vorbită de imperativ negativ 264, cu valoare de verb predicativ și auxiliar 253; *a vrea* — *a voi*, forme 265-267, forme ale auxiliarului 265, împletire a formelor acestor verbe 265, forme regionale ale verbului *a vrea* 265, 266, forme hibride nerecomandabile de prezent și perfect compus 267, *a vrea* cu valoare de verb predicativ și de verb auxiliar 253.

VERBE NEREGULATE: 291-301, *a da* 292, 294, forme vechi 292, forme regionale 292, 293, *a sta* 294-296, forme refăcute 294, regionale 294, 295, forme vechi 296, *a minca* 296-297, existența a două rădăcini la prezent 296, forme regionale 296-297, *a usca* 297, existența a două rădăcini la prezent 297, forme regionale 297, *a bea* 297-298, forme regionale 298, *a lua* 298-299, existența a două rădăcini la prezent 298, forme regionale 298, *a se la* 300-301, în limba veche 300, în limba literară 300, defectiv 301.

VERBE DEFECTIVE v. DEFECTIV.

VIITOR (indicativ) formare 282-283, forme inversate 283, forme regionale și din limba vorbită și familiară 283; cu valoare absolută exprimă o acțiune ulterioară momentului vorbirii 307, cu valoare relativă exprimă o acțiune viitoare anterioară alteia tot viitoare 308, o acțiune posterioară unei acțiuni trecute 308,

cu valoare modală exprimă un îndemn 308.

viitor anterior (indicativ) formare 283-284, forme literare 284, forme din limba vorbită 284; timp de relație exprimând o acțiune viitoare anterioară alteia tot viitoare 308, cu valoare modală de prezumtiv perfect 308.

VOCABULAR 23, 29-49, 105, definiție 29, ~ ca material de construcție pentru gramatică 30, fondul principal de cuvinte 24, 32, mobilitatea ~ (dispariții, apariții de cuvinte, factori care determină apariția cuvintelor noi, treceri de cuvinte dintr-un domeniu de activitate în altul) 32-34, ~ pasiv 33, raportul dintre ~ și istoria societății (atitudinea claselor sociale față de vocabular) 34-35, îmbogățirea ~ 35-41 (mijloace interne de formare a cuvintelor 35-40; derivare 36; derivare regresivă 36-37; schimbarea categoriei gramaticale 37-38; compunerea 38-40), împrumuturi 40-41, calc lingvistic (definiție) 40-41.

VOCALE 58-59, 81-86; definiție 58, 64, nazale și nenazale 58, orale și nazalizate 60, clasificarea vocalelor după locul spre care se ridică limba 59, anterioare 58, 59, mediale (neutre) 59, posterioare 59, rotunjite 59, clasificarea vocalelor după gradul de ridicare a limbii și a maxilarului inferior 60, reducerea vocalelor neaccentuate 79, 85, vocale lungi 95. *a* descriere 59, 82, în diftongi 61, 81, variante 81, 82.

ă descriere 59, 60, 77, asemănări cu vocala *e* 82, trăsături comune ale vocalelor *e* — *ă* în opoziție cu *o* și *u* 60, 82, originea vocalei *ă* în limba română 77, 84, în silabele dinaintea accentului 84, rostirea la finală 84, după *f, ș, z, r, j, s* în unele graiuri 83, 93, după semivocala *y* 83, după *č, ĝ* în unele graiuri 93, labializarea vocalei *ă* 84, confuzia cu *i* 84, confuzia cu *e* 84, transformat în *o* 84, variante 82.

i descriere 59, 60, originea vocalei *i* în limba română 77, 84, asemănări cu vocala *i*, 84, trăsături comune ale vocalelor *i* — *î* în opoziție cu *u* și *o* 60, după *f, ș, s, z, j* în unele graiuri 85, 93, elidarea lui *i* la inițială 86, nazalizat 90, palatalizat la inițială sub influența palatalei precedente 85, labializat la inițială sub influența labialei precedentei 85.

e descriere 59, 60, 78, 83, asemănări cu vocala *ă* 82, trăsături comune ale vocalelor *e* — *ă* în opoziție cu *u* și *o* 60, 82, în latina mai nouă 75, diftongarea lui *e* romanic 76, diftongarea rom.

e accentuat... *a* 78, după un sunet palatal 83, la inițială 83, după *č*, *ğ* 93, după *ș*, *j* 93, după *k'*, *g'* 83, 93, urmat de *r* + consoană 83, în prepozițiile *de*, *pe*, *de la* în unele graiuri 83, reducerea lui *e* neaccentuat 83, 84, cu timbrul neegal în timpul emisiunii 83, variante 82-84.

i descriere 59, 60, asemănări cu vocala *i* 84, trăsături comune ale vocalelor *i*—*i* în opoziție cu *u* și *o* 60, în latina mai nouă 75, după *č*, *ğ*, *i*, *g'*, *k'* 84, 93, după *j*, *ș* în unele graiuri 85, 93, diftongarea 85, provenit din palatalizarea lui *i* la inițială 85, nazalizat 87, variante 84-86.

o descriere 59, 60, 78, trăsături comune ale vocalelor *i*—*i* și *e*—*ă* în opoziție cu *o* și *u* 60, 82, în latina mai nouă 75, diftongarea lui *o* accentuat... *a* 78, des-

chis în unele graiuri 82, cu timbru neegal în timpul emisiunii 86, diftongarea la inițială 86, variante 86.

u descriere 59, 60, trăsături comune ale vocalelor *i*—*i* și *e*—*ă* în opoziție cu *u* și *o* 60, în latina mai nouă 75, diftongarea la inițială și în corpul cuvântului 86-87, provenit din *i* la inițială sub influența labialei precedente 85.

VOCATIV 145-147, desinențe 115, 127, 145, 149, 150, referindu-se la o parte a propoziției sau întreaga propoziție 145, locul ~ 145-146, precedat de interjecție 146, ~ substantivului determinat de un alt substantiv 146, ~ substantivului determinat de un adjectiv 147, forme de ~ devenite interjecții 147, forme speciale de ~ feminin 150, în latină 113.

INDICE DE CUVINTE

A

a (art. posesiv invariabil) 167, 204
a (interj.) 395, 396
a (prep.) 346-348
a (verb auxiliar) 261
abia 63, 64
aceea 217
aceeași 218
acela 118, 209, 214, 215, 216
același 218
acesta 116, 214, 215
acestălalt 217
aci 334
acoperiș 136
acoperișe 136
acoperișuri 136
adaoge 256
adă (imper. de la *a aduce*) 278
ado (imper. de la *a aduce*) 278
adormi 242
adu (imper. de la *a aduce*) 278
afară 400
află (*se ~*) 246
ah (interj.) 395, 398
aho (interj.) 397
ai (art. posesiv) 166, 167
ai (impers.) 264
aibe (*să ~*) 264
aida de (interj.) 396
aieva 122
aist 216
aista 216
aiurea 121
ajunge 249
ajunge (*a se ~*) 249
al (art. posesiv) 166, 167, 191
alalt 118
alamă 134
alămuri 134
albaneji 138
albanez 138
albanezi 138
albaștri 176
ale (art. posesiv) 166, 167
alfabetiza 325
alor (art. posesiv) 166
alt 118
alte cele 217
altmintrelea 121
altoate 136
altoi (subst.) 136
altoturi 136
amar (ca interj.) 400
ambele 232
ambii 232
amper 125
amuți 42
Andreești (*niște ~*) 125
angajăm 83, 271
angajem 83, 271
animal 128
aniversa 36
aniversară 36
aniversare 37
aoleu (interj.) 398-399
apă 140
apărea 255
ape 140
aproape 336
apropieți 271
Aprozar 40
argint 140
arginturi 140
arginți 140
aripă 140
aripe 140
aripi 140
asemenea 176

asemeni 342
astrahan 125
asupra 348-349
aș (interj.) 396
așa 176
așadar 378
așea 54
așeza 242
așijderea 122
așpri 176
aud 269
audia 326
auleu (interj.) 398-399
auz (I sg.) 269, 272
auzeam (I sg. și pl.) 273
auziam (I sg. și pl.) 273
avea 253, 263-265
avusei 263
axă 40
axiom 140
axiomă 140

Ă

ăl (adj. dem.) 161, 216
ăla (pron. dem.) 216
ălălalt 217
ăst 216
ăsta 216
ăstălalt 217

B

Bacău 44
balama 45
banal (adj.) 40
basc 126
bască 126
batjoc 47
batjocori 47

batjocură 47
băcănuani 44
bărbat 130
bășădi 33
bătrînețe 138, 139
bea 297-299
beeam (I sg. și pl.) 298
beie (să ~) 298
berbec 140
beret 126
beretă 126
bețu (pl.) 54
beție 158
beu (I sg. și III pl.) 298
beu (să ~) 298
beut (part.) 298
bine (adv.) 121
bine (adj.) 38, 109
birjear 54
bis 237
bîții 401
bîțit (part. subst.) 401
blănuri 150
blid 136
blide 136
bliduri 136
boală 134
boale 134
boburos 44
boier 34
boigori 45
boli (pl.) 134
bonet 126
bonetă 126
bolșevic 33
brață 135
bravo (interj.) 396, 400
bre (interj.) 146, 396
brție 136
brine 136
briu 136
brîuri 136
bucată 140
bucate 140
București 140
bunicii (pl.) 132
bură 79
burgbeji 138
burgbez 138
burgbezi 138

C

ca (conjunție) 382, 383
ca (adverb) 337
ca aceea 217
ca acela 217
ca la 234
ca la vreo 234
ca și 183

ca și cînd 388
ca și cum 388
cade 255
calcă-n străchini (un ~) 47
călfă 128, 130
cam 234
canal 136
canale 136
canaluri 136
cap 129, 135, 136, 140
capete 116, 135, 136, 140
capî 140
capot 46
capoșel 46
capuri 136, 140
cară (subst. pl.) 135
care 118, 166, 207, 208, 209 - 211, 213, 377
careă (pron. fem. sg.) 118, 166, 208
carele (pron. masc. sg. și pl.) 208
cari (pron. pl. masc. și fem.) 208
carii (pron. masc. pl.) 208
carile (pron. fem. pl.) 118
cas 84
cast 80
cațifea 46
cațifelat 46
Cașavencii 139
Cașavencu (un ~) 125
cavaler 34
că 378, 384, 393
căci 384, 393
căigori 45
căiuți 45
călăuză 128
călcăi 84
cămin 136, 140
cămine 136, 149
căminuri 136, 140
cărămiză 45
cătană 33
către 349
cătun 129
cătună 26, 129
cătune 129
cățel 45
căzătură 45
ce (pron.) 118, 207, 213, 341, 377
ce (conjunție) 378, 379
cea (art. adjectival) 168, 183
ceasure 115
ce fel 214
ceea ce 213
Ceferul 40
cei (art. adjectival) 168, 183
cei (să ~) 277

cei ce 213
cel 168, 183, 184, 227, 238
cela 216
cela ce 214
celalt 118
celălalt 118, 217
cel ce 213
cel din urmă 237
cele 168, 183
cellalt 96
cerb 130
cestăalt 118, 217
cetăfi (subst. f. pl.) 116
ceva 223, 236
C.F.R. 40
chisăliță 33
chiu (interj.) 396
chiwetă 62
ci (conjunție) 378, 379
cine 118, 207, 211, 212
cineva 118, 223
cinsprezece 226
cinsti (a se ~) 246
citibil 189
ciudățenie 158
ciută 130
cizmă 107
cîmp 129
cînd 210, 340, 378, 391, 393
cînta 273
cîntai 273
cîntam (I sg. și pl.) 273
cîntără (III pl.) 274
cîntătară (am ~) 274
cîntau (III pl.) 273
cîț (pron.) 214
cîț (adverb) 337, 391, 392, 393
cîț (numeral) 234
cîță (numeral) 234
cîte (prepoziție) 235, 236, 350
cîteodată 236
cîte și mai cîte 234
cîți 234
cîți (nu știu ~) 234
cîțiva 234
clujan 54
coadă 134
coade 134
coaje 83
coală 134, 140
coale 134, 140
coarne 141
coate 141
cobor (III pl.) 272
cocoș 129, 130
colhoz 33
coli 134, 140
colind 129
colindă 129
colinde 129

colonei 138
colonel 138
coloneli 138
colț 129
colțura 43
colțuros 43
concretiza 325
condolea 326
contra (prepoziție) 344, 350
control 140
controlă 140
coraport 36
corn 44, 129, 141
corni 141
cornuri 141
coșear 54
cot 141
cotoi 130
coturi 141
coți 141
cozi 134
creangă 44
cred (I sg.) 269
credință 134
credințe 134
credinți 134
crengurat 44
crez (I sg.) 270
crezi 269
cu 170, 345, 350-352
cu dinadinsul 344
cum 210, 340, 392, 393
cumsecade 47
cupțioriu 64
curăț 119
curățesc 119
curea 45
cureana 45
curele 45
cu toate că 388

D

da 292-294
dacă 384, 385
dar 379
dară 379
dată (subst.) 236, 240
datora 256
datori 256
dă (prepoziție) 54, 83
dădeam (I sg. și pl.) 292
dă la (prepoziție) 83
de (pron. relativ) 208
de (prepoziție) 233, 238, 341, 342, 352-355
de (conjunție) 385-386
de (interj.) 396
de-a... 233
de aceea 333, 388

dec (interj.) 396
decan 130
deci 379, 380
decît 183, 337, 386
declarată 282
dedea 292
dedeai 292
dedeam (I sg. și pl.) 292
dedeafi 292
dedeau 292
deferi 301
defilee 136
defileu 136
defileuri 136
deie (să ~) 293
de la (prepoziție) 355-356
delăsa 301
delurele 43
demîncare 47
demîncat (subst.) 47
demîncărică 47
deoarece 386
de pe 360-361
desag 139
desagă 139
desagi 139
desfide 301
despre 356, 357
deși 386, 393
deșidera 33
detei 292
detesem (I sg. și pl.) 293
devora 301
de vreme ce 389
di (prepoziție) 54, 84
diamant 136
diamante 136
diamanturi 136
didisupt 84
di la (prepoziție) 84
din 54, 233, 331, 353, 357-358
din cauză că 388
din moment ce 389
dinspre 358
dintre 358
dintr-însa 198
dintr-însel 198
dintr-însul 198
dintr-îngii 198
dintru 198, 358-359
dîntat 45
dîn (prepoziție) 54, 85
dînsa 198, 200
dînsei 199
dînselor 199
dînsul 198, 199, 200
dînsului 199
dînșilor 199
doamne! (în expresii cu valoare de interj.) 147, 400

doi 117, 226
domnia-sa 118, 200
domnia-voastră 118
domnule! 147
două 226
douăsprezece 331
drace! 147
dracu (în expresii cu valoare de interj.) 400
dracu s-o ia (interj.) 400
dragă (voc.) 182
dramatiza 325
drept 37
du (imper. pozitiv și negativ) 278, 314
ducă-se pe pustii (un ~) 47
dumneai 200, 201
dumnealui 200, 201
dumneata 200
dumneavoastră 200
dumnilevoastre 200
dumnilorvoastre 200
dumnisale 200
dumnitale 200
după 359-361
după-amiază (subst.) 47
după ce 386
după cît 389
după cum 389
dupe (prepoziție) 360
dușină 233
dzac (verb) 69
dzer (subst.) 69
dzîc (verb) 54, 69

E

e (verb) 260
ea 193
eh (interj.) 396
ei (pron.) 192, 193
ei (interj.) 399
ei (art. fem. proclitic) 117
ei aș (interj.) 396
el 117, 193
ele 193
elida 301
eu 192, 193, 196

F

face 242
face (III pl.) 54, 272
faianță 125
fașă 44
fă (interj.) 146
fă (imper. pozitiv și negativ) 278, 314
făcută 282 (om ~) 54
fără de 361
fătoi 131

feliu 64
femeie 130
ferice (adj. invariabil) 176
fertiliza 325
fi 252, 253, 260 - 263, 275, 276, 303
fi (nu ~) 262
fiecare 118
fie că 380
fiece 221
fiecină 221
fieci 221
fieșicării 221
fieșicăreia 221
fieșicăruia 221
fieșicăruia 221
fieșice 221
fieșicine 221
fieșicui 221
fieșecare 221
fii (imper.) 262
fiindcă 386, 393
finii (pl.) 132
fitecare 221
fitece 221
fitecină 221
flutur 140
fluture 140
foarfecă 139
foarfece 139
foarfeci 139
foarte 184, 185
foarte-foarte 336
foastă 263
foaste 263
frate 130, 133
fraț (pl.) 92
frați 133
frații (pl.) 132
frățini 116, 133
frig 140
friguri 140
friguros 43
frîie 136
frîne 136
frîu 136
frîuri 136
fruct 129
fructă 129
frumos (adverb) 109
frumusețe 185
fugind 279
fumurel 43
furniza 326

G

Galăț 44, 140
gata 167

gavanos 44
găină 130
gălățean 44
găvănoșel 44
ge (prep.) 54
general 138
generali 138
generalisim 185
ghe (prep.) 54
gheață 134
ghețuri 134
ghin (prep.) 54
ghisee 136
ghiseu 136
ghiseuri 136
gin (prep.) 54
ginere 130
gîndurile 43
glonte 140
glonț 140
grajdin 64
grăunte 140
grăunță 140
grăunți 140
grea 174, 175
greșală 54
greșală 157
greu (adj.) 174
Grigorești (niște ~) 125, 139
grije 83
grîie 136
grîne 136, 140
grîu 136, 140
grîuri 136
grumaji 138
grumazi 138
gură-cască (un ~) (subst.) 47
gustări (verb) 242

H

bai (interj.) 395, 397
baida de (interj.) 396
baide 38, 326
baidem 38, 326
baideți 38, 326
Hamleții 139
Harpagon (un ~) 125
bavană 125
băi (interj.) 399
he (interj.) 396
beerup (interj.) 397
bei (interj.) 396
Hercule (un ~) 395
hitlenșug 115
hitlenșuguri 115
bo (interj.) 396
botară (pl.) 135
huido (interj.) 396
huo (interj.) 396

I

-i (pron.) 118, 194
-i (ind. prez. III sg. de la *a fi*) 260
i (pron.) 194
ia (imper.) 314
-ia (particulă deictică) 337
iau (II sg.) 39
iar 380
iară 380
iarbă 134
iarbă-mare 39
ieie (să ~) 299
ierbi (pl.) 134
ierburi 134
ieu (I sg. și III pl.) 298
ii (art. hotărît fem. proclitic) 117, 172
I.S.E.P. 40
Isepul 40
ist 216
ista 216
Iuda 125
izvoară (pl.) 135

Î

îi (pron.) 198
îi (ind. prez. III sg. de la *a fi*) 261
îi (art. hotărît fem. proclitic) 117, 172
îmbe 232
îmbi 232
împotriva 350
împrumuta 29
în 331, 361-362, 365
înainte 334
în contra 350
încît 387
încornurat 44
îndesa 256
îndesi 256
îndrăzneală 157
înfășura 44
înfățșem 83
îngrășem 271
înjumătăți 235
îns (pron. pers.) 218
însa (pron. pers.) 198
însă (pron. pers.) 198
însă conjuncție 381
însăm 219
însăți 219
însene 198, 219
însenează (se ~) 250
înservă 219
înspre 362 - 363

înstelat 46
 însul 118, 198
 însuși 198
 însuși 219, 220
 însuși 118, 219
 îngela 46
 înghea 46
 înșii 198
 întăi 84
 în timp ce 389
 întineri 44
 întii 117, 237, 239
 întiia 238
 întiul 238
 între 346, 363
 întreg 166
 într-însa 198
 într-însele 198
 într-însul 198
 într-însii 198
 într-o 363
 întru 198, 340, 363, 364
 într-un 363
 întruni 47
 înțărca 33
 înțesa 301
 înțăuat 46
 is (ind. prez. I sg. și III pl. de la a fi) 260

J

jălui 83
 jîr 54
 joc (se ~) 272
 jumătate 233

K

kaki 176

L

-l (art. enclitic) 191
 la (prepoziție) 231, 365-367
 la (verb) 301
 laie (să ~) 302
 lapte 140
 lapți 140
 lasă-mă să te las (un ~) 47
 lași (imper.pl.) 301
 lă (imper. sg.) 301
 lăcaș 136
 lăcașe 136
 lăcașuri 136
 lă-mă mamă (un ~) 47
 lăz (pl. de la ladă) 92
 le (pron.) 194
 leafă 134

lefi 134
 lefuri 134
 leie (să ~) 302
 li (pron.) 194-195
 lichior 62
 lipsă 134
 lipsuri 134
 livadă 140
 livede 140
 lîă 134
 lîă (verb) 301
 lîă 367
 lîuri 134
 lor 48
 lua 298-299
 luce 119
 lucește 119
 Luchieni (niște ~) 125
 lucră (III sg. și pl.) 119
 lucrează (III sg. și pl.) 198
 lui 117, 172, 205
 lui (ai ~) 206

M

m- (pron.) 194
 mai 117, 121, 182, 334-336
 maicăi 137
 maicăii 137
 maicii 137
 mai mai 335
 mai marele (subst.) 47
 marfă 134
 mata 201
 matala 201
 mă! 146
 măcar că 389
 măcar să 389
 măi 146
 măntînc 296
 măntînci 296
 mărfi (pl.) 134
 măruri 134
 mărime 158
 mătase 134
 mătălică 201
 mătăluță 201
 mătăsură 150
 mătușă 130
 measă 44
 mei (ai ~) 206
 mergea 119
 mergeți (nu ~) 121
 mersem 119
 merses (perf. simplu II pl. de la a merge) 119
 mersi 40
 merșu 119
 mescioară 44
 meu (al ~) 205-206

mi (pron.) 194, 197
 mia (numeral subst.) 226
 mie (numeral) 228, 229, 230
 mii (numeral) 235
 miliardul 226
 milioane 230, 235
 milion 230
 milionul 226
 mineși 118
 ministru 128, 130
 mintea 138
 mirii (pl.) 132
 mișel 34
 mii (I sg.) 270
 mie (să ~) 270
 miine (adverb) 54
 mîini (pl.) 54
 mîă 107
 mînc 296
 mînc (să ~) 296
 mîncea 296-297
 mîncare 134
 mîncă (imper.) 297
 mîncă (ind. prez.) 296
 mîncări 134
 mîncăruri 134
 mînci 296
 mîne (adverb) 54
 mînea (verb) 270, 301
 mî (pl.) 84
 mîntînc (să ~) 296
 mîntîncă (imper.) 297
 mînj (pl.) 138
 mînz 138
 mîngi (pl.) 138
 mojie 34
 monogram 126
 monogramă 126
 mult 185, 234
 multă 234
 mulțami 47
 mulți 234
 mumini 116
 munci (verb) 249
 mureșan 54

N

nătăfleală 131
 nătăfleț 131
 ne (pron.) 194
 Nestorii 139
 ni (pron.) 194, 195
 nici 381
 nici unul 118
 nime 224
 nimeni 224
 nimic (subst.) 224
 nimica 224
 nimicuri (pl.) 224

ninge 250
 niscăi 222
 niscare 222
 niște 169
 nișel 234
 nișică 234
 nivel 41
 noi (pron. pers.) 192, 193, 196
 noi (adj. pl.) 175, 176
 noiși 118
 noră 130, 134
 noroi 128
 nostru 118
 noștri (ai ~) 206
 nou 174
 nouă (numeral) 331
 nouă (adj. fem. sg. și pl.) 174, 176
 nu 278
 nuclee (pl.) 136
 nucleu 136
 nucleuri (pl.) 136
 numai dacă 390
 numai să 390
 nurori 134

O

o! (interj.) 395, 396
 o (numeral) 226
 o (pron. fem.) 197
 o (art. nehotărît) 168, 169
 o (verb auxiliar) 261, 282
 oameni 115, 133
 oară 240
 oarece 221
 oarecine 118, 221
 oarecum 221
 oarze 136
 oaspe 115, 133, 140
 oaspete 140
 oaspeți 115, 133
 obișnuit 40
 ochi 129, 141
 ochiuri 141
 o dată 331
 of! 395, 400
 oficializa 325
 ofta 401
 oftat 401
 oful 401
 ohm 125
 oi (verb auxiliar) 264
 olandă 125
 o leacă 234
 om 115, 133
 omor (I sg.) 119
 omorâsc (I sg. și III pl.) 119
 operez (I sg. refl.) 242
 or (verb auxiliar) 261, 282

ordonanță 130
 ori (subst. pl.) 236
 ori (conjunție) 381
 oricine 223
 oricît 384
 ori de cîte ori 390
 orz 136
 orzuri 136
 osie 40
 otcoș 33
 oșel 141
 oșele (pl.) 141
 oșeluri (pl.) 141
 ou 135
 ouă 135

P

paisprezece 226
 paraliza 249
 pas 141
 pasuri (pl.) 141
 pași 141
 patruzeci 331
 pă (prepoziție) 54, 83, 85
 păcat 341, 400
 păcăleală 157
 pe 198, 346, 368-371
 peană 44
 pe cînd 390
 pe cît 390
 pefuga 47
 pe la 371
 penișă 44
 pentru 371, 372
 pentru ca 387
 pentru că 387
 pereche 233
 peste 229, 372-373
 pește 139
 pi (prepoziție) 54, 84
 picura 43
 pidosnic 470
 piei (imper.) 278
 piei! (interj.) 400
 pierdîi 272
 pietrui 325
 pin (prepoziție) 54
 pionier 41
 pisică 13
 pîine 54
 pîn (prepoziție) 54, 85
 pînă 367, 368
 pînă la 368
 pînă să 390, 393
 pîne 54
 plan 136
 plane 136
 planuri 136
 plăcea 301
 plătită 282
 Plușchinii 139
 ploaie (să ~) 302
 ploua 302
 plouă 250
 poate 302
 poci 269
 poet (adj.) 37, 109
 poloneji 138
 polonez 138
 polonezi 138
 popor 128
 pot 269
 pră (prepoziție) 54
 prea 184
 prea-prea 336
 prefect 40
 prelucra 41
 primul 237, 239
 prin 239, 368, 373
 printre 373
 printr-însa 198
 printr-însese 198
 printr-însul 198
 printr-însii 198
 printru 198, 374
 priveghe (III sg. și pl.) 119
 priveghează (III sg. și pl.) 119
 prin (prepoziție) 54
 prîndz 69
 problem 140
 problemă 140
 prost (adj.) 34
 prostie 158
 pst! 395, 396
 ptiu! 396
 pui (II sg.) 269, 270
 pun 271
 purcezend 279
 putea 253, 301
 puțin 234
 pușină 234
 pușini 234, 236

R

rape 119
 rapoarte 136, 141
 raport 136, 141
 raporturi 136, 141
 rarism 185
 rale (adj. pl. fem. de la rău) 54, 83
 rămășiță 45
 rămi 269
 răpede 83
 răpește 119
 rău (adj.) 174
 rea 174, 175
 realmente 329

rector 128
refren 136
refrene 136
refrenuri 136
regiza 326
repurta 301
rivaliza 325
ride 278
rol 140
rolă 140
român (adj.) 189
roș 175
roșă 175
roșie 175
roșiu 175
roșu 175
rușine (interj.) 400

S

s (ind. prez. I sg. și III pl.
de la a fi) 260
-s (ind. prez. I sg. și III pl.
de la a fi) 260
-s- (ind. prez. I sg. și III pl.
de la a fi) 260
sai (I sg.) 270, 278
salt 382
saltea 45
saltele 45
samă 54
sar (I sg.) 270
sară (subst. sg.) 54
să (conjunție) 113, 276, 387,
388
săi (ai ~) 206
sărătos 79
sări (subst. pl.) 83
sărmanul (interj.) 400
său (pron. și adj. posesiv) 118,
205
său (al ~) 206
scârții 401
scârții 401
seri 255
scria 255
scrie 256
scurt-circuitat 47
scurt-circuitat 47
se 201
seamă (o ~ de) 234
seară 54
secund (numeral ordinal) 239
sem (I pl. de la a fi) 260
semănătoare 150
semănători 150
sentinelă 130
seși (II pl. de la a fi) 260
sfert 233
sie 118
silință 138

simt 270
simte 119
simț (I sg.) 270
simțește (III sg.) 119
sine 202
sineși 201, 202
singur 54
sint (I sg. și III pl.) 260, 261
sintem 261
sinteți 261
sominoros 44
sominuros 44
sondor 131
sondoră 131
sondoriță 131
soră 115, 130, 134
sorol 147
sofii (pl.) 132
sovoș 33
Sovrom 40
spălabil 189
spre 374
spre-seară (subst.) 47
stl 396
sta 294, 296
stăi (interj.) 400
stăteai 294
stăteam (I sg. și pl.) 294
stătit 296
stătită 296
stea (subst.) 45, 46
steie (să ~ 295)
stem (I pl. de la a fi) 260
stete 294
stetea 296
steteai 294
steteam 294
steteați 294
steteau 294
stetei 294
steteră 294
steterăm 294
steterăți 294
stetese 295
steteseam 295
steteseați 295
steteseau 295
stetesei 295
steteși (II pl. de la a fi) 260
stradă 134, 140
strade 134, 140
străzi 134, 140
sub 374, 375
subfire 89
sudalmă 134
sudalme 134
sudălmă 134
suntem 260

sunteți 260
supatul 47
supra-om 156
supșuărd 89
supt (prepoziție) 374, 375
surori 115, 134
sus 400
sută 117, 130, 226, 228, 229
sute 230, 235

Ș

șa 47
-șă (particulă deictică) 337
șaisprezece 226
șapte 331
șăd 54, 83
șădă 54
școală 134
școale 134
școli 134
și (conjunție) 233, 378, 382
și (adverb) 340
-și (pron. reflexiv) 202
-și (particulă) 118
șie 118, 201
șieși 201
ștr 54
șoarec 140
șoarece 140
șpalt 136
șpalte 136
șpalturi 136
ști (III sg.) 271

T

taică 133
talaz 136
talaze 136
talazuri 136
tare 184
T. A. R. S. 40
Tarsul 40
tată 133
tați 133
tăi (ai ~) 206
tăieși 271
tălică 201
tăitni 116, 133
tău (al ~) 206
te (pron.) 194
teme 203
tendință 134
tendințe 134
tendinți 134
tenis 37
teniși 37
teoc 64
testea 233

timp 129
 timpuriu 43
 tinerețe 54
 tinerețe 54, 138, 139
 tioc 64
 tiutium 64
 ȋrtlie-brtu (un ~) 47
 toate cele 217
 tot (pron. nehotărit) 233
 tot (adverb) 341
 tot (adj.) 166
 totul 221
 toți 232
 tovarășii 132
 treabă 134
 trebi 134
 trebui 303
 trebuie (o să ~) 303
 trebuiesc (III pl.) 303
 trebuiește (III sg.) 303
 ireburi 134
 trei 117, 331
 tu 146, 192, 193, 196
 tufigș 140
 tufige 140
 tufiguri 140
 tund (I sg. refl.) 242
 tuspătru 232
 tustrei 117, 232
 tustrele 117, 232
 tuturora 221

T

ȧpăn 54
 ȧi 194, 197
 ȧiu (I sg.) 269
 ȧin 64
 ȧlră (o ~) 234
 ȧtșt! 397
 ȧopăi 401
 ȧopăit 401

U

ual 396
 ufl 395, 396
 uitați 278
 uite 278
 uite popa nu e popa (un ~) 47

ultimul 337
 umere (pl.) 126
 umeri 126
 un (numeral) 220, 226
 un (art. nehotărit) 168, 169
 una, două 228
 una (tot ~) 227
 una (pron. nehotărit) 222
 una (numeral) 220, 226, 330
 unchi 130
 unde (conjunție) 392-393
 unde (adverb) 210, 340, 393
 undi 84
 unele (art. nehotărit) 169
 unii (art. nehotărit) 169
 unsprezece 226
 undelemn 38, 39, 40
 unu (numeral) 117, 226
 unul (pron. nehotărit) 220, 222
 unul-altul 222
 ura! 396
 urbaniza 325
 usc (I sg.) 297
 usca 297
 uscă (imper.) 297
 uscă 297
 ușe 83
 uști 297

V

v- (pron. pers. în dat.-ac.) 194
 vail 395, 396
 vaiet 401
 valeul 395, 398, 399
 vatman 128
 văd 269
 văieta (a se ~) 401
 văz (I sg.) 54, 269
 văzum 274
 văzută 274
 vergură 33
 verice 118
 verii (pl.) 132
 veseli (a se ~) 246
 vi (pron. în dat.) 194, 195
 vin (I sg.) 270
 vindă (imper.) 278
 vine 78
 vino (imper.) 278
 vipie 33

vis 136
 vise 136
 visuri 136
 vișăl 83
 vișel 45
 viu (I sg.) 272
 vîrtej 136
 vîrteje 136
 vîrtejuri 136
 vodă 133
 voi (verb) 265-266
 voi (pron. pers.) 146, 192, 193, 196
 voinic 31
 volt 125
 vostru 118
 vra (verb) 265
 vra! 265
 vrau 265
 vrea 253, 265, 267
 vrea (III sg.) 266
 vream (II sg.) 265
 vreau 265
 vree (să ~) 266
 vreme 140
 vreami 140
 vremuri 140
 vreo 234
 vreu 265
 vro! 267
 vroiesc 267

Z

ȧa 46
 ȧamă 54
 ȧdce (numeral) 54, 83
 ȧdrențuros 44
 ȧeamă 54
 ȧeci 230
 ȧeci de mii 235
 ȧi (subst.) 45, 46, 127
 ȧi (imper. pozitiv și negativ) 278
 ȧidiu 64
 ȧile 45
 ȧiler 46
 ȧiset (perf. simplu II pl. de la a ȧice) 274
 ȧina 45
 ȧic 54
 ȧmen 129

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
<i>Cuvinte înainte</i>	5

VOCABULARUL

§	1	Cuvîntul ca unitate lexicală	29
§	2	Vocabularul ca material de construcție pentru gramatică	30
§	3	Despre conținutul cuvîntului	30
§	4	Despre forma cuvîntului și raportul ei cu conținutul	31
§	5	Fondul principal de cuvinte	32
§	6	Caracterul variabil al vocabularului	32
§	7	Vocabularul și istoria societății	34
§	8	Îmbogățirea vocabularului	35
§	9	Principalele căi de îmbogățire a vocabularului	35
§	10	Formarea cuvintelor	35
§	11	Derivarea	36
§	12	Derivarea regresivă.	36
§	13	Schimbarea categoriei gramaticale	37
§	14	Compunerea	38
§	15	Cuvinte compuse din inițiale sau din silabe	40
§	16	Notă istorică asupra formării cuvintelor	40
§	17	Împrumuturile	41
§	18	Raporturile dintre derivație și morfologie	41
§	19	Cu privire la teoria originii morfologiei în derivație	41
§	20	Categorii morfologice și lexicale	42
§	21	Derivate de la alte forme decît forma tip a cuvîntului de bază ..	42
§	22	Elementul <i>-nr-</i>	43
§	23	Alternanțele vocalice	44
§	24	Alternanțele consonantice	45
§	25	Alternanța <i>/:</i> <i>n:</i> zero	45
§	26	Concluzii	46
§	27	Raporturile dintre formarea cuvintelor și sintaxă	46
§	28	Formații din grupuri de cuvinte	47
§	29	Sintaxa derivatelor	47
§	30	Concluzii generale asupra vocabularului	49

FONETICA

	pag.
Ortoepia	53
§ 31 Observații generale	53
§ 32 Pronunțarea literară românească	53
Sunetele limbii române	55
§ 33 Silabă; sunet; fonem	55
§ 34 Organele vorbirii	56
§ 35 Vocalele limbii române	58
§ 36 Diftongii și triftongii limbii române	60
§ 37 Diftongi monofonematici	61
§ 38 Diftongi (triftongi) compuși din două (trei) foneme	63
§ 39 Tabloul vocalelor limbii române	64
§ 40 Semivocalele limbii române	64
§ 41 Consoanele limbii române	65
§ 42 Consoane nesonante	65
§ 43 Consoane surde și sonore	68
§ 44 Sonante	69
§ 45 Consoane muiate	70
§ 46 Tabloul consoanelor limbii române	72
§ 47 Schiță istorică a sistemului fonetic românesc	73
§ 48 Sistemul fonetic al limbii latine	73
a. Perioada mai veche	73
b. Perioada mai nouă	75
§ 49 Romanica orientală	76
§ 50 De la fonetismul romanicii orientale la cel al limbii române	77
§ 51 Variantele fonemelor	79
§ 52 Variantele vocalelor	81
§ 53 Variantele vocalei <i>a</i> și ale diftongilor <i>ea, oa</i>	82
§ 54 Variantele vocalelor <i>e-d</i>	82
§ 55 Variantele vocalelor <i>i-f</i>	84
§ 56 Variantele vocalei <i>o</i>	86
§ 57 Variantele vocalei <i>u</i>	86
§ 58 Variantele semivocalelor <i>î</i> și <i>y</i>	87
§ 59 Variantele consoanelor	88
§ 60 Variantele consoanelor labiale	91
§ 61 Variantele consoanelor dentale (alveolare)	92
§ 62 Variantele consoanelor prepalatale	92
§ 63 Variantele consoanelor palatale	93
§ 64 Variantele consoanelor lichide	94
§ 65 Variantele consoanei <i>b</i>	94
§ 66 Consoane duble	95
§ 67 Accentul	96
§ 68 Alternanțele fonetice	97
§ 69 Rostirea și scrierea	100

MORFOLOGIA

	pag.
Noțiuni generale	105
§ 70 Definiția morfologiei; formele cuvintului	105
§ 71 Legătura dintre morfologie și sintaxă	105
§ 72 Părțile vorbirii	106
§ 73 Flexiunea	107
§ 74 Categoriile specifice diferitelor părți de vorbire; treceri de la o parte de vorbire la alta	109
§ 75 Rădăcină, morfeme	109
§ 76 Sufixe lexice și sufixe morfologice	110
§ 77 Tema cuvintului	111
§ 78 Desinențe	111
§ 79 Sufix și desinență zero; morfeme care sînt în același timp sufix și desinență	111
§ 80 Alternanțe fonetice	112
§ 81 Accentul	112
§ 82 Forme compuse	113
Noțiuni de morfologie istorică	113
§ 83 Observații generale	113
§ 84 Substantivul	114
§ 85 Adjectivul	116
§ 86 Articolul	117
§ 87 Numeralul	117
§ 88 Pronumele	117
§ 89 Verbul	118
§ 90 Adverbul, prepoziția, conjuncția	121
§ 91 Concluzii	122

SUBSTANTIVUL

§ 92 Definiție	123
§ 93 Substantive concrete	123
§ 94 Substantive abstracte	123
§ 95 Substantive comune	124
§ 96 Substantive proprii	124
§ 97 Substantive proprii devenite comune	125
§ 98 Substantive comune devenite proprii	125
§ 99 Genul substantivelor	125
§ 100 Genul personal	126
§ 101 Genul substantivelor după terminație	127
§ 102 Genul substantivelor după înțeles	127
§ 103 Genul masculin	128
§ 104 Genul feminin	128
§ 105 Genul neutru	129
§ 106 Substantive cu forme și genuri diferite la plural sau singular	129
§ 107 Substantive mobile; mișcarea	130
§ 108 Concordanța dintre gen și sex	130
§ 109 Substantive epicene	131

	<u>pag.</u>
§ 110 Numărul substantivelor	131
§ 111 Terminațiile după număr ale substantivelor nearticulate	132
§ 112 Alternanțe fonetice la substantive	136
§ 113 Alternanțe vocale	137
§ 114 Alternanțe consonantice	137
§ 115 Observații generale cu privire la numărul substantivului	138
§ 116 Substantive cu forme multiple de singular sau de plural	140
§ 117 Substantive colective	141
§ 118 Cazurile substantivului	142
§ 119 Nominativul	142
§ 120 Genitivul	142
§ 121 Dativul	143
§ 122 Acuzativul	144
§ 123 Vocativul	145
Declinarea	147
§ 124 Cele trei declinări	147
§ 125 Declinarea după genuri	148
§ 126 Declinarea nearticulată	149
§ 127 Declinarea articulată	151
§ 128 Declinarea numelor proprii	153
Formarea substantivelor	155
§ 129 Observații generale	155
§ 130 Substantive formate cu prefixe	155
§ 131 Substantive formate cu sufixe	156
§ 132 Derivate denominative cu sufixe care nu produc decît schimbări de nuanță ale cuvintelor de bază	159

ARTICOLUL

§ 133 Definiție	162
§ 134 Articolul hotărît	162
§ 135 Funcțiunile articolului hotărît	163
§ 136 Articolul posesiv	166
§ 137 Articolul adjectival	167
§ 138 Articolul nehotărît	168
§ 139 Întrebuițarea substantivului nearticulat	169
§ 140 Poziția articolului	171

ADJECTIVUL

§ 141 Definiție	173
§ 142 Ce exprimă adjectivele; locuțiuni adjectivale	173
§ 143 Terminațiile adjectivelor după gen	174
§ 144 Adjective cu două terminații și cu o singură terminație la nominativ singular	174
§ 145 Adjective invariabile	176
§ 146 Alternanțe fonetice în tema adjectivelor	176
§ 147 Declinarea adjectivelor	177

	<u>pag.</u>
§ 148 Gradele de comparație	182
§ 149 Gradul pozitiv	182
§ 150 Gradul comparativ	182
§ 151 Gradul superlativ	183
§ 152 Alte părți de vorbire la care apare procedeul comparării	187
§ 153 Adjective care nu au grade de comparație	187
§ 154 Schimbări de funcțiune ale adjectivelor	188
Formarea adjectivelor	188
§ 155 Observații generale	188
§ 156 Adjective derivate de la verbe	188
§ 157 Adjective derivate de la substantive și adjective	189

PRONUMELE

§ 158 Definiție	191
§ 159 Felurile pronumelor	191
§ 160 Pronume și adjective pronominale	192
Pronumele personal	192
§ 161 Definiție	192
§ 162 Formele pronumelui personal (<i>eu, noi, tu, voi, el, ea, ei, ele</i>)	193
§ 163 Forme accentuate și neaccentuate	193
§ 164 Folosirea pronumelui personal ca subiect	195
§ 165 Cazuri deosebite de folosire a anumitor pronume personale	196
§ 166 Dativul etic	197
§ 167 Dativul posesiv	197
§ 168 Valoarea neutră a pronumelui neaccentuat feminin de acuzativ <i>o</i>	197
§ 169 Repetarea printr-un pronume neaccentuat a complementului direct sau indirect	198
§ 170 Pronumele <i>însul</i>	198
§ 171 Pronumele <i>dînsul</i>	198
§ 172 Pronumele de politețe	200
Pronumele reflexiv	201
§ 173 Definiție; forme	201
§ 174 Valoarea posesivă a pronumelor reflexive neaccentuate în dativ	202
§ 175 Întrebuințarea pronumelui <i>sine</i>	202
Pronumele posesiv	203
§ 176 Definiție	203
§ 177 Adjectivul posesiv: forme; loc; acord	204
§ 178 Folosirea pronumelui personal de persoana a III-a paralel cu pronumele și adjectivul posesiv (<i>al</i>) <i>său</i>	205
§ 179 Sensuri limitate ale unor pronume și adjective posesive	205
§ 180 Acordul adjectivelor posesive; contopirea lor cu anumite substantive ..	206
Pronumele interogativ-relativ	207
§ 181 Definiție	207
§ 182 Formele pronumelor <i>ce, cine, care</i>	207
§ 183 Alte pronume și adjective interogative-relative	208

	<u>pag.</u>
Întrebuințarea pronumelor și adjectivelor interogative-relative	208
§ 184 <i>care</i>	209
§ 185 <i>cine</i>	211
§ 186 <i>ce</i>	212
§ 187 <i>cel ce</i>	213
§ 188 <i>ce fel de și cât</i>	214
Pronumele demonstrativ	214
§ 189 Definiție	214
§ 190 Formele pronumelui și adjectivului demonstrativ <i>acest(a), acel(a)</i> ; forme regionale ale adjectivelor și pronumelor demonstrative	215
§ 191 Folosirea pronumelor <i>acesta, acela</i>	216
§ 192 Alte pronume și adjective demonstrative	217
§ 193 Pronumele de întărire	218
Pronumele nehotărît	220
§ 194 Definiție	220
§ 195 Formele pronumelor și adjectivelor nehotărîte	222
§ 196 Folosirea pronumelor și adjectivelor nehotărîte	224
§ 197 Pronumele negativ	224
 N U M E R A L U L	 225
§ 198 Definiție	225
Numeralele cardinale	225
§ 199 Definiție	225
§ 200 Formele numeralului cardinal	226
§ 201 Declinarea numeralelor cardinale	227
§ 202 Întrebuințarea numeralelor cardinale	229
§ 203 Exprimarea depășirii unei cifre rotunde	229
§ 204 Exprimarea aproximației numerice	230
§ 205 Exprimarea cifrelor mari	231
§ 206 Exprimarea periodicității unei acțiuni	232
§ 207 Numerele cardinale cu valoare de numerele ordinale	232
§ 208 Numerele colective	233
§ 209 Numerele fracționare	234
§ 210 Numerele nehotărîte	235
§ 211 Numerele multiplicative	235
§ 212 Numerele distributive	236
§ 213 Numerele adverbiale	237
Numeralele ordinale	237
§ 214 Definiție	238
§ 215 Formele numeralului ordinal	239
§ 216 Întrebuințarea numeralelor ordinale	239
 V E R B U L	 241
Noțiuni generale	241
§ 217 Definiția verbului	241
§ 218 Verbe tranzitive și verbe intransitive	242
§ 219 Verbe iterative, cauzative, incoative	242

	pag.
§ 220	Diatezele 243
§ 221	Diateza activă 243
§ 222	Diateza pasivă 243
§ 223	Diateza medie 244
§ 224	Reflexivul 244
§ 225	Diversele întrebări ale reflexivului 245
§ 226	Verbe reflexive cu pronumele în dativ 245
§ 227	Treceri ale verbelor reflexive de la o categorie la alta 245
§ 228	Treceri de la reflexiv la activ și de la activ la reflexiv 246
§ 229	Cu privire la reflexivul eventiv 247
§ 230	Reflexivul pasiv al verbelor cu caracter momentan 247
§ 231	Cu privire la reflexivul pasiv în comparație cu diateza pasivă .. 248
§ 232	Verbe active devenite reflexive cu pronumele în dativ 248
§ 233	Reflexive dinamice cu complement direct în acuzativ 248
§ 234	Cazuri speciale de trecere de la activ la reflexiv (acuzativul cu participiu, cu supin, acuzativul de relație etc.) 248
	Persoană, număr, timp, mod 249
§ 235	Persoana și numărul 249
§ 236	Timpu 251
§ 237	Modul 251
§ 238	Verbe predicative și nepredicative 252
§ 239	Verbele auxiliare 252
§ 240	Locuțiuni verbale 254
§ 241	Aspectul 254
§ 242	Conjugarea 254
§ 243	Conjugări productive și neproductive; treceri de la o conjugare la alta 255
§ 244	Categoriile gramaticale ale verbului 256
§ 245	Sufixe, desinențe 256
§ 246	Sufixe temporale și modale 256
§ 247	Desinențe 257
§ 248	Forme simple și compuse 257
§ 249	Alternanțe fonetice 257
§ 250	Accentul 257
§ 251	Rolul pronumelui personal subiect și al desinenței verbului auxiliar în deosebirea formelor verbale 258
§ 252	Formarea timpurilor și modurilor 258
§ 253	Cele două teme ale verbelor regulate 259
	Conjugarea 259
§ 254	Verbe auxiliare 259
§ 255	Verbul <i>a fi</i> 260
§ 256	Verbul <i>a avea</i> 263
§ 257	Verbul <i>a vrea</i> (<i>a voi</i>) 265

	<u>pag.</u>
Verbele regulate	267
DIATEZA ACTIVĂ	267
Formele simple	267
Modul indicativ	267
§ 258-260 Prezentul; verbele iotacizate	267
§ 261-262 Imperfectul	272
§ 263-264 Perfectul simplu	273
§ 265-266 Mai mult ca perfectul	275
Modul conjunctiv	276
§ 267-268 Prezentul	276
Modul imperativ	277
§ 269-270 Pozitiv	277
§ 271 Negativ	278
Modul infinitiv	279
§ 272 Prezent	279
§ 273 Modul gerunziu	279
§ 274 Modul participiu	280
§ 275 Modul supin	281
Formele compuse	281
Modul indicativ	281
§ 276-277 Perfectul compus	281
§ 278 Viitorul	282
§ 279 Viitorul anterior	283
§ 280 Modul prezumtiv	284
Modul conjunctiv	284
§ 281 Perfectul	284
Modul condițional și optativ	285
§ 282 Prezentul	285
§ 283 Perfectul	285
Modul infinitiv	286
§ 284 Perfectul	286
§ 285-286 DIATEZA PASIVĂ	286
§ 287 DIATEZA REFLEXIVĂ	288
§ 288 Verbul <i>a se teme</i>	289
§ 289 Verbul <i>a-și aminti</i>	290
§ 290 Verbele neregulate	291
§ 291 Verbul <i>a da</i>	292
§ 292 Verbul <i>a sta</i>	294
§ 293 Verbul <i>a mânca</i>	296
§ 294 Verbul <i>a usca</i>	297
§ 295 Verbul <i>a bea</i>	297
§ 296 Verbul <i>a lua</i>	298
§ 297 Verbul <i>a se la</i>	300
§ 298 Verbele defective	301
§ 299 Verbe unipersonale și impersonale	302
Verbe impersonale	302

	<u>pag.</u>
§ 300 Forme unipersonale ale verbelor personale	302
§ 301 Folosirea timpurilor	303
Timpurile indicativului	303
§ 302 Prezentul	304
§ 303 Imperfectul	305
§ 304 Perfectul	306
§ 305 Mai mult ca perfectul	307
§ 306 Viitorul	307
§ 307 Viitorul anterior	308
Timpurile conjunctivului	308
§ 308 Prezentul	308
§ 309 Perfectul	309
Timpurile condiționalului și optativului	309
§ 310 Prezentul	309
§ 311 Perfectul	309
§ 312 Folosirea modurilor	310
Modurile personale	
§ 313 Modul indicativ	310
§ 314 Modul conjunctiv	310
§ 315 Modul condițional	313
§ 316 Modul imperativ	314
§ 317 Modul prezumtiv	315
Modurile nepersonale	
§ 318 Infinitivul	315
§ 319 Participiul	318
§ 320 Gerunziul	320
§ 321 Supinul	322
§ 322 Concluzii asupra folosirii modurilor	323
Formarea verbelor	323
§ 323 Observații generale	323
§ 324 Verbe formate cu prefixe	324
§ 325 Verbe formate cu sufixe	324
§ 326 Formații regresive	326
A D V E R B U L	
§ 327 Definiție	327
§ 328 Adverbe primare și derivate	328
§ 329 Adverbe cu aceeași formă ca alte părți de vorbire	329
§ 330 Adverbe compuse	330
§ 331 Locuțiuni adverbiale	330
§ 332 Adverbe de mod, de loc, de timp, de cauză și de scop	332
§ 333 Adverbe cu valori multiple	334
§ 334 Părțile vorbirii determinate de adverb	336
§ 335 Adverbe pronominale	337
§ 336 Întrebuintarea adverbului	338
§ 337 Gradele de comparație	339
§ 338 Adverbe cu valoarea altor părți de vorbire	339
§ 339 Complementul adverbului	341

PREPOZIȚIA

	pag.
§ 340 Definiție	343
§ 341 Prepoziții simple și compuse; locuțiuni prepoziționale	343
§ 342 Cazul cuvîntului precedat de prepoziție	344
§ 343 Cazul cuvîntului precedat de locuțiune prepozițională	344
§ 344 Articularea substantivului după prepoziție	345
§ 345 Problema sensului lexical al prepoziției	345

Principalele prepoziții ale limbii romîne cu diferitele lor valori	346
--	-----

§ 346 <i>a</i>	346
§ 347 <i>asupra</i>	348
§ 348 <i>către</i>	349
§ 349 <i>cîte</i>	350
§ 350 <i>(în) contra</i>	350
§ 351 <i>cu</i>	350
§ 352 <i>de</i>	352
§ 353 <i>de la</i>	355
§ 354 <i>despre</i>	356
§ 355 <i>din</i>	357
§ 356 <i>dînspre</i>	358
§ 357 <i>dîntre</i>	358
§ 358 <i>dîntre</i>	358
§ 359 <i>după</i>	359
§ 360 <i>fără (de)</i>	361
§ 361 <i>în</i>	361
§ 362 <i>înspre</i>	362
§ 363 <i>între</i>	363
§ 364 <i>între</i>	363
§ 365 <i>la</i>	365
§ 366 <i>lîngă</i>	367
§ 367 <i>pe</i>	367
§ 368 <i>pe la</i>	370
§ 369 <i>pentru</i>	371
§ 370 <i>peste</i>	371
§ 371 <i>pînă</i>	372
§ 372 <i>pînă la</i>	373
§ 373 <i>prin</i>	373
§ 374 <i>printre</i>	373
§ 375 <i>printru</i>	374
§ 376 <i>spre</i>	374
§ 377 <i>sub(t)</i>	374

CONJUNCȚIA

§ 378 Definiție	376
§ 379 Conjunții simple și compuse; locuțiuni conjuncționale	376
§ 380 Conjunții coordonatoare și subordonatoare	377
§ 381 Conjunții corelative	377
§ 382 Conjunții cu valori multiple	378

	<u>pag.</u>
Conjunctii coordonatoare	378
§ 383 <i>aşadar</i>	378
§ 384 <i>ci</i>	378
§ 385 <i>dar</i>	379
§ 386 <i>deci</i>	379
§ 387 <i>fie</i>	380
§ 388 <i>iar(ă)</i>	380
§ 389 <i>însă</i>	381
§ 390 <i>nici</i>	381
§ 391 <i>ori</i>	381
§ 392 <i>sau</i>	382
§ 393 <i>şi</i>	382
Conjunctii subordonatoare	382
§ 394 <i>ca</i>	382
§ 395 <i>că</i>	383
§ 396 <i>căci</i>	384
§ 397 <i>dacă</i>	384
§ 398 <i>de</i>	385
§ 399 <i>deci</i>	386
§ 400 <i>deoarece</i>	386
§ 401 <i>deşi</i>	386
§ 402 <i>după ce</i>	386
§ 403 <i>fiindcă</i>	386
§ 404 <i>înch</i>	387
§ 405 <i>oricât</i>	387
§ 406 <i>pentru ca</i>	387
§ 407 <i>pentru că</i>	387
§ 408 <i>să</i>	387
§ 409 Locuţiuni conjuncţionale	~~388~~
§ 410 <i>ca şi cum</i>	388
§ 411 <i>ca şi când</i>	388
§ 412 <i>cu toate că</i>	388
§ 413 <i>de aceea</i>	388
§ 414 <i>din cauză că</i>	388
§ 415 <i>din moment ce</i>	389
§ 416 <i>de vreme ce</i>	389
§ 417 <i>de câte ori</i>	389
§ 418 <i>după cît</i>	389
§ 419 <i>după cum</i>	389
§ 420 <i>în timp ce</i>	389
§ 421 <i>măcar că, măcar să</i>	389
§ 422 <i>numai să, numai dacă</i>	390
§ 423 <i>ori de câte ori</i>	390
§ 424 <i>pînă să</i>	390
§ 425 <i>pe cînd</i>	390
§ 426 <i>pe cît</i>	390

	<u>pag.</u>
§ 427 Adverbe cu valoare de conjuncție	391
§ 428 <i>cînd</i>	391
§ 429 <i>cîi</i>	391
§ 430 <i>cum</i>	392
§ 431 <i>unde</i>	392
§ 432 Pronume cu valoare de conjuncție	393
§ 433 Concluzii	393

INTERECȚIA

§ 434 Definiție	394
§ 435 Clasificarea interjecțiilor după origine	395
§ 436 Clasificarea interjecțiilor după sens	395
§ 437 Funcțiunea interjecțiilor în frază	399
§ 438 Raportul dintre interjecție și alte părți de vorbire	400
§ 439 Derivate	401
Bibliografie	403
Lista abrevierilor	410
Indice de materie	411
Indice de cuvinte	427

